

БАТЛАВ.
САНГИЙН САЙД

Б.ЖАВХЛАН

БАТЛАВ.
ХУУЛЬ ЗҮЙ, ДОТООД
ХЭРГИЙН САЙД

Л.МӨНХБААТАР

2025 оны 08 дугаар сарын 18-ны өдөр

ТАТВАРЫН ЕРӨНХИЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ

Нэг.Хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага

1.1.Хууль зүйн үндэслэл

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа 2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогод “Цахим засаглалын технологийг бүх түвшинд бүрэн хэрэгжүүлж авлига хүнд сурталгүй төрийн үйлчилгээг төлөвшүүлнэ” гэж, Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 5.2.21-д “Төрийн бодлого, татварын хууль тогтоомжийн тогтвортой байдлыг хангаж, хөрөнгө оруулалтыг хамгаалах, татах таатай орчныг бүрдүүлнэ” гэж, “Шинэ сэргэлтийн бодлого батлах тухай” Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 106 дугаар тогтоолын 4 дүгээр хавсралтаар батлагдсан Монгол Улсын Их Хурлын чуулганаар нэн яаралтай хэлэлцүүлэх хуулийн төслийн жагсаалтын 6-д “Аж ахуйн нэгжийн болон хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, холбогдох бусад татварын хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай” хуулийн төслийг боловсруулан өргөн мэдүүлнэ гэж тус тус заасан.

Мөн “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр батлах тухай” Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтын 3.2.1-д “Татвар, нийгмийн даатгалын шинэчлэл”, 3.2.1.2-т “Татварын орчныг олон улсын стандартад үе шаттайгаар нийцүүлж, цахим татварын тогтолцоог сайжруулна” гэж тус тус заасан нь хуулийн төслийг боловсруулах хууль зүйн үндэслэл болж байна.

Түүнчлэн Европын Холбооны Комисс 2017 онд гаргасан “Татварын зорилгоор хамтран ажилладаггүй бүс нутгуудын жагсаалт”-д Монгол Улсыг оруулсан бөгөөд үүнтэй холбогдуулан Засгийн газрын 2017 оны 350 дугаар тогтоолоор Монгол Улс Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллагын Татварын зорилгоор мэдээлэл солилцоо, ил тод байдлын олон улсын форумд гишүүнээр элссэн. Европын Холбоо болон тус форумын өмнө хүлээсэн олон улсын үүргийн хүрээнд Монгол Улсын Их Хурал 2020 оны 01 дүгээр сарын 03-ны өдөр “Татварын асуудлаар захиргааны туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай конвенц”-ыг соёрхон баталж, Монгол Улс татварын зорилгоор мэдээлэл харилцан солилцох, хамтран ажиллах, ил тод байдлыг хангах олон улсын стандартуудыг дотоодын хууль тогтоомжид

нэвтрүүлээд байна. Цаашид эдгээр олон улсын стандартыг бүрэн хэрэгжүүлэх зорилгоор автоматаар мэдээлэл харилцан солилцох, ил тод байдал, мэдээллийн нууцлалын зохицуулалтыг дотоодын хууль тогтоомжид тусгах шаардлага үүсээд байна.

1.2.Практик шаардлага

Татварын багц хуулийн 2019 оны шинэчлэл нь бизнес эрхлэлт, жижиг дунд бизнесийг дэмжих, татварын үйл ажиллагааг цахимжуулах, хялбаршуулах, татвараас зугтах, зайлсхийх явдлын эсрэг тэмцэх, худалдааг хөнгөвчлөх гэсэн үндсэн зорилготой байсан. Татварын үйл ажиллагааг цахимжуулах, хялбаршуулах зорилгын хүрээнд Монгол Улсын татварын албаны цахимжилт эрчимтэй хөгжиж, татвар төлөгчийн бүртгэл, тайлагнал, төлөлт бүрэн цахимжсанаар хүний оролцоо багасах нөхцөл бүрдсэн.

Сүүлийн жилүүдэд эдийн засаг, бизнесийн харилцаа өргөжин тэлж, техник, технологийн хөгжил хурдацтай өрнөхийн хэрээр татварын үйл ажиллагааны цахимжилтыг дараагийн түвшинд хүргэж, хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөл суурилсан, хүний оролцоо багатай, бүрэн цахимжсан системд шилжүүлэх шаардлага бий болж байна.

Олон улсын валютын сангаас 2022 онд хийсэн “Монгол Улс: Татварын албаны үйл ажиллагааг үнэлэх хэрэгслийн тайлан”-д дурдсанаар Монгол Улсын татварын албаны үйл ажиллагааг нийт 32 үзүүлэлтээр үнэлэхэд үйл ажиллагааны эрсдэл, татварын тайлангийн хамрагдалт, татварын үнэн зөв тайлагнал, татварыг хугацаанд нь төлж буй байдал зэрэгтэй холбоотой үзүүлэлтүүд хангалтгүй үнэлгээ авсан байна.

Түүнчлэн, Азийн хөгжлийн банкны санхүүжилтээр татвар төлөгчдийн сэтгэл ханамжийн түвшнийг тодорхойлох зорилгоор 2022 онд жижиг, бичил сегментийн аж ахуйн нэгж болон иргэдээс нийт 78 үзүүлэлтэд үндэслэн судалгаагаа авсан. Судалгаагаар татвар төлөгчдийн 18 хувь нь сургалт, зөвлөгөө, заавар, зөвлөмж өгдөггүй гэж, 25 хувь нь татвар төлөх хугацаа уян хатан биш гэж дүгнэсэн. Мөн татвар төлөгчид санал хүсэлтэд хариу өгөх үзүүлэлтэд бага оноо өгч, мэдээлэл өгөх, зөвлөх үйлчилгээг сайжруулах, мэдээллийг энгийн ойлгомжтой болгох, татварын албаны харилцах үйлчилгээг нэмэгдүүлэх шаардлагатай гэж үзсэн байна.

Сүүлийн 10 гаруй жилийн хугацаанд цахим төлбөрийн баримтын системийг нэвтрүүлснээр нийт хэрэглэгчийн тоо 2.3 саяд хүрч, сард дунджаар хэвлэгдэж байгаа баримтын үнийн дүн 6.2 их наяд төгрөгт хүрч, 37.3 сая баримт хэвлэсэн статистик тоон үзүүлэлттэй байна. Мөн цахим төлбөрийн баримтын системийг ашиглан хөрөнгийн татварын нэхэмжлэхээ төлөх боломж бүрдсэн билээ.

Цаашид энэхүү хөгжлийг дэмжиж, татварын эрсдэлийг цахим систем үнэлж, эрсдэлтэй татвар төлөгчдөд эрсдэлийг анхааруулдаг, сануулдаг, урьдчилан сэргийлдэг, мэдээлэлд суурилсан шийдвэр гаргадаг тогтолцоонд шилжинэ. Ингэснээр татварын албаны хяналт шалгалтын тоог бууруулахаас гадна татвар төлөгчдөд учирдаг хүндрэл, зөрчлийн тоог бууруулах зэрэг үр нөлөөтэй юм.

Түүнчлэн, олон улсын чиг хандлагаас харахад сүүлийн жилүүдэд татварын албаны хяналтын механизмыг хялбаршуулах, татвар төлөгчдөд зөвлөн туслах үйлчилгээг сайжруулах чиглэлээр томоохон шинэчлэлүүд хийгдэж байна. Тухайлбал, Шинэ Зеланд, Австрали, Канад, Финланд зэрэг улс орнууд татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхэд татвар төлөгчдөд дэмжлэг үзүүлэх, мэдээллээр хангах, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх механизмыг нэвтрүүлж байна. Эдгээр улсуудад татвар төлөгчийг зөрчил гаргасны дараа шийтгэл хүлээлгэх бус, зөрчил гарахаас нь өмнө урьдчилан мэдээлж, тайлан гаргах, татвар төлөх үйл явцыг хялбар, ойлгомжтой болгох бодлого баримталдаг. Монгол Улс мөн энэ чиг хандлагыг баримталж, цахим системийн хөгжлийг ашиглан зөвлөн туслах үйлчилгээ, автомат хяналтын тогтолцоог нэвтрүүлж, татварын орчныг хялбаршуулж, сайжруулах шаардлага үүсээд байна.

Энэ хүрээнд татварын хууль тогтоомжуудад шаардлагатай нэмэлт, өөрчлөлтийг оруулах зорилгоор Сангийн яам, татвар, гаалийн байгууллага, Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим болон Улсын Их Хурлын Тамгын газар хамтран улс орон даяар давхардсан тоогоор 11,000 гаруй татвар төлөгчийг хамруулсан 150 удаагийн уулзалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, 176 мянга орчим санал хүлээн авсан. Хэлэлцүүлгийн явцад татвар гаалийн байгууллагын зөвлөн туслах үйлчилгээг сайжруулах, татвар төлөгчдөд тогтмол мэдээлэл хүргэж, зөвлөгөө өгөх, татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, хариуцлагатай татвар төлөгчийг дэмжих зэрэг саналуудыг нийтлэг байдлаар ирүүлсэн байна.

Түүнчлэн Монгол Улс 2018 онд Татварын зорилгоор мэдээлэл солилцоо, ил тод байдлын олон улсын форумд гишүүнээр элсэж, бусад гишүүн улс орнуудтай татварын зорилгоор мэдээлэл харилцан солилцох, ил тод байдлыг хангах, хамтран ажиллах, татвараас зайлсхийхтэй тэмцэх үндсэн үүргийг хүлээсэн. Эдгээр үүргийн хүрээнд суурь эрх зүйн зохицуулалтыг татварын багц хуулийн шинэчлэлээр дотоодын хууль тогтоомжид тусган шат дараатай хэрэгжүүлэн ажиллаж байгаа бөгөөд Монгол Улс “Санхүүгийн дансны мэдээллийг автоматаар солилцох тухай эрх бүхий этгээд хоорондын олон талт хэлэлцээр”-т нэгдэж, 2027 оноос Автоматаар харилцан мэдээлэл солилцох стандартыг хэрэгжүүлж эхлэхээр болсон. Үүнтэй холбоотойгоор уг стандартыг бүрэн хэрэгжүүлэхийн тулд шаардлагатай зохицуулалтыг дотоодын хууль тогтоомжид нэмж тусгах шаардлага үүсээд байна.

Татвар төлөгчдөөс ирүүлсэн нийтлэг саналуудыг тусгаж, дээрх зорилтуудыг хэрэгжүүлж, татварын таатай орчныг бий болгох үүднээс хөрөнгө оруулалт, бизнесийн орчныг сайжруулахад чиглүүлж, иргэд, аж ахуйн нэгжүүд татвар, гаалийн хууль тогтоомжийг сайн дураараа мөрдөх явдлыг дэмжих, татвар, гаалийн байгууллагын зөвлөн туслах үйлчилгээний цар хүрээг нэмэгдүүлж, татвар төлөгчдийг татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, олон улсын стандартыг бүрэн хэрэгжүүлэх зорилгоор Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулна.

Хоёр.Хуулийн төслийн зорилго, ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Хуулийн төслийн зорилго нь татвар, гаалийн байгууллага хариуцлагатай татвар төлөгчийг дэмжих, зөрчил гарсны дараа акт, торгууль тавихаас илүүтэйгээр татвар төлөгчид итгэл үзүүлдэг, зөвлөн тусалж, эрсдэлд орохоос өмнө анхааруулж, зөрчлөө засах боломжийг олгодог болох, татварын өр барагдуулах үйл ажиллагааг уян хатан болгох, мөн татварын маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг сайжруулахад чиглэгдэнэ. Тухайлбал:

➤ Татвар, гаалийн байгууллагын зөвлөн туслах үйлчилгээний цар хүрээг өргөжүүлж, татвар төлөгчдөд хууль тогтоомжийн талаарх мэдээллийг илүү хүртээмжтэйгээр хүргэх, татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх механизмыг бүрдүүлэх;

➤ Татварын зөвлөн туслах үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, чанарыг сайжруулах зорилгоор татварын мэргэшсэн зөвлөхийн нийгэмлэг болон татварын мэргэшсэн зөвлөхүүд нь татварын албатай хамтран уг үйлчилгээг хэрэгжүүлэх;

➤ Татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг үнэлэх, хариуцлагатай татвар төлөгчийг дэмжих механизмыг бий болгож, хууль тогтоомжийг сайн дураар дагаж мөрдөхөд чиглэсэн тогтолцоог хөгжүүлэх;

➤ Татварын өр барагдуулах ажиллагаанд татвар төлөгчийн санхүүгийн чадамж, бизнесийн үйл ажиллагаанд учирч болзошгүй хүндрэл, эрсдэлийг харгалзан дансыг бүхэлд нь битүүмжлэх бус, орлогын тодорхой хувийг суутгах, дансыг хэсэгчлэн битүүмжлэх замаар татварын өрийг төлүүлэх боломж бүхий зохистой, үе шаттай арга хэмжээг хэрэгжүүлэх;

➤ Татварын маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг сайжруулах зорилгоор маргаан таслах зөвлөлийн бүрэлдэхүүн, үйл ажиллагааны зарчим, тавигдах шаардлагыг нарийвчлан тогтоож, татвар төлөгчийн хууль ёсны эрхийг хамгаалах;

➤ Татварын цахим системийг өргөжүүлэн, татвар, гаалийн байгууллага хоорондын мэдээлэл солилцоог сайжруулж, татвар төлөх үйл явцыг хялбаршуулах, гааль, татварын албаны үйл ажиллагааны үр ашиг, хяналтын тогтолцоог сайжруулах;

➤ Барааг хилээр түргэн шуурхай нэвтрүүлэх зорилгоор урьдчилсан бүрдүүлэлт хийх боломжийг нэмэгдүүлж, татвар төлөлтийг уян хатан болгож, гаалийн хяналт шалгалтын үйл ажиллагааг ил тод болгох;

➤ Гаалийн татвар, тарифын зохистой тогтолцоог бүрдүүлэх, гаалийн татварын хувь, хэмжээг оновчтой тогтоох асуудлаар дүгнэлт гаргах, санал боловсруулахад хувийн хэвшлийн оролцоог нэмэгдүүлэх;

➤ Хуулийн зөрчилтэй холбоотой хийдлийг арилгаж, хуулийн этгээд татварын байгууллага хооронд үүсдэг хуулийн хэрэглээтэй холбоотой маргааны тоог бууруулах, төрийн байгууллага хоорондын уялдаа холбоо, мэдээлэл солилцоог сайжруулах;

➤ Хууль хоорондын уялдааг хангах, татвараас зугтах болон зайлсхийх үйлдлийг шалган тогтоох эрх бүхий байгууллагын чиг үүргийн давхардлыг арилгах;

➤ Татвар төлөгчийг цаг алдалгүй шаардлагатай мэдээллийг авах боломжоор хангах зорилгоор татварын албаны цахим системийг сайжруулж, хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөлд суурилсан автомат үйлчилгээг нэвтрүүлэх;

➤ Татварын алба хооронд татварын зорилгоор автоматаар харилцан мэдээлэл солилцох стандартыг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой тухайн үүргийг хэрэгжүүлэх этгээдийг тодорхойлох, шаардлагатай мэдээллийг бүрдүүлж, уг мэдээллийг тогтоосон хугацаанд, олон улсын жишигт нийцсэн хэлбэрээр бусад гишүүн оронд хүргүүлэх, нарийвчилсан зохицуулалтыг батлах эрхийг холбогдох байгууллага, эрх бүхий этгээдэд олгох;

➤ Татварын төлөгчдийг хэмжээний алданги тооцуулах эрсдэлээс хамгаалах үүднээс алдангийн дээд хэмжээг Иргэний хуультай уялдуулан зохицуулах;

➤ Татварын хууль тогтоомжийн уялдаа холбоог сайжруулах зорилгоор Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуульд хэрэглэж буй зарим нэр томъёоны тодорхойлолт, татварын харилцааны нийтлэг зохицуулалтыг Татварын ерөнхий хуульд тусгаж, татварын хууль тогтоомжийн ойлгомжтой байдлыг нэмэгдүүлэх зэрэг болно.

Гурав.Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн үр дагавар, тэдгээрийг шийдвэрлэх талаар авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний талаар

Хуулийн төсөл батлагдсанаар татвар төлөгчдөд үзүүлэх зөвлөн туслах үйлчилгээний хүртээмж нэмэгдэж, татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай мэдээлэл, зөвлөгөө авах боломж хялбар болно. Үүний үр дүнд татвар төлөгч, татвар, гаалийн байгууллагын хооронд үүсдэг хуулийн хэрэглээтэй холбоотой ойлгомжгүй байдал буурч, татварын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх нөхцөл бүрдэнэ. Цаашид хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөлд суурилсан системийг нэвтрүүлснээр татвар төлөгчид шаардлагатай мэдээллийг цаг алдалгүй авч, татварын хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөхтэй холбоотой зардал буурах эерэг үр дүн гарна гэж үзэж байна.

Татвар төлөгчийг эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, татварын хууль тогтоомжийг сайн дураар дагаж мөрдөхөд дэмжлэг үзүүлэх нь зөвлөн туслах үйлчилгээний нэг гол зорилго юм. Үүний хүрээнд татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшин буурах болон татварын эрсдэлийн үнэлгээнд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй нөхцөл үүссэн тохиолдолд татварын алба урьдчилан сануулж, татвар төлөгчид алдаа, зөрчлөө өөрөө засах, арилгах боломжийг олгох юм. Энэ нь татварын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, татварын орчны тогтвортой байдлыг хангах, татвар төлөгчид хариуцлагатай, ил тод үйл ажиллагаа явуулах боломжийг нэмэгдүүлэхэд ач холбогдолтой.

Түүнчлэн, татварын алба татвар төлөгчийг алдаа гаргасны дараа хянан шалгаж акт, торгууль тавих бус, татварын тайланг залруулах хугацааг сунгаж, татвар төлөгчдөд, татвар хураалт, татварын хяналт шалгалтын үйл ажиллагаа илүү үр дүнтэй, татвар төлөгчдөд чирэгдэл багатай, эрсдэлд суурилсан байдлаар хийж гүйцэтгэх нөхцөл бий болж, татвараас зайлсхийх явдалтай тэмцэх зохицуулалтууд боловсронгуй болно.

Мөн Глобал форумын гишүүн орны хувьд Автоматаар мэдээлэл харилцан солилцох стандартыг хэрэгжүүлэх нэмэлт зохицуулалтуудыг тусгаснаар Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээ, хэлэлцээрийг бүрэн хэрэгжүүлэх боломж бүрдэж, татвараас зайлсхийх болон хууль бус санхүүгийн гүйлгээг бууруулах, дотоодын орлогыг хамгаалах, татварын бааз суурийг нэмэгдүүлэх, татварын ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх зэрэг үр дүн гарна.

Дөрөв.Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай хэрхэн уялдах, хуулийг хэрэгжүүлэхэд шинээр боловсруулах, хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болсонд тооцох тухай хууль тогтоомжийн төслийн талаар

Хуулийн төслийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай нийцүүлэн боловсруулах бөгөөд хуулийн төсөлтэй холбогдуулан Гаалийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Татварын мэргэшсэн зөвлөх үйлчилгээний тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Зөрчлийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Хөрөнгө оруулалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг тус тус боловсруулна.

---o0o---

ТАНИЛЦУУЛГА

Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа 2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогод “Цахим засаглалын технологийг бүх түвшинд бүрэн хэрэгжүүлж авлига хүнд сурталгүй төрийн үйлчилгээг төлөвшүүлнэ” гэж, тус бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 5.2.21-д “Төрийн бодлого, татварын хууль тогтоомжийн тогтвортой байдлыг хангаж, хөрөнгө оруулалтыг хамгаалах, татах таатай орчныг бүрдүүлнэ” гэж, “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр батлах тухай” Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтын 3.2.1-д “Татвар, нийгмийн даатгалын шинэчлэл”, 3.2.1.2-т “Татварын орчныг олон улсын стандартад үе шаттайгаар нийцүүлж, цахим татварын тогтолцоог сайжруулна” гэж тус тус заасан.

Олон улсын валютын сангаас 2022 онд хийсэн “Монгол Улс: Татварын албаны үйл ажиллагааг үнэлэх хэрэгслийн тайлан”-д татварын албаны үйл ажиллагааг нийт 32 үзүүлэлтээр үнэлэхэд үйл ажиллагааны эрсдэл, татварын тайлангийн хамрагдалт, татварын үнэн зөв тайлагнал, татварыг хугацаанд нь төлж буй байдал, татварын маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа зэрэгтэй холбогдох үзүүлэлтүүд хангалтгүй үнэлгээ авсан.

Түүнчлэн Азийн хөгжлийн банкны санхүүжилтээр татвар төлөгчдийн сэтгэл ханамжийн түвшнийг тодорхойлох зорилгоор 2022 онд жижиг, бичил сегментийн аж ахуйн нэгж болон иргэдээс нийт 78 үзүүлэлтэд үндэслэн судалгаа авсан. Судалгаагаар татвар төлөгчдийн 18 хувь нь сургалт, зөвлөгөө, заавар, зөвлөмж өгдөггүй гэж, 25 хувь нь татвар төлөх хугацаа уян хатан биш гэж дүгнэсэн. Мөн татвар төлөгчийн санал хүсэлтэд хариу өгөх үзүүлэлт хангалтгүй гэж дүгнэн, зөвлөх үйлчилгээг сайжруулах, мэдээллийг энгийн ойлгомжтой болгох, татварын албаны харилцах үйлчилгээг нэмэгдүүлэх шаардлагатай гэж үзсэн байна.

Олон улсын чиг хандлагаас харахад сүүлийн жилүүдэд татварын албаны хяналтын механизмыг хялбаршуулах, татвар төлөгчдөд зөвлөн туслах үйлчилгээг сайжруулах чиглэлээр томоохон шинэчлэлүүд хийгдэж байна. Тухайлбал, Шинэ Зеланд, Австрали, Канад, Финланд зэрэг улс орнууд татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхэд татвар төлөгчдөд дэмжлэг үзүүлэх, мэдээллээр хангах, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх механизмыг нэвтрүүлж байна. Эдгээр улсуудад татвар төлөгчийг зөрчил гаргасны дараа шийтгэл хүлээлгэх бус, зөрчил гарахаас нь өмнө урьдчилан мэдээлж, тайлан гаргах, татвар төлөх үйл явцыг хялбар, ойлгомжтой болгох бодлого баримталдаг. Монгол Улс мөн энэ чиг хандлагыг баримталж, цахим системийн хөгжлийг ашиглан зөвлөн туслах үйлчилгээ, автомат хяналтын тогтолцоог нэвтрүүлж, татварын орчныг хялбаршуулж, сайжруулах шаардлага үүсээд байна.

Мөн Монгол Улс Европын Холбооны “Татварын зорилгоор хамтран ажилладаггүй бүс нутгуудын жагсаалт”-аас гарахад Татварын зорилгоор мэдээлэл солилцоо, ил тод байдлын Глобал форум олон улсын байгууллагын Мэдээлэл харилцан солилцох стандартыг хэрэгжүүлэх үүрэг хүлээсэн. Энэ хүрээнд бусад улс орнуудтай татварын зорилгоор мэдээлэл харилцан солилцох, хамтран ажиллах, ил тод байдлыг хангах олон улсын стандартуудыг дотоодын хууль тогтоомжид

нэвтрүүлэн үе шаттайгаар хэрэгжүүлж эхэлсэн бөгөөд Автоматаар мэдээлэл солилцох стандарттай холбоотой нэмэлт зохицуулалтуудыг хуульд нэмж тусган хэрэгжүүлэхийг Глобал форумаас зөвлөмж болгосон.

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 46 дугаар тогтоолоор батлагдсан Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөнд татварын маргаан шийдвэрлэх зөвлөлийн маргаан таслах ажиллагааг эрчимжүүлэхээр, улмаар Монгол Улсын Ерөнхий сайдын 2025 оны 64 дүгээр захирамжийн 2 дугаар хавсралтаар батлагдсан Авлигатай тэмцэх, авлига, албан тушаалын гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөлийг арилгах, авлига, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөнд татварын маргаан таслах зөвлөлийн үйл ажиллагааг эрчимжүүлэх ажлыг зохион байгуулахаар тус тус заасан. Дээрх төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг хангах үүднээс маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг илүү шуурхай болгож, хугацааг багасгах, ингэснээр татвар төлөгчийн эрх ашгийг хамгаалах, ил тод байдлыг бэхжүүлэх шаардлагатай байна.

Татварын хууль тогтоомжуудад шаардлагатай нэмэлт, өөрчлөлтийг оруулах зорилгоор 2025 оны 01 дүгээр сарын 27-ны өдрөөс эхлэн Сангийн яам, татвар, гаалийн байгууллага, Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим болон Улсын Их Хурлын Тамгын газар хамтран улс орон даяар давхардсан тоогоор 11,000 гаруй татвар төлөгчийг хамруулсан 187 удаагийн уулзалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, 176 мянга орчим санал хүлээн авсан. Хэлэлцүүлгийн явцад татварын зөвлөн туслах үйлчилгээг сайжруулах, татвар төлөгчдөд тогтмол мэдээлэл хүргэж, зөвлөгөө өгөх, татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, хариуцлагатай татвар төлөгчийг дэмжих, бизнес хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулах зэрэг саналуудыг нийтлэг байдлаар ирүүлсэн.

Иймд татвар төлөгчдөөс ирүүлсэн саналуудыг судлан үзэж, татварын зөвлөн туслах үйлчилгээний цар хүрээг өргөжүүлж, татвар төлөгчийг татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, татварын орчныг уян хатан болгох, олон улсын стандартыг бүрэн хэрэгжүүлэх, маргаан таслах зөвлөлийн үйл ажиллагаа ил тод, нээлттэй, мэргэжлийн байдлыг сайжруулж, маргаан шийдвэрлэх ажиллагааг боловсронгуй болгох зорилгоор Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсрууллаа.

Татварын зөвлөн туслах үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлж, татвар төлөгчийг татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлж, хариуцлагатай татвар төлөгчийг дэмжих зорилгоор татварын зөвлөн туслах үйлчилгээний цар хүрээг өргөжүүлж, татвар төлөгчдөд татварын хууль тогтоомжийн талаарх мэдээллийг илүү хүртээмжтэйгээр хүргэх, хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөлд суурилсан цахим системийг нэвтрүүлж, мэргэжлийн холбоо болон боловсролын байгууллагатай хамтран олон нийтийн татварын боловсролыг нэмэгдүүлэх, заавар зөвлөгөө, сургалтыг тогтмол зохион байгуулах зэрэг арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ. Түүнчлэн татварын алба татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг тогтоож, үүнд үндэслэн нэмэгдсэн өртгийн албан татвар төлөх хугацааг сунгах, татварын зөвлөн туслах үйлчилгээг хэрэгжүүлэхэд ашиглана. Энэхүү түвшнийг тогтоосноор татвар төлөгчийг татварын эрсдэлд орохоос урьдчилан сэргийлж, алдаа зөрчлөө өөрөө засах боломжийг татвар төлөгчид олгоно.

Нөгөөтээгүүр, бизнес, хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулах, татвар төлөгчдийг дэмжих зорилгоор санхүүгийн хүндрэлтэй нөхцөл байдалд орсон татвар төлөгчид үзүүлэх татварын төлөх хугацааны хөнгөлөлтөд тавигдах шаардлагыг

бууруулж, татварын өр барагдуулах ажиллагаанд татвар төлөгчийн санхүүгийн чадамж, бизнесийн үйл ажиллагаанд учирч болзошгүй хүндрэл, эрсдэлийг харгалзан дансыг бүхэлд нь битүүмжлэх бус, орлогын тодорхой хувийг суутгах, дансыг хэсэгчлэн битүүмжилж өр барагдуулах үйл ажиллагааг уян хатан болгож, татвар төлөгчийн үндсэн үйл ажиллагаагаа хэвийн үргэлжлүүлэх боломжийг бүрдүүлнэ.

Мөн Маргаан таслах зөвлөлийн үйл ажиллагааг нээлттэй, ил тод болгох, бүрэлдэхүүнийг мэргэшсэн, ашиг сонирхлын зөрчлөөс ангид байлгах чиглэлээр тавигдах шаардлагыг сайжруулж, хувийн хэвшлийн оролцоог нэмэгдүүлэх замаар маргаан шийдвэрлэх хугацааг бууруулж, татвар төлөгчийн эрх ашгийн хамгаална. Хуулийн этгээд, татварын байгууллага хооронд үүсдэг хуулийн хэрэглээтэй холбоотой маргааны тоог бууруулж, хууль хяналтын байгууллага болон татварын алба хоорондын эрх, үүрэг, харилцаа, хамтран ажиллагааг татварын хуульд тодорхой тусгаж, мэдээлэл харилцан солилцоог сайжруулахын зэрэгцээ татвар төлөгчид их хэмжээний алданги тооцуулах эрсдэлээс хамгаалах зорилгоор алдангийн дээд хэмжээг Иргэний хуульд заасан хэмжээтэй уялдуулан тогтооно.

Олон улсын байгууллагын өмнө хүлээсэн үүргийн хүрээнд Монгол Улс татварын зорилгоор мэдээлэл харилцан солилцох, ил тод байх, ил тод байдлыг хангах олон улсын стандартуудыг дотоодын хуль тогтоомжид үе шаттайгаар нэвтрүүлэн ажиллаж байна. Монгол Улс нь Автоматаар мэдээлэл харилцан солилцох стандартын хүрээнд 2026 оны мэдээллийг 2027 оноос эхлэн бусад улсын татварын албатай харилцан солилцох үүрэг хүлээсэн бөгөөд үүнтэй холбоотой эрх зүйн зохицуулалтыг хуульд тусгах шаардлага үүссэн. Уг стандартыг хэрэгжүүлэх зорилгоор татварын алба хооронд мэдээллийг олон улсын жишигт нийцсэн хэлбэрээр, тогтоосон хугацаанд гишүүн орнуудад хүргүүлэх, тухайн үүргийг хэрэгжүүлэх этгээдийг тодорхойлох, шаардлагатай мэдээллийг бүрдүүлэх, нарийвчилсан зохицуулалтыг батлах эрхийг холбогдох байгууллага, эрх бүхий этгээдэд олгохоор хуулийн төсөлд тусгасан болно.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар татварын зөвлөн туслах үйлчилгээний хүртээмж нэмэгдэж, иргэн, аж ахуйн нэгжүүд татварын хууль тогтоомжийг мөрдөхөд шаардлагатай мэдээлэл, зөвлөгөөг илүү хүртээмжтэй авах боломжтой болох бөгөөд татвар төлөгч татварын алба хооронд үүсдэг хуулийн хэрэглээтэй холбоотой тодорхой бус байдал буурч, бизнесийн болон хөрөнгө оруулалтын орчин сайжирч, Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээ, хэлэлцээрийг бүрэн хэрэгжүүлэх боломж бүрдэхийн зэрэгцээ татвараас зайлсхийх болон хууль бус санхүүгийн гүйлгээг бууруулах, татварын ил тод байдлыг нэмэгдүүлнэ.

ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ТАНИЛЦУУЛГА

Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа 2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогод “Цахим засаглалын технологийг бүх түвшинд бүрэн хэрэгжүүлж авлига хүнд сурталгүй төрийн үйлчилгээг төлөвшүүлнэ” гэж, тус бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 5.2.21-д “Төрийн бодлого, татварын хууль тогтоомжийн тогтвортой байдлыг хангаж, хөрөнгө оруулалтыг хамгаалах, татах таатай орчныг бүрдүүлнэ” гэж, “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр батлах тухай” Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтын 3.2.1-д “Татвар, нийгмийн даатгалын шинэчлэл”, 3.2.1.2-т “Татварын орчныг олон улсын стандартад үе шаттайгаар нийцүүлж, цахим татварын тогтолцоог сайжруулна” гэж тус тус заасан.

Түүнчлэн Европын Холбооны Комисс 2017 онд гаргасан “Татварын зорилгоор хамтран ажилладаггүй бүс нутгуудын жагсаалт”-д Монгол Улсыг оруулсан бөгөөд үүнтэй холбогдуулан Засгийн газрын 2017 оны 350 дугаар тогтоолоор Монгол Улс Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллагын Татварын зорилгоор мэдээлэл солилцоо, ил тод байдлын олон улсын форумд гишүүнээр элссэн. Европын Холбоо болон тус форумын өмнө хүлээсэн олон улсын үүргийн хүрээнд Монгол Улсын Их Хурал 2020 оны 01 дүгээр сарын 03-ны өдөр “Татварын асуудлаар захиргааны туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай конвенц”-ыг соёрхон баталж, Монгол Улс татварын зорилгоор мэдээлэл харилцан солилцох, хамтран ажиллах, ил тод байдлыг хангах олон улсын стандартуудыг дотоодын хууль тогтоомжид нэвтрүүлээд байна. Цаашид эдгээр олон улсын стандартыг бүрэн хэрэгжүүлэх зорилгоор автоматаар мэдээлэл харилцан солилцох, ил тод байдал, мэдээллийн нууцлалын зохицуулалтыг дотоодын хууль тогтоомжид нэмж тусгах шаардлага үүсээд байна.

Татварын багц хуулийн 2019 оны шинэчлэл нь бизнес эрхлэлт, жижиг дунд бизнесийг дэмжих, татварын үйл ажиллагааг цахимжуулах, хялбаршуулах, татвараас зугтах, зайлсхийх явдлын эсрэг тэмцэх, худалдааг хөнгөвчлөх гэсэн үндсэн зорилготой байсан. Татварын үйл ажиллагааг цахимжуулах, хялбаршуулах зорилгын хүрээнд Монгол Улсын татварын албаны цахимжилт эрчимтэй хөгжиж, татвар төлөгчийн бүртгэл, тайлагнал, төлөлт бүрэн цахимжсанаар хүний оролцоо багасах нөхцөл бүрдсэн.

Сүүлийн жилүүдэд эдийн засаг, бизнесийн харилцаа өргөжин тэлж, техник, технологийн хөгжил хурдацтай өрнөхийн хэрээр татварын үйл ажиллагааны цахимжилтыг дараагийн түвшинд хүргэж, хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөлд суурилсан, хүний оролцоо багатай, бүрэн цахимжсан системд шилжүүлэх шаардлага бий болж байна.

Олон улсын валютын сангаас 2022 онд хийсэн “Монгол Улс: Татварын албаны үйл ажиллагааг үнэлэх хэрэгслийн тайлан”-д дурдсанаар Монгол Улсын татварын албаны үйл ажиллагааг нийт 32 үзүүлэлтээр үнэлэхэд үйл ажиллагааны эрсдэл, татварын тайлангийн хамрагдалт, татварын үнэн зөв тайлагнал, татварыг хугацаанд нь төлж буй байдал зэрэгтэй холбоотой үзүүлэлтүүд хангалтгүй үнэлгээ авсан байна.

Түүнчлэн, Азийн хөгжлийн банкны санхүүжилтээр татвар төлөгчдийн сэтгэл ханамжийн түвшнийг тодорхойлох зорилгоор 2022 онд жижиг, бичил сегментийн аж ахуйн нэгж болон иргэдээс нийт 78 үзүүлэлтэд үндэслэн судалгаагаа авсан. Судалгаагаар татвар төлөгчдийн 18 хувь нь сургалт, зөвлөгөө, заавар, зөвлөмж өгдөггүй гэж, 25 хувь нь татвар төлөх хугацаа уян хатан биш гэж дүгнэсэн. Мөн татвар төлөгчид санал хүсэлтэд хариу өгөх үзүүлэлтэд бага оноо өгч, мэдээлэл өгөх, зөвлөх үйлчилгээг сайжруулах, мэдээллийг энгийн ойлгомжтой болгох, татварын албаны харилцах үйлчилгээг нэмэгдүүлэх шаардлагатай гэж үзсэн байна.

Сүүлийн 10 гаруй жилийн хугацаанд цахим төлбөрийн баримтын системийг нэвтрүүлснээр нийт хэрэглэгчийн тоо 2.3 саяд хүрч, сард дунджаар хэвлэгдэж байгаа баримтын үнийн дүн 6.2 их наяд төгрөгт хүрч, 37.3 сая баримт хэвлэсэн статистик тоон үзүүлэлттэй байна. Мөн цахим төлбөрийн баримтын системийг ашиглан хөрөнгийн татварын нэхэмжлэхээ төлөх боломж бүрдсэн билээ.

Цаашид энэхүү хөгжлийг дэмжиж, татварын эрсдэлийг цахим систем үнэлж, эрсдэлтэй татвар төлөгчдөд эрсдэлийг анхааруулдаг, сануулдаг, урьдчилан сэргийлдэг, мэдээлэлд суурилсан шийдвэр гаргадаг тогтолцоонд шилжинэ. Ингэснээр татварын албаны хяналт шалгалтын тоог бууруулахаас гадна татвар төлөгчдөд учирдаг хүндрэл, зөрчлийн тоог бууруулах эерэг үр нөлөөтэй юм.

Түүнчлэн, олон улсын чиг хандлагаас харахад сүүлийн жилүүдэд татварын албаны хяналтын механизмыг хялбаршуулах, татвар төлөгчдөд зөвлөн туслах үйлчилгээг сайжруулах чиглэлээр томоохон шинэчлэлүүд хийгдэж байна. Тухайлбал, Шинэ Зеланд, Австрали, Канад, Финланд зэрэг улс орнууд татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхэд татвар төлөгчдөд дэмжлэг үзүүлэх, мэдээллээр хангах, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх механизмыг нэвтрүүлж байна. Эдгээр улсуудад татвар төлөгчийг зөрчил гаргасны дараа шийтгэл хүлээлгэх бус, зөрчил гарахаас нь өмнө урьдчилан мэдээлж, тайлан гаргах, татвар төлөх үйл явцыг хялбар, ойлгомжтой болгох бодлого баримталдаг. Монгол Улс мөн энэ чиг хандлагыг баримталж, цахим системийн хөгжлийг ашиглан зөвлөн туслах үйлчилгээ, автомат хяналтын тогтолцоог нэвтрүүлж, татварын орчныг хялбаршуулж, сайжруулах шаардлага үүсээд байна.

Энэ хүрээнд татварын хууль тогтоомжуудад шаардлагатай нэмэлт, өөрчлөлтийг оруулах зорилгоор Сангийн яам, татвар, гаалийн байгууллага, Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим болон Улсын Их Хурлын Тамгын газар хамтран улс орон даяар давхардсан тоогоор 11,000 гаруй татвар төлөгчийг хамруулсан 150 удаагийн уулзалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, 176 мянга орчим санал хүлээн авсан. Хэлэлцүүлгийн явцад татвар гаалийн байгууллагын зөвлөн туслах үйлчилгээг сайжруулах, татвар төлөгчдөд тогтмол мэдээлэл хүргэж, зөвлөгөө өгөх, татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, хариуцлагатай татвар төлөгчийг дэмжих зэрэг саналуудыг нийтлэг байдлаар ирүүлсэн байна.

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 46 дугаар тогтоолоор батлагдсан Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөнд татварын маргаан шийдвэрлэх зөвлөлийн маргаан таслах ажиллагааг эрчимжүүлэхээр, улмаар Монгол Улсын Ерөнхий сайдын 2025 оны 64 дүгээр захирамжийн 2 дугаар хавсралтаар батлагдсан Авлигатай тэмцэх, авлига, албан тушаалын гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөлийг арилгах, авлига, ашиг сонирхлын зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөнд татварын маргаан

таслах зөвлөлийн үйл ажиллагааг эрчимжүүлэх ажлыг зохион байгуулахаар тус тус заасан. Дээрх төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг хангах үүднээс маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг илүү шуурхай болгож, хугацааг багасгах, ингэснээр татвар төлөгчийн эрх ашгийг хамгаалах, ил тод байдлыг бэхжүүлэх шаардлагатай байна.

Түүнчлэн Монгол Улс 2018 онд Татварын зорилгоор мэдээлэл солилцоо, ил тод байдлын олон улсын форумд гишүүнээр элсэж, бусад гишүүн улс орнуудтай татварын зорилгоор мэдээлэл харилцан солилцох, ил тод байдлыг хангах, хамтран ажиллах, татвараас зайлсхийхтэй тэмцэх үндсэн үүргийг хүлээсэн. Эдгээр үүргийн хүрээнд суурь эрх зүйн зохицуулалтыг татварын багц хуулийн шинэчлэлээр дотоодын хууль тогтоомжид тусган шат дараатай хэрэгжүүлэн ажиллаж байгаа бөгөөд Монгол Улс “Санхүүгийн дансны мэдээллийг автоматаар солилцох тухай эрх бүхий этгээд хоорондын олон талт хэлэлцээр”-т нэгдэж, 2027 оноос Автоматаар харилцан мэдээлэл солилцох стандартыг хэрэгжүүлж эхлэхээр болсон. Үүнтэй холбоотойгоор уг стандартыг бүрэн хэрэгжүүлэхийн тулд шаардлагатай зохицуулалтыг дотоодын хууль тогтоомжид нэмж тусгах шаардлага үүсээд байна.

Иймд татвар төлөгчдөөс ирүүлсэн саналуудыг судлан үзэж, татварын зөвлөн туслах үйлчилгээний цар хүрээг өргөжүүлж, татвар төлөгчийг татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, татварын орчныг уян хатан болгох, олон улсын стандартыг бүрэн хэрэгжүүлэх, маргаан таслах зөвлөлийн үйл ажиллагаа ил тод, нээлттэй, мэргэжлийн байдлыг сайжруулж, маргаан шийдвэрлэх ажиллагааг боловсронгуй болгох зорилгоор Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсрууллаа.

Хуулийн төсөлд дараах арга хэмжээг зохицуулахаар тусгасан болно. Үүнд:

1. Гааль, татварын албаны зөвлөн туслах үйлчилгээг татвар төлөгчдөд үзүүлэхтэй холбоотой өөрчлөлт.

Гааль, татварын албаны зөвлөн туслах үйлчилгээний цар хүрээг өргөжүүлж, татвар төлөгчдөд хууль тогтоомжийн талаарх мэдээллийг илүү хүртээмжтэйгээр хүргэх, татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх механизмыг бүрдүүлэхээр хуулийн төслийг боловсруулсан. Тухайлбал:

- Татварын алба татвар төлөгчдийн хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн, тэдгээрт үүсдэг нийтлэг эрсдэлийн мэдээллийг агуулсан гарын авлага, заавар, зөвлөмжийг боловсруулан хүргүүлж, танхимын болон цахим хэлбэрийн сургалтад хамруулах;
- Татварын төлөгчдийн татварын боловсролыг дээшлүүлэх, татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, хууль тогтоомжийг сурталчлан таниулах зорилгоор холбогдох ажлыг зохион байгуулж, зөвлөмж гаргах;
- Татвар төлөгчийн гаргасан зөвлөн туслах үйлчилгээ авахтай холбоотой гаргасан хүсэлтэд үндэслэн тухайн асуудлаар бусад байгууллага, худалдааны танхим, мэргэжлийн холбоодыг хамруулан хэлэлцүүлэг, сургалтыг зохион байгуулж, холбоотой мэдээллийг татварын албаны цахим хуудсанд байршуулах;
- Татвар төлөгчийн хүсэлтээр татварын бүртгэл, тайлагнал, төлөлтийн талаар зөвлөгөө өгөх, татварын хууль тогтоомжийн өөрчлөлтийг тухай бүр мэдээлэх, татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилт, хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн талаар хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөл ашиглан зөвлөгөө өгөх системийг бий болгох зэрэг өөрчлөлтүүд болно.

Дээр дурдсан өөрчлөлттэй холбоотой зохицуулалтыг хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлд тусгалаа.

2. Татвар төлөгчдийн хууль сахин мөрдөх байдлыг дэмжихтэй холбоотой өөрчлөлт.

Хариуцлагатай татвар төлөгчийг дэмжих, урамшуулах, татвар төлөгчийг татварын эрсдэлд орохоос урьдчилан сэргийлэх зорилгоор гааль, татварын алба татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг тодорхойлно. Хууль даган мөрдөлтийн түвшин нь нэмэгдсэн өртгийн албан татвар төлөх хугацааг хойшлуулах, татварын зөвлөн туслах үйлчилгээ үзүүлэх, татвар төлөгчийг татварын хяналт шалгалтад орохоос урьдчилан сэргийлэх зэрэг эерэг нөлөөтэй юм.

Дээр дурдсан өөрчлөлттэй холбоотой зохицуулалтыг хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйл, 2 дугаар зүйлд тус тус тусгалаа.

3. Гааль, татварын албаны үйл ажиллагааг уялдуулж, нээлттэй ил тод болгох, хөрөнгө оруулалт, бизнесийн орчныг сайжруулж, бизнесийн үйл ажиллагааг дэмжихтэй холбоотой өөрчлөлт.

Хөрөнгө оруулалт, бизнесийн орчныг сайжруулах, бизнес эрхлэгчдийг дэмжих зорилгоор гааль, татварын албаны үйл ажиллагааг хялбаршуулж, хяналт шалгалтын давхардлыг арилгах, олон нийтэд нээлттэй болгох, татварын тайлагнал, төлбөрийн баримтын зохицуулалтыг нарийвчилж, татвар төлөгчдийн эрх ашгийг хамгаалахад чиглэсэн зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгасан.

Түүнчлэн санхүүгийн хүндрэлтэй нөхцөл байдалд орсон татвар төлөгчид үзүүлэх татварын төлөх хугацааны хөнгөлөлтөд тавигдах шаардлагыг бууруулж, татварын өр барагдуулах ажиллагаанд татвар төлөгчийн санхүүгийн чадамж, бизнесийн үйл ажиллагаанд учирч болзошгүй хүндрэл, эрсдэлийг харгалзан дансыг бүхэлд нь битүүмжлэх бус, орлогын тодорхой хувийг суутгах, дансыг хэсэгчлэн битүүмжилж өр барагдуулах үйл ажиллагааг уян хатан болгож, татвар төлөгчийн үндсэн үйл ажиллагаагаа хэвийн үргэлжлүүлэх боломжийг бүрдүүлнэ. Хуулийн этгээд, татварын байгууллага хооронд үүсдэг хуулийн хэрэглээтэй холбоотой маргааны тоог бууруулж, хууль хяналтын байгууллага болон татварын алба хоорондын эрх, үүрэг, харилцаа, хамтран ажиллагааг татварын хуульд тодорхой тусгаж, мэдээлэл харилцан солилцоог сайжруулахын зэрэгцээ татвар төлөгчид их хэмжээний алданги тооцуулах эрсдэлээс хамгаалах зорилгоор алдангийн дээд хэмжээг Иргэний хуульд заасан хэмжээтэй уялдуулан тогтооно.

Дээр дурдсан өөрчлөлттэй холбоотой зохицуулалтыг хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйл, 2 дугаар зүйл, 3 дугаар зүйл, 4 дүгээр зүйл, 6 дугаар зүйлд тус тус тусгалаа.

4. Татварын маргаан шийдвэрлэх ажиллагааг сайжруулахтай холбоотой өөрчлөлт.

Татварын маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг эрчимжүүлэх зорилгоор Маргаан таслах зөвлөлийн үйл ажиллагааг нээлттэй, ил тод болгох, бүрэлдэхүүнийг мэргэшсэн, ашиг сонирхлын зөрчлөөс ангид байлгах чиглэлээр тавигдах шаардлагыг сайжруулж, хувийн хэвшлийн оролцоог нэмэгдүүлэх замаар маргаан

шийдвэрлэх хугацааг бууруулж, татвар төлөгчийн эрх ашгийн хамгаалахад чиглэсэн нэмэлт, өөрчлөлтийг хуулийн төсөлд тусгасан.

Дээр дурдсан өөрчлөлттэй холбоотой зохицуулалтыг хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйл, 2 дугаар зүйл, 4 дүгээр зүйл, 5 дугаар зүйлд тус тус тусгалаа.

5. Гааль, татварын албаны цахим системтэй холбоотой үйл ажиллагааны өөрчлөлт.

Татварын цахим системийг өргөжүүлэн, татвар, гаалийн байгууллага хоорондын мэдээлэл солилцоог сайжруулж, татвар төлөх үйл явцыг хялбаршуулах, гааль, татварын албаны үйл ажиллагааны үр ашиг, хяналтын тогтолцоог сайжруулж, хүний оролцоо багатай, бүрэн цахимжсан системд шилжинэ.

Дээр дурдсан өөрчлөлттэй холбоотой зохицуулалтыг хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлд тусгалаа.

6. Татварын зорилгоор ил тод байх, мэдээлэл харилцан солилцох Глобал форум олон улсын байгууллагаас ирүүлсэн зөвлөмж, Автоматаар харилцан мэдээлэл солилцох стандартыг бүрэн хэрэгжүүлэхтэй холбоотой өөрчлөлт.

Монгол Улсын Их Хурал 2020 оны 01 дүгээр сарын 03-ны өдөр “Татварын асуудлаар захиргааны туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай конвенц”-ыг соёрхон баталж, тус конвенцын хүрээнд “Санхүүгийн дансны мэдээллийг автоматаар солилцох тухай эрх бүхий этгээд хоорондын олон талт хэлэлцээр”-т нэгдэж, 2027 оноос Автоматаар харилцан мэдээлэл солилцох стандартыг хэрэгжүүлж эхлэх үүрэг хүлээсэн. Үүнтэй холбоотойгоор уг стандартыг бүрэн хэрэгжүүлэхийн тулд шаардлагатай зохицуулалтыг дотоодын хууль тогтоомжид нэмж тусгах шаардлага үүссэн.

Татварын зорилгоор Автоматаар харилцан мэдээлэл солилцох стандартыг хэрэгжүүлэх этгээдийг тодорхойлох, шаардлагатай мэдээллийг бүрдүүлэх, уг мэдээллийг тогтоосон хугацаанд, олон улсын жишигт нийцсэн хэлбэрээр бусад гишүүн оронд хүргүүлэх болон түүнтэй холбоотой нарийвчилсан зохицуулалтыг батлах эрхийг холбогдох байгууллага, эрх бүхий этгээдэд олгох, татвар төлөгчийн мэдээллийн нууцлалыг хадгалах зэрэг зохицуулалтуудыг хуулийн төсөлд тусгасан.

Дээр дурдсан өөрчлөлттэй холбоотой зохицуулалтыг хуулийн төслийг 1 дүгээр зүйл, 2 дугаар зүйл, 3 дугаар зүйл, 4 дүгээр зүйл, 6 дугаар зүйлд тус тус тусгалаа.

Хуулийн төсөлтэй холбогдуулан Гаалийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Татварын мэргэшсэн зөвлөх үйлчилгээний тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Зөрчлийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Хөрөнгө оруулалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг тус тус боловсрууллаа.

INTRODUCTION

On Draft Law to Amend the General Tax Law

The long-term development policy of Mongolia “**Vision 2050**”, approved by Resolution No. 52 of 2020 of the State Great Khural, states that “*E-governance technologies shall be fully implemented at all levels to establish a corruption-free and efficient public service.*” Within the framework of this policy, Section 5.2.21 (2021–2030) provides that “*the stability of state and tax policy shall be ensured, and a favorable environment for protecting and attracting investment shall be created.*” Furthermore, the Government Action Plan of Mongolia for 2024–2028, approved by State Great Khural Resolution No. 21 of 2024, specifies in Annex 1, Section 3.2.1, “*Tax and social insurance reforms,*” and in Section 3.2.1.2, “*Gradually align the tax environment with international standards and improve the e-tax system.*”

In addition, the European Commission included Mongolia in the “List of Non-Cooperative Jurisdictions for Tax Purposes” in 2017. In response, by Government Resolution No. 350 of 2017, Mongolia became a member of the Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes under the Organization for Economic Co-operation and Development. Within the framework of the international obligations undertaken before the European Union and the Global Forum, the State Great Khural of Mongolia ratified the *Convention on Mutual Administrative Assistance in Tax Matters* on January 3, 2020, thereby incorporating international standards on exchange of information for tax purposes, cooperation, and transparency into domestic legislation. In order to fully implement these international standards, it has become necessary to introduce further provisions on automatic exchange of information, transparency, and confidentiality of information into domestic laws.

The 2019 tax reform package aimed to promote business activities, support small and medium enterprises, digitalize and simplify tax administration, combat tax evasion and avoidance, and facilitate trade. Within the scope of digitalization and simplification, the tax administration of Mongolia has rapidly advanced in recent years, fully digitalizing taxpayer registration, reporting, and payment, thus reducing human involvement. With the expansion of economic and business activities and rapid technological development in recent years, it has become necessary to advance tax digitalization to the next level by transitioning to a fully digitalized system with minimal human involvement, based on artificial intelligence and big data.

According to the 2022 *Mongolia: Tax Administration Diagnostic Assessment Tool Performance Assessment Report* conducted by the International Monetary Fund, the tax administration of Mongolia was evaluated based on 32 indicators. It received low scores on indicators related to operational risk, coverage of tax reporting, accuracy of tax reporting, and timely tax payment.

In addition, a taxpayer satisfaction survey was conducted in 2022, financed by the Asian Development Bank, covering small, micro, and individual taxpayers, based on 78 indicators. The survey revealed that 18 percent of taxpayers reported that they did not receive training, guidance, or recommendations, while 25 percent considered tax payment deadlines inflexible. Taxpayers also gave low scores regarding responsiveness to feedback and emphasized the need to improve information provision, advisory services, clarity of information, and communication services of the tax administration.

Since the introduction of the e-invoice system more than 10 years ago, the number of users has reached 2.3 million, with an average monthly transaction volume of 6.2 trillion MNT and 37.3 million invoices issued. The e-invoice system also enabled taxpayers to pay their property tax bills.

Going forward, development should focus on enabling the electronic system to independently assess tax risks, provide warnings and alerts to high-risk taxpayers, and support data-driven decision-making. This will reduce the number of tax audits and inspections, as well as taxpayer burdens and violations.

Recent global trends also show that major reforms have been introduced to simplify tax inspection mechanisms and improve taxpayer advisory services. For example, New Zealand, Australia, Canada, and Finland have adopted mechanisms to provide taxpayers with support, access to information, and preventive measures against risks. Instead of penalizing taxpayers after violations occur, these countries notify taxpayers in advance and strive to make tax reporting and payment processes as simple and understandable as possible. Mongolia is also following this trend by introducing advisory services and automated control systems through digital development, with the aim of simplifying and improving the tax environment.

Within this context, in order to incorporate necessary amendments into tax legislation, the Ministry of Finance, the Tax and Customs Administration, the Mongolian National Chamber of Commerce and Industry, and the Secretariat of the State Great Khural jointly organized 150 meetings and discussions nationwide, involving more than 11,000 taxpayers and receiving around 176,000 comments. During these consultations, common feedback emphasized the need to improve advisory services, provide regular taxpayer information and guidance, prevent tax risks, and support responsible taxpayers.

By Resolution No. 46 of 2024, the State Great Khural of Mongolia approved the Action Plan for the Implementation of the National Anti-Corruption Program, which calls for the intensification of the dispute resolution procedures of the Tax Dispute Resolution Council. In addition, Annex 2 of Order No. 64 of 2025 of the Prime Minister of Mongolia, approving the Action Plan for Combating Corruption, Eliminating the Causes and Conditions of Corruption and Official Misconduct, and Preventing Conflicts of Interest, likewise mandates measures to strengthen the operations of the Tax Dispute Resolution Council. To ensure the effective implementation of these plans, it is necessary to expedite the dispute review and resolution process, reduce resolution timeframes, enhance transparency, and thereby safeguard the rights and interests of taxpayers.

Furthermore, Mongolia joined the Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes in 2018, thereby undertaking core obligations to exchange tax information, ensure transparency, cooperate, and combat tax avoidance with other member jurisdictions. Within this framework, the fundamental legal provisions were introduced through the 2019 tax reform and are being implemented step by step. Mongolia also acceded to the *Multilateral Competent Authority Agreement on Automatic Exchange of Financial Account Information*, and will begin implementing the Automatic Exchange of Information Standard from 2027. To this end, further amendments must be introduced into domestic laws to ensure full implementation of the standard.

Accordingly, over 50 percent of taxpayers' proposals were incorporated into the draft law, which expands the scope of advisory services, establishes mechanisms to prevent

taxpayers from potential risks, ensures flexibility of the tax environment, fully implements international standards, improves the transparency, openness, and professionalism of the Dispute Settlement Council, and enhances the efficiency of dispute resolution procedures.

The draft law provides for the following measures:

1. **Amendments Concerning the Provision of Taxpayer Advisory Services by the Customs and Tax Administration.** The scope of advisory services will be expanded to enhance taxpayers' access to information on legislation and establish preventive mechanisms for tax risks. For example:
 - Preparing and delivering manuals, guidelines, and recommendations tailored to taxpayer needs, covering common risks, and conducting both in-person and online training;
 - Organizing activities and providing recommendations to improve taxpayers' education, prevent risks, and raise awareness of legislation;
 - Based on taxpayer requests, involving other organizations, chambers of commerce, and professional associations in discussions and training, and publishing related information on the Tax Administration's website;
 - At the request of taxpayers, providing advice on registration, reporting, and payment, notifying them of legislative changes, and offering advice on implementation, exemptions, and reliefs through AI and big data systems.

These amendments are reflected in Article 1 of the draft law.

2. **Amendments Related to Supporting Taxpayer Compliance.** To encourage and reward responsible taxpayers and prevent tax risks, the customs and tax administration will assess compliance levels. Higher compliance will result in benefits such as deferral of VAT payment deadlines, advisory services, and prevention from being subject to audits.

These amendments are reflected in Articles 1 and 2 of the draft law.

3. **Amendments Related to Coordinating Customs and Tax Administration Activities, Ensuring Transparency, and Supporting the Business Environment.** To improve the business environment, measures are introduced to simplify operations, eliminate overlapping inspections, enhance transparency, refine tax reporting and invoice regulations, and protect taxpayer rights.

In addition, requirements for granting tax payment deferrals to taxpayers facing financial difficulties will be eased. Instead of fully freezing accounts during debt recovery, the administration will allow partial withholdings, thereby enabling taxpayers to continue normal operations. Legal provisions will also be clarified to reduce disputes, enhance coordination between enforcement bodies and the tax authority, improve information sharing, and protect taxpayers from excessive penalties by capping late payment interest in line with the Civil Code.

These amendments are reflected in Articles 1, 2, 3, 4, and 6 of the draft law.

4. **Amendments Related to Tax Dispute Resolution Procedures.** In order to advance the process of reviewing and resolving tax disputes, measures are included to enhance the transparency and openness of the operations of the

Dispute Resolution Council, strengthen the requirements to ensure that its composition is professional and free from conflicts of interest, and increase private sector participation. These changes are designed to shorten the timeframe for dispute resolution and to better safeguard the rights and interests of taxpayers.

These amendments are reflected in Articles 1, 2, 4, and 5 of the draft law.

5. **Amendments Related to Electronic Systems of the Customs and Tax Administration.** The tax e-system will be expanded to improve information sharing between tax and customs authorities, simplify tax payment processes, enhance efficiency and oversight, and transition to a fully digitalized system with minimal human involvement.

These amendments are reflected in Article 1 of the draft law.

6. **Amendments Related to Implementing International Standards on Transparency and Automatic Exchange of Information.** The State Great Khural ratified the *Convention on Mutual Administrative Assistance in Tax Matters* on January 3, 2020, and acceded to the *Multilateral Competent Authority Agreement on Automatic Exchange of Financial Account Information*, committing Mongolia to implement the AEOI Standard from 2027. To ensure full implementation, further provisions must be added to domestic legislation.

The draft law specifies the competent authorities for AEOI implementation, the procedures for collecting and transmitting information to other jurisdictions in a timely and internationally consistent manner, and measures to safeguard taxpayer confidentiality.

These amendments are reflected in Articles 1, 2, 3, 4, and 6 of the draft law.

In relation to this draft law, amendments have also been prepared for the Customs Law, the Law on Customs Tariffs and Customs Duty, the Law on Certified Tax Advisor Services, the Criminal Law, the Infringement Law, and the Investment Law.

---oOo---

**ТАТВАРЫН ЕРӨНХИЙ ХУУЛЬД
НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ**

1 дүгээр зүйл	Татварын ерөнхий хуульд зүйл, хэсэг, заалт нэмэх
2 дугаар зүйл	Татварын ерөнхий хуулийн зарим хэсэг, заалтад нэмэлт оруулах
3 дугаар зүйл	Татварын ерөнхий хуулийн зарим хэсэг, заалтыг өөрчлөн найруулах
4 дүгээр зүйл	Татварын ерөнхий хуулийн зарим хэсэг, заалтад өөрчлөлт оруулах
5 дугаар зүйл	Татварын ерөнхий хуулийн зарим хэсэг, заалтаас үг, өгүүлбэр хасах
6 дугаар зүйл	Татварын ерөнхий хуулийн зарим хэсэг, заалтыг хүчингүй болгох
7 дугаар зүйл	Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн зарим хэсгийг дагаж мөрдөх хугацаа

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны ... дугаар
сарын ...-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

ТАТВАРЫН ЕРӨНХИЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл. Татварын ерөнхий хуульд доор дурдсан агуулгатай зүйл, хэсэг, заалт нэмсүгэй:

1/6 дугаар зүйлийн 6.1.51-6.1.58 дахь заалт:

“6.1.51. “татварын хууль даган мөрдөлтийн түвшин” гэж гааль, татварын албаны бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сангийн мэдээлэлд үндэслэн татвар төлөгчийн татварын хууль тогтоомж даган мөрдөлтийг үнэлсэн үнэлгээг;

6.1.52. “хэрэглэгчийн систем” гэж татвар төлөгчийн цахим төлбөрийн баримтын мэдээллийг татварын нэгдсэн системд илгээх программ хангамжийг;

6.1.53. “хэрэглэгчийн систем нийлүүлэгч” гэж татвар төлөгчийн цахим төлбөрийн баримтын мэдээллийг татварын нэгдсэн системд гэрээний үндсэнд нийлүүлэх үүрэг бүхий хуулийн этгээдийг;

6.1.54. “татварын нэгдсэн систем” гэж татварын бүртгэл, тайлагнал, ногдол, төлөлт, хураалт, хяналт шалгалт, мэдээлэл солилцооны үйл ажиллагаа болон Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сангийн мэдээллийг цахим болон автоматжуулсан байдлаар нэгтгэн зохион байгуулдаг программ хангамжийг;

6.1.55. “төлбөр тооцоо” гэж бэлэн ба бэлэн бус гүйлгээг;

6.1.56. “төлбөрийн нэхэмжлэх” гэж нийлүүлсэн бараа, үзүүлсэн ажил, үйлчилгээний төлбөрийг нэхэмжлэх, түүний нэр, код, тоо хэмжээ, үнэ, холбогдох татварын дүн, борлуулагч, худалдан авагчийн нэр, татвар төлөгчийн дугаар, хаяг, байршил, төлбөр хүлээн авах дансны дугаар, нэхэмжилсэн огноо, төлбөр хийх хугацаа зэрэг мэдээллүүдийг агуулсан хэвлэмэл болон цахим баримтыг;

6.1.57. “төлбөрийн баримт” гэж нийлүүлсэн бараа, үзүүлсэн ажил, үйлчилгээний төлбөр хийгдсэнийг нотлох, түүний нэр, код, тоо хэмжээ, үнэ, холбогдох татварын дүн, борлуулагч, худалдан авагчийн нэр, татвар төлөгчийн дугаар, хаяг, байршил төлбөр тооцооны огноо зэрэг мэдээллүүдийг агуулсан хэвлэмэл болон цахим баримтыг;

6.1.58. “дахин давтагдашгүй төлбөрийн дугаар” гэж төлбөрийн нэхэмжлэх болон төлбөрийн баримтад тусгагдах борлуулагчийн татвар төлөгчийн дугаар, салбар, төлөөлөгчийн газартай бол салбарын дугаар, огноо, дэс дугаарыг дундаа ямар нэг тэмдэггүйгээр үргэлжилсэн тоон утгаар илэрхийлсэн дугаарыг.”

2/13 дугаар зүйлийн 13.8 дахь хэсэг:

“13.8.Төлбөрийн баримтын мэдээллийг доор дурдсанаас бусад этгээд танилцах эрхгүй бөгөөд задруулахыг хориглоно:

13.8.1.татварын алба;

13.8.2.статистикийн алба;

13.8.3.тухайн мэдээллийг дамжуулагч этгээд.”

3/18 дугаар зүйлийн 18.1.11, 18.1.12, 18.1.13, 18,1,14 дэх заалт, тайлбар:

“18.1.11.“эцсийн өмчлөгч” гэж Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хуулийн 3.1.6-д заасан хувь хүнийг;

18.1.12.“аливаа этгээд” гэж энэ зүйлийн 18.1.2-т заасан мэдээлэл хариуцагч хувь хүн, хуулийн этгээд, хуулийн этгээдийн эрхгүй байгууллагыг;

18.1.13.“Тайлагналын нийтлэг стандарт” гэж олон улсын татварын харилцаанд нийтлэг ашиглагддаг “Common Reporting Standard” бөгөөд Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллагаас баталж, нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан, мэдээллийг автоматаар солилцохтой холбоотой тайлагнал, дүн шинжилгээний үйл ажиллагаанд баримтлах стандартыг;

18.1.14.“Виртуал хөрөнгийн тайлан” гэж олон улсын татварын харилцаанд нийтлэг ашиглагддаг “Crypto-Asset Reporting Framework” бөгөөд Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллагаас баталж, нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан, виртуал хөрөнгийн мэдээллийг автоматаар солилцохтой холбоотой тайлан, дүн шинжилгээний үйл ажиллагаанд баримтлах баримт бичгийг.”

4/26 дугаар зүйлийн 26.13 дахь хэсэг:

“26.13.Татвар төлөгчтэй харилцах, зөвлөн туслах үйлчилгээ үзүүлэх, татварын орлогыг төсөв хооронд хуваарилах, татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт үзүүлэхтэй холбогдуулан татварын алба татвар төлөгчийн үндсэн үйл ажиллагаа явуулж буй, борлуулалтын орлогын эх үүсвэр бүхий газар зүйн байршлаас хамаарсан бүртгэлүүдтэй байна.”

5/35 дугаар зүйлийн 35.2.5 дахь заалт:

“35.2.5.эрсдэлийн удирдлага нь татвар төлөгчийг эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, татварын хууль тогтоомжийг сайн дураар даган мөрдөхөд дэмжин туслах.”

6/41 дүгээр зүйлийн 41.14 дэх хэсэг:

“41.14.Энэ хуулийн 35.12-т заасны дагуу үнэлэхэд эрсдэлтэйд тооцогдсон тохиолдолд татварын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагын удирдамж, томилолтоор энэ хуульд заасан журмын дагуу тухайн татвар төлөгчийн татвар ногдуулалт, төлөлтийн байдалд татварын хяналт шалгалт хийх замаар холбогдох хууль хяналтын байгууллагатай хамтран ажиллаж болно.”

7/42 дугаар зүйлийн 42.9 дэх хэсэг:

“42.9.Татварын алба жишиг үнийн арга болон үнэ шилжилтийн тохируулга хийх арга, татвараас зайлсхийхийн эсрэг ерөнхий дүрэм ашиглан нөхөн ногдуулалтын акт үйлдсэн тохиолдолд тухайн арга, дүрэм ашигласан тухай дүгнэлт бүхий тайланг нөхөн ногдуулалтын актад хавсаргана.”

8/47 дугаар зүйлийн 47.21, 47.22, 47.23, 47.24, 47.25 дахь хэсэг:

“47.21.Маргаан таслах зөвлөл татвар төлөгч болон татварын улсын байцаагчийн гаргасан гомдол, хүсэлт, тайлбар, түүнд холбогдох нотлох баримт, маргаан таслах зөвлөлийн шийдвэр болон гомдол хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой бусад баримт бичиг, мэдээллийг Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн санд бүртгэнэ.

47.22.Гомдол хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад татвар төлөгч, эсхүл түүний төлөөлөгч, мэргэшсэн зөвлөх, татварын акт үйлдсэн татварын улсын байцаагчийг энэ хуулийн 47.21-д заасан баримт бичиг, мэдээлэлтэй цахимаар танилцах боломжоор хангаж, татварын нэгдсэн системээр дамжуулан мэдээлэл, баримт бичиг хүлээн авах, хүргүүлэх, харилцах боломжийг бүрдүүлнэ.

47.23.Маргаан таслах зөвлөлийн дарга, гишүүн зөвлөлөөр хянан хэлэлцэж байгаа маргааны шийдвэр гаргахаар зөвлөлдөх явцад саналаа бие даан гаргах, хууль хэрэглээний талаар тусгай саналтай бол бичгээр гаргаж шийдвэрт хавсаргах, татварын албаны цахим хуудсанд байршуулж, нийтлүүлэх эрхтэй.

47.24.Маргаан таслах зөвлөлийн дарга, гишүүн маргааны нөгөө талыг байлцуулахгүйгээр нэг талтай уулзах, харилцах, татварын зөвлөгөө өгөх, зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэх, шийдвэр гаргахаар зөвлөлдөх явцад бусадтай аливаа хэлбэрээр харилцах болон зөвлөлдөх үйл ажиллагааны нууцыг задруулахыг хориглоно.

47.25.Татвар төлөгчийн хүсэлтээр маргаан таслах зөвлөлийн хуралдааныг нээлттэй явуулж, олон нийтэд дуу-дүрсний бичлэгээр хүргэнэ.”

9/48 дугаар зүйлийн 48.5 дахь хэсэг:

“48.5.Татвар ногдуулах, бүртгэх, татвараас хөнгөлөх, чөлөөлөхөд баримтлах “Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал”-ыг санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн, Үндэсний статистикийн хорооны дарга хамтран батална.”

10/55 дугаар зүйлийн 55.4, 55.5 дахь хэсэг:

“55.4.Татвар төлөгч хяналт шалгалтаар тодорхойлогдсон татварын өрийг хүлээн зөвшөөрч, маргаагүй тохиолдолд түүний бичгээр, эсхүл цахимаар гаргасан хүсэлтэд үндэслэн татварын өрийг 6 хүртэл сарын хугацаанд татварын албатай урьдчилан тохирсон хуваарийн дагуу төлж болно.

55.5.Татварын өр төлөх хуваарьт заасан хугацааны дагуу татварын өрийг төлөөгүй, Зөрчлийн тухай хуульд заасан татварын хууль зөрчих зөрчил гаргасан, энэ хуулийн 30.4-т заасан тайлангийн мэдээллийн зөрүүг залруулах шаардлагыг биелүүлээгүй тохиолдолд харьяалах татварын алба энэ хуулийн 55.4-т заасан хуваарийг цуцалж, өр хураах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ.”

11/63 дугаар зүйлийн 63.2, 63.3 дахь хэсэг:

“63.2.Татвар төлөгчийн банкин дахь дансанд ирээдүйд орж ирэх мөнгөн хөрөнгөөс үл маргах журмаар гаргуулах татварын өрийн хэмжээ нь тухайн орлогын 80 хувиас хэтрэхгүй байна.

63.3.Битүүмжилсэн данснаас ногдол ашиг, харилцан хамаарал бүхий этгээдэд төлөх төлбөр болон өөрийн буруутай үйлдлээс үүссэн төлбөртэй холбоотой зарлагын гүйлгээ хийхийг хориглоно. Ийм гүйлгээ хийсэн тохиолдолд энэ хуулийн 63.2-т заасныг үл харгалзан дансыг бүрэн битүүмжилж, татварын өрийг хураах дараагийн шатны үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ.”

12/73 дугаар зүйлийн 73.4, 73.5 дахь хэсэг:

“73.4.Татварын хяналт шалгалтын томилолтыг олгосноос шийдвэр гарах хүртэл хугацаанд алданги тооцохгүй.

73.5.Алдангийн нийт дүн нь хугацаандаа төлөөгүй татвар, эсхүл татварын албаны үндэслэлгүй илүү хураасан татварын үнийн дүнгийн 50 хувиас хэтрэхээргүй байна.”

13/76¹ дүгээр зүйл.

“76¹ дүгээр зүйл.Татварын хууль даган мөрдөлтийн түвшин

76¹.1.Татварын алба татвар төлөгчийн татварын хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг дараах үндсэн шалгуур үзүүлэлтийн дагуу тогтооно:

- 76¹.1.1.татвар төлөгчийн бүртгэл;
- 76¹.1.2.татварын тайлагнал;
- 76¹.1.3.татвар ногдуулалт, төлөлт;
- 76¹.1.4.татвар, гаалийн хууль тогтоомжийн зөрчил;
- 76¹.1.5.гаалийн бүрдүүлэлт.

76¹.2.Татварын хууль даган мөрдөлтийн түвшин нь 100 хүртэлх тоон утгаар хэмжигдэх бөгөөд тоон утгад харгалзан маш сайн, сайн, дунд, муу гэж ангилагдана.

76¹.3.Татварын хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг тооцох шалгуур үзүүлэлтийг энэ хуулийн 35.11-д заасан журмын дагуу тогтоож, татвар төлөгчид мэдээлнэ.

76¹.4.Татварын алба нь татвар төлөгчийн татварын хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг улирал, жилээр тодорхойлж, татвар төлөгчид татварын нэгдсэн системээр мэдэгдэнэ.

76¹.5.Энэ зүйлийн 76¹.2-т заасан татварын хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг нэмэгдсэн өртгийн албан татвар төлөх хугацааг хойшлуулах, татварын зөвлөн туслах үйлчилгээг хэрэгжүүлэхэд ашиглана.”

14/77 дугаар зүйлийн 77.7.16 дахь заалт:

“77.7.16.энэ зүйлийн 77.7.8-д заасан сахилгын шийтгэл оногдуулах эрхийг тушаалаар харьяа албадын дарга нарт шилжүүлж болох бөгөөд Төрийн албаны тухай хуулийн 48.1.1, 48.1.2, 48.1.3-т заасан сахилгын шийтгэлийг ногдуулах эрхтэй.”

15/77¹ дүгээр зүйл.

“77¹ дүгээр зүйл.Татвар төлөгчид үзүүлэх татварын зөвлөн туслах үйлчилгээ

77¹.1.Татварын алба нь энэ хуулийн 75.1.1-д заасан чиг үүргээ дараах байдлаар хэрэгжүүлнэ:

77¹.1.1.шинээр бүртгэгдсэн татвар төлөгчийн хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн, татварын нийтлэг эрсдэлийн мэдээллийг агуулсан гарын авлага, заавар, зөвлөмжийг боловсруулан хүргүүлэх, танхимын болон цахим хэлбэрийн сургалтад хамруулах;

77¹.1.2.харьяалах татварын алба татвар төлөгчийн хүсэлтээр татварын бүртгэл, тайлагнал, төлөлт, тайлан боловсруулалттай холбоотой мэдээлэл, заавар, зөвлөгөөг өгөх;

77¹.1.3.татварын хууль тогтоомж, татварын тайлангийн маягтад өөрчлөлт орсон тохиолдолд төрийн мэдээлэл эмхэтгэл хэвлэгдсэн, эсхүл улсын нэгдсэн бүртгэлд бүртгэгдсэнээс хойш ажлын 15 өдрийн дотор тухайн өөрчлөлтийг хэрэгжүүлэхэд анхаарах мэдээллийг нийт татвар төлөгчдөд татварын нэгдсэн системээр хүргүүлэх, сургалт зохион байгуулах;

77¹.1.4.татвар төлөгчийн татварын хууль даган мөрдөлтийн түвшин буурсан, татварын эрсдэлийн үнэлгээнд сөргөөр нөлөөлсөн тохиолдолд энэ талаар татвар төлөгчид мэдэгдэж, татварын тайлан, ногдлоо засах, зөрчлөө арилган татварын эрсдэлээс сэргийлэх боломж олгох;

77¹.1.5.татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдлэх боломжийн талаар татвар төлөгчид мэдээлэл, зөвлөгөө өгөх зорилгоор хиймэл оюун ухаан болон их өгөгдөлд суурилсан, 24 цагийн турш тасралтгүй ажиллах автомат хариулагчийг ажиллуулах;

77¹.1.6.худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим, мэргэжлийн холбоо, салбарын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, олон улсын байгууллага, гадаад улсын дипломат болон консулын байгууллагаас татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой тодорхой асуудлаар зөвлөгөө, сургалт авахаар ирүүлсэн хүсэлтийн дагуу сургалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах;

77¹.1.7.олон нийтийн татварын боловсролыг нэмэгдүүлэх зорилгоор эрх бүхий байгууллагатай хамтран сургалтын болон боловсролын хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлэх, боловсролын байгууллагуудтай хамтран ажиллах;

77¹.1.8.татвар төлөгчдийн татварын боловсролыг дээшлүүлэх, татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, татварын хууль тогтоомжийг сурталчлан таниулах зорилгоор төр, хувийн хэвшил болон мэргэжлийн холбоодтой хамтран сургалт, хэлэлцүүлэг тогтмол зохион байгуулах, гарын авлага, зөвлөмж, аргачлалаар хангаж ажиллах;

77¹.1.9.энэ хуулийн 78 дугаар зүйлд заасан татварын хууль тогтоомж хэрэгжүүлэх зөвлөмж гаргах;

77¹.1.10.татварын албаны цахим хуудсанд татварын хууль тогтоомжийг англи болон монгол хэлээр байршуулах, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр нийтийг хамарсан сурталчилгаа, сургалт, мэдээллийн нэвтрүүлэг зохион байгуулах, нийтлэл гаргах;

77¹.1.11.хуулиар зөвшөөрсөн шаардлагатай бусад арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх.

77¹.2.Энэ зүйлийн 77¹.1-д заасан гарын авлага, зөвлөмж, сургалтын материал, дүрс бичлэг, сургалтыг брайль үсэг, дохионы хэлийг ашиглах шаардлагад нийцүүлэн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг мэдээлэл тэгш авах эрхээр хангасан байна.

77¹.3.Татварын алба энэ зүйлд заасны дагуу зохион байгуулсан сургалт, хэлэлцүүлэг, зөвлөгөө, гарын авлага, зөвлөмж, хөтөлбөр мэдээллийг татварын албаны цахим хуудсанд олон нийтэд нээлттэй байршуулна.

77¹.4.Энэ зүйлийн 77¹.1.6-д заасан хүсэлтийг хүлээн авснаас хойш 30 хоногийн дотор татварын алба тухайн салбарын мэргэжлийн холбоотой хамтран хэлэлцүүлэг, сургалтын хөтөлбөр боловсруулан, товыг зарлан, 45-аас доошгүй хоногийн хугацаанд хэлэлцүүлэг, сургалтыг зохион байгуулна. Хэлэлцүүлэг, сургалтын тов, хөтөлбөр нь худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим, тухайн салбарын мэргэжлийн холбоо болон олон нийтэд нээлттэй байна.”

16/78 дугаар зүйлийн 78.8 дахь хэсэг:

“78.8.Татварын алба энэ зүйлийн 78.1.1-д заасан хүсэлтийг хүлээн авах шаардлагагүй гэж үзсэн тохиолдолд холбогдох тайлбарыг 30 хоногийн дотор хүргүүлэх ба хүлээн авсан тохиолдолд улсын ерөнхий байцаагч ажлын 45 өдрийн дотор зөвлөмж гаргана.”

2 дугаар зүйл.Татварын ерөнхий хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.2 дахь хэсгийн “байсан” гэсний дараа “, гэрээний хүрээнд ажил, үйлчилгээ үзүүлсэн”, “нууцыг” гэсний дараа “ажиллах хугацаанд, албаны болон хөдөлмөрийн харилцаа дуусгавар болсны дараа” гэж, 18 дугаар зүйлийн 18.3.1.а дахь дэд заалтын “мэдээллийг” гэсний дараа “хүсэх,” гэж, 18.3.1.г дэх дэд заалтын “24” гэсний дараа “, 34” гэж, 31 дүгээр зүйлийн 31.1 дэх хэсгийн “дараагийн” гэсний дараа “хоёр” гэж, 33 дугаар зүйлийн 33.3 дахь хэсгийн “сангийн” гэсний дараа “болон нэгдсэн системийн” гэж, 34 дүгээр зүйлийн 34.7 дахь хэсгийн “тухайн татвар төлөгчийн”

гэсний дараа “гаалийн хууль тогтоомжийн зөрчил,” гэж 34.19 дэх хэсгийн “Монголбанк” гэсний дараа “Санхүүгийн мэдээллийн алба нь” гэж, 35 дугаар зүйлийн 35.11 дэх хэсгийн “хорооны” гэсний дараа “татвар төлөгчийн татварын хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг тодорхойлох, мэдэгдэх” гэж, 46 дугаар зүйлийн 46.5.1 дэх заалтын “төлөөлөл,” гэсний дараа “харьяалах орон нутгийн танхим,” гэж, 46.5.2 дахь заалтын “төлөөлөл,” гэсний дараа “үндэсний танхим,” гэж, 47 дугаар зүйлийн 47.8 дахь хэсгийн “шийдвэрлэнэ.” гэсний дараа “Шийдвэр гаргахаар зөвлөлдөх үед маргаан шийдвэрлэх талаар гишүүн санал өгөхөөс татгалзах эрхгүй бөгөөд гаргасан санал нууц байна.” гэж, 47.11 дэх хэсгийн “актыг” гэсний дараа “бүрэн буюу хэсэгчлэн” гэж, 47.12 дахь хэсгийн “ногдуулалтын акт” гэсний дараа “, эсхүл актын холбогдох хэсэг” гэж, 47.14 дэх хэсгийн “сэргийлэх” гэсний дараа “, татвар төлөгчдийг татварын эрсдэлээс хамгаалах, татварын хууль тогтоомжийг улсын хэмжээнд нэг мөр дагаж мөрдүүлэх” гэж, 47.15 дахь хэсгийн “гомдлыг” гэсний дараа “хэлэлцэх хурлын товыг зарлаж цахим хуудсаар нээлттэй мэдээлэх бөгөөд татвар төлөгч хүндэтгэн үзэх шалтгааны улмаас хурал хойшлуулах хүсэлт гаргаснаас бусад тохиолдолд гомдлыг хурал товлосон өдрөөс хойш 10 хоногийн дотор” гэж, 53 дугаар зүйлийн 53.1.3 дахь заалтын “ажиллагаагаа” гэсний дараа “эрх бүхий байгууллагын шийдвэрээр” гэж, 74 дүгээр зүйлийн 74.2 дахь хэсгийн “тасаг,” гэсний дараа “татварын улсын ахлах байцаагч, ” гэж, 74.3 дахь хэсгийн “сургалт,” гэсний дараа “хяналт шалгалт, судалгаа шинжилгээ,” гэж, 75 дугаар зүйлийн 75.2 дахь хэсгийн “хангаж,” гэсний дараа “эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, холбогдох зөвлөгөө өгөх,” гэж, 76 дугаар зүйлийн 76.9 дэх хэсгийн “Татварын” гэсний өмнө “Татварын алба” гэж, 84 дүгээр зүйлийн 84.1 дэх хэсгийн “төлөөгүй” гэсний дараа “, эсхүл буцаан авах татварын хэмжээг нэмэгдүүлсэн” гэж, мөн хэсгийн “нөхөн төлөх татварын” гэсний дараа “, эсхүл буцаан авах татварын хэмжээг нэмэгдүүлсэн” гэж, 84.1.5 дахь заалтын “зорилгоор” гэсний дараа “хуульд заасан шаардлага хангаагүй, бодитоор худалдан аваагүй бараа, ажил үйлчилгээг тайлагнасан, ” гэж тус тус нэмсүгэй.

3 дугаар зүйл.Татварын ерөнхий хуулийн дараах хэсэг, заалтыг доор дурдсанаар өөрчлөн найруулсугай:

1/18 дугаар зүйлийн 18.6 дахь хэсэг:

“18.6.Эрх бүхий этгээд нь энэ хуулийн 18.1.6-д заасан хүсэлтийг холбогдох хэлэлцээрт нийцээгүй, эсхүл шаардлагатай гэж үзвэл энэ хуулийн 18.1.7-д заасан хүсэлт гаргагч улсаас хүсэлтийн талаар нэн даруй тодруулга шаардана.”

2/53 дугаар зүйлийн 53.1.4 дэх заалт:

“53.1.4.татвар төлөгчийн үйл ажиллагаанд 2 жил дараалан Компанийн тухай хуулийн 87.1.1 дэх заалтад заасан хувь хэмжээгээр алдагдал хүлээж, төлбөрийн чадвар муудсан нь татварын албаны хүлээн авсан тайлангаар тодорхойлогдсон.”

4 дүгээр зүйл. Татварын ерөнхий хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.50 дахь заалт, 12 дугаар зүйлийн 12.1.11 дэх заалтын “хувь,” гэснийг “хувь” гэж, 13 дугаар зүйлийн 13.2.2 дахь заалтын “татварын хууль тогтоомж зөрчсөн” гэснийг “зөрчлийн болон эрүүгийн хууль тогтоомж зөрчсөн, зөрчсөн байж болзошгүй нөхцөл байдал, үйл баримтын мэдээллийг” гэж, 18 дугаар зүйлийн 18.1.2.а дахь дэд заалтын “банк, санхүүгийн байгууллага, тэдгээрээс томилогдсон этгээд, хөрөнгө итгэмжилсэн этгээд, зуучлагч болон батлан даах чадвар бүхий” гэснийг “аливаа” гэж, 18.3.1 дэх заалтын “18.1.6-д заасан хүсэлтийг” гэснийг “18.1.1, 18.1.6-д заасныг” гэж, 18.3.2 дахь заалтын “18.1.5-д” гэснийг “18.1.5, 18.1.10-г” гэж, 18.7 дахь хэсгийн “аливаа

этгээд, санхүүгийн байгууллагын” гэснийг “аливаа этгээдийн” гэж, “санхүүгийн байгууллагаас” гэснийг “аливаа этгээдээс” гэж, 18.8.2 дахь заалтын “баримтын” гэснийг “мэдээллийн” гэж, 18.17 дахь хэсгийн “18.1.3-т заасан байгууллагаас” гэснийг “18.1.12-т заасан аливаа этгээдээс” гэж, 18.18 дахь хэсгийн “төсвийн болон хууль зүйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн” гэснийг “төсвийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн, Монголбанкны Ерөнхийлөгч, Санхүүгийн зохицуулах хорооны дарга нар” гэж, 28 дугаар зүйлийн 28.5 дахь хэсгийн “баримтыг” гэснийг “баримт, эсхүл төлбөрийн нэхэмжлэх үүсгэн” гэж, 34 дүгээр зүйлийн 34.5.5 дахь заалтын “зайлсхийх” гэснийг “зугтах” гэж, 34.21 дэх хэсгийн “гаргаж” гэснийг “тухай бүр” гэж, 38 дугаар зүйлийн 38.8 дахь хэсгийн “жилийн эцсийн татварын тайлангийн хамт” гэснийг “дараа оны 06 дугаар сарын 30-ны өдрийн дотор” гэж, 38.8.1, 38.8.2 дахь заалтын “зургаа” гэснийг “арав” гэж, 46 дугаар зүйлийн 46.6 дахь хэсгийн “гурваас дээш жил ажилласан туршлагатай” гэснийг “арваас дээш жил ажилласан туршлагатай, эрүүгийн хуульд заасан өмчлөх эрхийн эсрэг, эдийн засгийн болон авлигын гэмт хэрэг үйлдэж эрүүгийн хариуцлага хүлээж байгаагүй, сүүлийн зургаан жилд улс төрийн намын удирдах болон улс төрийн албан тушаал эрхлээгүй, зөвлөлийн гишүүнээр ажиллахад ашиг сонирхлын зөрчил үүсэхгүй” гэж, 46.9 дэх хэсгийн “томилж, чөлөөлнө” гэснийг “гурван жилийн хугацаатай томилж, чөлөөлөх бөгөөд тэдгээрийг нэг удаа улируулан томилж болно” гэж, 53 дугаар зүйлийн 53.1.1 дэх заалтын “4.1.1-д заасан гамшиг болон үер, газар хөдлөлт, гал түймэрт өртсөн” гэснийг “4.1.2-т заасан аюулт үзэгдлийн улмаас татвар төлөгчид хохирол учирсан” гэж, 76 дугаар зүйлийн 76.9 дэх хэсгийн “аливаа” гэснийг “энэ хуульд зөвшөөрснөөс бусад” гэж, 78 дугаар зүйлийн 78.1.1 дэх заалтын “төлөгчийн” гэснийг “төлөгч, худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим, мэргэжлийн холбоо, татварын мэргэшсэн зөвлөхийн нийгэмлэгийн” гэж, 84 дүгээр зүйлийн 84.1.5 дахь заалтын “падаан” гэснийг “төлбөрийн нэхэмжлэх” гэж тус тус өөрчилсүгэй.

5 дугаар зүйл.Татварын ерөнхий хуулийн 18 дугаар зүйлийн 18.18.6 дахь заалтын “энэ хуулийн 18.15-д заасныг болон” гэснийг, 30 дугаар зүйлийн 30.2 дахь хэсгийн “үнэн зөв тодорхойлсон эсэхийг” гэснийг, 46 дугаар зүйлийн 46.4 дэх хэсгийн “ес, эсхүл” гэснийг тус тус хассугай.

6 дугаар зүйл.Татварын ерөнхий хуулийн 18 дугаар зүйлийн 18.15 дахь хэсгийг, 75 дугаар зүйлийн 75.6, 75.7, 75.8 дахь хэсгийг, 82 дугаар зүйлийн 82.2 дахь хэсгийг, 83 дугаар зүйлийн 83.3 дахь хэсгийг, 84 дүгээр зүйлийн 84.2 дахь хэсгийг тус тус хүчингүй болсонд тооцугай.

7 дугаар зүйл.Энэ хуулийг оны дүгээр сарын-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

**ГААЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬД
НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ**

1 дүгээр зүйл	Гаалийн тухай хуульд хэсэг нэмэх
2 дугаар зүйл	Гаалийн тухай хуулийн зарим хэсэг, заалтад нэмэлт оруулах
3 дугаар зүйл	Гаалийн тухай хуулийн зүйлийг өөрчлөн найруулах
4 дүгээр зүйл	Гаалийн тухай хуулийн хэсэгт өөрчлөлт оруулах
5 дугаар зүйл	Гаалийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн зүйлийг дагаж мөрдөх хугацаа

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны ... дугаар
сарын ...-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

ГААЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл. Гаалийн тухай хуульд доор дурдсан агуулгатай дараах хэсэг нэмсүгэй:

1/97 дугаар зүйлийн 97.4 дэх хэсэг:

“97.4. Хүмүүнлэгийн болон буцалтгүй тусламж, хөнгөлөлттэй зээлийн санхүүжилттэй зам, барилга байгууламжийн ажилд ашиглах машин механизм, техник, тоног төхөөрөмжийн хувьд энэ зүйлийн 97.1-д заасан хугацааг гэрээний хугацаанд багтаан нэг жил хүртэлх хугацаагаар сунгаж болно.”

2/234 дүгээр зүйлийн 234.3 дахь хэсэг:

“234.3. Энэ зүйлийн 234.1-д заасан хугацаа нь гаалийн мэдээллийн систем дэх мэдүүлэг тус бүрээр олон нийтэд нээлттэй байх ба мэдүүлэгчийг таних боломжгүй байна.”

3/249 дүгээр зүйлийн 249.5, 249.6, 249.7 дахь хэсэг:

“249.5. Гааль, татварын алба нь тухайн татварын жилд мэдүүлэгчийн үйл ажиллагаанд давхардуулан хяналт шалгалт хийхгүй.

249.6. Мэдүүлэгчийг эрсдэлтэй гэж тооцсон тохиолдолд хяналт шалгалтыг гааль, татварын алба хамтран хэрэгжүүлнэ.

249.7. Гаалийн байгууллага хяналт шалгалт хийх талаар мэдүүлэгчид ажлын 10-аас доошгүй өдрийн өмнө бичгээр, эсхүл цахим хэлбэрээр урьдчилан мэдэгдэнэ.”

4/252 дугаар зүйлийн 252.9, 252.10 дахь хэсэг:

“252.9. Магадлан шинжилгээгээр ангиллын код тодорхойлон улсын хилээр оруулсан Стандартчилал, техникийн зохицуулалт, тохирлын үнэлгээний итгэмжлэлийн тухай хуулийн 14.2-т заасан тохирлын гэрчилгээ бүхий барааны нэр, зориулалт, марк, модель, гарал үүслийн улс, үйлдвэрлэгч, илгээгч өөрчлөгдөөгүй тохиолдолд уг барааг улсын хилээр дахин оруулахад мэдүүлэгчийн гадаад худалдааны гэрээнд заасан тоо хэмжээний хүрээнд магадлан шинжилгээ хийхгүй.

252.10. Энэ зүйлийн 252.9 дэх хэсэгт тарифын бус хязгаарлалттай бараа хамаарахгүй.”

5/289 дүгээр зүйлийн 289.5 дахь хэсэг:

“289.5.Гаалийн хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, иргэн, хуулийн этгээдэд зөвлөн туслах үйлчилгээ үзүүлэх зорилгоор гаалийн байгууллага нь татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сангаас мэдээлэл авах боломжтой байна.”

2 дугаар зүйл.Гаалийн тухай хуулийн 240 дүгээр зүйлийн 240.2 дахь хэсгийн “хэрэгжүүлэхдээ” гэсний дараа “гааль, татварын албаны бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сангийн мэдээлэлд үндэслэн” гэж, 249 дүгээр зүйлийн 249.1 дэх хэсгийн “байгууллага” гэсний дараа “эрсдэлд үндэслэн” гэж, 269¹ дүгээр зүйлийн 269¹.1.1 дэх заалтын “тавих” гэсний дараа “, иргэн, хуулийн этгээдэд зөвлөн туслах үйлчилгээ үзүүлэх” гэж тус тус нэмсүгэй.

3 дугаар зүйл.Гаалийн тухай хуулийн 12 дугаар зүйлийг доор дурдсанаар өөрчлөн найруулсугай:

“12 дугаар зүйл.Иргэн, хуулийн этгээдэд үзүүлэх гаалийн зөвлөн туслах үйлчилгээ

12.1.Гаалийн байгууллага нь энэ хуулийн 269¹.1.1-д заасан чиг үүргээ доор дурдсан байдлаар хэрэгжүүлнэ:

12.1.1.иргэн, хуулийн этгээдийг гаалийн хууль тогтоомж хэрэгжүүлэхэд анхаарах асуудал, эрсдэлийн мэдээллийг агуулсан гарын авлага, заавар, зөвлөмжийг боловсруулан хүргүүлэх, танхимын болон цахим хэлбэрийн сургалтад хамруулах;

12.1.2.гаалийн хууль тогтоомж, гаалийн бүрдүүлэлтийн маягтад өөрчлөлт орсон тохиолдолд төрийн мэдээлэл сэтгүүлд хэвлэгдсэн, эсхүл улсын нэгдсэн бүртгэлд бүртгэгдсэнээс хойш ажлын 15 өдрийн дотор тухайн өөрчлөлтийг хэрэгжүүлэхэд анхаарах мэдээллийг агуулсан зөвлөмжийг иргэн, хуулийн этгээдэд цахим системээр хүргүүлэх, сургалт зохион байгуулах;

12.1.3.татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшин буурах нөхцөл бүрдсэн, эрсдэлийн үнэлгээнд сөргөөр нөлөөлсөн тохиолдолд энэ талаар татвар төлөгчид мэдэгдэж, зөрчлөө арилган эрсдэлээс сэргийлэх боломж олгох;

12.1.4.гаалийн хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, гаалийн албан татварын хөнгөлөлт эдлэх, татвараас чөлөөлөгдөх боломжийн талаар иргэн, хуулийн этгээдэд мэдээлэл, зөвлөгөө өгөх зорилгоор хиймэл оюун ухаан болон их өгөгдөлд суурилсан, 24 цагийн турш тасралтгүй ажиллах автомат хариулагчийг ажиллуулах;

12.1.5.худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим, мэргэжлийн холбоо, салбарын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, олон улсын байгууллага, гадаад улсын дипломат болон консулын байгууллагаас гаалийн хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой тодорхой асуудлаар зөвлөгөө, сургалт авахаар ирүүлсэн хүсэлтийн дагуу сургалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах;

12.1.6.олон нийтийн гадаад худалдаа, гаалийн мэдлэгийг дээшлүүлэх, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, гаалийн хууль тогтоомжийг сурталчлан таниулах зорилгоор төр, хувийн хэвшил болон мэргэжлийн холбоодтой хамтран сургалт, хэлэлцүүлэг тогтмол зохион байгуулах, гарын авлага, зөвлөмж, аргачлалаар хангаж ажиллах;

12.1.7.гаалийн байгууллагын цахим хуудсанд гаалийн хууль тогтоомжийг англи болон монгол хэлээр байршуулах, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр нийтийг хамарсан сурталчилгаа, сургалт, мэдээллийн нэвтрүүлэг зохион байгуулах, нийтлэл гаргах;

12.1.8.хуулиар зөвшөөрөгдсөн бусад шаардлагатай арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх.

12.2.Энэ зүйлийн 12.1-д заасан гарын авлага, зөвлөмж, сургалтын материал, дүрс бичлэг, сургалтыг брайл үсэг, дохионы хэлийг ашиглах шаардлагад нийцүүлэн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг мэдээлэл тэгш авах эрхээр хангасан байна.

12.3.Гаалийн байгууллага нь энэ зүйлийн 12.1-д заасны дагуу зохион байгуулсан сургалт, хэлэлцүүлэг, зөвлөгөө, гарын авлага, зөвлөмж, хөтөлбөр мэдээллийг гаалийн байгууллагын цахим хуудсанд байршуулна.

12.4.Энэ зүйлийн 12.1.5-д заасан хүсэлтийг хүлээн авснаас хойш 30 хоногийн дотор гаалийн байгууллага тухайн салбарын мэргэжлийн холбоотой хамтран хэлэлцүүлэг, сургалтын хөтөлбөр боловсруулан, товыг зарлан, 45-аас доошгүй хоногийн хугацаанд хэлэлцүүлэг, сургалтыг зохион байгуулна. Хэлэлцүүлэг, сургалтын тов, хөтөлбөр нь худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим, тухайн салбарын мэргэжлийн холбоо болон олон нийтэд нээлттэй байна.

4 дүгээр зүйл.Гаалийн тухай хуулийн 294¹ дүгээр зүйлийн 294^{1.1} дэх хэсгийн “татварын үнийн дүнгээс хугацаа хожимдуулсан хоног тутамд 0.3 хувийн хүү ногдуулах бөгөөд энэ заалтын “хүү” гэсэн ойлголт нь Иргэний хуулийн “анз” гэсэн ойлголтод үл хамаарна” гэснийг “татварт Татварын ерөнхий хуульд заасны дагуу алданги тооцно” гэж өөрчилсүгэй.

5 дугаар зүйл.Энэ хуулийг оны дүгээр сарын-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

**ГААЛИЙН ТАРИФ, ГААЛИЙН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД
НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ**

1 дүгээр зүйл	Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуульд хэсэг нэмэх
2 дугаар зүйл	Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуулийн хэсэгт нэмэлт оруулах
3 дугаар зүйл	Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуулийн хэсэг, заалтад өөрчлөлт оруулах
4 дүгээр зүйл	Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуулийн хэсгийн үгийг хасах
5 дугаар зүйл	Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуулийн заалт, хэсгийг хүчингүй болсонд тооцох
6 дугаар зүйл	Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг дагаж мөрдөх хугацаа

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны ... дугаар
сарын ...-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

ГААЛИЙН ТАРИФ, ГААЛИЙН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл. Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлд доор дурдсан агуулгатай 8.10 дахь хэсэг нэмсүгэй:

“8.10. Гаалийн үнийг шалгах үйл ажиллагаа нь гаалийн мэдээллийн систем дэх мэдүүлэг тус бүрээр олон нийтэд нээлттэй байх ба мэдүүлэгчийг таних боломжгүй байна.”

2 дугаар зүйл. Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуулийн 41 дүгээр зүйлийн 41.3 дахь хэсгийн “баталгаа нь” гэсний дараа “барааны хувьд” гэж нэмсүгэй.

3 дугаар зүйл. Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.11 дэх заалтын “4.1.11-д” гэснийг “12.1.3-т” гэж, 6 дугаар зүйлийн 6.1 дэх хэсгийн “Засгийн газар” гэснийг “Монголын үндэсний танхим” гэж, мөн зүйлийн 6.2 дахь хэсгийн “Монгол Улсын Засгийн газрын гишүүн байх бөгөөд түүнийг Засгийн газраас томилж, чөлөөлөх ба нарийн бичгийн дарга нь орон тооных” гэснийг “Монголын үндэсний танхимын ерөнхийлөгч” гэж, мөн зүйлийн 6.3 дахь хэсгийн “гааль, татвар” гэснийг “гаалийн асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллага” гэж, 35 дугаар зүйлийн 35.3 дахь хэсгийн “тарифын” гэснийг “тариф, татварын” гэж, “валютын ханшийг” гэснийг “татварыг” гэж, мөн зүйлийн 35.6 дахь хэсгийн “хувь,” гэснийг “хувь” гэж, 38 дугаар зүйлийн 38.7 дахь хэсгийн “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн 8.1-д” гэснийг “Татварын ерөнхий хуулийн 9.3-т” гэж, 45 дугаар зүйлийн 45.2 дахь хэсгийн “татварын төлбөрийн дүнгийн 0,3 хувиар тооцон хоног тутам хүү төлнө” гэснийг “татварт Татварын ерөнхий хуульд заасны дагуу алданги тооцно” гэж тус тус өөрчилсүгэй.

4 дүгээр зүйл. Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуулийн 35 дугаар зүйлийн 35.3 дахь хэсгийн “төгрөгийн гадаад валюттай харьцах ханш болон” гэснийг хассугай.

5 дугаар зүйл. Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуулийн 35 дугаар зүйлийн 35.4 дэх хэсгийг, 38 дугаар зүйлийн 38.1.13 дахь заалтыг тус тус хүчингүй болгосугай.

6 дугаар зүйл. Энэ хуулийг оны дүгээр сарын-ний өдрөөс дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

**ТАТВАРЫН МЭРГЭШСЭН ЗӨВЛӨХ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ТУХАЙ ХУУЛЬД
НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ**

1 дүгээр зүйл	Татварын мэргэшсэн зөвлөх үйлчилгээний тухай хуульд зүйл нэмэх
2 дугаар зүйл	Татварын мэргэшсэн зөвлөх үйлчилгээний тухай хуулийн зарим заалтыг өөрчлөн найруулах
3 дугаар зүйл	Татварын мэргэшсэн зөвлөх үйлчилгээний тухай хуулийн зарим хэсэг, заалтад өөрчлөлт оруулах
4 дүгээр зүйл	Татварын мэргэшсэн зөвлөх үйлчилгээний тухай хуулийн зарим хэсгийг хүчингүй болсонд тооцох
5 дугаар зүйл	Татварын мэргэшсэн зөвлөх үйлчилгээний тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг дагаж мөрдөх хугацаа

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны ... дугаар
сарын ...-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

ТАТВАРЫН МЭРГЭШСЭН ЗӨВЛӨХ ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл.Татварын мэргэшсэн зөвлөх үйлчилгээний тухай хуульд доор дурдсан агуулгатай зүйл нэмсүгэй:

1/10¹ дүгээр зүйл.

“10¹ дүгээр зүйл.Татварын мэргэшсэн зөвлөхийн нийгэмлэг, татварын итгэмжлэгдсэн хуулийн этгээд, татварын мэргэшсэн зөвлөхийн эрх, үүрэг

10¹.1.татварын хууль тогтоомж, түүний өөрчлөлтийг сурталчлан таниулах, татвар төлөгчийг татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах зорилгоор сургалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах, мэдээллийг цахим системээр түгээх, зөвлөгөө, мэдээлэл өгөх, бүх нийтийн татварын боловсролыг нэмэгдүүлэх хөтөлбөр хэрэгжүүлэх.

10¹.2.Татварын ерөнхий хуулийн 77¹.1.8-д заасан зөвлөн туслах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх чиглэлээр татварын албатай хамтран зохион байгуулж, сургалт орох, хичээл заах.

10¹.3.татвар төлөгчийг мэдээ мэдээллээр хангах, сургалт зохион байгуулах ажлыг татварын албатай хамтран зохион байгуулах.

10¹.4.татварын хууль тогтоомжийн тайлбарыг боловсруулж, олон нийтэд түгээх ажлыг зохион байгуулах.

2/18¹ дугаар зүйл.

“18¹ дугаар зүйл. Нийгэмлэгийн Засаглал

“18¹.1.Нийгэмлэгийн өөрөө удирдах ёсны эрх барих дээд байгууллага нь Нийгэмлэгийн Их хурал /цаашид “Их хурал” гэх/ байна.

18¹.2.Нийгэмлэгийн дэргэд Их хурлаас сонгогдсон, Нийгэмлэгийн санхүүгийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих чиг үүрэг бүхий Хяналтын зөвлөл болон татварын мэргэшсэн зөвлөх нь хууль болон мэргэшсэн зөвлөхийн мэргэжлийн ёс зүйн хэм хэмжээг зөрчсөн эсэхийг хянан шийдвэрлэх чиг үүрэг бүхий Сахилгын зөвлөл ажиллах бөгөөд түүний үйл ажиллагааны журмыг Нийгэмлэгийн дүрмээр тогтооно.

18¹.3.Их хурал нь дараах бүрэн эрхийг хэрэгжүүлнэ:

18¹.3.1.Нийгэмлэгийн дүрэм батлах, түүнд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах;

- 18¹.3.2.Нийгэмлэгийн Ерөнхийлөгч, Дэд ерөнхийлөгчийг сонгох, чөлөөлөх, тэдгээрийн цалингийн хэмжээг тогтоох;
- 18¹.3.3.Нийгэмлэгийн удирдах зөвлөлийн гишүүнийг батламжлах, чөлөөлөх;
- 18¹.3.4.Нийгэмлэгийн хяналтын болон сахилгын зөвлөлийн гишүүнийг сонгох, чөлөөлөх;
- 18¹.3.5.Нийгэмлэгийн удирдах зөвлөлийн үйл ажиллагааны тайлан сонсох, зөвлөмж өгөх;
- 18¹.3.6.Нийгэмлэгийн гишүүний татварын хэмжээг тогтоох;
- 18¹.3.7.Нийгэмлэгийн дүрмээр тогтоосон бусад бүрэн эрх.

18¹.4.Их Хурал үйл ажиллагаагаа хуралдааны хэлбэрээр явуулна.

18¹.5.Их Хурал нь ээлжит болон ээлжит бус хэлбэртэй байх бөгөөд Их хурал даргалагчаа сонгож, хурлын дэгээ тогтооно.

18¹.6.Нийгэмлэгийн ерөнхийлөгч, удирдах зөвлөлийн бүрэн эрхийн хугацаа 2 жил байх ба 1 удаа улируулан сонгож болох бөгөөд бүрэн эрх, үүргийг Нийгэмлэгийн дүрмээр тогтооно.

18¹.7.Нийгэмлэгийн Их хурал 3 жил тутам хуралдана.

18¹.8.Нийгэмлэгийн Их хурал оролцох татварын мэргэшсэн зөвлөхүүдийн төлөөлөгчдийг сонгох журмыг нийгэмлэгийн дүрмээр тогтоох бөгөөд төлөөлөгчдийн дийлэнх олонх оролцсоноор их хурал хүчин төгөлдөр болно.”

2 дугаар зүйл.Татварын мэргэшсэн зөвлөх үйлчилгээний тухай хуулийн дараах заалтыг доор дурдсанаар өөрчлөн найруулсугай:

1/15 дугаар зүйлийн 15.1.4 дэх заалт:

“15.1.4.Эрүүгийн хуульд заасан эдийн засгийн, авлигын, өмчлөх эрхийн эсрэг, хувь хүний нууцад халдах, хувь хүний нууцыг задруулах гэмт хэрэг үйлдэж шүүхээр ял шийтгүүлж байгаагүй байх;”

3 дугаар зүйл.Татварын мэргэшсэн зөвлөх үйлчилгээний тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.4 дэх заалтын “татварын итгэмжлэгдсэн нягтлан бодогчийг” гэснийг “хувь хүнийг” гэж, 10 дугаар зүйлийн 10.1.1 дэх заалтын “үүсгэн байгуулагч” гэснийг “эцсийн өмчлөгч” гэж, 10.1.2 дахь заалтын “гурав” гэснийг “хоёр” гэж, 15 дугаар зүйлийн 15.1.1 дэх заалтын “татварын итгэмжлэгдсэн нягтлан бодогч нь” гэснийг “татвар, эдийн засаг, санхүү,” гэж, 15.1.2 дахь заалтын “нягтлан бодогч” гэснийг “энэ зүйлийн 15.1.1-д заасан” гэж тус тус өөрчилсүгэй.

4 дүгээр зүйл.Татварын мэргэшсэн зөвлөх үйлчилгээний тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.5 дахь заалтыг хүчингүй болсонд тооцсугай.

5 дугаар зүйл.Энэ хуулийг оны дүгээр сарын-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

ЭРҮҮГИЙН ХУУЛЬД ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл	Эрүүгийн хуулийн зарим хэсэгт өөрчлөлт оруулах
2 дугаар зүйл	Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг дагаж мөрдөх хугацаа

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны ... дугаар
сарын ...-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

ЭРҮҮГИЙН ХУУЛЬД ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл. Эрүүгийн хуулийн 1.10 дугаар зүйлийн 5 дахь хэсгийн, 18.3 дугаар зүйлийн гарчгийн, мөн зүйлийн 1 дэх хэсгийн "зайлсхийх" гэснийг "зугтах" гэж тус тус өөрчилсүгэй.

2 дугаар зүйл. Энэ хуулийг оны дүгээр сарын-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

ЗӨРЧЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл	Зөрчлийн тухай хуульд хэсэг, тайлбар нэмэх
2 дугаар зүйл	Зөрчлийн тухай хуулийн зарим заалтад өөрчлөлт оруулах
3 дугаар зүйл	Зөрчлийн тухай хуулийн зарим заалтыг хүчингүй болсонд тооцох
4 дүгээр зүйл	Зөрчлийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг дагаж мөрдөх хугацаа

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны ... дугаар
сарын ...-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

ЗӨРЧЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл.Зөрчлийн тухай хуулийн 11.19 дүгээр зүйлд доор дурдсан агуулгатай 14 дэх хэсэг, тайлбарыг нэмсүгэй:

“14.Татвар төлөгч хүн, хуулийн этгээд:

14.1.Тайлагнах хугацааг хуульд сар бүр тодорхойлсон татварын тайланг хуулиар тогтоосон хугацаанд тушаагаагүй бол хүнийг тавин нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг таван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр;

14.2.Тайлагнах хугацааг хуульд улирал бүр тодорхойлсон татварын тайланг хуулиар тогтоосон хугацаанд тушаагаагүй бол хүнийг нэг зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг нэг мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр;

14.3.Тайлагнах хугацааг хуульд жил бүр тодорхойлсон татварын тайланг хуулиар тогтоосон хугацаанд тушаагаагүй бол хүнийг нэг зуун тавин нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг нэг мянга таван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр тус тус торгоно.”

Тайлбар:Энэ зүйлийн 8.1, 8.2-т заасан торгуулийн хэмжээ нь мөн зүйлийн 8.3-т заасан хэмжээнээс хэтрэхгүй байна.

2 дугаар зүйл.Зөрчлийн тухай хуулийн 11.19 дүгээр зүйлийн 8.2 дахь заалтын “20” гэснийг “2” гэж өөрчилсүгэй.

3 дугаар зүйл.Зөрчлийн тухай хуулийн 11.19 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсгийн 2.3 дахь заалтыг хүчингүй болсонд тооцсугай.

4 дүгээр зүйл.Энэ хуулийг оны дүгээр сарын ...-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл	Хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийн зарим хэсэг, заалтад өөрчлөлт оруулах
2 дугаар зүйл	Хөрөнгө оруулалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг дагаж мөрдөх хугацаа

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны ... дугаар
сарын ...-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

**ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД
ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ**

1 дүгээр зүйл.Хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.8, 3.1.9 дэх заалтын, 6 дугаар зүйлийн 6.2 дахь хэсгийн, 11 дүгээр зүйлийн 11.2 дахь хэсгийн, 13 дугаар зүйлийн гарчгийн, мөн зүйлийн 13.1, 13.2, 13.3, 13.4, 13.6 дахь хэсгийн, 14 дүгээр зүйлийн 14.1 дэх хэсгийн, 15 дугаар зүйлийн 15.2.6 дахь заалтын “хувь,” гэснийг “хувь” гэж тус тус өөрчилсүгэй.

2 дугаар зүйл.Энэ хуулийг оны дүгээр сарын-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

**ТАТВАРЫН ЕРӨНХИЙ ХУУЛИЙН ЗАРИМ ЗҮЙЛ ЗААЛТЫН
ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮР ДАГАВАРТ ХИЙСЭН ҮНЭЛГЭЭНИЙ
ТАЙЛАН**

**Улаанбаатар
2025**

ГАРЧИГ

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ	3
ХҮСНЭГТ, ГРАФИК, ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ	4
УДИРТГАЛ	5
НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ	6
1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох	6
1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох	6
1.3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох	7
1.4. Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийг сонгох	9
1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох	10
1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох	11
ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ	11
ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ	12
3.1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал	12
3.2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал	17
3.2.1. Үнэ шилжилтийн тайлан /ТЕХ-ийн 38 дугаар зүйлийн §38.1.2, 38.1.3/	18
3.2.2. МТЗ-ийн бүрэлдэхүүн /ТЕХ-ийн 46.4 дэх хэсэг/	20
3.2.3. МТЗ-с татварын актыг түдгэлзүүлэх /ТЕХ-ийн §47 дугаар зүйлийн §47.11 дэх хэсэг/	22
3.2.4. МТЗ-д гомдлыг хянан шийдвэрлэх хугацаа /ТЕХ-ийн §47 дугаар зүйлийн §47.15/	24
3.2.5. Татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт /ТЕХ-ийн §53 дугаар зүйлийн 53.1.2, 53.1.3, 53.1.4 дэх заалт, 53.3.2 дахь заалт/	26
3.2.6. Алданги /ТЕХ-ийн §73 дугаар зүйл/	29
3.3. “Хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал	31
ДҮГНЭЛТ, САНАЛ	33
АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ	36

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

АНУ	Америкийн Нэгдсэн Улс
ААНОАТтХ	Аж Ахуйн Нэгжийн Орлогын Албан Татварын Тухай Хууль
БНХАУ	Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс
ГТЕГ	Гааль, Татварын Ерөнхий Газар
ЗЕХ	Захиргааны Ерөнхий Хууль
МТА	Монголын Татварын Алба
МТЗ	Маргаан Таслах Зөвлөл
НҮБ	Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага
ОУВС	Олон Улсын Валютын Сан
ТЕГ	Татварын Ерөнхий газар
ТЕХ	Татварын Ерөнхий хууль
ТТТГ	Том Татвар Төлөгчдийн Газар
ТУБ	Татварын Улсын Ахлах Байцаагч
ТХШАҮГ	Татварын хяналт шалгалт, арга зүйн газар
ҮДГ	Үндэстэн Дамнасан Корпорац
ҮТЕГ	Үндэсний Татварын Ерөнхий Газар
ЭЗХАХБ	Эдийн Засаг Хамтын Ажиллагаа, Хөгжлийн Байгууллага
ХХОАТтХ	Хувь Хүний Орлогын Албан Татварын Тухай Хууль
ХЗҮХ	Хууль Зүйн Үндэсний Хүрээлэн

ХҮСНЭГТ, ГРАФИК, ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалтууд

Хүснэгт 2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалт

Хүснэгт 3. “Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийн тайлбар”,

Хүснэгт 4. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт,

Хүснэгт 5. Татвар төлөгч аж ахуйн нэгжийн “Татварын скоринг”, 2023,

Хүснэгт 6. ТЕГ-аас татвар төлөгч аж ахуйн нэгжид үзүүлсэн сургалт, сурталчилгаа, зөвлөгөө 2021-2024,

Хүснэгт 7. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт,

Хүснэгт 8. “Дотоод болон Ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлангийн ирц”,

Хүснэгт 9. Дотоод болон Ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлан гаргах үүрэг бүхий татвар төлөгчийг хариуцлагын хэлбэрээр харуулбал,

Хүснэгт 10. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт,

Хүснэгт 11. МТЗ-ийн бүрэлдэхүүн,

Хүснэгт 12. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт”,

Хүснэгт 13. Татварын актыг түдгэлзүүлсэн статистик мэдээ,

Хүснэгт 14. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт,

Хүснэгт 15. МТЗ- маргаан хянан шийдвэрлэсэн хугацаа (2023 он),

Хүснэгт 16. Гомдлыг шийдвэрлэсэн хугацааны талаар МТЗ-ын дүн мэдээ, 2021-2024,

Хүснэгт 17. Гомдлыг шийдвэрлэсэн тоо, дундаж хугацаа, бууралт, 2021-2024,

Хүснэгт 18. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт,

Хүснэгт 19. Татварын өр төлөх хугацааны хөнгөлөлт эдэлсэн үндэслэл 2021-2024

Хүснэгт 20. Татварын өрийн төлөх хугацааны хөнгөлөлт эдэлсэн байдал 2021-2024, мөнгөн дүнгээр

Хүснэгт 21. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

Хүснэгт 22. Хяналт шалгалтын актын мэдээ, 2022-2024

ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ

График 1. Татварын өр төлөх хугацаанд ирүүлсэн санал

График 2. Татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт эдлүүлэх барьцаанд ирүүлсэн санал

ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

Зураг 1. Эрсдэлийн удирдлагын хорооны шийдвэрээр хэрэгжүүлж буй “Татварын скоринг”

УДИРТГАЛ

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны Үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-т татвартай холбоотой 17 чиглэл тусгагдсан. Үүнийг 8 чиглэл нь 3.2.1-д заасан Татвар, нийгмийн даатгалын шинэчлэлийн хүрээнд тусгагдсан. Харин үлдсэн 9 чиглэл нь Шилжилт хөдөлгөөн (1.4.1.7), Хөдөлмөр эрхлэлт (2.1.2.10), Нийгмийн баталгаа (2.1.3.11), Банк, санхүү, даатгалын салбарын шинэчлэл (3.1.3.5), Бизнес, хөрөнгө оруулалтын таатай орчин (3.2.2.8, 3.2.2.11), Шинжлэх ухаан, технологи, инновац (3.3.7.4), Ногоон эдийн засаг, ногоон хөгжлийн загвар (3.4.3.9), Сансар судлал, харилцаа холбоо, мэдээлэл технологи (4.3.2.3) -ийг салбарт татварын шинэчлэл хийхэд хамаарч байна.¹ Эдгээр татварын шинэчлэлийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг үнэлэх зайлшгүй шаардлагатай. Ингэснээр татварын хуулийн хэрэгжилтийн бодит байдал дүн шинжилгээ хийж, гарч байгаа хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх юм.

Иймд Татварын Ерөнхий газрын зүгээс “Татварын Ерөнхий хууль”/цаашид “ТЕХ” гэх /, “Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль”/цаашид ААНОАТТХ гэх/, “Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль”/ХХОАТТХ гэх/, “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль”, “Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын тухай хууль”, “Монгол Улсын автотээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийн албан татварын тухай хууль”, “Газрын төлбөрийн тухай хууль”-ийн зарим зүйл заалтад хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээг хийлээ.

Энэхүү тайлангаар ТЕХ-ийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэллээ. Тодруулбал, Монгол Улсын Их Хурлаас Татварын Ерөнхий хуулийг 2019 онд баталж, 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн² бөгөөд хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхлээд 5 жилийн хугацаа өнгөрч байна.

ТЕХ-ийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үнэлгээг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 6 дугаар хавсралтаар батлагдсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ыг баримтлан үнэлгээ хийж, судалгааны тайланг боловсруулсан.³

¹Монгол Улсын Их Хурлын Тогтоол, Дугаар 21, Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны Үйл ажиллагааны хөтөлбөр, УБ, 2024, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=17141368388631&showType=1>

² Татварын Ерөнхий хууль, УБ, 2019, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=14403>

³ Монгол Улсын Засгийн Газрын Тогтоол, Дугаар 59, Аргачлал батлах тухай, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=207338&showType=1>

НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ

ТЕХ-ийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх ажлыг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын /цаашид “Аргачлал” гэх/ дагуу төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх гэсэн гурван үе шаттайгаар хийж гүйцэтгэсэн ба “төлөвлөх” шатанд дараах ажил хийгдэв. Үүнд:

1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох;
2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох;
3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох;
4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох;
5. Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох;
6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох.

1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох

Үнэлгээ хийх шалтгаан нь төлөвлөлтийн үе шатны суурь хүчин зүйл бөгөөд гол төлөв тухайн хууль, эсхүл түүний зохицуулалт /бүлэг, зүйл, хэсэг заалт/-ын болохгүй байгаа болон болж байгаа талыг гаргаж ирэхэд оршино. Аливаа нэг хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хуулийн хэрэгжилтийн үр дагавар, үр нөлөөг судлахад зайлшгүй тодорхой шалтгаан хэрэгтэй. Өөрөөр хэлбэл, хууль нь тухайн харилцааг зохицуулж чадаж буй эсэх, түүний нийгэмд үзүүлэх эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэхийн тулд үнэлгээний ажлыг эхлэхээс өмнө үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлно.⁴

ТЕХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлэх шалтгааныг дараах байдлаар тодорхойлж байна. **Нэг талаас** Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны Үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-т татвартай холбоотой 17 чиглэл тусгагдсан. Эдгээр татварын шинэчлэлийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үнэлэх зайлшгүй шаардлагатай. Ингэснээр татварын хуулийн хэрэгжилтийн бодит байдал дүн шинжилгээ хийж, гарч байгаа хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх юм. Уг ажлын хүрээнд ТЕГ-ийн зүгээс 7 хуулийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлж байгаа бөгөөд үүний нэг нь ТЕХ юм.

Нөгөө талаас ТЕХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлэх хуулийн хугацаа болсон. Тодруулбал, Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 51 дүгээр зүйлийн 51.3-д “...хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийх үнэлгээг тухайн хууль тогтоомжийг дагаж мөрдсөнөөс хойш 5 жил тутамд хийх...” гэж хуульчилсан. ТЕХ-ийг Монгол Улсын Их Хурлаас 2019 онд баталж, 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн.⁵

Иймд, **Нэгдүгээрт**, Монгол Улсын Засгийн Газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт заасан татварын шинэчлэл, **Хоёрдугаарт** ТЕХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх хуулийн хугацаа болсон гэсэн шалтгаанаар тус хуулийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийг үр дагаврыг үнэллээ.

1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох

Үнэлгээний хүрээ тодорхойлох ажиллагаа нь хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг судлах явцад агуулгын хувьд чухал ач холбогдолтой, нөлөөлөл үзүүлэх гол зохицуулалтыг тодорхойлоход чиглэгддэг. Энэ нь үнэлгээ хийх болсон шалтгаануудтай харилцан уялдаа, хамааралтайгаар хийгдэх ажиллагаа бөгөөд тодорхойлогдсон эерэг, сөрөг нөхцөл байдал,

⁴ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчинг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 303-304 дэх тал

⁵ Татварын Ерөнхий хууль, УБ, 2019, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=14403>

хүндрэл бэрхшээл, тулгамдсан асуудал, үр дагавар бүхий харилцаатай холбогдсон хуулийн зохицуулалтыг илрүүлнэ. Ингэхдээ хуулийг бүхэлд нь эсхүл түүний зүйл, хэсэг, заалтыг сонгож болно.⁶

Өөрөөр хэлбэл, үнэлгээний хүрээг тогтоох нь тухайн хуулийн хэрэгжилтэд хамгийн их нөлөөлөл /ээрэг болон сөрөг/ үзүүлж буй хэм хэмжээг тусгаарлан сонгох ажиллагаа бөгөөд эдгээрийг хэр оновчтой сонгохоос судалгааны чанар ихээхэн хамаардаг.

Энэхүү судалгаагаар ТЕХ-ийн хэрэгжилтэд тулгамдаж буй асуудлыг сонгож, үнэлгээ хийх хүрээг тус хуулийн дараах зүйл заалтуудаар тогтоов. Үүнд:

1. Үнэ шилжилтийн тайлан /ТЕХ-ийн §38 дугаар зүйлийн §38.1.2, §38.1.3/
2. МТЗ-д гомдол гаргах шийдвэрлэх /ТЕХ-ийн §46 дугаар зүйлийн §46.4, §47 дугаар зүйлийн §47.11, §47.15/
3. Татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт /ТЕХ-ийн §53 дугаар зүйлийн §53.1, §53.3 дахь хэсэг/
4. Алданги /ТЕХ-ийн §73 дугаар зүйлийн §73.2.1/

1.3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох

Үнэлгээг хэмжих багаж, хэрэгсэлгүйгээр тухайн асуудал хэрхэн, яаж өөрчлөгдсөн, одоо ямар байгааг мэдэх боломжгүй юм. Иймд шалгуур үзүүлэлт бүр хуулийн хэрэгжилтийн бодит байдлыг тодорхойлоход чиглэсэн байв. Шалгуур үзүүлэлтийг тогтоох, сонгохын тулд тэдгээрийн тус бүрийн ойлголт, хоорондын ялгаа, онцлогийг харгалзан үзэх нь чухал юм. Сонгосон шалгуур үзүүлэлт нь тухайн зохицуулалтын хэрэгжилтийг шалгаж чадах, тэдгээрийн хэмжих боломжтой байх ёстой гэдгийг анхаарах нь зүйтэй.⁷

Иймд, “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу ТЕХ-ийн зарим зүйл заалтын хуулийн хэрэгжилтийг үнэлэхэд оновчтой, бодитой, хэмжиж болохуйц байдлыг баримталж, мөн үнэлгээний хүрээ, онцлогоос хамааран дараах шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно. Үүнд:

1. “Зорилгод хүрсэн түвшин”
2. “Практикт нийцэж байгаа байдал”
3. “Хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал”

I. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

Хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхэд зорилгод хүрсэн түвшин шалгуур үзүүлэлтийг хэрэглэх нь харьцангуй хийсвэр хэдий ч хуулийн үйлчлэлийн үр нөлөөнд ерөнхий дүн шинжилгээ хийхэд чухал үүрэгтэй байдаг. Энэ утгаар ТЕХ-ийг бүхэлд нь зорилгод хүрсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлэхэд тохиромжтой гэж үзлээ.

Хүснэгт 1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалтууд

Д/д	Сонгосон зүйл, заалт	Зүйл, заалтын агуулга
1.	1 дүгээр зүйл	1.1. Энэ хуулийн зорилт нь Монгол Улсад татвар бий болгох, тогтоох, татвар төлөгчийг бүртгэх, татвар ногдуулах, тайлагнах, төлөх, хянан шалгах, хураах, хөнгөлөх, чөлөөлөх, суутган тооцох, буцаан олгох эрх зүйн үндсийг тогтоож, Монголын Татварын алба /цаашид "Татварын алба" гэх/, татвар төлөгч болон энэ хуулийн

⁶ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчинг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 306 дахь тал

⁷ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчинг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 308 дахь тал

		дагуу татварын албаны өмнө үүрэг хүлээсэн бусад этгээдийн эрх, үүрэг, хариуцлагыг тодорхойлон, тэдгээрийн хооронд үүсэх харилцааг зохицуулахад оршино.

II. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

Практикт нийцэж байгаа байдал гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд тухайн хуулийн зохицуулалт хэрхэн хэрэгжиж байгаа, түүний эерэг болон сөрөг үр дагавар, хэрэгжүүлэхэд гарч буй хүндрэл байгаа эсэхийг тодорхойлно. Энэхүү шалгуур үзүүлэлт нь тухайн хууль амьдрал дээр хэрэгжиж байгаа эсэхийг харуулна. Мөн энэ шалгуур үзүүлэлтээр ихэвчлэн хуулийг хэрэгжүүлэгч этгээдээс болон байгууллагаас уг зохицуулалт практикт хэрэгжиж чадаж байгаа эсэхийг тогтооход түлхүү ашигладаг. Энэхүү шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон амьдралд гарч байгаа эерэг болон сөрөг ямар үр дагаврууд байгааг тодорхойлох бөгөөд хуулийн зохицуулалтын ойлгомжтой байдал түүнийг хэрэгжүүлэх боломж бололцоог практикт байгаа эсэхийг тооцох нь чухал юм.⁸ Иймд тус шалгуур үзүүлэлтээр ТЭХ-ийн зарим зүйл заалтын практик хэрэгжилт болон гарч буй хүндрэл бэрхшээл тэдгээрийн эерэг сөрөг үр дагаврыг тодорхойлохыг зорилго.

Хүснэгт 2. “Практикт нийцэж байгаа байдал”, “Хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалтууд

Д/д	Сонгосон зүйл, заалт	Зүйл, заалтын агуулга
1.	§38 дугаар зүйлийн §38.1.2, §38.1.3/	§38.1.Үнэ шилжилтийн тайланг дараах байдлаар ангилна: §38.1.2.дотоод үнэ шилжилтийн тайлан; §38.1.3.ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлан;
2.	§46 дугаар зүйлийн §46.4	§46.4.Маргаан таслах зөвлөл нь ес, эсхүл 11 хүний бүрэлдэхүүнтэй байна.
3.	§47 дугаар зүйлийн §47.11	§47.11.Маргаан таслах зөвлөл гомдлыг хэлэлцэх явцад доор дурдсан нөхцөл байдлын аль нэг нь үүсвэл 3 хүртэл сарын хугацаагаар актыг дахин шалгуулахаар дээд шатны татварын албанд буцааж, гомдол бүхий нөхөн ногдуулалтын актыг нэг удаа түдгэлзүүлж болно:
4.	§47 дугаар зүйлийн §47.15	§47.15.Маргаан таслах зөвлөл нь татвар төлөгчийн гомдол гаргаснаас хойш 30 хоногийн дотор гомдлыг шийдвэрлэж, уг шийдвэрийг маргааны оролцогч талуудад гардуулна.
5.	§53 дугаар зүйлийн §53.1, §53.3	§53.1.Доор дурдсан нөхцөл байдлын аль нэг нь үүсэж татвар төлөгч татварын өрийг төлөх боломжгүй болох нь тогтоогдсон бол татвар төлөгчийн бичгээр, эсхүл цахим хэлбэрээр гаргасан хүсэлтийг үндэслэн харьяа татварын алба татвар төлөх хугацааг 1 жил хүртэлх хугацаагаар сунгаж хөнгөлөлт үзүүлж болно: §53.1.1.Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 4.1.1-д заасан гамшиг болон үер, газар хөдлөлт, гал түймэрт өртсөн; §53.1.2.энэ хуулийн 6.1.41.а, 6.1.41.б-д заасан хүндэтгэн үзэх шалтгааны улмаас татвар төлөгч хувь хүний хувьд өмнөх жилийн татвар ногдох орлогоос илүү хэмжээтэй эмчилгээний зардал гаргасан; §53.1.3.татвар төлөгч эрхэлж байгаа үйл ажиллагаагаа зогсоосон; §53.1.4.татвар төлөгчийн үйл ажиллагаанд 3 жил дараалан их хэмжээний алдагдал хүлээж, төлбөрийн чадвар муудсан. §53.2.Татвар төлөгч энэ хуулийн 53.1-д заасан хөнгөлөлтийн хугацаанд татварын өрийг төлөх боломжгүй хүндэтгэн үзэх нөхцөл үүссэн тохиолдолд татвар төлөгчийн хүсэлтийг үндэслэн харьяалах татварын алба

⁸ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 314 дэх тал

		хугацааг дахин сунгаж болно. Сунгах хугацаа нь анхны хөнгөлөлтийг оруулан нийт 2 жилээс илүүгүй байна.
6.	§73 дугаар зүйл	§73.2.Алданги тооцох хугацааг доор дурдсанаар тодорхойлно: §73.2.1.татварын хууль тогтоомжид заасны дагуу тухайн татварыг төлбөл зохих өдрөөс түүнийг төлсөн өдрийг хүртэлх хоногийн тоогоор;

III. “Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд иргэд, хуулийн этгээдээс хуулийг хэрэгжүүлснээр гарсан үр дагаврыг хэрхэн хүлээн авч байгааг тодорхойлно. Өөрөөр хэлбэл, хуулийг нийгэм хүлээн зөвшөөрч сайн дураар сахин биелүүлж байгаа эсэхийг энэ шалгуур үзүүлэлтээр шалгана. Энэ шалгуур үзүүлэлтээр хуулийн зохицуулалтын үр нөлөөг шууд хүртэж байгаа иргэд, хуулийн этгээдийг хамруулж үнэлгээг хийнэ.⁹

Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээг иргэд олон, нийтийн дунд явуулсан цахим санал асуулгаар тогтоосон.

1.4. Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийг сонгох

Үнэлгээ хийхэд тухайн хуулийн үр нөлөө болон үр дүнгийн үнэлгээний үндэс нь тухайн судалж буй зүйлийн ажиглагдаж байгаа болон хэмжихүйц мэдээллийг цуглуулж, түүний зарим үзүүлэлтийн хооронд харьцуулах явдал юм. Эрх зүйн зохицуулалтын үр дүн, үр нөлөөний үнэлгээ нь практик дээр тухайн хуулийн үйлчлэх хүрээ, тухайн салбарт гарсан хөгжил, өөрчлөлт болон бусад холбогдох мэдээллийг тогтоож, тэдгээрийг хооронд нь харьцуулах ажиллагаа дээр үндэслэгдэнэ.¹⁰

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлэхдээ асуудал буюу үнэлэх болсон шалтгаан, тогтоосон хүрээ, шалгуур үзүүлэлт зэргээс хамаарч аль болох тохиромжтой харьцуулах хэлбэрийг сонгох нь зүйтэй. Харьцуулах хэлбэрийн хувьд:

- 1/ байх ёстой ба одоо байгаа;
- 2/ хууль батлагдахаас өмнөх ба хууль батлагдсанаас хойш;
- 3/ хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш;
- 4/ тохиолдол судлах; гэж ангилна

Хүснэгт 3. “Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийн тайлбар”

д/д	Харьцуулах хэлбэр	Ойлголт, онцлог
1.	Байх ёстой болон одоо байгаа	Хуулиар тогтоосон “байх ёстой” үзүүлэлт практикт хэр байгааг илрүүлэх зорилготой. Үнэлгээ хийх хуульд байвал зохих тодорхой абсолют үзүүлэлтийг зааж өгсөн тохиолдолд одоо бодит байгаа үзүүлэлттэй харьцуулна.
2.	Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчлэхээс өмнөх нөхцөл байдлыг хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжсэний дараах буюу хуулийн хэрэгжилтийн явцад гарч буй үр дагавартай харьцуулна.
3.	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш нөхцөл байдал хэрхэн өөрчлөгдсөнийг он дарааллаар тогтоон харьцуулна.
4.	Тохиолдол судлах	Хууль, эсхүл үнэлгээний хүрээгээр тогтоогдсон зүйл, заалт өөр орчин нөхцөлд (бусад улсад, өөр орон нутагт гэх зэрэг) хэрхэн хэрэгжиж буй байдлыг харьцуулна.

⁹ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчинг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 314 дахь тал

¹⁰ Мөн тэнд 315 дахь тал

ТЕХ-ийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ “байх ёстой ба одоо байгаа”, “хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш”, “тохиолдол судлах” гэсэн харьцуулах хэлбэрүүдийг судалгаанд ашиглах нь тохиромжтой гэж үзэв.

1. “Байх ёстой ба одоо байгаа” харьцуулах хэлбэрээр ТЕХ-ийн практик хэрэгжилт, түүний үр дагаврыг онолын тогтоосон шаардлагатай харьцуулах замаар тус хуулийн зорилгын хэрэгжилт ямар түвшинд байгааг тогтоохыг зорилоо.

2. “Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш” харьцуулах хэлбэрээр ТЕХ-ийн хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш нөхцөл байдал хэрхэн өөрчлөгдсөнийг харьцуулна.

3. “Тохиолдол судлах” харьцуулах хэлбэрээр ТЕХ-ийн зарим зүйл заалтын хүрээгээр тогтоогдсон зүйл заалт, өөр орчин нөхцөлд хэрхэн хэрэгжиж буй байдлыг харьцуулна.

1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох

Үнэлгээний үндсэн хэсэг нь тухайн хуулийн зохицуулалтыг ажиглагдсан буюу практик дээр гарсан үр дагавар, үр нөлөөний явцыг харьцуулах явдал билээ. Энэхүү харьцуулалтыг шалгуур үзүүлэлтийн тусламжтайгаар хэрэгжүүлэх ба тэдгээрийг зөв төсөөлж, томъёолох нь чухал байдаг. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох гэдэг нь тогтоосон шалгуур үзүүлэлт бүрээр тодорхой таамаглалыг дэвшүүлэх, эсхүл асуулт тавихыг хэлнэ.¹¹

Судалгааны энэхүү хэсэгт сонгосон шалгуур үзүүлэлт тус бүрээр тодорхой таамаглал дэвшүүлж, “Зорилтод хүрсэн түвшин ямар байна вэ?”, “Практикт хэр нийцэж байна вэ?”, “Хүлээн зөвшөөрөгдөж байна вэ” гэх асуултуудын хүрээнд гарч ирэх шалгуур үзүүлэлтүүдийг тодорхойлон томъёолохыг зорилоо.

Зорилгод хүрсэн түвшин шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. ТЕХ дэвшүүлсэн зорилгодоо хүрсэн эсэх?

Практикт нийцэж буй байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. Үнэ шилжилтийн тайланд хамаарах хуулийн хэм хэмжээ практикт хэрэгжиж байна уу?

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 2. МТЗ-ийн бүрэлдэхүүнд хамаарах хэм хэмжээ практикт хэрэгжиж байна уу?

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 3. МТЗ-д гомдлыг хэлэлцэх явцад 3 хүртэл хугацаагаар актыг дахин шалгуулахаар дээд шатны татварын албанд буцааж, гомдол бүхий нөхөн ногдуулалтын актыг нэг удаа түдгэлзүүлэх хэм хэмжээ практикт хэрэгжиж байна уу?

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 4. МТЗ-д гомдлыг 30 хоногт багтаан шийдвэрлэж байна уу?

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 5. Татварын төлөх хугацааны хөнгөлөлттэй холбоотой хуулийн хэм хэмжээ практикт хэрэгжиж байна уу?

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 6. Алдангитай холбоотой хуулийн хэм хэмжээ практикт хэрэгжиж байна уу?

Хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд

¹¹ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчинг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 320 дахь тал

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 1.ТЕХ-ийг иргэд олон нийт сайн дураараа биелүүлэхээр хүлээн зөвшөөрч байна уу?

1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох

Мэдээлэл цуглуулах буюу судалгаа хийхдээ ямар мэдээлэл, судалгааг хэнээс, хэрхэн, ямар аргаар, хэзээ авахаа оновчтой тодорхойлно. Үүнийг зөв тодорхойлж чадвал санхүү, боловсон хүчин, цаг хугацааг хэмнэх ач холбогдолтой гэдгийг санах хэрэгтэй.¹²

Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд үнэлгээ хийх хуулийн зүйл, заалтын зорилгод хүрсэн түвшин, хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал, практик хэрэгжилтийг илрүүлэх зорилгоор шүүхийн шийдвэр буюу шүүхийн практик, энэхүү сэдвээр бичсэн эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, илтгэлийг уншиж судлах, түүхчилсэн судалгаа хийх, харьцуулсан судалгаа хийх, судалгааны тайлан унших, харьцуулалт хийх, холбогдох байгууллагаас тоо баримт, судалгаа гаргуулах зэрэг аргыг ашиглана.

Мэдээлэл цуглуулах аргын хувьд “Байгаа мэдээллийг цуглуулж ашиглах” аргыг сонгон хэрэгжүүллээ. Байгаа мэдээллийг цуглуулах хүрээнд татварын эрх зүй, тус ажиллагааг хэрэгжүүлэх шүүхийн тухай холбогдох хууль тогтоомж, сурах бичиг, эрдэм шинжилгээний нэгэн сэдэвт бүтээл, гарын авлага, эрдэм шинжилгээний болон бусад хурлын эмхэтгэл, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, судалгааны тайланг цуглуулж үнэлгээ хийхэд ашигласан болно.

ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ

Хэрэгжүүлэх үе шатны гол зорилго нь хэрэгцээтэй, шаардлагатай байгаа ач холбогдол бүхий мэдээллийг цуглуулах ажиллагааг үнэлгээ хийж буй субъект буюу багийн тусламжтайгаар бодит ажил болгон гардаж хийнэ. Үүнийг хийхдээ судалгааны багийн гишүүд ямар хугацаанд ямар хүрээнд, ямар зохион байгуулалтайгаар хэрхэн, яаж гүйцэтгэхээ өмнөх үе шатанд төлөвлөсний дагуу гүйцэтгэх юм.¹³

ТЕХ-ийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ ‘баримт бичгийн’ аргыг ашиглав.

Баримт бичгийн судалгаа: Хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх хүрээнд холбогдох хууль тогтоомж, ТУНС-ийн бүртгэл, татвар ногдуулалт, төлөлт, сурах бичиг, эрдэм шинжилгээний нэг сэдэвт бүтээл болон өгүүлэл, судалгааны тайлан, гарын авлага, хурлын эмхэтгэл зэргийг ашигласан. Эдгээрийг материалыг жагсаалтыг судалгааны ашигласан материал хэсгээс дэлгэрэнгүй харна уу.

¹² Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчинг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 321 дэх тал

¹³ Мөн тэнд 325 дахь тал

ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ

3.1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

Хүснэгт 4. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

§1 дүгээр зүйл. Хуулийн зорилт

Энэ хуулийн зорилт нь Монгол Улсад татвар бий болгох, тогтоох, татвар төлөгчийг бүртгэх, татвар ногдуулах, тайлагнах, төлөх, хянан шалгах, хураах, хөнгөлөх, чөлөөлөх, суутган тооцох, буцаан олгох эрх зүйн үндсийг тогтоож, Монголын Татварын алба /цаашид "Татварын алба" гэх/, татвар төлөгч болон энэ хуулийн дагуу татварын албаны өмнө үүрэг хүлээсэн бусад этгээдийн эрх, үүрэг, хариуцлагыг тодорхойлон, тэдгээрийн хооронд үүсэх харилцааг зохицуулахад оршино

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1.ТЕХ дэвшүүлсэн зорилгодоо хүрсэн эсэх ?

ТЕХ-ийн 2019 оны шинэчилсэн найруулгын төслийн Үзэл баримтлалаас үзвэл тус хуулийг батлах үндэслэл, шаардлага нь “...татвар төлөгч болон татварын албаны эрх, үүргийн тэнцвэрийг хангах зорилгоор холбогдох зохицуулалтыг бүхэлд нь шинэчлэх, хуулиар зайлшгүй зохицуулах шаардлагатай шинэ харилцааг хуульчлах...” гэжээ.

ТЕХ-ийн үзэл баримтлал болон зорилгод хүрэхийн тулд татварын албанаас тус хуулийн 75 дугаар зүйлийн 75.1.1-75.1.3-д заасан үндсэн гурван чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг. Энэ нь **нэгдүгээрт**, татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах, татвар төлөгчийг мэдээллээр ханган зөвлөгөө өгөх, сургалт сурталчилгаа явуулах, **хоёрдугаарт**, татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт тавих, **гуравдугаарт**, төсвийн орлогыг бүрдүүлэх юм.

Татварын албаны хэрэгжүүлж буй дээрх 3 үндсэн чиг үүрэг нь харилцан уялдаа бүхий, тэнцвэртэй хэрэгжих ёстой. ТЕХ-ийн 75.1.2 болон 75.1.3-т заасан татварын албаны үндсэн чиг үүргийн зохицуулалт нь тус хуулийн холбогдох заалтаар нарийвчлан зохицуулагджээ. Тодруулбал, татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт тавих үндсэн чиг үүргийг тус хуулийн Зургадугаар бүлэг Татвар төлөгчийг бүртгэх, татвар ногдуулах, төлөх тайлагнах 25-31 дүгээр зүйл, Наймдугаар бүлэг Татварын албаны эрсдэлийн удирдлага 35-40 дугаар зүйл, Есдүгээр бүлэг Татварын хяналт шалгалт хийх 41-45 дугаар зүйлээр тус тус нарийвчилсан хуульчилсан. Төсвийн орлогыг бүрдүүлэх үндсэн чиг үүргийг тус хуулийн Арван нэгдүгээр бүлэг Татварын ногдуулалт, төлөлт, татварын өр 48-54 дүгээр зүйл, Арванхоёрдугаар бүлэг Татварын өр хураах үйл ажиллагаа 55-73 дугаар зүйлээр тус тус нарийвчлан зохицуулжээ.

Харин ТЕХ-ийн 75.1.1-т заасан “Татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах, татвар төлөгчийг мэдээллээр ханган зөвлөгөө өгөх, сургалт сурталчилгаа явуулах” гүндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлэх хамрах хүрээ, үйл ажиллагааны чиглэл, хэлбэр, хугацаа зэрэг агуулгыг тодорхойлсон, түүнд хамаарах харилцааг нарийвчилсан зохицуулалт ТЕХ-д байхгүй.

Түүнчлэн, ТЕХ-ийн 75 дугаар зүйлийн 75.2 дахь хэсэгт “Татварын алба нь татвар төлөгчийн хууль ёсны эрх ашиг, сонирхлыг хүндэтгэн, татвар ногдуулах, төлөх, тайлагнах үйл ажиллагаатай холбогдуулан түүнийг хууль тогтоомжийн дагуу мэдээллээр хангаж, туслалцаа үзүүлэх үүрэгтэй” гэж заасан ч мөн тус үүргийг хэн, хэзээ, хэрхэн хэрэгжүүлэх, хэрэгжүүлээгүй тохиолдолд ямар эрх зүйн үр дагавар үүсэх талаарх эрх зүйн орчин тодорхойгүй байна.

Гэвч МТА нь дээр дурдсан татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, зөвлөн туслах чиг үүргээ дараах онцлох 3 үйл ажиллагааны хүрээнд тасралтгүй, зохих үр дүнтэй хэрэгжүүлж байна.

1. Татварын хууль тогтоомжийн даган мөрдөлтийг сайжруулах зорилгоор татвар төлөгчийг сегментээр ангилан, ангилал тус бүрд нийцсэн татварын үйл ажиллагааг зохион байгуулах ажлын хэрэгжилтийн тухайд:

Татвар төлөгчдийг сегментээр ангилан татварын удирдлагыг хэрэгжүүлж, үйлчилгээ үзүүлэх нь Олон Улсын татварын албадын түгээмэл ашигладаг стратегийн нэг бөгөөд тус үйл ажиллагааг хууль тогтоомждоо тусгасан байдал улс орон бүрд харилцан адилгүй байна. Энэ арга нь татвар төлөгчдийг ижил төстэй байдал болон ялгаатай онцлогт нийцүүлэн ангилж, тэдэнд тохирсон татварын үйлчилгээ үзүүлэх замаар татварын удирдлагыг хэрэгжүүлэх, хууль хэрэгжилтийг сайжруулах, төсвийн орлого, үр нөлөөг нэмэгдүүлэх зорилготой байдаг.

МТА-ны үйл ажиллагаанд 2011 оноос хойш татвар төлөгчдийн сегментэд суурилсан татварын удирдлагын тогтолцоо хэрэгжиж эхэлсэн ба ингэхдээ зөвхөн “том” сегментэд ангилагдах татвар төлөгчийг тодорхойлж, тэдэнд чиглэсэн шинэчлэлүүдийг хэрэгжүүлж байв.

Харин ОУВС болон АНУ-ын Төрийн сангаас Гааль, татварын ерөнхий газарт хамтран хэрэгжүүлсэн “Бичил, жижиг болон дунд хэмжээний бизнес эрхлэгчдийн татварын удирдлагыг боловсронгуй болгох нь” төслийн хүрээнд ГТЕГ-ын даргын 2016 оны 06 дугаар сарын 27-ны өдрийн А/241 дугаар тушаалаар тус төслийг хэрэгжүүлэх тусгай төлөвлөгөөг батлан хэрэгжүүлж, 2017 оны 02 дугаар сарын 09-ний өдөр ГТЕГ, ОУВС-ийн Төсвийн асуудал эрхлэх газартай хамтран ажиллах санамж бичигт гарын үсэг зурснаар татвар төлөгчдийг том, дунд, жижиг, бичил сегментээр ангилан бүртгэж, татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг зохион байгуулах, татвар төлөгчдийн хууль даган мөрдөлтийг сайжруулах үйл ажиллагааг бодитоор хэрэгжүүлж эхэлсэн. Улмаар МТА нь жил бүр татвар төлөгчийн сегмент тус бүрд нийцсэн хууль тогтоомж мөрдөлтийн стратегийг сайжруулан боловсруулж, ТЕГ-ын даргын тушаалаар төлөвлөгөө батлан хэрэгжүүлж, татварын удирдлага, үйлчилгээг нийтэд хүргэж байна.

2019 оны ТЕХ-ийн шинэчилсэн найруулга хэрэгжиж эхэлснээс хойш “Татвар төлөгчийн хууль тогтоомж мөрдөлтийн стратеги, ангилал, харьяалал тогтоох үйл ажиллагааны журам”-ыг ТЕГ-ын даргын 2020 оны 04 дүгээр сарын 01-ний өдрийн А/59, 2022 оны 06 дугаар сарын 30-ны өдрийн А/74 дүгээр тушаалаар тус тус шинэчлэн баталсан. Тус журмын дагуу татвар төлөгчдийн эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангилал, чиглэл, үйл ажиллагааны орлого, татвар ногдох орлого зэрэгт үндэслэн том, дунд, жижиг, бичил, хувь хүн гэх үндсэн 5 сегментийн татвар төлөгчдийг тодорхойлж, харьяалах татварын албыг тогтоон татварын удирдлага, үйлчилгээг хэрэгжүүлж байна.

Гэвч дээрх МТА-ны хэрэгжүүлж буй татвар төлөгчдийн сегментийн ангилалд суурилсан хууль тогтоомж даган мөрдөлтийн стратегийг ТЕХ-д тодорхой хуульчлаагүй. Энэ ч агуулгаар тус үйл ажиллагааны үндсэн баримт бичиг нь хууль тогтоомж бус ТЕГ-ын даргын тушаал болж байна. МТА-ны хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагаа нь татвар төлөгчдөд ойлгомжтой, ил тод, нээлттэй байх шаардлагатайгаас гадна хуульд үндэслэх учиртай. Ингэснээр татварын харилцаанд оролцогч татварын алба болон татвар төлөгчдийн эрх, үүргийн тэнцвэрт байдал хангагдаж, татварын үйл ажиллагааны эрх зүйн үндэслэл тодорхой болно.

Иймд, ТЕХ-ийн 5 дугаар зүйлийн 5.1.2-т заасан “тодорхой байх” зарчимд нийцүүлэн татвар төлөгчийг сегментээр ангилан бүртгэх нарийвчилсан зохицуулалтыг ТЕХ-д нэмэлтээр хуульчлах нь зүйтэй. Өөрөөр хэлбэл, татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг зохион байгуулах үйл ажиллагааг татвар төлөгчийн сегментийн стратегид тулгуурлан хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчныг шинээр бий болгох шаардлагатай байна.

1. Татвар төлөгчдийг хууль тогтоомж даган мөрдөлтийн түшингээр (Бизнес скоринг) үнэлэн, татвар төлөгчид мэдээлэх үйл ажиллагааны хэрэгжилт

Татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түшингээр үнэлэх арга нь татварын албаны хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах үндсэн чиг үүргийн хэрэгжилтэд чухал нөлөө үзүүлдэг. Татвар төлөгчдийг хууль даган мөрдөлтийн оноогоор үнэлэн, тэдэнд мэдээлэх үйл ажиллагааны үр дүнд татварын хууль тогтоомжийг сайн дураар даган мөрдөх хандлагыг төлөвшүүлэхээс гадна хуулиар хүлээсэн үүргийн биелэлтдээ татвар төлөгч өөрөө хяналт тавьж, эрсдэлээ удирдах боломжийг бий болгодог. Мөн хууль тогтоомж даган мөрдөлтийн түвшин өндөр буюу хариуцлагатай, сайн татвар төлөгчийг тодорхойлж, тэднийг татварын бодлогоор урамшуулах замаар сэдэлжүүлж, хууль хэрэгжилтийг сайжруулах боломжтой.

Олон Улсын туршлагаас үзвэл тус ойлголт нь санхүүгийн зах зээлийн үнэлгээний оноотой зарим талаараа төстэй боловч татвар төлөгчдийн үнэлгээний зэрэглэлийг бүх улс оронд тогтоодог нийтлэг тогтолцоо байдаггүй.¹⁴ Харин дараах улс орнуудын татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг үнэлэн, оноожуулах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж буй байдлыг Олон Улсын сайн туршлага гэж үзэж болохоор байна.

• *БНХАУ-ын Нийтийн кредит тогтолцоо (Social Credit System) ба Алтан татварын тогтолцоо*¹⁵

Нийтийн кредит тогтолцоо: БНХАУ-ын Засгийн газар нь санхүүгийн болон татварын зан үйлийг нэг оноонд нэгтгэсэн нийтийн кредит тогтолцоог бий болгосон. Тус тогтолцоо нь дан ганц татварын харилцаанаас илүү өргөн хүрээтэй хэрэгждэг боловч татвар төлөгчдийн татварын хууль тогтоомж даган мөрдөлтийн түүх (Жишээ нь цаг тухайд нь үнэн зөв тайлагнах, төлөх,) нь энэхүү онооны гол элемент юм. Харин татварын хууль тогтоомж даган мөрдөлтийн түүх нь шаардлага хангаагүй татвар төлөгчид зээл, санхүүгийн үйлчилгээ авахад хүндрэлтэй байх зэрэг хязгаарлалттай тулгардаг бол хууль тогтоомжийн даган мөрдөлтийн түвшин өндөр татвар төлөгчид банк, эрх бүхий байгууллагаас зээл авахад хялбар, төрийн хялбар үйлчилгээ авах зэрэг боломжууд бий болдог байна.

Алтан татварын тогтолцоо: БНХАУ-ын Алтан татварын тогтолцоог НӨАТ болон бусад татварын үүргийг хянахад ашигладаг. Энэхүү тогтолцоо нь татвар төлөгчдийг эрсдэлийн дүр төрхөөр нь үнэлж, татварын албаны хяналт шалгалтыг тогтоож, эрэмбэлэхэд тусалдаг. Өндөр шаардлага хангасан татвар төлөгчид татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийг хялбар, шуурхай эдлэх боломж бий болдог.

• *Япон улсын "Сайн татвар төлөгч" статус*¹⁶

Татвар төлөгчийн хууль тогтоомж даган мөрдсөн байдлыг хүлээн зөвшөөрөх: Япон улсад татварын үүргээ тогтмол биелүүлдэг татвар төлөгчид "Сайн татвар төлөгч" гэсэн статусыг авах боломжтой байдаг. "Сайн татвар төлөгч" нь хууль тогтоомжийг дагаж мөрддөг гэх үзүүлэлтээрээ олон нийтэд хүлээн зөвшөөрөгддөг бөгөөд тэдэнд хэрэгжүүлэх татварын хяналт шалгалтыг бууруулж, цаашдын тайлан боловсруулалт, эсвэл хүсэлтийг нэн тэргүүнд шийдвэрлэх урамшуулдаг.

Эрсдэлд суурилсан профайл: Японы Үндэсний татварын агентлаг (NTA) татвар төлөгчдийг үнэлэхийн тулд эрсдэлд суурилсан профайлыг ашигладаг. Тогтвортой хугацаанд татварын тайлангаа ирүүлж, татвараа үнэн зөв тайлагнаж, төлдөг татвар төлөгчдийг эрсдэл багатай ангилалд тооцдог. Эрсдэл бага татвар төлөгчдөд хяналт шалгалтыг бууруулах, татварын албатай илүү жигд, хялбар харилцах боломжийг олгодог байна.

• *Австрали улс - Татварын ил тод байдлын тухай хууль*¹⁷

Австрали улсын Татварын ил тод байдлын тухай хууль нь томоохон бизнес эрхлэгчдийг татвар төлөлт, татварын хууль тогтоомжийг хэрхэн дагаж мөрддөг талаар сайн дурын үндсэн дээр ил тод болгохыг дэмждэг. Энэхүү хуулийг хэрэгжүүлдэг татвар

¹⁴ The World Bank's [Global Tax Program FY24 Annual progress report, 2024](https://documents1.worldbank.org/curated/en/099802012022417253/pdf/IDU1d1644cff1af8d14ea119d9c1f62de8705c74.pdf), <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099802012022417253/pdf/IDU1d1644cff1af8d14ea119d9c1f62de8705c74.pdf>

¹⁵ China's Taxpayer Credit Rating System: An Explainer, <https://www.china-briefing.com/news/chinas-taxpayer-credit-rating-system-an-explainer/>

¹⁶ The World Bank's A Handbook for tax simplification, 2009, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/317341468335679099/pdf/588150WP0FIAS110BOX353820B01PUBLIC1.pdf>

¹⁷ Australian Government The Board of Taxation, Post-implementation review of tax transparency code consultation paper, 2019, <https://taxboard.gov.au/sites/taxboard.gov.au/files/migrated/2019/02/TTC-Consultation-Paper-final.pdf>

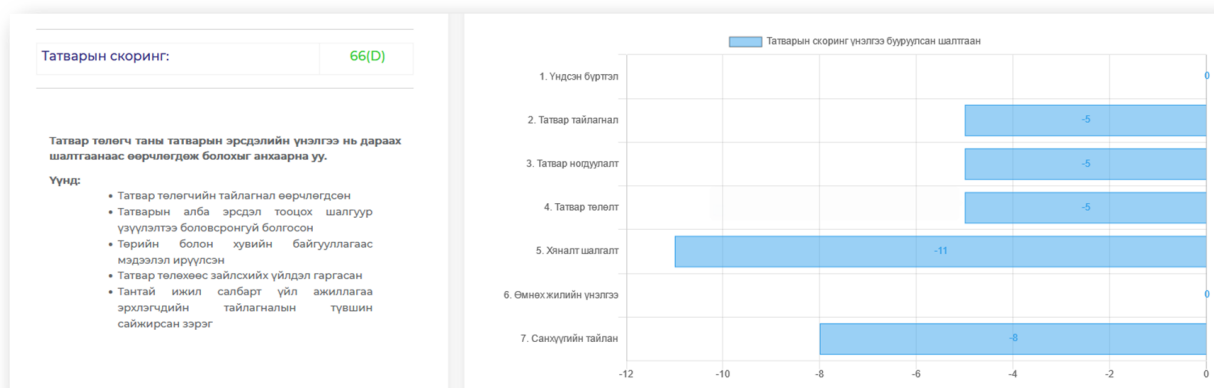
төлөгчид нийтэд илүү ил тод үйл ажиллагаа явуулдаг ба зах зээлд эерэг нэр хүндтэй болж, хөрөнгө босгох эсвэл бизнесийн харилцаа тогтоох чадварыг олж авдаг.

МТА-ны хэрэгжүүлж буй татвар төлөгчдийг хууль даган мөрдөлтийн түвшнээр үнэлэн ангилж, татварын үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагаа нь 2004 оноос эхлэлтэй. Тодруулбал, ҮТЕГ-ын даргын 2004 оны 24 тоот тушаалаар “Татвар төлөгчдийг ангилах, тэдэнтэй ажиллах үлгэрчилсэн журам”-ыг батлан хэрэгжүүлсэн. Тус журмын 1-т “Татвар төлөгч аж ахуйн нэгж, байгууллагуудыг татварын тайлан, мэдээ тушаалт, татвар ногдуулалт, төлөлт, татварын өрийн барагдуулалт зэрэг үйл ажиллагаагаар нь ангилж, тэдэнтэй татварын албаны зүгээс ажиллах чиглэлийг тогтооход энэхүү үлгэрчилсэн журмын зорилго оршино”, 3-т “Татвар төлөгч аж ахуйн нэгж, байгууллагуудын татвартай холбогдсон үйл ажиллагааг анх үнэлэхдээ тэдгээрийн сүүлийн хоёроос доошгүй жилийн татвар ногдуулалт, төлөлт, татварын тайлан, мэдээ тушаалт, татварын өрийн барагдуулалтын байдалд судалгаа хийж, үнэлгээ өгнө”, 5-т “Аж ахуйн нэгж, байгууллагын татвартай холбогдсон үйл ажиллагааг түүний үндсэн ба туслах үзүүлэлтүүдийг харгалзан 100 онооны системээр үнэлж, А, В, С, D, E, F гэсэн үнэлгээ өгнө” гэж тус тус заасан байна.

Мөн “А” үнэлгээ авсан татвар төлөгчдөд найдвартай татвар төлөгч гэрчилгээ олгох, шилдэг, шилдгийн шилдэг аж ахуйн нэгжид тодорхойлох, аж ахуйн нэгж, байгууллагын ерөнхий захирал, гүйцэтгэх захирал, захирал, дарга, эзнийг салбарын болон төрийн шагналд тодорхойлоход санал өгөх, тендерт оролцоход шаардагдах татварын албаны тодорхойлолтыг шуурхай гарган өгөх, татварын албанаас татвар төлөгчдөд зориулан зохион байгуулж байгаа сургалтуудаас сонголт хийлгэж, түүнд оролцох боломжоор хангах зэргээр урамшуулах зохицуулалттай байсан. Харин “D” үнэлгээ авсан татвар төлөгчдийн үйл ажиллагааг сайжруулан, үнэлгээг нь ахиулах зорилгоор татварын алба тусгайлан харьцаж ажиллах талаар мөн тусгасан байна. Гэвч дээрх журам нь ТЕГ-ын даргын 2012 оны 932 дугаар тушаалаар хүчингүй болсон.

Харин 2019 оны ТЕХ-ийн шинэчилсэн найруулга хэрэгжиж эхэлснээс хойш МТА нь “Татварын скоринг”-ийг Эрсдэлийн удирдлагын хорооны 2023 оны 05 дугаар сарын 09-ний өдрийн хуралдааны шийдвэрээр үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлэн хэрэгжүүлж байна. “Татварын скоринг” нь татвар төлөгч аж ахуйн нэгжийн татварын хууль тогтоомж мөрдөлтийн түүх болон бусад мэдээлэлд тулгуурлан татвар төлөгчдийг үнэлэх, оноожуулах арга хэрэгсэл юм. Тодруулбал, татвар төлөгчийн үндсэн бүртгэл, санхүүгийн болон татварын тайлагнал, ногдуулалт, төлөлт, хяналт шалгалтын мэдээлэл, өмнөх жилийн үнэлгээ зэрэг үндсэн шалгуур үзүүлэлтээр 100 онооноос хасагдах зарчмаар үнэлэн, А, В, С, D гэх түвшинд тодорхойлж, тухайн татвар төлөгчид цахим татварын системээр мэдээлэх цогц үйл ажиллагаа юм. (Зураг 1-ээс үзнэ үү)

Зураг 1. Эрсдэлийн удирдлагын хорооны шийдвэрээр хэрэгжүүлж буй “Татварын скоринг”

Татвар төлөгч аж ахуйн нэгжийн 2023 оны мэдээлэлд үндэслэн “Татварын скоринг”-ийг тодорхойлоход А үнэлэгдсэн нийт 65,349, В үнэлэгдсэн 34,031, С үнэлэгдсэн 51,855, D үнэлэгдсэн 31,683 татвар төлөгч байна. (Хүснэгт 5-ыг үзнэ үү.)

Хүснэгт 5.Татвар төлөгч аж ахуйн нэгжийн “Татварын скоринг”, 2023

Сегмент	A	B	C	D
Том /Big/	413	176	149	167
Дунд /Medium/	1,348	554	376	391
Жижиг /Small/	14,274	8,086	6,308	6,590
Бичил /Micro/	49,314	25,215	45,022	24,535
НИЙТ	65,349	34,031	51,855	31,683

Гэвч “Татварын скоринг” буюу татвар төлөгчдийг хууль даган мөрдөлтийн оноогоор үнэлэх зохицуулалтыг ТЭХ-д тодорхой хуульчлаагүй ба тус үйл ажиллагаа нь ямар эрх зүйн үр дагавар үүсгэх нь тодорхойгүй байна. Мөн МТА-ны хэрэгжүүлж буй “Татварын скоринг”-ийн үйл ажиллагааг хуульчлах нэн тэргүүний ач холбогдол нь татвар төлөгчийг эрсдэлээ өөрөө удирдах, түүнд нь татварын алба зөвлөн туслах эрх зүйн орчныг бий болгохоос гадна хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангуулах, сайн татвар төлөгчийг татварын бодлогоор урамшуулан, сэдэлжүүлэх явдал юм. Ингэснээр татвар төлөгч болон татварын албаны эрх үүргийн тэнцвэрт байдал хангагдахаас гадна татвар төлөгчдийн татварын удирдлагад итгэх итгэл нэмэгдэж, “татвар төлөх үүрэг”-ийн талаарх эерэг хандлага нийгэмд төлөвших боломжтой.

Иймд, ТЭХ-ийн 5 дугаар зүйлийн 5.1.4-д заасан “үр ашигтай байх” зарчимд нийцүүлэн татвар төлөгчийг хууль даган мөрдөлтийн оноогоор үнэлэн, тэдэнд эрсдэлээ өөрөө удирдах боломжийг бий болгох, хуулиар хүлээсэн үүргийн биелэлтдээ өөрөө хяналт тавих, татварын алба тус үйл ажиллагаанд нь тодорхой арга, хэлбэрээр зөвлөн туслах, хууль даган мөрдөлт сайн татвар төлөгчийг татварын бодлогоор дэмжин урамшуулах цогц үйл ажиллагааг ТЭХ-д нэмэлтээр, нарийвчлан хуульчлах нь зүйтэй.

1. Татвар төлөгчдөд сургалт зохион байгуулах, мэдээллээр хангах, тухай бүр татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжүүлэх талаарх зөвлөгөө, үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагааны хэрэгжилт

Татвар төлөгчид сайн дураар хууль тогтоомжоо мөрддөг, олон нийт нь татварын тогтолцоонд итгэдэг болохын тулд татварын албад нь татвар төлөгчдөд чиглэсэн үйлчилгээ үзүүлэх арга барилыг төлөвшүүлж, тэднийг үүргээ биелүүлэхэд нь болон хууль ёсны эрхээ эдлэхэд нь шаардлагатай мэдээллээр хангаж, дэмжлэг үзүүлдэг байх ёстой. Учир нь цөөн тооны татвар төлөгч л мэдээллийн үндсэн эх сурвалж болгож хуулийг ашигладаг тул татвар төлөгчдийн мэдлэгийн зөрүүг бууруулахад татварын алба чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Товч бөгөөд ойлгомжтой, найдаж болох мэдээллийг татварын алба л өгч чадна гэж татвар төлөгчид үздэг байна.¹⁸

МТА-ны зүгээс ТЭХ-ийн 75 дугаар зүйлийн 75.1.1-т заасан үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлэх зорилгоор татвар төлөгчдөд боломжит мэдээллийн сувгаар дамжуулан татварын хууль тогтоомжийн өөрчлөлт, шинэчлэл, татвар төлөх үүрэгтэй нь холбоотой мэдээлэл түгээж, сургалт зохион байгуулж, зөвлөгөө авахаар хандсан татвар төлөгчид тухай бүр зөвлөн туслах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлсэн байна.

Тодруулбал, 2021-2024 оны байдлаар нийт 11,743 удаагийн сургалтаар 680,260 татвар төлөгчийг хамруулж, 25,330 хууль тогтоомжийн талаарх мэдээлэл, сурталчилгаа болон 1967 гарын авлагыг цахим сүлжээ, хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл зэрэг боломжит хэлбэрүүдээр татвар төлөгчдөд түгээсэн. Мөн татвар төлөгчдөд нийт 1,664,268 удаа утсаар, 12,722 удаа цахимаар зөвлөгөө өгч ажилласан байна.¹⁹ (Хүснэгт 6-г үзнэ үү.)

Хүснэгт 6.ТЭГ-аас татвар төлөгч аж ахуйн нэгжид үзүүлсэн сургалт, сурталчилгаа, зөвлөгөө 2021-2024

¹⁸ Олон Улсын Валютын сан, TADAT-ийн тайлан, 2022,

¹⁹ ТЭГ-ын гүйцэтгэлийн тайлан, 2021, 2022, 2023, 2024,

Сургалт, Сурталчилгаа			Тайлант он			
			2021	2022	2023	2024
1	Сургалт	Сургалтын тоо	514	2,147	5,054	4,028
		Хамрагдсан татвар төлөгчийн тоо	134,572	142,327	271,385	131,976
2	Сурталчилгаа	ТВ, радио сонин хэвлэлд мэдээлэл байрлуулсан	278	667	488	196
		Цахим сүлжээ	6,478	7,020	8,183	2,020
		Гарын авлага	985	672	185	125
УТСААР ЗӨВЛӨГӨӨ ӨГСӨН БАЙДАЛ			2021	2022	2023	2024
3	Дуудлага авсан	Нийт хандалт	398,269	491,973	417,649	356,377
		ТУБ-тай холбогдсон	373,302	387,702	338,299	241,692
		Автомат хариулагчаас мэдээлэл авсан	102,634	78,411	48,741	57,871
ЦАХИМААР ЗӨВЛӨГӨӨ ӨГСӨН БАЙДАЛ			2021	2022	2023	2024
4	Фэйсбүүк хуудас	Мессэнжер	6,400	2,025	2,266	1,833
		Мэдээ	18	16	12	8
5	Tcc@mta.gov.mn	Мэйлээр	112	63	11	8

Гэвч ТЕХ-ийн 75 дугаар зүйлийн 75.1.1-т заасан “татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах, татвар төлөгчийг мэдээллээр ханган зөвлөгөө өгөх, сургалт сурталчилгаа явуулах” үндсэн чиг үүрэг болон мөн хуулийн 75.2 дахь хэсэгт заасан “татвар төлөгчийн хууль ёсны эрх ашиг, сонирхлыг хүндэтгэн, татвар ногдуулах, төлөх, тайлагнах үйл ажиллагаатай холбогдуулан түүнийг хууль тогтоомжийн дагуу мэдээллээр хангаж, туслалцаа үзүүлэх үүрэг”-ийг МТА хэрхэн хэрэгжүүлэх талаарх нарийвчилсан процедур зохицуулалт хуульчлагдаагүй.

Энэ нь ТЕХ-ийн 12 дугаар зүйлийн 12.1.1-т заасан “татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, татвар төлөгчийн эрхээ эдэлж, үүргээ биелүүлэхтэй холбогдсон мэдээлэл, зөвлөгөө, чиглэл, татвар ногдуулах, төлөх, тайлагнах журам, аргачлал, маягтыг татварын алба, татварын улсын байцаагчаас авах” гэх татвар төлөгчийн эрхийн хэрэгжилтийг хангуулах үйл ажиллагааг тодорхойгүй болгож байна. Мөн татвар төлөгч уг эрхээ эдлэх, тэрхүү эрхийг татварын алба хэрэгжүүлээгүй бол эрхийн хамгаалалтаа татвар төлөгч ямар хуулийн зохицуулалтын дагуу хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчин байхгүй. Өөрөөр хэлбэл, ТЕХ-ийн гол зорилго буюу татварын алба болон татвар төлөгчийн эрх, үүргийн тэнцвэрт байдлыг хангах явдалд сөргөөр нөлөөлж байна.

Татварын эрх зүйн харилцаа нь татварын алба болоод татвар төлөгчийн хооронд тасралтгүй хэрэгждэг онцлогтой тул татварын албаны шийдвэр гаргах үйл ажиллагааны хэм хэмжээ, зохицуулалтыг татварын харилцаанд оролцогч эрх зүйн этгээд бүрд ойлгомжтой байдлаар нарийвчлан тодорхойлж зохицуулах нь чухал ач холбогдолтой.

Иймд, ТЕХ-ийн 75 дугаар зүйлийн 75.1.1 дэх заалт, 75.2 дахь хэсэгт заасан МТА-ны үндсэн чиг үүргийг ямар хэлбэрээр, хэрхэн хэрэгжүүлэх, татвар төлөгчдөөс тус үндсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхийг хэрхэн шаардах, хэрэгжүүлээгүй тохиолдолд эрх зүйн ямар үр дагавар үүсгэх талаарх нарийвчилсан зохицуулалтыг ТЕХ-д нэмэлтээр хуульчлах шаардлагатай байна.

3.2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

3.2.1. Үнэ шилжилтийн тайлан /ТЕХ-ийн 38 дугаар зүйлийн §38.1.2, 38.1.3/

Хүснэгт 7. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

§38 дугаар зүйл. Үнэ шилжилтийн тайлан

§38.1.Үнэ шилжилтийн тайланг дараах байдлаар ангилна:

§38.1.2.дотоод үнэ шилжилтийн тайлан;

§38.1.3.ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлан

§38.8.Дараах татвар төлөгч энэ хуулийн §38.1.2, §38.1.3-т заасан тайланг жилийн эцсийн татварын тайлангийн хамт харьяалах татварын албанд хүргүүлнэ:

§38.8.1.өмнөх татварын жилд зургаа болон түүнээс дээш тэрбум төгрөгийн борлуулалтын орлого олсон;

§38.8.2.группийн нэгтгэсэн санхүүгийн тайланд үйл ажиллагаа нь тусгагддаг бөгөөд өмнөх татварын жилд нэгтгэсэн санхүүгийн тайлангаар тус групп нь зургаа болон түүнээс дээш тэрбум төгрөгийн борлуулалтын орлого олсон;

§38.8.3.гадаадын хөрөнгө оруулалттай.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1.Үнэ шилжилтийн тайланд хамаарах хуулийн хэм хэмжээ практикт хэрэгжиж байна уу?

Дэлхийн дахинд тулгамдаж буй Олон Улсын татварын чухал асуудлын нэг бол Үндэстэн дамнасан групп /=цаашид “ҮДГ” гэх/ өөр хоорондоо хөрөнгө, үйлчилгээг шилжүүлэх үнэ шилжилтийн асуудал юм. Эдийн Засаг Хамтын Ажиллагаа, Хөгжлийн Байгууллагаас /=цаашид ЭЗХАХБ/ болон Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагаас /=цаашид НҮБ/ санал болгосон “Сунгасан гарын зарчим”-ыг нийт 100 гаруй улс хэрэгжүүлдэг. Энэ нь татварын албадын хувьд дотоодын татварын орлогын нөөцөө хамгаалах, орлогоо бусад улс руу шилжиж буй байдлыг таслан зогсоох, орлогыг бусад улс орнуудад тэгш шударга хуваарилах, татвар төлөгчид давхар татвар ногдуулах эрсдэлээс хамгаалах, уг зарчмыг хэрэгжүүлэхэд татвар төлөгчийн зүгээс цаг хугацаа, зардал хэмнэх зэрэг асуудлыг шийдвэрлэхэд чиглэсэн.²⁰ Үнэ шилжилтийн тайлагнал нь татварын албаны хувьд эрсдэлийг үнэлэх болон үнэ шилжилтийн хууль дүрмийг хэрхэн биелүүлж буйд хяналт тавих чухал хэрэгсэл болдог. Үнэ шилжилтийн тайлагналын зорилго нь:

1. Татвар төлөгчийн үнэ шилжилтийн хууль тогтоомжийн даган мөрдөлтийг илтгэх
2. Үнэ шилжилтийн эрсдэлийг үнэлэхэд татварын албанд мэдээлэл болох
3. Үнэ шилжилтийн хяналт шалгалтын ажлыг гүйцэтгэхэд шаардлагатай мэдээллийг олгоход оршиж байна.

Монгол Улс 2018 оны 1-р сард ЭЗХАХБ-ын Татварын суурийг гажуудуулах, ашиг шилжүүлэхийн эсрэг хөтөлбөрийн (BEPS)-ийн Хамрах Хүрээ (OECD Inclusive Framework on BEPS) тогтолцоонд нэгдсэн. Энэхүү хөтөлбөрт нэгдэн орсноор Монгол Улс нь хамгийн бага стандарт буюу 13 дугаар үйл ажиллагааны Үнэ шилжилтийн баримтжуулалт буюу тайлагналыг хэрэгжүүлэх үүрэг хүлээсэн. Ийнхүү Монгол Улсын Их Хурлаас ТЕХ, ААНОАТХ болон ХХОАТХ гэх татварын багц хуулийг шинэчлэн баталж, 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс хэрэгжиж эхэлсэн.

ТЕХ-ийн 37-40 дүгээр зүйлийн агуулга нь үнэ шилжилтийн ерөнхий зарчим ба тайлагнал, харилцан хамааралтай этгээдүүдийн хоорондын ажил гүйлгээнд хяналт тавихад хэрэгжүүлэх татварын дүрэмтэй холбогдоно. Үүнээс гадна ААНОАТХ-д Улс бүрээр үнэ шилжилтийн тайлагналын нарийвчилсан заалтыг тусгасан. Мөн Сангийн сайдын 2019 оны 308 дугаар тушаалаар баталсан “Үнэ шилжилтийн тохируулга хийх хамгийн тохиромжтой аргыг сонгох, хэрэглэх журам”-д харьцуулагдах байдлын шинжилгээ, үнэ шилжилтийн тохируулга, үнэ шилжилтийн аргуудын хэрэглээний талаар дэлгэрэнгүй зааварчилгаа тусгагдсан.²¹

²⁰ Dale Bond, Nicolas Raby and Elizabeth Sweigart Transfer Pricing Documentation Leading Practices for Multinational Enterprises, 2012, https://www.pwc.com/en_GX/gx/tax/newsletters/pricing-knowledge-network/assets/pwc-transfer-pricing-documentation-leading-practices-multinational-enterprises.pdf

²¹ Үнэ шилжилтийн тохируулга хийх хамгийн тохиромжтой аргыг сонгох хэрэглэх журам, УБ, 2019, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=15010>

МТА 2020 оноос эхлэн үнэ шилжилтийн 4²² төрлийн тайланг хүлээн аван ажиллаж байна. Тодруулбал, Санхүүгийн Тайлагналын Олон Улсын стандартын дагуу дотоод болон ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлангаас гадна татварын алба татвар төлөгч бүрээс харилцан хамааралтай гүйлгээтэй холбоотой ажил гүйлгээний жилийн тайлан болон улс бүрээр тайлан хүлээн авдаг. Үүнээс:

- Дотоод үнэ шилжилтийн тайлан буюу харилцан хамааралтай талтайгаа хийсэн гүйлгээ нь бодит үнийн зарчим буюу зах зээлийн үнэтэй ижил үнээр борлуулсан талаар нарийн тооцоолол хийж тайлагнадаг тайлан бол;
- Ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлан нь тухайн аж ахуйн нэгжийн групп буюу дэлхий нийтээр байх харилцан хамааралтай компаниудын мэдээлэл болон тэдгээрийн хувь оролцооны хувь хэмжээ зэргийг агуулдаг тайлан юм.

Монгол Улсад одоогийн байдлаар 8000 орчин татвар төлөгч дээрх Дотоод үнэ шилжилтийн тайлан болон Ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлан ирүүлэх үүргийг хүлээж байна. Татвар төлөгчийн тоо болон тайлангийн ирцийн мэдээллийг сегментээр ангилсан хүснэгтээр харуулбал:

Хүснэгт 8. “Дотоод болон Ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлангийн ирц”

Сегмент	Ирүүлбэл зохих	Ирүүлсэн		Ирүүлээгүй		Х тайлантай	
		Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь
Том /Big/	705	697	98.87	8	1.13	211	30.27
Дунд /Medium/	989	919	92.92	70	7.08	372	40.48
Жижиг /Small/	1412	1370	97.03	42	2.97	1044	76.20
Бичил /Micro/	5037	2827	56.12	2210	43.88	2626	92.89
НИЙТ	8143	5813	71.39	2330	28.61	4253	73.16

Хүснэгт 8-аас харахад Том, Дунд болон Жижиг сегментийн татвар төлөгчдийн хувьд тайлангийн ирц нь 90% хувиас дээш үзүүлэлттэй байгаа бол Бичил сегментийн татвар төлөгчийн тайлангийн ирц нь 56% хувьтай байна. Энэхүү дотоод болон ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлан ирүүлсэн 2827 бичил сегментийн татвар төлөгчийн 93% хувь нь “Х” буюу харилцан хамааралтай талтай гүйлгээ хийгээгүй ч Дотоод болон ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлан ирүүлэх шаардлагатай татвар төлөгчид байна.

Түүнчлэн Бичил сегментийн татвар төлөгчийн 44% хувь нь дотоод болон ерөнхий үнэ шилжилтийн тайланг татварын албанд ирүүлээгүй. Эдгээр татвар төлөгчид нь Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тайланг /ТТ-02/ мөн ирүүлээгүй.

ТЕХ-ын 38 дугаар зүйлийн 38.8.3-т заасны дагуу дотоод үнэ шилжилтийн тайлан болон ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлан ирүүлэх үүрэгтэй бичил сегментийн татвар төлөгчид нь нийт 93% хувийг эзэлж байна. Мөн дотоод болон ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлан ирүүлээгүй нийт татвар төлөгчдийн 77% хувийг нь зөвхөн гадаадын хөрөнгө оруулалттай татвар төлөгч эзэлж байна. Ийнхүү тайлан ирүүлээгүй гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгжийн шалтгааныг судлан үзэхэд дийлэнх нь 2013 оны 10 дугаар сарын 3-ны өдөр батлагдсан Хөрөнгө оруулалтын тухай хууль хүчин төгөлдөр болохоос өмнө байгуулагдсан гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж байна.

²² Үнэ шилжилтийн ажил гүйлгээний жилийн тайлан; дотоод үнэ шилжилтийн тайлан; ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлан; улс бүрээр тайлан, ТЕХ-ийн 38 дугаар зүйлийн 38.1 үзнэ үү.

Өөрөөр хэлбэл, 2013 оноос өмнө гадаадын хөрөнгө оруулалттай компанийг үүсгэх байгуулах босго дүн байгаагүй бөгөөд энэ оноос өмнө үүсгэн байгуулагдсан компани хувьд үнэ болон дотоод үнэ шилжилтийн тайлан ирүүлэхгүй байна.

Хүснэгт 9. Дотоод болон Ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлан гаргах үүрэг бүхий татвар төлөгчийг хариуцлагын хэлбэрээр харуулбал

Д/д	Татвар төлөгчийн хариуцлагын хэлбэр	Тоо
1	Хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани	3230
2	Хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани (Гадаадын хөрөнгө оруулалттай)	4770
3	Хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани (Банк бус санхүүгийн байгууллага)	10
4	Хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани (Банк)	25
5	Хувьцаат компани	37
6	Төрийн өмчит аж ахуйн тооцоотой үйлдвэрийн газар	12
7	Орон нутгийн өмчит аж ахуйн тооцоотой үйлдвэрийн газар	9
8	Нөхөрлөл	11
9	Хязгаарлагдмал хариуцлагатай компани (Ашгийн төлөө боловсрол, сургалтын байгууллага)	2
10	Бусад	37
НИЙТ		8143

Мөн тус 2 төрлийн татварын тайланг татварын албанд хүргүүлэх үүргээ биелүүлээгүй татвар төлөгчид Зөрчлийн тухай хуулийн 11.19 дүгээр зүйлийн 11.2-т заасан өндөр хариуцлага хүлээх үндэслэл болдог.

Иймд дотоод үнэ шилжилтийн тайлан болон ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлан гаргах үүргийг тодорхойлсон хуулийн зохицуулалтыг уян хатан болгож, тус татварын тайлан өгөх хугацааг санхүүгийн тайлан, бусад татварын хугацаатай уялдуулан, татвар төлөгчийн эрх зүйн байдлыг сайжруулахтай холбоотой өөрчлөлтийг ТЕХ-д оруулах шаардлагатай.

3.2.2. МТЗ-ийн бүрэлдэхүүн /ТЕХ-ийн 46.4 дэх хэсэг/

Хүснэгт 10. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

§46 дугаар зүйл.Маргаан таслах зөвлөл
§46.4.Маргаан таслах зөвлөл нь ес, эсхүл 11 хүний бүрэлдэхүүнтэй байна.

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 2. МТЗ-ийн бүрэлдэхүүнийг тодорхойлсон эрх зүйн хэм хэмжээ практикт хэрэгжиж байна уу?

ЗЕХ-ийн Есдүгээр бүлэгт заасан захиргааны урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагаа нь захиргааны байгууллагын үйл ажиллагааны нэгдмэл байдал, дотоод хяналтын хэлбэр бөгөөд гол зорилго нь захиргааны байгууллага гаргасан шийдвэрээ өөрөө нягталж гомдлыг зөвшөөрөх, эсхүл үндэслэл бүхий тайлбар өгч татгалзсанаар шүүхийн үр ашиггүй маргаан үүсэхээс сэргийлэх явдал байдаг.

ЗЕХ-ийн 93 дугаар зүйлийн 93.1 дэх хэсэгт заасны дагуу захиргааны урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэгч субъект нь захиргааны актыг гаргасан байгууллагын дээд шатны захиргааны байгууллага, эсхүл гомдол хянан шийдвэрлэх чиг үүрэг бүхий захиргааны байгууллага байна.

Монгол Улсад 1990 он хүртэл албан татварын бие даасан эрх зүйн тогтолцоо бий болоогүй байсан. Улмаар 1990 оны 12 дугаар сарын 07-ны өдөр Улсын Бага Хурлаас Албан татварын хуулийг баталснаар шинэ үеийн татварын эрх зүйн тогтолцоо үүсэж хөгжиж Улсын Их Хурлаас 1992 оны 11 дүгээр сарын 23-ны өдөр “Монгол Улсын Татварын ерөнхий хууль”-ийг баталсан. 1998 оны 01 дүгээр сарын 08-ны өдрийн хуулиар тус хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 19.3 дахь хэсэг “Үндэсний татварын ерөнхий газар, аймаг, нийслэлийн татварын албаны

дэргэд татвар төлөгч, татварын албаны хооронд үүссэн маргааныг шийдвэрлэх эрх бүхий Татварын маргаан таслах зөвлөл ажиллана. Татварын маргаан таслах зөвлөлийн ажиллах журмыг Засгийн газар тогтооно” гэх зохицуулалтыг нэмснээр захиргааны урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий татварын МТЗ бий болсон түүхтэй.

МТЗ нь захиргааны урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий татвар төлөгчийн болон татварын албаны эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлын тэнцвэрт байдлыг хадгалж, татвар төлөгчөөс татварын актад гаргасан гомдлыг хараат бусаар хянан шийдвэрлэдэг орон тооны бус байгууллага юм.

Монгол Улс татварын хэрэг, маргааныг Маргаан таслах зөвлөлөөр болон шүүхээр хянан шийдвэрлэх хоёр шатлал бүхий тогтолцоотой. Татварын маргааныг хянан шийдвэрлэх үйл явцыг ТЕХ-ийн 43-47 дугаар зүйлд тодорхойлсон бөгөөд Татварын МТЗ-ийн ажиллах журмыг нэмэлт хууль тогтоомжид заасан.

Татварын маргаан хянан шийдвэрлэх тогтолцооны бүрэлдэхүүний хувьд өмнө нь хяналт, шалгалт хийж байсан туршлагатай, хууль зүйн өндөр боловсролтой татварын албаны албан хаагч ажиллах нь зүйтэй хэмээдэг.²³

ТЕХ-ийн 46 дугаар зүйлийн 46.4-д маргаан таслах зөвлөлийн бүрэлдэхүүнийг хуульчилсан бөгөөд Засгийн газрын 2019 оны 466 дугаар тогтоолын хавсралтаар “Маргаан таслах зөвлөлийн ажиллах журам”-ыг баталсан. Уг журмын 2.2-д Татварын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагын дэргэдэх Маргаан таслах зөвлөл нь 11, аймаг, нийслэлийн татварын албаны дэргэдэх Маргаан таслах зөвлөл нь 9 хүний бүрэлдэхүүнтэй байна гэжээ.²⁴

Сангийн сайдын 2022 оны 04 дүгээр сарын 04-ний өдрийн Дугаар 72 тушаалаар Татварын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагын дэргэдэх “Маргаан таслах зөвлөлийн бүрэлдэхүүнийг шинэчлэн” баталсан²⁵(Хавсралт 1 үзнэ үү.) бол ТЕГ-ийн даргын 2020 оны 05 дугаар сарын 25-ны өдрийн Дугаар А/100 тушаалаар “Аймгийн татварын хэлтсийн дэргэдэх Маргаан таслах зөвлөлийн бүрэлдэхүүнийг шинэчлэн” баталжээ.²⁶(Хавсралт 2 үзнэ үү.)²⁷ Мөн ТЕГ-ийн даргын 2022 оны 08 дугаар сарын 09-ний өдрийн Дугаар А/80 тушаалаар “Нийслэлийн Татварын газрын дэргэдэх Маргаан таслах зөвлөлийн бүрэлдэхүүнийг шинэчлэн” баталжээ.^{28 29}(Хавсралт 3 үзнэ үү.)

Хүснэгт 11. МТЗ-ийн бүрэлдэхүүн

ТЕГ-ын дэргэдэх МТЗ Сангийн сайдын тушаалаар томилогдсон 11 гишүүн	Бусад МТЗ-үүд ТЕГ-ын даргын тушаалаар томилогдсон 9 гишүүн
- Дарга: СЯ-ны Татварын бодлогын газрын дарга 3 гишүүн-СЯ-ны төлөөлөл 1 гишүүн- ХЗДХЯ-ны төлөөлөл 1 гишүүн- Монголын мэргэшсэн нягтлан бодогчдын институт - Татварын мэргэшсэн зөвлөхүүдийн холбооны ерөнхийлөгч - ТЕГ-ын ТХАЗГ-ын дарга - ТЕГ-ын ХХХГ-ын дарга - ТЕГ-ын Дэд дарга	3 гишүүн нь бизнесийн ашиг сонирхлыг төлөөлөх ба нягтлан бодогч, санхүүгийн мэргэжилтэн, эдийн засагч, эсвэл хуульч мэргэжилтэй, гурваас доошгүй жил ажилласан туршлагатай байх ёстой 6 гишүүн нь татвар, хууль эрх зүйн асуудал эрхэлсэн нутгийн захиргааны байгууллагууд, Татварын байгууллагын төлөөлөл байх ёстой

²³ Татварын хэрэг маргаан хянан шийдвэрлэх тогтолцоо, УБ, 2022, 22 дахь тал.

²⁴ Монгол Улсын Засгийн Газрын Тогтоол, №466, 2019, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=210425>

²⁵ Монгол Улсын Сангийн Сайдын Тушаал, №72, 2022.

²⁶ Мөн тэнд

²⁷ Татварын Ерөнхий Газрын Даргын Тушаал, №А/100, 2020.

²⁸ Татварын Ерөнхий Газрын Даргын Тушаал, №А/80, 2022.

²⁹ Монгол Улсын Сангийн Сайдын Тушаал, №72, 2022.

- Нарийн бичгийн дарга: ТЕГ-ын ХХХГ-ын ажилтан

Одоогоор ТЕГ-ын дэргэд болон харьяа татварын албадын дэргэд нийт 23 МТЗ ажиллаж байна. Эдгээрт 21 аймгийн татварын хэлтэс тус бүрийн дэргэдэх МТЗ, НТГ-ын дэргэдэх нийслэлийн болон Улаанбаатар хотын 9 дүүргийг хариуцсан МТЗ, ТЕГ-ын дэргэдэх ТТТГ болон ТХШАҮГ-ын ажлыг хариуцсан МТЗ үйл ажиллагаа явуулж байна.

Олон Улсын Валютын сангийн зөвлөхийн Монгол Улсын татварын алба хүсэлт гаргасны дагуу тус байгууллагад “Монголын татварын албаны Стратеги төлөвлөлт, Маргаан таслах үйл явц ба бусад сэдэв”-ийн хүрээнд үзүүлсэн техникийн туслалцааны зөвлөмж хүргүүлсэн бөгөөд энэхүү зөвлөмжид маргаан таслах зөвлөлийн бүтэцтэй холбоотой агуулга хөндөгдсөн.

Тодруулбал, МТЗ нь Татварын албанаас тусдаа бие даасан хууль ёсны байгууллагын чиг үүрэг бүхий бүтэц болох юм. МТЗ-ийн бүрэлдэхүүнд МТА-ны төлөөллөөс гадна Сангийн яам, бусад төрийн байгууллагууд, оролцогч талууд, хувийн хэвшлийн шинжээчдийн төлөөлөл орсон. МТЗ-ийн үйл ажиллагаанд анхны татварын хяналт шалгалтын үйл явцад оролцоогүй, Татварын албаны үндсэн орон тооны зөвхөн МТЗ-ийн асуудлыг хариуцсан цөөн тооны шинжээчид дэмжиж ажилладаг. Бодит практик дээр эдгээр МТЗ-үүд нь бараг шүүх эрх мэдлийн байгууллага болж ажилладаг.³⁰

Өөрөөр хэлбэл, МТЗ-ийн бүрэлдэхүүний бие даасан хараат бус байдлыг нэмэгдүүлэх нь зүйтэй. Учир нь Гомдол хянан шийдвэрлэх дотоод нэгж нь татварын хяналт шалгалт болон татвар төлөгч гомдол гаргах боломжтой бусад чиг үүргийн нэгжүүдээс хараат бусаар ажиллах ёстой. Тус нэгжийн хараат бус байдлыг улам бэхжүүлэхийн тулд ажилтныг сонгон шалгаруулах ил тод журам байх, түүнчлэн хяналт шалгалтын нэгжээс нэмэлт тодруулга, тайлбар шаардахгүйгээр бие дааж шийдвэр гаргахын тулд нөхөн ногдуулалтын акт нь бодит үндэслэлтэй байх шаардлагатай.³¹

Иймд одоо байгаа МТЗ-ийн бүрэлдэхүүнийг Олон Улсын сайн туршлагын дагуу шинэчлэн сайжруулах замаар хараат бус бие даасан байдлыг бэхжүүлэх чиглэлд анхаарах шаардлагатай.

3.2.3. МТЗ-с татварын актыг түдгэлзүүлэх /ТЕХ-ийн §47 дугаар зүйлийн §47.11 дэх хэсэг/

Хүснэгт 12. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

§47 дугаар зүйл.Маргаан таслах зөвлөлд гомдол гаргах, шийдвэрлэх
§47.11.Маргаан таслах зөвлөл гомдлыг хэлэлцэх явцад доор дурдсан нөхцөл байдлын аль нэг нь үүсвэл 3 хүртэл сарын хугацаагаар актыг дахин шалгуулахаар дээд шатны татварын албанд буцааж, гомдол бүхий нөхөн ногдуулалтын актыг нэг удаа түдгэлзүүлж болно:

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 3.МТЗ-д гомдлыг хэлэлцэх явцад 3 хүртэл сарын хугацаагаар актыг дахин шалгуулахаар дээд шатны татварын албанд буцааж, гомдол бүхий нөхөн ногдуулалтын актыг нэг удаа түдгэлзүүлэх хэм хэмжээ практикт хэрэгжиж байна уу?

2019 оны Татварын багц хуулийн шинэчлэлийн үр дүнд ТЕХ-ийн³² Аравдугаар бүлэгт МТЗ-ийн хэлбэр, бүрэлдэхүүн, үйл ажиллагааны чиглэл, процесс ажиллагааг нарийвчлан зохицуулсан ба тус хуулийн 47 дугаар зүйлийн 47.11 дэх хэсэгт зааснаар МТЗ гомдлыг хэлэлцэх явцад хуульд заасан нөхцөл байдал үүсвэл (ТЕХ-ийн 47.11.1, 47.11.2 дахь заалтад заасан) 3 хүртэл сарын хугацаагаар татварын актыг дахин шалгуулахаар дээд шатны

³⁰ Мөн тэнд 33 дахь тал

³¹ Мөн тэнд 34 дэх тал

³² Татварын ерөнхий хууль, УБ, 2019, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=14403>

татварын албанд буцааж, гомдол бүхий нөхөн ногдуулалтын актыг нэг удаа түдгэлзүүлэх эрх зүйн орчныг бүрдүүлсэн.

2020-2024 оны байдлаар ТЕГ, Аймаг, Нийслэл, дүүргийн татварын албаны дэргэдэх МТЗ-өөс нийт 50 татвар төлөгчийн 66 зөрчлөөр маргасан, 807.4 тэрбум төгрөгийн төлбөр ногдуулсан татварын актыг түдгэлзүүлж, дахин хяналт шалгалт хийлгэхээр дээд шатны татварын албанд буцааж шийдвэрлэсэн байна.³³

Хүснэгт 13.Татварын актыг түдгэлзүүлсэн статистик мэдээ

МТЗ	Түдгэлзүүлсэн үндэслэл /давхардсан тоогоор/		Түдгэлзүүлсэн нийт актын тоо
	Тооцооллын алдаа, нөхөн ногдуулалт, торгууль алдангийн дүнг нэмэгдүүлэх (ТЕХ 47.11.1.)	Асуудлыг дутуу шийдвэрлэсэн (ТЕХ 47.11.2)	
ТЕГ-ын дэргэдэх	2	12	12
НТГ-ын дэргэдэх	15	30	35
Аймгийн ТГ-ын дэргэдэх	2	2	3
Нийт	19	43	50

ТЕХ-ийн 47 дугаар зүйлийн 47.11 дэх хэсэгт заасны дагуу МТЗ-өөс татварын актыг түдгэлзүүлэх шийдвэрийг гаргахдаа бүхэлд нь түдгэлзүүлэн шийдвэрлэдэг. Учир нь түдгэлзүүлсэн татварын акт нь шинэ татварын акт гарснаар бүхэлдээ ТЕХ-ийн 47 дугаар зүйлийн 47.12 дахь хэсэгт заасны дагуу хүчингүй болгох үр дагавар үүсдэг. Гэвч ТЕХ-ийн 47 дугаар зүйлийн 47.9 дэх хэсэгт заасны дагуу МТЗ нь гомдлыг татвар төлөгчийн гомдлын хүрээнд хянан шалгаж, шийдвэр гаргах зохицуулалттай. Өөрөөр хэлбэл татварын актад бүхэлд нь, эсхүл зарим хэсгийг эс зөвшөөрч гомдол гаргах нь тухайн татвар төлөгчийн эрхийн хамгаалалтаа хэрэгжүүлэх сонголт байдаг.

Татвар төлөгчөөс татварын актын зарим зөрчилд хамаарах хэсгийг эс зөвшөөрч гаргасан гомдлыг МТЗ хянан хэлэлцээд татварын актыг түдгэлзүүлэх тохиолдолд зөвхөн бүхэлд нь түдгэлзүүлэхээр хуульчилсан нь МТЗ-ийн үйл ажиллагааг татвар төлөгчийн гомдлын хүрээнээс хэтэрсэн шийдвэр гаргахад хүргэдэг. Нөгөөтээгүүр МТЗ нь гомдол хянан хэлэлцээд, маргаан бүхий татварын актын зарим хэсгийг үндэслэлтэй гэж, зарим хэсгийг түдгэлзүүлэх шаардлагатай гэж шийдвэрлэхэд ч татварын актыг бүхэлд нь түдгэлзүүлэхээр хуульчилсан нь татварын маргаан хянан шийдвэрлэх процессыг үр ашиггүй болоход хүргэж байна.

Татварын улсын байцаагч нь татварын актыг хараат бусаар, бие даан гаргаж, шийдвэрийнхээ үндэслэлийг нотлох үүрэг хүлээдэг захиргааны байгууллагад тооцогдох этгээд гэдгийг анхаарах нь зүйтэй. Татвар төлөгчийн маргаагүй болон маргаан таслах зөвлөлөөс үндэслэлтэй гэж дүгнэсэн хэсгийг татварын улсын байцаагч дахин шалгах шаардлагагүй ч МТЗ-өөс түдгэлзүүлсэн татварын акт нь дахин шинэ акт гарснаар хүчингүй болох тул татварын улсын байцаагч актын бүх хэсгийг дахин шалгах үүргийг шууд хүлээдэг. Түүнчлэн шинэ акт гарснаар өмнөх акт хүчингүй болох нь “шинэ акт үйлдэгдсэнээр” буюу тодорхой нэг тохиолдол бий болсноор хүчингүй болж буй явдал юм. Харин татварын алба, татварын улсын байцаагч уг актыг дахин хянан шалгаж, хүчингүй болгож буй хэлбэр биш.

³³ Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сан

Мөн ТЕГ-ын Татварын хяналт шалгалтын асуудал хариуцсан нэгжийн байцаагчийн гаргасан татварын актыг МТЗ-өөс түдгэлзүүлж, буцаахдаа аль татварын албанд буцаах нь тодорхойгүй буюу тус тохиолдолд ТЕХ-ийн 47 дугаар зүйлийн 47.11 дэх хэсгийг хэрэгжүүлэх боломжгүй байна. Өөрөөр хэлбэл ТЕХ-ийн 77 дугаар зүйлийн 77.1 дэх хэсэгт “Татварын алба нэгдмэл, төвлөрсөн удирдлагатай байна” гэж заасан. Мөн хуулийн 77.2 дахь хэсэгт заасны дагуу ТЕГ-аас дээд шатны татварын алба байхгүй.

Иймд, МТЗ-өөс ТЕХ-ийн 47 дугаар зүйлийн 47.11 дэх хэсэгт заасны дагуу 3 хүртэл сарын хугацаагаар татварын актыг дахин шалгуулахаар дээд шатны татварын албанд буцааж, гомдол бүхий нөхөн ногдуулалтын актыг нэг удаа түдгэлзүүлэх шийдвэр гаргах зохицуулалт нь дээр дурдсанчлан хэрэгжихэд хүндрэлтэй байх тул МТЗ-өөс татварын актыг түдгэлзүүлэхдээ холбогдох хэсгийг хэсэгчлэн түдгэлзүүлэх боломжтой болгох, мөн МТЗ-өөс буцаасан татварын актыг дахин хянах татварын албыг дээд шатны гэх бус тухайн татварын алба гэж тодорхойлох нь захиргааны урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагаанд нийцэхээр байна.

3.2.4. МТЗ-д гомдлыг хянан шийдвэрлэх хугацаа /ТЕХ-ийн §47 дугаар зүйлийн §47.15/

Хүснэгт 14. “Практик нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

§47 дугаар зүйл.Маргаан таслах зөвлөлд гомдол гаргах, шийдвэрлэх
§47.15.Маргаан таслах зөвлөл нь татвар төлөгчийн гомдол гаргаснаас хойш 30 хоногийн дотор гомдлыг шийдвэрлэж, уг шийдвэрийг маргааны оролцогч талуудад гардуулна.

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 4. МТЗ-д гомдлыг 30 хоногт багтаан шийдвэрлэж байна уу ?

МТЗ нь татвар төлөгчийн гомдол гаргаснаас хойш 30 хоногийн дотор гомдлыг шийдвэрлэж, уг шийдвэрийг маргааны оролцогч талуудад гардуулах хуулийн заалттай. Үүнийг хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй байгаа талаар холбогдох судалгаандаа дурджээ. Тодруулбал, 2022 онд ХЗҮХ-гээс эрхлэн гаргасан “Татварын маргаан хянан шийдвэрлэх тогтолцоо, харьцуулсан судалгааны тайлан”-д НТГ-ын дэргэдэх МТЗ-ийн хугацааг нь тодорхой бичсэн тогтоолоос үзвэл тус зөвлөл татвар төлөгчийн гомдлыг хянан дунджаар 103.25 өдрийн хугацааг зарцуулсан гэж дүгнэжээ.³⁴

Мөн Олон Улсын Валютын сангийн зөвлөхийн Монгол Улсын татварын алба хүсэлт гаргасны дагуу тус байгууллагад “Монголын татварын албаны Стратеги төлөвлөлт, Маргаан таслах үйл явц ба бусад сэдэв”-ийн хүрээнд үзүүлсэн техникийн туслалцааны зөвлөмжөөр дараах асуудлыг хөнджээ. Тодруулбал, “..., ихэнх гомдлын хувьд хуульд заасан хугацааг хэтрүүлэхэд хүргэж байна. Хүснэгт 4-т нийт гомдлын зөвхөн 11.9 хувийг хуульд заасан 90 хоногийн хугацаанд шийдвэрлэж байсныг харж болохоор байна...” гэжээ.

Хүснэгт 15. МТЗ- маргаан хянан шийдвэрлэсэн хугацаа (2023 он)

Бүх МТЗ-ийн хүлээж авсан гомдлын тоо (2023)					30 хоногийн дотор шийдвэрлэсэн		60 хоногийн дотор шийдвэрлэсэн		90 хоногийн дотор шийдвэрлэсэн	
Сар	[A]	[B]	[C]	[D]	[E]	[F]	[G]	[H]	[I]	[J]
1-р сар	13	15	1	27		0.0	1	3.6		0.0
2-р сар	27	12	14	25	4	10.3	6	15.4	4	10.3
3-р сар	25	3	8	20	1	3.6	4	14.3	3	10.7
4-р сар	20	6	2	24		00	1	3.8	1	3.8
5-р сар	24	7	8	23	1	3.2	1	3.2	6	19.4
6-р сар	23	2	4	21		0.0	1	4.0	3	12.0
7-р сар	21	5	11	15		0.0	3	11.5	8	30.8

³⁴ ХЗҮХ, Татварын хэрэг маргаан хянан шийдвэрлэх тогтолцоо, УБ, 2022, 34 дэх тал.

8-р сар	15	10	7	18	2	8.0	3	12.0	2	8.0
9-р сар	18	13	7	24		0.0	5	16.1	2	6.5
10-р сар	24	7	5	26		0.0		0.0	5	16.1
11-р сар	26	5	4	27		0.0	1	3.2	3	9.7
12-р сар	27	13	7	33	2	5.0	1	2.5	4	10.0
12 сарын дундаж					10	2.8	27	7.5	41	11.4

*[A]: Сарын эхний үлдэгдэл; [B]: тухайн сард хүлээж авсан; [C]: Тухайн сард шийдвэрлэсэн; [D]: Сарын эцсийн үлдэгдэл [D] = [A + B - C]; [E]: Тоо; [F]: Эзлэх хувь хэмжээ [F] = [E / A+B]; [G]: Тоо; [H]: Эзлэх хувь хэмжээ [H] = [G / A+B]; [I]: Тоо; [J]: Эзлэх хувь хэмжээ [J] = [I / A+B]

Харин МТЗ-ын гаргасан дүн мэдээгээр 2021-2024 оны хугацаанд нийт 347 гомдол, хүсэлтийг шийдвэрлэсэн бөгөөд үүний 156 хуулийн хугацаанд багтааж, үлдсэн 188 хугацаа хэтрүүлж шийдвэрлэсэн байна. (Хүснэгт 16 үзнэ үү.)

Хүснэгт 16..Гомдлыг шийдвэрлэсэн хугацааны талаар МТЗ-ын дүн мэдээ, 2021-2024

МТЗ	Нийт шийдвэрлэсэн гомдол, хүсэлтийн тоо	Үүнээс		Гомдол, хүсэлт шийдвэрлэсэн дундаж хугацаа /хоногоор/		Гомдлын үлдэгдэл
		Хуулийн хугацаанд шийдвэрлэсэн	Хугацаа хэтрүүлж шийдвэрлэсэн	Гомдол ирүүлснээс шийдвэр гарах хүртэлх хугацаагаар	ТТ-ийн хүсэлтээр хойшлуулсан нөлөөллийг тооцсоны дараах байдлаар	
2021 он						
Аймаг	13	8	5	144	144	1
Нийслэл	49	33	16	188	188	4
ТЕГ	16	0	16	340	340	8
Дүн	78	41	37	212	212	13
2022 он						
Аймаг	15	9	6	95	95	0
Нийслэл	47	21	26	62	62	9
ТЕГ	16	1	15	312	312	28
Дүн	78	31	47	123	123	37
2023 он						
Аймаг	11	7	4	67	67	5
Нийслэл	43	22	21	81	78	12
ТЕГ	46	7	39	145	101	4
Дүн	100	36	64	111	81	21
2024 он						
Аймаг	21	11	10	116	116	5
Нийслэл	46	31	15	90	78	38
ТЕГ	24	6	18	148	106	11
Дүн	91	48	43	114	94	54
Нийт дүн	347	156	188			

Шийдвэрлэсэн хугацааны дунжийг авч үзвэл 2021 онд 212, 2022 онд 123, 2023 онд 81, 2024 онд 94 хоног байна. (Хүснэгт 17 үзнэ үү)

Хүснэгт 17. Гомдлыг шийдвэрлэсэн тоо, дундаж хугацаа, бууралт, 2021-2024

Он	Гомдлын тоо	Суурь түвшин /2022/	Шийдвэрлэсэн дундаж хугацаа	бууралтын хувь
2021	78	-	212	
2022	78	123	123	-

2023	100		81	34.1
2024	91		94	23.6

Ийнхүү татвар төлөгчдийг гаргасан гомдлыг хуулийн хугацаанд шийдвэрлэхэд хэд хэдэн хүндрэл тулгарч байна. Юун түрүүнд татвар төлөгч болон болон татварын улсын байцаагч шаардлагатай нотлох баримт, тайлбарыг ирүүлэхгүй удах шалтгааныг дурдаж болно. МТЗ-ын зүгээс маргаж буй талуудын оролцоог бүрэн дүүрэн хангахыг зорьдог бөгөөд дээрх хүндрэл нь уг ажиллагааг явуулахад хүндрэл тулгарч байна. Мөн МТЗ-ийн хурал зарлагдсан ч татвар төлөгчийн зүгээс хурал хойшлуулах хүсэлтийг гаргадаг. Тухайлбал, өвчтэй, гадаад улс руу явсан, өмгөөлөгч авах, шүүх хурал давхацсан гэх мэт шалтгаанаар хуралдааныг хойшлуулах зэрэг үндэслэлийг дурдаж болох бөгөөд 2023 онд нийт 39 татвар төлөгч 2544 хоногоор, 2024 онд нийт 21 татвар төлөгч 1696 хоногоор хуралдааныг хойшлуулж, гомдлыг хуулийн хугацаанд шийдвэрлэхэд нөлөөлсөн байна.

Иймд МТЗ-ийн гомдол хянан шийдвэрлэх явцад магадалгаанд зориулж нотлох баримт, нэмэлт тайлбар гаргах, МТЗ-ийн хуралдааныг хойшлуулах хүсэлт өгөх зэрэг татвар төлөгчөөс шалтгаалан хойшлогдох хугацааг гомдол хянан шийдвэрлэх үндсэн хугацаанд тооцдоггүй байх зохицуулалтыг ТЕХ-д нэмэлтээр тусгах шаардлагатай. Ингэснээр МТЗ-ийн үйл ажиллагааны үзүүлэлт, гомдлыг хуулийн хугацаанд шийдвэрлэх чиг үүрэг бүрэн хэрэгжих боломжтой.

3.2.5. Татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт /ТЕХ-ийн §53 дугаар зүйлийн 53.1.2, 53.1.3, 53.1.4 дэх заалт, 53.3.2 дахь заалт/

Хүснэгт 18. “Практик нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

§53 дугаар зүйл.Татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт
 §53.1.2.энэ хуулийн 6.1.41.а, 6.1.41.б-д заасан хүндэтгэн үзэх шалтгааны улмаас татвар төлөгч хувь хүний хувьд өмнөх жилийн татвар ногдох орлогоос илүү хэмжээтэй эмчилгээний зардал гаргасан;
 §53.1.3.татвар төлөгч эрхэлж байгаа үйл ажиллагаагаа зогсоосон;
 §53.1.4.татвар төлөгчийн үйл ажиллагаанд 3 жил дараалан их хэмжээний алдагдал хүлээж, төлбөрийн чадвар муудсан.
 §53.3.2.барьцааны зүйл нь үл хөдлөх эд хөрөнгө, Засгийн газрын үнэт цаас байх ба барьцаалах ажиллагааг Иргэний хууль, Үл хөдлөх эд хөрөнгийн барьцааны тухай хуулийг баримтлан хэрэгжүүлнэ;

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 5. Татварын төлөх хугацааны хөнгөлөлттэй холбоотой хуулийн хэм хэмжээ практикт хэрэгжиж байна уу ?

Өмнө хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан ТЕХ-ийн (2008 оны шинэчилсэн найруулга)³⁵ 57 дугаар зүйлд татварын өр төлөх хугацааг сунгах зохицуулалтыг хуульчилсан. Ингэхдээ хугацааг хамгийн ихдээ 60 хүртэл хоногоор нэг л удаа сунгах боломжтойгоор тусгасан бөгөөд хөнгөлөлт эдлэх хугацаанд татварын алдангийг бүрэн тооцохоор зохицуулсан. Мөн хөрөнгө барьцаалахтай холбоотой эрх зүйн зохицуулалтыг хуульчлаагүй.

Харин одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй ТЕХ-ийн (2019 оны шинэчилсэн найруулга)³⁶ 53 дугаар зүйлд татварын өрийг төлөх боломжгүй нөхцөл байдлыг буюу хүндэтгэн үзэх шалтгааныг нэмэлтээр тодорхойлж, татвар төлөх хугацааг 1 жил хүртэл хугацаагаар сунгах, эл хугацааг дахин 1 жил хүртэлх хугацаагаар сунгах эрх зүйн орчныг бүрдүүлсэн.

Татварын өрийн дүн нь 10.0 сая төгрөгөөс доош, эсхүл хөнгөлөх хугацаа нь 3 сар хүртэлх татварын өрд барьцаа хөрөнгө шаардахгүй бөгөөд бусад тохиолдолд сунгасан хугацаанд хамаарах алдангийн хэмжээг оруулсан дүнгээс багагүй хэмжээний үл хөдлөх эд хөрөнгө, Засгийн газрын үнэт цаас гэсэн 2 төрлийн барьцаа хөрөнгийг шаардахаас гадна барьцааны оронд бусад этгээдийн батлан даалтыг ашиглаж болохоор тусгасан. Мөн татварын

³⁵ Татварын Ерөнхий хууль, УБ, 2008, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=473>

³⁶ Татварын Ерөнхий хууль, УБ, 2019, [ТАТВАРЫН ЕРӨНХИЙ ХУУЛЬ](#)

өр төлөх хугацааг хөнгөлсөн тохиолдолд хөнгөлөлтийн хугацаанд тооцох алдангийг 20 хувиар хөнгөлөхөөр хуульчилсан.

Татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт нь татвар төлөгчид учрах хүндрэлийг даван туулах боломжийг олгодог. Өөрөөр хэлбэл, татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт эдлүүлэх зорилго нь татвар төлөгчдийг санхүүгийн дарамтаас чөлөөлөх, бизнесийн үйл ажиллагааг дэмжих, нийгэм, эдийн засаг, хүрээлэн буй орчны нөхцөл байдалтай уялдуулан уян хатан татварын зохицуулалт хийх явдал байдаг. Нөгөө талаас татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт эдлэх нь зөвхөн хэм хэмжээний төдий ойлголт биш бөгөөд татвар төлөгчийн хувьд өөрт тулгарсан хүндрэлийг давахад зориулагдсан эрх, түүний баталгаа байдаг.

Гэвч манай улсын хувьд ТЭХ-ийн шинэчилсэн найруулгын 53 дугаар зүйлийн 53.1.1, 53.1.2, 53.1.3, 51.1.4-т заасан хөнгөлөлт эдлүүлэх нөхцөлийг тодорхойлсон зохицуулалт, 53.3.2-т заасан барьцаа хөрөнгө шаардахгүйгээр хөнгөлөх татварын өрийн хэмжээ, хөнгөлөгдөх хугацаа болон барьцааны зүйлийн шаардлагууд практикт харилцан адилгүй байдлаар хэрэгжиж байна. Энэ нь нийт татвар төлөгчийн хувьд татварын өрийг төлөх хугацааны хөнгөлөлтийг эдлэх тэгш байдлаар хамрагдахад хүндрэлтэй байна.

Тодруулбал, 2021-2024 онуудад нийт 113 татвар төлөгч 56,7 тэрбум төгрөгийн татварын өр төлөх хугацааны хөнгөлөлт эдэлсэн. Ингэхдээ зөвхөн ТЭХ-ийн 53.1.1-т заасан “Гамшгаас хамгаалах тухай хуулийн 4.1.1-д заасан гамшиг болон үер, газар хөдлөлт, гал түймэрт өртсөн” гэх үндэслэлээр хөнгөлөлт эдэлсэн.³⁷

Хүснэгт 19. Татварын өр төлөх хугацааны хөнгөлөлт эдэлсэн үндэслэл 2021-2024

Хөнгөлөлт үзүүлэх нөхцөл, шалтгаан ТЭХ-ийн 53.1	2021		2022		2023		2024	
	ТТТоо	Өр (тэр.б төг)	ТТТоо	Өр (тэр.б төг)	ТТТоо	Өр (тэр.б төг)	ТТТоо	Өр (тэр.б төг)
Гамшиг болон үер, газар хөдлөлт, гал түймэрт өртсөн	16	1.7	90	38.2	2	0.7	5	16.1
Эмнэлэгт хэвтэн эмчлүүлж байгаа, эмнэлэгт хэвтсэн өвчтөн асарсан	-	-	-	-	-	-	-	-
Үйл ажиллагаагаа зогсоосон	-	-	-	-	-	-	-	-
Үйл ажиллагаандаа 3 жил дараалан их хэмжээний алдагдал хүлээж, төлбөрийн чадвар муудсан	-	-	-	-	-	-	-	-

Харин ТЭХ-ийн 53.1.2, 53.1.3, 53.1.4 дэх заалтууд практикт хэрэгжихгүй байна. Тодруулбал, ТЭХ-ийн 53 дугаар зүйлийн 53.1.2 дахь заалтад заасан эрүүл мэндийн шалтгаан нөхцөл нь зөвхөн татвар төлөгч хувь хүнд тулгарах боломжтой. Харин татвар төлөгч аж ахуйн нэгж, байгууллагад дээрх нөхцөл нь үүсэх боломжгүй.

Түүнчлэн, ТЭХ-ийн 53 дугаар зүйлийн 53.1.3 дахь заалтад заасан “татвар төлөгч эрхэлж байгаа үйл ажиллагаагаа зогсоосон” гэх нөхцөлийг хэрхэн хэрэгжүүлэх нь ойлгомжгүй байна. Учир нь Иргэний хуулийн 31 дүгээр зүйл болон Компанийн тухай хуулийн 4 дүгээр бүлэгт заасан хуулийн этгээд буюу аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагаа зогсоох гэх ойлголт нь зөвхөн хуулийн этгээдийн өөрчлөн байгуулалтад хамаарч байна.

³⁷ Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сангийн мэдээлэл

Өөрөөр хэлбэл хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааг зогсоосноор шинээр хуулийн этгээд бий болох, эсхүл эрх, үүрэг нь өөр хуулийн этгээдэд шилжих үр дагавар үүсдэг. ТЭХ-ийн 14 дүгээр зүйлийн 14.3 дахь хэсэгт “Хуулийн этгээдийг нэгтгэх, нийлүүлэх, өөрчлөх замаар өөрчлөн байгуулсан тохиолдолд татвар ногдуулалт, төлөлттэй холбогдсон эрх, үүрэг өөрчлөн байгуулагдсаны үр дүнд бий болсон хуулийн этгээдэд шилжинэ”, 14.4 дэх хэсэгт “Хуулийн этгээдийг тусгаарлах, хуваах замаар өөрчлөн байгуулсан тохиолдолд татвар ногдох зүйл, хуваарилагдсан хөрөнгийн хэмжээнд хувь тэнцүүлэн татвар ногдох үүрэг тэдгээрт шилжинэ” гэж тус тус заасан. Нэгэнт үйл ажиллагаа зогсоосон татвар төлөгчийн татварын үүрэг буюу татварын өр нь өөр хуулийн этгээдэд шилжих тул үйл ажиллагаа зогсоосон татвар төлөгчид хугацааны хөнгөлөлт эдлүүлэх бодит боломж үүсэхгүй.

Мөн төлбөрийн чадваргүй болсныг шүүхээс тогтоож, дампуурсанд тооцож, татан буугдсан татвар төлөгчийн үйл ажиллагаа шууд зогсох үр дагавар үүсэх ч татан буугдсан татвар төлөгчид татварын өр төлөх хугацааны хөнгөлөлт эдлүүлэх бодит боломж мөн үүсэхгүй. Иймд ТЭХ-ийн 53 дугаар зүйлийн 53.1.3 дахь заалтад заасан нөхцөл нь бодит практикт хэрэгжихгүй байна.

ТЭХ-ийн 53 дугаар зүйлийн 53.1.4 дэх заалтад заасан “татвар төлөгчийн үйл ажиллагаанд 3 жил дараалан их хэмжээний алдагдал хүлээж, төлбөрийн чадвар муудсан” гэх үндэслэл практикт сөрөг үр дагавар үүсгэж байна. Учир нь татвар төлөгч аж ахуйн нэгж, хувь хүний хувьд үйл ажиллагааны борлуулалт, ашиг алдагдлын харьцаа харилцан адилгүй тул хэдий хэмжээний алдагдлыг “их хэмжээний алдагдал” гэж үзэх нь ойлгомжгүй байна. Мөн бусад органик болон ердийн хууль тогтоомжид их хэмжээний алдагдал гэх тодорхойлолт, томьёоллыг хуульчлаагүй.

2019 оны татварын багц хуулийн шинэчлэл хэрэгжиж эхэлснээс хойш татварын алба татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, хэрэгжилтэд хяналт тавих, татвар төлөгчдөд татварын үйлчилгээг үр дүнтэй, хүртээмжтэй хүргэх, татвар төлөгчдийн хууль даган мөрдөлтийг сайжруулах үүднээс үйл ажиллагааны борлуулалтын орлого, татвар төлөгчийн улс, орон нутгийн төсөвт оруулж байгаа орлогын хэмжээ, татварын төрөл, үйл ажиллагааны чиглэлийг харгалзан Том, дунд, жижиг, бичил, хувь хүн гэсэн сегментийн харьяаллыг нэвтрүүлсэн. Татвар төлөгчийн их хэмжээний алдагдал хүлээсэн эсэхийг тодорхойлоход тухайн алдагдлын хэмжээ нь сегмент бүрд өөрөөр тодорхойлогдох боломжтой. Өөрөөр хэлбэл, “их хэмжээний алдагдал” хэмээх ойлголтыг хууль зүйн талаас ойлгомжтой тодорхойлохгүйгээр ТЭХ-ийн 53 дугаар зүйлийн 53.1.4 дэх заалтыг нэгдмэл байдлаар ойлгож хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй байна.

Мөн ТЭХ-ийн 53 дугаар зүйлийн 53.3.2 дахь заалтад заасны дагуу барьцааны зүйлийг зөвхөн “үл хөдлөх эд хөрөнгө” болон “Засгийн газрын үнэт цаас” гэж хязгаарлагдмал байдлаар хуульчилсан нь тухайн төрлийн хөрөнгө өмчилдөггүй бусад татвар төлөгч нарт хугацааны хөнгөлөлт эдлэх боломжийг хязгаарлаж байна.

Мөн үер, газар хөдлөлт, гал түймэр гэх мэт давагдашгүй хүчин зүйлийн нөлөөгөөр барьцаанд тооцуулах үл хөдлөх эд хөрөнгөгүй болсон үед заавал үл хөдлөх хөрөнгөөр барьцаа шаардах нь дээрх хуулийг татвар төлөгчийн татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт эдлэх эрхээ эдлэхэд хүндрэл үүсгэж байна.

2021-2023 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар нийт 20,523.2 тэрбум төгрөгийн татварын өртэй 786,964 татвар төлөгч аж ахуйн нэгж бүртгэгдсэнээс ердөө 0.000144 хувь буюу 113 татвар төлөгч л 56.7 тэрбум төгрөгийн татварын өрийн хугацааны хөнгөлөлтөд хамрагдсан байна.³⁸

Хүснэгт 20. Татварын өрийн төлөх хугацааны хөнгөлөлт эдэлсэн байдал 2021-2024, мөнгөн дүнгээр

³⁸ Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сан

Тайлант он	Татвар төлөгчийн сегментээр	Эцсийн		Татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт эдлүүлсэн байдал	
		ТТТоо	Үлдэгдэл (т.б төгрөг)	ТТТоо	Дүн (т.б төгрөг)
2021 он	НИЙТ ААН	190,580	32.9	16	1.70
	Бичил	-	36.6	-	-
	Жижиг	-	1,214.7	16	1.70
	Дунд	-	288.4	-	-
	Том	-	1,257.3	-	-
2022 он	НИЙТ ААН	194,229	4,429.5	90	38.24
	Бичил	105,541	590.1	-	-
	Жижиг	75,005	1,136.6	29	2.89
	Дунд	8,797	459.4	61	35.34
	Том	4,886	2,025.7	-	-
2023 он	НИЙТ ААН	198,648	7,187.5	2	0.68
	Бичил	105,630.7	701.3	-	-
	Жижиг	79,926	1,729.3	2	0.68
	Дунд	8,436	545.6	-	-
	Том	4,656	3,909.4	-	-
2024 он	НИЙТ ААН	203,507	8,873.2	5	16.04
	Бичил	112,933	891.8	-	-
	Жижиг	78,771	2,289.4	4	0.56
	Дунд	7,432	709.1	-	-
	Том	4,371	4,466.2	1	15.48
БҮГД НИЙТ		786,964	20,523.2	113	56.7

Хүснэгт 20-оос үзвэл 2021 онд татварын өртэй нийт 190,580 татвар төлөгч аж ахуйн нэгж бүртгэгдсэнээс жижиг сегментийн 16 татвар төлөгч, 2022 онд татварын өртэй нийт 194,229 татвар төлөгч бүртгэгдсэнээс жижиг сегментийн 29, дунд сегментийн 61, нийт 90 татвар төлөгч, 2023 онд татварын өртэй нийт 198,648 татвар төлөгч бүртгэгдсэнээс жижиг сегментийн 2 татвар төлөгч, 2024 онд татварын өртэй нийт 203,507 татвар төлөгч бүртгэгдсэнээс жижиг сегментийн 4, том сегментийн 1, нийт 5 татвар төлөгч хугацааны хөнгөлөлт эдэлсэн байна. Энэ нь ТЕХ-ийн 53 дугаар зүйлийн 53.3.2 дахь заалт нь том, дунд татвар төлөгчид чиглэсэн заалт бөгөөд үүнд жижиг болон бичил татвар төлөгчид хамрагдахад хүндрэлтэй байгааг харуулж байна.

Иймд татварын өр төлөх хугацааны хөнгөлөлт эдлэх эрх нь нийт татвар төлөгчдийг хамруулах бодит боломжгүйгээр практикт хэрэгжиж байгаа сөрөг нөхцөлийг засах буюу нь хууль ТЕХ-ийн 53 дугаар зүйлд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай байна.

3.2.6. Алданги /ТЕХ-ийн §73 дугаар зүйл/

Хүснэгт 22. “Практик нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

§73 дугаар зүйл.Алданги

§73.2.Алданги тооцох хугацааг доор дурдсанаар тодорхойлно:

§73.2.1.татварын хууль тогтоомжид заасны дагуу тухайн татварыг төлбөл зохих өдрөөс түүнийг төлсөн өдрийг хүртэлх хоногийн тоогоор;

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 6. Алдангитай холбоотой хуулийн хэм хэмжээ практикт хэрэгжиж байна уу?

Татварын ерөнхий хуулийн 73.1-д “Татвар төлөгчийн хуулиар тогтоосон хугацаанд төлөөгүй татварт, эсхүл татварын албаны үндэслэлгүй илүү хураасан татварт тус тус алданги тооцох бөгөөд тухайн татварын жилд мөрдөх алдангийн хэмжээг санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн тухайн татварын жилийн 1 дүгээр сард багтаан дараах зарчмыг үндэслэн тогтоох”-оор заасан.

Дээрх зохицуулалтын дагуу Монгол Улсын Сангийн сайдын тушаалаар татвар төлөгчийн хугацаандаа төлөөгүй татварт тооцох алдангийн болон татварын албанаас үндэслэлгүй илүү хураасан татварт тооцох алдангийн хэмжээг хоног тутамд хувиар тогтоодог. 2019 оны батлагдан 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ээс эхлэн хэрэгжиж буй ТЭХ-ийн шинэчилсэн найруулгын хэрэгжилтийг хангах зорилгоор МТА Монгол Улсын Сангийн сайдын тухайн жилд баталсан хувь хэмжээгээр алдангийн тооцоолол хийхэд дараах байдалтай байна. ААНОАТ-ын 2020 оны тайлангаар ногдуулсан хугацаандаа төлөөгүй татварын өрд:

1. 2021.02.10-2021.12.31 324 хоног, 2021 оны алдангийн хувь 0.044%
2. 2022.01.01-2022.12.31 365 хоног, 2022 оны алдангийн хувь 0.038%
3. 2023.01.01-2023.12.31 365 хоног, 2023 оны алдангийн хувь 0.039%
4. 2024.01.01-2024.12.31 365 хоног, 2024 оны алдангийн хувь 0.049%

5. 2025 оны 01 сарын 01-ний байдлаар нийлбэр дүнгээрээ ойролцоогоор төлбөл зохих татварын 60.24%-иар алданги ногдуулж байна. Татварын алба 2022-2024 онд хяналт шалгалтад хамрагдсан татвар төлөгчдөд нийт 647,750.40 сая төгрөгийн алдангийг ногдуулсан байна.

Хүснэгт 22. Хяналт шалгалтын актын мэдээ, 2022-2024

Д/д	2022		2023		2024		Нийт 2020-2024
	Татвар төлөгчийн тоо	Алдангийн дүн	Татвар төлөгчийн тоо	Алдангийн дүн	Татвар төлөгчийн тоо	Алдангийн дүн	Нийт Алдангийн дүн
1	28	202.3	-	-	-	-	647,750.40
2	284	3,479.80	280	4,294.48	254	7,176.92	
3	5	4	7	10.24	5	37.36	
4	79	986.6	133	4,133.39	101	2,119.17	
5	396	12,230.20	585	4,981.82	630	20,697.30	
6	36	427.1	10	310.12	30	435.01	
7	227	1,154.00	180	678.99	-	-	
8	25	9,646.30	25	77.24	25	266.76	
9	61	2,008.60	25	1,019.19	52	1,544.08	
10	27	1,461.00	51	1,563.81	27	16,867.74	
11	1	-	2	0.09	72	1,205.20	
12	83	4,786.90	117	6,704.42	38	241.45	
13	4	3.4	3	8.83	-	-	
14	7	59.7	13	206.83	6	40.24	
15	66	23,796.70	91	149,216.20	64	118,720.82	
16	9	13	28	117.14	10	170.15	
17	19	335	26	85.32	11	346.4	
18	21	57.2	70	313.44	32	128.96	
19	14	69.5	24	81.45	18	113.54	
20	11	359.9	43	688.77	11	56.36	
	1403	61,081.10	1759	174,810.84	2767	366,310.10	647,750.40

Өөрөөр хэлбэл, ТЭХ-д заасан алдангийн зохицуулалт нь аливаа хязгаарлалтгүй хэрэгжиж байгаа ба алдангийн дээд хэмжээ тогтоох, эсхүл татварын албаны үйл

ажиллагаанаас шалтгаалан татвар төлөх хугацаа хойшлогдсон тохиолдолд алданги тооцохгүй байх эрх зүйн орчин дутагдаж байна. Үүнээс шалтгаалж татвар төлөгч нарт татварын алдангийг өндөр дүнгээр тооцох шударга бус, сөрөг үр дагавар бий болгож байна.

Иймд, 2002 оны Иргэний хуулийн 232 дугаар зүйлийн 232.4-д “...Анз нь торгууль, алданги гэсэн төрөлтэй байна. Анзын нийт дүн гүйцэтгээгүй үүргийн үнийн дүнгийн 50 хувиас хэтэрч болохгүй...” гэж хуульчилсныг баримтлан алданги тооцох дээд хязгаарыг тогтоон хуульчлах, эсхүл алданги тооцохгүй байх нөхцөл шаардлагыг ТЭХ-д тусгах шаардлагатай байна.

3.3. “Хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

МТА-наас “Татварын хууль тогтоомжийн шинэчлэл-2025” сэдэвт 187 удаагийн нээлттэй хэлэлцүүлгийг улс орон даяар 2025 оны 01 сарын 20-оос 02 дугаар сарын 07-ны өдрийн хооронд дуустал зохион байгуулж, мөн Цахим татварын систем³⁹, E-barimt application буюу цахим төлбөрийн баримтын систем, QR, Google form-ийн санал асуулгаар дамжуулан цахим хэлбэрээр татварын хууль тогтоомжийн шинэчлэлтэй холбоотой нийт 12,913 татвар төлөгчөөс 175,059 санал хүлээн авсан.

Үүнээс ТЭХ-тай холбоотой 26,552 санал хүлээн авсныг задалбал:

- ТЭГ-т зохион байгуулсан 4 удаа хэлэлцүүлгээс – 35 санал
- УИХ-д зохион байгуулсан 4 удаагийн хэлэлцүүлгээс – 5 санал
- МҮХАҮТ-д зохион байгуулсан 2 удаагийн хэлэлцүүлгээс – 28 санал
- Цахим сүлжээ болон бичгээр нийт 26,484 санал ирүүлсэн байна.

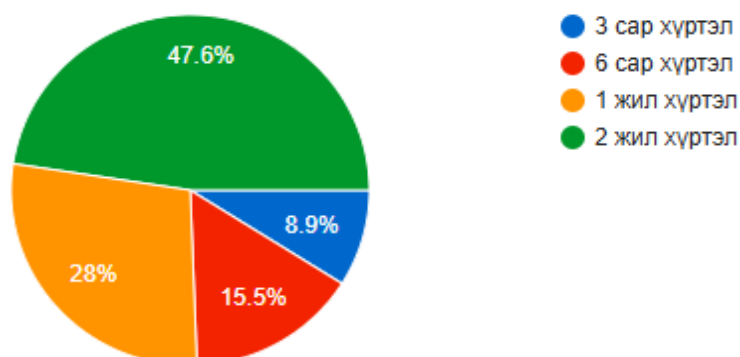
Google forms платформоор авсан нээлттэй асуултад “Татвар төлөгчид татварын өр төлөх хугацааны хөнгөлөлтийг эдлүүлэх зайлшгүй хүндэтгэн үзэх нөхцөл, шалтгааныг тодорхойлно уу. /53 дугаар зүйл/” гэдэг асуулт байсан бөгөөд 239 татвар төлөгчдөөс хугацааны хөнгөлөлтийг эдлүүлэх хүндэтгэн үзэх нөхцөлийг нэмэгдүүлэх санал ирүүлсэн байна.

График 1. Татварын өр төлөх хугацаанд ирүүлсэн санал

Татварын өр төлөх хугацааны хөнгөлөлтийг ямар хугацаагаар тогтоох саналтай байна вэ?

 Хуулах

582 хариулт

Дээрх графикаас үзвэл, татварын өр төлөх хугацааны хөнгөлөлтийг ямар хугацаагаар тогтоох гэдэгт судалгаанд хамрагдсан 582 оролцогчийн 47.6% хувь нь 2 жил, 28% хувь нь 1 жил, 15.5% хувь нь 6 сар 8.9% хувь 3 сар гэдэг хариултыг өгчээ.

График 2. Татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт эдлүүлэх барьцаанд ирүүлсэн санал

График 2-оос үзвэл, татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт эдлүүлэхэд дараах барьцааны зүйл байна гэдэг асуултад судалгаанд хамрагдсан 582 оролцогчийн 47.3% хувь нь үл хөдлөх хөрөнгө, 18.9% нь тоног төхөөрөмж, 11.2% хувь нь засгийн газрын үнэт цаас, 7.2% хувь нь ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл, үлдсэн 15.4% нь цалин, батлан даалт, хадгаламж, машин зэрэг олон хариултыг өгчээ.

ДҮГНЭЛТ, САНАЛ

ТЕХ-ийн хэрэгжилт, өнөөгийн байдал, тулгамдаж буй асуудалд дүн шинжилгээ хийх, тэдгээрт үндэслэн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах талаар санал, зөвлөмж боловсруулах зорилгоор тус хуульд хэсэгчлэн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ хийсэн бөгөөд дараах дүгнэлтийг гаргалаа.

Зорилгод хүрсэн түвшин шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

- ТЕХ-ийн үзэл баримтлал болон зорилгод хүрэхийн тулд татварын албанаас тус хуулийн 75 дугаар зүйлийн 75.1.1-75.1.3-д заасан үндсэн гурван чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг. Энэхүү 3 үндсэн чиг үүрэг нь харилцан уялдаа бүхий, тэнцвэртэй хэрэгжих ёстой. Гэвч ТЕХ-ийн 75 дугаар зүйлийн 75.1.1-т заасан **“Татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах, татвар төлөгчийг мэдээллээр ханган зөвлөгөө өгөх, сургалт сурталчилгаа явуулах”** үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлэх хамрах хүрээ, үйл ажиллагааны чиглэл, хэлбэр, хугацаа зэрэг агуулгыг тодорхойлсон, түүнд хамаарах харилцааг нарийвчилсан зохицуулалт ТЕХ-д байхгүй.

- Түүнчлэн, ТЕХ-ийн 75 дугаар зүйлийн 75.2 дахь хэсэгт “Татварын алба нь татвар төлөгчийн хууль ёсны эрх ашиг, сонирхлыг хүндэтгэн, татвар ногдуулах, төлөх, тайлагнах үйл ажиллагаатай холбогдуулан түүнийг хууль тогтоомжийн дагуу мэдээллээр хангаж, туслалцаа үзүүлэх үүрэгтэй” гэж заасан ч тус үүргийг хэн, хэзээ, хэрхэн хэрэгжүүлэх, хэрэгжүүлээгүй тохиолдолд ямар эрх зүйн үр дагавар үүсэх талаарх эрх зүйн орчин тодорхойгүй байна.

- Энэ нь ТЕХ-ийн 12 дугаар зүйлийн 12.1.1-т заасан “татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, татвар төлөгчийн эрхээ эдэлж, үүргээ биелүүлэхтэй холбогдсон мэдээлэл, зөвлөгөө, чиглэл, татвар ногдуулах, төлөх, тайлагнах журам, аргачлал, маягтыг татварын алба, татварын улсын байцаагчаас авах” гэх татвар төлөгчийн эрхийн хэрэгжилтийг хангуулах үйл ажиллагааг тодорхойгүй болгож байна. Мөн татвар төлөгч уг эрхээ эдлэх, тэрхүү эрхийг татварын алба хэрэгжүүлээгүй бол эрхийн хамгаалалтаа татвар төлөгч хэрхэн хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчин байхгүй. Иймд, ТЕХ-ийн 75 дугаар зүйлийн 75.1.1-д заасан МТА-ны үндсэн чиг үүргийг ямар хэлбэрээр, хэрхэн хэрэгжүүлэх, татвар төлөгчдөөс тус үндсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхийг хэрхэн шаардах, хэрэгжүүлээгүй тохиолдолд эрх зүйн ямар үр дагавар үүсгэх талаарх нарийвчилсан зохицуулалтыг хуульчлах шаардлагатай байна.

- Татварын хууль тогтоомжийн даган мөрдөлтийг сайжруулах зорилгоор татвар төлөгчийг сегментээр ангилан, ангилал тус бүрд нийцсэн үйл ажиллагааг зохион байгуулах ажлын хэрэгжилтийн хүрээнд ТЕХ-ийн 5 дугаар зүйлийн 5.1.2-т заасан “тодорхой байх” зарчимд нийцүүлэн татвар төлөгчийг сегментээр ангилан бүртгэх нарийвчилсан зохицуулалтыг ТЕХ-д нэмэлтээр хуульчлах нь зүйтэй. Өөрөөр хэлбэл, татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг зохион байгуулах үйл ажиллагааг татвар төлөгчийн сегментийн стратегид тулгуурлан хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчныг бий болгох шаардлагатай байна.

- Татвар төлөгчдийг хууль тогтоомж даган мөрдөлтийн түвшингээр (Татварын скоринг) үнэлэн, татвар төлөгчид мэдээлэх үйл ажиллагааг Австрали, Япон, БНХАУ зэрэг улс орнууд өргөнөөр ашигладаг. Харин МТА нь татвар төлөгчдийг хууль даган мөрдөлтийн байдлаар үнэлж, ангилан, тэдэнтэй харилцах үйл ажиллагаа нь 2004 оноос эхлэлтэй бөгөөд 2019 оны ТЕХ-ийн шинэчилсэн найруулга хэрэгжиж эхэлснээс хойш МТА нь “Татварын скоринг”-ийг Эрсдэлийн удирдлагын хорооны 2023 оны 05 дугаар сарын 09-ний өдрийн хуралдааны шийдвэрээр үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлэн хэрэгжүүлж байна. Гэвч “Татварын скоринг” буюу татвар төлөгчдийг хууль даган мөрдөлтийн түвшингээр үнэлэх зохицуулалтыг ТЕХ-д тодорхой хуульчлаагүй ба тус үйл ажиллагаа нь ямар эрх зүйн үр дагавар үүсгэх нь тодорхойгүй байна. Иймд, ТЕХ-ийн 5 дугаар зүйлийн 5.1.4-д заасан “үр ашигтай байх” зарчимд нийцүүлэн татвар төлөгчийг хууль даган мөрдөлтийн оноогоор үнэлэн, тэдэнд эрсдэлээ өөрөө удирдах боломжийг бий болгох, хуулиар хүлээсэн үүргийн биелэлтдээ өөрөө хяналт тавих, татварын алба тус үйл ажиллагаанд нь тодорхой арга, хэлбэрээр зөвлөн туслах, хууль даган мөрдөлт

сайн татвар төлөгчийг татварын бодлогоор дэмжин урамшуулах цогц үйл ажиллагааг ТЭХ-д нэмэлтээр, нарийвчлан хуульчлах нь зүйтэй.

‘Практикт хэрэгжих байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

- ТЭХ-ийн 38 дугаар зүйлийн 38.1.2, 38.1.3-д заасан дотоод үнэ шилжилтийн тайлан болон ерөнхий үнэ шилжилтийн тайлан гаргах үүргийг тодорхойлсон хуулийн зохицуулалтыг уян хатан болгож, тус татварын тайлан өгөх хугацааг санхүүгийн тайлан, бусад татварын хугацаатай уялдуулан, татвар төлөгчийн эрх зүйн байдлыг сайжруулахтай холбоотой өөрчлөлтийг ТЭХ-д оруулах шаардлагатай.

- МТЗ-ийн бүрэлдэхүүний бие даасан хараат бус байдлыг нэмэгдүүлэх нь зүйтэй. Учир нь Гомдол хянан шийдвэрлэх дотоод нэгж нь татварын хяналт шалгалт болон татвар төлөгч гомдол гаргах боломжтой бусад чиг үүргийн нэгжүүдээс хараат бусаар ажиллах ёстой. Тус нэгжийн хараат бус байдлыг улам бэхжүүлэхийн тулд ажилтныг сонгон шалгаруулах ил тод журам байх, түүнчлэн хяналт шалгалтын нэгжээс нэмэлт тодруулга, тайлбар шаардахгүйгээр бие дааж шийдвэр гаргахын тулд нөхөн ногдуулалтын акт нь бодит үндэслэлтэй байх шаардлагатай. Иймд одоо байгаа МТЗ-ийн бүрэлдэхүүнийг олон улсын сайн туршлагын дагуу шинэчлэн сайжруулах замаар хараат бус бие даасан байдлыг бэхжүүлэх чиглэлд анхаарах шаардлагатай.

- МТЗ-өөс ТЭХ-ийн 47 дугаар зүйлийн 47.11 дэх хэсэгт заасны дагуу 3 хүртэл сарын хугацаагаар татварын актыг дахин шалгуулахаар дээд шатны татварын албанд буцааж, гомдол бүхий нөхөн ногдуулалтын актыг нэг удаа түдгэлзүүлэх шийдвэр гаргах зохицуулалт нь дээр дурдсанчлан зарим эрх зүйн харилцаанд хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй байх тул МТЗ-өөс татварын актыг түдгэлзүүлэхдээ холбогдох хэсгийг хэсэгчлэн түдгэлзүүлэх боломжтой болгох, мөн МТЗ-өөс буцаасан татварын актыг дахин хянах татварын албыг дээд шатны гэх бус тухайн татварын алба гэж тодорхойлох нь захиргааны урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагаанд нийцэхээр байна.

- МТЗ-ийн гомдол хянан шийдвэрлэх явцад магадалгаанд зориулж нотлох баримт, нэмэлт тайлбар гаргах, МТЗ-ийн хуралдааныг хойшлуулах хүсэлт өгөх зэрэг татвар төлөгчөөс шалтгаалан хойшлогдох хугацааг гомдол хянан шийдвэрлэх үндсэн хугацаанд тооцдоггүй байх зохицуулалтыг ТЭХ-д нэмэлтээр тусгах шаардлагатай. Ингэснээр МТЗ-ийн үйл ажиллагааны үзүүлэлт, гомдлыг хуулийн хугацаанд шийдвэрлэх чиг үүрэг бүрэн хэрэгжих боломжтой.

- ТЭХ-ийн 53 дугаар зүйлийн 53.1.1 бусад заалт болох 53.1.2, 53.1.3, 53.1.4 дэх заалтыг практикт хэрэгжихгүй байна. Учир нь ТЭХ-ийн 53 дугаар зүйлийн 53.1.2 дахь заалтад заасан эрүүл мэндийн шалтгаан нөхцөл нь зөвхөн татвар төлөгч хувь хүнд тулгарах боломжтой. Харин татвар төлөгч аж ахуйн нэгж, байгууллагад дээрх нөхцөл нь үүсэх боломжгүй бол ТЭХ-ийн 53 дугаар зүйлийн 53.1.3 дахь заалтад заасан “татвар төлөгч эрхэлж байгаа үйл ажиллагаагаа зогсоосон” гэх нөхцөлийг хэрхэн хэрэгжүүлэх нь ойлгомжгүй. Харин ТЭХ-ийн 53 дугаар зүйлийн 53.1.4 дэх заалтад заасан “татвар төлөгчийн үйл ажиллагаанд 3 жил дараалан их хэмжээний алдагдал хүлээж, төлбөрийн чадвар муудсан” гэх үндэслэл практикт сөрөг үр дагавар үүсгэж байна. Учир нь татвар төлөгч аж ахуйн нэгж, хувь хүний хувьд үйл ажиллагааны борлуулалт, ашиг алдагдлын харьцаа харилцан адилгүй тул хэдий хэмжээний алдагдлыг “их хэмжээний алдагдал” гэж үзэх нь ойлгомжгүй байна. Мөн бусад органик болон ердийн хууль тогтоомжид их хэмжээний алдагдал гэх тодорхойлолт, томьёоллыг хуульчлаагүй.

- Мөн ТЭХ-ийн 53 дугаар зүйлийн 53.3.2 дахь заалтад заасны дагуу барьцааны зүйлийг зөвхөн “үл хөдлөх эд хөрөнгө” болон “Засгийн газрын үнэт цаас” гэж хязгаарлагдмал байдлаар хуульчилсан нь тухайн төрлийн хөрөнгө өмчилдөггүй бусад татвар төлөгч нарт хугацааны хөнгөлөлт эдлэх боломжийг хязгаарлаж байна. Иргэдээс авсан цахим санал асуулгын үр дүнгээс үзвэл барьцааны зүйлийг нэмэгдүүлэх саналыг ирүүлсэн. Тодруулбал, татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт эдлүүлэхэд дараах барьцааны зүйл байна гэдэг асуултад судалгаанд хамрагдсан 582 оролцогчийн 47.3% хувь нь үл хөдлөх хөрөнгө, 18.9% нь тоног төхөөрөмж,

11.2% хувь нь засгийн газрын үнэт цаас, 7.2% хувь нь ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл, үлдсэн 15.4% нь цалин, батлан даалт, хадгаламж, машин зэрэг олон саналыг өгсөн. Иймд татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлтийг эдлүүлэх барьцааны зүйлийг төрлийг нэмэгдүүлэх нь зүйтэй.

- Түүнчлэн иргэд, олон нийтийн зүгээс татварын төлөх хугацааны хөнгөлөлтийн хугацааг уртасгах саналтай байна. Тодруулбал, татварын өр төлөх хугацааны хөнгөлөлтийг ямар хугацаагаар тогтоох гэдэгт судалгаанд хамрагдсан 582 оролцогчийн 47.6% хувь нь 2 жил, 28% хувь нь 1 жил, 15.5% хувь нь 6 сар 8.9% хувь 3 сар гэдэг хариултыг өгчээ.

- ТЭХ-д алдангийн дээд хэмжээ, татварын албаны үйл ажиллагаанаас шалтгаалсан татвар төлөх хэтэрсэн хугацаанд алданги тооцохгүй байх зохицуулалтыг тодорхойлоогүй. Иймд, 2002 оны Иргэний хуулийн 232 дугаар зүйлийн 232.4-д "...Анз нь торгууль, алданги гэсэн төрөлтэй байна. Анзын нийт дүн гүйцэтгээгүй үүргийн үнийн дүнгийн 50 хувиас хэтэрч болохгүй..." гэж хуульчилсныг баримтлан алданги тооцох дээд хязгаарыг тогтоон хуульчлах, эсхүл алданги тооцохгүй байх нөхцөл шаардлагыг ТЭХ-д тусгах шаардлагатай байна.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

Сурах бичиг, гарын авлага

1. The World Bank's A Handbook for tax simplification, 2009, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/317341468335679099/pdf/588150WPOFIAS110BOX353820B01PUBLIC1.pdf>
2. Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, Уб, 2016.
3. Australian Government The Board of Taxation, Post-implementation review of tax transparency code consultation paper, 2019, <https://taxboard.gov.au/sites/taxboard.gov.au/files/migrated/2019/02/TTC-Consultation-Paper-final.pdf>
4. ХЗҮХ, Татварын хэрэг маргаан хянан шийдвэрлэх тогтолцоо, Уб, 2022,
5. The World Bank's Global Tax Program FY24 Annual progress report, 2024, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099802012022417253/pdf/IDU1d1644cff1af8d14ea119d9c1f62de8705c74.pdf>
6. Олон Улсын Валютын сан, TADAT-ийн тайлан, 2022.
7. ТЕГ-ын гүйцэтгэлийн тайлан, 2021, 2022, 2023, 2024.

Хууль, эрх зүйн акт

1. Монгол Улсын Татварын ерөнхий хууль, Уб, 1992, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=7110>
2. Татварын Ерөнхий хууль, Уб, 2008, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=473>
3. Монгол Улсын Засгийн Газрын Тогтоол, Дугаар 59, Аргачлал батлах тухай, 2016, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=207338&showType=1>
4. Татварын Ерөнхий хууль, Уб, 2019, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=14403>
5. Татварын Ерөнхий Газрын Даргын Тушаал, №А/100, 2020
6. Монгол Улсын Засгийн Газрын Тогтоол, №466, 2019, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=210425>
7. Үнэ шилжилтийн тохируулга хийх хамгийн тохиромжтой аргыг сонгох хэрэглэх журам, Уб, 2019, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=15010>
8. Монгол Улсын Сангийн Сайдын Тушаал, №72, 2022.
9. Татварын Ерөнхий Газрын Даргын Тушаал, №А/80, 2022..
10. Монгол Улсын Их Хурлын Тогтоол, Дугаар 21, Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны Үйл ажиллагааны хөтөлбөр, Уб, 2024, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=17141368388631&showType=1>

Цахим эх сурвалж

1. <http://taxreport.mta.mn/>
2. China's Taxpayer Credit Rating System: An Explainer, <https://www.china-briefing.com/news/chinas-taxpayer-credit-rating-system-an-explainer/>
3. Dale Bond, Nicolas Raby and Elizabeth Sweigart Transfer Pricing Documentation Leading Practices for Multinational Enterprises, 2012, https://www.pwc.com/en_GX/gx/tax/newsletters/pricing-knowledge-network/assets/pwc-transfer-pricing-documentation-leading-practices-multinational-enterprises.pdf
4. Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сан, Tais.mta.mn

-

ТАТВАРЫН ЕРӨНХИЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨ ҮНЭЛЭХ СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

НЭГ. ЕРӨНХИЙ ЗҮЙЛ

Энэхүү үнэлгээг Сангийн яамнаас боловсруулсан Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн зүйл, хэсэг, заалтад Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлд заасны дагуу дүн шинжилгээ хийх, үр нөлөөг тооцож, давхардал, хийдэл, зөрчлийг илрүүлэн, хуулийн зүйл, заалтыг ойлгомжтой, хэрэгжих боломжтой байдлаар боловсруулахад зөвлөмж өгөх зорилгоор гүйцэтгэлээ.

Үнэлгээ хийхээр сонгож авсан хуулийн төсөл нь хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл хэлбэрээр боловсруулагдсан байна.

Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн /цаашид “хуулийн төсөл” гэх/ үр нөлөөг үнэлэх ажиллагааг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 3 дугаар хавсралтаар батлагдсан “Хуулийн төслийн үр нөлөө тооцох аргачлал”-д /цаашид “Аргачлал” гэх/ заасны дагуу дараах үе шатаар хийлээ.

1. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгох
2. Хуулийн төслөөс үр нөлөө тооцох хэсгээ тогтоох
3. Урьдчилан сонгосон шалгуур үзүүлэлтэд тохирох шалгах хэрэгслийн дагуу үр нөлөөг тооцох
4. Үр дүнг үнэлэх, зөвлөмж өгөх

ХОЁР. ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛЭХ ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙГ СОНГОСОН БАЙДАЛ, ҮНДЭСЛЭЛ

Тус үнэлгээний ажлыг хийж гүйцэтгэхдээ хуулийн төслийн зорилго, хамрах хүрээ, зохицуулах асуудалтай уялдуулан Аргачлалын 2.9-д заасныг үндэслэн 6 шалгуур үзүүлэлтээс дараах 4 шалгуур үзүүлэлтийг сонголоо. Үүнд:

1. Зорилгод хүрэх байдал
2. Практикт хэрэгжих боломж
3. Ойлгомжтой байдал
4. Харилцан уялдаа зэрэг болно.

Хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл:

1.Зорилгод хүрэх байдал:

Энэхүү үнэлгээний үндсэн зорилго нь тухайн хуулийн төслийн зохицуулалт анх дэвшүүлсэн зорилго буюу тулгамдсан бэрхшээлийг шийдвэрлэж чадах эсэхийг тогтоох билээ. Иймд хуулийн төслийн зохицуулалт нь хуулийн төслийн үзэл баримтлал буюу хуулийн төслийг боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлагад нийцсэн эсэх, мөн түүнийг тодорхой илэрхийлж чадахуйц зохицуулалтын хувилбарыг агуулсан эсэхийг тогтоох зорилгоор тус шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно.

2.Практикт хэрэгжих боломж:

Энэхүү хуулийн төсөл нь одоо хэрэгжиж байгаа Татварын ерөнхий хуулийг тодорхой хэрэгцээ шаардлагын үндсэн дээр нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хуулийн төсөл бөгөөд төсөлд шинээр орсон зохицуулалт 63¹, 76¹ болон 77¹ дугаар зүйлийг хэрэгжүүлэх боломжийн талаар хуулийн этгээдийн хандах хандлагыг харгалзан тус шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон.

3.Ойлгомжтой байдал:

Хуулийг хэрэглэх, хэрэгжүүлэх субъектийн хувьд ойлгомжтой байх нь хэрэгжилтийн үр дүнд шууд нөлөөлдөг. Хууль тогтоомжийн тухай хуульд зааснаар хуулийн төсөл нь бүтэц, хэлбэрийн хувьд логик дараалалтай, хэл зүй, найруулгын хувьд тодорхой, ойлгоход хялбараар томъёологдсон байх шаардлага тавигддаг.

Энэхүү хуулийн төсөл нь Хууль тогтоомжийн тухай хууль, Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалд заасан шаардлагыг хангасан эсэхийг хянах тогтоох зорилгоор энэхүү шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно.

4.Харилцан уялдаа:

Хуулийн төслийн эх бичвэр нь хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа бусад хууль тогтоомж болон төсөлд тусгагдсан зохицуулалт нь өөр хоорондоо зөрчилгүй байх, хуулиар үүрэг хүлээсэн субъектүүдийн чиг үүрэг давхардал, зөрчилдөөнгүй байх шаардлагатай. Иймд хуулийн төсөл нь Хууль тогтоомжийн тухай хуульд заасан агуулгын шаардлага хангасан эсэхийг шалгах зорилгоор тус шалгуур үзүүлэлтийг сонгож байна.

Иймд хуулийн төсөлд тусгагдсан зохицуулалтын хүрээнд хамрагдах этгээд /иргэн, хуулийн этгээд/ хүлээн зөвшөөрөх эсэхийг тодруулах зорилт бүхий “хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал” шалгуур үзүүлэлтээр үнэлгээ хийх шаардлагагүй гэж үзсэн болно. Мөн дээрх үндэслэлээс гадна тухайн хуулийн төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой гарах зардлын тооцоог тусгайлан хийх тул цаг хугацаа, нөөцийн хэмнэлт хийх үүднээс “зардал тооцох” шалгуур үзүүлэлтийг сонгоогүй болно.

ГУРАВ. ХУУЛИЙН ТӨСЛӨӨС ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛЭХ ХЭСГИЙГ ТОГТООСОН БАЙДАЛ

Сонгосон шалгуур үзүүлэлтийн дагуу үр нөлөөг үнэлэхэд хамруулах хэсэг, түүнийг шалгах хэрэгслийг дараах байдлаар тогтоолоо.

д/д	Шалгуур үзүүлэлт	Үр нөлөөг үнэлэх хэсэг	Шалгах хэрэгсэл
1	Зорилгод хүрэх байдал	Хуулийн төслийн холбогдох зохицуулалт	Хуулийн төслийн үзэл баримтлалд дэвшүүлсэн зорилтыг хангах эсэхэд дүн шинжилгээ хийх.
2	Практикт хэрэгжих боломж	Төслийн 63 ¹ , 76 ¹ болон 77 ¹ зүйлүүдэд заасан зохицуулалт хэрэгжих боломжтой эсэхийг үнэлэх	Хуулийн төсөл дээр , хуулийн этгээд, Татварын ерөнхий хуулийг хэрэглэх этгээдүүдтэй нээлттэй хэлэлцүүлэг зохион байгуулах, хуулийн төсөлд ирүүлсэн саналуудад дүн шинжилгээ хийх.

3	Ойлгомжтой байдал	Хуулийн төсөлд зохицуулалтыг бүхэлд нь хамруулах	Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 23, 28, 29, 30 дугаар зүйл, Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалд заасан шаардлагыг хангасан эсэхийг шалгах.
4	Харилцан уялдаа зэрэг болно.	Хуулийн төсөлд зохицуулалтыг бүхэлд нь хамруулах	Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.1, 29.1.5, 29.1.7, 29.1.10-т болон Аргачлалын 4.10-т заасан шаардлага, шалгуурыг хангасан байдлыг шалгах.

ДӨРӨВ. ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ТООЦСОН БАЙДАЛ

1.Зорилгод хүрэх байдлыг хангасан эсэх:

“Зорилгод хүрэх байдал” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслийн үзэл баримтлалд тусгасан хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, хэрэгцээ шаардлагад хуулийн төслийн зорилго, зорилт, зохицуулалтууд нь нийцэж байгаа эсэхэд дүн шинжилгээ хийх үүднээс хуулийн төслийн үзэл баримтлалтай танилцаж, үзэл баримтлал болон хуулийн төслийн зорилго, түүнийг хангахад чиглэсэн зохицуулалтуудыг харьцуулах байдлаар дүн шинжилгээ хийнэ.

Хуулийн төслийн үзэл баримтлал, хуулийн төслийн бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ, агуулгад дүн шинжилгээ хийж үзвэл:

1. Татвар төлөгчид татварын зөвлөн туслах үйлчилгээ үзүүлэх;
2. Татварын өр төлөх хугацаа сунгах боломжийг олгох,
3. Татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшин,
4. Хуулийг нэг мөр ойлгох зарчмын хүрээнд хоёрдмол утга бүхий зохицуулалтыг засах замаар хуулийн хийдлийг арилган, хэрэгжүүлэхэд энгийн хялбар, харилцан ил тод болгох үндсэн зорилготой байна.

Дээр дурдсан зорилтуудыг хангах чиглэлээр тодорхой зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгасан байдлыг шалгаж үзвэл:

Зорилт-1.Татвар төлөгчид татварын зөвлөн туслах үйлчилгээ үзүүлэх:

1. Энэ зорилтын хүрээнд хуулийн төслийн 77¹ дүгээр зүйлээр одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа Татварын ерөнхий хуулийн 75.1.1-д заасан татварын албаны чиг үүрэг болох зөвлөн туслах үйлчилгээг нарийвчлан тодорхойлж, татвар төлөгчид зөвлөн туслах үйлчилгээ авах боломжийг бүрдүүлнэ. Ингэснээр шинээр бүртгэгдсэн татвар төлөгчийн хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн, татварын нийтлэг эрсдэлийн мэдээллийг агуулсан гарын авлага, заавар, зөвлөмжийг боловсруулан хүргүүлэх, танхимын болон цахим хэлбэрийн сургалтад хамруулах, татварын хууль тогтоомж, татварын тайлангийн маягтад өөрчлөлт орсон тохиолдолд төрийн мэдээлэл эмхэтгэл хэвлэгдсэн, эсхүл улсын нэгдсэн бүртгэлд бүртгэгдсэнээс хойш ажлын 15 хоногийн дотор тухайн өөрчлөлтийг хэрэгжүүлэхэд анхаарах асуудлуудын мэдээллийг нийт татвар төлөгчдөд татварын бүртгэл, мэдээллийн цахим системээр дамжуулан хүргүүлэх, сургалт зохион байгуулах, татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдлэх боломжийн талаар татвар төлөгчид мэдээлэл, зөвлөгөө өгөх зорилгоор хиймэл оюун ухаан болон их өгөгдөлд

суурилсан, 24 цагийн турш тасралтгүй ажиллах автомат хариулагчийг ажиллуулах зэрэг үйл ажиллагааг татвар төлөгчид үзүүлнэ.

Зорилт-2. Татварын өр төлөх хугацааг сунгах боломжийг болгох:

Хуулийн төслийн 63¹ дэх зүйлээр сүүлийн хоёр татварын жилд албан татвар төлөгчийн хуулийн дагуу ногдуулан тайлагнасан төлбөл зохих татварын өр төлөх хугацааг тухайн татвар төлөгчөөс бичгээр, эсхүл цахим хэлбэрээр гаргасан хүсэлтэд үндэслэн гурван сар хүртэлх хугацаагаар сунгаж болох бөгөөд өр төлөх хуваарийг харьяалах татварын албатай урьдчилан тохирох, татвар төлөгч хяналт шалгалтаар тодорхойлогдсон татварын өрийг хүлээн зөвшөөрч, маргаагүй тохиолдолд түүний бичгээр, эсхүл цахимаар гаргасан хүсэлтэд үндэслэн татварын өрийг 12 хүртэл сарын хугацаанд татварын албатай урьдчилан тохирсон хуваарийн дагуу төлөх зэрэг зохицуулалтыг тусгасан. Ингэснээр татвар төлөгчдийн үйл ажиллагааг дэмжих, өр төлөх хугацааг татвар төлөгчийн гаргасан хүсэлтэд үндэслэн татварын албатай тохирсон хугацаагаар төлөх боломжийг бий болгоно үзсэн.

Зорилт-3. Татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшин:

Энэ зорилтын хүрээнд хуулийн төслийн 76¹ дэх зүйлээр хууль даган мөрдөлтийн түвшин нь зуу хүртэлх тоон утгаар хэмжигдэх бөгөөд тоон утгад харгалзан маш сайн, сайн, дунд, муу гэж ангилах, хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг тооцох шалгуур үзүүлэлтийг энэ хуулийн 35.11-д заасан журмын дагуу шинэчилж, татвар төлөгчид мэдээлэх, татварын алба нь татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг сар, улирал, жилээр тодорхойлж, татвар төлөгчид цахим татварын системээр мэдэгдэх, 76^{1.5}. Энэ хуулийн 76^{1.2}-т заасан хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг нэмэгдсэн өртгийн албан татвар төлөх хугацааг хойшлуулах, гааль, татварын албаны зөвлөн туслах үйлчилгээг хэрэгжүүлэхэд ашиглах зэрэг зохицуулалтыг тусгасан. Ингэснээр Аж ахуйн нэгжүүдийн хууль даган мөрдөлтийн түвшин, үйл ажиллагааны цар хүрээг харгалзан дотоод болон импортын НӨАТ-ын төлбөрийг хоёр сар хүртэл хугацаагаар хойшлуулах боломжийг бүрдүүлж, аж ахуйн нэгжийн мөнгөн урсгал, уян хатан байдлыг дэмжих, хариуцлагатай татвар төлөгчийг дэмжих, урамшуулах, татвар төлөгчийг татварын эрсдэлд орохоос урьдчилан сэргийлэх зорилгоор гааль, татварын алба татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг тодорхойлж, түвшин буурах нөхцөл бүрдсэн, татварын эрсдэлийн үнэлгээнд сөргөөр нөлөөлсөн тохиолдолд энэ талаар татвар төлөгчид мэдэгдэж, татварын тайлан, ногдлоо засах, зөрчлөө арилган татварын эрсдэлээс сэргийлэх боломжийг олгож, хууль даган мөрдөлтийн түвшин сайн албан татвар төлөгчийн НӨАТ төлөх хугацааг хойшлуулах боломжийг бүрдүүлнэ.

Зорилт-4. Хуулийг нэг мөр ойлгох зарчмын хүрээнд хоёрдмол утга бүхий зохицуулалтыг засах замаар хуулийн хийдлийг арилган, хэрэгжүүлэхэд энгийн хялбар, харилцан ил тод болгох үндсэн зорилготой байна.

Хуулийн төслийн 77¹ дүгээр зүйлээр татвар төлөгчид татварын зөвлөн туслах үйлчилгээ үзүүлэх, 76¹ дүгээр зүйлээр татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшин, 63¹ дүгээр зүйлээр татварын өр төлөх хугацааг сунгах харилцааг нэг мөр зохицуулснаар хуулийн хэрэгжилтийг үр дүнтэй хангах боломж бүрдэнэ.

1. Практикт хэрэгжих боломжтой эсэх:

Хуулийн төслийн 77¹, 76¹, 63¹ дүгээр зүйлд заасан зохицуулалтуудыг “Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлтээр шалган бодит байдалд хэрэгжих боломжтой эсэхийг тодруулахыг зорилоо.

Энэхүү шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.5 дахь заалт, 38 дугаар зүйлд заасны дагуу татварын шинэчлэлийг улс орон даяар бүх нийтийг хамарсан өргөн хүрээний хэлэлцүүлгийг 2025 оны 01 дүгээр сарын 27-ны өдрөөс эхлүүлж, татвар төлөгч, эрдэмтэн судлаач, худалдааны танхим зэрэг бүх талын оролцоог хангуулан нээлттэй санал авах ажлаар эхлүүлж, фокус группийн судалгааг хийсэн. Өнгөрсөн хугацаанд Сангийн яам, татвар, гаалийн байгууллага, Монголын үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхим болон Улсын Их Хурлын Тамгын газар, Эдийн засгийн хөгжлийн зөвлөлтэй хамтран улс орон даяар, давхардсан тоогоор 13,000 гаруй татвар төлөгчийг хамруулсан 150 удаагийн уулзалт, хэлэлцүүлгийг зохион байгуулж, 176 мянга гаруй саналыг хүлээн авсан.

Үүнээс ирүүлсэн саналуудыг агуулгаар нь судлан үзэхэд нийт саналуудын 56 хувь нь татварын хувь хэмжээтэй холбоотой, 27 хувь нь татварын хууль тогтоомжийн ойлгомжгүй байдлыг бууруулах, хэрэгжилтийг сайжруулахтай холбоотой, үлдсэн 17 хувь нь татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлттэй холбоотой саналуудыг ирүүлсэн байв.

Улмаар Хууль тогтоомжийн тухай хуульд заасны дагуу татварын хууль тогтоомжийн төслийг үзэл баримтлал, дагалдах тооцоо, судалгааны хамт 60 хоногийн хугацаанд Сангийн яамны цахим хуудсанд олон нийтэд нээлттэй байршуулан санал аваад байна. Энэ хүрээнд олон нийтээс Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд 26 саналыг ирүүлсэн байна.

Нийт ирүүлсэн саналыг нэг бүрчлэн судалж үзээд 18,464 саналыг хүлээн авч хуулийн төсөлд тусгасан бол 12,427 саналыг хүлээн авах боломжгүй гэж үзлээ. Мөн үлдсэн 544 санал нь сэтгэгдэл, асуулт хэлбэртэй байлаа. Ирсэн саналын дийлэнх нь татварын хууль тогтоомжийн ойлгомжгүй байдал, татварын байгууллагын үйл ажиллагаа болон байцаагчдын хандлага, хүнд сурталтай холбоотой байв. Энэхүү санал хүсэлтийг нэгтгэн судалж, хуулийн төслийг эцэслэн боловсруулснаар практикт хэрэгжих боломж бүрдэнэ.

2. Ойлгомжтой байдлыг хангасан эсэх:

Энэ шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төсөл боловсруулалтын хувьд Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 28, 29, 30, 31 дүгээр зүйл, Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалд заасан шаардлагыг хангасан эсэхийг хянах байдлаар үнэлгээг гүйцэтгэлээ.

Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэхэд ойлгомжтой байдлаар томъёологдсон эсэхийг шалгах үүднээс хуулийн төслийн үзэл баримтлалд санал авахаар зохих төрийн захиргааны төв байгууллага болон төрийн захиргааны байгууллагаас санал авах тухай албан бичгийг хуулийн төслийн үзэл баримтлал, танилцуулгын хамтаар хавсарган хүргүүлж, санал авсан.

Холбогдох төрийн байгууллагаас ирүүлсэн саналаас үзвэл хуулийн төслийн үзэл баримтлал ойлгомжтой байдал гэсэн шалгах хэрэгслийн хүрээнд өгсөн саналыг нэгтгэн судлаад хуулийн төсөлд холбогдох саналыг тусган оруулсан.

Хуулийн төсөл нь татвар төлөгчийн хуульд заасан эрхээ эдлэх боломжийг тодорхойлон өргөжүүлж, татварын албаны зөвлөн туслах үйл ажиллагааг тодотгон зохицуулах эрх зүйн зохицуулалтыг агуулсан. Энэхүү зохицуулалтууд нь Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 28 дугаар зүйлд заасан хуулийн төслийн бүтэц, хэлбэрт нийцсэнээс гадна 29 дүгээр зүйлд заасан хуулийн төслийн эх бичвэрийн агуулгад тавих нийтлэг шаардлага, 30 дугаар зүйлд заасан хуулийн төслийн хэл зүй, найруулгад тавих нийтлэг шаардлагыг бүрэн хангасан байна гэж үзлээ. Тодруулбал, хуулийн төсөлд тусгагдсан зохицуулалтууд нь утга, агуулгын алдаагүй, ердийн ухамсрын түвшинд ойлгогдох, хэрэгжүүлэхэд хүндрэлгүй байдлаар боловсруулагдсан байна.

3. Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдлыг хангасан эсэх

“Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд тухайн хуулийн төслийн зохицуулалт иргэд, байгууллагад хэрхэн нөлөөлөх, түүнийг эдгээр этгээдүүд (хуулийн төсөл шууд нөлөөлөх иргэн, хуулийн этгээд) хүлээн зөвшөөрөх эсэхийг шалгана. Өөрөөр хэлбэл, тухайн зохицуулалтаар иргэдийн эрх чөлөөг хязгаарлаж байгаа эсэх, аж ахуйн нэгжүүдэд шинээр үүрэг хүлээлгэсэн эсэх, эсхүл тухайн хуулийн төслийг хэрэгжүүлэх байгууллагын үйл ажиллагаанд нийцэх эсэхийг шалгана.

Хуулийн төсөл нь өмнөх хуулийн хэрэгжилтэд уялдуулан татварын алба, татвар төлөгчийн эрх, үүргийн тэнцвэрт байдлыг хангахад чиглэгдэн боловсруулагдсан байх ба татварын албаны чиг үүргийг нэмэгдүүлсэн байна.

Харин тус хуулийн төсөлд иргэн болон хуулийн этгээдэд шууд болон шууд бусаар үүрэг бий болгосон зохицуулалт тусгагдаагүй ба зохицуулалтууд нь бүхэлдээ татварын албаны зөвлөн туслах чиг үүргийг тодотгон, нэмэгдүүлж, практикт хэрэгжүүлсэн байдалтай нийцүүлсэн тул хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдлыг хангасан гэж үзлээ.

4.Харилцан уялдаатай байдлыг хангасан эсэх:

“Харилцан уялдаа” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслийг аргачлалд тусгасан хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх стандарт асуултуудад хариулах замаар уялдаа холбоог шалгахын тулд хуулийн төслийг бүхэлд нь авч үзэхээр тооцлоо.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1-д дурдагдсан нийтлэг шаардлагуудаас харилцан уялдаатай холбогдох 29.1.1, 29.1.5, 29.1.7, 29.1.10-т заасан нийтлэг шаардлагууд болон Хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлалын 4.10-т заасан шалгах хэрэгслийн дагуу үнэллээ:

- Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлд заасан шаардлагыг хангасан эсэх:

Д/д	Шалгах асуулт	Шаардлагыг хангасан эсэх
1	29.1.1.Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээнд нийцсэн, бусад хууль, үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалтай уялдсан байх:	Үндсэн хуульд заасан зарчмыг хангахад чиглэсэн бөгөөд ямар нэгэн байдлаар зөрчилдөөгүй байна.

2	29.1.5.зүйл, хэсэг, заалт нь хоорондоо зөрчилгүй байх.	Төслийн зүйл, хэсэг, заалт хоорондоо зөрчилдөөгүй байна.
3	29.1.7.бусад хуулийн заалтыг давхардуулан заахгүйгээр шаардлагатай бол түүнийг эш татах, энэ тохиолдолд эшлэлийг тодорхой хийж, хуулийн нэр болон хэвлэн нийтэлсэн албан ёсны эх сурвалжийг бүрэн гүйцэд заасан байх,	Энэхүү хуулийн төслийн зүйл, заалт бусад хуулиудтай давхардаагүй.

- Хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлалын 4.10-т заасан уялдаа холбоог шалгах хэрэгсэлд дурдагдсан шалгуурыг хангасан эсэх:

д/д	Асуулт	Хариулт	Дүн шинжилгээ
1	Хуулийн төслийн зохицуулалт тухайн хуулийн зорилттой нийцэж байгаа эсэх:	Тийм	Хуулийн төслийн зохицуулалт нь үзэл баримтлалд тусгагдсан зорилтыг бүрэн хангаж байна.
2	Хуулийн төслийн “Хууль тогтоомж” гэсэн хэсэгт заасан хуулиудын нэр тухайн харилцаанд хамаарах хууль мөн эсэх.	Тийм	Энэхүү шаардлагыг хангасан байна.
3	Хуулийн төсөлд тодорхойлсон нэр томъёо тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн нэр томъёотой нийцэж байгаа эсэх	Тийм	-
4	Хуулийн төслийн зүйл, заалт тухайн хуулийн төсөл болон бусад хуулийн заалттай нийцэж байгаа эсэх.	Тийм	Зарчмын зөрүүтэй ямар нэгэн асуудал дүн шинжилгээний хүрээнд илрээгүй болно.
5	Хуулийн төслийн зүйл, заалт тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн заалттай давхардсан эсэх	Үгүй	Хяналтаар ямар нэгэн зөрчилтэй зохицуулалт илрээгүй.
6	Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэх этгээдийг тодорхой тусгасан эсэх	Тийм	Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэгч субъектүүдийн эрх үүргийг ялган тодорхойлсон байна.
7	Хуулийн төсөлд шаардлагатай зохицуулалтыг орхигдуулсан эсэх	Үгүй	Хуулийн төсөлд байх бүхий л зохицуулалтыг тусгасан гэж ойлгож байна.
8	Хуулийн төсөлд төрийн байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүргийг давхардуулан тусгасан эсэх.	Үгүй	Хяналтаар ямар нэгэн зөрчилтэй зохицуулалт илрээгүй.
9	Төрийн байгууллагын чиг үүргийг төрийн бус байгууллага, мэргэжлийн холбоодоор гүйцэтгүүлэх боломжтой эсэх	Үгүй	-
10	Татварын хуулиас бусад хуулийн төсөлд албан татвар, төлбөр, хураамж тогтоосон эсэх	Үгүй	Тогтоогоогүй
11	Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасан хүний эрхийг	Үгүй	Хяналтаар ямар нэгэн зөрчилтэй зохицуулалт илрээгүй.

	хязгаарласан зохицуулалт тусгасан эсэх,		
12	Тухайн хуулийн төсөлд тусгасан тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой зохицуулалтыг Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хуульд тусгасан эсэх	Үгүй	Тусгаагүй
13	Хуулийн төслийн зүйл, заалт жендерийн эрх тэгш байдлыг хангасан эсэх	Тийм	-
14	Хуулийн төсөлд шударга бус өрсөлдөөнийг бий болгоход чиглэсэн заалт тусгагдсан эсэх	Үгүй	Хуулийн төсөлд тусгайлан зохицуулалт тусгагдаагүй.
15	Хуулийн төсөлд авлига, хүнд суртлыг бий болгоход чиглэсэн заалт тусгагдсан эсэх	Үгүй	Хяналтаар энэ төрлийн зөрчил илрээгүй.
16	Хуулийн төсөлд тусгасан хориглосон хэм хэмжээг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын талаар тодорхой тусгасан эсэх	-	Хуулийн төсөлд хориглосон хэм хэмжээг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын талаар зохицуулалт тусгагдаагүй

Энэхүү шалгуур үзүүлэлтийн дагуу дүн шинжилгээ хийж үзэхэд хуулийн төслийн зүйл заалт өөр хоорондоо болон Үндсэн хууль, бусад хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа хууль тогтоомжтой зөрчилдөөгүй, үүрэг хүлээсэн байгууллага, албан тушаалтнуудын чиг үүрэгт давхардал үүсгээгүй байна.

ТАВ. ҮР ДҮНГ ҮНЭЛЖ, ЗӨВЛӨМЖ ӨГСӨН БАЙДАЛ

Үнэлэлт, дүгнэлт:

Хуулийн төслийн бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ, агуулгад дүн шинжилгээг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн хүрээнд хийв. Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл нь татварын хуулийн хэрэгжилтийг сайжруулах, татвар төлөгчийн эрхийг хамгаалах, төрийн үйлчилгээг илүү хүртээмжтэй болгох зорилгоор татварын алба татвар төлөгчдөд зөвлөн туслах, маргаан таслах зөвлөлийн хараат бус байдлыг хангах, хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг тогтоох, эрсдэлийг бууруулах механизм нэвтрүүлэх зэрэг бодлогын шинэчлэлийг тусган боловсруулжээ.

Зөвлөмж:

Татварын ерөнхий хуульд оруулж буй нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийн үр нөлөөг үнэлэхэд татварын хууль эрх зүй, санхүү, төсвийн бодлого, төрийн захиргааны чиглэлээр мэргэшсэн судлаач, эрдэмтдийн санал, дүгнэлт нь хуулийн хэрэгжилт, зохицуулалтын үр нөлөөг сайжруулахад чухал ач холбогдолтой болохыг онцолж байна.

МОНГОЛ УЛСЫН САНГИЙН ЯАМ

**ТАТВАРЫН ЕРӨНХИЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ,
ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН
ТӨСЛИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХТЭЙ ХОЛБОГДОН
ГАРАХ ЗАРДЛЫН ТООЦОО**

Улаанбаатар хот
2025 он

АГУУЛГА

Нэг. Удиртгал.....	3
Хоёр. татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл батлагдсанаар төрийн байгууллагад үүсэх зардлын тооцоо.....	4
2.1. Ажил, үйлчилгээг гүйцэтгэх хүний нөөцийг тодорхойлох.....	6
2.2. Гарах зардлыг урьдчилан тооцох.....	9
2.3. Үр дүнг тооцох.....	12
2.4. Хялбарчлах боломжийг шалгах.....	12
Гурав. Нэгдсэн дүгнэлт.....	13
3.1. Төрийн байгууллагад үүсэх зардлын тухайд	14
3.2. Хуулийн этгээд болон иргэнд үүсэх зардлын тухайд	15
3.3. Зардал-үр өгөөжийн харьцаа.....	15
Эх сурвалж.....	16

НЭГ. УДИРТГАЛ

Хууль тогтоомжийн тухай хууль¹-ийн 18 дугаар зүйлийн 18.1 дэх хэсэгт “Хууль тогтоомжийн төслийг баталснаар тухайн хууль тогтоомжийн үйлчлэх хүрээнд хамрагдах иргэн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд үүсэх зардлын тооцоог тухай бүр гаргаж, зардал, үр өгөөжийн харьцааг энэ хуулийн 12.1.4-т заасан аргачлалын дагуу тодорхойлно” гэж заасны дагуу Татварын ерөнхий хуульд² нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл /цаашид “хуулийн төсөл” гэх/ батлагдсан нөхцөлд түүнийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлыг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 4 дүгээр хавсралтаар батлагдсан Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоо хийх аргачлал /цаашид “аргачлал” гэх/-ын дагуу тооцлоо.

Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоог хуулийн төслийн үр нөлөөг урьдчилан тандан судлах явцад гүйцэтгэх нь тухайн эрх зүйн зохицуулалтын үр нөлөөгөөр хүрэхийг хүссэн үр дүн, түүнийг хэрэгжүүлэх тогтолцоог бий болгоход зарцуулах зардлын харьцааг тогтооход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэхүү үнэлгээний зорилго нь хуулийн төсөл батлагдсанаар иргэн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллагад шинээр үүсэх зардлын ачааллыг урьдчилан тооцож, цаашид гарах зардлыг багасгах санал боловсруулахад оршино.

Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлыг тооцоход доор дурдсан нийтлэг зарчмыг баримтлан ажилласан:

- иргэн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллагын гүйцэтгэх үүрэг нэг бүрийг оновчтой тодорхойлох;³
- үүрэг гүйцэтгэхэд зарцуулах хугацааг тогтооход бодитой хандах;⁴
- бодит тоо баримт, мэдээлэлд тулгуурлах;⁵
- аргачлалд заасан тооцоо хийх үе шатыг баримтлах.⁶

Аргачлалын Ерөнхий зүйлийн 1.5-д заасан журмын дагуу зардлыг (1) төрийн байгууллагын зардал, (2) хуулийн этгээдийн зардал, (3) иргэнд үүсэх зардал гэсэн гурван төрлөөр тооцдог.

Аргачлалд заасны дагуу хуулийн төсөл батлагдсанаар уг хуулийг хэрэгжүүлэх этгээдэд үүсэх зардал, ачааллыг тооцох зорилгоор хуулийн төслөөс иргэн, хуулийн этгээдийн гүйцэтгэх үүргийг тодорхойлоход иргэн, хуулийн этгээдэд үүрэг хүлээлгэх

¹ 2015 оны 5 дугаар сарын 29-ний өдөр батлагдаж, тухай бүр нэмэлт, өөрчлөлт орсон Хууль тогтоомжийн тухай Монгол Улсын хууль <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=11119>

² 2019 оны 3 дугаар сарын 22-ны өдөр батлагдаж, 2020 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр болсон Татварын ерөнхий хууль <https://legalinfo.mn/mn/detail/14403>

³ Аргачлалын 2.3, 4.3 дахь хэсэг

⁴ Аргачлалын 2.4.4, 4.4 дэх хэсэг

⁵ Аргачлалын 4.4.3.1 дэх дэд заалт

⁶ Аргачлалын 2.1, 4.1 дэх хэсэг

зохицуулалт тусгагдаагүй тул хуулийн хэрэгжилтэд аливаа нэмэлт болон шинэ зардал гарахааргүй байна.

Харин тус хуулийн төсөлд төрийн байгууллага буюу татварын албаны хэрэгжүүлэх нэмэлт чиг үүргийг тодорхойлон тусгасан тул зардал тооцох шаардлагатай зохицуулалтуудыг түүвэрлэн, аргачлалын дагуу зардал тооцсон болно.

ХОЁР. ТАТВАРЫН ЕРӨНХИЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСӨЛ БАТЛАГДСАНААР ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГАД ҮҮСЭХ ЗАРДЛЫН ТООЦОО

Аргачлалын 4.1-д зааснаар Төрийн байгууллагын зардал буюу улсын төсөвт үүсэх ачааллыг тооцохын тулд тухайн ажил үйлчилгээг гүйцэтгэхэд шаардагдах хүний нөөцийн хэрэгцээг тодорхойлж, түүнд шаардагдах зардлыг тооцож гаргах бөгөөд уг ажлыг дараах үе шаттайгаар зохион байгуулна:

- 4.1.төрийн байгууллагын гүйцэтгэх үүрэг буюу ажил, үйлчилгээг тодорхойлох;
- 4.2.уг чиг үүргийг гүйцэтгэх хүний нөөцийг тодорхойлох;
- 4.3.гарах зардлыг урьдчилан тооцох;
- 4.4.зардлыг нэгтгэн тооцох;
- 4.5.хувилбарыг нягталж, үр дүнг танилцуулахаар тогтоосон.

“Гүйцэтгэх үүрэг” гэдэгт хуулийн төслөөр төрийн байгууллагад даалгасан ажил, үйлчилгээг ойлгох ба Аргачлалын 4.4.6-д заасны дагуу хууль тогтоомжийн төсөлтэй холбогдуулан шийдвэр гаргахад төрийн байгууллагын бодлогын шинжтэй зарим ажил, үйлчилгээг зардлын тооцоо хийхэд оруулаагүй болно.

Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай төслөөс үнэлгээ хийх зохицуулалтыг сонгохдоо хэрэгжүүлэх чиг үүрэг, хэмжих боломжтой ажил, үйлчилгээг тусгасан зохицуулалтыг сонголоо. Үүнд, хуулийн төсөл батлагдсанаар тодорхой төрийн байгууллага, субъектэд шинээр үүрэг хүлээлгэсэн эсхүл тухайн чиг үүргийг хэрэгжүүлэх зорилгоор шинэ хэлтэс, нэгж бий болгох шаардлагатай эсэх зэрэг зардал үүсгэж болохуйц зохицуулалтууд хамаарна.

Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 8/63 дугаар зүйлийн 63.5, 11/76¹ дугаар зүйлийн 76¹.3, 76¹.4 дэх хэсэг, 13/77¹ дугаар зүйлийн 77¹.1.4, 77¹.1.5, 77¹.2 дахь заалт нь улсын төсөвт зардал үүсгэх боломжтой, төрийн байгууллагын буюу Монголын татварын албаны гүйцэтгэх чиг үүрэг /ажил, үйлчилгээ/-т хамааралтай байх ба тухайн чиг үүрэгтэй холбоотой стандарт үйл ажиллагааг тодорхойлж. Үүнд:

Хуулийн төсөл дэх холбогдох зохицуулалт	Үүргийг хэрэгжүүлэх байгууллага	Стандарт үйл ажиллагаа

Хуулийн төслөөр Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт оруулсан хэсэг		
Чиг үүрэг 1 63.5. Дансны битүүмжлэлийг цуцалсан талаар харьяалах татварын албаны даргын шийдвэр гарсан бол татварын алба шийдвэр гарсан өдрөөс хойш ажлын 1 өдөрт багтаан шийдвэрийн хувийг татвар төлөгчид цахимаар эсхүл цаасаар гардуулж, 24 цагийн дотор тухайн харилцагч банканд хүргүүлнэ	Монголын татварын алба	• Дансны битүүмжлэлийг цуцалсан шийдвэр гаргах • Шийдвэрийг хувийг татвар төлөгчид гардуулах, мэдэгдэх • Харилцагч банканд цуцалсан шийдвэрийг хүргүүлэх
Чиг үүрэг 2 76^{1.3}. Хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг тооцох шалгуур үзүүлэлтийг энэ хуулийн 35.11-т заасан журмын дагуу шинэчилж, татвар төлөгчид мэдээлнэ. 76^{1.4}. Татварын алба нь татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг сар, улирал, жилээр тодорхойлж, татвар төлөгчид цахим татварын системээр мэдэгдэнэ. 77^{1.1.4}. Татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшин буурах нөхцөл бүрдсэн, татварын эрсдэлийн үнэлгээнд сөргөөр нөлөөлсөн тохиолдолд энэ талаар татвар төлөгчид мэдэгдэж, татварын тайлан, ногдлоо засах, зөрчлөө арилган татварын эрсдэлээс сэргийлэх боломж олгох;	Монголын татварын алба	• Татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшинг шинэчлэх • Шинэчилсэн хууль даган мөрдөлтийн түвшинг цахим татварын системд хөрвүүлэх • Хууль даган мөрдөлтийн түвшин болон буурах эрсдэлийг татвар төлөгчдөд мэдэгдэх
Чиг үүрэг 3 77^{1.1.5}. татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдлэх боломжийн талаар татвар төлөгчид мэдээлэл, зөвлөгөө өгөх зорилгоор хиймэл оюун ухаан болон их өгөгдөлд суурилсан, 24 цагийн турш тасралтгүй ажиллах автомат хариулагчийг ажиллуулах	Монголын татварын алба	• Татвар төлөгчид хүргүүлэх мэдээлэл, зөвлөгөөг боловсруулах • Татварын албаны үйл ажиллагаанд ашиглах хиймэл оюун ухааны платформыг тодорхойлох • Тус хиймэл оюун ухааны программ хангамжид боловсруулсан мэдээлэл, зөвлөгөө, их өгөгдлийг таниулах • Системийн хэвийн байдлыг тухай бүр ханган ажиллах
Чиг үүрэг 4 77^{1.2}. Энэ хуулийн 77 ^{1.1} -д заасан гарын авлага, зөвлөмж, сургалтын материал, дүрс бичлэг, сургалтыг брайль үсэг, дохионы хэлийг ашиглах шаардлагад нийцүүлэн	Монголын татварын алба	• Татвар төлөгчдөд хүргэх гарын авлага, зөвлөмж, сургалтын материал, дүрс бичлэгийг боловсруулах

хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг мэдээлэл тэгш авах эрхээр хангасан байна.		• Боловсруулсан материалыг брайль үсэг, дохионы хэлэнд хөрвүүлэх • Хөрвүүлэгдсэн материалыг татвар төлөгчдөд түгээх

2.1. Ажил, үйлчилгээг гүйцэтгэх хүний нөөцийг тодорхойлох

Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 8/63 дугаар зүйлийн 63.5, 11/76¹ дугаар зүйлийн 76¹.3, 76¹.4 дэх хэсэг, 13/77¹ дугаар зүйлийн 77¹.1.4, 77¹.1.5, 77¹.2 дахь заалт болон 5 дугаар зүйлээр Монголын татварын албанд холбогдох дараах чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай хүний нөөцийн хэрэгцээг чиг үүрэг тус бүрээр тодорхойлъё.

Чиг үүрэг 1. Монголын татварын албаны дансны битүүмжлэлийг цуцалсан шийдвэрийг татвар төлөгч болон харилцагч банканд гардуулах, хүргүүлэх үйл ажиллагаа (Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 8/63 дугаар зүйлийн 63.5)

Сангийн сайдын 2019 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийн 307 дугаар тушаалын хавсралтаар баталсан “Өртэй татвар төлөгчийн хөрөнгө битүүмжлэх, хураах, хадгалах, хамгаалахтай холбогдох харилцааг зохицуулах журам”⁷-ын 5.5-т “Банк битүүмжлэх мэдэгдэх хуудсанд заасан шаардлагыг бүрэн биелүүлсэн бол татварын албанд мэдэгдэнэ”, 5.6-д “Татварын алба энэ журмын 5.5-д заасан банкны мэдэгдлийг үндэслэн ажлын гурван өдрийн дотор битүүмжлэх мэдэгдэх хуудсыг цуцалсан тухай банканд болон татвар төлөгчид мэдэгдэнэ” гэж заасан ба тус зохицуулалтын хүрээнд битүүмжлэлийг цуцлах тухай мэдэгдлийг татварын алба хэрэгжүүлэн ажиллаж байх тул хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 8/63 дугаар зүйлийн 63.5-д заасан гүйцэтгэх үүрэг нь тухайн байгууллагад шинээр үүрэг үүсгээгүй зохицуулалт байна.

Иймд хуулийн төсөлд заасан тухайн үүргийг бусад захиргааны хэм хэмжээний актаар нарийвчлан зохицуулсан төдийгүй практикт хэрэгжиж, хэвшсэн ажил үүрэг гэсэн үндэслэлээр хүний нөөцийн нэмж зардал үүсэхгүй гэж үзлээ.

Гүйцэтгэх байгууллага	Стандарт үйл ажиллагаа	Зарцуулах хугацаа /мин/	Тохиолдлын тоо	Хүний нөөцийн хэрэгцээ /мин/
Монголын татварын алба	Дансны битүүмжлэлийг цуцалсан шийдвэр гаргах	-	-	-
	Шийдвэрийг хувийг татвар төлөгчид гардуулах, мэдэгдэх	-	-	-

⁷ [ЖУРАМ БАТЛАХ ТУХАЙ /Өртэй татвар төлөгчийн хөрөнгө битүүмжлэх, хураах, хадгалах, хамгаалахтай холбогдох харилцааг зохицуулах/](#)

	Харилцагч банканд цуцалсан шийдвэрийг хүргүүлэх	-	-	-
Нийт				0

Чиг үүрэг 2. Хууль даган мөрдөлтийн түвшинг тодорхойлох, шинэчлэх, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор хууль даган мөрдөлтийн түвшин буурах, татварын эрсдэлийн үнэлгээнд сөргөөр нөлөөлсөн, нөлөөлөх нөхцөл бүрдсэн тохиолдолд татвар төлөгчид мэдээлэх үйл ажиллагаа (Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 11/76¹ дугаар зүйлийн 76^{1.3}, 76^{1.4}, 13/77^{1.1.4} дэх заалт)

2019 оны ТЭХ-ийн шинэчилсэн найруулга хэрэгжиж эхэлснээс хойш Монголын татварын алба нь “Татварын скоринг”-ийг Эрсдэлийн удирдлагын хорооны 2023 оны 05 дугаар сарын 09-ний өдрийн хуралдааны шийдвэрээр үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлэн хэрэгжүүлж байна.

“Татварын скоринг” нь татвар төлөгч аж ахуйн нэгжийн татварын хууль тогтоомж мөрдөлтийн түүх болон бусад мэдээлэлд тулгуурлан татвар төлөгчдийг үнэлэх, оноожуулах арга хэрэгсэл.

Тодруулбал, татвар төлөгчийн үндсэн бүртгэл, санхүүгийн болон татварын тайлагнал, ногдуулалт, төлөлт, хяналт шалгалтын мэдээлэл, өмнөх жилийн үнэлгээ зэрэг үндсэн шалгуур үзүүлэлтээр 100 онооноос хасагдах зарчмаар үнэлэн, А,В,С,D гэх түвшинд тодорхойлж, тухайн татвар төлөгчид цахим татварын системээр мэдээлэх цогц үйл ажиллагаа юм.

Тухайн Монголын татварын албаны хэрэгжүүлж буй үйл ажиллагааг Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөлд боловсронгуй болгон үүрэгжүүлэн тусгасан тул хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 11/76¹ дугаар зүйлийн 76^{1.3}, 76^{1.4}, 13/77^{1.1.4} дэх заалт”-д заасан гүйцэтгэх үүрэг нь тухайн байгууллагад шинээр үүрэг үүсгээгүй зохицуулалт байна.

Иймд хуулийн төсөлд заасан тухайн үүргийг Монголын татварын алба тасралтгүй 4 жилийн хугацаанд хэрэгжүүлж байгаа тул практикт хэрэгжиж, хэвшсэн ажил үүрэг гэсэн үндэслэлээр хүний нөөцийн нэмж зардал үүсэхгүй гэж үзлээ.

Гүйцэтгэх байгууллага	Стандарт үйл ажиллагаа	Зарцуулах хугацаа /мин/	Тохиолдлын тоо	Хүний нөөцийн хэрэгцээ /мин/
Монголын татварын алба	Татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшинг шинэчлэх	-	-	-
	Шинэчилсэн хууль даган мөрдөлтийн түвшинг цахим	-	-	-

	татварын системд хөрвүүлэх			
	Хууль даган мөрдөлтийн түвшин болон буурах эрсдэлийг татвар төлөгчдөд мэдэгдэх	-	-	-
Нийт				0

Чиг үүрэг 3. Монголын татварын албаны зөвлөн туслах чиг үүргийг хиймэл оюун ухаанаар үзүүлэх, тасралтгүй горимоор ажиллах автомат хариулагчийг ашиглах (Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 13/77¹.1.5)

Сангийн сайдын 2023 оны 12 дугаар сарын 26-ны өдрийн 271 дүгээр тушаалаар Татварын ерөнхий газрын Олон нийттэй харилцах төвийг байгуулж, мөн Татварын ерөнхий газрын даргын 2024 оны 01 дүгээр сарын 15-ны өдрийн А/03 дугаар тушаалаар Олон нийттэй харицах асуудал хариуцсан харьяа нэгжийн үндсэн чиг үүргийг баталсан.

Олон нийттэй харилцах төв нь татвар төлөгчийн утсаар, цахим хэлбэрээр болон биеэр ирж татварын албанаас үзүүлж буй үйлчилгээ, татварын хууль тогтоомжийн талаар асуусан асуулт, ирүүлсэн санал хүсэлт, өргөдөл гомдлыг хүлээн авч татварын хууль тогтоомжийн хүрээнд мэдээлэл, зөвлөгөө өгөх, шийдвэрлэх, холбогдох арга хэмжээг авах ажлыг албаны хэмжээнд зохион байгуулах, албан вэб сайт болон олон нийтийн сүлжээ (facebook, twitter, youtube, болон тусгай дугаарын автомат хариулагч)-д цаг тухай бүр мэдээ, мэдээллийг тавих, мэдээллийн ил тод байдлыг хангах гэх мэт чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг.

Монголын татварын албаны хэрэгжүүлж буй дээрх үйл ажиллагааг ТЕХ-ийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөлд боловсронгуй болгон үүрэгжүүлэн тусгасан тул хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 13/77¹ дугаар зүйлийн 77¹.1.5 дахь заалт"-д заасан гүйцэтгэх үүрэг нь тухайн байгууллагад шинээр хүний нөөц шаардахгүй тул практикт хэрэгжиж, хэвшсэн ажил үүрэг гэсэн үндэслэлээр хүний нөөцийн нэмж зардал үүсэхгүй гэж үзлээ.

Гүйцэтгэх байгууллага	Стандарт үйл ажиллагаа	Зарцуулах хугацаа /мин/	Тохиолдлын тоо	Хүний нөөцийн хэрэгцээ /мин/
Монголын татварын алба	Татвар төлөгчдөд хүргэх гарын авлага, зөвлөмж, сургалын материал, дүрс бичлэгийг боловсруулах	-	-	-
	Боловсруулсан материалыг брайль үсэг, дохионы хэлэнд хөрвүүлэх	-	-	-

	Хөрвүүлэгдсэн материалыг татвар төлөгчдөд түгээх	-	-	-
Нийт				0

Чиг үүрэг 4. Монголын татварын алба нь боловсруулсан гарын авлага, зөвлөмж, сургалтын материал, дүрс бичлэг, сургалтыг брайль үсэг, дохионы хэлийг ашиглах шаардлагад нийцүүлэн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг мэдээлэл тэгш авах эрхээр хангах үйл ажиллагаа (Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 13/77^{1.2})

Сангийн сайдын 2023 оны 12 дугаар сарын 26-ны өдрийн 271 дүгээр тушаалаар Татварын ерөнхий газрын Олон нийттэй харилцах төвийг байгуулж, мөн Татварын ерөнхий газрын даргын 2024 оны 01 дүгээр сарын 15-ны өдрийн А/03 дугаар тушаалаар Олон нийттэй харицах асуудал хариуцсан харьяа нэгжийн үндсэн чиг үүргийг баталсан.

Олон нийттэй харилцах төв нь татварын албаны үйл ажиллагааны талаар татвар төлөгчдийг нээлттэй, шуурхай мэдээллээр тогтмол хангах, олон нийтэд татварын хууль тогтоомжийн талаар мэдээ, мэдээлэл, контент боловсруулах ажлыг холбогдох нэгжтэй хамтран хэрэгжүүлж, олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр түгээх гэх мэт чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг.

Монголын татварын албаны хэрэгжүүлж буй дээрх үйл ажиллагааг ТЕХ-ийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөлд боловсронгуй болгон үүрэгжүүлэн тусгасан тул хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 13/77¹ дугаар зүйлийн 77^{1.2} дахь хэсэг"-т заасан гүйцэтгэх үүрэг нь тухайн байгууллагад шинээр хүний нөөц шаардахгүй тул практикт хэрэгжиж, хэвшсэн ажил үүрэг гэсэн үндэслэлээр хүний нөөцийн нэмж зардал үүсэхгүй гэж үзлээ.

2.2. Гарах зардлыг урьдчилан тооцох

Хуулийн төсөлд улсаас төсөвт үүсэх зардал, төрийн байгууллагын ачааллыг тооцохдоо аргачлалд заасны дагуу хүний нөөцийн зардлыг тооцно.

Нэг албан хаагчид зарцуулах, төрөөс даах зардлыг тооцохдоо түүнд олгох үндсэн цалингаас гадна (1) бүх төрлийн даатгал, (2) хоол, унааны нэмэгдэл, (3) ажилласан жилийн нэмэгдэл, (4) зэрэг, дэвийн нэмэгдэл, (5) буцалтгүй тусламж, (6) шагнал, урамшуулал зэрэг нэмэлт зардлыг нэмж тооцох шаардлагатай байдаг.

Материаллаг зардал гэж тухайн ажлын байртай холбогдон гарах нийтлэг зардал ба үүнд ажлын байрны түрээсийн төлбөр, эд хөрөнгийн элэгдэл хорогдол, цахилгаан дулаан, бичиг хэрэг, техник, тоног төхөөрөмж, урсгал болон хөрөнгө оруулалт гэх мэт зардлуудыг ойлгодог.

Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 8/63 дугаар зүйлийн 63.5, 11/76¹ дугаар зүйлийн

76^{1.3}, 76^{1.4} дэх хэсэг, 13/77¹ дугаар зүйлийн 77^{1.1.4}, 77^{1.1.5}, 77^{1.2} дахь заалт"-д заасан Монголын татварын албаны хэрэгжүүлэх **Чиг үүрэг 1-ээс 4-д** заасан үйл ажиллагаа нь тасралтгүй хэрэгжих буюу Аргачлалын 4.4.5.2-т заасан тохиолдлын тоог тогтоох боломжгүй ажил үйлчилгээнд хамаарах ба нэмэлтээр хүний нөөцийн зардал гарахгүй, ачаалал нэмэгдэхгүй тул хүний нөөцийн зардалтай уялдах материаллаг зардал шаардагдахгүй юм.

Харин Аргачлалын 4.5.3-т заасны дагуу харин бусад зардал гэж тухайн ажил, үйлчилгээг гүйцэтгэхэд дагалдан гарах зардлыг хэлнэ. Үүнд: тухайн ажил, үйлчилгээг гүйцэтгэхтэй холбогдуулан хөндлөнгийн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийлгэх гэх мэт зардлыг ойлгодог.

Чиг үүрэг 1. Татварын өртэй 1 татвар төлөгчийн арилжааны банкн дахь данс битүүмжлэлийг цуцалсан мэдэгдлийг татвар төлөгчдөд гардуулах, харилцагч банканд хүргүүлэхэд (12 банк*1 татвар төлөгч*4500 төгрөгийн шуудангийн зардал) 58,500 төгрөгийн шуудангийн зардал гардаг гэж үзвэл 2024 онд 8,219 татвар төлөгчийн данс битүүмжилсэн ба үүнээс тухайн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд жилд **480.8** сая төгрөгийн шуудангийн зардал гарахаар байна.

Хялбарчлах боломжийн талаар. Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 8/63 дугаар зүйлийн 63.5-т заасан өртэй татвар төлөгчийн арилжааны банкн дахь данс битүүмжлэлийг цуцалсан шийдвэр, мэдэгдлийг цахимаар, эсхүл цаасаар татвар төлөгчид мэдэгдэх боломжтой ба Татварын бүртгэлийн нэгдсэн сан, ХУР системийн мэдэгдэл хүргэх системээр дамжуулан цахимаар татвар төлөгч, харилцагч банканд хүргүүлбэл дээрх шуудангийн зардлын тооцоолол буурах боломжтой байна.

Чиг үүрэг 2. Татвар төлөгчийн татварын хууль даган мөрдөлтийн түвшинг тогтоох, мэдээлэх, түвшин буурах, татварын эрсдэлийн үнэлгээнд сөргөөр нөлөөлсөн, нөлөөлөх нөхцөл бүрдсэн тохиолдолд энэ талаар татвар төлөгчид урьдчилан мэдэгдэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд дараах дагалдан гарах бусад зардлыг тооцоолов.

Монголын татварын алба нь “Татварын скоринг” тодорхойлох үйл ажиллагааг **“KNIME Server High Availability (HA)”** сервер, программ хангамжийг ашиглан жилийн хугацааны давтамжтай хэрэгжүүлж байгаа ба хуулийн төсөлд тусгагдсанаар тус хууль даган мөрдөлтийн түвшинг хамгийн багадаа сарын хугацаагаар тодорхойлж, татвар төлөгчдөд цахим татварын системээр тухай бүр мэдээлэх чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд дээрх ашиглаж буй серверийг сайжруулах шаардлагатай.

“KNIME Server High Availability (HA)” серверийн түвшин (version) ахиулахад одоогийн хувилбар дээр нэмэгдээд 2.5 сая төгрөг, программ хангамжийн лицензийн төлбөрт жилд 81.7 сая төгрөг, нийт **84.2 сая** төгрөгийн зардал гарахаар байна.

Чиг үүрэг 3. Татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдлэх боломжийн талаар татвар төлөгчид мэдээлэл, зөвлөгөө өгөх

зорилгоор хиймэл оюун ухаан болон их өгөгдөлд суурилсан, 24 цагийн турш тасралтгүй ажиллах автомат хариулагчийг ажиллуулахад дараах дагалдан гарах бусад зардлыг тооцоолов.

Монголын татварын алба хиймэл оюун ухаанд суурилсан (AI), 24 цагийн турш тасралтгүй ажиллах автомат хариулагчийг (чатбот) үйл ажиллагаандаа ашигласнаар байгууллагын хэрэгцээнд тохирсон мэдлэгийн сан үүсгэж, хэрэглэгчийн үйлдэлд дасан зохицож өөрийгөө байнга сайжруулах зөвлөн туслах системийг нэвтрүүлж, татвар төлөгчдөд мэдээлэл өгөх, хэрэглэгчийн асуултад хариулах зэрэг үйл ажиллагааг автоматжуулснаар ажилтнуудын ачааллыг бууруулж, үйлчилгээний зардлыг багасгах боломж бүрдэнэ. Мөн хэрэглэгчийн зан төлөв, сонирхлыг судлан дүн шинжилгээ хийж, байгууллагад шаардлагатай тайлан мэдээллийг бэлтгэх боломжийг бүрдүүлдэг.

Тус үйл ажиллагааг нэвтрүүлэхэд системийн хэвийн байдал, хөгжүүлэлтийг хариуцдаг, тухайн чиглэлийн мэдээллийн технологийн үйл ажиллагаа эрхлэх этгээдээс үйлчилгээ авах шаардлагатай ба шаардагдах мөнгөн хөрөнгө нь 1 сарын 3 сая төгрөг ба жилээр тооцоолбол **36 сая** төгрөг зарцуулахаар байна.

Чиг үүрэг 4. Монголын татварын алба нь боловсруулсан гарын авлага, зөвлөмж, сургалтын материал, дүрс бичлэг, сургалтыг брайль үсэг, дохионы хэлийг ашиглах шаардлагад нийцүүлэн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг мэдээлэл тэгш авах эрхээр хангах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд дараах дагалдан гарах бусад зардлыг тооцоолов.

Үндэсний статистикийн хорооны Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн санд⁸ 2024 оны байдлаар улсын хэмжээнд 11,498 харааны бэрхшээлтэй иргэд байна. Харааны бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан жилд 4 төрлийн гарын авлага, зөвлөмж, сургалтын материалыг бэлтгэхэд нэг мэдээлэлд 3 хуудас гэж тооцоолоход нийт 137,976 хуудас бүхий мэдээллийг татварын алба олон нийтэд түгээхээр байна. Брайль үсэг хэвлэлийн үйлдвэр нь 1 нүүр мэдээллийг /760 орчим тэмдэгт багтсан/ хэвлэхэд 2500 төгрөгийг зарцуулна гэж тооцвол нийт 344.9 сая төгрөгийн зардал гарахаар байна.

Үндэсний статистикийн хорооны Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн санд⁹ 2024 оны байдлаар улсын хэмжээнд 7,561 сонсголын бэрхшээлтэй иргэд байна. Сонсголын бэрхшээлтэй иргэдэд мэдээллийг дүрс бичлэг байдлаар түгээх учир татвар төлөгчийн тооноос хамааралгүй тул ойролцоогоор 4 төрлийн зөвлөмж, гарын авлага, холбогдох материалыг 200 мин орчим дүрс бичлэг, дохионы хэлрүү хэлмэрчлэхэд 1 цаг 70,000 төгрөгийн зардал гарна гэж тооцвол нийт 300,000 төгрөгний зардал гарахаар байна. 3 цагийн сургалтын үйл ажиллагааг хэлмэрчлэхэд 165,000 төгрөг гэж тооцвол жилд 32 удаа (татварын албаар

⁸ [Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан](#)

⁹ [Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан](#)

тооцоолов) сургалт зохион байгуулахад нийт зардал нь 5.3 сая төгрөгийн зардал гарахаар байна.

Иймд Монголын татварын алба хуулийн төслийн “1 дүгээр зүйлийн 13/77^{1.2}”-д заасан чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд жилд дунджаар **350.2 сая** төгрөгийн зардал гарахаар байна.

2.3. Үр дүнг тооцох

Аргачлалын 4.6-д заасны дагуу зардлын нийт дүнг тооцох үе шатанд төрийн байгууллагаас гарах нийт зардлыг тооцож гаргана. Ингэхдээ өмнө тооцож гаргасан хүний нөөц, материаллаг болон бусад зардлын нийлбэрийг хүний нөөцийн хэрэгцээнд үржүүлэн тооцно.

Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 8/63 дугаар зүйлийн 63.5, 11/76¹ дугаар зүйлийн 76^{1.3}, 76^{1.4} дэх хэсэг, 13/77¹ дугаар зүйлийн 77^{1.1.4}, 77^{1.1.5}, 77^{1.2} дахь заалт”-д заасан Монголын татварын албаны хэрэгжүүлэх **Чиг үүрэг 1-ээс 4-д** заасан үйл ажиллагаа нэмэлтээр хүний нөөцийн зардал гарахгүй, ачаалал нэмэгдэхгүй тул хүний нөөцийн зардалтай уялдах материаллаг зардал шаардагдахгүй гэж тооцоолсон.

Харин дээрх чиг үүргийг татварын алба одоогийн бүтэц, зохион байгуулалт, ажиллах хүчний чадавхийн хүрээнд хэрэгжүүлэх боломжтой гэж дүгнэсэн тул Нийт зардлыг тодорхойлох томьёонд **{Нийт зардал=(хүний нөөцийн зардал+материаллаг зардал+бусад зардал)*хүний нөөцийн хэрэгцээ}** ашиглах “хүний нөөцийн хэрэгцээ” гэх үржигдэхүүнийг чанарын үзүүлэлтэд өөрчлөлт оруулахгүйгээр 1 гэх утгаар илэрхийлэх нь зүйтэй.

Иймд дараах байдлаар НИЙТ ЗАРДЛЫГ тооцоолов. (сая төгрөгөөр)

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа, чиг үүрэг	Бусад зардал (Хүний нөөц, материаллаг зардалгүй)	Хүний нөөцийн хэрэгцээ	Нийт зардал
Чиг үүрэг 1	480.8	1	480.8
Чиг үүрэг 2	84.2	1	84.2
Чиг үүрэг 3	36.0	1	36.0
Чиг үүрэг 4	350.2	1	350.2
Нийт			951.2

2.4. Хялбарчлах боломжийг шалгах

Хуулийн төслөөр Татварын ерөнхий хуулийн хассан, хүчингүй болгосон хэсэг	
3 дугаар зүйл. 2/ Татварын ерөнхий хуулийн 46 дугаар зүйлийн 46.4 дэх хэсгийг “Маргаан таслах зөвлөл нь 11 хүний бүрэлдэхүүнтэй байна. Маргаан	Тухайн зохицуулалт нь Монголын татварын албанд үүрэг үүсгээгүй ба татварын албаны бүтэц,

таслах зөвлөлийн ажиллах журам, гишүүдийн эрх, үүрэг, үйл ажиллагаанд хориглох зүйлс, нөлөөллийн мэдүүлгийн загвар, хөтлөх, шийдвэрлэх журмыг Засгийн газар батална” гэж өөрчлөн найруулсугай. 5 дугаар зүйл. 46 дугаар зүйлийн 46.8 дахь хэсгийн “тухайн шатны” гэснийг, мөн зүйлийн 46.9 дэх хэсгийн “Аймаг, нийслэл, улсын зэрэглэлтэй хотын татварын албаны дэргэдэх Маргаан таслах зөвлөлийн бүрэлдэхүүн болон даргыг татварын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагын дарга,” гэснийг тус тус хассугай. 6 дугаар зүйл. ... “46 дугаар зүйлийн 46.5.1 дэх заалт, 47 дугаар зүйлийн 47.5 дахь хэсгийг тус тус хүчингүй болсонд тооцсугай.	тогтолцоог өөрчилсөн агуулгатай тул стандарт үйл ажиллагааг тодорхойлох шаардлагагүйгээс гадна нэмэлтээр хүний нөөц, материаллаг болон бусад зардал шаардагдахгүй.

Дээрх хуулийн төсөлд тусгагдсан зохицуулалтын үр дүнд Монголын татварын албаны маргаан таслах зөвлөл нь аймаг, нийслэлийн дэргэд үйл ажиллагаа эрхлэхгүй болсноор нийт 22 татварын албаны дэргэдэх Маргаан таслах зөвлөл татан буугдаж, зөвхөн Татварын ерөнхий газрын дэргэдэх Маргаан таслах зөвлөл татварын албаны урьдчилсан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгжүүлэхээр байна.

Татварын ерөнхий хуулийн 46 дугаар зүйлийн 46.4 дэх хэсэгт заасны дагуу Маргаан таслах зөвлөл нь ес, эсхүл 11 гишүүнтэй байхаар хуульчилсан ба одоогийн байдлаар аймаг, нийслэлийн татварын албаны дэргэдэх 22 маргаан таслах зөвлөлд хамгийн багадаа нийт 198 гишүүн ажиллаж байгаа гэж тооцвол тэдэнд олгох хуралдсан цаг тутмын хөлс дараах байдлаар хэмнэгдэх боломжтой.

Татварын ерөнхий газрын даргын 2020 оны 05 дугаар сарын 25-ны өдрийн А/100 дугаар тушаалаар харьяа татварын албаны дэргэдэх маргаан таслах зөвлөлийн гишүүдийн хуралдсан нэгж цагийн хөлсийг 20,000 төгрөг байхаар тогтоосон.

2022-2024 оны жилийн дунджаар Аймаг, нийслэлийн татварын албаны дэргэдэх маргаан таслах зөвлөлөөс 68 тогтоол гаргасан ба нэг тогтоолыг гаргахад зарцуулах хугацааг 1 цаг гэж тооцвол жилд дунджаар нийт гишүүд тус бүр 13,398 цаг хуралдсан гэж үзнэ.

Үүний үр дүнд аймаг, нийслэлийн дэргэдэх маргаан таслах зөвлөлийн гишүүдэд олгох цагийн хөлс жилд дунджаар **268 сая** төгрөг байна.

Тухайн хуулийн төсөлд тусгагдсан зохицуулалт батлагдсанаар татварын албанаас гарах Маргаан таслах зөвлөлийн гишүүдэд олгох цагийн хөлсний зардал буюу төсвийн зардал **268 сая** төгрөгөөр буурахаар байна.

ГУРАВ. НЭГДСЭН ДҮГНЭЛТ

Хууль тогтоомжийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлыг урьдчилан тодорхойлох, зардал бууруулж, ачааллыг багасгах хувилбарын талаар санал, зөвлөмж боловсруулах зорилгоор энэхүү судалгааг гүйцэтгэлээ. Ингэхдээ Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 4 дүгээр хавсралтаар баталсан “Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоо хийх аргачлал”-ыг баримтлан тооцоолов.

3.1. Төрийн байгууллагад үүсэх зардлын тухайд

Хуулийн төслийн зардлын тооцоо хийсэн зохицуулалт нь Татварын албанд үүрэг үүсгэсэн ба үүнтэй холбогдон хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүрээр зардлын тооцоог хийж, судалгааны тайланд тусгасан. Тухайлбал уг хуулийн төсөл батлагдсанаар хэрэгжүүлэх чиг үүргийн хүрээнд татварын албанд дараах хэмжээний зардал үүсэхээр байна.

Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 8/63 дугаар зүйлийн 63.5, 11/76¹ дугаар зүйлийн 76^{1.3}, 76^{1.4} дэх хэсэг, 13/77¹ дугаар зүйлийн 77^{1.1.4}, 77^{1.1.5}, 77^{1.2} дахь заалт”-д заасан Монголын татварын албаны хэрэгжүүлэх **Чиг үүрэг 1-ээс 4-д** заасан үйл ажиллагаа нэмэлтээр хүний нөөцийн зардал гарахгүй, ачаалал нэмэгдэхгүй тул хүний нөөцийн зардалтай уялдах материаллаг зардал шаардагдахгүй гэж тооцоолов.

Харин тухайн чиг үүрэг, ажил, үйлчилгээг гүйцэтгэхэд дагалдан гарах бусад зардлыг бодитой, дундаж үзүүлэлтэд үндэслэн гаргасан.Үүнд:

Чиг үүрэг 1. Монголын татварын албаны дансны битүүмжлэлийг цуцалсан шийдвэрийг татвар төлөгч болон харилцагч банканд гардуулах, хүргүүлэх үйл ажиллагаанд (Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 8/63 дугаар зүйлийн 63.5) шуудангийн зардал жилд дунджаар нийт 480.8 сая төгрөг гарахаар тооцоолсон боловч цахим татварын систем, нийтийн мэдээллийн дэд бүтцийг ашиглан мэдэгдэл хүргүүлэхэд тухайн зардал буурах боломжтой гэж дүгнэлээ.

Чиг үүрэг 2. Хууль даган мөрдөлтийн түвшинг тодорхойлох, шинэчлэх болон татвар төлөгчийг эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор хууль даган мөрдөлтийн түвшин буурах, татварын эрсдэлийн үнэлгээнд сөргөөр нөлөөлсөн, нөлөөлөх нөхцөл бүрдсэн тохиолдолд татвар төлөгчид мэдээлэх үйл ажиллагааг (Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 11/76¹ дугаар зүйлийн 76^{1.3}, 76^{1.4}, 13/77^{1.1.4} дэх заалт) хэрэгжүүлэхэд жилд дунджаар нийт 84.2 сая төгрөгийн зардал гарахаар тооцоолов.

Чиг үүрэг 3. Монголын татварын албаны зөвлөн туслах чиг үүргийг хиймэл оюун ухаанаар үзүүлэх, тасралтгүй горимоор ажиллах автомат хариулагчийг

ашиглах (Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 13/77^{1.1.5}) үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд жилд дунджаар нийт 36.0 сая төгрөгийн зардал гарахаар тооцоолов.

Чиг үүрэг 4. Монголын татварын алба нь боловсруулсан гарын авлага, зөвлөмж, сургалтын материал, дүрс бичлэг, сургалтыг брайль үсэг, дохионы хэлийг ашиглах шаардлагад нийцүүлэн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг мэдээлэл тэгш авах эрхээр хангах үйл ажиллагааг (Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйлийн 13/77^{1.2}) хэрэгжүүлэхэд жилд дунджаар нийт 350.2 сая төгрөгийн зардал гарахаар тооцоолов.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар Монголын татварын албанд үүсэх зардлын нийт тооцоо жилд дунджаар 951.2 сая төгрөг байх ба хуулийн төслийн 3, 5, 6 дугаар зүйлд заасан нэмэлт, өөрчлөлт батлагдсанаар батлагдсанаар татварын албанаас гарах Маргаан таслах зөвлөлийн гишүүдэд олгох цагийн хөлсний зардал буюу төсвийн зардал 268 сая төгрөгөөр буурахаар байна.

Иймд нэмэгдэх зардал болон буурах зардлын дүнг харьцуулан тооцоход хуулийн төсөл батлагдсанаар улсын төсөвт бий болох бодит зардал жилд дунджаар нийт **683.2 сая** төгрөг байна гэж дүгнэв.

3.2. Хуулийн этгээд болон иргэнд үүсэх зардлын тухайд

Хуулийн төсөлд иргэн болон хуулийн этгээдэд шууд болон шууд бусаар үүрэг бий болгосон заалт тусгагдаагүй буюу зохицуулалтууд нь бүхэлдээ төрийн байгууллагын үүрэгт хамааралтай байх тул Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл батлагдсанаар иргэн болон хуулийн этгээдэд зардал үүсгэхгүй гэж үзсэн.

3.3. Зардал-үр өгөөжийн харьцаа

Татварын ерөнхий хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл батлагдсанаар улсын төсвөөс тодорхой зардал шаардах боловч тухайн зардал нь эдийн засагт дарамт үүсгэхгүй ба хуулийн төслийн үр өгөөжтэй харьцуулахад харьцангуй бага зардлаар өндөр үр өгөөж хүртэх буюу нийгэмд эерэг нөлөөлөл бий болоход зарцуулагдах зардал юм. Иймд тус хуулийн төсөл батлагдсанаар холбогдон гарах зардлыг нийгэмд эерэг нөлөөлөл бүхий үр дүнтэй зардал гэж дүгнэв.

---oOo---

ЭХ СУРВАЛЖ

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992.
2. Хууль тогтоомжийн тухай хууль 2015.
3. Татварын ерөнхий хууль, 2019.
4. Засгийн газрын 59 дүгээр тогтоолын гуравдугаар хавсралт, Хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлал, 2016.
5. Сангийн сайдын 2023 оны 12 дугаар сарын 26-ны өдрийн 271 дүгээр тушаал.
6. Татварын ерөнхий газрын даргын 2024 оны 01 дүгээр сарын 15-ны өдрийн А/03 дугаар тушаал.
7. Татварын ерөнхий газрын даргын 2020 оны 05 дугаар сарын 25-ны өдрийн А/100 дугаар тушаал.
8. Татварын ерөнхий газрын 2020-2024 оны жилийн эцсийн үйл ажиллагааны тайлан.
9. Татварын ерөнхий газрын стратеги төлөвлөгөө 2021-2024.
10. Татварын ерөнхий газрын 2025-2028 оны үйл ажиллагааны стратеги төлөвлөгөө.
11. [Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан](#)

БАТЛАВ.
САНГИЙН САЙД

Б.ЖАВХЛАН

БАТЛАВ.
ХУУЛЬ ЗҮЙ, ДОТООД
ХЭРГИЙН САЙД

Л.МӨНХБААТАР

2025 оны 08 дугаар сарын 18-ны өдөр

НЭМЭГДСЭН ӨРТГИЙН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ШИНЭЧИЛСЭН НАЙРУУЛГЫН ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ

Нэг.Хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага

1.1.Хууль зүйн үндэслэл

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа- 2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогод эдийн засаг нь өрх, иргэн бүрд тэгш, хүртээмжтэй хүрсэн байх, жижиг, дунд бизнес эрхлэлтийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх, хөрөнгө оруулалтын таатай орчин, нөхцөлд өрсөлдөхүйц бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэх зорилтыг дэвшүүлэн “Хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжин өрхийн орлогыг тогтвортой нэмэгдүүлж, дундаж давхаргыг бүрдүүлнэ”, “Нийгмийн бүх салбарт тэгш бус байдлыг багасгаж, дундаж орлоготой иргэдийн тоог нэмэгдүүлж, амьдралын чанарыг дээшлүүлнэ”, “Хөрөнгө оруулалтыг бүрэн дэмжсэн, бизнес эрхлэх таатай орчныг бүрдүүлнэ”, “Олон улсад өрсөлдөх чадвартай бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг хөгжүүлж, ажлын байрыг нэмэгдүүлнэ”, “Цахим засаглалын технологийг бүх түвшинд бүрэн хэрэгжүүлж авлига хүнд сурталгүй төрийн үйлчилгээг төлөвшүүлнэ” гэж тус тус заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 23 дугаар тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлийн 3.3.2-т “бичил, жижиг, дунд бизнесийг дэмжих орчин бэхжиж, төлөвшинэ”, 4.1.5-д “бизнесийн таатай орчныг бүрдүүлж, иргэдийн худалдан авах чадварыг дээшлүүлнэ” гэж заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 106 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Шинэ сэргэлтийн бодлого батлах тухай” дунд хугацааны зорилтот хөтөлбөрт урт хугацаанд эдийн засгийн өсөлтийг дунджаар 6 хувьд хадгалж, нэг хүнд ногдох үндэсний орлогыг 2 дахин нэмэгдүүлж, ажиллах хүчний оролцооны түвшнийг 65 хувьд хүргэнэ гэж заасан.

“Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр батлах тухай” Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтын 3.2.1-д “Татвар, нийгмийн даатгалын шинэчлэл хийх”-ээр заасан бөгөөд энэ хүрээнд бага, дунд орлоготой иргэдийн татварын ачааллыг бууруулах, татварын суурь тогтолцооны тогтвортой байдлыг хангах, татварын орчныг олон улсын стандартад үе шаттайгаар нийцүүлж, цахим татварын тогтолцоог сайжруулах, бизнес эрхлэгчдийн татварын ачааллыг бууруулах, татварын дэмжлэгүүдийг оновчтой болгох,

хариуцлагатай татвар төлөгчийг дэмжих зэрэг зорилтуудыг тус тус тусгасан нь хуулийн төслийг боловсруулах хууль зүйн үндэслэл болж байна.

1.2.Практик шаардлага

Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар нь дэлхийн улс орнуудад хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг хэрэглээний татвар юм. Тус татварын тогтолцоо нь үйлдвэрлэлийн үе шат бүрд нэмүү өртөг ногдуулж, эцсийн хэрэглэгч болох иргэд хэрэглээндээ төлдөг бөгөөд аж ахуйн нэгжүүдийн хувьд иргэдийн эцсийн хэрэглээндээ төлсөн татварыг суутган авч түүнээс өөрсдийн худалдан авалтдаа төлсөн татварыг хасаж төлбөл зохих татварын хэмжээг тодорхойлдог.

Олон Улсад Шинэ Зеланд Улсыг татварын бааз суурь хамгийн өргөн гэж онцолдог ба тус улс нь бүх бараа, үйлчилгээнд нэг ижил татварын хувь хэмжээгээр татвар ногдуулж, татварын чөлөөлөлтийг хамгийн бага түвшинд байлгаснаар бүх нийтээрээ татварыг жигд, шударга төлж, бизнес эрхлэхэд нэмэлт дарамт болдоггүй байх нөхцөлийг бүрдүүлсэн байна.

Монгол Улс анх 1998 оноос нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг нэвтрүүлж, улмаар Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийг 2007, 2015 онд шинэчлэн найруулснаас хойш 10 жил өнгөрсөн байна. Сүүлийн жилүүдэд дэлхий нийтийг хамарсан цар тахал, геополитикийн хүндрэлтэй нөхцөл байдлаас үүдэлтэйгээр төгрөгийн ханш суларч, инфляц, хүүгийн түвшин нэмэгдсэн тул голчлон бага, дунд орлоготой хувь хүн, өрхийн орлогыг хамгаалах, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, аж ахуйн нэгжүүдийн мөнгөн хөрөнгө, эргэлтийн хөрөнгийг дэмжих тухай асуудал нэн чухал ач холбогдолтой болж байна. Иймд иргэдийн эцсийн хэрэглээндээ төлдөг нэмэгдсэн өртгийн албан татварын ачааллыг бууруулж, аж ахуйн нэгжүүдэд үүсэж буй хүндрэлийг нэг мөр шийдвэрлэх шаардлага бий болж байна.

Хуулийн шинэчлэлээс хойших хугацаанд геополитикийн тогтворгүй нөхцөл байдал үргэлжилж, худалдааны бодлогоос үүдэлтэй тодорхой бус байдал нэмэгдэх, голлох эдийн засгуудын өсөлт удаашрах зэрэг эрсдэлүүд дэлхийн эдийн засгийн төлөвт бий болж, Монгол Улсын инфляцын түвшин 2025 оны 2 дугаар улирлын байдлаар 8.2 хувьд хүрсэн ба энэ нь голчлон бага дунд орлоготой иргэн, өрхийн амьжиргаанд сөргөөр нөлөөлж, тэдний бодит орлого, худалдан авах чадварыг бууруулж, орлогын тэгш бус байдлыг нэмэгдүүлж байна.

Монгол Улсад 2024 оны байдлаар үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгжүүдийн 58 орчим хувь нь мөнгөн хөрөнгийн дутагдалд, 29 хувь буюу 30 мянга гаруй аж ахуйн нэгж алдагдалтай ажилласан нь жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн төлбөрийн чадвар буурах, санхүүгийн дарамтад орох, улмаар бизнесийн тогтвортой байдлаа хадгалахад хүндрэл үүсгэж байгааг харуулж байна. Иймээс дээрх нөхцөл байдлыг сайжруулах зорилгоор татварын бодлогын холбогдох арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлага тулгарч байна.

Түүнчлэн, өнгөрсөн 2024 оны байдлаар иргэдийн төлсөн нэмэгдсэн өртгийн албан татварын 20 хувийн буцаан олголтын хөнгөлөлтөөр нийт 346 тэрбум төгрөгийг 1.4 сая иргэнд олгосон байна. Үүнээс нийт иргэдийн өндөр худалдан авалт хийдэг 25 хувь нь нийт хөнгөлөлтийн 75 хувийг авсан байгаа нь өнөөгийн хэрэгжиж буй нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн бодлогын оновчтой, хүртээмжтэй

байдлыг сайжруулах, татварын бодлогыг нийгмийн жигд, шударга байдлыг дэмжих чиглэлд сайжруулах зайлшгүй шаардлагыг бий болгож байна.

Татварын ерөнхий хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1 дэх хэсэгт татвар тогтоох, ногдуулах, тайлагнах, төлөх, хөнгөлөх, чөлөөлөх үйл ажиллагаанд татварын эдийн засгийн гол зарчим болох шударга байх зарчмыг баримтална гэж заасан байдаг. Тус зарчим нь татвар төлөгчийн хөрөнгө, орлого, хэрэглээний хэмжээнээс хамаарч төлбөл зохих татварыг ялгаатай тогтоох агуулгыг илэрхийлэх бөгөөд энэхүү зарчмыг шаталсан татварын тогтолцоогоор хэрэгжүүлдэг нийтлэг жишигтэй.

"Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2025 оны 05 дугаар сарын 16-ны өдрийн 05 дугаар дүгнэлтээр шаталсан татварын тогтолцоо нь Үндсэн хуулийн Нэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан шударга ёсны зарчимд нийцэж буйг онцолсон. Тус дүгнэлтэд татварын ачааллыг иргэдийн орлогын хэмжээ, төлөх чадавхтай уялдуулан шударгаар хуваарилах, орлого өндөр байхын хэрээр татварын хувь хэмжээг нэмэгдүүлэх нь орлогын ялгааг бууруулах, баялгийн төвлөрлийг сааруулах, бага орлоготой иргэдийн татварын дарамтыг хөнгөвчлөх, эдийн засгийн өсөлтийг тэнцвэртэй хангах зэрэг эерэг үр нөлөөтэй болохыг тодорхойлжээ.

Монгол Улсын Сангийн яам, татвар, гаалийн байгууллага, Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим болон Улсын Их Хурлын Тамгын газар хамтран улс орон даяар давхардсан тоогоор 11,000 гаруй татвар төлөгчийг хамруулсан 150 удаагийн уулзалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, 176 мянга орчим санал хүлээн авсан. Хэлэлцүүлгийн үр дүнд бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг татварын тогтолцоог бүрдүүлэх, үндсэн хөрөнгийн худалдан авалтад төлсөн татварыг шууд хасах, ажил эрхлэлтийг дэмжсэн хөшүүргийг бий болгох, орлого хүлээн зөвшөөрөх суурь зарчмыг өөрчлөх зэрэг саналуудыг нийтлэг байдлаар ирүүлсэн байна.

Энэхүү нөхцөл байдлыг харгалзан татварын бодлогыг илүү уян хатан, ойлгомжтой болгох, бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг тогтолцоог бүрдүүлж, аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагааг дэмжих, иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулах, татварын хөнгөлөлт чөлөөлөлтийн оновчтой, хүртээмжтэй байдлыг нэмэгдүүлэх, татварын хамрагдалтыг сайжруулах, далд эдийн засгийг бууруулах чиглэлээр Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийг шинэчлэх практик шаардлага үүсэж байна.

Хоёр.Хуулийн төслийн зорилго, ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Хуулийн төслийн зорилго нь бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг тогтолцоог бүрдүүлэх, аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагааг дэмжих, тулгарч буй асуудлыг нэг мөр шийдэх, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах, иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулах, татварын хөнгөлөлт чөлөөлөлтийн бодлогын оновчтой, хүртээмжтэй байдлыг нэмэгдүүлэх мөн татвар төлөгчдөөс татварын хууль тогтоомжийг сайжруулахтай холбоотойгоор ирүүлсэн нийтлэг саналуудыг тусгахад чиглэнэ.

➤ Иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулж, бодит орлогыг хамгаалах, бизнесийн идэвхжилийг дэмжих, аж ахуйн нэгжүүдэд үйл ажиллагаагаа тэлэх боломжийг олгох

1.Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийг олон улсын чиг хандлага, зарчимд нийцүүлэн оновчтой, хүртээмжтэй байдлыг сайжруулах замаар иргэдийн төлсөн нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хөнгөлөлтийг шаталсан хэлбэрээр нэмэгдүүлэх зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгана.

2.Бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг тогтолцоог бүрдүүлэх зорилгоор үйл ажиллагаа эрхлэх хувь хүн, хуулийн этгээд бүгд нэмэгдсэн өртгийн албан татварын суутган төлөгч болох бөгөөд жилийн үйл ажиллагааны борлуулалтын орлого нь 400 сая төгрөгөөс бага татвар төлөгч нь хялбаршуулсан горимоор татвараа тайлагнаж, төлөх зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгана.

3.Үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд худалдан авалтыг бэлэн бусаар хийсэн тохиолдолд үнийн дүнд НӨАТ шингэсэн гэж үзэж, төлбөл зохих татвараас хасагдах эрхийг нээнэ.

4.Аж ахуйн нэгжүүдийн хууль даган мөрдөлтийн түвшин, үйл ажиллагааны цар хүрээг харгалзан дотоод болон импортын НӨАТ-ын төлбөрийг хоёр сар хүртэл хугацаагаар хойшлуулах боломжийг бүрдүүлж, аж ахуйн нэгжийн мөнгөн урсгал, уян хатан байдлыг дэмжинэ.

5.Үндсэн хөрөнгийн худалдан авалтад төлсөн болон оршин суугч бус этгээдээс авсан ажил, үйлчилгээний НӨАТ-ыг хасалт хийх боломжийг бүрдүүлнэ.

6.Ажилчдын хөгжил, хүний нөөцийн бодлогыг дэмжих, ажиллах орчин нөхцөлийг сайжруулах зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгана.

7.Гадаад улсаас Монгол Улсад оршин суугч этгээдэд цахимаар үзүүлж буй үйлчилгээнд нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг ногдуулж, тэдгээрийг суутган төлөгчөөр бүртгүүлэх зохицуулалтыг тусгана.

8.Өндөр үнэлгээ бүхий суудлын автомашинд татвар ногдуулах, тодорхой босго дүнгээс дээш үнэлгээ бүхий орон сууцны чөлөөлөлтийг зогсоох зохицуулалтыг тусгана.

➤ Хуулийн төсөл нь 8 бүлэг, 25 зүйлээс бүрдэх бөгөөд дараах агуулгатай байна:

- Нийтлэг үндэслэл;
- Татвар төлөгч, түүнд үзүүлэх хөнгөлөлтийн талаар;
- Татвар суутган төлөгч, түүний бүртгэлийн талаар;
- Татвар ногдуулах харилцаа, татварын хувь болон чөлөөлөлтийн талаар;
- Худалдан авалтад төлсөн татварын хасалт, татварын эцсийн тооцоо хийх зохицуулалтын талаар;
- Татвар тайлагнах, төлөх болон буцаан олгох харилцааны талаар;
- Татварын хялбаршуулсан горим, гадаад улсаас цахимаар үзүүлсэн үйлчилгээг зохицуулах тусгайлсан харилцааны талаар;
- Хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой бусад асуудлуудыг тус тус тусгана.

Гурав.Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн үр дагавар, тэдгээрийг шийдвэрлэх талаар авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний талаар

Хуулийн төсөл батлагдсанаар иргэн, өрхийн хэрэглээндээ төлдөг татварын ачааллыг бууруулж, бодит орлогыг хамгаалж, орлогын тэгш бус байдал буурч, аж ахуйн нэгжүүдийн мөнгөн хөрөнгө, эргэлтийн хөрөнгийн ачааллыг бууруулж, бизнесийн идэвхжих, тэлэх бололцоог ханган, үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх боломжийг нэмэгдүүлэх ба бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг татварын тогтолцоог бүрдүүлж, татварын хамрагдалтыг нэмэгдүүлэн, далд эдийн засгийг бууруулна. Цаашид хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөлд суурилсан системийг нэвтрүүлснээр татвар төлөгчид шаардлагатай мэдээллийг цаг алдалгүй авч, татварын хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөхтэй холбоотой асуудлуудыг урьдчилан шийдвэрлэж, Монгол Улсад үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагаа, нийгэм, эдийн засагт эергээр нөлөө үзүүлнэ.

Дөрөв.Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай хэрхэн уялдах, хуулийг хэрэгжүүлэхэд шинээр боловсруулах, хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болсонд тооцох тухай хууль тогтоомжийн төслийн талаар

Хуулийн төслийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай нийцүүлэн боловсруулсан бөгөөд Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Онцгой албан татварын тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Мэргэжлийн нэгдсэн холбооны эрх зүйн байдлын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Нотариатын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Хотын албан татварын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг дагаж мөрдөх журмын тухай хууль, Хууль хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийн төслийг тус тус боловсруулна.

---o0o---

ТАНИЛЦУУЛГА

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа-2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогод эдийн засаг нь өрх, иргэн бүрд тэгш, хүртээмжтэй хүрсэн байх, жижиг, дунд бизнес эрхлэлтийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх, хөрөнгө оруулалтын таатай орчин, нөхцөлд өрсөлдөхүйц бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэх зорилгыг дэвшүүлэн “Хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжин өрхийн орлогыг тогтвортой нэмэгдүүлж, дундаж давхаргыг бүрдүүлнэ”, “Нийгмийн бүх салбарт тэгш бус байдлыг багасгаж, дундаж орлоготой иргэдийн тоог нэмэгдүүлж, амьдралын чанарыг дээшлүүлнэ”, “Хөрөнгө оруулалтыг бүрэн дэмжсэн, бизнес эрхлэх таатай орчныг бүрдүүлнэ”, “Олон улсад өрсөлдөх чадвартай бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг хөгжүүлж, ажлын байрыг нэмэгдүүлнэ”, “Цахим засаглалын технологийг бүх түвшинд бүрэн хэрэгжүүлж авлига хүнд сурталгүй төрийн үйлчилгээг төлөвшүүлнэ” гэж тус тус заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 23 дугаар тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлийн 3.3.2-т “бичил, жижиг, дунд бизнесийг дэмжих орчин бэхжиж, төлөвшинэ”, 4.1.5-д “бизнесийн таатай орчныг бүрдүүлж, иргэдийн худалдан авах чадварыг дээшлүүлнэ” гэж, Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 106 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Шинэ сэргэлтийн бодлого батлах тухай” дунд хугацааны зорилтот хөтөлбөрт урт хугацаанд эдийн засгийн өсөлтийг дунджаар 6 хувьд хадгалж, нэг хүнд ногдох үндэсний орлогыг 2 дахин нэмэгдүүлж, ажиллах хүчний оролцооны түвшнийг 65 хувьд хүргэнэ гэж заасан.

Түүнчлэн “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр батлах тухай” Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтын 3.2.1-д “Татвар, нийгмийн даатгалын шинэчлэл хийх”-ээр заасан бөгөөд энэ хүрээнд бага, дунд орлоготой иргэдийн татварын ачааллыг бууруулах, татварын суурь тогтолцооны тогтвортой байдлыг хангах, татварын орчныг олон улсын стандартад үе шаттайгаар нийцүүлж, цахим татварын тогтолцоог сайжруулах, бизнес эрхлэгчдийн татварын ачааллыг бууруулах, татварын дэмжлэгүүдийг оновчтой болгох, хариуцлагатай татвар төлөгчийг дэмжих зэрэг зорилтуудыг тусгасан.

Монгол Улс анх 1998 онд нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг нэвтрүүлсэн. Улмаар Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийг 2007 онд болон 2015 онд сүүлд шинэчлэн найруулснаас хойш 10 жил өнгөрсөн байна. Сүүлийн жилүүдэд дэлхий нийтийг хамарсан цар тахал, геополитикийн хүндрэлтэй нөхцөл байдлаас үүдэлтэйгээр төгрөгийн ханш суларч, инфляц, хүүгийн түвшин нэмэгдсэн тул голчлон бага, дунд орлоготой иргэн, өрхийн орлогыг хамгаалах, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, аж ахуйн нэгжүүдийн мөнгөн хөрөнгө, эргэлтийн хөрөнгийг дэмжих тухай асуудал нэн чухал ач холбогдолтой болсон. Иймд иргэдийн эцсийн хэрэглээндээ төлдөг нэмэгдсэн өртгийн албан татварын ачааллыг бууруулж, аж ахуйн нэгжүүдэд үүсэж буй хүндрэлийг нэг мөр шийдвэрлэх шаардлага бий болж буйтай холбоотойгоор тус хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг боловсруулсан.

Монгол Улсын Сангийн яам, татвар, гаалийн байгууллага, Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим болон Улсын Их Хурлын Тамгын газар хамтран

улс орон даяар давхардсан тоогоор 11,000 гаруй татвар төлөгчийг хамруулсан 150 удаагийн уулзалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, 176 мянга орчим санал хүлээн авсан. Хэлэлцүүлгийн үр дүнд бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг татварын тогтолцоог бүрдүүлэх, үндсэн хөрөнгийн худалдан авалтад төлсөн татварыг шууд хасах, ажил эрхлэлтийг дэмжсэн хөшүүргийг бий болгох, орлого хүлээн зөвшөөрөх суурь зарчмыг өөрчлөх зэрэг саналуудыг нийтлэг байдлаар ирүүлсэн байна.

Энэхүү нөхцөл байдлуудыг харгалзан татварын бодлогыг илүү уян хатан, ойлгомжтой болгох, бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг тогтолцоог бүрдүүлж, аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагааг дэмжих, иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулах, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах, татварын хөнгөлөлт чөлөөлөлтийн оновчтой, хүртээмжтэй байдлыг нэмэгдүүлэх, татварын хамрагдалтыг сайжруулах, далд эдийн засгийг бууруулах, татвар төлөгчдөөс нийтлэг байдлаар ирүүлсэн саналыг тусгах чиглэлээр Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг боловсруулах шаардлага үүсэж байна.

Дээрх үндэслэл, шаардлагын дагуу Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг дараах үндсэн зорилгод нийцүүлж боловсрууллаа. Үүнд:

Иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулж, бодит орлогыг хамгаалах, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах, бизнесийн идэвхжилийг дэмжих, аж ахуйн нэгжүүдэд үйл ажиллагаагаа тэлэх боломжийг олгох:

1. Иргэдийн төлсөн нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хөнгөлөлтийг шаталсан хэлбэрээр нэмэгдүүлэх зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгана.
2. Бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг татварын тогтолцоог бүрдүүлж, тодорхой заасан хэмжээнээс бага борлуулалтын орлоготой татвар төлөгч хялбаршуулсан горимоор татвараа тайлагнаж, төлөх зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгана.
3. Үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд худалдан авалтыг бэлэн бусаар хийсэн тохиолдолд үнийн дүнд НӨАТ шингэсэн гэж үзэж, төлбөл зохих татвараас хасагдах эрхийг нээнэ.
4. Тодорхой шаардлагыг харгалзан дотоод болон импортын НӨАТ-ыг төлөх хугацааг хойшлуулах боломжийг бүрдүүлнэ.
5. Үндсэн хөрөнгийн худалдан авалтад төлсөн болон оршин суугч бус этгээдээс авсан ажил, үйлчилгээний НӨАТ-ыг хасалт хийх боломжийг бүрдүүлнэ.
6. Ажилчдын хөгжил, хүний нөөцийн бодлогыг дэмжих, ажиллах орчин нөхцөлийг сайжруулах зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгана.
7. Гадаад улсаас Монгол Улсад оршин суугч этгээдэд цахимаар үзүүлж буй үйлчилгээнд нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг ногдуулж, тэдгээрийг суутган төлөгчөөр бүртгүүлэх зохицуулалтыг тусгана.
8. Өндөр үнэлгээ бүхий суудлын автомашинд татвар ногдуулах, тодорхой босго дүнгээс дээш үнэлгээ бүхий орон сууцны чөлөөлөлтийг зогсоох зохицуулалтыг тусгана.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар иргэн, өрхийн хэрэглээндээ төлдөг татварын ачааллыг бууруулж, бодит орлогыг хамгаалж, орлогын тэгш бус байдал буурч, аж ахуйн нэгжүүдийн мөнгөн хөрөнгө, эргэлтийн хөрөнгийн ачааллыг бууруулж, бизнесийн идэвхжих, тэлэх бололцоог ханган, үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх боломжийг нэмэгдүүлэх ба бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг татварын

тогтолцоог бүрдүүлж, татварын хамрагдалтыг нэмэгдүүлэн, далд эдийн засгийг бууруулна.

Цаашид хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөлд суурилсан системийг нэвтрүүлснээр татвар төлөгчид шаардлагатай мэдээллийг цаг алдалгүй авч, татварын хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөхтэй холбоотой асуудлуудыг урьдчилан шийдвэрлэж, Монгол Улсад үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагаа, нийгэм, эдийн засагт эергээр нөлөө үзүүлнэ.

---oOo---

ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ТАНИЛЦУУЛГА

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа-2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогод эдийн засаг нь өрх, иргэн бүрд тэгш, хүртээмжтэй хүрсэн байх, жижиг, дунд бизнес эрхлэлтийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх, хөрөнгө оруулалтын таатай орчин, нөхцөлд өрсөлдөхүйц бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэх зорилгыг дэвшүүлэн “Хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжин өрхийн орлогыг тогтвортой нэмэгдүүлж, дундаж давхаргыг бүрдүүлнэ”, “Нийгмийн бүх салбарт тэгш бус байдлыг багасгаж, дундаж орлоготой иргэдийн тоог нэмэгдүүлж, амьдралын чанарыг дээшлүүлнэ”, “Хөрөнгө оруулалтыг бүрэн дэмжсэн, бизнес эрхлэх таатай орчныг бүрдүүлнэ”, “Олон улсад өрсөлдөх чадвартай бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг хөгжүүлж, ажлын байрыг нэмэгдүүлнэ”, “Цахим засаглалын технологийг бүх түвшинд бүрэн хэрэгжүүлж авлига хүнд сурталгүй төрийн үйлчилгээг төлөвшүүлнэ” гэж тус тус заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 23 дугаар тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлийн 3.3.2-т “бичил, жижиг, дунд бизнесийг дэмжих орчин бэхжиж, төлөвшинө”, 4.1.5-д “бизнесийн таатай орчныг бүрдүүлж, иргэдийн худалдан авах чадварыг дээшлүүлнэ” гэж заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 106 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Шинэ сэргэлтийн бодлого батлах тухай” дунд хугацааны зорилтот хөтөлбөрт урт хугацаанд эдийн засгийн өсөлтийг дунджаар 6 хувьд хадгалж, нэг хүнд ногдох үндэсний орлогыг 2 дахин нэмэгдүүлж, ажиллах хүчний оролцооны түвшнийг 65 хувьд хүргэнэ гэж заасан.

“Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр батлах тухай” Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтын 3.2.1-д “Татвар, нийгмийн даатгалын шинэчлэл хийх”-ээр заасан бөгөөд энэ хүрээнд бага, дунд орлоготой иргэдийн татварын ачааллыг бууруулах, татварын суурь тогтолцооны тогтвортой байдлыг хангах, татварын орчныг олон улсын стандартад үе шаттайгаар нийцүүлж, цахим татварын тогтолцоог сайжруулах, бизнес эрхлэгчдийн татварын ачааллыг бууруулах, татварын дэмжлэгүүдийг оновчтой болгох, хариуцлагатай татвар төлөгчийг дэмжих зэрэг зорилтуудыг тус тус тусгасан.

Монгол Улс анх 1998 онд нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг нэвтрүүлсэн. Улмаар Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийг 2007 онд болон 2015 онд сүүлд шинэчлэн найруулснаас хойш 10 жил өнгөрсөн байна. Сүүлийн жилүүдэд дэлхий нийтийг хамарсан цар тахал, геополитикийн хүндрэлтэй нөхцөл байдлаас үүдэлтэйгээр төгрөгийн ханш суларч, инфляц, хүүгийн түвшин нэмэгдсэн тул голчлон бага, дунд орлоготой иргэн, өрхийн орлогыг хамгаалах, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, аж ахуйн нэгжүүдийн мөнгөн хөрөнгө, эргэлтийн хөрөнгийг дэмжих тухай асуудал нэн чухал ач холбогдолтой болсон. Иймд иргэдийн эцсийн хэрэглээндээ төлдөг нэмэгдсэн өртгийн албан татварын ачааллыг бууруулж, аж ахуйн нэгжүүдэд үүсэж буй хүндрэлийг нэг мөр шийдвэрлэх шаардлага бий болж буйтай холбоотойгоор тус хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг боловсруулсан.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.5 дахь заалт, 38 дугаар зүйлд заасны дагуу татварын шинэчлэлийг улс орон даяар бүх нийтийг хамарсан өргөн хүрээний хэлэлцүүлгийг 2025 оны 01 дүгээр сарын 27-ны өдрөөс эхлүүлж, татвар төлөгч, эрдэмтэн судлаач, худалдааны танхим зэрэг бүх талын оролцоог хангуулан нээлттэй санал авах ажлаар эхлүүлж, фокус группийн судалгааг хийсэн. Өнгөрсөн хугацаанд Монгол Улсын Сангийн яам, татвар, гаалийн байгууллага, Монголын үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхим болон Улсын Их Хурлын Тамгын газар, Эдийн засгийн хөгжлийн зөвлөлтэй хамтран улс орон даяар, давхардсан тоогоор 11,000 гаруй татвар төлөгчийг хамруулсан 150 удаагийн уулзалт, хэлэлцүүлгийг зохион байгуулж, 176 мянга гаруй саналыг хүлээн авсан.

Хэлэлцүүлгийн үр дүнд нэмэгдсэн өртгийн албан татварын ачааллыг бууруулах, үндсэн хөрөнгийн худалдан авалтад төлсөн татварыг шууд хасах, ажил эрхлэлтийг дэмжсэн хөшүүргийг бий болгох, орлого хүлээн зөвшөөрөх суурь зарчмыг өөрчлөх, бүх нийтээрээ жигд төлдөг байх зэрэг саналуудыг нийтлэг байдлаар ирүүлсэн байна.

Энэхүү нөхцөл байдлыг харгалзан татварын бодлогыг илүү уян хатан, ойлгомжтой болгох, бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг тогтолцоог бүрдүүлж, аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагааг дэмжих, иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулах, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах, татварын хөнгөлөлт чөлөөлөлтийн оновчтой, хүртээмжтэй байдлыг нэмэгдүүлэх, татварын хамрагдалтыг сайжруулах, далд эдийн засгийг бууруулах чиглэлээр Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийг шинэчлэн найруулах шаардлага үүссэн байна.

Дээрх үндэслэл, шаардлагын дагуу Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг дараах үндсэн зорилгод нийцүүлж боловсруулсан. Үүнд:

Иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулж, бодит орлогыг хамгаалах, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах, бизнесийн идэвхжилийг дэмжих, аж ахуйн нэгжүүдэд үйл ажиллагаагаа тэлэх боломжийг олгох:

1. Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийг олон улсын чиг хандлага, зарчимд нийцүүлэн оновчтой, хүртээмжтэй байдлыг сайжруулах замаар иргэдийн төлсөн нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хөнгөлөлтийг шаталсан хэлбэрээр нэмэгдүүлэх зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгана. Тухайлбал иргэн бүрд сар бүрийн 500,000 төгрөг хүртэлх худалдан авалтад төлсөн НӨАТ-ыг 100 хувь, 500,000-1,000,000 төгрөг хүртэлх худалдан авалтад төлсөн НӨАТ-ыг 50 хувь, түүнээс дээш хэсэгт 20 хувиар хөнгөлж буцаан олгоно.

2. Бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг байх, НӨАТ нь аж ахуйн нэгжүүдэд нэмэлт дарамт үүсгэдэггүй байх зорилгын хүрээнд бүх нийтээрээ нэмэгдсэн өртгийн албан татварын суутган төлөгч болж, жилийн 400 сая хүртэлх төгрөгийн борлуулалтын орлоготой татвар төлөгч нь хялбаршуулсан горимд хамрагдаж, улирал бүр тайлагнаж, төлөх зохицуулалтыг тусгалаа. Түүнчлэн бизнесийн идэвхжилийг дэмжих, бизнес эрхлэхэд НӨАТ нэмэлт ачаалал үүсгэдэггүй байх нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилгоор, бизнес эрхлэхэд аж ахуйн нэгжүүдэд хүндрэл үүсгэж буй салбарын чөлөөлөлтийн хэлбэрийг өөрчилж, чөлөөлөгдсөн бараа худалдан авч, нэмүү өртөг шингээн үйл ажиллагаа эрхэлдэг аж ахуйн нэгжүүдэд НӨАТ нэмэлт ачаалал үүсгэдэггүй нөхцөлийг бүрдүүлж, бизнесийн зардлыг

бууруулж, үйл ажиллагааны идэвхжилийг нэмэгдүүлнэ. Үүний хүрээнд борлуулалт хийхэд аж ахуйн нэгжүүдэд үзүүлж буй чөлөөлөлтүүдийг өөрчилж, эцсийн хэрэглэгчид олгох тогтолцоонд шилжинэ.

3. Үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн төлбөрийн баримтгүй худалдан авалтын асуудлыг шийдвэрлэх, түүнээс үүсэх санхүүгийн ачааллыг бууруулах зорилгоор худалдан авсан барааны төлбөрийг бэлэн бусаар хийсэн тохиолдолд үнийн дүнд нь НӨАТ шингэсэн гэж үзэж, төлбөл зохих татвараас хасагдах эрхийг нээнэ.

4. Татвар төлөгчийн хууль даган мөрдөлтийн түвшнийг үнэлэх тогтолцоог нэвтрүүлж, хариуцлагатай татвар төлөгчийг дэмжих механизмыг бий болгож, хууль тогтоомжийг сайн дураар дагаж мөрдөхөд чиглэсэн тогтолцоог хөгжүүлнэ. Тухайлбал, хариуцлагатай, татварын хууль даган мөрдөлт сайтай татвар төлөгчдийн дотоод болон импортын НӨАТ-ын төлбөр төлөх хугацааг 2 хүртэлх сараар хойшлуулах боломжийг бүрдүүлнэ. Үүний үр дүнд аж ахуйн нэгжүүдийн мөнгөн хөрөнгө, санхүүгийн ачаалал буурч, бизнесийн үйл ажиллагаа өргөжих, татварын суурь тэлэх эерэг нөлөө гарна.

5. Аж ахуйн нэгжүүдэд санхүүгийн ачааллыг бууруулах, НӨАТ нэмэлт ачаалал үүсгэдэггүй байх зорилгын хүрээнд хасалт хийх хязгаарлалтуудыг зогсоож, үндсэн хөрөнгө худалдан авах, оршин суугч бус этгээдээс авсан ажил, үйлчилгээнд төлсөн НӨАТ-ыг шууд хасах эрхийг нээнэ.

6. Ажилчдын хөгжил, хүний нөөцийн бодлогыг дэмжих, ажиллах орчин нөхцөлийг сайжруулах зорилгоор ажилтныг сурган мэргэшүүлэх, ажилчдын хангамжтай холбоотой гарсан зардлыг НӨАТ-аас хасагдуулах зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгана.

7. Өндөр үнэлгээ бүхий суудлын автомашинд татвар ногдуулах, тодорхой босго дүнгээс дээш үнэлгээ бүхий орон сууцны чөлөөлөлтийг зогсоох зохицуулалтыг тусгана.

8. Татварын бааз суурийг хамгаалах зорилгын хүрээнд гадаад улсаас Монгол Улсад оршин суугч этгээдэд цахимаар үзүүлж буй үйлчилгээнд нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг ногдуулж, тэдгээрийг суутган төлөгчөөр бүртгүүлэх харилцааг тусгалаа.

Дээрх өөрчлөлттэй холбоотой зохицуулалтуудыг хуулийн төслийн 1 дүгээр бүлэг, 2 дугаар бүлэг, 3 дугаар бүлэг, 4 дүгээр бүлэг, 5 дугаар бүлэг, 6 дугаар бүлэг, 7 дугаар бүлэгт тус тус тусгалаа.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар иргэн, өрхийн хэрэглээндээ төлдөг татварын ачааллыг бууруулж, бодит орлогыг хамгаалж, орлогын тэгш бус байдал буурч, аж ахуйн нэгжүүдийн мөнгөн хөрөнгө, эргэлтийн хөрөнгийн ачааллыг бууруулж, бизнесийн идэвхжих, тэлэх бололцоог ханган, үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх боломжийг нэмэгдүүлэх ба бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг татварын тогтолцоог бүрдүүлж, татварын хамрагдалтыг нэмэгдүүлэн, далд эдийн засгийг бууруулна.

Цаашид хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөлд суурилсан системийг нэвтрүүлснээр татвар төлөгчид шаардлагатай мэдээллийг цаг алдалгүй авч, татварын хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөхтэй холбоотой асуудлуудыг урьдчилан шийдвэрлэж, Монгол Улсад үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагаа, нийгэм, эдийн засагт эергээр нөлөө үзүүлнэ.

Хуулийн төсөлтэй холбогдуулан Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг дагаж мөрдөх журмын тухай хуулийн төсөл, Хууль хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийн төсөл, Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан

татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Онцгой албан татварын тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Гаалийн болон нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлөх тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Мэргэжлийн нэгдсэн холбооны эрх зүйн байдлын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Нотариатын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Хотын албан татварын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг тус тус боловсруулсан болно.

---oOo---

INTRODUCTION

Revised Draft of the law on Value-Added Tax

The long-term policy document "Vision 2050," approved by Resolution No. 52 of the State Great Khural of Mongolia, aims to establish an economy that is equitable and accessible to every household and citizen by enhancing the competitiveness of small and medium-sized enterprises (SMEs), fostering a favorable investment environment, and creating conditions conducive to the growth of competitive micro, small, and medium-sized businesses. The policy outlines key objectives, including supporting employment and ensuring steady household income growth to strengthen the middle class, reducing inequalities across all sectors while increasing the number of middle-income citizens and improving quality of life. It also aims to create a fully supportive investment environment to foster a favorable business climate and develop internationally competitive micro, small, and medium-sized enterprises to generate more employment opportunities.

By Resolution No. 23 of 2020 of the State Great Khural, the Five-Year Planning for the Development of Mongolia for 2021–2025 were adopted, which provide in Paragraph 3.3.2 that "the environment for supporting micro, small, and medium-sized enterprises shall be strengthened and consolidated," and in Paragraph 4.1.5 that "a favorable business environment shall be created and the purchasing power of citizens shall be improved".

Pursuant to Resolution No. 106 of 2021 of the State Great Khural, the medium-term program entitled "New Recovery Policy" was approved, which provides that, in the long run, average economic growth shall be sustained at 6 percent, per capita national income shall be doubled, and the labor force participation rate shall be raised to 65 percent.

According to Resolution No. 21 of 2024 of the State Great Khural, Annex 1 to the "Government Action Program of Mongolia for 2024–2028" provides under Paragraph 3.2.1 that "tax and social insurance reforms shall be implemented." In this context, the Program outlines key objectives, including reducing the tax burden on low- and middle-income citizens, ensuring the stability of the tax system, progressively harmonizing the tax environment with international standards, enhancing the electronic tax system, alleviating the tax burden on business entities, rationalizing tax incentives, and promoting responsible taxpayers.

Mongolia first introduced the value-added tax in 1998. Subsequently, the Law on Value-Added Tax was revised in its entirety in 2007 and most recently in 2015, and ten years have since passed. In recent years, due to the global pandemic and the challenging geopolitical situation, the depreciation of the MNT, rising inflation, and higher interest rates, it has become of critical importance to protect the incomes of low- and middle-income citizens and households, to support employment, and to sustain the liquidity and working capital of enterprises. Therefore, in order to reduce the burden of value-added tax borne by citizens through final consumption and to comprehensively address the difficulties faced by enterprises, the revised draft of this Law has been developed.

In accordance with Article 8.1.5 and Article 38 of the Law on Legislation, a nationwide and inclusive consultation on tax reform was initiated on 27 January 2025 through the open collection of proposals and the conduct of focus group studies, thereby ensuring the active participation of taxpayers, academics, researchers, and chambers of

commerce. Within this framework, the Ministry of Finance, in cooperation with the tax and customs administrations, the Mongolian National Chamber of Commerce and Industry, the Secretariat of the State Great Khural, and the Economic Development Council, organized 150 meetings and discussions nationwide, involving more than 11,000 taxpayers on a duplicate-count basis, and gathered in excess of 176,000 comments and proposals.

As a result of the consultations, a broad range of common proposals were put forward, including reducing the burden of value-added tax, allowing the immediate deduction of tax paid on the acquisition of fixed assets, establishing incentives to support employment, revising the fundamental principle of income recognition, and ensuring that taxation is applied uniformly to all.

In view of these circumstances, it has become necessary to revise the Law on Value-Added Tax in order to make tax policy more flexible and comprehensible, establish a fair system in which all taxpayers contribute uniformly, support the operations of enterprises, reduce the tax burden on citizens and households, lessen income inequality, enhance the efficiency and accessibility of tax exemptions and incentives, improve tax compliance, and reduce shadow economy.

On the basis of the above grounds and requirements, the revised draft of the Law on Value-Added Tax has been developed in line with the following principal objectives:

To reduce the tax burden on citizens and households, reduce income inequality, support business activity, and provide enterprises with opportunities to expand their operations:

1. The draft law provides for improving the efficiency and accessibility of value-added tax exemptions and reliefs in line with international trends and principles, by introducing a progressive mechanism for crediting and refunding the VAT paid by citizens. Specifically, the proposal stipulates that for each citizen, VAT paid on monthly purchases up to MNT 500,000 shall be 100 percent credited; VAT paid on the portion of purchases between MNT 500,000 and MNT 1,000,000 shall be 50 percent credited; and VAT paid on the portion exceeding MNT 1,000,000 shall be 20 percent credited and refunded.

2. Within the framework of the objective that “all taxpayers shall contribute uniformly and fairly, and VAT shall not impose an additional burden on enterprises,” the draft law provides that all persons shall become VAT withholding taxpayers. Taxpayers with annual sales revenue of up to MNT 400 million shall be subject to a simplified regime under which they report and pay on a quarterly basis. Furthermore, in order to promote business activity and to ensure that VAT does not create additional burdens on enterprises, the form of exemptions that currently cause difficulties for businesses has been revised. Under the new approach, enterprises that purchase exempt goods and engage in activities adding value will no longer face additional VAT burdens, thereby reducing business costs and increasing operational activity.

3. In order to address the issue of undocumented purchases by manufacturers and to reduce the resulting financial burden, the draft law provides that, where payment for purchased goods is made through non-cash means, the price shall be deemed to include value-added tax, thereby granting the right to deduct such amount from the tax payable.

4. A system for assessing taxpayers’ compliance with the law shall be introduced, accompanied by mechanisms to support taxpayers with high compliance and to promote voluntary compliance with tax legislation. In particular, taxpayers with a high level of responsibility and compliance will be granted the possibility to defer payment of domestic

and import VAT liabilities for up to two months. As a result, enterprises will benefit from improved liquidity and reduced financial pressure, which in turn will support business expansion and have a positive effect on broadening the tax base.

5. With a view to reducing the financial burden on enterprises and ensuring that VAT does not create an additional burden, the draft law abolishes existing restrictions on deductions and grants the right to directly deduct VAT paid on the acquisition of fixed assets and on services received from non-resident entities.

6. To support workforce development and human resource policies and to improve working conditions, the draft law provides that expenses incurred for employee training and professional development, as well as for employee welfare, shall be deductible from value-added tax.

7. The draft law provides for the imposition of tax on high-value vehicles for passengers and the discontinuation of exemptions for residential properties exceeding a specified value threshold.

8. Within the framework of the objective of protecting the tax base, the draft law stipulates that value-added tax shall be imposed on digital services provided from abroad to residents of Mongolia, and establishes the requirement for such service providers to register as withholding taxpayers.

The above-mentioned amendments have been reflected in Chapters 1, 2, 3, 4, 5, 6, and 7 of the draft law.

Upon adoption of the draft law, the tax burden borne by citizens and households through consumption will be reduced, real income will be protected, and income inequality will be diminished. Enterprises will benefit from reduced pressure on liquidity and working capital, thereby enabling greater business activity and expansion. A tax system in which all taxpayers contribute uniformly and fairly will be established, tax compliance will be improved, and the shadow economy will be reduced.

Going forward, the introduction of systems based on artificial intelligence and big data will enable taxpayers to obtain the necessary information without delay, resolve issues related to compliance with tax legislation in advance, and exert a positive impact on the operations of enterprises, as well as on the social and economic environment of Mongolia.

---oOo---

НЭМЭГДСЭН ӨРТГИЙН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ

/Шинэчилсэн найруулга/

Нэгдүгээр бүлэг.Нийтлэг үндэслэл

1 дүгээр зүйл.	Хуулийн зорилт
2 дугаар зүйл.	Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хууль тогтоомж
3 дугаар зүйл.	Хуулийн үйлчлэх хүрээ
4 дүгээр зүйл.	Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолт

Хоёрдугаар бүлэг.Татвар төлөгч, түүнд үзүүлэх хөнгөлөлт

5 дугаар зүйл.	Татвар төлөгч
6 дугаар зүйл.	Татвар төлөгчид үзүүлэх татварын хөнгөлөлт, урамшуулал

Гуравдугаар бүлэг.Татвар суутган төлөгч, түүний бүртгэл

7 дугаар зүйл.	Татвар суутган төлөгч

Дөрөвдүгээр бүлэг.Татвар ногдуулах бараа, ажил, үйлчилгээ, татварын хувь

8 дугаар зүйл.	Татвар ногдох бараа, ажил, үйлчилгээ
9 дүгээр зүйл.	Татвар ногдуулах
10 дугаар зүйл.	Татвар ногдуулах борлуулалтын үнэлгээ
11 дүгээр зүйл.	Татварын хувь
12 дугаар зүйл.	Татвараас чөлөөлөх

Тавдугаар бүлэг.Худалдан авалтад төлсөн татварын хасалт, татварын эцсийн тооцоо хийх

13 дугаар зүйл.	Худалдан авалтад төлсөн татварын хасалт
14 дүгээр зүйл.	Тайлант хугацааны татварын эцсийн тооцоо хийх

Зургаадугаар бүлэг.Татвар тайлагнах, төлөх, илүү төлсөн татварыг буцаан олгох

15 дугаар зүйл.	Татвар тайлагнах
16 дугаар зүйл.	Татвар төлөх
17 дугаар зүйл.	Татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт

18 дугаар зүйл.	Татвар суутган төлөгчийн илүү төлсөн татварыг баталгаажуулах
19 дүгээр зүйл.	Дипломат төлөөлөгчийн болон консулын газрын төлсөн татварыг баталгаажуулах
20 дугаар зүйл.	Илүү төлсөн татварыг буцаан олгох
21 дүгээр зүйл.	Монгол Улсад түр хугацаагаар аялсан гадаадын иргэний худалдан авсан бараанд төлсөн татварыг буцаах олгох

Долдугаар бүлэг.Тусгайлсан татварын харилцаа

22 дугаар зүйл.	Татварын хялбаршуулсан горим
23 дугаар зүйл.	Гадаад улсаас цахимаар үзүүлэх үйлчилгээ

Наймдугаар бүлэг.Бусад

24 дүгээр зүйл.	Хууль хүчин төгөлдөр болох

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны ... сарын ... өдөр

Улаанбаатар хот

НЭМЭГДСЭН ӨРТГИЙН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ

/Шинэчилсэн найруулга/

НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ НИЙТЛЭГ ҮНДЭСЛЭЛ

1 дүгээр зүйл.Хуулийн зорилт

1.1.Энэ хуулийн зорилт нь нэмэгдсэн өртгийн албан татвар /цаашид "татвар" гэх/-ыг ногдуулах, тайлагнах, төлөх, буцаан олгохтой холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино.

2 дугаар зүйл.Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хууль тогтоомж

2.1.Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хууль тогтоомж нь Татварын ерөнхий хууль, энэ хууль болон тэдгээртэй нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжийн бусад актаас бүрдэнэ.

3 дугаар зүйл.Хуулийн үйлчлэх хүрээ

3.1.Энэ хууль нь Монгол Улсад импортоор оруулсан, Монгол Улсаас экспортод гаргасан, Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт борлуулсан бараа, ажил, үйлчилгээнд татвар ногдуулах харилцааг зохицуулна.

4 дүгээр зүйл.Хуулийн нэр томъёоны тодорхойлолт

4.1.Энэ хуульд хэрэглэсэн дараах нэр томъёог доор дурдсан утгаар ойлгоно:

4.1.1."ажил" гэж Иргэний хуулийн Гучин нэгдүгээр бүлэгт заасан "ажил гүйцэтгэх" гэснийг;

4.1.2."бараа" гэж мөнгөн хөрөнгө, цахим мөнгө, виртуал хөрөнгөөс бусад бүх төрлийн эд хөрөнгийг;

4.1.3."борлуулалт" гэж мөнгө болон түүнтэй адилтгах үнэ цэнээр үнэлж, барааг бусдын эзэмшил, ашиглалт, өмчлөлд шилжүүлэх, ажил гүйцэтгэх, үйлчилгээ үзүүлэхийг;

4.1.4."орон сууцны зориулалтаар ашиглаж байгаа байр" гэж хүн суурьшин амьдрах зориулалттай баригдан, уг зорилгоор, аж ахуйн үйл ажиллагааны бус хэлбэрээр ашиглагдаж байгаа нийтийн болон амины орон сууцны барилгыг;

4.1.5."оршин суугч бус этгээд" гэж Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн 5.5-д заасан Монгол Улсад байрладаггүй албан татвар

төлөгч, Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн 5.5-д заасан Монгол Улсад оршин суугч бус татвар төлөгчийг;

4.1.6."үйлчилгээ" гэж мөнгөн хөрөнгө, цахим мөнгө, виртуал хөрөнгө, бараа борлуулах, ажил гүйцэтгэхээс бусад бүх төрлийн үйл ажиллагаа.

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ ТАТВАР ТӨЛӨГЧ, ТҮҮНД ҮЗҮҮЛЭХ ХӨНГӨЛӨЛТ

5 дугаар зүйл.Татвар төлөгч

5.1.Аж ахуйн үйл ажиллагаанд бус, хувийн хэрэглээндээ зориулан татвар ногдуулсан бараа, ажил, үйлчилгээг худалдан авч байгаа эцсийн хэрэглэгч хувь хүн татвар төлөгч байна.

5.2.Татвар төлөгч нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт худалдан авсан бараа, ажил, үйлчилгээний төлбөрийн баримтыг цахим төлбөрийн баримтын системд бүртгүүлнэ.

6 дугаар зүйл.Татвар төлөгчид үзүүлэх татварын хөнгөлөлт, урамшуулал

6.1.Татвар төлөгчийн тухайн сарын 500,000 төгрөг хүртэлх худалдан авалтад төлсөн татварыг 100 хувь, 500,001-1,000,000 төгрөг хүртэлх худалдан авалтад төлсөн татварыг 50 хувь, 1,000,001 төгрөгөөс дээш худалдан авалтад төлсөн татварыг 20 хувиар хөнгөлж, буцаан олгоно.

6.2.Татвар төлөгч нь татвар ногдсон бараа, ажил, үйлчилгээг худалдан авч, холбогдох төлбөрийн баримтыг хуульд заасан хугацаанд цахим төлбөрийн баримтын системд бүртгүүлж, баталгаажуулснаар татварын хөнгөлөлтийг эдэлнэ.

6.3.Татвар төлөгчийн худалдан авсан бараа, ажил, үйлчилгээнд төлсөн татварын хөнгөлөлтийг төлбөрийн баримт баталгаажсанаас хойш хөдлөх болон үл хөдлөх эд хөрөнгийн хувьд 45 хоногт, бусад тохиолдолд нэг сарын дотор тухайн татвар төлөгчийн татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн системд бүртгэлтэй дансанд олгоно.

6.4.Татварын албанаас төлбөрийн баримтыг энэ зүйлийн 6.2-т заасан шаардлагад нийцээгүй эрсдэлтэй гэж үзсэн тохиолдолд уг худалдан авалт, төлбөрийн баримтыг нягтлан, татвар төлөгчөөс шаардлагатай тайлбар, тодруулгыг авсны үндсэн дээр төлбөрийн баримтыг баталгаажуулах асуудлыг шийдвэрлэнэ.

6.5.Татвар төлөгчийг бараа, ажил, үйлчилгээг худалдан авч, холбогдох төлбөрийн баримтыг цахим төлбөрийн баримтын системд бүртгүүлсэн тохиолдолд сугалааны тохирлоор урамшуулал олгож болно.

6.6.Татвар төлөгчид үзүүлэх энэ зүйлийн 6.1-д заасан хөнгөлөлтийг олгох, баталгаажуулах, түүнийг нягтлан бодох бүртгэлд тусгах журам, 6.5-д заасан урамшууллын хэмжээ, олгох журмыг санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална.

ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ ТАТВАР СУУТГАН ТӨЛӨГЧ,

ТҮҮНИЙ БҮРТГЭЛ

7 дугаар зүйл.Татвар суутган төлөгч

7.1.Энэ хуулийн 4.1.3-т заасан борлуулалт хийж үйл ажиллагааны орлого олсон этгээд нь нэмэгдсэн өртгийн албан татвар суутган төлөгч (цаашид “татвар суутган төлөгч”) болно.

7.2.Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль болон Монгол Улсын олон улсын гэрээний дагуу татварын албанд бүртгэлтэй төлөөний газар нь татвар суутган төлөгч байна.

ДӨРӨВДҮГЭЭР БҮЛЭГ ТАТВАР НОГДУУЛАХ БАРАА, АЖИЛ, ҮЙЛЧИЛГЭЭ, ТАТВАРЫН ХУВЬ

8 дугаар зүйл.Татвар ногдох бараа, ажил, үйлчилгээ

8.1.Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт борлуулсан, Монгол Улсад импортоор оруулсан, Монгол Улсаас экспортод гаргасан бараа, ажил, үйлчилгээнд татвар ногдуулна.

8.2.Оюуны өмч, патент, зохиогчийн эрх, түүнд хамаарах эрх, ноу-хау, аж үйлдвэрийн өмч, (барааны тэмдэг, газар зүйн заалт, шинэ бүтээл, ашигтай загвар, бүтээгдэхүүний загвар), худалдааны нууц, франчайз, мерчандайз, лиценз зэрэг оюуны өмчийг ашиглах, шилжүүлэхийг энэ хуульд заасан үйлчилгээнд хамааруулна.

8.3.Төрийн байгууллагаас олгосон эрхийг борлуулах, шилжүүлэхийг энэ хуульд заасан бараанд хамааруулна.

8.4.Хөдөлмөрийн гэрээгээр байнга болон түр хугацаагаар ажиллаж байгаа иргэнд олгосон цалин, хөдөлмөрийн хөлс, нэмэгдэл, тэтгэвэр, тэтгэмж, шагнал, урамшуулалд албан татвар ногдуулахгүй.

9 дүгээр зүйл.Татвар ногдуулах

9.1.Бараа, ажил, үйлчилгээ борлуулсан, экспортод гаргасан, импортоор оруулсан тухай бүр татвар ногдуулж, төлбөрийн нэхэмжлэх, төлбөрийн баримт эсхүл гаалийн мэдүүлэг үйлдэнэ.

9.2.Бараа, ажил, үйлчилгээний борлуулалтыг Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн 12.1-д заасны дагуу хүлээн зөвшөөрч, борлуулалтын нэхэмжлэл, эсхүл төлбөрийн баримт үйлдсэнээр татвар ногдуулна.

9.3.Татвар суутган төлөгч нь татан буугдах үед хувьцаа эзэмшигч, хувь нийлүүлэгчид барааг хуваарилах шийдвэр гаргасан өдрөөр тооцож татвар ногдуулна.

9.4.Барааг импортоор оруулсан, экспортод гаргасан бол уг барааг гаальд мэдүүлж бүрдүүлэлт хийсэн өдрөөр тооцож татвар ногдуулна.

9.5.Татвар суутган төлөгчийн ногдуулсан татварыг нэмэгдсэн өртгийн албан татварын өглөг (цаашид “татварын өглөг” гэх)-өөр тооцож бүртгэнэ.

10 дугаар зүйл.Татвар ногдуулах борлуулалтын үнэлгээ

10.1.Бараа, ажил, үйлчилгээний татвар ногдуулах үнэлгээг доор дурдсаны дагуу тодорхойлно:

10.1.1.импортоор оруулсан барааны татвар тооцох үнэлгээг Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуульд заасны дагуу тодорхойлсон гаалийн үнэ дээр гаалийн албан татвар, онцгой болон бусад албан татварыг нэмж;

10.1.2.Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт харилцан хамааралгүй этгээдэд борлуулсан бараа, ажил, үйлчилгээний гэрээ, хэлцлийн үнээр;

10.1.3.татвар суутган төлөгч нь татан буугдахдаа хувьцаа эзэмшигч, хувь нийлүүлэгчид барааг хуваарилах үед тухайн барааны татвар тооцох үнэлгээг жишиг үнийн аргаар;

10.1.4.өрийн төлбөрийг бараа шилжүүлэх, ажил гүйцэтгэх, үйлчилгээ үзүүлэх замаар барагдуулсан бол өр төлбөрийн дүнгээр;

10.1.5.зуучлалын үйлчилгээний хувьд зуучлалын гэрээнд заасан зуучлалын шагнал, хөлсний дүнг гэрээнд тусгайлан заагаагүй бол жишиг үнийн аргаар;

10.2.Жишиг үнийн арга хэрэглэх, үнэ шилжилтийн тохируулга хийх харилцааг Татварын ерөнхий хуульд заасны дагуу зохицуулна.

11 дүгээр зүйл.Татварын хувь

11.1.Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт борлуулсан, импортолсон бараа, ажил, үйлчилгээнд 10 хувийн татвар ногдуулна.

11.2.Доор дурдсан бараа, ажил, үйлчилгээнд тэг /"0"/ хувийн татвар ногдуулна.

11.2.1.Монгол Улсын нутаг дэвсгэрээс экспортод гаргаж гаалийн байгууллагад мэдүүлсэн бараа;

11.2.2.Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасны дагуу Монгол Улсаас гадаад улсад, гадаад улсаас Монгол Улс хүртэл, түүнчлэн гадаад улсаас Монгол Улсын хилээр дамжуулан бусад улсад гаргасан олон улсын зорчигч болон ачаа тээврийн үйлчилгээ;

11.2.3.олон улсын болон орон нутгийн нислэгт үзүүлэх агаарын навигацийн үйлчилгээ, нисэхийн үйлчилгээ, зорчигч, ачаа, шуудангийн агаарын тээврийн үйлчилгээ;

11.2.4.Монгол Улсын нутаг дэвсгэрээс гадна үзүүлсэн ажил, үйлчилгээ;

11.2.5.төлөөний газартайгаас бусад Монгол Улсад оршин суугч бус этгээдэд үзүүлсэн үйлчилгээ;

11.2.6.олон улсын нислэг үйлдэж байгаа дотоодын болон гадаадын агаарын тээврийн хөлөгт үзүүлэх нислэгийн хөдөлгөөний удирдлага, техникийн болон шатахууны үйлчилгээ, цэвэрлэгээ, нислэгийн явцад нисэх бүрэлдэхүүн, зорчигчдод худалдаа, хоол, ундаагаар үйлчилсэн үйлчилгээ, нисэх буудлаас үзүүлэх зорчигч үйлчилгээ, зорчигчийн аюулгүй байдлын хураамж;

11.2.7.ашигт малтмалын эцсийн бүтээгдэхүүн;

11.2.8.эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажлын туршилтын бүтээгдэхүүн;

11.2.9.тур оператор, аяллын агент гадаад улсын аялал жуулчлалын байгууллагатай гэрээ байгуулж жуулчдыг нь хүлээн авах, уг үйлчилгээг төлөвлөх, сурталчлах, виз авахтай холбогдсон болон аяллын бусад бичиг баримтын бүрдүүлэлт хийх зэрэг гадаадын жуулчинд үзүүлсэн үйлчилгээ.

11.3.Энэ зүйлийн 11.2.1, 11.2.2, 11.2.4, 11.2.5, 11.2.7, 11.2.9 дэх заалтыг Монгол Улсад оршин суугч бус этгээдтэй байгуулсан гэрээний үндсэн дээр үйлчилгээ үзүүлж байгаа татвар суутган төлөгчид хамааруулна.

11.4.Олон улсын зорчигч болон ачаа тээврийн үйлчилгээг эрхлэхтэй холбогдуулан Монгол Улсын хилийн дотор салгаж хийсэн тээвэрлэлтэд энэ зүйлийн 11.2.2 дахь заалт хамаарахгүй.

11.5.Энэ зүйлийн 11.2.9-д заасан үйлчилгээнд жуулчдад үйлчлэх бааз, ресторан, жуулчин тээвэрлэх, газарчлах болон зочид буудлын үйлчилгээ хамаарахгүй.

11.6.Энэ зүйлийн 11.2.7-д заасан экспортод гаргасан ашигт малтмалын эцсийн бүтээгдэхүүний нэр төрөл, ангиллыг Ашигт малтмалын тухай хуульд нийцүүлэн Барааг тодорхойлох, кодлох уялдуулсан системийн дагуу, 11.2.8-д хамаарах барааны жагсаалтыг Засгийн газар батална.

12 дугаар зүйл.Татвараас чөлөөлөх

12.1.Дараах бараа, ажил, үйлчилгээг татвараас чөлөөлнө:

12.1.1.гаалийн байгууллагаас баталсан, гадаад улс, гаалийн баталгаат бүс, чөлөөт бүсээс зорчигчдод татваргүй нэвтрүүлэхийг зөвшөөрсөн хэмжээ бүхий биедээ авч яваа хувийн хэрэглээний бараа;

12.1.2.Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байнга оршин суудаг гадаадын дипломат төлөөлөгчийн болон консулын газар, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага, түүний төрөлжсөн салбарын хэрэгцээнд зориулан импортоор оруулсан бараа;

12.1.3.гадаад улсын Засгийн газар, олон улсын байгууллагаас буцалтгүй болон хүмүүнлэгийн тусламжаар импортолсон бараа, тус санхүүжилтээр дотоодын зах зээлээс худалдан авсан бараа, ажил, үйлчилгээ;

12.1.4.хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний хэрэглээнд зориулсан тусгай зориулалтын хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж, автотээврийн хэрэгсэл;

12.1.5.зэвсэгт хүчин, цагдаа, тагнуул, улсын аюулгүй байдлыг хангах, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, төрийн тусгай хамгаалалтын байгууллагын болон авлигатай тэмцэх байгууллагын хэрэгцээнд зориулан импортоор оруулж байгаа зэвсэг, тусгай техник хэрэгсэл;

12.1.6.орон сууцны зориулалтаар ашиглаж байгаа байр, түүний тодорхой хэсгийг борлуулсны орлого;

12.1.7.эмчилгээний зориулалтаар хэрэглэх цус, цусан бүтээгдэхүүн, эд эрхтэн;

12.1.8.энэ хуулийн 11.2.7-д зааснаас бусад экспортод гаргасан ашигт малтмалын бүтээгдэхүүн;

12.1.9.Монгол Улсаас гадаад улсад суугаа дипломат төлөөлөгчийн болон консулын газрын албан ажлын болон тэдгээрт ажиллагсдын хувийн хэрэгцээнд зориулан худалдаж авсан бараа, ажил, үйлчилгээг тухайн улсад албан татвараас чөлөөлдөг бол тэр улсаас Монгол Улсад суугаа дипломат төлөөлөгчийн болон консулын газрын албан ажлын болон тэдгээрт ажиллагсдын хувийн хэрэгцээнд зориулж Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт худалдан авсан бараа, гүйцэтгэсэн ажил, үзүүлсэн үйлчилгээ;

12.1.10.нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 10 дахин, зөөврийн компьютерын хувьд 30 дахин нэмэгдүүлснээс дээшгүй үнийн дүнтэй, ижил төрлийн хоёроос илүүгүй бараа бүхий хувь хүний нэр дээр илгээсэн улс хоорондын шуудангийн илгээмж;

12.1.11. экспортод гаргасан түүхий болон угаасан, самнасан ноолуур, арьс шир.

12.2.Энэ зүйлийн 12.1.3 дахь заалтад давагдашгүй хүчин зүйл болон түүнтэй адилтгах бусад гамшгийн улмаас учирсан хохирлыг арилгахад зориулсан, түүнчлэн Монгол Улсын Засгийн газраас гадаад улсын Засгийн газар, олон улсын байгууллагатай байгуулсан гэрээний дагуу хариу төлбөргүйгээр олгосон хандив, тусламжийг хамааруулна.

12.3.Тусгай зориулалтын бус автомашин худалдан авахад энэ зүйлийн 12.1.4 дэх заалт хамаарахгүй.

12.4.Гадаадын дипломат төлөөлөгчийн болон консулын газар, тэдгээрт ажиллагсдад энэ зүйлийн 12.1.9-д заасан чөлөөлөх татварыг буцаан олгоно.

12.5.Дараах үйлчилгээг татвараас чөлөөлнө:

12.5.1.санхүүгийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ;

12.5.2.эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ;

12.5.3.албан боловсролын үйлчилгээ;

12.5.4.Автотээврийн тухай хуулийн 3.1.11-д заасан таксинаас бусад нийтийн тээврийн үйлчилгээ;

12.5.5.нийгмийн болон эрүүл мэндийн даатгалын сангийн мөнгөн хөрөнгийг байршуулсны хүүг олгох, шилжүүлэх үйлчилгээ;

12.5.6.орон сууцны зориулалтаар барьсан, энэ зориулалтын дагуу ашиглагдаж байгаа байрыг болон түүний тодорхой хэсгийг хөлслүүлэх үйлчилгээ;

12.5.7.Монгол Улсын Их Хурал, түүний харьяа байгууллагууд, Засгийн газар, түүний агентлагууд, төсөвт байгууллагуудаас үзүүлж байгаа төрийн үйлчилгээ;

12.5.8.Ирээдүйн өв санд улсын төсвөөс хуваарилсан орлогын эх үүсвэр, сангийн хөрөнгө оруулалтын орлого;

12.5.9.шашны байгууллагын үйлчилгээ;

12.5.10.оршуулгын үйлчилгээ.

12.6.Энэ зүйлийн 12.5.1-д заасан санхүүгийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээнд доор дурдсаныг хамруулна:

12.6.1.валют солих үйлчилгээ, хүлээн авах, шилжүүлэх, баталгаа, төлбөрийн нэхэмжлэл гаргах, вексель, хадгаламжийн данстай холбоотой үйлчилгээ;

12.6.2.даатгал, даатгалын зуучлал, давхар даатгал, даатгалын хураамж;

12.6.3.үнэт цаас, хувьцаа, санхүүгийн бусад хэрэгсэл гаргах, бүртгүүлэх, шилжүүлэх, борлуулах, хүлээн авах, хадгалах, тэдгээрт баталгаа гаргах үйлчилгээ;

12.6.4.банкны болон банк бус санхүүгийн байгууллага, хадгаламж, зээлийн хоршооны зээл, зээлийн хүү, зээлийн баталгааны хураамж, хөрөнгөөр баталгаажсан үнэт цаас гаргах зориулалтаар шилжүүлсэн зээл, санхүүгийн түрээсийн хүү, санхүүгийн түрээсээс үүсэх шаардах эрх;

12.6.5.шаардах эрхийг худалдан авах замаар санхүүжилт хийх /факторинг, форфайтинг зэрэг тэдгээртэй адилтгах хэлцэл/.

12.7.Энэ зүйлийн 12.5.1 дэх заалтад Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн 9.4-т заасан хүү, 10.1.3-т заасан хувьцаа, үнэт цаас, санхүүгийн бусад хэрэгсэл, санхүүгийн түрээсийн хүү, ногдол ашиг, зээлийн баталгааны хураамж, даатгалын гэрээний хураамж төлөх үйлчилгээ хамаарна.

12.8.Бараа, ажил, үйлчилгээг үйлдвэрлэлийн дотоод эргэлтэд ашигласнаас бусад хэлбэрээр бусдад үнэ төлбөргүй шилжүүлсэн буюу хувийнхаа хэрэгцээнд ашигласан бол албан татвараас чөлөөлөхгүй.

12.9.Засгийн газрын бус байгууллагууд Засгийн газрын шийдвэр, гэрээний үндсэн дээр санхүүжилт авч төрийн гүйцэтгэх байгууллагын тодорхой чиг үүргийг бүрэн буюу хэсэгчлэн гүйцэтгэж байгаа үйлчилгээ энэ зүйлийн 12.5.7-д хамаарахгүй.

12.10.Гадаад улсын Засгийн газар, олон улсын байгууллагаас хүмүүнлэгийн болон буцалтгүй тусламжаар авсан бараа, буцалтгүй болон хүмүүнлэгийн тусламж, хөнгөлөлттэй зээлийн хүрээнд гадаад улсын Засгийн газар, олон улсын байгууллагаас өгсөн санхүүжилт /мөнгөн хөрөнгө/-ээр дотоодын зах зээлээс

худалдан авч байгаа бараа, ажил, үйлчилгээг албан татвараас чөлөөлөхөд мөрдөх журмыг санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална.

ТАВДУГААР БҮЛЭГ ХУДАЛДАН АВАЛТАД ТӨЛСӨН ТАТВАРЫН ХАСАЛТ, ТАТВАРЫН ЭЦСИЙН ТООЦОО ХИЙХ

13 дугаар зүйл.Худалдан авалтад төлсөн татварын хасалт

13.1.Татвар суутган төлөгчийн аж ахуйн үйл ажиллагааны зориулалтаар худалдан авсан бараа, ажил, үйлчилгээнд төлсөн, импортын бараанд төлсөн татварыг татварын өглөгөөс хасаж тооцно.

13.2.Монгол Улсад оршин суугч харилцан хамааралгүй этгээдээс төлбөрийн баримтгүй худалдан авсан бараа, ажил үйлчилгээний төлбөрийг бэлэн бусаар хийсэн тохиолдолд төлбөрийн баримт үүсгэж, төлбөрийн дүнд 10 хувийн татвар шингэсэн гэж үзэн татварын өглөгөөс хасаж тооцож болно.

13.3.Татвар суутган төлөгчийн Монгол Улсад оршин суугч бус этгээдээс ажил, үйлчилгээ худалдан авсан тохиолдолд төлбөрийг бэлэн бусаар гүйцэтгэсэн баримт, ажил, үйлчилгээний гэрээг үндэслэн ногдуулж суутгасан татварыг татварын өглөгөөс хасаж тооцно.

13.4.Энэ зүйлийн 13.2-т заасан төлбөр тооцоог хүлээн авсан этгээд борлуулалтыг хийгээгүй гэж гомдол гаргасан тохиолдолд хасалтыг түдгэлзүүлж, татварын алба 30 хоногийн дотор хянан шийдвэрлэнэ.

13.5.Ёслол хүндэтгэлийн арга хэмжээ болон аж ахуйн үйл ажиллагаатай шууд холбоогүй ажилтны хангамжид зориулж худалдан авалтад төлсөн татварыг төлбөл зохих албан татвараас Хөдөлмөрийн тухай хуульд заасан хөдөлмөрийн гэрээ болон онцгой нөхцөл бүхий хөдөлмөрийн гэрээ байгуулан ажиллаж байгаа ажиллагчдад олгосон өмнөх дараалсан 12 сарын цалингийн зардлын дундаж дүнгийн 5 хувиас тус тус хэтрэхгүй дүнгээр хасаж тооцно.

13.6. Ажилтныг сургах, мэргэжил дээшлүүлэх, мэргэшүүлэхэд зориулж худалдан авалтад төлсөн татварыг төлбөл зохих албан татвараас Хөдөлмөрийн тухай хуульд заасан хөдөлмөрийн гэрээ болон онцгой нөхцөл бүхий хөдөлмөрийн гэрээ байгуулан ажиллаж байгаа ажиллагчдад олгосон өмнөх дараалсан 12 сарын цалингийн зардлын дундаж дүнгийн 10 хувиас хэтрэхгүй дүнгээр хасаж тооцно

13.7.Татвараас чөлөөлөгдөх үйл ажиллагаа эрхлэхэд зориулан импортолсон болон худалдаж авсан бараа, ажил, үйлчилгээнд ногдуулсан татварыг татварын өглөгөөс хасаж тооцохгүй.

13.8.Татвар суутган төлөгч нь үйлдвэрлэл, үйлчилгээний зориулалтаар импортоор оруулсан болон худалдан авсан бараа, ажил, үйлчилгээний зарим хэсгийг татвар ногдох, үлдсэн хэсгийг татвараас чөлөөлөгдөх орлого олоход, эсхүл татвар ногдох орлого олоход хамааралгүй үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд зориулсан тохиолдолд зөвхөн татвар ногдох үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд төлсөн татварыг татварын өглөгөөс хасаж тооцно.

14 дүгээр зүйл.Тайлант хугацааны татварын эцсийн тооцоо хийх

14.1.Татвар суутган төлөгч нь тухайн сард борлуулсан бараа, ажил, үйлчилгээнд ногдуулсан татварын өглөгөөс худалдан авалтад төлсөн татварын дүнг хасаж тайлант хугацаанд төлбөл зохих татвар, эсхүл татварын илүү төлөлтийг тодорхойлно.

14.2.Худалдан авалтад төлсөн татварыг хасах, тайлант хугацаанд төлөх татварын тооцоо хийх, нягтлан бодох бүртгэлд тусгах журмыг санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална.

ЗУРГАДУГААР БҮЛЭГ ТАТВАР ТАЙЛАГНАХ, ТӨЛӨХ, ИЛҮҮ ТӨЛСӨН ТАТВАРЫГ БУЦААН ОЛГОХ

15 дугаар зүйл.Татвар тайлагнах

15.1.Татвар суутган төлөгч нь тухайн сарын татварын тайланг дараа сарын 10-ны өдрийн дотор харьяа татварын албанд цахимаар тушаана.

15.2.Татвар суутган төлөгч нь оршин суугч бус этгээдээс худалдан авсан ажил, үйлчилгээнд суутган авсан татварын тайланг энэ зүйлийн 15.1-д заасан хугацаанд харьяалах татварын албанд тушаана.

15.3.Импорт, экспортын барааны мэдүүлэг, ногдуулсан, төлсөн татварыг гаалийн байгууллага татварын албанд цахимаар харилцан мэдээлэл солилцож тухай бүр хүргүүлнэ.

16 дугаар зүйл.Татвар төлөх

16.1.Импортын барааны татварыг тухайн барааг гаальд бүрдүүлэлт хийх үед ногдуулан төсөвт төлнө.

16.2.Татвар суутган төлөгч нь энэ хуулийн 14 дүгээр зүйлд заасны дагуу тодорхойлж тухайн сард тайлагнасан төлбөл зохих татвараа дараа сарын 15-ны өдрийн дотор төсөвт төлнө.

16.3.Оршин суугч бус этгээдээс татвар суутгаж тайлагнасан энэ зүйлийн 15.2-т зааснаас бусад этгээд дараа сарын 15-ны өдрийн дотор төсөвт төлнө.

17 дугаар зүйл.Татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт

17.1.Татварын ерөнхий хуулийн 6.1.51-д заасан хууль даган мөрдөлтийн түвшин сайн буюу түүнээс дээш үнэлгээтэй татвар суутган төлөгч хүсэлт гаргасан тохиолдолд татвар төлөх хугацааг нэг сарын хугацаанд хойшлуулан татвар төлөх хугацааны хөнгөлөлт үзүүлнэ.

17.2.Энэ зүйлийн 17.1-д заасан хугацаанд хойшлуулсан татвараа бүрэн төлсөн, хууль даган мөрдөлтийн түвшин сайн буюу түүнээс дээш үнэлгээтэй татвар суутган төлөгч тухайн сард хүсэлт гаргасан тохиолдолд татвар төлөх хугацааг хоёр сарын хугацаанд сар бүр тэнцүү хэмжээгээр төлөхөөр хойшлуулна.

17.3.Хууль даган мөрдөлтийн түвшин сайн буюу түүнээс дээш үнэлгээтэй импортын барааны мэдүүлэгч хүсэлт гаргасан тохиолдолд тухайн импортын бараанд төлөх импортын татвар төлөх хугацааг нэг сарын хугацаагаар хойшлуулна.

17.4.Энэ зүйлийн 17.3-т заасан хугацаанд хойшлуулсан татвараа бүрэн төлсөн, хууль даган мөрдөлтийн түвшин сайн буюу түүнээс дээш үнэлгээтэй импортын барааны мэдүүлэгч хүсэлт гаргасан тохиолдолд тухайн импортын бараанд төлөх импортын татварын хугацааг хоёр сарын хугацаанд сар бүр тэнцүү хэмжээгээр төлөхөөр хойшлуулж болно. Хойшлуулан төлөх татварын хэмжээ нь тухайн татвар төлөгчийн сүүлийн улиралд импортолсон ижил төрлийн бараанд төлсөн нэмэгдсэн өртгийн албан татварын сарын дунджаас хэтрэхгүй байна.

17.5.Энэ зүйлийн 17.1, 17.2, 17.3, 17.4-т заасны дагуу хойшлуулсан хугацаанд татвараа бүрэн төлөөгүй, хууль даган мөрдөлтийн түвшин буурсан, борлуулалтдаа цахим төлбөрийн баримт олгоогүй нь тогтоогдсон бол татвар төлөх хугацаа хойшлуулсан шийдвэр үл маргах журмаар хүчингүй болж, хүчингүй болсон өдрөөс татварын өр үүссэнд тооцно.

17.6.Энэ зүйлийн 17.5-д заасны дагуу татвар төлөх хугацааг хойшлуулсан шийдвэр хүчингүй болсон тохиолдолд тухайн татвар суутган төлөгч нэг улирлын хугацаанд энэ зүйлийн 17.1, 17.2, 17.3, 17.4-т заасан хүсэлт гаргахгүй бөгөөд энэ зүйлийн 17.5-д заасан зөрчил арилсан тохиолдолд дахин 17.1-д заасан хөнгөлөлтийг эдлэхээр хүсэлт гаргаж болно.

17.7.Энэ зүйлд заасан татвар төлөх хугацааг хойшлуулах хүсэлтийг татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сан, хууль даган мөрдөлтийн түвшинд үндэслэн харьяа татварын алба хүсэлт ирүүлснээс хойш ажлын таван өдрийн дотор шийдвэрлэнэ.

17.8.Энэ зүйлд заасны дагуу хойшлуулсан хугацаанд татварын өр төлөх хугацааг хойшлуулсан гэж үзэж өр хураах ажиллагааг хэрэгжүүлэхгүй.

Тайлбар: “Ижил төрлийн бараа” гэж Барааг тодорхойлох, кодлох уялдуулсан системийн зургаан орны түвшинд нэг ангилалд хамаарах барааг ойлгоно.

18 дугаар зүйл.Татвар суутган төлөгчийн илүү төлсөн татварыг баталгаажуулах

18.1.Энэ хуулийн 13.1-д заасны дагуу тухайн сард хийх хасалтын хэмжээ нь мөн хугацаанд төлбөл зохих татварын дүнгээс их байвал татварын алба дараах байдлаар шийдвэрлэнэ:

18.1.1.дараагийн сар, улирал, жилд төлөх татварт шилжүүлэн тооцох;

18.1.2.хууль тогтоомжийн дагуу төсөвт төлөх бусад төрлийн татварын төлбөрт шилжүүлэн тооцох;

18.1.3.татвар төлөгчид буцаан олгох.

18.2.Татварын алба нь нэмэгдсэн өртгийн албан татварын ногдуулалт, төлөлтийг баталгаажуулах, илүү төлөлтийг тооцох, энэ зүйлийн 18.1-д заасан ажиллагааг хэрэгжүүлэх цахим системтэй байна.

18.3.Татвар суутган төлөгч нь илүү төлсөн татвараа буцаан авах хүсэлтээ татварын тооцоо хийж, тайлан тушаах үедээ харьяалах татварын албанд цахимаар хүргүүлнэ.

18.4.Харьяа татварын алба энэ зүйлийн 18.3-т заасан хүсэлтийг хүлээн авснаас хойш ажлын 15 өдөрт багтаан хянан шалгаж, баталгаажуулахаар албан татварыг буцаан олгуулах саналын хамт татварын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад хүргүүлнэ.

18.5.Татварын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага энэ зүйлийн 18.4-т зааснаар ирүүлсэн хүсэлт, саналыг хүлээн авснаас хойш ажлын долоон өдөрт багтаан хянаж буцаан олгох татварын хэмжээг тодорхойлж, энэ тухай албан татвар төлөгчид бичгээр буюу цахим хэлбэрээр мэдэгдэж, буцааж олгох албан татварын хэмжээ, өрийн дүн зэргийг хянан баталгаажуулж, албан татвар буцаан олгох саналыг ажлын хоёр өдөрт багтаан санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагад хүргүүлнэ.

18.6.Буцаан олгох татварын хэмжээ нь тайлант хугацаанд худалдан авалтад төлсөн татварын дүнгээс хэтрэхгүй байна.

19 дүгээр зүйл.Дипломат төлөөлөгчийн болон консулын газрын төлсөн татварыг баталгаажуулах

19.1.Дипломат төлөөлөгчийн болон консулын газрын албан ажлын болон тэдгээрт ажиллагсдын хувийн хэрэгцээнд зориулж Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт худалдан авсан бараа, ажил, үйлчилгээнд төлсөн татварыг буцаан олгоно.

19.2.Энэ зүйлийн 19.1-д заасан буцаан олголт авах этгээд тухайн сард дотоодын зах зээлээс худалдан авсан бараа, ажил, үйлчилгээнд төлсөн татварыг буцаан авах хүсэлтээ холбогдох баримтын хамт дараа сарын 10-ны өдрийн дотор татварын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад бичгээр, эсхүл цахимаар хүргүүлнэ.

19.3.Татварын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага энэ зүйлийн 19.2-т заасан хүсэлтийг хүлээн авснаас хойш ажлын долоон өдөрт багтаан хянаж, буцаан олгох татварын хэмжээг тодорхойлж, татвар буцаан олгох саналыг ажлын хоёр өдөрт багтаан санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагад хүргүүлнэ.

20 дугаар зүйл.Илүү төлсөн татварыг буцаан олгох

20.1.Санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага нь энэ хуулийн 18.5, 19.3-т заасан саналыг хүлээн авснаас хойш ажлын 45 өдөрт багтаан татварыг буцаан олгох шийдвэрийг гаргана.

20.2.Энэ хуулийн 13 дугаар зүйлд заасан хасалт, 18, 19 дүгээр зүйлд заасан буцаан олголтыг хянан баталгаажуулах, нягтлан бодох бүртгэлд тусгах журмыг санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална.

21 дүгээр зүйл.Монгол Улсад түр хугацаагаар аялсан гадаадын иргэний худалдан авсан бараанд төлсөн татварыг буцаах олгох

21.1.Гадаад улсаас Монгол Улсад 90 хоног хүртэлх хугацаагаар суралцах, ажил хөдөлмөр эрхлэхээс бусад зорилгоор аялж байгаа гадаадын иргэний хувийн хэрэгцээнд зориулж гаалийн нутаг дэвсгэрээс худалдан авсан бараанд төлсөн татварыг 100 хувь буцаан олгоно.

21.2.Энэ зүйлийн 21.1-д заасан буцаан олголтыг дараах нөхцөл, шаардлагыг бүрэн хангасан тохиолдолд олгоно:

21.2.1.татварын албаны шаардлагад нийцсэн кассын машин, пос терминал болон түүнтэй адилтгах программ хангамж, тоног төхөөрөмж бүхий татвар суутган төлөгчөөс бараа худалдан авсан байх;

21.2.2.худалдан авсан бараа цахим төлбөрийн баримтын системд бүртгэгдсэн байх;

21.2.3.татварын албаны шаардлагад нийцсэн цахим төлбөрийн баримт авсан байх;

21.2.4.буцаан олголт авах барааны төлбөрийн баримт дээрх худалдан авалтын дүн нь Засгийн газрын баталсан үнийн дүнгээс дээш байх;

21.2.5.барааг худалдан авснаас хойш 90 хоногийн дотор өөрийн биеэр улсын хилээр авч гарах.

21.3.Энэ зүйлийн 21.1-д заасан иргэн олон улсын нисэх онгоцны буудлын шалган нэвтрүүлэх хэсгээр гарсны дараа татвар буцаан авах хүсэлтийг гаргана.

21.4.Энэ зүйлийн 21.1-д заасан иргэнд буцаан олгох төлбөрийн баримтыг бүртгэх, түүнд хяналт тавих журам, барааны жагсаалт, буцаан олгох татварын хувь хэмжээ, энэ зүйлийн 21.2.4-т заасан үнийн дүнг Засгийн газар батална.

ДОЛДУГААР БҮЛЭГ ТУСГАЙЛСАН ТАТВАРЫН ХАРИЛЦАА

22 дугаар зүйл.Татварын хялбаршуулсан горим

22.1.Дараалсан 12 сарын хугацаанд 400 сая төгрөг хүртэлх борлуулалтын орлоготой, эсхүл шинээр үүсгэн байгуулагдсан, Аж ахуй нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.3.2-т заасан үйл ажиллагаа эрхэлдэггүй татвар суутган төлөгч өөрийн хүсэлтээр татварын хялбаршуулсан горимд хамрагдаж болно.

22.2.Татвар суутган төлөгчийн борлуулалтын орлогын хэмжээ нь татварын жилийн дундуур 400 сая төгрөгт хүрсэн тохиолдолд татварын хялбаршуулсан горимын бүртгэлээс хасаж, дараагийн сараас энэ хуулийн зургаадугаар бүлэгт заасны дагуу татвараа тайлагнаж төлнө.

22.3.Энэ зүйлийн 22.2-т заасны дагуу татварын хялбаршуулсан горимоос хасагдсан татвар суутган төлөгч дараагийн 12 сарын хугацаанд хялбаршуулсан горимд бүртгүүлэх хүсэлт гаргахгүй.

22.4.Санхүүгийн тайланд үндсэн хөрөнгөөр бүртгэлтэй хөрөнгийн болон татвараас чөлөөлөгдөх бараа, ажил, үйлчилгээний борлуулалтыг энэ зүйлийн 22.1-д заасан борлуулалтын орлогод тооцохгүй.

22.5.Хялбаршуулсан горимд хамрагдсан татвар суутган төлөгчийн тухайн улиралд борлуулсан бараа, ажил, үйлчилгээний дүнгийн 90 хувьтай тэнцэх хэмжээгээр бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авснаар тооцон төлбөл зохих татварыг тодорхойлж, тухайн улирлын татварын тайланг дараагийн сарын 20-ны өдрийн дотор харьяа татварын албанд цахимаар тушаана.

22.6.Хялбаршуулсан горимд хамрагдах татвар суутган төлөгч этгээд энэ зүйлийн 22.5-д заасны дагуу тодорхойлж тайлагнасан татварыг тухайн улирлын дараа сарын 20-ны өдрийн дотор төсөвт төлнө.

23 дугаар зүйл. Гадаад улсаас Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байрлах татвар төлөгчид зайнаас цахимаар үзүүлсэн үйлчилгээнд татвар ногдуулах

23.1.Монгол Улсад оршин суугч бус этгээд гадаад улсаас Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байрлах этгээдэд зайнаас, цахимаар үйлчилгээ үзүүлж, жилийн 400 сая төгрөг ба түүнээс дээш борлуулалтын орлого олсон бол оршин суугч бус этгээд нь татвар суутган төлөгчөөр бүртгүүлнэ.

23.2.Дараах нөхцөлөөс хоёр ба түүнээс дээш нөхцөлийг хангасан үйлчилгээ авагчийг зайнаас үйлчилгээ авч буй Монгол Улсад байрлах татвар төлөгч гэнэ:

23.2.1.төлбөр гүйцэтгэсэн этгээд нь Монгол Улсад байрлах;

23.2.2.зайнаас авах үйлчилгээг ашиглах төхөөрөмжийн интернэт протокол хаяг нь Монгол Улсад байрлах;

23.2.3.татвар төлөгчийн төлбөр хийхэд ашигласан дансны мэдээлэл, банкны хаяг нь Монгол Улсад байрлах;

23.2.4.татвар төлөгчийн утасны дугаар нь Монгол Улсад хамаарах;

23.2.5.үйлчилгээ авч буй байрлал нь Монгол Улсад байрлах;

23.2.6.үйлчилгээ авч буй татвар төлөгчийн худалдаанд шаардлагатай мэдээлэл нь Монгол Улсад хамаарах.

23.3.Оршин суугч бус татвар суутган төлөгч нь борлуулалтын орлогоос 10 хувиар төлөх татварыг тодорхойлно.

23.4.Оршин суугч бус татвар суутган төлөгч нь худалдан авсан бараа, ажил, үйлчилгээнд төлсөн татварыг хасагдуулахгүйгээр борлуулсан бараа, ажил, үйлчилгээний үнийн дүнгээс татварыг шууд тайлагнана.

23.5.Оршин суугч бус татвар суутган төлөгч этгээд тухайн жилийн тайланг дараа жилийн эхний сарын 10-ны өдрийн дотор татварын албанд цахимаар тушаана.

23.8.Оршин суугч бус татвар суутган төлөгч этгээд энэ зүйлд заасны дагуу тухайн улиралд жилд төлбөл зохих татвараа тодорхойлж дараа сарын 15-ны өдрийн дотор төсөв төлнө.

Тайлбар: Энэ зүйлд заасан гадаад улсаас Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байрлах татвар төлөгчид зайнаас цахимаар үзүүлсэн үйлчилгээнд татвар ногдуулах харилцаа гэж олон улсын татварын харилцаанд нийтлэг ашиглагддаг “Татварын суурийг багасгах, ашиг шилжүүлэх явдалтай тэмцэх 1 дүгээр үйл ажиллагаа” буюу "Addressing the Tax Challenges of the Digital Economy"-г ойлгож, хуульд өөрөөр заагаагүй бол энэ үйл ажиллагааны дүрмийг баримтална.

НАЙМДУГААР БҮЛЭГ БУСАД

24 дүгээр зүйл.Хууль хүчин төгөлдөр болох

24.1.Энэ хуулийг ... оны ... дүгээр сарын ...-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны дугаар
сарын-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

НЭМЭГДСЭН ӨРТГИЙН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ШИНЭЧИЛСЭН НАЙРУУЛГЫГ ДАГАЖ МӨРДӨХ ЖУРМЫН ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл. 2015 оны 07 дугаар сарын 09-ний өдөр баталсан Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль хүчин төгөлдөр үйлчлэх хугацаанд худалдан авсан үндсэн хөрөнгөд төлсөн татварыг 2015 оны 07 дугаар сарын 09-ний өдөр баталсан Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн дагуу хувь тэнцүүлэн хасагдуулж тооцно.

2 дугаар зүйл. 2015 оны 07 дугаар сарын 09-ний өдөр баталсан Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль хүчин төгөлдөр үйлчлэх хугацаанд хамаарах ногдуулалт болон төлөлт, буцаан олголт, урамшуулал, хойшлуулан бүртгэсэн татвартай холбоотой харилцааг 2015 оны 07 дугаар сарын 09-ний өдөр баталсан Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийг баримтлан тодорхойлно.

3 дугаар зүйл. Энэ хуулийн 22.1-д заасан хугацаанд хүсэлт гаргаагүй, 2027 онд татвар ногдох орлогогүй, борлуулалтын орлого нь 50 сая төгрөгт хүрээгүй, чөлөөлөгдсөн бараа, ажил, үйлчилгээ үзүүлдэг татвар суутган төлөгч бус этгээдийг татварын алба хялбаршуулсан горимд бүртгэж татвар төлөгчид мэдэгдэнэ.

4 дүгээр зүйл. Энэ хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.6 дахь хэсэгт, 11 дүгээр зүйлийн 11.6 дахь хэсэгт, 12 дугаар зүйлийн 12.10 дахь хэсэгт, 14 дүгээр зүйлийн 14.2 дахь хэсэгт, 20 дугаар зүйлийн 20.2 дахь хэсэгт, 21 дүгээр зүйлийн 21.4 дэх хэсэгт, заасан захиргааны хэм хэмжээний актыг холбогдох эрх бүхий этгээд 2027 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийн дотор батална.

5 дугаар зүйл. Энэ хуулийг 2028 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны дугаар
сарын-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

ХУУЛЬ ХҮЧИНГҮЙ БОЛСОНД ТООЦОХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл. 2015 оны 07 дугаар сарын 09-ний өдөр батлагдсан Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийг хүчингүй болсонд тооцсугай.

2 дугаар зүйл. Энэ хуулийг Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны ... сарын ... өдөр

Улаанбаатар хот

МЭРГЭЖЛИЙН НЭГДСЭН ХОЛБООНЫ ЭРХ ЗҮЙН БАЙДЛЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл.Мэргэжлийн нэгдсэн холбоодын эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1 дэх хэсгийн, 8 дугаар зүйлийн 8.5 дахь хэсгийн, 11 дүгээр зүйлийн 11.1 дэх хэсгийн “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн 8.2-т” гэснийг “Татварын ерөнхий хуульд” гэж тус тус өөрчилсүгэй.

2 дугаар зүйл.Энэ хуулийг Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны ... сарын ... өдөр

Улаанбаатар хот

НОТАРИАТЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл. Нотариатын тухай хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12.8 дахь хэсгийн, 21 дүгээр зүйлийн 21.2.12 дахь заалтын “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн 4.1.21-д” гэснийг “Татварын ерөнхий хуулийн 6.1.52-т” гэж, 12 дугаар зүйлийн 12.8 дахь хэсгийн “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн 4.1.14-т” гэснийг “Татварын ерөнхий хуулийн 6.1.57-д” гэж тус тус өөрчилсүгэй.

2 дугаар зүйл. Энэ хуулийг Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны ... сарын ... өдөр

Улаанбаатар хот

ХОТЫН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл. Хотын албан татварын тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.3 дахь хэсгийн “10.2-т заасан журмын” гэснийг “9 дүгээр зүйлд заасны” гэж, 10 дугаар зүйлийн 10.6 дахь хэсгийн “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай” гэснийг “Татварын ерөнхий” гэж тус тус өөрчилсүгэй.

2 дугаар зүйл. Энэ хуулийг Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/ хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны дугаар
сарын-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

ХУУЛЬ ХҮЧИНГҮЙ БОЛСОНД ТООЦОХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл.2009 оны 10 дугаар сарын 30-ны өдөр батлагдсан Нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлөх тухай хуулийг хүчингүй болсонд тооцсугай.

2 дүгээр зүйл.Энэ хуулийг 2028 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны дугаар
сарын-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

**ГААЛИЙН БОЛОН НЭМЭГДСЭН ӨРТГИЙН АЛБАН ТАТВАРААС
ЧӨЛӨӨЛӨХ ТУХАЙ ХУУЛЬД ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ**

1 дүгээр зүйл.2012 оны 05 дугаар сарын 22-ны өдөр батлагдсан Гаалийн болон нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлөх тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлийн “гаалийн болон нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас, дотоодод шинээр үйлдвэрлэсэн инновацийн бүтээгдэхүүн, ажил үйлчилгээний борлуулалтын орлогыг нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас тус тус” гэснийг “гаалийн албан татвараас” гэж өөрчилсүгэй.

2 дугаар зүйл.Энэ хуулийг 2028 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны дугаар
сарын-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

ХУУЛЬ ХҮЧИНГҮЙ БОЛСОНД ТООЦОХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл. 2018 оны 01 дүгээр сарын 12-ны өдөр батлагдсан Нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлөх тухай хуулийг хүчингүй болсонд тооцсугай.

2 дүгээр зүйл. Энэ хуулийг 2028 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны ... дугаар
сарын ...-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

**ОНЦГОЙ АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД
НЭМЭЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ**

1 дүгээр зүйл. Онцгой албан татварын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлд доор дурдсан агуулгатай 6.10 дахь хэсэг нэмсүгэй:

“6.10.Импортлолсон суудлын автомашины гаалийн үнийн 100.0 мянган америк доллароос давсан хэсэгт энэ хуулийн 6.3 дахь хэсэгт заасан хэмжээн дээр нэмж 33 хувийн онцгой албан татвар ногдуулна.”

Гарын үсэг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны дугаар
сарын-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

**ҮЛ ХӨДЛӨХ ЭД ХӨРӨНГИЙН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД
НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ**

1 дүгээр зүйл. Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын тухай хуульд доор дурдсан агуулгатай дараах хэсэг нэмсүгэй:

1/5 дугаар зүйлийн 5.3 дахь хэсэг:

“5.3.Эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хуулийн 9.1.5-д заасны дагуу үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татвар ногдуулах үнэлгээг тодорхойлоход Хөрөнгийн үнэлгээний тухай хуулийн 7.2.10-т заасан журам, аргачлалыг баримтална.”

2/7 дугаар зүйлийн 7.8, 7.9 дэх хэсэг:

“7.8.Соёлын өвийг хамгаалах тухай хуулийн 13.1.8-д заасны дагуу баталсан түүх, соёлын хосгүй үнэт дурсгалт зүйлийг хадгалж, хамгаалж буй үл хөдлөх эд хөрөнгийг хадгалж, хамгаалж буй хугацаанд нь албан татвараас 100 хувиар хөнгөлнө.

7.9.Энэ хуулийн 7.1.2-т заасан албан татвараас чөлөөлөх орон сууцны үнэлгээний дээд хэмжээг аймаг, нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, улсын зэрэглэлтэй хотын Зөвлөл тогтооно.”

2 дугаар зүйл. Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.1.2 дахь заалтыг доор дурдсанаар өөрчлөн найруулсугай:

“7.1.2.иргэний өмчилж байгаа аймаг, сум, нийслэлийн харьяа хотоос бусад улсын болон орон нутгийн зэрэглэлтэй хот дахь орон сууц, нийслэл, нийслэлийн харьяа хот дахь хоёр орон сууцны үнэлгээнээс аймаг, нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, улсын зэрэглэлтэй хотын Зөвлөлийн тогтоосон үнийн дүн хүртэлх хэсгийг;”

3 дугаар зүйл. Энэ хуулийг 2026 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

**НЭМЭГДСЭН ӨРТГИЙН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН
ЗАРИМ ЗҮЙЛ ЗААЛТЫН ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮР ДАГАВАРТ
ХИЙСЭН ҮНЭЛГЭЭНИЙ ТАЙЛАН**

Улаанбаатар
2025

ГАРЧИГ

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ	3
ХҮСНЭГТ, ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ	4
ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ	4
ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ	4
УДИРТГАЛ	5
НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ	6
1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох	6
1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох	6
1.3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох	7
1.4. Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийг сонгох	9
1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох	10
1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох	10
ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ	11
ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ	11
3.1. <i>“Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал</i>	11
3.1.1. НӨАТ-ын босго дүн /НӨАТтХ-ийн §5 дугаар зүйлийн §5.2/	11
3.1.2. НӨАТ-ийн борлуулалтын орлогын суурь /НӨАТтХ-ийн §8 дугаар зүйлийн §8.1.1, §10.2.2/	14
3.1.3. НӨАТ-ийн чөлөөлөлт /13 дугаар зүйлийн 13.1.7, 13.1.15, 13.1.16, 13.1.17, 13.1.18, 13.1.20, 13.1.24, 13.1.28, 13.1.29 13.6/	16
3.1.4. НӨАТ-аас хасалт хийх /НӨАТтХ-ийн §14 дүгээр зүйлийн §14.1.5/	20
3.2. <i>“Хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал</i>	21
3.2.1. Хэлэлцүүлгээс ирүүлсэн санал	21
3.2.2. Цахимаар ирүүлсэн санал	28
ДҮГНЭЛТ, САНАЛ	28
АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ	30

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

НӨАТтХ	Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль
НӨАТ	Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар
ААН	Аж ахуйн нэгж
ТЕГ	Татварын ерөнхий газар
МҮХАҮТ	Монголын Үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхим

ХҮСНЭГТ, ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалтууд,

Хүснэгт 2. Хүснэгт 2. “Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийн тайлбар”,

Хүснэгт 3. “Практик нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт,

Хүснэгт 4. “НӨАТ-ын босго дүнтэй холбоотой олон нийт, ААН-ээс ирүүлсэн саналын нэгтгэл,

Хүснэгт 5. “Практик нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт,

Хүснэгт 6. “Практик нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт,

Хүснэгт 7. НӨАТ-ийн чөлөөлт эдэлсэн байдал 13 дугаар зүйлийн 13.1.13-13.5.3,

Хүснэгт 8.НӨАТ-ийн чөлөөлт эдэлсэн байдал 13 дугаар зүйлийн 13.5.13-13.5.4,

Хүснэгт 9. НӨАТ-ийн чөлөөлт эдэлсэн байдал 13 дугаар зүйлийн 13.1.8- 13.1.25,

Хүснэгт 10.НӨАТ-аас чөлөөлөх, бараа, ажил үйлчилгээтэй холбоотой албан бичгээр ирсэн саналын нэгтгэл,

Хүснэгт 11. “Практик нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт,

Хүснэгт 12. Барилга байгууламж, тоног төхөөрөмжөөс хувь тэнцүүлэн хасалт хийсэн дүн мэдээ 2020-2024,

Хүснэгт 13. “Иргэд олон нийтээс НӨАТ холбогдуулан олон давтамжтай ирүүлсэн саналын нэгтгэл,

ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ

График 1. “Татварын хуулийн шинэчлэл” судалгаанд оролцсон татвар төлөгчийн мэдээлэл,

График 2. “Татварын хуулийн шинэчлэл” судалгаагаар НӨАТ-ын босго хэмжээнд ирүүлсэн санал,

График 3. “Татварын хуулийн шинэчлэл” судалгаагаар НӨАТ-ын борлуулалтын орлогын мөнгөн суурийн хүрээнд ирүүлсэн санал,

График 4.”Татварын хуулийн шинэчлэл” судалгаагаар НӨАТ-ын хувь тэнцүүлэн хасах хийх зохицуулалтын хүрээнд ирүүлсэн санал,

График 5.”Татварын хуулийн шинэчлэл” судалгаагаар НӨАТ-ын хувь хэмжээ, зохицуулалттай холбоотой ирүүлсэн санал,

УДИРТГАЛ

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны Үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-т татвартай холбоотой 17 чиглэл тусгагдсан. Үүнийг 8 чиглэл нь 3.2.1-д заасан Татвар, нийгмийн даатгалын шинэчлэлийн хүрээнд тусгагдсан. Харин үлдсэн 9 чиглэл нь Шилжилт хөдөлгөөн (1.4.1.7), Хөдөлмөр эрхлэлт (2.1.2.10), Нийгмийн баталгаа (2.1.3.11), Банк, санхүү, даатгалын салбарын шинэчлэл (3.1.3.5), Бизнес, хөрөнгө оруулалтын таатай орчин (3.2.2.8, 3.2.2.11), Шинжлэх ухаан, технологи, инновац (3.3.7.4), Ногоон эдийн засаг, ногоон хөгжлийн загвар (3.4.3.9), Сансар судлал, харилцаа холбоо, мэдээлэл технологи (4.3.2.3)-ийг салбарт татварын шинэчлэл хийхэд хамаарч байна.¹ Эдгээр татварын шинэчлэлийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үнэлэх зайлшгүй шаардлагатай. Ингэснээр татварын хуулийн хэрэгжилтийн бодит байдал дүн шинжилгээ хийж, гарч байгаа хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх юм.

Иймд Татварын Ерөнхий газрын зүгээс “Татварын Ерөнхий хууль”, “Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль”, “Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль”, “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль”, “Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын тухай хууль”-ийн зарим зүйл заалтад хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээг хийлээ.

Энэхүү тайлангаар Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль /цаашид “НӨАТХ” гэх/-ийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэллээ. Тодруулбал, Монгол Улсын Их Хурлаас Татварын Ерөнхий хуулийг 2015 онд баталж, 2016 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн² бөгөөд хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхлээд 9 жилийн хугацаа өнгөрч байна.

НӨАТХ-ийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үнэлгээг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 6 дугаар хавсралтаар батлагдсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ыг баримтлан үнэлгээ хийж, судалгааны тайланг боловсруулсан.³

¹Монгол Улсын Их Хурлын Тогтоол, Дугаар 21, Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны Үйл ажиллагааны хөтөлбөр, УБ, 2024, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=17141368388631&showType=1>

² Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль, УБ, 2015, <https://legalinfo.mn/mn/detail/11227>

³ Монгол Улсын Засгийн Газрын Тогтоол, Дугаар 59, Аргачлал батлах тухай, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=207338&showType=1>

НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ

НӨАТХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх ажлыг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын /цаашид “Аргачлал” гэх/ дагуу төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх гэсэн гурван үе шаттайгаар хийж гүйцэтгэсэн ба “төлөвлөх” шатанд дараах ажил хийгдэв. Үүнд:

1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох;
2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох;
3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох;
4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох;
5. Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох;
6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох.

1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох

Үнэлгээ хийх шалтгаан нь төлөвлөлтийн үе шатны суурь хүчин зүйл бөгөөд гол төлөв тухайн хууль, эсхүл түүний зохицуулалт / бүлэг, зүйл, хэсэг заалт/-ын болохгүй байгаа болон болж байгаа талыг гаргаж ирэхэд оршино. Аливаа нэг хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хуулийн хэрэгжилтийн үр дагавар, үр нөлөөг судлахад зайлшгүй тодорхой шалтгаан хэрэгтэй. Өөрөөр хэлбэл, хууль нь тухайн харилцааг зохицуулж чадаж буй эсэх, түүний нийгэмд үзүүлэх эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэхийн тулд үнэлгээний ажлыг эхлэхээс өмнө үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлно.⁴

НӨАТХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлэх шалтгааныг дараах байдлаар тодорхойлж байна. Нэг талаас Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны Үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-т татвартай холбоотой 17 чиглэл тусгагдсан. Эдгээр татварын шинэчлэлийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үнэлэх зайлшгүй шаардлагатай. Ингэснээр татварын хуулийн хэрэгжилтийн бодит байдал дүн шинжилгээ хийж, гарч байгаа хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх юм. Уг ажлын хүрээнд Татварын Ерөнхий газрын зүгээс 7 хуулийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлж байгаа бөгөөд үүний нэг нь НӨАТХ юм.

Нөгөө талаас НӨАТХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлэх хуулийн хугацаа болсон. Тодруулбал, Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 51 дүгээр зүйлийн 51.3-д “...хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийх үнэлгээг тухайн хууль тогтоомжийг дагаж мөрдсөнөөс хойш 5 жил тутамд хийх...” гэж хуульчилсан. НӨАТХ-ийг Монгол Улсын Их Хурлаас 2015 онд баталж, 2016 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн.⁵

Иймд, **Нэгдүгээрт**, Монгол Улсын Засгийн Газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт заасан татварын шинэчлэл, **Хоёрдугаарт** НӨАТХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх хуулийн хугацаа болсон гэсэн шалтгаанаар тус хуулийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийг үр дагаврыг үнэллээ.

1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох

Үнэлгээний хүрээ тодорхойлох ажиллагаа нь хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг судлах явцад агуулгын хувьд чухал ач холбогдолтой, нөлөөлөл үзүүлэх гол зохицуулалтыг тодорхойлоход чиглэгддэг. Энэ нь үнэлгээ хийх болсон шалтгаануудтай харилцан уялдаа,

⁴ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 303-304 дэх тал

⁵ Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль, УБ, 2015, <https://legalinfo.mn/mn/detail/11227>

хамааралтайгаар хийгдэх ажиллагаа бөгөөд тодорхойлогдсон эерэг, сөрөг нөхцөл байдал, хүндрэл бэрхшээл, тулгамдсан асуудал, үр дагавар бүхий харилцаатай холбогдсон хуулийн зохицуулалтыг илрүүлнэ. Ингэхдээ хуулийг бүхэлд нь эсхүл түүний зүйл, хэсэг, заалтыг сонгож болно.⁶

Өөрөөр хэлбэл, үнэлгээний хүрээг тогтоох нь тухайн хуулийн хэрэгжилтэд хамгийн их нөлөөлөл /эерэг болон сөрөг/ үзүүлж буй хэм хэмжээг тусгаарлан сонгох ажиллагаа бөгөөд эдгээрийг хэр оновчтой сонгохоос судалгааны чанар ихээхэн хамаардаг.

Энэхүү судалгаагаар НӨАТХ-ийн хэрэгжилтэд тулгамдаж буй асуудлыг сонгож, үнэлгээ хийх хүрээг тус хуулийн дараах зүйл заалтуудаар тогтоов. Үүнд:

1. НӨАТ-ын босго дүн /НӨАТХ-ийн §5 дугаар зүйлийн §5.2 дугаар зүйлийн §6.5/
2. НӨАТ-ийн борлуулалтын орлогын суурь /НӨАТХ-ийн §8 дугаар зүйлийн §8.1.1, §10 дугаар зүйлийн §10.2.2/
3. НӨАТ-ийн чөлөөлөлт /НӨАТХ-ийн §13 дугаар зүйлийн §13.1.7, §13.1.15, §13.1.16, §13.1.17, §13.1.18, §13.1.20, §13.1.24, §13.1.28, §13.1.29, §13.6/
4. НӨАТ-аас хасалт хийх /НӨАТХ-ийн §14 дүгээр зүйлийн §14.1.5/

1.3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох

Үнэлгээг хэмжих багаж, хэрэгсэлгүйгээр тухайн асуудал хэрхэн, яаж өөрчлөгдсөн, одоо ямар байгааг мэдэх боломжгүй юм. Иймд шалгуур үзүүлэлт бүр хуулийн хэрэгжилтийн бодит байдлыг тодорхойлоход чиглэсэн. Шалгуур үзүүлэлтийг тогтоох, сонгохын тулд тэдгээрийн тус бүрийн ойлголт, хоорондын ялгаа, онцлогийг харгалзан үзэх нь чухал юм. Сонгосон шалгуур үзүүлэлт нь тухайн зохицуулалтын хэрэгжилтийг шалгаж чадах, тэдгээрийн хэмжих боломжтой байх ёстой гэдгийг анхаарах нь зүйтэй.⁷

Иймд, “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу ТЭХ-ийн зарим зүйл заалтын хуулийн хэрэгжилтийг үнэлэхэд оновчтой, бодитой, хэмжиж болохуйц байдлыг баримталж, мөн үнэлгээний хүрээ, онцлогоос хамааран дараах шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно. Үүнд:

1. “Практикт нийцэж байгаа байдал”
2. “Хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал”

I. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

Практикт нийцэж байгаа байдал гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд тухайн хуулийн зохицуулалт хэрхэн хэрэгжиж байгаа, түүний эерэг болон сөрөг үр дагавар, хэрэгжүүлэхэд гарч буй хүндрэл байгаа эсэхийг тодорхойлно. Энэхүү шалгуур үзүүлэлт нь тухайн хууль амьдрал дээр хэрэгжиж байгаа эсэхийг харуулна. Мөн энэ шалгуур үзүүлэлтээр ихэвчлэн хуулийг хэрэгжүүлэгч этгээдээс болон байгууллагаас уг зохицуулалт практикт хэрэгжиж чадаж байгаа эсэхийг тогтооход түлхүү ашигладаг. Энэхүү шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон амьдралд гарч байгаа эерэг болон сөрөг ямар үр дагаврууд байгааг тодорхойлох бөгөөд хуулийн зохицуулалтын ойлгомжтой байдал түүнийг хэрэгжүүлэх боломж бололцоог практикт байгаа эсэхийг тооцох нь чухал юм.⁸ Иймд

⁶ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 306 дахь тал

⁷ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 308 дахь тал

⁸ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 314 дэх тал

тус шалгуур үзүүлэлтээр ТЭХ-ийн зарим зүйл заалтын практик хэрэгжилт болон гарч буй хүндрэл бэрхшээл тэдгээрийн эерэг сөрөг үр дагаврыг тодорхойлохыг зорилгоо.

Хүснэгт 1. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалтууд

д/д	Сонгосон зүйл, заалт	Зүйл, заалтын агуулга
1.	§5 дугаар зүйлийн §5.2	§5.2.Үйл ажиллагааны борлуулалтын орлогын хэмжээ нь 50 сая ба түүнээс дээш төгрөгт хүрч, албан татвар ногдуулан суутган авч, төсөвт төвлөрүүлэх үүрэг бүхий дараах этгээд албан татвар суутган төлөгч байна:
	§8 дугаар зүйлийн §8.1.1	§8.1.1.бараа, ажил, үйлчилгээг импортоор оруулсан, экспортод гаргасан, түүнчлэн борлуулсан бол тухай бүрд;
	§10 дугаар зүйлийн §10.2.2	§10.2.Бараа, ажил, үйлчилгээ борлуулсан тухай бүрд албан татвар ногдуулах хугацааг доор дурдсан үйлдлийн аль түрүүнд хийгдсэн өдрөөр тогтооно:
	§13 дугаар зүйлийн §13.1.7, §13.1.15, §13.1.16, §13.1.17, §13.1.18, §13.1.20, §13.1.24, §13.1.28, §13.1.29 §13.6	§13.1.7.орон сууцны зориулалтаар ашиглаж байгаа байр буюу түүний хэсгийг борлуулсны орлого; §13.1.15.газар тариалан эрхлэгчийн дотооддоо тарьж борлуулсан үр тариа, төмс, хүнсний ногоо, суулгац, жимс жимсгэнэ, үйлдвэрлэсэн гурил; §13.1.16.Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт үйлдвэрийн аргаар төхөөрч бэлтгэн дотооддоо борлуулсан тураг болон шулж ангилсан мах, боловсруулаагүй дотор эрхтэн, дайвар бүтээгдэхүүн; §13.1.17.Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт дотоодын түүхий эдээр боловсруулан дотооддоо борлуулсан хүнсний сүү, сүүн бүтээгдэхүүн; §13.1.18.Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт үйлдвэрлэсэн, үйлдвэрлэн борлуулсан жижиг, дунд үйлдвэрийн үйлдвэрлэлийн зориулалт бүхий тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгсэл; §13.1.20.импортоор оруулж байгаа бөөрөнхий мод, гуалин, зүсмэл материал, банз, модон бэлдэц, хагас боловсруулсан модон материал; §13.1.24.нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 10 дахин, зөөврийн компьютерын хувьд 30 дахин нэмэгдүүлснээс дээшгүй үнийн дүнтэй, ижил төрлийн хоёроос илүүгүй бараа бүхий хувь хүний нэр дээр илгээсэн улс хоорондын шуудангийн илгээмж; §13.1.28.сэргээгдэх эрчим хүчний судалгаа шинжилгээний болон үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмж, түүний дагалдах хэрэгсэл, сэлбэг. §13.1.29.малчдын хоршоо, малчин, мал бүхий этгээдийн борлуулсан таван хошуу мал, анхан шатны боловсруулалтад ороогүй мах, сүү, арьс шир, ноолуур, хонь болон тэмээний ноос, сарлагийн хөөвөр. §13.6.Жилийн 50 саяас доош төгрөгийн бараа, ажил, үйлчилгээ борлуулсан этгээд /импортоор оруулахаас бусад/-ийг албан татвараас чөлөөлнө.
	§14 дүгээр зүйлийн §14.1, §14.1.4, §14.1.5	§14.1.5.үндсэн хөрөнгө бэлтгэхэд зориулж импортоор оруулсан буюу худалдан авсан бараа, ажил, үйлчилгээнд төлсөн болон үндсэн хөрөнгө худалдан авах, импортлоход

		төлсөн албан татварыг дараах хугацаагаар хувь тэнцүүлэн хасагдуулна: §14.1.5.а.барилга, байгууламж 10 жилээр; §14.1.5.б.тоног төхөөрөмж 5 жилээр; /Үүнд хайгуулын үйл ажиллагааны зардал хамаарна./ §14.1.5.в.энэ хуулийн 14.1.5.а,14.1.5.б-д зааснаас бусад үндсэн хөрөнгийг шууд.

II. “Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд иргэд, хуулийн этгээдээс хуулийг хэрэгжүүлснээр гарсан үр дагаврыг хэрхэн хүлээн авч байгааг тодорхойлно. Өөрөөр хэлбэл, хуулийг нийгэм хүлээн зөвшөөрч сайн дураар сахин биелүүлж байгаа эсэхийг энэ шалгуур үзүүлэлтээр шалгана. Энэ шалгуур үзүүлэлтээр хуулийн зохицуулалтын үр нөлөөг шууд хүртэж байгаа иргэд, хуулийн этгээдийг хамруулж үнэлгээг хийнэ.⁹

Хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлэх заалтыг сонгохдоо дараах асуудлаар бүлэглэж иргэд олон нийтээр хэлэлцүүлж, аж ахуйн нэгж байгууллага, ажлын хэсгээс албан бичгээр санал авсан.

1.4. Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийг сонгох

Үнэлгээ хийхэд тухайн хуулийн үр нөлөө болон үр дүнгийн үнэлгээний үндэс нь тухайн судалж буй зүйлийн ажиглагдаж байгаа болон хэмжихүйц мэдээллийг цуглуулж, түүний зарим үзүүлэлтийн хооронд харьцуулах явдал юм. Эрх зүйн зохицуулалтын үр дүн, үр нөлөөний үнэлгээ нь практик дээр тухайн хуулийн үйлчлэх хүрээ, тухайн салбарт гарсан хөгжил, өөрчлөлт болон бусад холбогдох мэдээллийг тогтоож, тэдгээрийг хооронд нь харьцуулах ажиллагаа дээр үндэслэгдэнэ.¹⁰

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлэхдээ асуудал буюу үнэлэх болсон шалтгаан, тогтоосон хүрээ, шалгуур үзүүлэлт зэргээс хамаарч аль болох тохиромжтой харьцуулах хэлбэрийг сонгох нь зүйтэй. Харьцуулах хэлбэрийн хувьд:

- 1/ байх ёстой ба одоо байгаа;
- 2/ хууль батлагдахаас өмнөх ба хууль батлагдсанаас хойш;
- 3/ хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш;
- 4/ тохиолдол судлах; гэж ангилна

Хүснэгт 2. “Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийн тайлбар”

д/д	Харьцуулах хэлбэр	Ойлголт, онцлог
1.	Байх ёстой болон одоо байгаа	Хуулиар тогтоосон “байх ёстой” үзүүлэлт практикт хэр байгааг илрүүлэх зорилготой. Үнэлгээ хийх хуульд байвал зохих тодорхой абсолют үзүүлэлтийг зааж өгсөн тохиолдолд одоо бодит байгаа үзүүлэлттэй харьцуулна.
2.	Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчлэхээс өмнөх нөхцөл байдлыг хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжсэний дараах буюу хуулийн хэрэгжилтийн явцад гарч буй үр дагавартай харьцуулна.
3.	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш нөхцөл байдал хэрхэн өөрчлөгдсөнийг он дарааллаар тогтоон харьцуулна.

⁹ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 314 дахь тал

¹⁰ Мөн тэнд 315 дахь тал

4.	Тохиолдол судлах	Хууль, эсхүл үнэлгээний хүрээгээр тогтоогдсон зүйл, заалт өөр орчин нөхцөлд (бусад улсад, өөр орон нутагт гэх зэрэг) хэрхэн хэрэгжиж буй байдлыг харьцуулна.

НӨАТХ-ийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ “байх ёстой ба одоо байгаа”, “хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш”, “тохиолдол судлах” гэсэн харьцуулах хэлбэрүүдийг судалгаанд ашиглах нь тохиромжтой гэж үзэв.

1. “Байх ёстой ба одоо байгаа” харьцуулах хэлбэрээр НӨАТХ-ийн практик хэрэгжилт, түүний үр дагаврыг онолын тогтоосон шаардлагатай харьцуулах замаар тус хуулийн зорилгын хэрэгжилт ямар түвшинд байгааг тогтоохыг зорилоо.

2. “Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш” харьцуулах хэлбэрээр НӨАТХ-ийн хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш нөхцөл байдал хэрхэн өөрчлөгдсөнийг харьцуулна.

3. “Тохиолдол судлах” харьцуулах хэлбэрээр НӨАТХ-ийн зарим зүйл заалтын хүрээгээр тогтоогдсон зүйл заалт, өөр орчин нөхцөлд хэрхэн хэрэгжиж буй байдлыг харьцуулна.

1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох

Үнэлгээний үндсэн хэсэг нь тухайн хуулийн зохицуулалтыг ажиглагдсан буюу практик дээр гарсан үр дагавар, үр нөлөөний явцыг харьцуулах явдал билээ. Энэхүү харьцуулалтыг шалгуур үзүүлэлтийн тусламжтайгаар хэрэгжүүлэх ба тэдгээрийг зөв төсөөлж, томьёолох нь чухал байдаг. Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох гэдэг нь тогтоосон шалгуур үзүүлэлт бүрээр тодорхой таамаглалыг дэвшүүлэх, эсхүл асуулт тавихыг хэлнэ.¹¹

Судалгааны энэхүү хэсэгт сонгосон шалгуур үзүүлэлт тус бүрээр тодорхой таамаглал дэвшүүлж, “Зорилтод хүрсэн түвшин ямар байна вэ?”, “Практикт хэр нийцэж байна вэ?”, “Хүлээн зөвшөөрөгдөж байна вэ” гэх асуултуудын хүрээнд гарч ирэх шалгуур үзүүлэлтүүдийг тодорхойлон томьёолохыг зорилоо.

Практикт нийцэж буй байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 1. НӨАТ-ын босго дүн практикт хэрэгжиж байна уу ?

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 2. НӨАТ-ын борлуулалтын орлогын суурь практикт хэрэгжиж байна уу ?

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 3. НӨАТ-ын чөлөөлөлт практикт хэрэгжиж байна уу ?

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 4. НӨАТ-аас хасалт хийх эрх зүйн хэм хэмжээ практикт хэрэгжиж байна уу ?

Хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 1.НӨАТХ-ийн нийгэм хүлээн зөвшөөрч сайн дураар сахин биелүүлж байна уу ?

1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох

¹¹ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 320 дахь тал

Мэдээлэл цуглуулах буюу судалгаа хийхдээ ямар мэдээлэл, судалгааг хэнээс, хэрхэн, ямар аргаар, хэзээ авахаа оновчтой тодорхойлно. Үүнийг зөв тодорхойлж чадвал санхүү, боловсон хүчин, цаг хугацааг хэмнэх ач холбогдолтой гэдгийг санах хэрэгтэй.¹²

Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд үнэлгээ хийх хуулийн зүйл, заалтын зорилгод хүрсэн түвшин, хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал, практик хэрэгжилтийг илрүүлэх зорилгоор шүүхийн шийдвэр буюу шүүхийн практик, энэхүү сэдвээр бичсэн эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, илтгэлийг уншиж судлах, түүхчилсэн судалгаа хийх, харьцуулсан судалгаа хийх, судалгааны тайлан унших, харьцуулалт хийх, холбогдох байгууллагаас тоо баримт, судалгаа гаргуулах зэрэг аргыг ашиглана.

Мэдээлэл цуглуулах аргын хувьд “Байгаа мэдээллийг цуглуулж ашиглах” аргыг сонгон хэрэгжүүлээ. Байгаа мэдээллийг цуглуулах хүрээнд татварын эрх зүй, тус ажиллагааг хэрэгжүүлэх шүүхийн тухай холбогдох хууль тогтоомж, сурах бичиг, эрдэм шинжилгээний нэгэн сэдэвт бүтээл, гарын авлага, эрдэм шинжилгээний болон бусад хурлын эмхэтгэл, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, судалгааны тайланг цуглуулж үнэлгээ хийхэд ашигласан болно.

ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ

Хэрэгжүүлэх үе шатны гол зорилго нь хэрэгцээтэй, шаардлагатай байгаа ач холбогдол бүхий мэдээллийг цуглуулах ажиллагааг үнэлгээ хийж буй субъект буюу багийн тусламжтайгаар бодит ажил болгон гардаж хийнэ. Үүнийг хийхдээ судалгааны багийн гишүүд ямар хугацаанд ямар хүрээнд, ямар зохион байгуулалтайгаар хэрхэн, яаж гүйцэтгэхээ өмнөх үе шатанд төлөвлөсний дагуу гүйцэтгэх юм.¹³

НӨАТХ-ийн зарим зүйл заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ ‘баримт бичгийн’ аргыг ашиглав.

Баримт бичгийн судалгаа: Хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх хүрээнд холбогдох хууль тогтоомж, сурах бичиг, эрдэм шинжилгээний нэг сэдэвт бүтээл болон өгүүлэл, судалгааны тайлан, гарын авлага, хурлын эмхэтгэл зэргийг ашигласан. Эдгээр материалын жагсаалтыг судалгааны ашигласан материал хэсгээс дэлгэрэнгүй харна уу.

ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ

3.1. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

3.1.1. НӨАТ-ын босго дүн /НӨАТХ-ийн §5 дугаар зүйлийн §5.2/

Хүснэгт 3. “Практик нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

§5 дугаар зүйл. 5 дугаар зүйл. Албан татвар төлөгч, албан татвар суутган төлөгч §5.2. Үйл ажиллагааны борлуулалтын орлогын хэмжээ нь 50 сая ба түүнээс дээш төгрөгт хүрч, албан татвар ногдуулан суутган авч, төсөвт төвлөрүүлэх үүрэг бүхий дараах этгээд албан татвар суутган төлөгч байна:

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. НӨАТ-ын босго дүн практикт хэрэгжиж байна уу ?

¹² Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016, 321 дэх тал

¹³ Мөн тэнд 325 дахь тал

НӨАТХ-ийн §5 дугаар зүйлийн §5.2 дахь заалт нь НӨАТ-ийн босго үнийн дүн хуульчилсан чухал заалт бол мөн хуулийн §4 дүгээр зүйлийн §4.1.8, §5 дугаар зүйлийн §5.3, §5.5, §6 дугаар зүйлийн §6.5 дахь заалт нь татварын босго дүнтэй хамааралтай заалтууд юм.

Монгол Улсын Их Хурлаас 1998 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдөр Худалдааны татварыг Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар болгон өөрчилж, шинэ хууль баталсан. Энэ хуулиар импорт, үйлдвэр, барилга, бөөний болон жижиглэнгийн худалдаа, тээвэр, холбоо, ахуйн үйлчилгээний салбарын хүрээнд үйл ажиллагаа эрхлэгчдийг хамруулан падаан нэхэмжлэхийн аргаар албан татварын суурийг тодорхойлж байсан. Мөн албан татварын хувь хэмжээ 15 хувь, экспортын татвар 0 хувь, нэлээд олон төрлийн хөнгөлөлт, чөлөөлөлт байсан. Албан татварын хувь хэмжээг 15 байсныг хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойш 2 сарын дараа 13 хувь болгон бууруулсан нэмэлт өөрчлөлт оржээ. Энэ хувь хэмжээг 2001 оныг хүртэл мөрдөж, 2001 оны 01 сарын 01-нээс 15 хувь болгон нэмэгдүүлжээ.

Татварын багц хуулийн эхний шинэчлэлийн хүрээнд 2006 оны 06 дугаар сард Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийг дахин шинэчлэн найруулсан. Энэ өөрчлөлтөөр өмнөх хуулиас агуулга, зарчмын өөрчлөлт байхгүй хэдий ч цар хүрээ, бааз суурийг өргөжүүлснээрээ давуу талтай. Энэхүү 2006 оны хууль 10 бүлэг 18 зүйлтэйгээр батлагдсан. Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн хувь хэмжээ нь 10 хувь, албан татвар төлөгчөөр бүртгүүлэх босго нь 10 сая төгрөг, экспортын 6 төрлийн бараа, ажил, үйлчилгээнд 0 хувиар албан татвар ногдуулж, 14 төрлийн бараа, 15 төрлийн үйлчилгээг Нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлөх зохицуулалттай байсан.

НӨАТХ-ийн шинэчилсэн найруулгыг 2015 оны 07 сарын 09-ний өдөр Монгол Улсын Их Хурлаас 9 бүлэг 18 зүйлтэйгээр батлагдаж, 2016 оны 01 сарын 01-ний өдрөөс хэрэгжиж байна. Энэ хуулийн үйлчлэх хүрээ нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт борлуулсан бараа, ажил, үйлчилгээ болон Монгол Улсаас экспортод гаргасан, Монгол Улсад импортоор оруулсан бараа, ажил, үйлчилгээнд албан татвар ногдуулах харилцааг зохицуулж байна. Өөрөөр хэлбэл нутаг дэвсгэрийн зарчмаар албан татварыг ногдуулдаг. Мөн өмнөх хуулиудаас ялгаатай, онцлог нь Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар төлөгч нь суутган татвар төлөгчөөр бүртгүүлэх босгын хэмжээг 10 сая төгрөг байсныг 50 сая төгрөг болгон нэмэгдүүлсэн.¹⁴

НӨАТХ-ийн хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.2-д Албан татвар төлөгчийн үйл ажиллагааны борлуулалтын орлогын хэмжээ нь 50 сая ба түүнээс дээш төгрөгт хүрч, албан татвар ногдуулан суутган төлөгч байна гэж заасан. Энэхүү босгыг тооцохдоо олон улсын жишиг аргачлалын баримталсан бөгөөд тухайн үеийн /2015 оны/ 50 сая төгрөг өнөөдрийн 400 сая төгрөгтэй тэнцэж байгаа тооцоолол гарсан.¹⁵

Түүнчлэн Улсын Их Хурлын Даргын 2024 оны 292 дугаар захирамжаар байгуулагдсан ажлын хэсэг, Төсвийн байнгын хороо хамтран “Татварын хуулийн шинэчлэл” сэдвээр цуврал хэлэлцүүлгийг зохион байгуулж эхэлсэн. Энэ хүрээнд 2025 оны 1 дүгээр сарын 30-ны өдөр “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хуулийн хэрэгжилт, тулгамдсан асуудал, шийдвэрлэх арга зам” сэдэвт хэлэлцүүлгийг Төрийн ордны “Жанжин Д.Сүхбаатар”-ын танхим зохион байгуулсан.¹⁶ Тус хэлэлцүүлэгт татварын багц хуулийн хэрэгжилттэй танилцаж санал, дүгнэлт гаргах, шаардлагатай бол холбогдох хуулийн төсөл боловсруулах үүрэг бүхий ажлын хэсгийн ахлагч, Улсын Их Хурлын гишүүн Х.Ганхуяг хэлэлцүүлгийг нээж хэлсэн үгэндээ татварын хуулийн хэрэгжилттэй холбоотойгоор татвар тус бүрээр нь хэлэлцүүлэг зохион байгуулж буйг тодотгоод өнөөдрийн байдлаар нийтдээ 110 мянга гаруй иргэн, аж ахуйн нэгжээс, санал авсныг дурдсан. Тодруулбал, НӨАТ-ын

¹⁴ НӨАТ-ын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын танилцуулга, үзэл баримтлал

¹⁵ ОУВС, Торонтогийн Их сургуулийн хамтарсан судлаачид 2004 онд Майкл Кийн, Жак Минзийн “НӨАТ-ын босгын хэмжээг оновчтой тогтоох загвар”

¹⁶ “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн хэрэгжилт, тулгамдсан асуудал, шийдвэрлэх арга зам” сэдвээр хэлэлцүүлэг өрнүүлж байна, <https://www.parliament.mn/nn/74036>

хүрээнд Говь-Алтай, Говьсүмбэр, Дархан-Уул, Дорнод, Хөвсгөл, Сүхбаатар аймаг, МҮХАҮТ, ТЕГ-т зохион байгуулсан татварын шинэчлэлтэй холбоотой хэлэлцүүлгээр НӨАТ-ын босго үнэтэй холбоотой дараах саналыг ирүүлжээ.

Хүснэгт 4.. “НӨАТ-ын босго дүнтэй холбоотой олон нийт, ААН-ээс ирүүлсэн саналын нэгтгэл

НӨАТ-ын суутган төлөгчөөр бүртгүүлэх дүнтэй холбоотой саналын нэгтгэл			
№	Өөрчлөх санал	Шалтгаан	Давтамж
1.	НӨАТ-ын босго 50 сая төгрөгийг нэмэгдүүлэх. 100-200-300-500 сая болгож өөрчлөх	- НӨАТ төлөгч болохгүй тулд энэ үнийн дүнд хүрэхгүй байх арга замыг ашигладаг. - ААН, байгууллага НӨАТ баримт өгөх сонирхолгүй. - ААН, байгууллага томрох сонирхолгүй байна.	"УБ танхим 1.20 1.23 1.27 1.30 УИХ 1.20 өдрийн хэлэлцүүлэг "Говь-Алтай Говьсүмбэр Дархан-Уул Дорнод Хөвсгөл Сүхбаатар Чингэлтэй дүүрэг болсон хэлэлцүүлэг.
2.	НӨАТ суутган төлөгчөөр бүртгүүлэх борлуулалтын орлогын босго дүн байх шаардлагагүй.	- Зарим нь ААН, байгууллага НӨАТ төлөгч бус үед НӨАТ төлөгч бус ААН-ээс бараа авахаар Худалдан авагч ААН-д дарамт болдог. - Барс зах, Нарантуул зах, 100 айл, Өгөөмөр зах - баримт өгдөггүй. - Жижиг бизнес эрхлэгч баримт өгөхгүй болохоор тэр баримтыг компаниуд тайлан дээрээ тусгахын тулд нэмэлт зардал гаргадаг.	"УБ танхим 1.20 1.23 1.27 1.30 УИХ 1.30-2" "Говь-Алтай Говьсүмбэр Дорнод"

Мөн албан бичгээр НӨАТ-ын босго үнийн дүнтэй холбоотой дараах саналыг ирүүлжээ. Тодруулбал, НӨАТ-ын босгыг өндөр болгох хэрэгтэй, ядаж 300,0 сая болгох хэрэгтэй, Өнөөдрийн 50,0 сая төгрөг гэдэг чинь одоо жилээр нь тооцвол өдрийн 137 мянган төгрөг байгаа, өнөөдөр жижиг ТҮЦ-ч ийм орлого олохгүй, тэгэхээр босгыг нэмэх нь зүйтэй байна. НӨАТ суутган төлөгчийн босгогүй болгож, татварын хувь хэмжээг 5% болгон бууруулах нь бодит байдалтай уялдсан, далд эдийн засгийг ил болгох, татварын суурийг нэмэгдүүлэх, зэрэг чухал ач холбогдолтой оновчтой зохицуулалт болохоор байна.

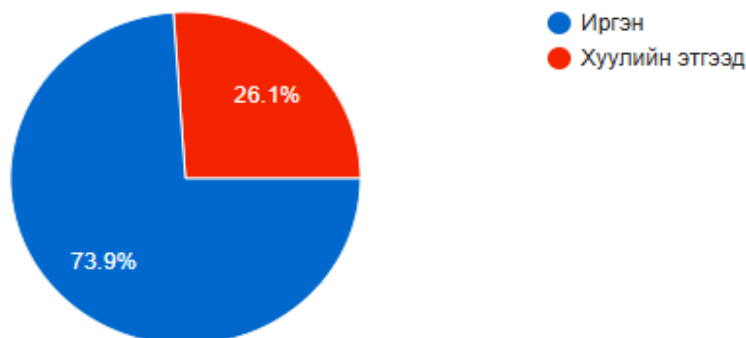
ТЕГ-аас цахим хэлбэрээр “Татварын хуулийн шинэчлэл” нэртэй судалгааг авсан. 2025 оны 01 сарын 20 -нд эхэлсэн бөгөөд мөн оны 2 дугаар сарын 10-ны өдрийн байдлаар 12813 татвар төлөгч оролцсон.

График 1. “Татварын хуулийн шинэчлэл” судалгаанд оролцсон татвар төлөгчийн мэдээлэл

Татвар төлөгчийн мэдээлэл

Хуулах

12,813 хариулт

Графикаас үзвэл тус судалгаанд хамрагдсан 12813 этгээд хамрагдсаны 73.9% иргэн, үлдсэн 26.1% хувь хуулийн этгээд байна.

График 2. “Татварын хуулийн шинэчлэл” судалгаагаар НӨАТ-ын босго хэмжээнд ирүүлсэн санал

2.НӨАТ-ын босгын хэмжээ

Хуулах

3,556 хариулт

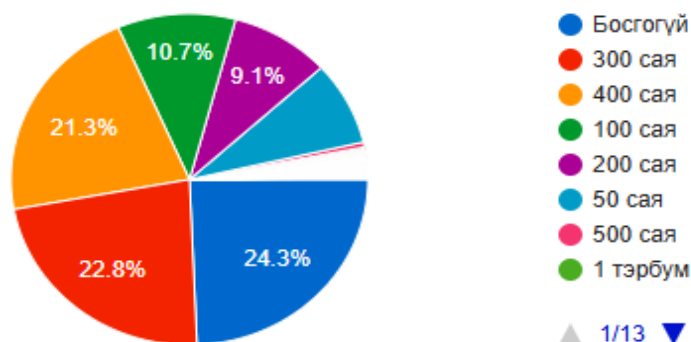

График 2-оос үзвэл НӨАТ-ын босго хэмжээний хүрээнд 3556 санал ирсэн бөгөөд үүний 24.3% нь НӨАТ-ыг босгогүй болгох, 22.8% нь НӨАТ-ын босгыг 300 сая болгох, 21.4% нь НӨАТ-ын босгыг 400 сая болгох саналыг илгээжээ.

Иймд, НӨАТтХ-иар тодорхойлсон бүх нийтээрээ тэгш, жигд шударга төлдөг болох татварын орчин үүсгэх хүрээнд суутган төлөгчийн босгогүй болж, жижиг аж ахуйн нэгжүүдэд хялбаршуулсан горимоор тайлагнаж, төлөх зохицуулалтыг нэвтрүүлэх шаардлагатай байна.

3.1.2. НӨАТ-ийн борлуулалтын орлогын суурь /НӨАТтХ-ийн §8 дугаар зүйлийн §8.1.1, §10.2.2/

Хүснэгт 5. “Практик нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

§8 дугаар зүйлийн §8.1.1

§8.1.1.бараа, ажил, үйлчилгээг импортоор оруулсан, экспортод гаргасан, түүнчлэн борлуулсан бол тухай бүрд;

§10 дугаар зүйлийн §10.2.2

§10.2.Бараа, ажил, үйлчилгээ борлуулсан тухай бүрд албан татвар ногдуулах хугацааг доор дурдсан үйлдлийн аль түрүүнд хийгдсэн өдрөөр тогтооно:

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 2. НӨАТ-ын борлуулалтын орлогын суурь практикт хэрэгжиж байна уу?

ТЕХ-ийн 28 дугаар зүйлд татвар ногдуулалт төлөлттэй холбоотой эрх зүйн хэм хэмжээг хуульчилсан. Тодруулбал, тус хуулийн 28 дугаар зүйлийн 28.2-д “Татвар төлөгч ногдуулалт хийхдээ энэ хуульд заасан нийтлэг журмыг баримтлах бөгөөд холбогдох хуульд заасны дагуу орлого, зарлагын гүйлгээг бүртгэх, баримтжуулах, цахим төлбөрийн баримт үйлдэх, хэвлэх, илгээх, татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн санд мэдээлэл дамжуулах зориулалт бүхий, нэгдсэн системд холбогдсон, стандартын шаардлага хангасан кассын машин, төхөөрөмж, компьютер, бусад дагалдах хэрэгслийг зориулалтын дагуу бүрэн ашиглаж, борлуулалтын мэдээллийг 14 хоногт багтаан татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн санд илгээж, бүртгүүлнэ” гэж хуульчилсан. Уг заалтаас татвар төлөгч ногдуулалтыг орлого, зарлагын гүйлгээг бүртгэх, баримтжуулах, цахим төлбөрийн баримт үйлдсэний хийхээр хуульчилсан.¹⁷

Энэ ч утгаараа НӨАТХ-ийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.14-д “төлбөрийн баримт” гэж ” тухайн төлбөр тооцоо хийгдсэнийг нотлох он, сар, өдөр, дахин давтагдашгүй төлбөрийн дугаар бүхий нэгдсэн системээр баталгаажсан, албан татвар суутган төлөгч буюу худалдаа эрхлэгчийг таних тэмдэг бүхий нэр, хаяг, татвар төлөгчийн дугаар, худалдаа хийгдсэн бараа, ажил, үйлчилгээний нэр, код, тоо хэмжээ, үнэ, төлбөр тооцооны болон татварын дүн зэрэг мэдээллийг агуулсан зориулалтын тоног төхөөрөмжөөс гаргасан цаасан болон цахим баримтыг” ойлгохоор хуульчилсан.¹⁸

Мөн Үндэсний төлбөрийн системийн тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1.26-д “төлбөр тооцоо” гэж хоёр ба түүнээс дээш талын хооронд хийгдсэн мөнгөн хөрөнгө, үнэт цаасны төлбөрийг дансанд тусгах ажиллагааг гэж ойлгохоор тус тус хуульчилсан.

Дээрхээс Татвар төлөгчид НӨАТ-ын ногдуулахдаа орлого болон зардлын гүйлгээг бүртгэж, баримтжуулахдаа төлбөр тооцоо хийгдсэнийг нотлох мэдээлэл агуулсан зориулалтын тоног төхөөрөмжөөс гаргасан цаасан болон цахим баримтыг үндэслэхээр байна.

Гэвч НӨАТХ-ийн 8 дугаар зүйл “Албан татвар ногдуулах” – ийн 8.1.1-д “бараа, ажил, үйлчилгээг импортоор оруулсан, экспортод гаргасан, түүнчлэн **борлуулсан бол** тухай бүрд”, мөн хуулийн 10 дугаар зүйлийн 10.2.2-д “10.2.2.бараа, ажил, үйлчилгээг борлуулсан” өдрөөс НӨАТ ногдуулахаар хуульчилсан. Энэ нь ТЕХ болон НӨАТХ-ийн ерөнхий заалттай зөрчилдөж байна.

Өөрөөр хэлбэл борлуулалт гэж барааг бусдын өмчлөлд шилжүүлэх, ажил гүйцэтгэх, үйлчилгээ үзүүлэхийг хэлдэг бөгөөд үүнтэй холбоотойгоор бараа, ажил, үйлчилгээг борлуулсан бол тухай бүрд нь буюу барааг бусдын өмчлөлд шилжүүлсэн, ажил үйлчилгээг үзүүлснээр НӨАТ-ыг ногдуулж байна.

Энэ нь бараагаа шууд мөнгөөр борлуулсан буюу борлуулсан даруйд төлбөр тооцоо хийгдсэн тохиолдолд ямар нэгэн хүндрэл байхгүй. Харин борлуулсан барааны төлбөрийг тодорхой хугацааны дараа авах нөхцөл (энэ нь бизнесийн хэвийн нөхцөлд маш түгээмэл байдаг нөхцөл) - өөр борлуулалт хийгдсэн тохиолдолд гажуудал үүсгэж байна.

¹⁷ Татварын Ерөнхий хууль, УБ, 2019, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=14403>

¹⁸ Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль, УБ, 2015, <https://legalinfo.mn/mn/detail/11227>

Энэ санал иргэд, олон нийтийн дунд зохион байгуулсан хэлэлцүүлэг, албан бичиг, судалгаанд дурдагдаж байна. Тодруулбал, НӨАТ ногдуулахдаа НӨАТтХ-ийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.1-д “борлуулсан тухай бүрд”, 10 дугаар зүйлийн 10.2.2-д “борлуулж”, 14 дүгээр зүйлийн 14.3-д “бараа борлуулсан, ажил гүйцэтгэсэн, үйлчилсэн үзүүлсэн тухай бүрд” гэж заасныг баримталдаг. Гэвч эдгээр утга нь цаг хугацааны хувьд ялгаатай ойлголт гэдгийг харгалзах өөрчлөх шаардлагатай талаарх санал ТЕГ газарт ирүүлсэн.

3.НӨАТ-ын борлуулалтын орлогыг мөнгөн сууриар хүлээн зөвшөөрөх

Response	Percentage
Agree	64.5%
Disagree	32.8%

- Тийм
- Үгүй
- Мэдэхгүй
- мэдэхгүй
- Ойлгохгүй байна
- Гэрээ гүйцэтгэл
- мэдэхгүй бн
- НӨАТ-гүй болгох

График 3-аас үзвэл,НӨАТ-ын борлуулалтын орлогыг мөнгөн сууриар хүлээн зөвшөөрөх судалгаанд 3556 иргэн, хуулийн этгээд хамрагдсан бөгөөд үүний 64.5% хувьд НӨАТ-ын борлуулалтын орлогыг мөнгөн сууриар хүлээн зөвшөөрөхийг дэмжсэн бол, 32.8% нь НӨАТ-ын борлуулалтын орлогыг мөнгөн сууриар хүлээн зөвшөөрөхийг дэмжээгүй байна.

Түүнчлэн, НӨАТтХ-ийн 8 дугаар зүйлийн агуулга нь тус татварыг ногдуулах цаг хугацааны дарааллыг тогтоосон. Гэвч мөн хуулийн 10 дугаар зүйлд “Албан татвар ногдуулах хугацаа” гэсэн давхардсан заалт оруулсан. Өөрөөр хэлбэл, НӨАТ төлөгч НӨАТтХ-ийн 8.1.1.бараа, ажил, үйлчилгээг импортоор оруулсан, экспортод гаргасан, түүнчлэн борлуулсан бол тухай бүрд; 8.1.2.санхүүгийн түрээсийн зүйлийг худалдан авсан бол түрээсийн төлбөр хийхээр тохирсон хуваарийг баримтлан тухай бүрд; 8.1.3.энэ хуулийн 7.2.16-д заасан шаардах эрхийг худалдан авах санхүүжилтийн хэлэлцээрийн зүйлийг худалдан авсан бол төлбөр хийхээр тохирсон хуваарийг баримтлан тухай бүрд НӨАТ төлөгч болохоор байна. Энэ агуулгыг давхардсан байдлаар НӨАТтХ-ийн 10 дугаар зүйлийн 10.2-д “Бараа, ажил, үйлчилгээ борлуулсан тухай бүрд албан татвар ногдуулах хугацааг доор дурдсан үйлдлийн аль түрүүнд хийгдсэн өдрөөр тогтооно” гэж хуульчилсан байгааг анхаарах нь зүйтэй.

16

Хүснэгт 6. “Практик нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

§13 дугаар зүйл. Албан татвараас чөлөөлөх
 §13.1.7. орон сууцны зориулалтаар ашиглаж байгаа байр буюу түүний хэсгийг борлуулсны орлого;
 §13.1.15. газар тариалан эрхлэгчийн дотооддоо тарьж борлуулсан үр тариа, төмс, хүнсний ногоо, суулгац, жимс жимсгэнэ, үйлдвэрлэсэн гурил;
 §13.1.16. Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт үйлдвэрийн аргаар төхөөрч бэлтгэн дотооддоо борлуулсан тураг болон шулж ангилсан мах, боловсруулаагүй дотор эрхтэн, дайвар бүтээгдэхүүн;
 §13.1.17. Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт дотоодын түүхий эдээр боловсруулан дотооддоо борлуулсан хүнсний сүү, сүүн бүтээгдэхүүн;
 §13.1.18. Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт үйлдвэрлэсэн, үйлдвэрлэн борлуулсан жижиг, дунд үйлдвэрийн үйлдвэрлэлийн зориулалт бүхий тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгсэл;
 §13.1.20. импортоор оруулж байгаа бөөрөнхий мод, гуалин, зүсмэл материал, банз, модон бэлдэц, хагас боловсруулсан модон материал;
 §13.1.24. нэг сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 10 дахин, зөөврийн компьютерын хувьд 30 дахин нэмэгдүүлснээс дээшгүй үнийн дүнтэй, ижил төрлийн хоёроос илүүгүй бараа бүхий хувь хүний нэр дээр илгээсэн улс хоорондын шуудангийн илгээмж;
 §13.1.28. сэргээгдэх эрчим хүчний судалгаа шинжилгээний болон үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмж, түүний дагалдах хэрэгсэл, сэлбэг.
 §13.1.29. малчдын хоршоо, малчин, мал бүхий этгээдийн борлуулсан таван хошуу мал, анхан шатны боловсруулалтад ороогүй мах, сүү, арьс шир, ноолуур, хонь болон тэмээний ноос, сарлагийн хөөвөр.
 §13.6. Жилийн 50 саяас доош төгрөгийн бараа, ажил, үйлчилгээ борлуулсан этгээд /импортоор оруулахаас бусад/-ийг албан татвараас чөлөөлнө.

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 3. НӨАТ-ын чөлөөлөлт практикт хэрэгжиж байна уу?

Манай Улсад татварын хуультай холбоотой санал, асуулга явуулахаар НӨАТ-ын талаар санал ирдэг. Уг татвар бизнест дарамт учруулдаг үндсэн асуудал нь чөлөөлөлт байдаг. НӨАТ-ын чөлөөлөлт нь борлуулалт, худалдан авалтын хасалт гэдэг гинжин хэлхээг эвддэг тул хамгийн их сөрөг нөлөөг үзүүлдэг. Иймд НӨАТ-ын шинэчлэлийн хүрээнд чөлөөлөлт, хөнгөлөлтийн асуудлыг оновчтой болгох шаардлагатай. Одоогоор Монгол Улсад нийт 28 төрлийн бараа, 19 төрлийн үйлчилгээ уг татвараас чөлөөлөгдөх зохицуулалттай байна.¹⁹ Мөн тодорхой салбарт, тодорхой хугацаатайгаар Нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлсөн 40 гаруй хууль үйлчилж байна.

Хүснэгт 7. НӨАТ-ийн чөлөөлт эдэлсэн байдал 13 дугаар зүйлийн 13.1.13-13.5.3

Дд	хуулийн заалт	Чөлөөлт эдэлж буй заалт	2020 он		2021 он		2022 он		2023 он		2024 он		график
			ТТгоо	Дүн	ТТгоо	Дүн	ТТгоо	Дүн	ТТгоо	Дүн	ТТгоо	Дүн	
		нийт дүн (давхардсан)	1,477	967.74	9,041	20,622.43	9,638	26,474.32	11,384	41,061.86	10,365	48,122.10	
1	13-р зүйл 1.13	12.1.7-с бусад экспортод гаргасан ашигт малтмал	39	556.62	104	12,851.23	113	15,488.81	151	28,034.62	114	32,275.08	
2	13-р зүйл 5.7	зээлийн хүү	62	146.95	182	2,691.29	267	4,519.85	1,929	5,672.09	1,570	7,097.87	
3	13-р зүйл 1.11	борлуулсан агт	5	35.95	58	1,087.19	69	1,408.59	59	1,604.03	45	1,846.72	
4	13-р зүйл 5.5	зээл олгох үйлчилгээ	12	86.31	50	907.36	74	958.64	102	1,400.11	89	1,557.30	
5	13-р зүйл 1.3	гадаад улсын эгн санхүүжилтээр худалдан авсан бараа, ажил, үйлчилгээ /сс-ын журам/	464	14.23	2,389	508.78	2,488	799.95	2,326	636.24	2,001	812.91	
6	13-р зүйл 1.21	угаасан самнасан ноосуур, арьс шир	7	4.70	23	517.66	45	799.64	48	711.72	52	765.95	
7	13-р зүйл 1.15	дотоодод тарьж борлуулсан үр тариа, төмс ногоо, үйлдвэрлэсэн гурил	110	26.61	1,144	403.44	1,322	429.17	1,181	541.92	1,080	580.10	
8	13-р зүйл 5.2	банкны үйлчилгээ	45	10.78	45	134.46	47	206.64	106	154.58	133	455.66	
9	13-р зүйл 5.10	эрүүл мэндийн үйлчилгээ	110	12.69	311	282.38	327	311.33	360	355.68	360	416.32	
10	13-р зүйл 1.16	дотоодод бэлтгэсэн мах, махан бүтээгдэхүүн	56	8.93	686	270.03	792	239.99	700	383.84	627	404.17	
11	13-р зүйл 1.17	сүү, сүүн бүтээгдэхүүн	98	4.80	785	73.57	894	98.82	732	116.44	665	271.01	
12	13-р зүйл 5.9	боловсрол олгох үйлчилгээ	55	5.74	233	114.86	305	163.40	336	233.98	303	260.77	
13	13-р зүйл 5.12	төрийн байгууллагын үйлчилгээ	31	0.50	565	70.71	837	136.59	1,060	208.87	1,130	254.21	
14	13-р зүйл 5.1	валют солих үйлчилгээ	9	1.19	20	7.89	51	248.31	57	76.53	30	213.72	
15	13-р зүйл 1.9	хийн түлш, сав, техник хэрэгсэл	28	4.46	148	119.84	186	175.63	186	166.62	158	177.37	
16	13-р зүйл 5.14	аялал жуулчлалын үйлчилгээ	8	1.11	33	10.79	94	54.05	103	85.85	126	121.18	
17	13-р зүйл 5.3	даатгалын үйлчилгээ	31	2.06	85	64.18	100	87.97	138	118.68	136	99.06	

¹⁹ “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн хэрэгжилт, тулгамдсан асуудал, шийдвэрлэх арга зам” сэдвээр хэлэлцүүлэг өрнүүлж байна, <https://www.parliament.mn/nn/74036/>

Хүснэгт 8.НӨАТ-ийн чөлөөлт эдэлсэн байдал 13 дугаар зүйлийн 13.5.13-13.5.4.

Дд	хуулийн заалт	Чөлөөлт эдэлж буй заалт	2020 он		2021 он		2022 он		2023 он		2024 он		график
			ТТтоо	Дүн	ТТтоо	Дүн	ТТтоо	Дүн	ТТтоо	Дүн	ТТтоо	Дүн	
18	13-р зүйл 5.13	нийтийн тээврийн үйлчилгээ	24	1.92	73	49.47	101	64.58	104	83.52	98	93.20	
19	13-р зүйл 5.4	үнэт цаас, хувьцаа борлуулах, хүлээн авах	8	25.06	19	212.31	25	49.88	31	180.25	31	69.52	
20	13-р зүйл 5.8	орон сууц хөлслүүлэх үйлчилгээ	36	2.11	108	43.84	118	43.04	125	50.72	141	53.75	
21	13-р зүйл 1.6	иргэний агаарын хөлөг, эд анги, сэлбэг	3	0.06	31	27.08	49	4.44	52	19.27	33	45.16	
22	13-р зүйл 1.19	инноваци шинэ бүт үйлдвэрлэхэд шаардлагатай дотоодод үйлдвэрлэдэггүй түүхий эд, материал, урвалж бодис	3	0.00	39	13.79	68	3.61	67	33.26	86	38.24	
23	13-р зүйл 1.28	сэргээгдэх эрчим хүчний тоног төхөөрөмж, сэлбэг	5	0.02	99	11.08	143	36.90	156	38.23	148	37.43	
24	13-р зүйл 1.27	чөлөөт бүс дэх зорчигчийн бараа	-	-	13	2.22	33	7.27	39	24.20	33	29.76	
25	13-р зүйл 1.7	орон сууц, түүнийг борлуулсны орлого	14	0.56	98	24.63	103	17.47	107	18.58	154	29.63	
26	13-р зүйл 5.16	оршуулгын үйлчилгээ	5	1.05	13	27.13	10	25.33	12	23.73	9	27.69	
27	13-р зүйл 1.4	хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний тусгай зориулалтын хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж	14	0.85	190	10.99	255	12.63	257	19.81	223	22.17	
28	13-р зүйл 5.11	шашны байгууллагын үйлчилгээ	5	0.00	22	7.87	37	13.05	26	13.32	27	17.16	
29	13-р зүйл 1.18	дотоодод үйлдвэрлэсэн ждү тоног төхөөрөмж	12	0.36	170	3.90	186	10.26	204	15.38	230	13.97	
30	13-р зүйл 1.26	газрын тос, дээж	1	0.00	41	5.57	52	14.55	54	7.51	75	7.22	
31	13-р зүйл 1.14	үнэт цаас гаргах зориулалтаар шилжүүлсэн зээл	-	-	37	3.52	74	21.65	131	6.92	125	5.77	
32	13-р зүйл 5.18	мал эмнэлгийн үйлчилгээ	3	0.01	56	1.16	71	1.35	92	4.75	67	5.06	
33	13-р зүйл 1.12	эрдэм шинжилгээ, судалгааны бүтээгдэхүүн	6	0.06	86	2.51	129	4.84	183	8.36	121	4.70	
34	13-р зүйл 5.4	үнэт цаасны үйлчилгээ	-	-	3	0.02	4	2.21	8	3.86	5	4.70	

Хүснэгт 9. НӨАТ-ийн чөлөөлт эдэлсэн байдал 13 дугаар зүйлийн 13.1.8- 13.1.25.

Дд	хуулийн заалт	Чөлөөлт эдэлж буй заалт	2020 он		2021 он		2022 он		2023 он		2024 он		график
			ТТтоо	Дүн	ТТтоо	Дүн	ТТтоо	Дүн	ТТтоо	Дүн	ТТтоо	Дүн	
35	13-р зүйл 1.8	эмчилгээний зориулалтаар хэрэглэх цус, эд эрхтэн	8	0.05	45	5.59	40	3.82	39	4.26	38	4.25	
36	13-р зүйл 1.22	соёлын өвийг судалж шинжлэх багаж, техник, бодис	5	0.02	14	1.55	21	0.99	30	1.98	28	1.26	
37	13-р зүйл 5.20	виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ	-	-	-	-	16	2.06	14	0.63	9	0.89	
38	13-р зүйл 5.14	соёлын өвийг сэргээн засах үйлчилгээ	7	0.08	14	0.24	20	1.46	16	1.28	24	0.68	
39	13-р зүйл 5.6	нд, эмд сангийн хүү	-	-	17	0.07	27	3.27	21	0.09	14	0.34	
40	13-р зүйл 5.17	ирээдүйн өв сангийн орлого	-	-	16	1.47	21	1.94	13	0.10	12	0.14	
41	13-р зүйл 5.19	нотариатын үйлчилгээ	-	-	15	0.05	24	0.31	29	0.05	15	0.03	
42	13-р зүйл 14	гадаад улсын зг, оу-ын байгууллагын санхүүжилт	55	7.35	460	37.24	-	-	-	-	-	-	
43	13-р зүйл 1.1	зорчигчийн ачаа	32	3.70	173	2.46	-	-	-	-	-	-	
44	13-р зүйл 1.2	дипломат албаны хэрэгцээнд оруулж ирсэн бараа	54	0.75	269	9.16	-	-	-	-	-	-	
45	13-р зүйл 1.5	хууль хүчний байгууллагын хэрэгцээнд оруулж ирсэн зэвсэг, тусгай хэрэгсэл	2	0.10	16	0.45	-	-	-	-	-	-	
46	13-р зүйл 1.24	хувь хүний нэр дээл илгээсэн шуудангийн илгээмж	2	0.01	6	0.05	-	-	-	-	-	-	
47	13-р зүйл 1.20	мод гуалин, модон эдлэл	3	0.00	8	0.09	-	-	-	-	-	-	
48	13-р зүйл 1.10	гадаадад хийлгээсэн мөнгөн тэмдэгт	-	-	2	0.01	-	-	-	-	-	-	
49	13-р зүйл 1.25	газрын тосны салбарт зориулсан техник, материал, түүхий эд, түлш	-	-	27	1.27	-	-	-	-	-	-	

Дээрх 3 хүснэгтэд хөнгөлөлт чөлөөлөлт эдэлж буй татвар төлөгчийн тоог 2020-2024 оны хооронд харуулсан. Тодруулбал, НӨАТ-ын чөлөөлөлтийг салбараар нь судлахад: Уул уурхай олборлолт 66.6%, Санхүүгийн болон даатгалын үйл ажиллагаа 18.3%, Боловсруулах үйлдвэрлэл 5.1%, Бөөний болон жижиглэн худалдаа 3.72%, Барилга 2.3%, Эрүүл 0.9% тус тус байна.

НӨАТ нь эцсийн хэрэглэгч төлдөг үйлдвэрлэл худалдаа үйлчилгээний шат дамжлага бүрд хасаж, үйлдвэрлэлийн шат дамжлагат нэмж үүссэн өртөг, ашигт ногдуулдаг. Үйлдвэрлэл худалдаа, үйлчилгээний шат дамжлага буюу нийлүүлэлтийн гинжин хэлхээний аль нэг үе шатыг НӨАТ-аас чөлөөлж буй нь тус хуулийн хэрэгжилт болон дараагийн шатны дамжлагад хүндрэл үүсгэж байна.

Тухайлбал: Одоогийн мөрдөж буй НӨАТХ-ийн 13 дугаар зүйлийн 13.1.16, 13.1.17 анхан шатны боловсруулалтад ороогүй малын гаралтай түүхий эдийг худалдан авч, сүү, сүүн бүтээгдэхүүн, шулж ангилсан махны борлуулалт буюу зөвхөн үйлдвэрлэгчийг НӨАТ-аас чөлөөлсөн. Харин мөн хуулийн 13.10-д энэ дээрх бүтээгдэхүүний дамжуулан борлуулагч нарт хамаарахгүй гэж заасан. Энэ нь тухайн бүтээгдэхүүнийг худалдан борлуулагч этгээдийн хувьд хасалт хийх боломжгүй тул хүндрэл үүсгэж, улмаар эцсийн хэрэглэгчид очих бүтээгдэхүүний үнийг өсгөхөд нөлөөлж байна.

Энэ ч утгаараа хэлэлцүүлэг болон албан бичгээр НӨАТ-аас чөлөөлөхтэй холбоотой асуудлын хүрээнд цөөнгүй санал ирсэн.

Хүснэгт 10.НӨАТ-аас чөлөөлөх, бараа, ажил үйлчилгээтэй холбоотой албан бичгээр ирсэн саналын нэгтгэл

НӨАТ-аас чөлөөлөх бараа, ажил үйлчилгээтэй холбоотой саналын нэгтгэл			
№	Өөрчлөх санал	Шалтгаан	Давтамж
1.	НӨАТ-с чөлөөлөгдөх заалтуудыг байхгүй болгох, бүгд ижил тэгш байх	- Бие даасан хуулиар чөлөөлдгийг бүр болих - Алтны борлуулалтыг НӨАТ-тай болгох - Алт чөлөөлөгддөг. Дагалдаж мөнгө гардаг. Дагалдах элементийн НӨАТ-тай холбоотой асуудлыг анхаарах	" танхим 1.20 1.23 1.27 1.30 УИХ 1.28-2"
2.	НӨАТ-аас чөлөөлдөг болох	"Нийтэд зориулсан төрийн үйлчилгээг чөлөөлөх, - ОУ гэрээгээр зохицуулсан бол - чөлөөлнө. УБТЗ гэх мэт - НӨАТ-ыг ногдуулахад төвөгтэй ажил, үйлчилгээг чөлөөлөх, - Хуулийн хүрээнд гарсан Байгал орчинд ээлтэй, дэд бүтцийн томоохон төслүүдэд оролцогчдод хөнгөлөлт, чөлөөлт олгох - Манайх эко ариун цэврийн цаас үйлдвэрлэдэг бөгөөд энэ нь НӨАТ-с чөлөөлөгдөхгүй байна. Дахин боловсруулах үйлдвэрийг НӨАТ-с чөлөөлдөг болгох - Аудитын үйлчилгээг НӨАТ-аас чөлөөлдөг болох - Уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг НӨАТ-аас чөлөөлдөг болох - буцаан олголт үүсэхгүй - Алттай адил болгох"	"УБ танхим 1.20 1.23 1.27 1.30 УИХ 1.28-2"
3.	Гинжин хэлхээг бүхэлд нь чөлөөлөх	"Мах - ХАА үйлдвэрлэл, боловсруулах үйлдвэр 2-ын хооронд НӨАТ-ын асуудал үүсэж байна. Чөлөөлбөл сүлжээгээр нь чөлөөлөөд, үгүй бол хувийг нь багасгаад бүгд ижил НӨАТ төлдөг болмоор байна - НӨАТ 13 дугаар зүйл боловсруулах үйлдвэрүүддээ маш их ачаалал өгдөг. Бид тэдний өмнөөс нэмж төлж байна. Эсвэл 14 заалт дээр хасагдвал тооцож болно. - Импортын НӨАТ - бэлэн бүтээгдэхүүнийг чөлөөлсөн хэдий ч яг тэр бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэхэд ордог ТЭМ-ийг чөлөөлөхгүй. Үйлдвэрээ дэмжсэн бодлого алга - 1.28 ААНОАТ - НӨАТ-ын тухай хуулийн 13-р зүйл буюу чөлөөлөлтийг хүчингүй болгох эсвэл 14.1.4-т хамруулан НӨАТ шингэсэн гэж үзээд хасалт хийдэг болгох"	"УБ танхим 1.20 1.23 1.27 1.30 УИХ 1.28-2"

Дээрхээс үзвэл, НӨАТ-Х-ийн 13 дугаар зүйл буюу албан татвараас чөлөөлөх эрх зүйн орчныг сайжруулах, одоогийн зохицуулалтыг өөрчлөх хэрэгцээ, шаардлага бий болсон.

3.1.4. НӨАТ-аас хасалт хийх /НӨАТХ-ийн §14 дүгээр зүйлийн §14.1.5/

Хүснэгт 11. “Практик нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн зүйл, заалт

§14 дүгээр зүйл. Албан татварт хасалт хийх

§14.1. Хувь хүн, хуулийн этгээдийн албан татвар суутган төлөгчөөр бүртгүүлснээс хойших хугацаанд энэ хуулийн 7, 8, 11 дүгээр зүйлд заасны дагуу төлсөн доор дурдсан албан татварыг түүний төсөвт төлөх албан татвараас хасаж тооцно:

§14.1.5. үндсэн хөрөнгө бэлтгэхэд зориулж импортоор оруулсан буюу худалдан авсан бараа, ажил, үйлчилгээнд төлсөн болон үндсэн хөрөнгө худалдан авах, импортлоход төлсөн албан татварыг дараах хугацаагаар хувь тэнцүүлэн хасагдуулна:

§14.1.5.а. барилга, байгууламж 10 жилээр;

§14.1.5.б. тоног төхөөрөмж 5 жилээр; /Үүнд хайгуулын үйл ажиллагааны зардал хамаарна./

§14.1.5.в. энэ хуулийн 14.1.5.а, 14.1.5.б-д зааснаас бусад үндсэн хөрөнгийг шууд

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 4. НӨАТ-аас хасалт хийх эрх зүйн хэм хэмжээ практикт хэрэгжиж байна уу?

НӨАТХ-ийн 14 дүгээр зүйлд албан татварт хасалт хийх эрх зүйн орчныг хуульчилсан. Хасалт гэдэг нь албан татвар суутган төлөгчийн төлсөн албан татварыг хасалт хийх, буцаан олгох ойлголтыг илэрхийлдэг.²⁰

Гэвч тус хуулийн 2019 оны 3 дугаар сарын 22-ны өдөр өөрчлөн найруулсан 14 дүгээр зүйлийн 14.1.5-д дахь заалтыг хэрэгжүүлэхэд практикт хүндрэл тулгарч байна. Хуульд өөрчлөлт, орохоос өмнө үндсэн хөрөнгөд төлсөн НӨАТ-ыг хувь тэнцүүлэн хасаж тооцдоггүй, өөрөөр хэлбэл үндсэн хөрөнгөд төлсөн НӨАТ-ын хөрөнгө худалдан авахад төлсөн НӨАТ-ыг үндсэн хөрөнгийн өртөгт шингээн бүртгэж, капиталжуулдаг байсан.

Одоогийн хуулиар барилга, байгууламж хувьд 10 жил, тоног төхөөрөмжийн хувьд 5 жилээр хувь тэнцүүлсэн хасалтыг хийхээр хуульчилсан. Энэ нь барилга байгууламжид төлсөн НӨАТ-ын 120 сар, тоног төхөөрөмжид төлсөн НӨАТ-ыг 60 сар хувааж хасалт хийх нөхцөлийг бүрдүүлжээ.

Жишээгээр тайлбарлавал та 1,000,000,000 /тэрбум төгрөгөөр/ барилга худалдаж авах үед 10 хувийн НӨАТ–болох 100,000,000 төгрөг нийт 1,100,000,000 саяар барилгыг худалдаж авах юм. Хэрвээ НӨАТХ-ийн 14.1.5а дахь заалт байгаагүй бол НӨАТ төлсөн 100,000,000 зуун саяыг худалдан авалт хийсэн сардаа НӨАТ хасалт хийж бүртгэх боломжтой. Харин НӨАТХ-ийн 14.1.5а дахь заалт үйлчилж байгаа учраас худалдаж авснаас хойш 10 буюу нийт 120 сарын хугацаанд сард бүр 833,333 /найман зуун гучин гурван мянган төгрөгөөр/ хасалт хийгдэнэ. Тоног төхөөрөмжийн хувьд мөн дээрх зарчим үйлчлэх юм. Энэ татвар төлөгчид санхүүгийн хүндрэлийг бий болгож байна гэж татвар төлөгчид үздэг.

Хүснэгт 12. Барилга байгууламж, тоног төхөөрөмжөөс хувь тэнцүүлэн хасалт хийсэн дүн мэдээ 2020-2024

Он	барилга байгууламж		машин, тоног төхөөрөмж		бусад үндсэн хөрөнгө		Хайгуулын үнэлгээний хөрөнгө	
	Тоо	Татварын дүн	Тоо	Татварын дүн	Тоо	Татварын дүн	Тоо	Татварын дүн
2021	27	100	345	446	1,210	272		
2022	79	197	534	709	1,610	243		-
2023	51	226	710	1,121	2,040	365		-

²⁰ Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хасалт хийх, буцаан олгох, тэдгээрийг нягтлан бодох бүртгэлд тусгах журам, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=206987>

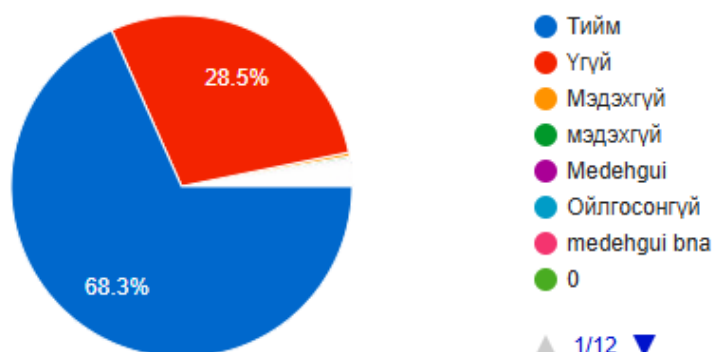
2024	81	319	197	1,634	2,531	264.04		
	238	841	1,786	3,911	7,391	1,144		-

График 4. "Татварын хуулийн шинэчлэл" судалгаагаар НӨАТ-ын хувь тэнцүүлэн хасах хийх зохицуулалтын хүрээнд ирүүлсэн санал

4.НӨАТ-ын худалдан авалтын хувь тэнцүүлэн хасалт хийх зохицуулалтыг хасах /14.1.5/

 Хуулах

3,556 хариулт

Дээрх графикаас үзвэл цахимаар судалгаанд хамрагдсан 3556 оролцогчийн 68.3% нь НӨАТ-ын худалдан авалтын хувь тэнцүүлэн хасалт хийх зохицуулалтыг хасах санал гаргасан. Иймд, барилга, байгууламж болон тоног төхөөрөмжийн төлсөн НӨАТ-ыг хувь тэнцүүлэн хасах зохицуулалтыг өөрчлөх шаардлагатай.

3.2. “Хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

3.2.1.Хэлэлцүүлгээс ирүүлсэн санал

1. УИХ-ын ажлын хэсэг - Нэгдсэн хэлэлцүүлэг 4 удаа²¹

- 1 дүгээр сарын 28-ны өдөр 09-12 цагийн хооронд ААНӨАТ-ын хуулиар
- 1 дүгээр сарын 28-ны өдөр 14-17 цагийн хооронд ААНӨАТ-ын хуулиар
- 1 дүгээр сарын 30-ны өдөр 09-12 цагийн хооронд НӨАТ-ын хуулиар
- 1 дүгээр сарын 30-ны өдөр 14-17 цагийн хооронд ХХОАТ-ын хуулиар

2. Татварын ерөнхий газар - Нэгдсэн хэлэлцүүлэг 4 удаа

- 1 дүгээр сарын 20-ны өдөр 15-17 цагийн хооронд Мэргэжлийн холбоод, тэдгээрийн гишүүд, татвар төлөгч, сонирхогч бусад этгээд
- 1 дүгээр сарын 23-ны өдөр 14-16 цагийн хооронд Хүнс, хөдөө аж ахуйн салбар, Уул уурхайн бус экспортлогчдын төлөөлөл, татвар төлөгч, сонирхогч бусад этгээд
- 1 дүгээр сарын 27-ны өдөр 14-16 цагийн хооронд Барилга болон уул уурхайн салбарын төлөөлөл, татвар төлөгч, сонирхогч бусад этгээд
- 1 дүгээр сарын 30-ны өдөр 14-16 цагийн хооронд Аялал жуулчлал болон тээврийн салбарын төлөөлөл, татвар төлөгч, сонирхогч бусад этгээд²²
- Мэргэжлийн холбоод, тэдгээрийн гишүүд, сонирхогч бусад этгээд

²¹ Хавсралт 1-ийг үзнэ үү.

²² Хавсралт 2-ыг үзнэ үү.

3. Нийслэл, дүүрэг, аймгуудад 2 дугаар сарын 7-ны өдрийн байдлаар нийт 187 удаагийн хэлэлцүүлэг зохион байгуулсан.

4. Хэлэлцүүлэгт гарсан саналуудаас гадна МХАҮТ, МХАҮТ-ын УБ танхим, ММНБИ, MCS групп зэрэг мэргэжлийн холбоо болон томоохон групп компаниуд хууль тогтоомжийн шинэчлэлийн хүрээнд саналаа ирүүлсэн.

Эдгээрээс хамгийн олон давтамжтай ирүүлсэн саналыг хүснэгтээр оруулж байна.

Хүснэгт 13. "Иргэд олон нийтээс НӨАТ холбогдуулан олон давтамжтай ирүүлсэн саналын нэгтгэл"

1. Хуулийн нэр томъёотой холбоотой санал		
№	Өөрчлөх санал	Шалтгаан
1.1.	14.1.4-д "иргэн, эсхүл хувь хүн" гэж нэмэх	14.1.4.заалтаас "иргэн" гэсэн зохицуулалтыг хассан нь хувь хүнээс худалдан авсан тохиолдолд НӨАТ-ын хасалт хийх боломжгүй болгож байна.
1.2.	8.1-д "Албан татварыг ногдуулахдаа дараах зарчмыг баримтална" гэж өөрчлөх	8.1-д журам гэхээр аль нэг эрх бүхий этгээд боловсруулсан гэх агуулгыг илэрхийлдэг.
1.3.	Бараа гэсэн тодорхойлолтыг эргэж харах	"Бараа" гэж мөнгөн хөрөнгөнөөс бусад бүх төрлийн хөрөнгийг хэт өргөн, ерөнхий агуулгатай тул татвар төлөгчийн хуулийн хамрах хүрээнд хамаарахгүй ажил гүйлгээнд НӨАТ ногдуулах эрсдэл үүсгэдэг.
1.4.	Борлуулалт гэсэн тодорхойлолтыг эргэж харах	"Борлуулалт" гэж барааг бусдын өмчлөлд шилжүүлэх, ажил гүйцэтгэх, үйлчилгээ үзүүлэхийг; - Эцсийн эзэмшигч хүртэлх үргэлжилсэн хэлхээ холбоонд хамаарах хуулийн этгээд хооронд хувьцаа шилжүүлэх, нэгдэх, нийлэх, тусгаарлах, шинэ хуулийн этгээд үүсгэн байгуулах хэлбэрээр хэлхээ холбоо доторх хувьцаа, хувь оролцоонд хөрөнгөөр хөрөнгө оруулалт хийсэн, мөн ийм байдлаар саналын эрхийн бүтцийг өөрчилсөн тохиолдолд - борлуулалт биш юм. Иймд хуульд шинээр тодорхойлох шаардлагатай.
1.5.	"Ажиллагсдын хэрэгцээ" гэсэн ойлголтыг тодорхой болгох шаардлага практикт үүсээд байна.	"Ажиллагчдын хэрэгцээ" гэж нэмэгдсэн өртгийн албан татвар суутган төлөгчийн эрхэлж байгаа үйлдвэрлэл, үйлчилгээтэй болон тухайн ажилтны ажил үүргээ гүйцэтгэхтэй шууд холбоогүй ажиллагчдад хувьд нь зориулан худалдан авч олгосон бараа, үзүүлсэн үйлчилгээ тус тус хамаарна. Иймд худалдан авалтын НӨАТ-г хасах нь зөв юм.
2. НӨАТ -ын хувь хэмжээтэй холбоотой санал		
2.1.	"НӨАТ-ын хувь хэмжээг бууруулах, 5% болгож бууруулах"	"5% болсноор ААН-д дарамт багасна. - НӨАТ-ын баримт олгохгүй байх сонирхол багасна.

		• Бууруулах боломжгүй бол шатлалтай болгох" • "НӨАТ суутган төлөгчийн босгогүй болгож, татварын хувь хэмжээг 5% болгон бууруулах нь бодит байдалтай уялдсан, далд эдийн засгийг ил болгох, татварын суурийг нэмэгдүүлэх, зэрэг чухал ач холбогдолтой оновчтой зохицуулалт болохоор байна. • Татварын хувь хэмжээг бууруулан бааз суурийг өргөтгөснөөр бодитой үр дүн гардгийг дараах баримтуудаас тодорхой харж болно. 2007 онд НӨАТ-ыг 15 хувь байсныг 10 хувь болгон бууруулснаар НӨАТ-ын орлого 2002-2006 онд өмнөх оноос дунджаар 16.8% өсдөг байсан бол 2007 онд 38.9% болж өссөн. Түүнчлэн НӨАТ төлөгчийн тоо жилд дунджаар 14.4% өсдөг байсан бол 31.4% болж өссөн байна. "
2.2.	Ялгавартай тогтоох эсвэл шатлалтай болгох	• "Гадаад болон дотоодын компаниудад ялгавартай тогтоох хэрэгтэй • Бууруулах боломжгүй бол шатлалтай болгох -" • Орон нутаг болон Улаанбаатар гэсэн ялгавартай тогтоох • НӨАТ-ын хувь хэмжээг манай улсад 10% болон 0% гэсэн хоёрхон тоо байдаг, бусад улс оронд салбарын бодлогоос хамаараад хувь хэмжээг янз бүрээр тогтоодог болох Уул уурхай дээр илүү өндөр байх хэрэгтэй, барилга, хүнс, оёдол гэх зэрэг нь бага байх хэрэгтэй
2.3.	НӨАТ-ын хувь хэмжээг 10% хэвээр мөрдөх	• "НӨАТ-ын хувийг өөрчлөхөөс илүүтэй тэгш шударга төлдөг тогтолцоог бий болгомоор байна; • НӨАТ хэд байхаасаа илүүтэйгээр НӨАТ-ын буцаан олголт эдийн засгийн шударга байдлыг бий болгоход асар хүчтэй нөлөөлөх байх гэж бодож байна. Бүх 3 сая гаруй хүнийг татварын орчинд хамруулах хэрэгтэй;"
2.4.	0 хувь хэрэглэх	• Кашмер холдинг - нийт борлуулалтын 60% жуулчид авдаг. Экспорт гэж үзээд "0" хувь ногдуулах нь зүйтэй. • Хөдөө аж ахуйн салбарын бүтээгдэхүүнийг зөвхөн эхний шатан дээр НӨАТ-с чөлөөлж байгаа нь өрөөсгөл юм. Тиймээс бодлогоор дэмжих салбар, үйл ажиллагааг эцсийн хэрэглэгч хүртэлх бүх шатанд НӨАТ -ийг 0%-р ногдуулдаг байх
3. НӨАТ -ын урамшуулалтай холбоотой санал		
3.1.	И-баримтын сугалааны урамшууллын дүн өндөр байна.	• И баримт сугалааны дүн дэндүү том байгаа юм.

	Бага урамшууллаар олон хүнийг хамруулмаар байна.	Сугалаа заавал тийм том байх албагүй маш олон хүнийг жигд хамруулсан байх ёстой.
3.2.	Буцаан олголтын хувь хэмжээг нэмэгдүүлэх	"НӨАТ-ын буцаан олголтын 2 хувийг 4-5 хувь болгох, сугалааг болиулах - НӨАТ-ын буцаан олголтыг 50, 60, 70 хувь болгох эсвэл аль салбарт татвар төлдөггүй бизнес байгааг илрүүлэх зорилгоор 100 хувь ч байж болно; - Иргэн НӨАТ-ын 20 хувийг буцаан авдаг жишигтэй адилаар төр өөрийнхөө ажил үйлчилгээний НӨАТ-ыг 100 хувь буцааж авснаар төсвийн хөрөнгө оруулалт, төсвөөр дамжиж буй тендер концессын бүх санхүүгийн бүртгэл НӨАТ-ын баримттайгаа 100 хувь бүртгэгдэнэ"
4. НӨАТ-ын хасалт хийхтэй холбоотой санал		
4.1.	14.6.2.хувийн болон ажиллагсдын хэрэгцээнд зориулан худалдаж авсан бараа, ажил, үйлчилгээ	"Хүний нөөцийн ийм хомсдолтой үед хүмүүсээ идэвхжүүлэх, урамшуулах, хөгжүүлэх зардал үнэхээр өсгөхөөс аргагүй байгаа. - Ажиллагсадтай холбоотой гарч байгаа зардлыг хасагдах зардалд оруулж өгөх нь зүйтэй. - Эсвэл хязгаар тавьж өгөөд орлогын тэдэн хувиар нь хязгаарлаж болно. "
4.2.	Аудитын үйлчилгээ ихэнх зардал цалингийн зардал - НӨАТ-ын хасалт хийх боломжгүй байдаг тул өрөнд ордог - Тооцож хасдаг болгох буюу НӨАТ-ын хасагдах зардалд оруулах.	"Дийлэнх зардал нь Хүний нөөц, цалин хөлснөөс бүрддэг Зөвлөх үйлчилгээний салбарын ААН-үдийн орлогод НӨАТ ногддог. Гэтэл ихэнх зардал нь Цалин хөлс учраас хасуулах НӨАТ байдаггүй"
4.3.	ОУ-ын тээврийн үйлчилгээ эрхэлдэг ААН- хилийн гадна гарсан зардлууд НӨАТ-ын баримтгүй шалтгаанаар хасагдах боломжгүй болдог. Иймд НӨАТ-аас хасагдах зардалд оруулах.	Орлогыг бүрэн бүртгэсэн боловч Хилийн гадна гарсан зардлуудыг НӨАТ-ын баримтгүй шалтгаанаар хасагдах зардал болгохгүй байна.
4.4.	"Суудлын автомашин, түүний эд анги, сэлбэгт төлсөн НӨАТ-ыг хасахгүй байгаа. Энэ нь хэт ерөнхий байна. Тухайлбал; Хүргэлтийн үйлчилгээ бүхий худалдаа үйлчилгээний бизнесүүдэд суудлын зориулалттай авто машин ашигладаг. "	Компани аж ахуйн үйл ажиллагааны зорилгоор ашигладаг тээврийн хэрэгсэл нь суудлын автомашин байгаа тохиолдолд түүний НӨАТ-н хасалтыг тооцохгүй байгаа нь татвар төлөгчдөд бизнесийн онцлогийг харгалзаж үзээгүй хяналтыг хялбарчлах зорилготой хэт ерөнхийлсөн заалт.
4.5.	14.6.4. импортод төлсөн НӨАТ-ийг үйл ажиллагаатай хамааралтай, хамааралгүй гэж	"14.6.4.тайлант хугацааны албан татвар ногдох бараа, ажил, үйлчилгээтэй хамааралгүй импортоор оруулсан болон

	ялгаж үздэгийг болих	худалдан авсан бараа, ажил, үйлчилгээ; Татвар төлөгчдийн бизнесийн онцлогийг харгалзаж үзээгүй хяналтыг хялбарчлах зорилготой хэт ерөнхийлсөн заалт"
5. Оршин суугч бус этгээдээс суутгасан НӨАТ-тай холбоотой санал		
5.1.	Оршин суугч бус этгээдээс суутгасан НӨАТ-ыг хасаж тооцдог болбол буурах татварын орлогын тооцоолол /тооцоо хийгээд өгөх нь зүйтэй байх. /Зарчим талаасаа reverse charge байж болох асуудал/	"Зөвлөх үйлчилгээ, IT үйлчилгээ гадаадаас авахад биет зүйлд гаалийн бүрдүүлэлт хийнэ гэх зэргээр зөрчилддөг. - Гадаадад хийгдсэн ХА -д хасалт хийж чадахгүй байна - ОУ-ын тээврийн үйлчилгээ эрхэлдэг ААН-хилийн гадна авсан үйлчилгээ нь асуудал болдог. Татварын үүрэг нь ААН-д үлдэж байна."
5.2.	Худалдах, түүнчлэн үйлдвэрлэл, үйлчилгээний зориулалтаар Оршин суугч бус этгээдээс худалдан авч импортоор оруулсан бараа болон ажил, үйлчилгээнд төлсөн НӨАТ-г хасалт хийх;	"[НӨАТх-7.1.2, 7.2.5. 14.1.2] - Монгол Улсын аж ахуйн нэгжүүд Гадаад Улсаас авсан ажил, үйлчилгээнд төлсөн дүнгээс НӨАТ-г суутган (нэмж) төлөх үүрэгтэй байдаг бөгөөд НӨАТ-н хасалт хийх эрхгүй байдаг - Оршин суугч бус давхар даатгагчаас авсан давхар даатгалын үйлчилгээнд гаалийн бүрдүүлэлт хийх боломжгүйгээс болж НӨАТ-ын зардал тус бүр нэмэгдэхээр даатгагчид ирэх татварын дарамт 10%-30% болж байна. - Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн 16.1.2.оршин суугч бус этгээдээс энэ хуулийн 7.2.5-д заасан гаалийн бүрдүүлэлт хийлгээгүй бараа, ажил, үйлчилгээг худалдан авахдаа үнийн дүнгээс албан татварыг суутган авч төсөвт төлнө гэх заалт зөрчилдөж байна"
6. НӨАТ-ыг мөнгөн сууриар ногдуулахтай холбоотой санал		
6.1.	НӨАТ-ын мөнгөн суурьтай болгох	- Барилгын салбарт бартерын гүйлгээ их байдаг. Давхар татвар төлөх болоод байна. "Бараа, ажил үйлчилгээг бэлэн бусаар борлуулсан бол борлуулалтын гэрээнд заасан төлбөрийн хуваарийг үндэслэн тухай бүрд - Авлага - Хувь дансаар мөнгөө авах эрсдэл - Авлага төлөгдөхгүй байх эрсдэл үүснэ. - Авлага - Авлагын бичиг - Гэрээ байхгүй - боломжгүй"

6.2.	Албан татвар ногдуулах хугацааг орлого хүлээн зөвшөөрөх хугацаатай уялдуулан, мөнгөн суурьтай болгон өөрчлөх:	• "Өнөөгийн байдлаар борлуулалтад ногдуулах НӨАТ-ыг аккрузал сууриар, худалдан авалтад ногдох НӨАТ-ыг мөнгөн сууриар тооцож байгаа нь НББ-ын стандартаас зөрүүтэйгээр тайлагнах, мөнгө/орлого/ нь орж ирээгүй борлуулалтад урьдчилж татвар төлөх, тухайн татварын зардлыг санхүүжүүлэх хүүтэй эх үүсвэр ашиглах зэрэг бэрхшээл, бизнесийн зардлыг нэмэгдүүлэх хүндрэл үүсгэж байна • НӨАТ-ыг аккрузал сууриар бүртгэж, тайлагнаж байгаа нь аж ахуйн нэгж байгууллагуудад маш хэмжээний татварын өр бий болгож байна. Орлого нь орж ирээгүй байхад баахан татварын өртэй болчихдог, татварт төлөх мөнгө нь бэлэн байхгүй, гэтэл Татварын алба татвараа төлөөгүй гээд дансыг нь хаачихдаг нь маш шударга бус байна. НӨАТ-ын борлуулалтыг мөнгө орж ирсэн үед нь бүртгэдэг, тайлагнадаг байхгүй бол энэ нь маш их асуудлыг үүсгэж байна. • 14.6.6 Өмнөх тайлант хугацааны албан татвар ногдох бараа, ажил, үйлчилгээтэй хамааралтай худалдан авсан бараа, ажил, үйлчилгээний төлбөр нь хийгдээгүйгээс хойшлуулсан НӨАТ-ын хасалт энэ хуулийн - 14.6.4 заалтад хамаарахгүй. • борлуулсан бараа, ажил, үйлчилгээний борлуулалтын орлогыг хүлээн авсан өдрөөр албан татвар ногдуулах хугацааг тооцох" заалтын хувьд Татварын байцаагч нар ""Борлуулалтын орлого"", ""Урьдчилж орсон орлого/төлбөр"" гэсэн хоёр өөр ойлголтыг нэг мэтээр тайлбарлаж бодитоор борлуулаагүй байгаа бараа, үйлчилгээний төлбөрт НӨАТ ногдуулахыг шаарддаг. "
7. НӨАТ-ын баримт өгөхгүй байгаатай холбоотой санал		
7.1.	"НӨАТ-ын баримт өгөхгүй байна. НӨАТ-ын босготой холбоотойгоор суутган төлөгчөөр бүртгүүлэхгүй байх сонирхол их байна"	• "НӨАТ-тай авах уу НӨАТ-гүй авах уу гэж асуудаг. • Энэ нь болдог гэсэн ойлголтыг бий болгож байна. • Барс зах, Нарантуул зах, 100 айл, Өгөөмөр зах -баримт өгөхгүй байна • Малчдаас ХА хийсэн үед зардлын баримтаа бүрдүүлж чаддаггүй. Үүний хариуцлагыг худалдан авалт хийсэн ААН хүлээж байна. • Жижиг бизнес эрхлэгч баримт өгөхгүй болохлоор тэр баримтыг компаниуд тайлан дээрээ тусгахын тулд нэмэлт зардлаа гаргаж байна • Төрийн байгууллага НӨАТ-ын баримт олгодог, шивдэг баймаар байна

		Барилга - Хувь хүн бригадуудаар ажил гүйцэтгүүлдэг. Энэ тохиолдолд НӨАТ-ын баримт олгодоггүйгээс хасагдах зардлаа тусгаж чаддаггүй -1.27-6"
7.2.	Импортын барааны хувьд гааль дээр төлсөн зардлаа нотолж чадахгүйгээс болоод борлуулалтад баримт өгөх дургүй.	"Импортын бараа - Гаальтай машин - Цахим арилжаа эрхлэгчид - түүвэр ачаа, карго ачаа - ХА-гч бүх татвараа төлдөг боловч төлсөн мөнгөндөө төлбөрийн баримт авч чаддаггүй. Үүнээс болоод хасагдах зардал байхгүй тул борлуулалтад НӨАТ-ын баримт өгөх дургүй байдаг"
7.3.	Цахим худалдан авалтуудад НӨАТ баримт өгөхгүй байна.	"Цахим худалдан авалтад НӨАТ баримт өгөхгүй байгаа, үүнийг хянаж зохицуулах, их хэмжээний борлуулалт НӨАТ гүй явж байна - ААН-үүд зардлаа бүрэн бүртгүүлж, хасаж чадахгүй байна"
8. Бусад санал		
8.1.	НӨАТ суутган төлөгчийг бүртгэх, бүртгэлээс хасах нөхцөл, шалгуурыг тодорхой болгох	"Барилгын салбар 3-4 жил үргэлжилдэг онцлогтой. - Манай компанийн хувьд өөрсдийн хөрөнгөөр ажлаа гүйцэтгэж хүлээлгэн өгөөд орлогоо авахаар гэрээтэй байгаа бөгөөд НӨАТ төлөгчөөр бүртгүүлээд худалдан авалт хийгээд зардлын баримтаа хуримтлуулаад явж байсан. Гэтэл НӨАТСТ-ийн бүртгэлээс хасчихсан. Гарсан бүх зардалд төлсөн НӨАТ-аа хасуулж чадахгүй болсон. - Шинээр байгуулагдаж байгаа компани хөрөнгө худалдан авсны дараа борлуулалтын орлого орж НӨАТ төлөгч болдог. - Гэтэл хөрөнгө худалдан авах үед төлсөн НӨАТ нь НӨАТ төлөгч болохоос өмнө төлөгдсөн байдаг тул ашиглах боломжгүй болдог. Иймд НӨАТ төлөгч болохоос өмнө худалдан авсан хөрөнгөд ногдох НӨАТ-ыг НӨАТ төлөгч болсны дараа тооцон суутгах боломж шийдэл хэрэгтэй байна."
8.2.	Импортын бараанд ногдуулсан НӨАТ-ыг тодорхой хугацаанд хойшлуулдаг болох	
8.3.	НӨАТ тухай хуулийн хариуцлагын тогтолцооны давхардал болон Зөрчлийн хуультай давхцаж буйг дахин нягтлах	
8.4.	Хууль дагасан журмууд хууль батлагдсанаас хойш маш удаан хугацааны дараа гардаг. Энэ байдлыг болиулж хуультайгаа хамт гаргадаг баймаар байна.	
8.5.	Эдийн засгийн бүх төрлийн үйл ажиллагааны салбарын ангиллыг шинэчлэх	
8.6.	Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний орлогыг НӨАТ-аас чөлөөлөх	
8.7.	Тендерийн шаардлагад НӨАТ-ын өрийг харгалзан үздэгийг болих	
8.8.	Гааль дээр НӨАТ төлдгийг болих - МХАҮТ	
8.9.	Төлбөрийн баримт олгоогүй үед хариуцлагын тогтолцоог хялбаршуулж, баримтын дүнтэй уялдуулан хариуцлага тооцох	

боловсруулах зорилгоор тус хуульд хэсэгчлэн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ хийсэн бөгөөд дараах дүгнэлтийг хийж байна.

- 2015 оны НӨАТ-ийн хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.2-д Албан татвар төлөгчийн үйл ажиллагааны борлуулалтын орлогын хэмжээ нь 50 сая ба түүнээс дээш төгрөгт хүрч, албан татвар ногдуулан суутган төлөгч байна гэж заасан. Энэхүү босгыг тооцохдоо олон улсын жишиг аргачлалын баримталсан бөгөөд тухайн үеийн /2015 оны/ 50 сая төгрөгийг өсгөх шаардлага үүссэн. Мөн НӨАТ-ын хэлэлцүүлэгт оролцсон иргэн, хуулийн этгээдээс НӨАТ-ын босгыг нэмэгдүүлэх саналыг олонтоо ирүүлсэн. Түүнчлэн, бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг болох саналыг олонтоо ирүүлсэн байна. Иймд, НӨАТ-ийн суутган төлөгчийн босго дүнгүй болж, хялбаршуулсан горим ашиглах босго дүнг 400 сая төгрөг байхаар, өнөөгийн үнэ цэнэ, татварын үр ашигт байдлыг харгалзан үзэх шаардлага үүсэж байна.

- НӨАТ-ийн 8 дугаар зүйл “Албан татвар ногдуулах” – ийн 8.1.1-д “бараа, ажил, үйлчилгээг импортоор оруулсан, экспортод гаргасан, түүнчлэн борлуулсан бол тухай бүрд”, мөн хуулийн 10 дугаар зүйлийн 10.2.2-д “10.2.2.бараа, ажил, үйлчилгээг “борлуулсан” өдрөөс НӨАТ ногдуулахаар хуульчилсан. Энэ нь ТЕХ болон НӨАТ-ийн ерөнхий заалттай зөрчилдөж байна. Энэ нь бараагаа шууд мөнгөөр борлуулсан буюу борлуулсан даруйд төлбөр тооцоо хийгдсэн тохиолдолд ямар нэгэн хүндрэл байхгүй. Харин борлуулсан барааны төлбөрийг тодорхой хугацааны дараа авах нөхцөл (энэ нь бизнесийн хэвийн нөхцөлд маш түгээмэл байдаг нөхцөл) - өөр борлуулалт хийгдсэн тохиолдолд гажуудал үүсгэж байна. Учир нь төлбөр тооцоо хийгдээгүй, орлого нь мөнгөөр орж ирээгүй байхад, борлуулалт хийгдсэн гэдгээр татвар нь ногдуулаад татварын өртэй болчихдог, татварт төлөх мөнгө нь бэлэн байхгүй, өрөө төлж чадахгүй байснаас болж дансаа хаалгадаг, тендерийн гэх мэт шаардлагаар тодорхойлолт авахад татварын өртэй гэж гардаг зэрэг олон хүндрэл үүсдэг байна. Өөрөөр хэлбэл, НӨАТ-иар зардлыг хүлээн зөвшөөрөхдөө цахим системээс хэвлэгдсэн төлбөрийн баримтыг үндэслэх бөгөөд энэ нь төлбөр тооцоо хийгдсэн үед буюу зардлыг мөнгөөр төлөгдсөн үед /мөнгөн сууриар/ хүлээн зөвшөөрдөг. Гэтэл орлогын хувьд төлбөр тооцоо хийгдсэн эсэхээс үл шалтгаалан хуулийн 8.1.1-д заасны дагуу бараа, ажил, үйлчилгээг борлуулсан бол тухай бүрд нь буюу барааг бусдын өмчлөлд шилжүүлсэн, ажил үйлчилгээг үзүүлсэн үед нь /аккруэл суурь/ хүлээн зөвшөөрч бүртгэдэг. Иймд, НӨАТ-ыг ногдуулахдаа аккруэл суурь, хасалт хийхдээ мөнгөн суурь ашиглаж байгаа нь бизнес эрхлэгч этгээдэд хүндрэл үүсгэж байна. Энэ санал иргэдээс олон нийтийн дунд зохион байгуулсан хэлэлцүүлэг, албан бичиг, судалгаанд дурдагдаж байна. Тодруулбал, НӨАТ ногдуулахдаа НӨАТ-ийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.1-д “борлуулсан тухай бүрд”, 10 дугаар зүйлийн 10.2.2-д “борлуулж”, 14 дүгээр зүйлийн 14.3-д “бараа борлуулсан, ажил гүйцэтгэсэн, үйлчилсэн үзүүлсэн тухай бүрд” гэж заасныг баримталдаг. Иймд, эдгээр утга нь цаг хугацааны хувьд ялгаатай ойлголт гэдгийг харгалзах, өөрчлөх шаардлагатай байна.

- Монгол Улсад нийт 28 төрлийн бараа, 19 төрлийн үйлчилгээ уг татвараас чөлөөлөгдөх зохицуулалттай байна. Мөн тодорхой салбарт, тодорхой хугацаатайгаар Нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлсөн 40 гаруй хууль үйлчилж байна. Үйлдвэрлэлийн дамжлаг буюу гинжин хэлхээний аль нэгийг нь НӨАТ-аас чөлөөлж буй нь тус хуулийн хэрэгжилт, дараагийн шатны дамжлагад хүндрэл үүсгэж байна. Харин мөн хуулийн 13.10 энэ дээрх бүтээгдэхүүний дамжуулан борлуулагч нарт хамаарахгүй гэж заасан. Энэ нь тухайн бүтээгдэхүүнийг худалдан борлуулагч этгээдэд хүндрэл үүсгэж бүтээгдэхүүний үнийг өсгөхөд нөлөөлж байна. Мөн НӨАТ-ын хэлэлцүүлэгт оролцсон иргэн, хуулийн этгээдээс НӨАТ-ын чөлөөлөлтийн асуудлыг шийдвэрлэх саналыг олонтоо ирүүлсэн. Энэ нь практикт НӨАТ-ын чөлөөлөлтийг шийдвэрлэх хэрэгцээ, шаардлага байгааг илэрхийлж байна. Иймд, НӨАТ-ийн 13 дугаар зүйл буюу Албан татвараас чөлөөлөх эрх зүйн орчныг сайжруулах, одоогийн зохицуулалтыг өөрчлөх хэрэгцээ, шаардлага үүссэн.

- Барилга, байгууламж хувьд 10 жил, тоног төхөөрөмжийн хувьд 5 жилээр хувь тэнцүүлсэн хасалтыг хийхээр хуульчилсан. Энэ нь бизнес эрхлэгч талд өнөөдрийн худалдаж авсан хөрөнгийг буцаан олголтыг удаан хугацаанд бага дүнгээр хасалт хийх сөрөг нөхцөл байдлыг, Татварын албанд практикт уг заалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэлийг тус тус бий болгож байна. Иймд, барилга, байгууламж болон тоног төхөөрөмжийн төлсөн НӨАТ-ыг хувь тэнцүүлэх хасах зохицуулалтыг өөрчлөх шаардлагатай.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

Сүрах бичиг, гарын авлага

1. ОУВС, Торонтогийн Их сургуулийн хамтарсан судлаачид 2004 онд Майкл Кийн, Жак Минзийн “НӨАТ-ын босгын хэмжээг оновчтой тогтоох загвар”,
2. Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Германы Олон Улсын Хамтын Ажиллагааны Нийгэмлэг (GIZ)-ийн “Эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн эрх зүйн орчныг баталгаажуулах төсөл”, Хууль тогтоомжийн тухай хууль, аргачлал, гарын авлага, УБ, 2016.

Хууль, эрх зүйн акт

1. Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль, УБ, 2015, <https://legalinfo.mn/mn/detail/11227>
2. Монгол Улсын Засгийн Газрын Тогтоол, Дугаар 59, Аргачлал батлах тухай, 2016, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=207338&showType=1>
3. Татварын Ерөнхий хууль, УБ, 2019, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=14403>
4. Монгол Улсын Их Хурлын Тогтоол, Дугаар 21, Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны Үйл ажиллагааны хөтөлбөр, УБ, 2024, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=17141368388631&showType=1>
5. Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хасалт хийх, буцаан олгох, тэдгээрийг нягтлан бодох бүртгэлд тусгах журам, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=206987>

Цахим эх сурвалж

1. Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сан, Tais.mta.mn
2. “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн хэрэгжилт, тулгамдсан асуудал, шийдвэрлэх арга зам” сэдвээр хэлэлцүүлэг өрнүүлж байна, <https://www.parliament.mn/nn/74036>
3. “Татварын хуулийн шинэчлэл” цахим санал асуулга, https://docs.google.com/forms/d/1KiX2OqXrBJ_bSPaOrFrw7TEOXc344YINSYOgkjhscds/viewanalytics?pli=1&pli=1

НЭМЭГДСЭН ӨРТГИЙН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ШИНЭЧИЛСЭН НАЙРУУЛГЫН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨ ҮНЭЛЭХ СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

НЭГ. ЕРӨНХИЙ ЗҮЙЛ

Энэхүү үнэлгээг Сангийн яамнаас боловсруулсан Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийн зүйл, хэсэг, заалтад Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлд заасны дагуу дүн шинжилгээ хийх, үр нөлөөг тооцож, давхардал, хийдэл, зөрчлийг илрүүлэн, хуулийн зүйл, заалтыг ойлгомжтой, хэрэгжих боломжтой байдлаар боловсруулахад зөвлөмж өгөх зорилгоор гүйцэтгэлээ.

Үнэлгээ хийхээр сонгож авсан хуулийн төсөл нь шинэчилсэн найруулгын төсөл хэлбэрээр боловсруулагдсан байна.

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийн /цаашид “хуулийн төсөл” гэх/ үр нөлөөг үнэлэх ажиллагааг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 3 дугаар хавсралтаар батлагдсан “Хуулийн төслийн үр нөлөө тооцох аргачлал”-д /цаашид “Аргачлал” гэх/ заасны дагуу дараах үе шатаар хийлээ. Үүнд:

1. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгох;
2. Хуулийн төслөөс үр нөлөө тооцох хэсгээ тогтоох;
3. Урьдчилан сонгосон шалгуур үзүүлэлтэд тохирох шалгах хэрэгслийн дагуу үр нөлөөг тооцох;
4. Үр дүнг үнэлэх, зөвлөмж өгөх болно.

ХОЁР. ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛЭХ ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙГ СОНГОСОН БАЙДАЛ, ҮНДЭСЛЭЛ

Тус үнэлгээний ажлыг хийж гүйцэтгэхдээ хуулийн төслийн зорилго, хамрах хүрээ, зохицуулах асуудалтай уялдуулан Аргачлалын 2.9-д заасныг үндэслэн 6 шалгуур үзүүлэлтээс дараах 4 шалгуур үзүүлэлтийг сонголоо. Үүнд:

1. Зорилгод хүрэх байдал;
2. Практикт хэрэгжих боломж;
3. Ойлгомжтой байдал;
4. Харилцан уялдаа зэрэг болно.

Хуулийн төлийн үр нөлөөг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл:

1.Зорилгод хүрэх байдал:

Энэхүү үнэлгээний үндсэн зорилго нь тухайн хуулийн төслийн зохицуулалт анх дэвшүүлсэн зорилго буюу тулгамдсан бэрхшээлийг шийдвэрлэж чадах эсэхийг тогтоох билээ. Иймд хуулийн төслийн зохицуулалт нь хуулийн төслийн үзэл баримтлал буюу хуулийн төслийг боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлагад нийцсэн эсэх, мөн түүнийг тодорхой илэрхийлж чадахуйц зохицуулалтын хувилбарыг агуулсан эсэхийг тогтоох зорилгоор тус шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно.

2.Практикт хэрэгжих боломж:

Энэхүү хуулийн төсөл нь одоо хэрэгжиж байгаа Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн хамрах хүрээг нэмэгдүүлэх, үүнтэй холбоотойгоор жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн татварын тайлагналыг хялбаршуулах, татвар төлөх хугацааг хойшлуулах, төлбөрийн баримтыг хуульд заасан хугацаанд цахим төлбөрийн баримтын системд бүртгүүлж, баталгаажуулсан татвар төлөгчийг урамшуулах зохицуулалтууд хуулийн төсөлд шинээр орсон. Эдгээр зохицуулалт нь татварын албаны зүгээс болон татварын эрх зүйн харилцаанд оролцогч хувь болон хуулийн этгээдүүд хэрэгжүүлэх боломжтой эсэхийг тодруулах шаардлагыг харгалзан тус шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон.

3.Ойлгомжтой байдал:

Хуулийг хэрэглэх, хэрэгжүүлэх субъектийн хувьд ойлгомжтой байх нь хэрэгжилтийн үр дүнд шууд нөлөөлдөг. Хууль тогтоомжийн тухай хуульд зааснаар хуулийн төсөл нь бүтэц, хэлбэрийн хувьд логик дараалалтай, хэл зүй, найруулгын хувьд тодорхой, ойлгоход хялбараар томъёологдсон байх шаардлага тавигддаг.

Энэхүү хуулийн төсөл нь Хууль тогтоомжийн тухай хууль, Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалд заасан шаардлагыг хангасан эсэхийг хянах тогтоох зорилгоор энэхүү шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно.

4.Харилцан уялдаа:

Хуулийн төслийн эх бичвэр нь хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа бусад хууль тогтоомж болон төсөлд тусгагдсан зохицуулалт нь өөр хоорондоо зөрчилгүй байх, хуулиар үүрэг хүлээсэн субъектүүдийн чиг үүрэг давхардал, зөрчилдөөнгүй байх шаардлагатай. Иймд хуулийн төсөл нь Хууль тогтоомжийн тухай хуульд заасан агуулгын шаардлага хангасан эсэхийг шалгах зорилгоор тус шалгуур үзүүлэлтийг сонгож байна.

Иймд хуулийн төсөлд тусгагдсан зохицуулалтын хүрээнд хамрагдах этгээд /иргэн, хуулийн этгээд/ хүлээн зөвшөөрөх эсэхийг тодруулах зорилт бүхий “хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал” шалгуур үзүүлэлтээр үнэлгээ хийх шаардлагагүй гэж үзсэн болно. Мөн дээрх үндэслэлээс гадна тухайн хуулийн төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой гарах зардлын тооцоог тусгайлан хийх тул цаг хугацаа, нөөцийн хэмнэлт хийх үүднээс “зардал тооцох” шалгуур үзүүлэлтийг сонгоогүй болно.

ГУРАВ. ХУУЛИЙН ТӨСЛӨӨС ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛЭХ ХЭСГИЙГ ТОГТООСОН БАЙДАЛ

Сонгосон шалгуур үзүүлэлтийн дагуу үр нөлөөг үнэлэхэд хамруулах хэсэг, түүнийг шалгах хэрэгслийг дараах байдлаар тогтоолоо.

д/д	Шалгуур үзүүлэлт	Үр нөлөөг үнэлэх хэсэг	Шалгах хэрэгсэл
1	Зорилгод хүрэх байдал	Хуулийн төслийн холбогдох зохицуулалт	Хуулийн төслийн үзэл баримтлалд дэвшүүлсэн зорилтыг хангах эсэхэд дүн шинжилгээ хийх.

2	Практикт хэрэгжих боломж	Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийн зохицуулалт хэрэгжих боломжтой эсэхийг үнэлэх	Хуулийн төсөл дээр үнэлгээчид, хуулийн этгээд, үнэлгээний хуулийг хэрэглэх этгээдүүдтэй нээлттэй хэлэлцүүлэг зохион байгуулах, хуулийн төсөлд ирүүлсэн саналуудад дүн шинжилгээ хийх.
3	Ойлгомжтой байдал	Хуулийн төсөлд зохицуулалтыг бүхэлд нь хамруулах	Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 23, 28, 29, 30 дугаар зүйл, Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалд заасан шаардлагыг хангасан эсэхийг шалгах.
4	Харилцан уялдаа зэрэг болно.	Хуулийн төсөлд зохицуулалтыг бүхэлд нь хамруулах	Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.1, 29.1.2, 29.1.5, 29.1.6, 29.1.7-д болон Аргачлалын 4.10-т заасан шаардлага, шалгуурыг хангасан байдлыг шалгах.

ДӨРӨВ. ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ТООЦСОН БАЙДАЛ

1. Зорилгод хүрэх байдлыг хангасан эсэх:

“Зорилгод хүрэх байдал” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслийн үзэл баримтлалд тусгасан хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, хэрэгцээ шаардлагад хуулийн төслийн зорилго, зорилт, зохицуулалтууд нь нийцэж байгаа эсэхэд дүн шинжилгээ хийх үүднээс хуулийн төслийн үзэл баримтлалтай танилцаж, үзэл баримтлал болон хуулийн төслийн зорилго, түүнийг хангахад чиглэсэн зохицуулалтуудыг харьцуулах байдлаар дүн шинжилгээ хийнэ.

Хуулийн төслийн үзэл баримтлал, хуулийн төслийн бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ, агуулгад дүн шинжилгээ хийж үзвэл:

1. Иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулж, бодит орлогыг хамгаалах;
2. Бизнесийн идэвхжилийг дэмжих, аж ахуйн нэгжүүдэд үйл ажиллагаагаа тэлэх боломжийг олгох;
3. Хуулийг нэг мөр ойлгох зарчмын хүрээнд хоёрдмол утга бүхий зохицуулалтыг засах замаар хуулийн хийдлийг арилган, хэрэгжүүлэхэд энгийн хялбар, харилцан ил тод болгох үндсэн зорилготой байна.

Дээр дурдсан зорилтуудыг хангах чиглэлээр тодорхой зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгасан байдлыг шалгаж үзвэл:

Зорилт-1. Иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулж, бодит орлогыг хамгаалах

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийг олон улсын шинэлэг чиг хандлага, зарчимд нийцүүлэн оновчтой, хүртээмжтэй болгох замаар

иргэдийн төлсөн нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг шаталсан хэлбэрээр 100 хүртэл хувиар буцаан олгох зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгана.

Зорилт-2. Бизнесийн идэвхжилийг дэмжих, аж ахуйн нэгжүүдэд үйл ажиллагаагаа тэлэх боломжийг олгох

Аж ахуйн нэгжүүдийн мөнгөн хөрөнгийн хомсдол, эргэлтийн хөрөнгийн дарамтыг бууруулж, бух нийтээрээ тэгш шударга тэлж, бизнес эрхлэхэд нэмэлт дарамт болдоггүй байх нөхцөлийг бүрдүүлсэн зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгана.

Зорилт-3. Хуулийг нэг мөр ойлгох зарчмын хүрээнд хоёрдмол утга бүхий зохицуулалтыг засах замаар хуулийн хийдлийг арилган, хэрэгжүүлэхэд энгийн хялбар, харилцан ил тод болгох үндсэн зорилготой байна.

Одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөж буй хуульд татвар ногдуулах орлогыг тодорхойлох болон худалдан авалтад төлсөн татварыг хасаж тооцох бүртгэлийн суурь ялгаатай байсныг ижил аккрузл суурьт шилжүүлсэн. Мөн олон төрлийн чөлөөлөлтийн заалтуудыг багасган, зөвхөн олон улсад түгээмэл ашиглагддаг стандарт чөлөөлөлтүүдийг тусгасан зэргээр хуулийн хоёрдмол утга бүхий зохицуулалтыг хасаж, хэрэгжүүлэхэд энгийн, хялбар болгосон.

Түүнчлэн ажилчдын хөгжил, хүний нөөцийн бодлогыг дэмжих, ажиллах орчин нөхцөлийг сайжруулах зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгана.

2. Практикт хэрэгжих боломжтой эсэх:

Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар нь дэлхийн улс орнуудад хамгийн түгээмэл хэрэглэгддэг хэрэглээний татвар юм. Тус татварын тогтолцоо нь үйлдвэрлэлийн үе шат бүрийн нэмүү өртөгт ногдуулж, эцсийн хэрэглэгч болох иргэд хэрэглээндээ төлдөг бөгөөд аж ахуйн нэгжүүдийн хувьд иргэдийн эцсийн хэрэглээндээ төлсөн татварыг суутган авч түүнээс өөрсдийн худалдан авалтдаа төлсөн татварыг хасаж төлбөл зохих татварын хэмжээг тодорхойлдог.

Монгол Улс анх 1998 оноос нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг нэвтрүүлж, улмаар 2007, 2015 онд уг хуулийг шинэчлэн найруулснаас хойш 10 жил өнгөрсөн байна. Үүнээс хойш цар тахал, геополитикийн нөхцөл байдлаас үүдэн инфляц, төгрөгийн ханш, хүүгийн түвшин нэмэгдэж, энэ үед голчлон бага, дунд орлоготой хувь хун, өрхийн орлогыг хамгаалах, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, аж ахуйн нэгжүүдийн мөнгөн хөрөнгө, эргэлтийн хөрөнгийг дэмжих тухай асуудал чухал ач холбогдолтой байна. Иймд иргэдийн эцсийн хэрэглээндээ төлдөг нэмэгдсэн өртгийн албан татварын ачааллыг бууруулж, аж ахуйн нэгжүүдэд үүсгэж буй хүндрэлийг нэг мөр шийдвэрлэх шаардлагатай байна.

Хуулийн шинэчлэлээс хойших хугацаанд геополитикийн тогтворгүй нөхцөл байдал үргэлжилж, худалдааны бодлогоос үүдэлтэй тодорхой бус байдал нэмэгдэх, голлох эдийн засгуудын өсөлт удаашрах, инфляцын түвшин өсөх зэрэг эрсдэлүүд дэлхийн эдийн засгийн төлөвт бий болоод байна.

Монгол Улсын хувьд инфляцын түвшин жил бүр өсөн нэмэгдэж, 2024 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар 9 хувьд хүрсэн ба энэ нь голчлон бага дунд орлоготой

иргэн, өрхийн амьжиргаанд сөргөөр нөлөөлж, тэдний бодит орлого, худалдан авах чадварыг бууруулж байна.

Олон Улсын Валютын сангаас нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тогтолцоо сайн улс орноор Шинэ Зеланд Улсыг онцолсон байдаг. Тухайлбал, Шинэ Зеланд Улс нь бух бараа, үйлчилгээнд нэг ижил татварын хувь хэмжээгээр ногдуулж, татварын чөлөөлөлтийг хамгийн бага түвшинд байлгаснаар бух нийтээрээ тэгш шударга төлж, бизнес эрхлэхэд нэмэлт дарамт болдоггүй байх нөхцөлийг бүрдүүлсэн байна.

Монгол Улсын хувьд жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн төлбөрийн чадвар буурах, мөнгөн хөрөнгийн хомсдолд орох, улмаар бизнесийн тогтвортой байдлаа хадгалах болон хөрөнгө оруулалт шинээр татахад хүндрэл үүсэж байна. Монгол Улсын хэмжээнд 2023 оны байдлаар аж ахуйн нэгжүүдийн 57 орчим хувь нь мөнгөн хөрөнгийн дутагдалтай байгаа нь 2019 оныхтой харьцуулахад 27 хувиар өссөн үзүүлэлт юм. Мөн нийт аж ахуйн нэгжүүдийн 34 хувь буюу 32 мянга гаруй компани алдагдалтай ажилласан байна. Түүнчлэн гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 2019 оноос өрдөө 13 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна. Иймээс дээрх нөхцөл байдлыг шийдвэрлэхийн тулд татварын бодлогын холбогдох арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх шаардлага бий болж байна.

Түүнчлэн, өнгөрсөн 2023 оны байдлаар иргэдийн төлсөн нэмэгдсэн өртгийн албан татварын 20 хувийн буцаан олголтын урамшууллаар нийт 316 тэрбум төгрөгийг 1.7 сая иргэнд олгосон байна. Үүнээс хэрэглээ өндөртэй, чинээлэг хэсэг буюу нийт иргэдийн 13 хувь нь нийт буцаан олголтын 60 хувийг авсан байгаа нь өнөөгийн хэрэгжиж буй нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн бодлогыг оновчтой, хүртээмжтэй болгон сайжруулах шаардлага үүсэж байна.

3. Ойлгомжтой байдлыг хангасан эсэх:

Хуулийн төсөл нь 8 бүлэг, 25 зүйлээс бүрдэх бөгөөд дараах агуулгатай байна. Үүнд:

- Нийтлэг үндэслэл;
- Татвар төлөгч, түүнд үзүүлэх хөнгөлөлтийн талаар;
- Татвар суутган төлөгч, түүний бүртгэлийн талаар;
- Татвар ногдуулах бараа, ажил үйлчилгээний талаар;
- Худалдан авалтад төлсөн татварын хасалт, татварын эцсийн тооцоо хийх талаар;
- Татвар тайлагнах, төлөх, илүү төлсөн татварыг буцаан олгох харилцааны талаар;
- Тусгайлсан татварын харилцааны талаар;
- Хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой (Бусад) асуудлуудыг тус тус багтана.

Сангийн яам, татвар, гаалийн байгууллага, Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим болон Улсын Их Хурлын Тамгын газар хамтран улс орон даяар давхардсан тоогоор 13,000 гаруй татвар төлөгчийг хамруулсан 150 удаагийн уулзалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, 176 мянга орчим санал хүлээн авсан. Хэлэлцүүлгийн үр дүнд суутган төлөгчийн босго нэмэгдүүлэх, үндсэн хөрөнгийн худалдан авалтад төлсөн татварыг шууд хасах, ажил эрхлэлтийг дэмжсэн

хөшүүргийг бий болгох, орлого хүлээн зөвшөөрөх суурь зарчмыг өөрчлөх, бүх нийтээрээ жигд төлдөг байх зэрэг саналуудыг нийтлэг байдлаар ирүүлсэн байна.

Энэхүү нөхцөл байдлыг харгалзан татварын бодлогыг илүү уян хатан, ойлгомжтой болгох, аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааг дэмжих, хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх, өрхийн татварын ачааллыг бууруулах, хөнгөлөлт чөлөөлөлтийг илүү оновчтой, хүртээмжтэй болгох чиглэлээр Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийг шинэчлэх практик шаардлага үүсэж байна.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 25 дугаар зүйлд зааснаар хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийн хэлбэрээр бичигдэж хуульд заасан шаардлагыг хангасан байна.

Хуулийн төсөл нь Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 28 дугаар зүйлд заасан хуулийн бүтэц, хэлбэрт нийцсэн байна.

Хуулийн төсөлд холбогдох мэргэжлийн холбоод, аж ахуйн нэгж, байгууллага, хуулийн этгээдээс ирүүлсэн саналд шүүлт хийж үзвэл төслийн бичвэрийн томъёоллын ойлгомжтой байдал, логик уялдааг сайжруулах тал дээр ирүүлсэн саналыг харгалзан үзэх нь зүйтэй гэж үзэж байна.

4.Харилцан уялдаатай байдлыг хангасан эсэх:

“Харилцан уялдаа” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслийг аргачлалд тусгасан хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх стандарт асуултуудад хариулах замаар уялдаа холбоог шалгахын тулд хуулийн төслийг бүхэлд нь авч үзэхээр тооцлоо.

Хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл нь Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.1, 29.1.2, 29.1.5, 29.1.6, 29.1.7-д болон Аргачлалын 4.10-т заасан шаардлага, шалгуурыг хангасан байдлыг шалгах хэрэгслийн дагуу үнэллээ:

- Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлд заасан шаардлагыг хангасан эсэх:

д/д	Шалгах асуулт	Шаардлагыг хангасан эсэх
1	29.1.1.Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээнд нийцсэн, бусад хууль, үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалтай уялдсан байх;	Үндсэн хуульд заасан зарчмыг хангахад чиглэсэн бөгөөд ямар нэгэн байдлаар зөрчилдөөгүй байна.
2	29.1.2.тухайн хуулиар зохицуулах нийгмийн харилцаанд хамаарах асуудлыг бүрэн тусгасан байх;	Нийгмийн харилцаанд хамаарах асуудлыг бүрэн тусгасан байна.
3	29.1.5.зүйл, хэсэг, заалт нь хоорондоо зөрчилгүй байх.	Төслийн зүйл, хэсэг, заалт хоорондоо зөрчилдөөгүй байна.
4	29.1.6.хэм хэмжээ тогтоогоогүй, тунхагласан шинжтэй буюу нэг удаа хэрэгжүүлэх заалт тусгахгүй байх;	Хэм хэмжээ тогтоогоогүй, тунхагласан шинжтэй буюу нэг удаа хэрэгжүүлэх заалт тусгаагүй байна.

5	29.1.7.бусад хуулийн заалтыг давхардуулан заахгүйгээр шаардлагатай бол түүнийг эш татах, энэ тохиолдолд эшлэлийг тодорхой хийж, хуулийн нэр болон хэвлэн нийтэлсэн албан ёсны эх сурвалжийг бүрэн гүйцэд заасан байх,	Энэхүү хуулийн төслийн зүйл, заалт бусад хуулиудтай давхардаагүй байна.

- Хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлалын 4.10-т заасан уялдаа холбоог шалгах хэрэгсэлд дурдагдсан шалгуурыг хангасан эсэх:

д/д	Асуулт	Хариулт	Дүн шинжилгээ
1	Хуулийн төслийн зохицуулалт тухайн хуулийн зорилттой нийцэж байгаа эсэх;	Тийм	Хуулийн төслийн зохицуулалт нь үзэл баримтлалд тусгагдсан зорилтыг бүрэн хангаж байна.
2	Хуулийн төслийн “Хууль тогтоомж” гэсэн хэсэгт заасан хуулиудын нэр тухайн харилцаанд хамаарах хууль мөн эсэх;	Тийм	Энэхүү шаардлагыг хангасан байна.
3	Хуулийн төсөлд тодорхойлсон нэр томьёо тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн нэр томьёотой нийцэж байгаа эсэх;	Тийм	Энэхүү шаардлагыг хангасан байна.
4	Хуулийн төслийн зүйл, заалт тухайн хуулийн төсөл болон бусад хуулийн заалттай нийцэж байгаа эсэх;	Тийм	Зарчмын зөрүүтэй ямар нэгэн асуудал дүн шинжилгээний хүрээнд илрээгүй болно.
5	Хуулийн төслийн зүйл, заалт тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн заалттай давхардсан эсэх;	Үгүй	Хяналтаар ямар нэгэн зөрчилтэй зохицуулалт илрээгүй.
6	Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэх этгээдийг тодорхой тусгасан эсэх;	Тийм	Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэгч субъектүүдийн эрх үүргийг ялган тодорхойлсон байна.
7	Хуулийн төсөлд шаардлагатай зохицуулалтыг орхигдуулсан эсэх;	Үгүй	Хуулийн төсөлд байх бүхий л зохицуулалтыг тусгасан гэж ойлгож байна.
8	Хуулийн төсөлд төрийн байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүргийг давхардуулан тусгасан эсэх;	Үгүй	Хяналтаар ямар нэгэн зөрчилтэй зохицуулалт илрээгүй.
9	Төрийн байгууллагын чиг үүргийг төрийн бус	Тийм	Төрийн байгууллагын зарим чиг үүргийг

	байгууллага, мэргэжлийн холбоодоор гүйцэтгүүлэх боломжтой эсэх;		“мэргэжлийн холбоод, төрийн бус байгууллага”-аар гүйцэтгүүлэхээр зохицуулах боломжтой.
10	Татварын хуулиас бусад хуулийн төсөлд албан татвар, төлбөр, хураамж тогтоосон эсэх;	Үгүй	Тогтоогоогүй.
11	Тухайн хуулийн төсөлд тусгасан тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой зохицуулалтыг Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хуульд тусгасан эсэх;	Үгүй	Тусгаагүй.
12	Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасан хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт тусгасан эсэх;	Үгүй	Хяналтаар ямар нэгэн зөрчилтэй зохицуулалт илрээгүй.
13	Хуулийн төслийн зүйл, заалт жендерийн эрх тэгш байдлыг хангасан эсэх;	-	Хуулийн төсөлд тусгайлан зохицуулалт тусгагдаагүй бөгөөд энэ асуудлыг Жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуулийн хүрээнд зохицуулах боломжтой.
14	Хуулийн төсөлд шударга бус өрсөлдөөнийг бий болгоход чиглэсэн заалт тусгагдсан эсэх;	Үгүй	Хуулийн төсөлд тусгайлан зохицуулалт тусгагдаагүй бөгөөд энэ асуудлыг Өрсөлдөөний тухай хуулийн хүрээнд зохицуулах боломжтой.
15	Хуулийн төсөлд авлига, хүнд суртлыг бий болгоход чиглэсэн заалт тусгагдсан эсэх;	Үгүй	Хяналтаар энэ төрлийн зөрчил илрээгүй.
16	Хуулийн төсөлд тусгасан хориглосон хэм хэмжээг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын талаар тодорхой тусгасан эсэх;	Үгүй	Татварын ерөнхий хууль болон Зөрчлийн тухай хуулиар зохицуулагдсан болно.

Энэхүү шалгуур үзүүлэлтийн дагуу дүн шинжилгээ хийж үзэхэд хуулийн төслийн зүйл заалт өөр хоорондоо болон Үндсэн хууль, бусад хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа хууль тогтоомжтой зөрчилдөөгүй, үүрэг хүлээсэн байгууллага, албан тушаалтнуудын чиг үүрэгт давхардал үүсгээгүй байна.

ТАВ. ҮР ДҮНГ ҮНЭЛЖ, ЗӨВЛӨМЖ ӨГСӨН БАЙДАЛ

Үнэлэлт, дүгнэлт

Хуулийн төслийн бүтэц зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ, агуулгыг дүн шинжилгээг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлд заасны дагуу хийв. Шинэчлэн найруулсан Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн төсөл нь олон улсын шинэлэг зарчмыг нэвтрүүлэх, иргэн, өрхийн хэрэглээндээ төлдөг татварын ачааллыг бууруулж, бодит орлогыг хамгаалж, бизнес эрхлэхэд НӨАТ-нь нэмэлт дарамт үүсгэдэггүй, бүх нийтээрээ жигд, тэгш шударга төлдөг байх ба нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг олон улсын жишгийн дагуу хэрэгжүүлэх нөхцөл бүрдэнэ.

Түүнчлэн, аж ахуйн нэгжүүдийн хууль даган мөрдөлтийн түвшинтэй уялдуулан дотоодын болон импортын НӨАТ төлөх хугацааг 2 хүртэл сараар сунгах боломж олгосноор хамгийн их тулгамдаж буй мөнгөн хөрөнгийн дутагдал, эргэлтийн хөрөнгийн дарамтыг бууруулах нөхцөл бүрдэнэ. Мөн ажилтны сургалт, мэргэшүүлэх болон тэдгээрийн хувийн хэрэгцээний тодорхой зардлыг НӨАТ-аас хасах боломжийг нээж, одоогийн мөрдөгдөж буй хуулиар хязгаарлагдаж буй үндсэн хөрөнгийн худалдан авалтад төлсөн болон оршин суугч бус этгээдээс авсан ажил, үйлчилгээний НӨАТ-ыг хасалт хийх боломжийг бүрдүүлснээр аж ахуйн нэгжүүдийг үйл ажиллагаагаа тэлэх татварын таатай орчныг нэмэгдүүлэх нөхцөл бүрдэнэ.

Татварын хуулийн шинэчлэл нь бизнес эрхлэгчдэд тулгарч буй нийтлэг асуудлуудыг шийдвэрлэж, аж ахуйн нэгжүүдийн мөнгөн хөрөнгө, эргэлтийн хөрөнгийн дарамтыг бууруулж, бизнесийн идэвхжих, тэлэх бололцоог ханган, үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх боломжийг нэмэгдүүлнэ.

Зөвлөмж

Санхүү, эдийн засаг, хууль зүйн шинжлэх ухааны харилцан уялдааг хангаж татвар төлөгчийн бизнесийн эрх зүйн орчныг сайжруулж, Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлд эрдэмтэн судлаачдын санал дүгнэлтийг гаргах нь хууль тогтоомжийн хэрэгжилт, үр нөлөөнд чухал ач холбогдолтой, мөн хуулийн төслийн зарим зүйл заалтын техникийн алдааг анхаарч засах зөвлөмжийг өгч байна.

НЭМЭГДСЭН ӨРТГИЙН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ШИНЭЧИЛСЭН НАЙРУУЛГЫН ТӨСЛИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХТЭЙ ХОЛБОГДОН ГАРАХ ЗАРДЛЫН ТООЦОО

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн төслийн зорилт нь бизнесийн үйл ажиллагааг дэмжих, орчныг сайжруулах, иргэдийн орлогыг хамгаалах, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, бизнесийн идэвхжилийг нэмэгдүүлэх, бүс орон нутагт ажиллах хүч, хөрөнгө оруулалт татах бүсчилсэн татварын бодлогыг хэрэгжүүлэх, албан татвар ногдуулах, уг албан татварыг төсөвт төлөх, тайлагнахтай холбогдсон харилцааг зохицуулах бөгөөд уг хуулийн төсөлд төрийн байгууллага, хуулийн этгээд, хувь хүнд шинээр болон өмнө гүйцэтгэж байсан үүрэгт, нэмэгдсэн эсхүл хасагдсан чиг үүргийн хүрээнд тооцооллыг хийнэ.

Хууль тогтоомжийн тухай хууль -ийн 18 дугаар зүйлийн 18.1 дэх хэсэгт “Хууль тогтоомжийн төслийг баталснаар тухайн хууль тогтоомжийн үйлчлэх хүрээнд хамрагдах иргэн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд үүсэх зардлын тооцоог тухай бүр гаргаж, зардал, үр өгөөжийн харьцааг энэ хуулийн 12.1.4-т заасан аргачлалын дагуу тодорхойлно” гэж заасны дагуу Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл /цаашид “хуулийн төсөл” гэх/ батлагдсан нөхцөлд түүнийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлыг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 4-р хавсралтаар баталсан “Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоог хийх аргачлал”-ын дагуу Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг боловсруулж буйтай холбоотойгоор уг хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой зардлын тооцоог боловсрууллаа.

Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлыг тооцоход дор дурдсан нийтлэг зарчмыг баримтлах бөгөөд аргачлалд заасны дагуу хувь хүн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллагын зардлыг тооцно.

- ✓ Төрийн байгууллагын гүйцэтгэх үүрэг нэг бүрийг оновчлох тодорхойлох
- ✓ Үүрэг гүйцэтгэхэд зарцуулах хугацааг тогтооход бодитой хандах
- ✓ Бодит тоо баримт, мэдээлэлд тулгуурлах
- ✓ Аргачлалд заасан тооцоо хийх үе шатыг баримтлах

Тус хуулийн төсөлд төрийн байгууллага буюу татварын албаны хэрэгжүүлэх чиг үүргийн дагуу хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа нэмэгдэх тул зардал тооцох шаардлагатай зохицуулалтуудыг түүвэрлэн, аргачлалын дагуу зардал тооцсон болно.

НЭГ. ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ЗАРДЛЫГ ТООЦОХ

Хуулийн шинэчилсэн төслийг хэрэгжүүлэхэд Татварын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага, Гаалийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага, Санхүү технологийн төв нь мэдээлэл солилцох, системд тохируулга, хөгжүүлэлт хийхээр уялдаа холбоотой ажиллана.

1. Хууль тогтоомжийн зохицуулалт

- Татварын ерөнхий хуулийн 25 дугаар зүйл Татвар төлөгчийн бүртгэл, 26 дугаар зүйл Татвар төлөгчийг бүртгэх нийтлэг журам

- Татварын ерөнхий хуулийн 30 дугаар зүйл Татварын тайлан хүлээн авах, тайлангийн боловсруулалт хийх, 31 дүгээр зүйл Татварын тайланд залруулга хийх
- Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хуулийн шинэчилсэн төсөл 15 дугаар зүйл Татвар тайлагнах, 22 дугаар зүйл 22.8 хялбаршуулсан горимд хамрагдсан этгээд тайлан ирүүлэх

Хуулийн төсөл дэх холбогдох зохицуулалт	Үүргийг хэрэгжүүлэх байгууллага	Стандарт үйл ажиллагаа
Хуулийн төслөөр Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн өөрчлөгдсөн хэсэг		
Чиг үүрэг 1- Татвар төлөгчийн бүртгэл 7.1.Энэ хуулийн 4.1.3-т заасан борлуулалт хийж үйл ажиллагааны орлого олсон этгээд нь нэмэгдсэн өртгийн албан татвар суутган төлөгч (цаашид “татвар суутган төлөгч”) болно 22.1.Дараалсан 12 сарын хугацаанд 400 сая төгрөг хүртэлх борлуулалтын орлоготой татвар суутган төлөгчийн хүсэлтээр татварын хялбаршуулсан горимд бүртгэнэ.	Монголын татварын алба	• Татвар төлөгчийн бүртгэлд үндэслэн нийт НӨАТ ногдуулах ибаримтын системийн хөгжүүлэлт, тохиргоог хийх • Хялбаршуулсан горим ашиглах хүсэлт илгээх, хянах, баталгаажуулах тохиргоог хийх • Татвар төлөгчид мэдэгдэх, хянах, бүртгүүлэхтэй холбоотой системийн тохиргоо, хөгжүүлэлтийг хийх • Дараалсан 12 сарын борлуулалтын орлогын дүнгээс хамаарч хялбаршуулсан горимын бүртгэлээс хасах, хасагдсанаас хойш 12 сарын хугацаанд дахин хүсэлт гаргахгүй байх системийн хөгжүүлэлт, тохиргоог хийх
Чиг үүрэг 2 – Тайлан хүлээн авах, тайлангийн боловсруулалт хийх, тайлангийн залруулга хийх 15.1.Татвар суутган төлөгч нь тухайн сарын татварын тайланг дараа сарын 10-ны өдрийн дотор харьяа татварын албанд цахимаар тушаана. 22.8.Хялбаршуулсан горимд хамрагдах татвар суутган төлөгч этгээд тухайн улирлын тайланг дараа сарын 10-ны өдрийн дотор харьяа татварын албанд цахимаар тушаана.	Монголын татварын алба	• Татвар төлөгчийн бүртгэлд үндэслэн хялбаршуулсан горим ашиглахаас бусад татвар төлөгчид сар бүр тайлан ирүүлэх, илгээх тохиргоог хийх • Татвар төлөгчийн бүртгэлд үндэслэн хялбаршуулсан горим ашиглах татвар төлөгчид улирлын тайланг дараа сарын 10-ны өдрийн дотор тайлан ирүүлэх, илгээх тохиргоог хийх • Татвар төлөгчид мэдэгдэх, хянах, бүртгүүлэхтэй холбоотой системийн тохиргоо, хөгжүүлэлтийг хийх
Чиг үүрэг 3 – Татвар төлөгчид үзүүлэх татварын хөнгөлөлт, урамшуулал	Монголын татварын алба	• Худалдан авалтын дүнд тохируулан буцаан олголтын хувь

6.1.Татвар төлөгчийн тухайн сарын 500,000 төгрөг хүртэлх худалдан авалтад төлсөн татварыг 100 хувь, 500,001-1,000,000 төгрөг хүртэлх худалдан авалтад төлсөн татварыг 50 хувь, 1,000,001 төгрөгөөс дээш худалдан авалтад төлсөн татварыг 20 хувиар хөнгөлж, олгоно.		хэмжээг тохируулах программын өөрчлөлт хийх - Татвар төлөгчид мэдэгдэх, хянах, бүртгүүлэхтэй холбоотой системийн тохиргоо, хөгжүүлэлтийг хийх 1 сараас- 45 хоногт буцаан олголтыг хийх системийн тохируулга, хөгжүүлэлтийг хийх

2. Төрийн байгууллагын гүйцэтгэх үүрэг буюу ажил, үйлчилгээг тодорхойлох:

Гүйцэтгэх үүрэг

- Нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг ногдуулах, тайлангийн маягыг шинэчлэх, хүлээн авах, хянах
- Татварын системд тохируулга, хөгжүүлэлт хийх
- Татварын урамшуулалд олгох дүнг хянах, баталгаажуулах, буцаан олгох
- Татварын хялбаршуулсан горимд бүртгүүлэх хүсэлт хүлээн авах, шийдвэрлэх, бүртгэх, хасах, хяналт тавих
- Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар төлөгч болон суутган төлөгчийн бүртгэл, тайлагнал, буцаан олголтын үнэн зөв байдлыг хангуулах, өөрчлөлт, залруулгыг хийх, шаардлагатай тохиолдолд татвар төлөгчөөр хийлгэх
- Нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг төсөвт төвлөрүүлэх,

3.2. Ажил, үйлчилгээг гүйцэтгэх хүний нөөцийг тодорхойлох;

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийг хэрэгжүүлэхэд НӨАТсТ-ийн тоо 5 дахин, хүлээн авах тайлангийн тоо 10 дахин нэмэгдэнэ. Энэ хэмжээгээр татварын ерөнхий хуульд орсон нэмэлт өөрчлөлтийн дагуу зөвлөн туслах чиг үүргийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой албан хаагчдын ажлын ачаалал нэмэгдэнэ.

Албан хаагчдын ажлын байрны тодорхойлолт заасан чиг үүрэг, тайлан хүлээн авах, хянах, төсөвт төвлөрүүлэх чиг үүргийг гүйцэтгэх чиг үүрэг бүхий албан хаагчдын тоо зэрэгт үндэслэн хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой хүний нөөцийн нэмэлт хэрэгцээг тооцоход орон тоог татварын алба бүрд хамгийн багадаа нэгээр нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.

3.3. Гаргах зардлыг урьдчилан тооцох;

Өнөөгийн байдлаар 1,124 (том 25, дунд 22, жижиг 233, бичил 613, хувь хүн 231) татварын улсын байцаагч НӨАТ болон бусад хуулийн хэрэгжилтийг ханган ажиллаж байна.

Хүний нөөцийн зардал

3.3.1. хүний нөөцийн цалингийн зардал

Нэг ажилтны цалингийн зардлыг татварын албанд мөрдөж буй цалингийн сүлжээ, хувь хэмжээг баримтлан тоймлон тооцоход дараах дүн гарч байна. Ажилтны цалин болон орон тоог 2024 оны гүйцэтгэлээр авсан болно. Үүнд:

- Үндсэн цалин төрийн захиргааны албан тушаалын цалингийн сүлжээний ТЗ-7 зэрэглэлийн шатлалаар 1,539,000₮;
- Төрийн алба хаасан хугацааны нэмэгдлийг, төрийн албанд 11-15 жил ажилласан гэж үзэж 10%-ийн нэмэгдэл олгохоор;
- Зэрэг дэвийн хувьд гутгаар зэргийн дэс түшмэл гэж үзэж 17%-ийн нэмэгдэл олгохоор.

Нэг ажилтны цалингийн зардал = (үндсэн цалинг + нэмэгдлүүд)

- Сард $1,539,000₮ + 1,539,000₮ * 10\% + 1,539,000₮ * 17\% = 1,954,530.7₮$
- Жилд $1,954,530.7₮ * 12 \text{ сар} = 23,454,360.0₮$
- АО төлөх ЭМД болон НДШ $= 23,454,360.0₮ * 12,5\% = 2,931,795.0₮$
- Нэг хүний цалингийн сан /жилээр/ $= 26,386,155.0₮$

Татварын алба 2024 онд 1,834 албан хаагчтайгаар үйл ажиллагаа явуулсан бөгөөд үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх урсгал болон хөрөнгө оруулалтын нийт 4,527,541.30 сая төгрөгийн зардал гарсан байна.

Материаллаг зардал

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийг хэрэгжүүлэхэд ирүүлэх тайлангийн тоо 5-7 дахин, хүлээн авах тайлангийн тоо 10-11 дахин нэмэгдэж байгаатай холбоотойгоор ажиллах хүчний тоог нэмэгдүүлэхээс гадна татварын албаны серверийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, татварын цахим системд тохируулга, хөгжүүлэлт хийх, компьютер тоног төхөөрөмжийн хангамжийг нэмэгдүүлэх, цаашид тухайн хуулийг хэрэгжүүлэх ажлын шаардлагаар мэдээллийн технологийн өргөтгөл, сайжруулалт, шинэчлэлийг төлөвлөх шаардлагатай. Хуулийн шинэчлэлтэй холбоотой татвар төлөгчийн хамрагдалт, өгөгдлийн сангийн цар хүрээ нэмэгдэх тооцооллын дагуу татварын албаны үндсэн болон дэмжих системүүдийн сервер болон түүний аюулгүй байдлыг хангах зорилготой.

Ашиглалтын үзүүлэлт өнөөгийн байдлаар дараах үзүүлэлттэй байна.

Дискийн нэр	АШИГЛАЛТЫН ХУВЬ
DATA	92.51%
RECO	47.91%

Хуулийн өөрчлөлттэй холбоотой хамрагдалтын тоон мэдээлэлд үндэслэн цаашид татварын албаны үндсэн болон дэмжих системүүдийн хүрээнд доорх бараа бүтээгдэхүүнүүдийг 2026 он болон 2027 онд хийж гүйцэтгэх шаардлагатай.

№	Мэдээллийн технологийн төрөл	Тоо ширхэг	Нийт шаардлагатай дүн	Үүнээс НӨАТ-ийн хуулийн нэмэлт өөрчлөлттэй холбоотой /56.33%/
1	Өгөгдлийн сан	4	11,632,113,700	6,552,369,647.21
2	Нөөц сервер	34	2,835,356,400	1,597,156,260.12
3	Сүлжээний аюулгүй байдал	6	2,134,600,500	1,202,420,461.65
	Switch, Storage, Data Protection	3	1,562,398,500	880,099,075.05
Нийт			18,548,822,200	10,232,045,444.03

Нийт 18,55 тэрбум төгрөгийн зардал шаардагдахаас НӨАТ-ын хуулийн шинэчлэлтэй холбоотой 56,33%-ийг зарцаална гэж тооцвол 10,23 тэрбум төгрөг шаардлагатай болно.

- Серверийн хүчин чадал нэмэгдүүлэх 10,23 тэрбум
- Компьютер, тоног төхөөрөмж 33 ширхэг, нэг бүрийн үнэ 2,0 сая төгрөг, нийт 66,0 сая төгрөг

Ингэснээр нийт 10,3 тэрбум төгрөгийн зардал гарахаар тооцов.

Бусад зардал

- Программ хангамжийн хөгжүүлэлт, тохируулга 200,0 сая төгрөг

3.4. Нийт дундаж зардал

Нийт дундаж зардал=(хүний нөөцийн зардал×хүний нөөцийн хэрэгцээ)+материаллаг зардал + бусад зардал

№	Зардлын төрөл	Тайлбар	Тоо	Нэгжийн үнэ ₮	Нийт	Давтамж	Дүн-жилээр ₮
1	Серверийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх	НӨАТсТ-ийн тоо 5 дахин, хүлээн авах тайлангийн тоо 10 дахин нэмэгдэх	47		10,232,045,444.03	1	10,232,045,444.03
2	Программ хангамж тохируулах хөгжүүлэлт	Хуулийн шинэчлэлтэй холбоотой нэмэлт тохиргоо /хялбаршуулсан горим г.м/	5	40,000,000	200,000,000	1	200,000,000
3	Үндсэн болон нэмэгдэл цалин	33 алба тус бүр 1 хүн	33	1,954,530	64,499,490	12	733,993,880
4	Нийгмийн даатгалын шимтгэл	Даатгуулагч болон ажил олгогчийн төлөх НДШ 24%		469,087.2	15,479,877.6	12	185,758,531.2
5	Компьютер, тоног төхөөрөмж	Шинэ албан хаагчдад	33	2,000,000	66,000,000	1	66,000,000
Нийт							11,417,797,855.23

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчлэлийг хэрэгжүүлэхэд төрийн байгууллага буюу татварын албаны зүгээс нийт 11.42 тэрбум төгрөгийн нэмэлт зардал гаргахаар байна.

3.5. Хялбарчлах боломжийг нягталж, үр дүнг танилцуулах.

Татварын албаны серверийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, программ хангамжийн тохируулга, хөгжүүлэлтийг сайн хийснээр ажиллах хүчний ачааллыг бууруулах, систем гацах зэрэг сөрөг талуудыг бууруулах боломжтой.

ХОЁР. ХУУЛИЙН ЭТГЭЭДИЙН ЗАРДЛЫГ ТООЦОХ

Уг хуулийн төсөлд зааснаар хуулийн этгээд нь борлуулалтын орлогодоо нэмж нэмэгдсэн өртгийн албан татвар ногдуулах ба уг дүнгээс аж ахуйн үйл ажиллагааны зориулалтаар худалдан авсан бараа, ажил үйлчилгээнд төлсөн болон импортын бараанд төлсөн нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг хасаж тайлант хугацаанд төлбөл зохих татвар, эсхүл татварын илүү төлөлтийн дүнг тодорхойлно.

2.1. Хууль тогтоомжийн зохицуулалт

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг суутган төлөгчийн албан татварын тайлан нь сар бүр буюу жилд 12 удаа, хялбаршуулсан горимд хамрагдсан бол жилд 4 удаа гаргаж, тайлангаар ногдуулсан татварыг төсөвт төлөхөөр тусгасан.

- Татварын ерөнхий хуулийн 29 дүгээр зүйл Татварын тайлан үйлдэх, тушаах
- Татварын ерөнхий хуулийн 31 дүгээр зүйл Татварын тайланд залруулга хийх
- Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хуулийн шинэчилсэн төсөл 15 дугаар зүйл Татвар тайлагнах, 22 дугаар зүйл 22.8 хялбаршуулсан горимд хамрагдсан этгээд тайлан ирүүлэх

2.2. Гүйцэтгэх үүрэг

- Санхүүгийн анхан шатны баримт /и баримт/-ыг бүрдүүлэх
- Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тайлан гаргах, тушаах
- Хялбаршуулсан горимд хамрагдах бол хүсэлт гаргах, шийдвэрлүүлэх
- Тайлангаар ногдуулсан нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг төсөвт төлөх

2.1 Зардлыг тооцох:

Зардлыг тооцохдоо Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын 2024 оны тайлангийн үзүүлэлтэд үндэслэн ААН-ийг борлуулалтын орлогын хэмжээгээр нь гурав ангилан авч үзлээ. Үүнд:

- a. 400.0 сая төгрөгөөс дээш- уг аж ахуйн нэгжүүдийн хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотойгоор хамгийн багадаа 3-5 (дунджаар 4) нягтлан бодогч орон тоогоор ажиллах шаардлагатай. .
- b. 0- 400.0 сая төгрөг хүртэл- эдгээр аж ахуйн нэгжүүдийн хувьд хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотойгоор хамгийн багадаа 1-3 (дунджаар 2) нягтлан бодогч орон тоогоор ажиллах шаардлагатай.

Энд нягтлан бодогч гэдэгт Монгол улсын Нягтлан бодох бүртгэлийн тухай хуулийн 3.1.6-д заасан мэргэжлийн нягтлан бодогчийг ойлгоно. /"мэргэжлийн нягтлан бодогч" гэж их, дээд сургууль, коллежийг нягтлан бодогчийн мэргэжлээр бакалавр буюу түүнээс дээш зэргээр төгссөн хүнийг/

Аргачлалын 2.4.4-д заасны дагуу тухайн үүргийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай үйл ажиллагаа болон түүнд зарцуулах хугацааг тус аргачлалын хүснэгт 1-т тодорхойлсон загварын дагуу доор байдлаар тодорхойлов.

Хүснэгт №1.1 ААН-үүдийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх хугацаа /цагаар/

№	Ерөнхий үйл ажиллагаа	0-400.0 сая хүртэл	400.0 саяас дээш
1	Чиг үүргийн дагуу хууль тогтоомж, түүний нэмэлт өөрчлөлт судлах	25	5
2	Мэдээлэл цуглуулах / харилцагчийн болон салбарын мэдээлэл/	20	15
3	Мэдээлэл, ажил гүйлгээ, өгөгдлүүдийг нягтлах	30	15
4	АШБ-ийн маягт болон НББ-ийн маягт хөтлөх бүртгэх	40	20
5	Харилцагч талуудтай тооцоо нийлэх, акт үйлдэх	35	25
6	Төлбөр тооцоо хийх, мөнгөн шинжүүлэг хийх	25	5
7	Мэдээ, тайлан бэлтгэх, танилцуулах, тушаах	45	15
8	АШБ болон НББ-ийн маягт архивлах	33	15
9	Дотоод хуралдаан /зөвлөгөөн/	30	20
10	Бусадтай хамтран хийх хуралдаан /зөвлөгөөн/	20	10
11	Төрийн захиргааны байгууллагаас шалгах шалгалт, засвар, дахин тайлагнал	25	15
12	Сургалт, давтан сургалтын арга хэмжээнүүд	8	8
Нийт ажлын цаг		336	168
Үүнээс НӨАТ-Х хэрэгжүүлэхэд зарцуулах цаг		23.3	29.6

Нэг сарын ажлын цаг 168, НӨАТ-ын тайланг сард нэг удаа татварын албанд хүргүүлнэ гэж үзэн холбогдох тооцооллыг хийсэн. Энд аж ахуйн нэгжийн борлуулалтын орлогын дүнгээс хамааран НӨАТ-ын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой хугацаа нь ангилал бүрийн хувьд харилцан адилгүй бөгөөд 12.5-23.3 цаг байна.

Аргачлалын 2.4.2-д заасны дагуу тухайн үүргийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай ажлын хөлсийг хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээгээр тооцож тодорхойлбол ангилал тус бүрээр дараах байдалтай байна .

Хүснэгт №1.2. Ажлын хөлс - сараар /мянган төгрөгөөр/

№	Үзүүлэлт	0-400.0 сая төгрөг хүртэл	400.0 сая төгрөгөөс дээш
1	1 сарын үндсэн цалин	792,0	792
2	Ажиллах хугацаа /цагаар/	23.3	29.6
3	Ажлын хөлс-нэг сараар/мянган төгрөг/	109.6	139.4

Аргачлалын 2.4.6-д заасны дагуу тухайн үүргийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай зардлын дүн ангилал тус бүрээр дараах байдалтай байна .

Хүснэгт №1.3. Ажлын хөлс – нийт /мянган төгрөгөөр/

№	Үзүүлэлт	0-400.0 сая төгрөг хүртэл	400.0 сая төгрөгөөс дээш
1	Үндсэн орон тоо	1.5	3
2	Ажлын хөлс-нэг сараар/мянган төгрөг/	109.6	139.4
3	ААН-ийн тоо /2024 онд тайлан өгсөн 176637/	137,871	38,766
4	Ажлын хөлс- сараар, нийт /сая төгрөг/	10,107.8	12,747.1

Аж ахуй нэгжийн борлуулалтын орлогын дүнгээс хамааран тухайн аж ахуйн нэгжийн шууд зардлын дүн нь сар тутамд 58.9-328.8 мянган төгрөгийн хооронд байх бөгөөд нэг аж ахуйн нэгжид ногдох жинлэсэн дундаж зардал нь 129.4 мянган төгрөг байна.

2.3. Тоон үзүүлэлтийг тооцох:

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тайланг одоо хүчин төгөлдөр мөрдөж буй хуулийн дагуу 2024 онд 58,183 ААН ирүүлсэн. Хуулийн шинэчилсэн төслөөр НӨАТсТ-өөр бүртгүүлэх борлуулалтын орлогын босго дүнг 50.0 сая төгрөгөөр тогтоосон заалтыг хассан тул 2024 онд үйл ажиллагаа явуулж, ААНОАТ-ын тайлан гаргаж ирүүлсэн нийт 176,637 ААН сар бүр НӨАТ-ын тайлан гаргана. /Тоон үзүүлэлт=Тохиолдлын тоо × Давтамжийн тоо/

Хүснэгт №1.4. Жилд хүлээн авах тайлангийн тоо

№	Үзүүлэлт	0-400.0 сая төгрөг хүртэл	400.0 сая төгрөгөөс дээш	Дүн
1	ААН-ийн тоо /2024 онд тайлан өгсөн 176637/	137,871	38,766	176,637
2	НӨАТсТ-ийн үүрэг хэрэгжүүлэх-сар бүр	4	12	
3	Жилд хүлээн авах тайлангийн тоо	671,484	465,192	1,136,676

1.4. Нийт зардлын дүнг тооцох: Нийт зардал=Зардал × Тоон үзүүлэлт

Хүснэгт №1.5. Нийт зардал

№	Үзүүлэлт	0-400.0 сая төгрөг хүртэл	400.0 сая төгрөгөөс дээш	Дүн
1	ААН-ийн тоо /2024 онд тайлан өгсөн 176637/	137,871	38,766	176,637
2	НӨАТсТ-ийн үүрэг хэрэгжүүлэх-сар бүр	4	12	
3	Жилд хүлээн авах тайлангийн тоо	671,484	465,192	1,136,676
4	Ажлын хөлс-жилээр, нийт /сая төгрөг/	40,431.2	152,965.10	193,396.3

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хуулийн шинэчилсэн төслөөр ААН-үүд жилд нийт 1,14 сая тайлан бэлтгэж ирүүлэх бөгөөд үүнд нийт 193.4 тэрбум төгрөгийн нийт зардал гаргахаар байна.

1.5. Хялбарчлах боломж:

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөлд НӨАТсТ-өөр бүртгүүлэх борлуулалтын орлогын босго дүнг тогтоосон заалтыг хассан боловч үргэлжилсэн 12 сарын борлуулалтын орлогын дүн 400.0 сая төгрөгөөс доош ААН-үүд хүсэлт гаргах замаар хялбаршуулсан горимд шилжих сонголтыг бий болгосон. Зарим жижиг ААН орон тооны нягтлан бодогч биш гэрээт нягтлан бодогч ажиллуулах замаар зардлыг бууруулах боломжтой.

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хуулийн нэмэлт өөрчлөлттэй холбоотойгоор татвар төлөгч хуулийн этгээдийг үүрэгдүүлсэн татвар төлөгчийн бүртгэл хийлгэх, татварын хяналт шалгалтад хамруулахтай холбоотой хувь хүний зүгээс гарах зардлыг бууруулах боломжийг дараах шалгууруудаар тодорхойлъя. Үүнд:

а) Хамрагдах хуулийн этгээдийн тоог багасгах боломж байгаа эсэх:

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлд зааснаар үргэлжилсэн 12 сарын борлуулалтын орлогын дүн 400.0 сая төгрөгөөс доош ААН-үүд эхний жилд ирүүлэх хүсэлтийн тоо дараагийн татварын жилээс буурах, хялбаршуулсан бүртгэлээс хасагдсан аж ахуйн нэгж жилийн хугацаанд дахин хүсэлт гаргахгүй тул хүсэлт болон тайлангийн давтамж өөрчлөгдөнө. Цахим тайлангийн системд хялбаршуулах программын хөгжүүлэлтийг хийх боломжтой.

Хүснэгт №1.4. Жилд хүлээн авах тайлан, хүсэлтийн тоо

№	Үзүүлэлт	0-400.0 сая төгрөг хүртэл	400.0 сая төгрөгөөс дээш	Нийт
1	ААН-ийн тоо /2024 онд 176637/	137,871	38,766	176,637
2	НӨАТсТ-ийн үүрэг хэрэгжүүлэх	4	12	
3	Жилд хүлээн авах тайлангийн тоо	551,484	465,192	1,016,676
4.	Хялбаршуулсан горим ашиглах хүсэлтийн тоо	137,871		137,871
5	Нийт хүлээн авах хүсэлт, тайлангийн тоо	689,355	465,192	1,154,547

б) Давтамжийг багасгах боломж байгаа эсэх:

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөлд хялбаршуулсан тайлан ирүүлэх сонголтыг оруулсантай холбоотойгоор 2024 оны жилийн эцсийн ААН-ийн мэдээлэлд үндэслэн тооцвол 50.0 сая төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой нийт 137,871 татвар төлөгч хялбаршуулсан горимд шилжих боломжтой. 50,0 сая төгрөгөөс дээш орлоготой НӨАТ суутган төлөгчөөр бүртгэлтэй 25,356 аж ахуйн нэгжийн сар бүр тайлагнах давтамж буурах боловч, тайлан ирүүлдэггүй 112,515 татвар төлөгч улирал бүр тайлан ирүүлэхээр болж байгаа нь нөлөөлөхүйц өөрчлөлтийг үзүүлэхгүй.

в) Мэдээллийн агуулгыг багасгах боломж байгаа эсэх:

Хуулийн этгээд нь НӨАТсТ-өөр бүртгэлтэй тохиолдолд тайлангийн маягт өөрчлөгдөхгүй тул мэдээллийн агуулга багасахгүй. Харин хялбаршуулсан горимоор бэлтгэж буй тайлангийн агуулга зөвхөн борлуулалтын орлого, түүнд ногдуулан тооцсон татварын дүнгээр хязгаарлагдах тул мэдээллийн агуулга эрс багасна.

г) Шинээр үүсэх үүргийг урьд байсан үүрэгтэй нэгтгэж болох эсэх;

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлд НӨАТсТ-өөр бүртгүүлэх борлуулалтын орлогын дүнг хассан тул үйл ажиллагаа явуулж байгаа бүх ААН НӨАТсТ-өөр бүртгүүлэх, сар бүр НӨАТ-ын бүртгэл хөтлөн тайлан ирүүлэх үүрэг хүлээсэн. Одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөж буй хуулиар 2024 онд 58,183 хуулийн этгээд НӨАТ-ын тайлан ирүүлж байсан бол,

хуулийн шинэчилсэн төслөөр 2024 онд үйл ажиллагаа явуулж, ААНОАТ-ын тайлан гаргаж ирүүлсэн нийт 176,637 хуулийн этгээд бүгд тайлан ирүүлэх үүрэгтэй болсон.

д) Мэдээллийг цахимаар хүргүүлэх боломжтой эсэх;

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тайланг цахимаар болон цаасан хэлбэрээр тайлагнах боломжтой бөгөөд 2024 оны байдлаар тайлан тушаасан бүх хуулийн этгээд 100 хувь нь цахимаар тайлангаа ирүүлсэн байна.

е) мэдээллийг хүргүүлэх байгууллагын тоог багасгах боломжтой эсэх;

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тайланг зөвхөн татварын албанд хүргүүлдэг тул мэдээлэл хүргүүлэх байгууллагын тоо багасахгүй.

ё) нэг цэгийн үйлчилгээ бий болгох боломжтой эсэх гэх мэт;

Татварын алба татвар төлөгч хуулийн этгээдэд нэг цэгийн үйлчилгээ үзүүлдэг. 2024 онд үйл ажиллагаа явуулж, тайлан ирүүлсэн бүх хуулийн этгээд ААНОАТ болон НӨАТ-ын тайлангаа 100 хувь цахимаар илгээсэн.

1.6. Нэмэлт зардлыг тооцох.

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгаар бүх хуулийн этгээд НӨАТсТ-өөр бүртгүүлэх шаардлагатай болсон. Иймээс өмнө нь НӨАТ-ын тайлан гаргах үүрэггүй (Борлуулалтын орлогын хэмжээ 50.0 сая төгрөг хүртэл) байсан нийт 118,454 хуулийн этгээд гэрээт нягтлан бодогчоор нягтлан бодох бүртгэлээ хөтлүүлэн, тайлангаа гаргадаг байсан бол одоо орон тооны нягтлан бодогчтой болох хэрэгцээ үүсэж байна. Үүнийг дагаад ажлын байрны түрээсийн төлбөр, эд хөрөнгийн элэгдэл хорогдол, цахилгаан дулаан, бичиг хэрэг, техник, тоног төхөөрөмж, урсгал болон хөрөнгө оруулалт гэх мэт нэмэлт зардал гарна. Үүнд нэг ААН-д дунджаар 1 сая төгрөгийн зардал гарна гэж тооцвол

Ажлын байрны зардал = $118,454 * 1,000,000 = 118.5$ тэрбум төгрөг

Мөн эдгээр ААН хялбаршуулсан горим бүгд хялбаршуулсан горим ашиглахаар бүртгүүлнэ гэвэл улиралд нэг удаа буюу жилд 4 удаа тайлан гаргаж, цахимаар илгээнэ. Тайлангаар тодорхойлогдсон татварыг улирал бүрийн дараа сарын 15-ны дотор төлөх үүрэгтэй. Нэг удаагийн банкны шимтгэлийн зардал 200₮ бол улиралд $118,454 * 200₮ = 23.7$ сая төгрөг, жилд $118,454 * 200₮ * 4$ удаа = 94.8 сая төгрөгийн банкны шимтгэлийн зардал нэмэлтээр гарна.

ХОЁР. ИРГЭНИЙ ЗАРДЛЫГ ТООЦОХ

Уг хуулийн төсөлд зааснаар хувиараа үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа иргэн нь НӨАТсТ-өөр бүртгүүлэхээр болсон.

Иргэн нь НӨАТсТ нь хялбаршуулсан горимоор бүртгүүлэх хүсэлт гаргасан бол НӨАТ-ын тайланг улиралд 1 удаа буюу жилд 4 удаа, хүсэлт гаргаагүй бол сар бүр буюу ба жилд 12 удаа гаргахаар тусгасан.

Гүйцэтгэх үүрэг

- Төлбөрийн баримт олгох хэрэглэгчийн системийг шийдэх
- Санхүүгийн анхан шатны баримт /и баримт/-ыг бүрдүүлэх
- Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тайлан гаргах, тушаах
- Нэмэгдсэн өртгийн албан татварыг төсөвт төлөх

1.2. Зардлыг тооцох:

Зардлыг тооцохдоо хууль хэрэгжүүлэхтэй холбоотой үүргийг гэрээт нягтлан бодогчоор гүйцэтгүүлнэ гэж тооцсон бөгөөд 2024 онд хувь хүний орлогын албан татварын тайлангийн үзүүлэлтэд үндэслэн иргэнийг үйл ажиллагааны орлогын хэмжээгээр нь гурав ангилан авч үзлээ. Үүнд:

- с. Борлуулалтын орлогын хэмжээ 400.0 сая төгрөгөөс дээш. Уг иргэн хялбаршуулсан горим ашиглах хүсэлт гаргах боломжгүй тул сар бүр НӨАТ-ын тайлан бэлтгэж, харьяа татварын албанд тушаана. Гэрээт нягтлан бодогчид сард хамгийн багадаа 500.0 мянган төгрөг төлнө гэж тооцсон. 2024 оны байдлаар энэ ангилалд 1,646 иргэн хамрагдаж байна.
- д. Борлуулалтын орлогын хэмжээ 0-400.0 сая төгрөг хүртэл. 2024 оны байдлаар энэ ангилалд 124,594 иргэн хамрагдаж байгаа бөгөөд хялбаршуулсан горим ашиглах хүсэлт гаргасан тохиолдолд улиралд нэг удаа тайлан гаргана. НӨАТ-ын хуулийн хэрэгжүүлэхтэй холбоотой чиг үүргийг сар бүр тогтмол хэрэгжүүлэх тул гэрээт нягтлан бодогчид сард хамгийн багадаа 150.0 мянган төгрөг төлнө гэж тооцсон.

Энд гэрээт нягтлан бодогч гэдэгт Монгол улсын Нягтлан бодох бүртгэлийн тухай хуулийн 3.1.14-д заасан гэрээт нягтлан бодогчийг ойлгоно. /"гэрээт нягтлан бодогч" гэж гэрээгээр нягтлан бодох бүртгэлийн үйл ажиллагаа эрхлэх, мэргэжлийн зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэх зөвшөөрөлтэй мэргэжлийн нягтлан бодогчийг/

Аргачлалын 2.4.2-д заасны дагуу тухайн үүргийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай ажлын хөлсийг тодорхойлбол ангилал тус бүрээр дараах байдалтай байна.

Хүснэгт №2.1 Ажлын хөлс /мянган төгрөгөөр/

№	Үзүүлэлт	0-400.0 сая төгрөг хүртэл	400.0 сая төгрөгөөс дээш	Нийт
1	Гэрээт нягтлан бодогчийн ажлын хөлс-сар	150	500	
2	НӨАТ-ийн үүрэг хэрэгжүүлэх иргэний тоо	124,594	1,646	126,240
3	Ажлын хөлс-сараар /мянган төгрөг/	6,753,450	246,900	7,000,350

Хувиараа бизнес эрхэлж буй иргэний борлуулалтын орлогын дүнгээс хамааран хууль хэрэгжүүлэх шууд зардлын дүн нь сард 50.0-150.0 мянган төгрөгийн хооронд байх бөгөөд нэг иргэний төлөх жинлэсэн дундаж зардал нь сард 55.4 мянган төгрөг байна. Бизнесийн орлоготой нийт 126,240 иргэний хувьд энэ дүн нь сард 7.0 тэрбум төгрөг болно.

1.3. Тоон үзүүлэлтийг тооцох:

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тайланг одоо хүчин төгөлдөр мөрдөж буй хуулийн дагуу НӨАТ-ын тайланг иргэн улирал, сар бүрээр гаргана. /Тоон үзүүлэлт = Тохиолдлын тоо × Давтамжийн тоо/

Хүснэгт №2.2. Жилд хүлээн авах тайлангийн тоо

№	Үзүүлэлт	0-400.0 сая төгрөг хүртэл	400.0 сая төгрөгөөс дээш	Дүн
1	НӨАТ-ийн үүрэг хэрэгжүүлэх иргэний тоо	124,594	1,646	126,240

2	НӨАТсТ-ийн үүрэг хэрэгжүүлэх- сар бүр	4	12	
3	Жилд хүлээн авах тайлангийн тоо	498,376	19,752	518,128

1.4. Нийт зардлын дүнг тооцох: Нийт зардал=Зардал × Тоон үзүүлэлт

Хүснэгт №2.3. Нийт зардал

№	Үзүүлэлт	0-400.0 сая төгрөг хүртэл	400.0 сая төгрөгөөс дээш	Дүн
1	НӨАТсТ-ийн үүрэг хэрэгжүүлэх иргэний тоо	124,594	1,646	126,240
2	НӨАТсТ-ийн үүрэг хэрэгжүүлэх- сар бүр	4	12	
3	Жилд хүлээн авах тайлангийн тоо	498,376	19,752	518,128
4	Ажлын хөлс- жилээр, нийт/тэрбум төгрөгөөр/	162.08	9.88	171.96

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хуулийн шинэчилсэн төслөөр бизнес эрхэлдэг иргэд жилд нийт 1.5 сая тайлан бэлтгэж ирүүлэх бөгөөд үүнд нийт 84,0 тэрбум төгрөгийн нийт зардал гаргахаар байна.

1.5. Хялбарчлах боломж:

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөл тусгаснаар үйл ажиллагааны орлогын хэмжээ 400.0 сая төгрөгөөс доош 124,594 иргэн хялбаршуулсан горим ашиглахаар хүсэлт гаргах, тайлангийн бүрэн цахимжуулах замаар тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулах боломжтой.

а) Давтамжийг багасгах боломж байгаа эсэх:

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөлд хялбаршуулсан тайлан ирүүлэх сонголтыг оруулсантай холбоотойгоор 2024 оны жилийн эцсийн мэдээлэлд үндэслэн тооцвол 400.0 сая төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой нийт 124,594 татвар төлөгч хялбаршуулсан горимд шилжих боломжтой. 50,0 сая төгрөгөөс дээш орлоготой НӨАТ суутган төлөгчөөр бүртгэлтэй 12,121 иргэн сар бүр тайлагнах давтамж буурах боловч, тайлан ирүүлдэггүй 114,119 татвар төлөгч улирал бүр тайлан ирүүлэхээр болж байгаа нь нөлөөлөхүйц өөрчлөлтийг үзүүлэхгүй.

в) Мэдээллийн агуулгыг багасгах боломж байгаа эсэх:

Хуулийн этгээд нь НӨАТсТ-өөр бүртгэлтэй тохиолдолд тайлангийн маягт өөрчлөгдөхгүй тул мэдээллийн агуулга багасахгүй. Харин хялбаршуулсан горимоор бэлтгэж буй тайлангийн агуулга зөвхөн борлуулалтын орлого, түүнд ногдуулан тооцсон татварын дүнгээр хязгаарлагдах тул мэдээллийн агуулга эрс багасна.

д) Мэдээллийг цахимаар хүргүүлэх боломжтой эсэх;

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тайланг цахимаар болон цаасан хэлбэрээр тайлагнах боломжтой бөгөөд 2024 оны байдлаар тайлан тушаасан бүх иргэн 100 хувь нь цахимаар тайлангаа ирүүлсэн байна.

е) мэдээллийг хүргүүлэх байгууллагын тоог багасгах боломжтой эсэх;

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тайланг зөвхөн татварын албанд хүргүүлдэг тул мэдээлэл хүргүүлэх байгууллагын тоо багасахгүй.

ё) нэг цэгийн үйлчилгээ бий болгох боломжтой эсэх гэх мэт;

Татварын алба татвар төлөгч хуулийн этгээдэд нэг цэгийн үйлчилгээ үзүүлдэг. 2024 онд үйл ажиллагаа явуулж, тайлан ирүүлсэн бүх иргэн ХХОАТ болон НӨАТ-ын тайлангаа 100 хувь цахимаар илгээсэн.

1.6. Нэмэлт зардлыг тооцох.

Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлтөөр үйл ажиллагааны орлого бүхий иргэд гэрээт нягтлан бодогчоор нягтлан бодох бүртгэлээ хөтлүүлэн, тайлангаа гаргана гэж тооцсон тул татвар төлөхтэй холбоотой банкны шимтгэлийн зардлаас өөр нэмэлт зардал гарахгүй. Татварын тайлангаар төлөхөөр тооцсон татварыг шилжүүлэхэд нэг удаагийн шимтгэлийн зардлыг 200₮ гэж тооцоход, нийт 518,1 мянган удаагийн шилжүүлгийн хувьд $518.1 \times 200₮ = 103.6$ сая төгрөгийн нэмэлт зардал гарна.

БАТЛАВ
САНГИЙН САЙД

Б.ЖАВХЛАН

БАТЛАВ
ХУУЛЬ ЗҮЙ, ДОТООД
ХЭРГИЙН САЙД

Л.МӨНХБААТАР

2025 оны 08 дугаар сарын 18-ны өдөр

ХУВЬ ХҮНИЙ ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ

Нэг.Хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага

1.1.Хууль зүйн үндэслэл

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа-2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогод эдийн засаг нь өрх, иргэн бүрд тэгш, хүртээмжтэй хүрсэн байх эрхэм зорилгыг дэвшүүлэн “Хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжин өрхийн орлогыг тогтвортой нэмэгдүүлж, дундаж давхаргыг бүрдүүлнэ”, “Нийгмийн бүх салбарт тэгш бус байдлыг багасгаж, дундаж орлоготой иргэдийн тоог нэмэгдүүлж, амьдралын чанарыг дээшлүүлнэ”, “Хүн амын худалдан авах чадварт нийцсэн, ногоон шийдэл бүхий чанартай орон сууцны хүрэлцээ, хангамжийг сайжруулна”, “Цахим засаглалын технологийг бүх түвшинд бүрэн хэрэгжүүлж, авлига хүнд сурталгүй төрийн үйлчилгээг төлөвшүүлнэ” гэж тус тус заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 23 дугаар тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлийн гурав дугаарт “Хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжиж, өрхийн орлогыг нэмэгдүүлэн, хүн амыг орон сууцаар хангах тогтолцоог бий болгож, дундаж давхаргын хүрээг тэлж, амьдралын чанарыг дээшлүүлнэ.” гэж тусгасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 106 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Шинэ сэргэлтийн бодлого батлах тухай” дунд хугацааны зорилтот хөтөлбөрт урт хугацаанд эдийн засгийн өсөлтийг дунджаар 6 хувьд хадгалж, нэг хүнд ногдох үндэсний орлогыг 2 дахин нэмэгдүүлж, ажиллах хүчний оролцооны түвшнийг 65 хувьд хүргэнэ гэж заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.2.1-д “Татвар, нийгмийн даатгалын шинэчлэл хийх”-ээр заасан бөгөөд энэ хүрээнд бага, дунд орлоготой иргэдийн татварын ачааллыг бууруулах, татварын суурь тогтолцооны тогтвортой байдлыг хангах, татварын орчныг олон улсын стандартад үе шаттайгаар нийцүүлж, цахим татварын тогтолцоог сайжруулах, татварын дэмжлэгүүдийг оновчтой болгож, хариуцлагатай татвар төлөгчдийг дэмжих, Улаанбаатар хотын төвлөрлийг сааруулах хүрээнд бүсийн ялгаатай татварын

тогтолцоог бүрдүүлэх зорилтуудыг тус тус тусгасан нь хуулийн төслийг боловсруулах хууль зүйн үндэслэл болж байна.

1.2.Практик шаардлага

Татварын багц хуулийн шинэчлэлийн хүрээнд Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг 2019 онд Улсын Их Хурлаас баталж, 2020 оноос эхлэн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн. Энэхүү шинэчлэл нь бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээний орлого олж буй хувь хүн болон хувиараа бизнес эрхлэгчдийг дэмжих, тэдний татвар төлөхтэй холбогдох зардлыг бууруулах, тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулах үндсэн зорилготой байсан.

Хуулийн шинэчлэлээс хойших хугацаанд геополитикийн тогтворгүй нөхцөл байдал үргэлжилж, худалдааны бодлогоос үүдэлтэй тодорхой бус байдал нэмэгдэх, голлох эдийн засгуудын өсөлт удаашрах, инфляцын түвшин өсөх зэрэг эрсдэлүүд дэлхийн эдийн засгийн төлөвт бий болоод байна.

Монгол Улсын хувьд инфляцын түвшин 2025 оны 02 дугаар улирлын байдлаар 8.2 хувьд хүрсэн ба энэ нь голчлон бага, дунд орлоготой иргэн, өрхийн амьжиргаанд сөргөөр нөлөөлж, тэдний бодит орлого, худалдан авах чадварыг бууруулж, орлогын тэгш бус байдлыг нэмэгдүүлж байна.

Татварын ерөнхий хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1 дэх хэсэгт татвар тогтоох, ногдуулах, тайлагнах, төлөх, хөнгөлөх, чөлөөлөх үйл ажиллагаанд татварын эдийн засгийн гол зарчим болох шударга байх зарчмыг баримтална гэж заасан байдаг. Тус зарчим нь татвар төлөгчийн орлогын хэмжээнээс хамаарч төлбөл зохих татварыг ялгаатай тогтоох агуулгыг илэрхийлэх бөгөөд энэхүү зарчмыг шаталсан татварын тогтолцоогоор хэрэгжүүлдэг нийтлэг жишигтэй.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2025 оны 05 дугаар сарын 16-ны өдрийн 05 дугаар дүгнэлтэд “Татварын ачааллыг тэгш, шударгаар хуваарилж, татвар төлөгчийн орлогын хэмжээ, төлөх чадавхад нийцсэн хувь хэмжээгээр татвар ногдуулах нь Үндсэн хуулийн Нэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан шударга ёсны зарчимд нийцнэ.”, “Орлого өндөр байхын хэрээр татварын хувь хэмжээг нэмэгдүүлэх нь орлогын ялгааг багасгаж, хуваарилалтыг тэнцвэржүүлэх, татвар төлөх чадавхтай нь уялдуулан татварын ачааллыг шударга хуваарилах, баялгийн хэт төвлөрөлтөөс сэргийлэх, бага орлоготой иргэдийн татварын ачааллыг багасгах, эдийн засгийн өсөлтийн тэнцвэрийг хангах зэрэг эерэг үр нөлөөтэй байна.” гэж тус тус тусгагджээ.

Энэ хүрээнд дэлхийн 170 гаруй улс орон орлогын хэмжээнээс хамаарсан шаталсан татварын тогтолцоог хэрэгжүүлдэг бөгөөд энэ нь эдийн засгийн өсөлтийг дэмжихийн зэрэгцээ өсөлтийн үр өгөөжийг нийт хүн амд хүртээмжтэй байлгах, нийгмийн баялгийг үр дүнтэй хуваарилах, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах үндсэн зорилготой байдаг. Цаашлаад хувь хүний орлогын албан татварын бодлогоор бага дунд орлоготой иргэн, өрхөд татварын дэмжлэг үзүүлж, тэдний татварын дараах орлогыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх нь олон улсад түгээмэл жишиг байдаг. Тухайлбал сүүлийн жилүүдэд Бүгд Найрамдах Солонгос

Улс, Бүгд Найрамдах Франц Улс, Бүгд Найрамдах Сингапур Улс зэрэг улсууд иргэдийн орлогыг хамгаалах, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, эрчим хүчний хэмнэлтийг бий болгох зорилгоор хөдөлмөр эрхэлж буй иргэдийн орлогод болон тэдний худалдан авсан ногоон орон сууцанд албан татварын хөнгөлөлтийг буцаан олголтоор эдлүүлж, иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулах, байгаль орчинд ээлтэй хэрэглээг дэмжих бодлогыг баримталж байна.

Улмаар хурдацтай өөрчлөгдөж буй дэлхийн эдийн засгийн нөхцөл байдал, дотоодын нийгэм эдийн засгийн сорилтуудыг харгалзан өнөөгийн хувь хүний орлогын албан татварын орчныг татварын тогтолцооны шударга байх зарчимтай нийцүүлэх, олон улсын нийтлэг жишгээр боловсронгуй болгох, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах зорилттой уялдуулан эдийн засгийн өсөлтийг хөдөлмөр эрхэлж, баялаг бүтээж буй иргэдэд чиглүүлэх шаардлага бий болж байна.

Түүнчлэн, Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт эрчим хүчний хэмнэлттэй, байгаль орчинд ээлтэй орон сууц шинээр барих, засварлахад дэмжлэг үзүүлэх эрх зүйн орчныг бүрдүүлж, бүсийн хөгжлийн бодлоготой нийцүүлэн орон нутгийн ялгаатай татварын бодлого хэрэгжүүлнэ гэж тусгасны дагуу хот хөдөөгийн хөгжлийн тэнцвэрийг хангах, хөдөө орон нутгаас Улаанбаатар хотыг чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөнийг бууруулах, мөн нийслэл хотоос орон нутагт шилжин суух иргэдийн амьдрах таатай орчныг бүрдүүлэх, цаашлаад эрчим хүчний хэмнэлттэй, хүртээмжтэй, ногоон барилгыг нэмэгдүүлэх зайлшгүй хэрэгцээ үүсээд байна.

Цаашлаад, Монгол Улсын татварын албаны цахимжилт эрчимтэй хөгжиж, татвар төлөгчийн тайлагналтад хүний оролцоо бага байх нөхцөл бүрдсэн хэдий ч хувь хүн өөрийн орлого, хасагдах зардал, татвар ногдуулах орлогыг тодорхойлох, тайлагнахад хүндрэлтэй байгаа нь татварын тайланг алдаатай гаргах, хугацаандаа хүргүүлэхгүй байх, огт тайлагнахгүй байх зэрэг эрсдэлийг дагуулж байна. Дэлхий нийтэд эдийн засаг, бизнесийн харилцаа өргөжин тэлж, техник, технологийн хөгжил хурдацтай өрнөхийн хэрээр татварын үйл ажиллагаа дараагийн түвшинд гарч, хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөлд суурилсан, хүний оролцоо багатай, бүрэн цахимжсан системд шилжиж байна. Ийнхүү татвар төлөгчийн тайлагнал, төлөлтийн үйл ажиллагааг хялбаршуулах, татварын эрсдэлийг бууруулах зорилгоор Монгол Улсын татварын алба тайлангийн төслийг урьдчилан бэлтгэн хүргэх, цахим системээр татварын эрсдэлийг автоматаар үнэлэх, эрсдэлтэй татвар төлөгчдөд урьдчилан анхааруулга, сануулга өгөх, мэдээлэлд суурилсан шийдвэр гаргадаг тогтолцоонд үе шаттай шилжих шаардлагатай байна.

Татварын хууль тогтоомжуудад шаардлагатай нэмэлт, өөрчлөлтүүдийг оруулах зорилгоор Сангийн яам, татвар, гаалийн байгууллага, Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим болон Улсын Их Хурлын Тамгын газар хамтран улс орон даяар давхардсан тоогоор 11,000 гаруй татвар төлөгчийг хамруулсан 150 удаагийн уулзалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, 176 мянга орчим саналыг хүлээн авсан. Хэлэлцүүлгийн явцад нийтлэг байдлаар ирүүлсэн иргэдийн татварын ачааллыг бууруулах, бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг татварын эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийг боловсронгуй болгох, татвар төлөх,

тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулах зэрэг саналуудыг хуулийн төсөлд тусгах нь зүйтэй байна.

Дээрх бодлого, зорилтуудыг хэрэгжүүлэх, эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг дэмжих, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах, дундаж давхаргыг тэлэх, иргэдийн бодит орлого болон худалдан авах чадварыг сайжруулах, хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх, хот, хөдөөгийн тэнцвэрийг хангах зэрэг шаардлага тулгарч буйг харгалзан Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн үзэл баримтлалыг боловсрууллаа.

Хоёр.Хуулийн төслийн зорилго, ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Хуулийн төслийн зорилго нь хувь хүний орлогын албан татварын бодлогыг олон улсын жишигт нийцүүлэн шаталсан татварын тогтолцоог боловсронгуй болгох, бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг татварын эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн оновчтой, хүртээмжтэй байдлыг нэмэгдүүлэх, нийт иргэдийн татварын ачааллыг бууруулах, хөдөө орон нутагт анх удаа орон сууц авах, барихад болон байгаль орчинд ээлтэй, эрчим хүчний хэмнэлттэй худалдан авалтад татварын дэмжлэг үзүүлэх замаар бүс орон нутагт ялгаатай татварын бодлого хэрэгжүүлэх, татвар төлөх, тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулж, татвар төлөгчийг татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэхэд оршино. Тодруулбал:

➤ **Бага, дунд орлоготой иргэдийн татварын ачааллыг бууруулах бодлого баримтална.** Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн хүрээнд хэрэгжиж буй шаталсан татварын хөнгөлөлтийг эдийн засгийн нөхцөл байдалтай уялдуулж, нэмэгдүүлэх, бүх иргэдэд эдлүүлэх замаар нийт иргэдийн татварын ачааллыг бууруулна.

➤ **Шаталсан татварын тогтолцоог боловсронгуй болгох замаар бүх нийтээрээ татвараа төлдөг татварын орчныг бүрдүүлнэ.** Татварын тогтолцооны суурь зарчим болох шударга байх зарчмын үндсэн дээр үйл ажиллагааны орлогыг шатлалд хамруулах, шатлалын татвар ногдуулах болон босго дүнг нэмэгдүүлэх, шатлал хоорондын хувь хэмжээг бууруулах, үйл ажиллагааны орлоготой иргэдэд татварын хөнгөлөлт эдлүүлэх, хялбаршуулсан горимоор тайлагнах босго дүнг Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлтэй уялдуулах замаар хөдөлмөр эрхэлж буй бүх иргэдийн татварын ачааллыг бууруулж, олон улсын жишигт нийцүүлнэ.

➤ **Эрчим хүчний хэмнэлттэй, ногоон орон сууцжуулалтыг татварын бодлогоор дэмжиж, бүс, орон нутаг хүн ам, ажиллах хүч татах татварын ялгаатай бодлогыг бие даан хэрэгжүүлнэ.** Олон улсад түгээмэл хэрэгжиж буй эрчим хүчний хэмнэлттэй, байгаль орчинд ээлтэй орон сууц худалдан авах, барихад үзүүлдэг татварын дэмжлэгийг бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалтай уялдуулж, бүс, орон нутаг хүн ам, ажиллах хүч татах, эдийн засгийн бие даасан бодлого хэрэгжүүлэх боломжийг бүрдүүлнэ.

➤ **Татварын тайланг цахимаар урьдчилан боловсруулж, татвар төлөгчийн төлөх, тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулна.** Татвар төлөгчийг эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, хүний хүчин зүйлээс үүдэлтэй гардаг алдааг багасгах, татвар төлөгч цаг алдалгүй өөрийн татварын мэдээллийг авах боломжоор хангах зорилгоор татварын тайланг татвар төлөгчид автоматаар хүргүүлдэг хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөлд суурилсан үйлчилгээг нэвтрүүлнэ.

Гурав.Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн үр дагавар, тэдгээрийг шийдвэрлэх талаар авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний талаар

Хуулийн төсөл батлагдсанаар иргэн, өрхийн татварын ачаалал буурч, тэдний бодит орлого өсөх, худалдан авах чадвар нэмэгдэх, өрхийн амьжиргаа дээшлэх, орлогын тэгш бус байдал буурах эерэг нөлөөтэй ба урт хугацаандаа хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжинэ.

Түүнчлэн шаталсан татварын тогтолцоог боловсронгуй болгож, бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг татварын тогтолцоог бүрдүүлснээр татварын хамрагдалтыг нэмэгдүүлж, далд эдийн засгийг бууруулна.

Бүсчилсэн хөгжлийн бодлоготой нийцүүлэн эрчим хүчний хэмнэлттэй, байгальд ээлтэй орон сууцны худалдан авалтад татварын хөнгөлөлт үзүүлэх замаар бүс орон нутагт хүн ам татах, бүсийн бие даасан, өрсөлдөхүйц, ялгаатай бодлого хэрэгжүүлэх боломж бүрдэнэ.

Цаашид татварын албанаас иргэдэд татварын тайлангийн төслийг урьдчилан бэлтгэн хүргүүлдэг болсноор тэдний татварын хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөхтэй холбоотой зардал буурна.

Дөрөв.Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай хэрхэн уялдах, хуулийг хэрэгжүүлэхэд шинээр боловсруулах, хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болсонд тооцох тухай хууль тогтоомжийн төслийн талаар

Хуулийн төслийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай нийцүүлэх бөгөөд хуулийн төсөлтэй хамт Төсвийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулна.

---o0o--

ТАНИЛЦУУЛГА

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа-2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогод эдийн засаг нь өрх, иргэн бүрд тэгш, хүртээмжтэй хүрсэн байх зорилгыг дэвшүүлэн “Хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжин өрхийн орлогыг тогтвортой нэмэгдүүлж, дундаж давхаргыг бүрдүүлнэ” гэж, Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 106 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-д эдийн засгийн өсөлтийг 6 хувьд хадгалж, нэг хүнд ногдох үндэсний орлогыг 2 дахин нэмэгдүүлж, ажиллах хүчний оролцооны түвшнийг 65 хувьд хүргэнэ гэж, Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.2.1-д заасан “Татварын шинэчлэл”-ийн хүрээнд бага, дунд орлоготой иргэдийн татварын ачааллыг бууруулах, татварын орчныг олон улсын стандартад нийцүүлж, цахим тогтолцоог сайжруулах, бүсийн ялгаатай татварын тогтолцоог бүрдүүлэх зэрэг зорилтуудыг тус тус тусгасан.

Дээрх бодлого, зорилтуудыг хэрэгжүүлэх, орлогын татварын орчныг татварын тогтолцооны шударга байх зарчимтай нийцүүлэх, олон улсын нийтлэг жишгээр боловсронгуй болгох, эдийн засгийн өсөлтийг хөдөлмөр эрхэлж, баялаг бүтээж буй иргэдэд чиглүүлэх зорилгоор Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсрууллаа. Хуулийн төсөлд дараах үндсэн чиглэлийг баримталж, холбогдох зохицуулалтыг тусгасан. Үүнд:

Нэг. Татварын хөнгөлөлтийн бодлогыг оновчтой, хүртээмжтэй болгох замаар иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулна.

Сүүлийн жилүүдэд геополитикийн тогтворгүй нөхцөл байдлаас үүдэн эдийн засгийн өсөлт удаашрах, инфляцын түвшин зорилтот түвшин хүртэл буурахгүй байх эрсдэлүүд үргэлжилж байна. Олон улсад иргэдийн амьжиргааг дэмжих зорилгоор тодорхой түвшнээс бага орлого олсон тохиолдолд татварын хөнгөлөлт хэлбэрээр буцаан олгох арга хэмжээг авч хэрэгжүүлдэг нийтлэг жишигтэй.

Иймд одоогийн хуулийн хүрээнд хэрэгжиж буй хөнгөлөлтийн бодлогыг орлогын хэмжээнээс үл хамааран бүх иргэдэд эдлүүлэх, үйл ажиллагааны орлоготой иргэдийг хамруулах, хөнгөлөлтийн хэмжээг нэмэгдүүлэх, мөн сургалтын төлбөртэй тэнцэх хэмжээний орлогод үзүүлдэг албан татварын хөнгөлөлтийг босготой болгох зэрэг зохицуулалтуудыг тусгаж, хөнгөлөлтийн бодлогыг оновчтой, хүртээмжтэй болгох замаар нийт иргэдийн дундаж татварын ачааллыг бууруулна.

Хоёр. Шаталсан татварын тогтолцоог олон улсын жишигт нийцүүлэн боловсронгуй болгоно.

Татварын ерөнхий хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1.3-т татварын үйл ажиллагаанд “шударга байх” зарчмыг баримтална гэж заасан нь татвар төлөгчийн орлогын хэмжээнээс хамаарч төлөх татварыг ялгаатай тогтоох агуулгыг илэрхийлдэг. Энэ хүрээнд дэлхийн 170 гаруй улс шаталсан татварын тогтолцоог хэрэгжүүлж, эдийн засгийн өсөлтийг дэмжихийн зэрэгцээ өсөлтийн үр өгөөжийг нийт хүн амд хүртээмжтэй байлгах, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулахад чиглүүлдэг.

Иймд шаталсан татварын тогтолцоог олон улсын жишигт нийцүүлэн боловсронгуй болгох хүрээнд үйл ажиллагааны орлогыг шатлалд хамруулах, шаталсан татвар ногдуулах босго дүнг нэмэгдүүлэх, гурван шатлалыг өргөтгөж шатлал хоорондын хувь хэмжээг бууруулах, бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээний орлогыг үйл ажиллагааны орлогод хамааруулан хялбаршуулсан горимоор тайлагнан 1 хувиар татвар төлөх босгыг 400 сая төгрөг болгох зэрэг зохицуулалтыг тусгах замаар бүх нийтээрээ жигд, шударга төлөх татварын орчныг бүрдүүлнэ.

Гурав. Татварын тайланг цахимаар урьдчилан боловсруулж, хүргүүлэн татвар төлөгчийн төлөх, тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулна.

Монгол Улсын татварын албаны цахимжилт хурдацтай хөгжиж байгаа ч хувь хүн өөрийн орлого, хасагдах зардлаа тодорхойлох, тайлагнахад хүндрэлтэй байгаа нь татварын тайланг алдаатай гаргах, хугацаандаа хүргүүлэхгүй байх, тайлагнахгүй байх зэрэг эрсдэлийг дагуулж байна. Харин дэлхий нийтийн жишгээр татварын үйл ажиллагаа хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөлд суурилсан, хүний оролцоо багатай, бүрэн цахимжсан системд шилжиж, дараагийн түвшинд гарч байна.

Иймд иргэдийн тайлагнал, төлөлтийн үйл ажиллагааг хялбаршуулах, татварын эрсдэлийг бууруулах зорилгоор татварын албанаас тайлангийн төслийг урьдчилан хүргүүлдэг хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөлд суурилсан үйлчилгээг нэвтрүүлж, татвар төлөгчид тайлангийн төслийг залруулах, хувийн хэрэглээндээ гэж бүртгүүлсэн төлбөрийн баримтыг хасагдах зардалд шилжүүлж бүртгүүлэх, тайлан баталгаажуулах болон татвар төлөх хугацааг сунгаж, уян хатан болгоно.

Дөрөв. Ногоон орон сууцжуулалтыг татварын бодлогоор дэмжиж, бүсийн ялгаатай татварын бодлого хэрэгжүүлэх боломжийг бүрдүүлнэ.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт ногоон орон сууцжуулалтыг бодлогоор дэмжих, бүсийн хөгжлийн бодлоготой нийцүүлэн орон нутгийн ялгаатай татварын бодлого хэрэгжүүлэхээр тусгасан. Энэ хүрээнд олон улсад түгээмэл хэрэгждэг ногоон орон сууцны татварын дэмжлэгийг орон нутгийн хөгжлийн бодлоготой нийцүүлэн хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

Иймд анх удаа орон сууц худалдан авахад үзүүлдэг татварын хөнгөлөлтийг бүсчилсэн хөгжлийн бодлоготой уялдуулж, төвлөрлийг сааруулах, эрчим хүчний хэмнэлттэй, ногоон барилгын нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлэх, гэр хорооллын дулаан алдагдлыг бууруулах сэргээгдэх эрчим хүчний хэрэглээг дэмжихэд чиглүүлж, хөнгөлөлтийн хэмжээг нэмэгдүүлэхээр хуулийн төсөлд тусгалаа.

Ийнхүү хуулийн төсөл батлагдсанаар нийт иргэдийн татварын ачааллыг бууруулж, бодит орлогыг нэмэгдүүлэн урт хугацаандаа хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжихийн зэрэгцээ татварын хамрагдалт, бааз суурь тэлж, далд эдийн засаг буурах мөн бүс орон нутаг бие даасан, өрсөлдөхүйц, ялгаатай татварын бодлого хэрэгжүүлэх, татвар төлөгчдийн татварын хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөхтэй холбоотой зардал буурах зэрэг эерэг үр дагавартай байна.

Хуулийн төслийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай нийцүүлэх бөгөөд хуулийн төсөлтэй хамт Төсвийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулна.

ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ТАНИЛЦУУЛГА

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа-2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогод эдийн засаг нь өрх, иргэн бүрд тэгш, хүртээмжтэй хүрсэн байх эрхэм зорилгыг дэвшүүлэн “Хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжин өрхийн орлогыг тогтвортой нэмэгдүүлж, дундаж давхаргыг бүрдүүлнэ”, “Нийгмийн бүх салбарт тэгш бус байдлыг багасгаж, дундаж орлоготой иргэдийн тоог нэмэгдүүлж, амьдралын чанарыг дээшлүүлнэ”, “Хүн амын худалдан авах чадварт нийцсэн, ногоон шийдэл бүхий чанартай орон сууцны хүрэлцээ, хангамжийг сайжруулна”, “Цахим засаглалын технологийг бүх түвшинд бүрэн хэрэгжүүлж, авлига хүнд сурталгүй төрийн үйлчилгээг төлөвшүүлнэ” гэж тус тус заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 106 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Шинэ сэргэлтийн бодлого батлах тухай” дунд хугацааны зорилтот хөтөлбөрт урт хугацаанд эдийн засгийн өсөлтийг дунджаар 6 хувьд хадгалж, нэг хүнд ногдох үндэсний орлогыг 2 дахин нэмэгдүүлж, ажиллах хүчний оролцооны түвшнийг 65 хувьд хүргэнэ гэж заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.2.1-д “Татвар, нийгмийн даатгалын шинэчлэл хийх”-ээр заасан бөгөөд энэ хүрээнд бага, дунд орлоготой иргэдийн татварын ачааллыг бууруулах, татварын суурь тогтолцооны тогтвортой байдлыг хангах, татварын орчныг олон улсын стандартад үе шаттайгаар нийцүүлж, цахим татварын тогтолцоог сайжруулах, татварын дэмжлэгүүдийг оновчтой болгож, хариуцлагатай татвар төлөгчдийг дэмжих, Улаанбаатар хотын төвлөрлийг сааруулах хүрээнд бүсийн ялгаатай татварын тогтолцоог бүрдүүлэх зорилтуудыг тус тус тусгасан.

Татварын багц хуулийн шинэчлэлийн хүрээнд Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг 2019 онд Улсын Их Хурлаас баталж, 2020 оноос эхлэн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн. Энэхүү шинэчлэл нь бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээний орлого олж буй хувь хүн болон хувиараа бизнес эрхлэгчдийг дэмжих, тэдний татвар төлөхтэй холбогдох зардлыг бууруулах, тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулах үндсэн зорилготой байсан.

Хуулийн шинэчлэлээс хойших хугацаанд геополитикийн тогтворгүй нөхцөл байдал үргэлжилж, худалдааны бодлогоос үүдэлтэй тодорхой бус байдал нэмэгдэх, голлох эдийн засгуудын өсөлт удаашрах, инфляцын түвшин өсөх зэрэг эрсдэлүүд дэлхийн эдийн засгийн төлөвт бий болоод байна.

Монгол Улсын хувьд инфляцын түвшин нэмэгдэж, 2025 оны 02 дугаар улирлын байдлаар 8.2 хувьд хүрсэн ба энэ нь голчлон бага дунд орлоготой иргэн, өрхийн амьжиргаанд сөргөөр нөлөөлж, тэдний бодит орлого, худалдан авах чадварыг бууруулж байна.

Татварын ерөнхий хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1 дэх хэсэгт татвар тогтоох, ногдуулах, тайлагнах, төлөх, хөнгөлөх, чөлөөлөх үйл ажиллагаанд татварын эдийн засгийн гол зарчим болох шударга байх зарчмыг баримтална гэж заасан байдаг. Тус

зарчим нь татвар төлөгчийн орлогын хэмжээнээс хамаарч төлбөл зохих татварыг ялгаатай тогтоох агуулгыг илэрхийлэх бөгөөд энэхүү зарчмыг шаталсан татварын тогтолцоогоор хэрэгжүүлдэг нийтлэг жишигтэй.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2025 оны 05 дугаар сарын 16-ны өдрийн 05 дугаар дүгнэлтэд “Татварын ачааллыг тэгш, шударгаар хуваарилж, татвар төлөгчийн орлогын хэмжээ, төлөх чадавхад нийцсэн хувь хэмжээгээр татвар ногдуулах нь Үндсэн хуулийн Нэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан шударга ёсны зарчимд нийцнэ.”, “Орлого өндөр байхын хэрээр татварын хувь хэмжээг нэмэгдүүлэх нь орлогын ялгааг багасгаж, хуваарилалтыг тэнцвэржүүлэх, татвар төлөх чадавхтай нь уялдуулан татварын ачааллыг шударга хуваарилах, баялгийн хэт төвлөрөлтөөс сэргийлэх, бага орлоготой иргэдийн татварын ачааллыг багасгах, эдийн засгийн өсөлтийн тэнцвэрийг хангах зэрэг эерэг үр нөлөөтэй байна.” гэж тус тус тусгагджээ.

Энэ хүрээнд дэлхийн 170 гаруй улс орон орлогын хэмжээнээс хамаарсан шаталсан татварын тогтолцоог хэрэгжүүлдэг бөгөөд энэ нь эдийн засгийн өсөлтийг дэмжихийн зэрэгцээ өсөлтийн үр өгөөжийг нийт хүн амд хүртээмжтэй байлгах, нийгмийн баялгийг үр дүнтэй хуваарилах, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах үндсэн зорилготой байдаг. Цаашлаад хувь хүний орлогын албан татварын бодлогоор бага дунд орлоготой иргэн, өрхөд татварын дэмжлэг үзүүлж, тэдний татварын дараах орлогыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх нь олон улсад түгээмэл жишиг байдаг. Тухайлбал сүүлийн жилүүдэд Бүгд Найрамдах Солонгос Улс, Бүгд Найрамдах Франц Улс, Бүгд Найрамдах Сингапур Улс зэрэг улсууд иргэдийн орлогыг хамгаалах, хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, эрчим хүчний хэмнэлтийг бий болгох зорилгоор хөдөлмөр эрхэлж буй иргэдийн орлогод болон тэдний худалдан авсан ногоон орон сууцанд албан татварын хөнгөлөлтийг буцаан олголтоор эдлүүлж, иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулах, байгаль орчинд ээлтэй хэрэглээг дэмжих бодлогыг баримталж байна.

Улмаар хурдацтай өөрчлөгдөж буй дэлхийн эдийн засгийн нөхцөл байдал, дотоодын нийгэм эдийн засгийн сорилтуудыг харгалзан өнөөгийн хувь хүний орлогын албан татварын орчныг татварын тогтолцооны шударга байх зарчимтай нийцүүлэх, олон улсын нийтлэг жишгээр боловсронгуй болгох, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах зорилттой уялдуулан эдийн засгийн өсөлтийг хөдөлмөр эрхэлж, баялаг бүтээж буй иргэдэд чиглүүлэх шаардлага бий болж байна.

Түүнчлэн, Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт эрчим хүчний хэмнэлттэй, байгаль орчинд ээлтэй орон сууц шинээр барих, засварлахад дэмжлэг үзүүлэх эрх зүйн орчныг бүрдүүлж, бүсийн хөгжлийн бодлоготой нийцүүлэн орон нутгийн ялгаатай татварын бодлого хэрэгжүүлнэ гэж тусгасны дагуу хот хөдөөгийн хөгжлийн тэнцвэрийг хангах, хөдөө орон нутгаас Улаанбаатар хотыг чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөнийг бууруулах, мөн нийслэл хотоос орон нутагт шилжин суух иргэдийн амьдрах таатай орчныг бүрдүүлэх, цаашлаад эрчим хүчний хэмнэлттэй, хүртээмжтэй, ногоон барилгыг нэмэгдүүлэх зайлшгүй хэрэгцээ үүсээд байна.

Цаашлаад, Монгол Улсын татварын албаны цахимжилт эрчимтэй хөгжиж, татвар төлөгчийн тайлагналтад хүний оролцоо бага байх нөхцөл бүрдсэн хэдий ч хувь хүн өөрийн орлого, хасагдах зардал, татвар ногдуулах орлогыг тодорхойлох, тайлагнахад хүндрэлтэй байгаа нь татварын тайланг алдаатай гаргах, хугацаандаа хүргүүлэхгүй байх, огт тайлагнахгүй байх зэрэг эрсдэлийг дагуулж байна. Дэлхий

нийтэд эдийн засаг, бизнесийн харилцаа өргөжин тэлж, техник, технологийн хөгжил хурдацтай өрнөхийн хэрээр татварын үйл ажиллагаа дараагийн түвшинд гарч, хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөлд суурилсан, хүний оролцоо багатай, бүрэн цахимжсан системд шилжиж байна. Ийнхүү татвар төлөгчийн тайлагнал, төлөлтийн үйл ажиллагааг хялбаршуулах, татварын эрсдэлийг бууруулах зорилгоор Монгол Улсын татварын алба тайлангийн төслийг урьдчилан бэлтгэн хүргэх, цахим системээр татварын эрсдэлийг автоматаар үнэлэх, эрсдэлтэй татвар төлөгчдөд урьдчилан анхааруулга, сануулга өгөх, мэдээлэлд суурилсан шийдвэр гаргадаг тогтолцоонд үе шаттай шилжих шаардлагатай байна.

Татварын хууль тогтоомжуудад шаардлагатай нэмэлт, өөрчлөлтүүдийг оруулах зорилгоор Сангийн яам, татвар, гаалийн байгууллага, Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим болон Улсын Их Хурлын Тамгын газар хамтран улс орон даяар давхардсан тоогоор 11,000 гаруй татвар төлөгчийг хамруулсан 150 удаагийн уулзалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, 176 мянга орчим саналыг хүлээн авсан. Хэлэлцүүлгийн явцад нийтлэг байдлаар ирүүлсэн иргэдийн татварын ачааллыг бууруулах, бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг татварын эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийг боловсронгуй болгох, татвар төлөх, тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулах зэрэг саналуудыг хуулийн төсөлд тусгах нь зүйтэй байна.

Дээрх бодлого, зорилтуудыг хэрэгжүүлэх, орлогын татварын орчныг татварын тогтолцооны шударга байх зарчимтай нийцүүлэх, олон улсын нийтлэг жишгээр боловсронгуй болгох, эдийн засгийн өсөлтийг хөдөлмөр эрхэлж, баялаг бүтээж буй иргэдэд чиглүүлэх зорилгоор Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсрууллаа.

Хуулийн төсөлд үзэл баримтлалд тусгасан үндсэн чиглэлийг баримталж, дараах холбогдох зохицуулалтыг тусгасан. Үүнд:

Нэг. Татварын хөнгөлөлтийн бодлогыг оновчтой, хүртээмжтэй болгох замаар иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулна.

Хуулийн төслийн 3 дугаар зүйл, 4 дүгээр зүйл, 5 дугаар зүйл болон 6 дугаар зүйлд татварын хөнгөлөлтийг олон улсын жишигт нийцүүлэн боловсронгуй болгох зохицуулалтыг тусгалаа.

Тодруулбал одоогийн хуулиар зөвхөн жилийн 36 сая төгрөг хүртэлх цалингийн орлоготой иргэдэд үзүүлдэг 240 мянга хүртэлх төгрөгийн шаталсан хөнгөлөлтийг орлогын хэмжээнээс үл хамааран бүх иргэдэд эдлүүлэх, үйл ажиллагааны орлоготой иргэдийг хамруулах, хөнгөлөлтийн хэмжээг нэмэгдүүлэх мөн сургалтын төлбөртэй тэнцэх хэмжээний орлогод үзүүлдэг албан татварын хөнгөлөлтийг босготой болгох зэрэг болно.

Ингэснээр хөдөлмөр эрхэлж буй бүх иргэн сарын 800 мянган төгрөг хүртэлх орлогодоо 100 хувь орлогын татвараас хөнгөлүүлж, тухайн жилийн татварын тайлангаа тооцож баталгаажуулсны үндсэнд буцаан авснаар нийт иргэдийн дундаж татварын ачаалал 0-5 хувь болж буурах юм.

Хоёр. Шаталсан татварын тогтолцоог олон улсын жишигт нийцүүлэн боловсронгуй болгох замаар бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг татварын орчныг бүрдүүлнэ.

Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйл, 3 дугаар зүйл, 4 дүгээр зүйл, 5 дугаар зүйл болон 6 дугаар зүйлд татварын тогтолцооны суурь зарчим болох шударга байх зарчмыг баримтлан холбогдох зохицуулалтуудыг тусгалаа.

Тодруулбал шаталсан татварын тогтолцоог эдийн засгийн өсөлт, олон улсын жишигт нийцүүлэн үе шаттайгаар боловсронгуй болгох хүрээнд үйл ажиллагааны орлогыг шатлалд хамруулах, одоогийн 20 хувийн татвар ногдуулах орлогын сарын 15 сая төгрөгийн босгыг 2 дахин нэмэгдүүлж 30 сая төгрөг хүргэх, улмаар гурван шатлалтай хувь хэмжээг зургаан шатлал болгон өргөтгөж шатлал хоорондын хувь хэмжээг бууруулах өөрчлөлтүүдийг тусгаж, бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээний орлогыг үйл ажиллагааны орлогод хамааруулж, хялбаршуулсан горимоор тайлагнан орлогын 1 хувиар татвар төлөх босго дүнг 400 сая төгрөг болгож өөрчлөх зэрэг болно.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар шатлалд хамрагдаж буй иргэдийн татварын ачаалал буурч, бүх нийтээрээ жигд, шударга төлдөг татварын орчин бүрдэх юм.

Гурав. Татварын тайланг цахимаар урьдчилан боловсруулж, хүргүүлэн татвар төлөгчийн төлөх, тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулж, уян хатан болгоно.

Хуулийн төслийн 2 дугаар зүйл, 3 дугаар зүйл, 4 дүгээр зүйл, 5 дугаар зүйл болон 6 дугаар зүйлд татвар төлөгчийг үүсэж болзошгүй татварын эрсдэлээс урьдчилсан сэргийлэх зорилгоор татварын албанаас тайлангийн төслийг урьдчилан бэлтгэн хүргүүлдэг зохицуулалтыг тусгалаа.

Тодруулбал татварын албанаас тайлангийн төслийг урьдчилан бэлтгэн хүргүүлдэг хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөлд суурилсан үйлчилгээг нэвтрүүлж, татвар төлөгчид тайлангийн төслийг залруулах, хувийн хэрэглээндээ гэж бүртгүүлсэн төлбөрийн баримтыг үйл ажиллагааны орлогоос хасагдах зардалд шилжүүлж бүртгүүлэх, тайлан баталгаажуулах болон татвар төлөх хугацааг сунгаж, уян хатан болгох зэрэг болно.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар иргэдийн татварын хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөхтэй холбоотой зардал буурах эерэг үр дагавартай.

Дөрөв. Эрчим хүчний хэмнэлттэй, ногоон орон сууцжуулалтыг татварын бодлогоор дэмжиж, бүс, орон нутаг хүн ам, ажиллах хүч татах ялгаатай татварын бодлогыг бие даан хэрэгжүүлэх боломжийг бүрдүүлнэ.

Хуулийн төслийн 3 дугаар зүйл, 4 дүгээр зүйл, 6 дугаар зүйлд бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал болон Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт туссан хот хөдөөгийн хөгжлийн тэнцвэрийг хангах, эрчим хүчний хэмнэлттэй, хүртээмжтэй, ногоон барилгыг нэмэгдүүлэхэд татварын бодлогоор дэмжих зохицуулалтыг тусгалаа.

Тодруулбал амьдран суух зориулалтаар анх удаа орон сууц худалдан авахад үзүүлдэг 6 сая хүртэлх төгрөгийн хөнгөлөлтийг бүсчилсэн хөгжлийн бодлоготой уялдуулж, төвлөрлийг сааруулах, эрчим хүчний хэмнэлттэй, ногоон барилгын нийлүүлэлтийг нэмэгдүүлэх, гэр хорооллын дулаан алдагдлыг бууруулах сэргээгдэх

эрчим хүчний тоног төхөөрөмжийн хэрэглээг дэмжихэд чиглүүлж, хөнгөлөлтийн хэмжээг 15 сая төгрөг хүртэл болгон нэмэгдүүлэхээр өөрчлөх юм.

Ийнхүү Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл батлагдсанаар нийт иргэдийн татварын ачааллыг бууруулж, бодит орлогыг нэмэгдүүлэн урт хугацаандаа хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжихийн зэрэгцээ татварын хамрагдалт, бааз суурь тэлж, далд эдийн засаг буурах мөн бүс орон нутаг бие даасан, өрсөлдөхүйц, ялгаатай татварын бодлого хэрэгжүүлэх, татвар төлөгчдийн татварын хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөхтэй холбоотой зардал буурах зэрэг эерэг үр дагавартай байна.

Хуулийн төслийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай нийцүүлэх бөгөөд хуулийн төсөлтэй хамт Төсвийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулна.

---oOo---

INTRODUCTION

On Draft Law to Amend the Personal Income Tax Law

By Resolution No. 52 of 2020, the State Great Khural approved the long-term development policy “Vision-2050,” which set forth the national goal of ensuring that the economy is equally and inclusively accessible to every household and citizen. The policy establishes objectives to: “Support employment and ensure stable growth of household income, while fostering the middle class”; “Reduce inequality across all sectors of society, increase the number of middle-income citizens, and improve quality of life”; “Enhance the supply and accessibility of quality housing with green solutions in line with citizens’ purchasing power”; and “Fully implement e-governance technology at all levels to establish public services free from corruption and bureaucracy.”

By Resolution No. 106 of 2021, the State Great Khural approved the medium-term program “New Recovery Policy,” which stipulates maintaining an average economic growth rate of 6 percent over the long term, doubling per capita national income, and increasing labor force participation to 65 percent.

By Resolution No. 21 of 2024, the State Great Khural approved the Government Action Program for 2024–2028, which under Paragraph 3.2.1 mandates “Tax and social insurance reforms.” Within this framework, the Program sets objectives to reduce the tax burden on low- and middle-income citizens; ensure stability of the tax base system; gradually align the tax environment with international standards; improve the digital tax system; optimize tax incentives; support responsible taxpayers; and establish differentiated regional tax systems to reduce urban concentration in Ulaanbaatar.

As part of the comprehensive tax law reform, the revised version of the Personal Income Tax Law was adopted by the State Great Khural in 2019 and entered into force in 2020. The main purpose of this reform was to support individuals engaged in small-scale trade, work, and services, as well as self-employed entrepreneurs, by reducing their compliance costs and simplifying reporting obligations.

Since then, global geopolitical instability, uncertainties in trade policy, slowing growth in major economies, and rising inflation have posed significant risks to the world economy.

For Mongolia, inflation has increased, reaching 8.2 percent as of the second quarter of 2025. This has particularly affected low- and middle-income households by reducing their real income and purchasing power.

Article 5.1 of the General Tax Law stipulates that the principle of fairness—an economic cornerstone of taxation—shall be observed in establishing, imposing, reporting, paying, exempting, and relieving taxes. This principle entails imposing different tax liabilities depending on a taxpayer’s income level, which is generally implemented through progressive tax systems.

In its Decision No. 05 of 16 May 2025, the Constitutional Court of Mongolia stated: “Equitably and fairly distributing tax burdens and imposing taxes in proportion to a

taxpayer's income and ability to pay conforms to the principle of justice under Article 1.2 of the Constitution.” The Court further noted: “Increasing tax rates as income rises has positive effects, such as reducing income disparities, ensuring equitable distribution, allocating tax burdens fairly in line with ability to pay, preventing excessive concentration of wealth, reducing the tax burden of low-income citizens, and maintaining economic balance.”

Accordingly, more than 170 countries worldwide implement progressive income tax systems aimed at supporting economic growth while ensuring inclusive distribution of its benefits, promoting equitable allocation of social wealth, and reducing inequality. Moreover, many jurisdictions use personal income tax policies to support low- and middle-income households by increasing their post-tax income. For example, in recent years, the Republic of Korea, the French Republic, and the Republic of Singapore have adopted policies to protect citizens' incomes, promote employment, and encourage energy efficiency by providing tax relief—often through refundable credits—on earned income and on green housing purchases, thereby reducing household tax burdens and promoting environmentally friendly consumption.

Given the rapidly changing global economy and Mongolia's domestic socio-economic challenges, it has become necessary to align the current personal income tax framework with the principle of fairness, refine it in accordance with international practices, reduce income inequality, and direct economic growth toward citizens engaged in work and wealth creation.

Furthermore, under the Government Action Program for 2024–2028, provisions are made to establish the legal framework for supporting the construction and renovation of energy-efficient, environmentally friendly housing, and to implement regionally differentiated tax policies consistent with regional development strategies. This is essential to ensure balanced urban–rural development, reduce migration flows from rural areas to Ulaanbaatar, improve living conditions for citizens relocating to the provinces, and increase the supply of affordable, green, and energy-efficient buildings.

Although Mongolia's tax administration has advanced rapidly in digitalization, reducing human involvement in taxpayer reporting, individuals still face challenges in determining income, deductible expenses, and taxable amounts. This leads to risks such as filing inaccurate returns, submitting late, or failing to file at all. Globally, as economic and business relations expand and technology evolves, tax systems are moving toward fully digitalized platforms with minimal human involvement, relying on artificial intelligence and big data. In order to simplify taxpayers' reporting and payments and reduce compliance risks, the Mongolian Tax Administration must gradually transition to systems that pre-fill tax returns, automatically assess risk, provide early warnings to high-risk taxpayers, and enable data-driven decision-making.

To introduce necessary legislative amendments, the Ministry of Finance, together with the tax and customs administrations, the National Chamber of Commerce and Industry, and the Secretariat of the State Great Khural, organized 150 consultations nationwide, engaging more than 11,000 taxpayers, and collected approximately 176,000 comments. During these consultations, common proposals included reducing citizens' tax burdens, establishing a fair and equitable tax environment, refining tax incentives

and exemptions, and simplifying tax payment and reporting obligations—all of which should be reflected in the draft law.

In line with these policies and objectives, and to align the personal income tax framework with the principle of fairness, refine it in accordance with international practice, and direct economic growth toward working citizens, the draft law on amendments to the Personal Income Tax Law has been prepared.

The draft law, based on the main directions outlined in the concept note, includes the following key provisions:

1.Reduce household tax burdens by optimizing and expanding the accessibility of tax relief.

Articles 3–6 of the draft law introduce provisions to refine tax relief in line with international standards. The current staggered relief of up to MNT 240,000 available only to wage earners with annual income of up to MNT 36 million will be extended to all citizens regardless of income, including those with business income. Moreover, the relief amount will be increased and the tuition-related deduction will be subject to a cap.

As a result, all employed citizens will receive full income tax relief on monthly income up to MNT 800,000, which they will reclaim after filing and confirming their annual return. Consequently, the average tax burden of citizens will decrease to 0–5 percent.

2. Establish a fair and equitable tax environment by refining the progressive tax system in line with international practice.

Articles 1 and 3–6 of the draft law provide for adjustments based on the principle of fairness, the foundation of the tax system. Specifically, business income will be subject to progressive brackets. The current threshold for the 20 percent rate, MNT 15 million monthly income, will be doubled to MNT 30 million. The number of tax brackets will be expanded from three to six, with reduced rates between brackets. Income from small-scale trade, work, and services will be reclassified as business income, with simplified reporting under a 1 percent tax rate threshold increased to MNT 400 million. As a result, taxpayers subject to progressive brackets will experience a reduced tax burden, while fostering a fairer, more equitable tax environment.

3. Simplify and streamline tax compliance by introducing pre-filled electronic returns.

Articles 2–6 of the draft law provide for the Tax Administration to prepare and deliver pre-filled returns, supported by artificial intelligence and big-data systems. Taxpayers will be able to review and correct pre-filled returns, reclassify receipts initially registered as “personal” into deductible business expenses, confirm returns and extend deadlines for submission and payment flexibly. This will reduce taxpayers’ compliance costs and associated risks.

4. Promote energy-efficient, green housing and enable independent implementation of regionally differentiated tax policies.

Articles 3, 4, and 6 of the draft law align with the Government Action Program and regional development policies, introducing provisions to support energy-efficient, affordable, and green housing through tax policy. Specifically, the current MNT 6 million deduction for first-time home purchases will be increased to MNT 15 million. This relief will be linked to regional development goals, reducing urban concentration, increasing supply of energy-efficient and green housing, and promoting renewable energy solutions to reduce heat loss in ger areas.

Adoption of the draft law on amendments to the Personal Income Tax Law will reduce citizens' tax burdens, increase real income, and support employment in the long term, while also expanding the tax base, reducing the shadow economy, enabling differentiated regional tax policies, and lowering taxpayers' compliance costs.

The draft law is consistent with the Constitution of Mongolia, Mongolia's international treaties, and other applicable legislation, and will be accompanied by corresponding amendments to the Budget Law.

**ХУВЬ ХҮНИЙ ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД
НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ**

1 дүгээр зүйл	Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд хэсэг нэмэх
2 дугаар зүйл	Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн зүйлд гарчигт үг нэмэлтээр оруулах
3 дугаар зүйл	Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн зарим зүйл, хэсэг, заалтыг өөрчлөн найруулах
4 дүгээр зүйл	Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн зарим хэсэг, заалтад өөрчлөлт оруулах
5 дугаар зүйл	Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн зарим хэсгийн үг хасах
6 дугаар зүйл	Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн зарим зүйл, хэсэг, заалтыг хүчингүй болсонд тооцох
7 дугаар зүйл	Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг дагаж мөрдөх хугацаа

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны ... дугаар
сарын ...-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

**ХУВЬ ХҮНИЙ ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД
НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ**

1 дүгээр зүйл.Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн 15 дугаар зүйлд доор дурдсан агуулгатай 15.9 дэх хэсэг нэмсүгэй:

“15.9.Өмнөх татварын жилийн баталгаажсан тайлангаар 400 сая төгрөг хүртэлх албан татвар ногдох орлоготой хувь хүний хүсэлтийг үндэслэн түүний үйл ажиллагааны орлогын нийт дүнгийн 10 хувиар албан татвар ногдуулах орлогыг тодорхойлж болно.”

2 дугаар зүйл.Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн 25 дугаар зүйлийн гарчгийн “төлөх” гэсний дараа “, тайлагнах” гэж нэмсүгэй.

3 дугаар зүйл.Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн дараах зүйл, хэсгийг доор дурдсанаар өөрчлөн найруулсугай:

1/21 дүгээр зүйлийн 21.1 дэх хэсэг:

“21.1.Албан татвар төлөгчийн энэ хуулийн 14, 15, 18 дугаар зүйлд заасны дагуу тодорхойлсон тухайн жилийн нийт орлогод доор дурдсан хувиар албан татвар ногдуулна:

Албан татвар ногдуулах жилийн орлогын хэмжээ /төгрөгөөр/	Албан татварын хувь
0 – 120,000,000	10 хувиар
120,000,001 – 180,000,000	12,000,000 төгрөг дээр 120 сая төгрөгөөс давсан орлогод 12 хувиар
180,000,001 – 240,000,000	19,200,000 төгрөг дээр 180 сая төгрөгөөс давсан орлогод 14 хувиар
240,000,001 – 300,000,000	27,600,000 төгрөг дээр 240 сая төгрөгөөс давсан орлогод 16 хувиар
300,000,001 – 360,000,000	37,200,000 төгрөг дээр 300 сая төгрөгөөс давсан орлогод 18 хувиар
360,000,001 ба түүнээс дээш	48,000,000 төгрөг дээр 360 сая төгрөгөөс давсан орлогод 20 хувиар

2/23 дугаар зүйлийн 23.1 дэх хэсэг:

“23.1.Албан татвар төлөгчийн энэ хуулийн 14, 15, 18 дугаар зүйлийн дагуу тодорхойлсон тухайн жилийн нийт 9,600,000 хүртэлх төгрөгийн орлогод ногдуулах албан татварыг 100 хувь хөнгөлнө.”

3/23 дугаар зүйлийн 23.3, 23.4 дэх хэсэг:

“23.3.Монгол Улсын иргэн амьдран суух зориулалтаар орон сууц худалдан авах, барих, орон сууцны нөхцөл сайжруулахад зарцуулсан төлбөрийн баримтаар нотлогдох дараах зардалтай тэнцэх хэмжээний орлогод ногдох 15 сая төгрөг хүртэлх албан татварын хөнгөлөлтийг тухайн татвар төлөгчид нэг удаа эдлүүлнэ:

23.3.1.эрчим хүчний хэмнэлттэй, ногоон барилгын стандарт хангасан орон сууц худалдан авах, барихад зарцуулсан хөрөнгө;

23.3.2.гэр хорооллын орон сууцны дулаан алдагдлыг бууруулах, эрчим хүчний хэмнэлт бий болгох нар, салхи, газрын гүний дулааны болон бусад сэргээгдэх эрчим хүчний тоног төхөөрөмж, дулаалгын материал, цахилгаан болон хийн халаагуур, дулааны насос худалдан авсан зардал;

23.3.3.аймаг, сум, улсын зэрэглэлтэй хотын болон Нийслэл хотын дагуул хот, Багануур, Багахангай, Налайх дүүргийн хилийн цэсийн дотор анх удаа орон сууц худалдан авах, барихад зарцуулсан хөрөнгө.

23.4.Энэ хуулийн 23.3-т заасан тухайн татварын жилд мөрдөх хөнгөлөлтийн хэмжээг Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалд нийцүүлэн аймаг, нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурал, хотын Зөвлөл тогтооно.”

4/26 дугаар зүйл:

“26 дугаар зүйл.Тайланг урьдчилан боловсруулж хүргүүлэх, хялбаршуулсан горимоор тайлагнах, төлөх

26.1.Татвар төлөгчийн албан татварыг тодорхойлох, ногдуулах, тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулах, үүсэж болзошгүй татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сангийн мэдээлэлд үндэслэн татварын албанаас тайлангийн төслийг урьдчилан боловсруулж, цахим татварын системээр татвар төлөгчид хүргүүлнэ.

26.2.Энэ хуулийн 26.1-д заасан тайлангийн төсөлд татвар төлөгчийн татвар ногдох орлого, чөлөөлөх орлого, хасагдах зардал, татвар ногдуулах орлого, ногдуулсан, суутгуулсан, төлсөн болон төлбөл зохих албан татвар, буцаан авах боломжтой татварын хөнгөлөлтийг цахим татварын системээр тооцож, тусгана.

26.3.Энэ хуулийн 26.1-д заасан тайлангийн төслийг татварын албанаас доор дурдсан хугацаанд цахимаар хүргүүлнэ:

26.3.1.улирлын тайлангийн төслийг дараагийн улирлын эхний сард багтаан;

26.3.2.жилийн эцсийн тайлангийн төслийг дараа оны 03 дугаар сарын 15-ны өдрийн дотор.

26.4.Албан татвар төлөгч энэ хуулийн 26.3-т заасны дагуу татварын албанаас хүргүүлсэн тайлангийн төсөлд татвар ногдох орлогоос хасагдах зардал, төлбөл зохих татварын мэдээллийг нэмэлтээр тусгаж, залруулж болно.

26.5.Цахим төлбөрийн баримтын системд хувийн хэрэглээндээ гэж бүртгүүлсэн төлбөрийн баримт хуульд заасан шаардлага хангасан тохиолдолд татвар төлөгч үйл ажиллагааны орлогоос хасагдах зардалд шилжүүлэн бүртгүүлж тайлангаа залруулж болно. Энэ тохиолдолд нэмэгдсэн өртгийн албан татварын хөнгөлөлтийн буцаан олголт, сугалааны тохирлыг татварын алба залруулан эцсийн тооцоо хийнэ.

26.6.Монгол Улсад байнга оршин суугч албан татвар төлөгч татварын жилд гадаад улсад олсон орлого, төлбөл зохих татварын мэдээллийг энэ хуулийн 26.3.2-т заасан жилийн эцсийн тайланд тусгана.

26.7.Албан татвар төлөгч тухайн жилийн тайлангийн төслийг дараа оны 06 дугаар сарын 30-ны өдрийн дотор хянан баталгаажуулснаар татварын тайлан тушаасанд тооцно.

26.8.Татвар төлөгч энэ хуулийн 26.7-д заасан хугацаанд тайлангийн төслийг хянаж баталгаажуулаагүй бол энэ хуулийн 23.1-д заасан татварын хөнгөлөлтийг төлбөл зохих татвараас хасаж эцсийн төлбөл зохих татварыг тодорхойлно.

26.9.Татварын нэхэмжлэхийг татвар төлөгч хүлээн зөвшөөрөөгүй тохиолдолд энэ хуулийн 26.4-т заасны дагуу тайлангаа Татварын ерөнхий хуулийн 31 дүгээр зүйлд заасан хугацаанд залруулан тайлагнаж болно.

26.10.Албан татвар төлөгч нь улирал бүрийн төлбөл зохих албан татвараа татварын албанаас хүргүүлсэн нэхэмжлэхийн дагуу тухай бүр, жилийн эцсийн төлбөл зохих албан татвараа дараа оны 3 дугаар улиралд багтаан төсөвт төлнө.”

5/28 дугаар зүйлийн 28.4 дэх хэсэг:

“28.4.Энэ хуулийн 28.3-т заасан албан татвар төлөгчийн илүү төлсөн албан татварыг тухайн орлого бүрдүүлсэн холбогдох шатны төсвөөс дараах хугацаанд буцаан олгоно:

28.4.1.энэ хуулийн 23 дугаар зүйлд заасан хөнгөлөлтийн буцаан олголт болон 28.3-т заасан илүү төлсөн албан татварыг татвар төлөгч энэ хуулийн 26.7-д заасны дагуу тайлангаа баталгаажуулсан өдрөөс хойш 30 хоногийн дотор;

28.4.2.татвар төлөгч энэ хуулийн 26.7-д заасны дагуу тайлангаа хянан баталгаажуулаагүй бол илүү төлсөн албан татварыг дараа оны 3 дугаар улиралд багтаан буцаан олгоно.”

4 дүгээр зүйл.Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.7, 15.8 дахь хэсгийн “15.6-д” гэснийг “15.9-д” гэж, 21 дүгээр зүйлийн 21.2.4 дэх заалтын “15.1” гэснийг “15.9” гэж, 23 дугаар зүйлийн 23.5 дахь хэсгийн “татварын хөнгөлөлтийг эдлүүлнэ” гэснийг “татварт 10 сая хүртэлх төгрөгийн хөнгөлөлтийг эдлүүлнэ” гэж, 23.11 дэх хэсгийн “23.7-д” гэснийг “23.3.2-т” гэж, 25 дугаар зүйлийн 25.7 дахь хэсгийн “татвар, 23.1-д заасны дагуу эдлэх хөнгөлөлтийг” гэснийг “татварыг” гэж, 28 дугаар зүйлийн 28.1.5 дахь заалтын “23.4-т” гэснийг “23.3-т” гэж, 28.2 дахь хэсгийн “Энэ хуулийн 28.1-д заасан журмыг баримтлан тооцоход албан татвар төлөгчийн” гэснийг “Албан татвар төлөгчийн баталгаажуулсан тайлангаар” гэж тус тус өөрчилсүгэй.

5 дугаар зүйл.Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн 25 дугаар зүйлийн 25.4 дэх хэсгийн “, эсхүл хувь хүний орлого, татварын бүртгэлийн дэвтэрт тэмдэглэж,” гэснийг, 28 дугаар зүйлийн 28.1 дэх хэсгийн “энэ хуулийн 27.1, 27.2, 27.4, 27.5, 27.6-д заасны дагуу хүргүүлсэн” гэснийг, 28.5 дахь хэсгийн “Энэ хуулийн 28.4-т заасан” гэснийг тус тус хассугай.

6 дугаар зүйл.Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.3 дахь заалтыг, 12 дугаар зүйлийн 12.1.3 дахь заалтыг, 15 дугаар зүйлийн 15.6 дахь хэсгийг, 19 дүгээр зүйлийн 19.2 дахь хэсгийг, 21 дүгээр зүйлийн 21.3, 21.4 дэх хэсгийг, 22 дугаар зүйлийн 22.1.7 дахь заалтыг, 22.2 дахь хэсгийг, 23 дугаар зүйлийн 23.7, 23.12, 23.13 дахь хэсгийг, 25 дугаар зүйлийн 25.5 дахь хэсгийг, 27 дугаар зүйлийг тус тус хүчингүй болсонд тооцсугай.

7 дугаар зүйл.Энэ хуулийг оны дүгээр сарын -ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны дугаар
сарын-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

**ТӨСВИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ,
ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ**

1 дүгээр зүйл.Төсвийн тухай хуулийн 23 дугаар зүйлд доор дурдсан агуулгатай 23.6.13 дахь заалт нэмсүгэй:

“23.6.13.Хувь хүний орлогын албан татвар.”

2 дугаар зүйл.Төсвийн тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 23.8.1, 23.8.17 дахь заалтыг тус тус хүчингүй хүчингүй болсонд тооцсугай.

3 дугаар зүйл.Энэ хуулийг 2026 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

**ХУВЬ ХҮНИЙ ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАРЫН
ТУХАЙ ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮР ДАГАВАРТ
ХИЙСЭН ҮНЭЛГЭЭ**

**Улаанбаатар хот
2025 он**

АГУУЛГА

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ	3
ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ	4
ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ	5
УДИРТГАЛ	6
НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ	7
1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох	7
1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох	7
1.3. Үнэлгээ хийх шалгуур үзүүлэлтийг тогтоох	8
1.4. Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийг сонгох	10
1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох	11
1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох	11
ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ	12
ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ	13
3.1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал	13
3.2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал	18
ДӨРӨВ. ДҮГНЭЛТ, САНАЛ	43
ТАВ. АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ	46

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

ААН	Аж ахуйн нэгж
ААНОАТ	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар
АНУ	Америкийн нэгдсэн улс
БНСУ	Бүгд найрамдах Солонгос улс
ЗГ	Засгийн газар
ИТХ	Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал
МТА	Монголын татварын алба
НДШ	Нийгмийн даатгалын шимтгэл
НЗХАШШ	Нийслэл дэх Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх
НӨАТ	Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар
НӨАТСТ	Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар суутган төлөгч
НХАТ	Нийслэл хотын албан татвар
ОСБ	Оршин суугч бус
ТЕГ	Татварын ерөнхий газар
ТТ	Татвар төлөгч
УБЕГ	Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар
УИХ	Улсын Их Хурал
ҮХЦ	Үндсэн хуулийн цэц
ҮХЭХ	Үл хөдлөх эд хөрөнгө
ҮХЭХАТ	Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татвар
ҮЦТХТ	Үнэт цаасны төвлөрөн хадгаламжийн төв
ХБНГУ	Холбооны бүгд найрамдах Герман улс
ХГ	Хялбаршуулсан горим
ХК	Хувьцаат компани
ХХОАТ	Хувь хүний орлогын албан татвар
ХХОАТТХ	Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль
ЦХХ	Цалин хөдөлмөрийн хөлс

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалт	8
Хүснэгт 2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалт	9
Хүснэгт 3. “Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийн тайлбар”	10
Хүснэгт 4. Бусад орлого (2020-2023 он)	13
Хүснэгт 5. ХХОАТТХ-ийн 26.2-т заасны дагуу ногдуулсан албан татвар (2021-2023 он)	14
Хүснэгт 6. Хувь хэмжээ тогтоосон аймгууд	14
Хүснэгт 7. Албан татварын хувь хэмжээ, өөрчлөлт	16
Хүснэгт 8. Албан татварын шатлал	16
Хүснэгт 9. Шаталсан хувь хэмжээгээр албан татвар ногдуулсан мэдээлэл, тэрбум төгрөгөөр	17
Хүснэгт 10. Хувь хүний орлогын албан татвар төлөгчийн тоо, ногдлын мэдээ, тэрбумаар (2020-2023 он)	19
Хүснэгт 11. Бусад улсын туршлага	20
Хүснэгт 12.	20
Хүснэгт 13. Иргэдээс ирүүлсэн ХХОАТТХ-д заасан татварын хувь, хэмжээтэй холбоотой санал	Error! Bookmark not defined.
Хүснэгт 14. Үйл ажиллагааны орлого тайлагнасан иргэдийн тайлангийн нэгтгэл мэдээлэл /ТТ-06, ТТ-06-ХГ/	22
Хүснэгт 15. ХХОАТ-ын хүсэлт ирүүлсэн татвар төлөгчийн тоо	22
Хүснэгт 16. Үйл ажиллагааны орлогын албан татварын хувь хэмжээ, бусад улсын туршлага	24
Хүснэгт 17. Албан татварын чөлөөлөлтөд хамрагдсан иргэд, давхардсан тоогоор (2020-2023 он)	26
Хүснэгт 18. ХХОАТ-аас чөлөөлөгдсөн орлогын мэдээлэл (сая төгрөг), 2023 он	27
Хүснэгт 19. ХХОАТ-ын чөлөөлөлтөд хамрагдсан иргэдийн тоон харьцуулалт (2020-2023 он)	28
Хүснэгт 20. ХХОАТ-аас чөлөөлөгдсөн орлого, сая төгрөгөөр (2020-2023 он)	29
Хүснэгт 21. Тайлагнасан нийт татвар ногдох орлого ба татвар чөлөөлөгдөх орлого тэрбум төгрөгөөр, (2020-2023 он)	29
Хүснэгт 22. Албан татварын чөлөөлөлттэй холбоотой бусад улсын туршлага	31
Хүснэгт 23. Монгол Улсын ХХОАТ-ын тухай хуульд заасан цалин, хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогод үзүүлэх хөнгөлөлт	33
Хүснэгт 24. ХХОАТ-аас хөнгөлөлт эдэлсэн орлогын мэдээлэл (сая төгрөг), 2023 он	35
Хүснэгт 25. Албан татварын хөнгөлөлттэй холбоотой бусад улсын туршлага	38
Хүснэгт 26. Бүртгэлд хамрагдсан татвар төлөгчийн тоо	41
Хүснэгт 27. Хугацаанд нь ирүүлсэн тайлангийн тоо, ногдол эзлэх хувиар (2023.12.31-ны өдрийн байдлаар)	42
Хүснэгт 28. Хугацаа хоцроосон тайлангийн тоо, эзлэх хувь (2023.12.31-ны өдрийн байдлаар)	42

ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ

График 1. Нийт ХХОАТ-т эзлэх цалин болон шууд бус орлогоос суутгасан татварын хувь хэмжээ (2020-2023 он)	17
График 2. Хувь хүний орлогын албан татварт эзлэх орлого, тэрбум төгрөгөөр (2020-2023 он)	19
График 3. Албан татварын чөлөөлөлтөд хамрагдсан иргэд ба НӨАТ-ын урамшууллын орлого /харьцуулалт/	26
График 4. Албан татварын чөлөөлөлтөд хамрагдсан иргэд ба НӨАТ-ын урамшууллын орлого /харьцуулалт/	31
График 5. Албан татвараас чөлөөлөгдсөн орлогод НӨАТ-ын урамшууллын эзлэх хувийн жин, сая төгрөгөөр (2020-2023 он)	29
График 6. Хөнгөлөгдсөн албан татварын дүн, сая төгрөгөөр (2020-2023 он)	34

УДИРТГАЛ

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-т татвартай холбоотой 17 чиглэл тусгагдсан байна.

Тус хөтөлбөрийн 3.2.1.2-т “Татварын орчныг олон улсын стандартад үе шаттайгаар нийцүүлж, цахим татварын тогтолцоог сайжруулна” гэж, мөн 3.2.1.4-т “....Бага, дунд орлоготой иргэдийн татварын ачааллыг бууруулах бодлого баримтална...” гэж, мөн Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 152 дугаар тогтоолын 2 дугаар хавсралтаар баталсан “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа”-ны 4 дэх хэсгийн “Чинээлэг Монгол”-ын 1.10-т “Татварын шинэ хуулийг хэрэгжүүлж, төсвийн орлогын бааз суурийг өргөжүүлнэ” гэж тус тус заажээ.

Дээрх бодлогын баримт бичгүүдэд тусгагдсан зохицуулалтууд нь татварын тогтолцоог сайжруулах, бага, дунд орлоготой иргэдэд ирэх татварын ачааллыг бууруулах, тодорхой хэмжээний хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдлүүлэх замаар татварт хамрагдах иргэдийн тоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай байгааг илтгэж байна.

Энэхүү зохицуулалтуудыг хэрэгжүүлэхийн тулд Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн Дөрөвдүгээр бүлэгт заасан “Албан татварын хувь хэмжээ”, Тавдугаар бүлэгт заасан “Албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт”-ийн зохицуулалтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хувь хүний орлогын төрлөөс хамаарч албан татварын хувь хэмжээг олон улсын сайн туршлагад нийцүүлэх, татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийг оновчтой, зорилтот бүлэгт чиглэсэн байдлаар хуульчлах зэрэг хэрэгцээ, шаардлага үүсээд байна.

Учир нь иргэд, нийгмийн тодорхой бүлэг, төрийн бус байгууллага хуулийн хэрэгжилттэй холбоотой зарим асуудлын хүрээнд эрх зүйн зохицуулалтыг өөрчлөх, шинэчлэх, эсхүл хүчингүй болгох талаар үндэслэл бүхий санал гаргасаар байна.

Татварын шинэчлэлийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг үнэлэх зайлшгүй шаардлагатай байна. Ингэснээр татварын хуулийн хэрэгжилтийн бодит байдал дүн шинжилгээ хийж, гарч байгаа хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх боломжтой.

Иймд Татварын Ерөнхий газраас “Татварын ерөнхий хууль”, “Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль”, “Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль”, “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль”, “Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын тухай хууль”, “Монгол Улсын авто тээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийн албан татварын тухай хууль”, “Газрын төлбөрийн тухай хууль”-ийн зарим зүйл, заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт тус тус үнэлгээг хийлээ.

Тус судалгаагаар Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль /цаашид “ХХОАТтХ” гэх/-ийн хэрэгжилтийн үр дагаварт Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 6 дугаар хавсралтаар батлагдсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ыг баримтлан хэсэгчлэн үнэлгээ хийж, судалгааны тайланг боловсрууллаа.

Энэхүү судалгааны зорилго нь хуулийн хэрэгжилтийн явц дахь хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж буй эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэн, цаашид зохистой, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх боломжит хувилбарыг тодорхойлж, үнэлэлт дүгнэлт өгөх, зөвлөмж боловсруулахад оршино.

НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ

ХХОАТтХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх ажлыг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх гэсэн гурван үе шаттайгаар хийж гүйцэтгэсэн. Төлөвлөх үе шатанд дараах ажлыг хийж гүйцэтгэв. Үүнд:

1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох;
2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох;
3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох;
4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох;
5. Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох;
6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох.

1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох

Татвар хууль тогтоомжтой холбоотой асуудлууд олон нийтийн анхаарлын төвд үргэлж байдаг. Учир нь татвар нь тухайн хүний хүсэл зоригоос үл хамаарч заавал биелүүлэх шинжтэй буюу Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван долоо дугаар зүйлийн 1.3-т “хуулиар ногдуулсан албан татвар төлөх” нь Монгол Улсын иргэний биелүүлэх үндсэн үүрэг байхаар хуульчилсан.

Шинэчлэн найруулсан Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль 2019 оны 03 дугаар сарын 22-ний өдөр батлагдаж, 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс хэрэгжиж эхэлсэн. Тус хуульд нийт 5 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан.

Хэдийгээр шинэчлэн найруулсан ХХОАТтХ хэрэгжиж эхлээд 5 жилийн хугацаа өнгөрч байгаа боловч тус хуулийн зарим зохицуулалтыг практикт нэг мөр ойлгон хэрэгжүүлэхэд сайжруулах шаардлагатай санал, шүүмж олон нийтээс ирсээр байна.

Иймд Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 51 дүгээр зүйлийн 51.3-т “Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийх үнэлгээг тухайн хууль тогтоомжийг дагаж мөрдсөнөөс хойш 5 жил тутамд хийх бөгөөд шаардлагатай тохиолдолд дээрх хугацаанаас өмнө хийж болно” гэж заасан, мөн “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгагдсан татварын эрх зүйн орчны шинэчлэлийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үнэлэх шаардлагатай үүсээд байна.

Тус хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийснээр татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн бодит байдал, хуулийн хэрэгжилтийн явц дахь ололтыг бататгах, хүндрэл, бэрхшээлтэй асуудал, нийгэмд үзүүлж буй эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх, цаашид зохистой, үр дүнтэй хэрэгжих, хэрэгжүүлэх хувилбарыг тодорхойлох боломж бүрдэнэ. Өөрөөр хэлбэл, хуулиар зохицуулсан харилцаа нь зорилгодоо хүрсэн эсэх болон практик хэрэгжилтийг судлан хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавих тогтолцоо оновчтой байгаа эсэх, хариуцлагын тогтолцоо үүргээ гүйцэтгэж байгаа эсэх, хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах эсвэл шинэчлэн батлах шаардлага бий эсэхийг тогтоох боломжтой.

1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох

Үнэлгээний хүрээг тогтоох ажиллагаа нь хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг судлах явцад агуулгын хувьд чухал ач холбогдолтой, нөлөөлөл үзүүлэх хамгийн гол зохицуулалтыг тодорхойлоход чиглэдэг. Өөрөөр хэлбэл, үнэлгээ хийх болсон шалтгаан (өмнө тодорхойлсон)-тай харилцан уялдаа, хамааралтайгаар хийгдэх ажиллагаа бөгөөд

тодорхойлогдсон эерэг, сөрөг нөхцөл байдал, хүндрэл бэрхшээл, тулгамдсан асуудал, үр дагавар бүхий харилцаатай холбогдсон хуулийн зохицуулалтыг илрүүлнэ.

Үнэлгээний хүрээг тогтоохдоо үнэлгээ хийх ажлын төлөвлөлт, зохион байгуулалт, хүний нөөц, цаг хугацаа, гарах зардлыг заавал харгалзан үзэх нь чухал. Хуулийг бүхэлд нь үнэлэх ажиллагааны зардал ихэвчлэн хэт өндөр гардаг тул зөвхөн тухайн хуулийн зорилго, үнэлгээний шалгуурт хамгийн ихээр нөлөөлж болохуйц хуулийн зохицуулалтыг зөв сонгох шаардлагатай.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 51.4 дэх хэсэгт “Хууль тогтоомжийн зохицуулах харилцааны онцлог, асуудлаас хамааран хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ хийхдээ хууль тогтоомжид бүхэлд нь эсхүл түүний зарим зүйл, хэсэг, заалтыг сонгож болно” гэж заасны дагуу Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй, маргаан дагуулж буй эрх зүйн хийдэл, давхардал, хоёрдмол утгатай, иргэд, олон нийтийн зүгээс шүүмжлэл дагуулж буй зохицуулалтуудыг сонгон авах нь зүйтэй хэмээн үзсэн болно. Энэ хүрээнд ХХОАТТХ-ийн албан татвар ногдох орлого тэр дундаа “бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээний орлого”-той холбоотой зохицуулалт, мөн албан татварын хувь, хэмжээ, албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт, тайлан хүргүүлэх хугацаатай холбоотой зохицуулалтуудыг сонгон авч хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ хийхээр тогтлоо.

1.3. Үнэлгээ хийх шалгуур үзүүлэлтийг тогтоох

“Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу ХХОАТТХ-ийн хэрэгжилтийг үнэлэхэд оновчтой, бодитой, хэмжиж болохуйц байдлыг баримталж, мөн үнэлгээний хүрээ, онцлогоос хамааран дараах шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно.

1. “Зорилгод хүрсэн түвшин”
2. “Практикт нийцэж байгаа байдал”

1.3.1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

ХХОАТТХ-ийн 1 дүгээр зүйлд тус хуулийн зорилгыг “...хувь хүний орлогод албан татвар ногдуулах, уг албан татварыг төсөвт төлөх, тайлагнахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино...” гэж тодорхойлжээ. Иймд тус хуулийн дээр дурдсан зорилгыг хангахад чиглэсэн зүйл, заалтуудыг сонгож “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлгээг хийлээ. Сонгосон зүйл, заалтыг хүснэгтээр үзүүлбэл:

Хүснэгт 1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалт

№	Сонгосон зүйл, заалт	Зүйл, заалтын агуулга
1.	12 дугаар зүйлийн 12.1.3 дахь хэсэг	12.1.3.бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээний орлого.
2.	21 дүгээр зүйлийн 21.1 дэх хэсэг	21.1.Энэ хуулийн 14, 18 дугаар зүйлд заасны дагуу тухайн жилийн орлогыг тодорхойлоход 0-120 000 000 хүртэлх төгрөгийн албан татвар ногдуулах орлого олсон тохиолдолд 10 хувиар, 120 000 001-180 000 000 хүртэлх төгрөгийн албан татвар ногдуулах орлого олсон тохиолдолд 12 000 000 төгрөг дээр 120 000 000 төгрөгөөс дээш давсан орлогод 15 хувиар, 180 000 000 төгрөгөөс дээш албан татвар ногдуулах орлого олсон тохиолдолд 21 000 000 төгрөг дээр 180 000 000 төгрөгөөс дээш давсан орлогод 20 хувиар нэмж тооцон албан татвар ногдуулна.

1.3.2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

Энэхүү шалгуур үзүүлэлт нь тухайн хууль тогтоомжийн зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байгаа, түүний эерэг, сөрөг үр дагавар, хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл гарч байгаа эсэхийг тодорхойлоход чиглэгддэг. Иймд судалгааны энэ хэсэгт “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд тус хуулийн зарим зохицуулалтыг сонгож, уг зүйл, заалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байгаа байдал, түүний эерэг болон сөрөг үр дагавар, хэрэгжүүлэхэд гарч буй хүндрэл, бэрхшээл байгаа эсэхийг тодорхойлохыг зорьсон болно. Сонгосон зүйл, заалтыг хүснэгтээр үзүүлбэл:

Хүснэгт 2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалт

№	Сонгосон зүйл, заалт	Зүйл, заалтын агуулга														
1.	21 дүгээр зүйлийн 21.1, 21.3 дахь хэсэг /15 дугаар зүйлийн 15.6 дахь хэсэг/	21.1.Энэ хуулийн 14, 18 дугаар зүйлд заасны дагуу тухайн жилийн орлогыг тодорхойлоход 0-120 000 000 хүртэлх төгрөгийн албан татвар ногдуулах орлого олсон тохиолдолд 10 хувиар, 120 000 001-180 000 000 хүртэлх төгрөгийн албан татвар ногдуулах орлого олсон тохиолдолд 12 000 000 төгрөг дээр 120 000 000 төгрөгөөс дээш давсан орлогод 15 хувиар, 180 000 000 төгрөгөөс дээш албан татвар ногдуулах орлого олсон тохиолдолд 21 000 000 төгрөг дээр 180 000 000 төгрөгөөс дээш давсан орлогод 20 хувиар нэмж тооцон албан татвар ногдуулна. 21.3. Энэ хуулийн 15.6-д заасан орлогын дүнд 1 хувиар албан татвар ногдуулна. 15.6. Хувь хүн өөрөө хүсэлт гаргаж, уг хүсэлтийг харьяа татварын алба бүртгэж авсан бол түүний үйл ажиллагааны орлогын нийт дүнгээр албан татвар ногдуулах орлогыг тодорхойлж болно.														
2.	22 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг	22.1. Дараах орлогыг албан татвараас чөлөөлнө: 22.1.1. хууль тогтоомжид тусгайлан заасны дагуу олгож байгаа тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөр, үзүүлж байгаа хөнгөлөлт, нөхөн олговор болон нэг удаагийн буцалтгүй тусламж; 22.1.2. хөгжлийн бэрхшээлтэй хувь хүний орлого; 22.1.3. гамшгийн үед олон улсын байгууллага, гадаад улсын Засгийн газар, хуулийн этгээд, иргэнээс Монгол Улсын Засгийн газар болон орон нутгийн байгууллага, хуулийн этгээд, иргэнд үзүүлж байгаа тусламж; 22.1.5. Засгийн газар, нийслэл, Монгол Улсын Хөгжлийн банкны өрийн бичиг /бонд/-ийн төлбөр, хүү, анз; 22.1.6. Гэр бүлийн тухай хуулийн 3.1.4-т заасан этгээд хоорондоо газар эзэмших, ашиглах эрхийн гэрчилгээгээ үнэ төлбөргүйгээр шилжүүлэх замаар олсон орлого; 22.1.7. нэмэгдсэн өртгийн албан татварын урамшууллын орлого; 22.1.8. энэ хуулийн 5.9-д заасан хувь хүний цалин, нэмэгдэл; 22.1.9. энэ хуулийн 22.1.8-д заасан гадаадын иргэн, түүний гэр бүлийн гишүүний гадаад улсад олсон орлого. 22.1.10. гэр хорооллыг орон сууцжуулах ажилд зориулан гэрээний дагуу газар эзэмших, ашиглах, өмчлөх эрхээ гэр хорооллыг орон сууцжуулах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэгч байгууллагад борлуулсан, шилжүүлснээс олсон орлого.														
3.	23 дугаар зүйл	23.1. Албан татвар төлөгчийн энэ хуулийн 7.1.1, 7.1.2, 7.1.3, 7.1.4, 7.1.5, 7.1.7-д заасан орлогод ногдуулах жилийн албан татварт дараах хэмжээгээр албан татварын хөнгөлөлт эдлүүлнэ: <table><tr><th>Албан татвар ногдуулах жилийн орлогын хэмжээ /төгрөгөөр/</th><th>Албан татварын хөнгөлөлтийн хэмжээ /төгрөгөөр/</th></tr><tr><td>0-6 000 000 хүртэл</td><td>240 000</td></tr><tr><td>6 000 000-12 000 000 хүртэл</td><td>216 000</td></tr><tr><td>12 000 000-18 000 000 хүртэл</td><td>192 000</td></tr><tr><td>18 000 000-24 000 000 хүртэл</td><td>168 000</td></tr><tr><td>24 000 000-30 000 000 хүртэл</td><td>144 000</td></tr><tr><td>30 000 000-36 000 000 хүртэл</td><td>120 000</td></tr></table>	Албан татвар ногдуулах жилийн орлогын хэмжээ /төгрөгөөр/	Албан татварын хөнгөлөлтийн хэмжээ /төгрөгөөр/	0-6 000 000 хүртэл	240 000	6 000 000-12 000 000 хүртэл	216 000	12 000 000-18 000 000 хүртэл	192 000	18 000 000-24 000 000 хүртэл	168 000	24 000 000-30 000 000 хүртэл	144 000	30 000 000-36 000 000 хүртэл	120 000
Албан татвар ногдуулах жилийн орлогын хэмжээ /төгрөгөөр/	Албан татварын хөнгөлөлтийн хэмжээ /төгрөгөөр/															
0-6 000 000 хүртэл	240 000															
6 000 000-12 000 000 хүртэл	216 000															
12 000 000-18 000 000 хүртэл	192 000															
18 000 000-24 000 000 хүртэл	168 000															
24 000 000-30 000 000 хүртэл	144 000															
30 000 000-36 000 000 хүртэл	120 000															

		36 000 000 ба түүнээс дээш	-
		23.3. Монгол Улсын иргэн амьдран суух зориулалтаар ипотекийн зээлийн хөрөнгөөр хувьдаа, анх удаа орон сууц худалдан авсан бол албан татвар төлөгчид Монгол Улсын Засгийн газрын тодорхойлсон ипотекийн зээлийн хүүгийн дээд хэмжээ болон ипотекийн хөнгөлөлттэй зээлийн хүү хоорондын зөрүүд төлсөн дүнтэй тэнцэх хэмжээний албан татварын хөнгөлөлт эдлүүлнэ.	
		23.10. Аймаг, хот, сумын төв нь нийслэл Улаанбаатар хотоос 500 км-ээс хол алслагдсан аймаг, хот, суманд оршин суудаг, тухайн орон нутагт бүртгэлтэй Монгол Улсын иргэн албан татвар төлөгчийн энэ хуулийн 6.3.2-т заасан орлогод ногдох албан татварыг аймаг, хот, сумын төв нь нийслэл Улаанбаатар хотоос 500 км-ээс хол алслагдсан аймаг, хот, суманд 50 хувиар, 1000 км-ээс хол алслагдсан аймаг, хот, суманд 90 хувиар хөнгөлнө.	
4.	27 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг	27.1. Суутган төлөгч энэ хуулийн 14 дүгээр зүйл, 16.1.2, 16.1.3, 16.1.4, 17.1.1, 18 дугаар зүйл, 19.1.1, 19.1.2, 20.1, 20.4-т заасны дагуу тодорхойлсон орлогод ногдуулан суутгасан албан татварын улирлын тайланг дараа улирлын эхний сарын 20-ны өдрийн дотор, жилийн тайланг дараа оны 02 дугаар сарын 15-ны өдрийн дотор өссөн дүнгээр гаргаж, харьяа татварын албанд хүргүүлнэ.	

1.4. Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийг сонгох

Хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ үнэлэх болсон шалтгаан, үнэлгээний хүрээ, шалгуур үзүүлэлт зэргийг харгалзан дор дурдсан харьцуулах хэлбэрүүдээс сонгоно. Үүнд:

- Байх ёстой болон одоо байгаа;
- Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойших;
- Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойших;
- Тохиолдол судлах.

Хүснэгт 3. “Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийн тайлбар”

№	Харьцуулах хэлбэр	Ойлголт, онцлог
1.	Байх ёстой болон одоо байгаа	Хуулиар тогтоосон “байх ёстой” үзүүлэлт практикт хэр байгааг илрүүлэх зорилготой. Үнэлгээ хийх хуульд байвал зохих тодорхой абсолют үзүүлэлтийг зааж өгсөн тохиолдолд одоо бодит байгаа үзүүлэлттэй харьцуулна.
2.	Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчлэхээс өмнөх нөхцөл байдлыг хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжсэний дараах буюу хуулийн хэрэгжилтийн явцад гарч буй үр дагавартай харьцуулна.
3.	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш нөхцөл байдал хэрхэн өөрчлөгдсөнийг он дарааллаар тогтоон харьцуулна.
4.	Тохиолдол судлах	Хууль, эсхүл үнэлгээний хүрээгээр тогтоогдсон зүйл, заалт өөр орчин нөхцөлд (бусад улсад, өөр орон нутагт гэх зэрэг) хэрхэн хэрэгжиж буй байдлыг харьцуулна.

Судалгааны явцад ХХОАТХ-ийн зарим зүйл, заалтын хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлэхдээ байх ёстой болон одоо байгаа, хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойших, хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойших, тохиолдол судлах харьцуулах хэлбэрийг аль тохирохыг ашиглана. Мөн гадаад орнуудын эрх зүйн зохицуулалт, сайн туршлагыг судлан үзсэн болно.

Судалгааны явцад хууль тогтоомжоос сонгон авсан зохицуулалтын “байх ёстой” үзүүлэлт практикт хэр байгааг илрүүлэхэд буюу хууль хүчин төгөлдөр үйлчлэхээс өмнөх нөхцөл байдлыг хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжсэний дараах буюу хуулийн хэрэгжилтийн явцад гарч буй үр дагавартай харьцуулах харьцуулалтын хэлбэрийг ашиглав.

1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох

Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолохдоо сонгосон шалгуур үзүүлэлт тус бүрээр Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн сонгон авсан хэсэгт тохируулан дараах таамаглал дэвшүүлж, асуулт боловсрууллаа:

Зорилгод хүрсэн түвшин шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 1. ХХОАТТХ-ийн 12 дугаар зүйлийн 12.1.3 дахь заалтад заасан албан татвар ногдох орлоготой холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 2. ХХОАТТХ-ийн 21 дүгээр зүйлд заасан албан татварын хувь, хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт зорилгодоо эсэх. /21 дүгээр зүйлийн 21.1, 21.2.5, 21.3 дахь хэсгийн хүрээнд/

Практикт нийцэж байгаа байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 1. ХХОАТТХ-ийн 21 дүгээр зүйлд заасан албан татварын хувь хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 2. ХХОАТТХ-ийн 22 дугаар зүйлд заасан албан татварын чөлөөлөлттэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 3. ХХОАТТХ-ийн 23 дугаар зүйлд заасан албан татварын хөнгөлөлттэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 4. ХХОАТТХ-ийн 27 дугаар зүйлийн 27.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын тайлан хүргүүлэх хугацаатай холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох хүрээнд ХХОАТТХ-ийн үнэлэхээр сонгогдсон зүйл, заалт тус тус бүрийг шалгуур үзүүлэлтэд тохирсон таамаглал буюу асуулт тавьж товч, тодорхой томьёолох зарчим баримтлан ажиллалаа.

1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх шалтгаан, үнэлгээний хүрээ, тогтоосон шалгуур үзүүлэлт, харьцуулах хэлбэр, томьёолсон шалгуур үзүүлэлтүүдээс хамаарч тоон болон чанарын мэдээлэл ашиглан хуулийн хэрэгжилттэй холбоотой ямар мэдээлэл олж авахаа тодорхойлсон болно.

Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд үнэлгээ хийх хуулийн зүйл, заалтын зорилгод хүрсэн түвшин, хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал, практик хэрэгжилтийг илрүүлэх зорилгоор тухайн асуудлын хүрээнд гаргасан ном, сурах бичиг, гарын авлага, судалгааны тайлан, уулзалт, хэлэлцүүлгийн үр дүн, холбогдох байгууллагаас судалгаа мэдээлэл авах зэрэг аргыг ашиглана.

Мэдээлэл цуглуулах арга:

- Байгаа мэдээллийг цуглуулж ашиглах;
- Холбогдох субъектээс судалгаа авах аргыг сонгон хэрэгжүүлээ.

Байгаа мэдээллийг цуглуулах хүрээнд Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль болон татварын эрх зүйтэй холбогдох сурах бичиг, гарын авлага, эмхэтгэл, судалгааны тайлан, статистик мэдээ зэргийг цуглуулж үнэлгээ хийхэд ашиглав.

Холбогдох субъектээс судалгаа авах хүрээнд ХХОАТТХ-ийн зарим зохицуулалттай холбоотойгоор тухайн зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэх явцад тулгамдаж буй асуудлыг илрүүлэхийн тулд салбарын төлөөлөл, албан хаагчид, иргэд олон нийтээс судалгаа авч, холбогдох байгууллагаас үйл ажиллагааны тайлан, судалгаа, бусад мэдээллийг гаргуулан авч үнэлгээ хийхэд ашиглав.

ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ

Хэрэгжүүлэх үе шатны гол зорилго нь хэрэгцээтэй, шаардлагатай байгаа ач холбогдол бүхий мэдээллийг цуглуулан судалснаар хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн явц дахь ололтыг бататгах, түүний хэрэгжилтийн бодит байдалд дүн шинжилгээ хийж, гарч байгаа хүндрэл, бэрхшээлтэй асуудал, нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх, цаашид тухайн хууль тогтоомжийг зохистой, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх боломжит хувилбарыг тодорхойлох юм.

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх судалгааны мэдээллийг цуглуулахдаа баримт бичгийн судалгаа, харьцуулсан судалгааны аргад тулгуурлаж энэхүү судалгааг гүйцэтгэв.

Баримт бичгийн судалгаа: Холбогдох хууль тогтоомж, дүрэм, журам, эрдэмтэн, судлаачдын эрдэм шинжилгээний бүтээлүүд, илтгэл, өгүүлэл, судалгааны тайланг ашигласан болно. Тухайлбал,

Хууль тогтоомж, эрх зүйн акт

- Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (1992), №1;
- Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2019), №23;
- Татварын ерөнхий хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2019), №22;
- Төсвийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2012), №03;
- Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа 2050”;
- Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”;
- Монгол Улсын Засгийн газрын 2024 оны 11 дүгээр сарын 20-ний өдрийн дугаар 181 тогтоолын хавсралтаар баталсан “Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2028 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл”;

Бусад эх сурвалж

- “Татварын шинэчлэл-2025” олон нийтийн санал, асуулга, хэлэлцүүлгийн нэгтгэл мэдээ
- TABLEAU, Татварын мэдээ судалгаа, статистикийн нэгдсэн систем
- П.Одгэрэл, Татварын эрх зүйн ерөнхий анги /Захиргааны ерөнхий хууль ба Татварын ерөнхий хууль/, 2017 он;
- Татварын тогтолцоо /Тэргүүн дэвтэр/, 2002 он;

ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ

Үнэлэх үе шатанд Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн сонгосон зүйл, заалтуудыг шалгуур үзүүлэлтийн дагуу үнэллээ.

3.1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. ХХОАТТХ-ийн 12 дугаар зүйлийн 12.1.3 дахь заалтад заасан албан татвар ногдох орлоготой холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэх.

Үнэлгээ:

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 1.1-д “...Энэ хуулийн зорилт нь хувь хүний орлогод албан татвар ногдуулах, уг албан татварыг төсөвт төлөх, тайлагнахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино...” гэж заажээ. Үүнээс үзвэл, тус хуулийн зорилгод хувь хүний орлогод албан татвар ногдуулах асуудал хамаарч байна.

Тус хуулийн 6 дугаар зүйлд албан татвар ногдох орлогыг хуульчилж өгсөн. Энэ зүйлийн 6.3-т “Албан татвар төлөгчийн дараах орлогод албан татвар ногдоно:” гэж заасан бөгөөд 6.3.6-д “бусад орлого” гэж тус тус заажээ.

Бусад орлого гэдэгт тус хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12.1.1-12.1.3-т заасан орлогыг хамааруулан ойлгоно. Үүнд:

- 12.1.1. урлаг, спортын тэмцээний шагнал, наадмын бай шагнал, тэдгээртэй адилтгах бусад орлого;
- 12.1.2. төлбөрт таавар, бооцоот тоглоом, эд мөнгөний хонжворт сугалааны хонжворын орлого;
- 12.1.3. бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээний орлого тус тус хамаарч байна.

Хүснэгт 4. Бусад орлого (2020-2023 он)

Орлогын төрөл	2020		2021		2022		2023	
	ТТТоо	Нийт дүн	ТТТоо	Нийт дүн	ТТТоо	Нийт дүн	ТТТоо	Нийт дүн
12.1.1 тэрбумаар	19,516	13.6	14,833	13.7	30,933	22.0	45,734	32.8
12.1.2 тэрбумаар	507	0.3	1,274	1.7	4,491	2.6	30,314	116.3
12.1.3 төгрөгөөр	-	-	59	-	17	1,828,700	272	184,024,939

Тус хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12.1.3-т заасан зохицуулалтын дагуу 2023 онд 184,024,939 төгрөгийн албан татвар ногдуулж төвлөрүүлсэн байна. Дээрх тоон мэдээнээс үзвэл, тус хуулийн 12 дугаар зүйлд заасан бусад орлогын 3 төрлөөс 12.1.3-т заасан бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээний орлогоос албан татвар ногдуулсан тохиолдол хамгийн бага байна. Иймд тус зохицуулалтыг нарийвчлан судлан үзлээ.

Бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээ эрхлэгч гэдгийг тус хуулийн 4.1.3-т “....ажлын байр, лангуу зэрэг тодорхой байршилд байрлахгүй худалдаа, үйлчилгээ, зорчигч болон ачаа тээврийн үйлчилгээ эрхлэгч хувь хүнийг...” ойлгохоор тодорхойлжээ.

Өөрөөр хэлбэл, бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээ эрхлэгч гэдэгт:

- Тодорхой байршилд байрлахгүй ил задгай худалдаа, үйлчилгээ эрхэлж байгаа хувь хүн;
 - Хувиараа зорчигч тээврийн үйлчилгээ эрхэлж байгаа хувь хүн;
 - Ачаа тээврийн үйлчилгээ эрхэлж байгаа хувь хүн хамаарна.

Харин энэ хуулийн 26 дугаар зүйлийн 26.2-т “Энэ хуулийн 21.4-т заасан бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээ эрхлэх зөвшөөрөл олгох эрх бүхий орон нутгийн засаг захиргааны нэгж нь уг зөвшөөрлийг гэрчилгээний хамт олгон, тухай бүр албан татварыг хураан авч, холбогдох төсөвт төвлөрүүлнэ” гэж заажээ. Тус зохицуулалтаас харвал, эрх бүхий орон нутгийн засаг захиргааны нэгж нь бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээ эрхлэх зөвшөөрөл олгоно. Ийнхүү зөвшөөрөл олгохдоо уг зөвшөөрлийг гэрчилгээний хамт олгож, тухай бүр албан татварын хураан авч, холбогдох төсөвт тусгахаар зохицуулсан байна.

Гэвч тус зохицуулалтын дагуу төсөвт 2022, 2023 онд нийт 185,853,699 төгрөг тусгасан байна.

Хүснэгт 5. ХХОАТмХ-ийн 26.2-т заасны дагуу ногдуулсан албан татвар (2021-2023 он)

Он	Зөвшөөрөл олгосон эрх бүхий байгууллага	ТТТоо	Ногдуулсан албан татвар
2021	59	-	-
2022	185	17	1,828,700
2023	310	272	184,024,939

Дээрхээс хүснэгтээс харвал, тус зохицуулалтын дагуу татвар төлөгчийн тоо маш бага байгаа бөгөөд үүнээс шалтгаалан ногдуулсан албан татварын хэмжээ бага байна.

ХХОАТмХ-ийн 12 дугаар зүйлийн 12.1.3, 26 дугаар зүйлийн 26.2-д заасны дагуу зөвшөөрөл олгох аймаг, нийслэл, сум дүүргийн Засаг даргын тамгын газрын эрх бүхий этгээд нь ТТ-32 тайланг гаргах бөгөөд тус хуулийн 21.4-т зааснаар аймаг, Нийслэлийн иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлаас тогтоосон хязгаарт багтаан төлсөн албан татвар болон татвар төлөгч бүрээр тайлан /цаашид “тайлан” гэх/-г дараа оны 02 дугаар сарын 15-ны өдрийн дотор гаргаж, харьяа татварын албанд хүргүүлэх үүрэгтэй байдаг.

Өөрөөр хэлбэл, аймаг, нийслэл, сум дүүргийн Засаг даргын тамгын газрын эрх бүхий этгээд нь дээрх зохицуулалтын дагуу хүлээсэн үүргээ дараах байдлаар хэрэгжүүлэхээр байна:

- Татварын төрлөөр бүртгүүлнэ;
- Тайлант хугацаанд бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээ эрхлэх хүсэлт гаргасан хувь хүнээр ХХОАТмХ-ийн 24 дүгээр зүйлд заасан хязгаарт багтаан тогтоосон хэмжээгээр албан татварыг төлбөрийн даалгавар үүсгэн төлүүлнэ.
- Цахим тайлангийн системийн албан татвар төлсөн гэрчилгээ цэсэд татвар төлсөн бүртгэл болон гэрчилгээ үүсгэнэ.

Энэ нь тус зохицуулалтын хэрэгжилт хангалтгүй байгааг илэрхийлж байна. Тус зохицуулалт хэрэгжилт хангалтгүй байгаа нь хэд хэдэн хүчин зүйлээс шалтгаалж байна. Тухайлбал:

- ХХОАТмХ-ийн 26.2-т “...Энэ хуулийн 21.4-т заасан...” буюу тус хуулийн 21.4-т “...Энэ хуулийн 12.1.3-т заасан орлого олж байгаа хувь хүний сард төлөх албан татварын хэмжээг аймаг, нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, улсын зэрэглэлтэй хотын Зөвлөл доор дурдсан хязгаарт багтаан тогтооно...” гэж заасан боловч ИТХ нь бүрэн эрхээ хэрэгжүүлээгүй улмаас тус заалтын хэрэгжилт хангалтгүй байна. Учир нь одоогоор нийслэлд тус албан татварын хувь, хэмжээг тогтоогоогүй, орон нутагт 21 аймгаас 18 аймагт хувь, хэмжээг баталсан боловч хэрэгжилт хангалтгүй хэвээр байна.

Хүснэгт 6. Хувь хэмжээ тогтоосон аймгууд

№	Аймаг	Баталсан он, сар өдөр
1	Архангай	2021.12.02.
2	Баянхонгор	2019.11.29.
3	Баян-Өлгий	2019.12.03.
4	Булган	2019.12.05.

5	Говь-Алтай	2019 он
6	Говьсүмбэр	2020.01.27.
7	Дархан-Уул	2023.02.10.
8	Орхон	2020.01.17.
9	Өвөрхангай	2019.12.02.
10	Өмнөговь	2021.08.25.
11	Сэлэнгэ	2020.09.21.
12	Төв	2019.12.05.
13	Увс	2022.09.30.
14	Ховд	2019 он
15	Хөвсгөл	2021.01.22.
16	Хэнтий	2020 он
17	Завхан	2022.12.06.
18	Сүхбаатар аймаг	2019.12.04.

Энэхүү зохицуулалтын дагуу 2019 онд 8, 2020 онд 4, 2021 онд 3, 2022 онд 2, 2023 онд 1 аймгийн ИТХ хуульд заасан хувь хэмжээг тогтоох тухай тогтоол гаргасан байна. Харин нийслэлийн 9 дүүрэг, орон нутагт 3 аймаг энэхүү хувь хэмжээг тогтоогоогүй байна.

Гэвч хувь хэмжээ тогтоосон аймгуудын хувьд ч ХХОАТХ-ийн 12.1.3-т заасан албан татвар ногдох орлоготой холбоотой зохицуулалтын хэрэгжилт хангалтгүй хэвээр байгаа нь бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээ эрхлэх зөвшөөрөл авсан хүн, аваагүй хүн хоёрын эрх зүйн байдал ижил байгаатай холбоотой байж болох юм.

Учир нь тус зөвшөөрлийг авсан хүн албан татвар төлөх бол тус зөвшөөрлийг аваагүй хүн албан татвар төлөхгүй ч тухайн хүнд хариуцлага оногдуулах зохицуулалт байхгүй байгаагаас шалтгаалан энэхүү зохицуулалтын хэрэгжилт хангалтгүй, зорилгодоо хүрэх боломжгүй нөхцөл байдлыг үүсгэж байна.

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгаар “Бичил худалдаа, ажил үйлчилгээ эрхлэгч” буюу ажлын байр, лангуу зэрэг тодорхой байршилд байрлахгүй ил задгай худалдаа, үйлчилгээ эрхэлж байгаа хувь хүнд хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний 1.0-50.0 хүртэлх хувьтай тэнцэх хэмжээний, хувиараа зорчигч, эсхүл ачаа тээврийн үйлчилгээ эрхэлж буй хувь хүнд хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний 5.0-100.0 хүртэлх хувьтай тэнцэх хэмжээний хувь хүний орлогын албан татварыг сар бүр ногдуулахаар хуульчилсан боловч тухайн заалт нь хэрэгжилт хангалтгүй, зорилгодоо хүрч чадаагүй байна.

Шалгуур үзүүлэлт 2. ХХОАТХ-ийн 21 дүгээр зүйлд заасан албан татвар хувь, хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэх.

Улсын Их Хурлаас 2022 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдөр Төсвийн тухай хуулийн төслийг дагалдах хуулийн төслүүдийн хамт өөрчлөлт оруулан баталсан бөгөөд **орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах зорилгоор**¹ шаталсан татварын тогтолцоог нэвтрүүлэхээр Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг баталсан.

Энэ хүрээнд тус хуульд орсон нэмэлт, өөрчлөлтүүдийн нэг нь 21 дүгээр зүйлийн 21.1 дэх хэсэгт заасан зохицуулалт юм.

Хувь хүний орлогын албан татвар хэрэгжиж эхэлснээс хойш цалин хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлого, шууд бус орлогод орлогын хэмжээнээс хамааран хувь хэмжээг шатлалтайгаар 2-45% -иар оногдуулж ирсэн байна.

Хүснэгт 7. Албан татварын хувь хэмжээ, өөрчлөлт

Татварын төрөл	1993-1997	1997-2004	2004-2007	2007-2019	2023 оноос
Цалин хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлого	6 шатлалтай	3 шатлалтай	3 шатлалтай	Шатлалгүй	3 шатлалтай
Хувь	2,5,15,27,40,45	10,20,40	10, 20, 30	10	10, 15, 20
Шууд бус орлого	6 шатлалтай	3 шатлалтай	3 шатлалтай	Шатлалгүй	3 шатлалтай
Хувь	2,5,15,27,40,45	10,20,40	10, 20, 30	10	10, 15, 20

Одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хуулийн зохицуулалтаар цалин хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлого, шууд бус орлогод шаталсан татварын тогтолцоо дараах хэлбэрээр хэрэгжиж байна.

Хүснэгт 8. Албан татварын шатлал

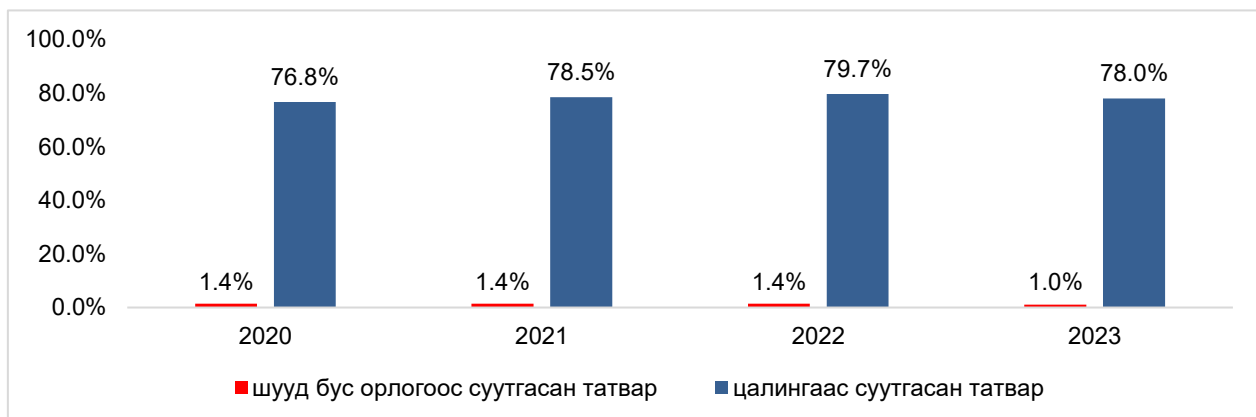
Жилийн орлого (₮)	Татварын хэмжээ (%)
0-120 сая (сарын 0-10 сая)	10%
120-180 сая (сарын 10-15 сая)	12 сая төгрөг дээр нэмэх нь 120 сая төгрөгөөс дээш давсан орлогод 15%
180 сая төгрөгөөс дээш (сарын 15 сая төгрөгөөс дээш)	21 сая төгрөг дээр нэмэх нь 180 сая төгрөгөөс дээш давсан орлогод 20%

ХХОАТХ-д нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл боловсруулах явцад 2021 оны татварын нэгтгэсэн тайлангийн дүнд тулгуурлан цалин ба түүнтэй адилтгах орлого олсон 817,238 иргэнээс 99.9 хувь нь 10 сая төгрөгөөс доош татвар ногдуулах цалингийн орлоготой, байгаа учир нийт цалингийн орлого бүхий иргэдийн 0.1 хувьд нөлөөлөх² судалгааг Сангийн яамнаас гаргасан байна.

¹ ХХОАТХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн танилцуулга.

² Мөн тэнд.

График 1. Нийт ХХОАТ-т эзлэх цалин болон шууд бус орлогоос суутгасан татварын хувь хэмжээ (2020-2023 он)

Дээрх графикаас харахад цалин хөлсний орлогын хувийн жин 2020-2023 онд харьцангуй тогтвортой байгаа нь харагдаж байна. Нийт төвлөрүүлсэн ХХОАТ-ын дүнд цалин хөлс, түүнтэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлого болон шууд бус орлогын хувийн жинг харьцуулбал цалин хөлс 76.8-79.7 хувийг эзэлж байхад шууд бус орлого 1.0-1.4 хувийг эзэлж байна.

Хүснэгт 9. Шаталсан хувь хэмжээгээр албан татвар ногдуулсан мэдээлэл, тэрбум төгрөгөөр

2024 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийн байдлаар

2024 ОНЫ 12 СУУДАР БАРЫН ӨГ НЭЭ СЭРЭЭН БААСЛААР

Татварын алба		Мөр	Нийт			
Шатлал			Нийт	120 сая хүртэлх	120-180 сая хүртэлх	180 саяас дээш
Суутгуулсан иргэдийн тоо /давхардсан/			1,205,586	1,199,236	3,192	3,158
Татвар ногдох орлого	Хуулийн 7.1.1	1	16,789.10	15,224.40	471.5	1,093.20
	Хуулийн 7.1.2, 7.1.3, 7.1.4, 7.1.5, 7.1.7	2	274.9	252.4	7.3	15.2
	Хуулийн 7.1.6	3	305.5	288.4	5.4	11.6
	Нийт (1+2+3)	4	17,369.50	15,765.20	484.2	1,120.10
ЭМД, НДШ	ЭМД, НДШ Дүн (Хуулийн 7.1,1-5, 7.1,7)	6	1,664.00	1,618.30	22.9	22.8
	ЭМД, НДШ Дүн (Хуулийн 7.1,6)	7	50.6	50.3	0.1	0.2
Хуулийн 7.1-д заасан орлогод татвар ногдуулах орлого (4-6-7)		8	15,677.40	14,119.10	461.2	1,097.20
Албан татвар ногдох шууд бус орлого	Орлого	10	162	120.1	5.3	36.6
Нийт татвар ногдуулах орлого /8+10/		11	15,838.90	14,238.70	466.5	1,133.70
Хуулийн 7.1.1, 7.1.5, 7.1.7-д заасан орлогод Ногдуулсан татвар	Хуулийн 7.1.1, 7.1.5, 7.1.7-д заасан орлогод Ногдуулсан татвар	13	1,605.80	1,385.90	49.6	170.3
	Хуулийн 23.1-т заасан хөнгөлөлт нийт	16	115.4	115.4	0	0
Хуулийн 7.1-д заасан орлогод ногдуулсан Хөнгөлөлтийн дараах татварын дүн		17	1,490.40	1,270.50	49.6	170.3
Хуулийн 7.1.6-д заасан орлогод ногдуулсан дүн		18	28.5	26.1	0.6	1.8
Шууд бус орлогод ногдуулсан албан татвар		19	19.8	12	0.6	7.1
Нийт суутгуулсан албан татварын дүн		20	1,538.70	1,308.60	50.8	179.3

Хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах үед буюу 2021 онд 120 сая төгрөгөөс доош цалин ба түүнтэй адилтгах орлого болон шууд бус орлого тайлагнасан 869,191 иргэн, 120 сая төгрөгөөс 180 сая төгрөг хүртэлх орлого тайлагнасан 1,525 иргэн, 180 сая төгрөгөөс дээш орлого тайлагнасан 1,266 иргэн байсан бол 2023 онд 120 сая төгрөгөөс доош цалин ба түүнтэй адилтгах орлого болон шууд бус орлого тайлагнасан 922,960 иргэн, 120 сая төгрөгөөс 180 сая төгрөг хүртэлх орлого тайлагнасан 3,715 иргэн, 180 сая төгрөгөөс дээш орлого тайлагнасан 3,144 иргэн болж өссөн үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 10. Цалин ба түүнтэй адилтгах орлого болон шууд бус орлого

2021 он			
1. 120 сая хүртэл	2. 120-180 сая	3. 180-аас дээш	Нийт
869,191	1,525	1,266	817,200
2023 он			
1. 120 сая хүртэл	2. 120-180 сая	3. 180-аас дээш	Нийт
922,960	3,715	3,144	929,819

Энэхүү хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт нь олон улсын жишигт нийцсэн, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах зорилгодоо хүрсэн, практикт амжилттай хэрэгжиж байна гэж үзэхээр байна.

3.2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. ХХОАТХ-ийн 21 дүгээр зүйлд заасан албан татварын хувь хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Монгол Улс зах зээлийн эдийн засагт шилжсэнээр хүн амын орлогод өөрчлөлт бий болж, иргэдийн шинэ төрлийн орлогыг татварт хамруулах, татварын системийг олон улсын жишигт нийцүүлэх зорилгын үүднээс 1993 оны 01 дүгээр 01-ний өдөр Хүн амын орлогын албан татварын тухай хуулийг баталсан. Тус хуулийг 2 удаа шинэчлэн найруулсан бөгөөд одоогийн дагаж мөрдөж буй Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийг 2019 оны 03 дугаар сарын 22-ны өдөр баталж, 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс дагаж мөрдөх болсон.

Одоогийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй ХХОАТХ-д албан татвар төлөгч, суутган төлөгч, албан татвар ногдох орлого, албан татвар ногдуулах орлогыг тодорхойлох, албан татварын хувь хэмжээ, албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт, албан татвар ногдуулах, төсөвт төлөх, тайлагнах харилцааг орлогын эх үүсвэр тус бүрээр хэрхэн тодорхойлох, тогтоосон орлогод албан татвар ногдуулах хувь хэмжээ тодорхой бөгөөд тухайн орлогыг хэн, хэзээ, хэрхэн тайлагнаж төлөх асуудал нь дэс дараатай ойлгомжтой байна.

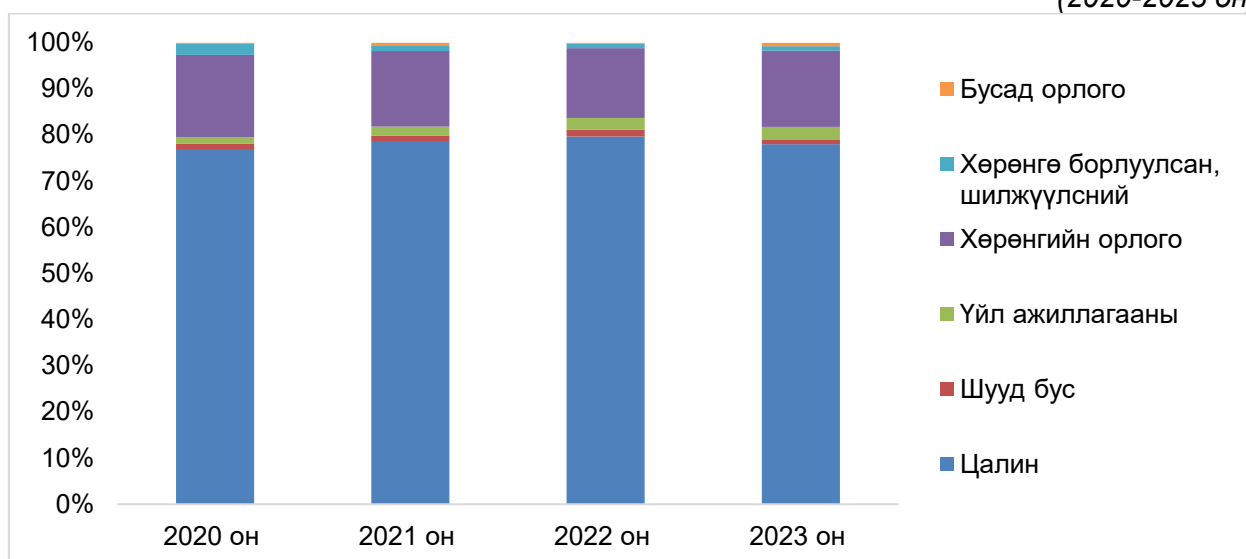
Монгол Улсын ХХОАТХ-д дараах эх үүсвэр бүхий орлогод албан татвар ногдуулж байна. Үүнд:

1. Цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлого;
2. Үйл ажиллагааны орлого;
3. Хөрөнгийн орлого;
4. Хөрөнгө борлуулсан, шилжүүлсний орлого;
5. Шууд бус орлого;
6. Бусад орлого.

2020 онд 3,215,400 иргэн 1,042.3 тэрбум төгрөг, 2021 онд 2,385,59 иргэн 1,108.4 тэрбум төгрөг, 2022 онд 1,968,556 иргэн 1,385.5 тэрбум төгрөг, 2023 онд 2,350,484 иргэн 1,956.3 тэрбум төгрөгийн албан татварыг бусад суутгуулсан болон өөрөө тайлагнаж төлсөн байна. /2020 онд Эрдэнэс таван толгой ХК ногдол ашгийн орлого олгож, тайлагнасан

учир тоо огцом өсөлттэй байна./

График 2. Хувь хүний орлогын албан татварт эзлэх орлого, тэрбум төгрөгөөр (2020-2023 он)

Дээрхээс дүгнэвэл, цалин, хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлого, хөрөнгийн болон хөрөнгө борлуулсны орлого зэрэг татварыг суутган төлөх тогтолцоогоор хэрэгжүүлж буй орлогын эх үүсвэрт ногдуулж буй татварын гүйцэтгэл өндөр, хэрэгжилт сайн, харин иргэн өөрөө тодорхойлж тайлагнах зохицуулалт бүхий /жишээлбэл үйл ажиллагааны орлого/ төрлөөр хангалтгүй байгаа дүр зураг харагдаж байна.

Цалин хөлс, түүнтэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлого болон шууд бус орлогын хувийн жинг харьцуулбал ХХОАТ-ын нийт дүнд цалин хөлс 76.8-79.7 хувийг эзэлж байхад шууд бус орлого 1.0-1.4 хувийг эзэлж байна.

Хүснэгт 10. Хувь хүний орлогын албан татвар төлөгчийн тоо, ногдлын мэдээ, тэрбумаар (2020-2023 он)

Он	Татвар ногдох орлого тайлагнасан		Татвар ногдуулах орлого тайлагнасан		Татвар төлөхөөр тайлагнасан		Татварын орлогод эзлэх хувь
	Татвар төлөгчийн тоо	орлогын дүн	Татвар төлөгчийн тоо	тайлагнасан дүн	Татвар төлөгчийн тоо	ногдлын дүн	
2020	3,224,630	15,309.7	3,224,619	11,897.4	3,215,400	1,042.3	12%
2021	2,391,210	17,116.8	2,390,631	12,446.7	2,385,539	1,108.4	15%
2022	1,974,312	20,964.4	1,972,772	15,645.6	1,968,556	1,385.5	15%
2023	2,352,921	26,792.1	2,352,514	20,943.0	2,350,484	1,956.3	14%

Дээрхээс үзэхэд 2023 онд нийт 2,352,921 хувь хүн 26,792.1 тэрбум албан татвар ногдох орлого, 2,352,514 хувь хүн 20,943.0 тэрбум албан татвар ногдуулах тайлагналын мэдээ ирүүлсэн бөгөөд 2,350,484 хувь хүн 1,956.3 тэрбум төгрөг татвар төлөхөөр тайлагнасан байна.

Олон улсын туршлага:

Цалин хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлоготой холбоотой татварын хувь хэмжээг бусад улс оронд хэрхэн тодорхойлсон талаар судлан үзсэн. Энэ хүрээнд 8 улсын шаталсан татварын хувь хэмжээг судлахад гадаадын ихэнх улс орнууд “Олсныхоо хэрээр

төл” гэсэн татварын бодлогыг баримталдаг байна. Улс орнуудын цалин хөдөлмөрийн хөлсний орлогод ногдох татварын хувь хэмжээг харуулбал:

Хүснэгт 11. Бусад улсын туршлага

д/д	Улс	Орлогын төрөл	Хувь хэмжээ
1	Америкийн Нэгдсэн Улс	Цалин хөдөлмөрийн хөлсний орлого	10%, 12%, 22%, 24%, 32%, 32%, 37%
2	Канад Улс		15%, 20.5%, 26%, 29%, 33%
3	Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс		0%, 14%-42%, 45%
4	Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Вант Улс		0%, 20%, 40%, 45%
5	Австрали		0%, 16%, 30%, 37% 45%
6	Бүгд Найрамдах Франц Улс		0%, 11%, 30%, 41%, 45%
7	Шведийн Хаант Улс		10%, 28%, 34%, 57%
8	Бразил Улс		0%, 7.5%, 15%, 22.5%

1. Франц улс хувь хүний орлогын албан татварын хувь, хэмжээг 2024 оны 1 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс инфляцтай уялдуулан 4.8 хувиар нэмэгдүүлсэн байна. Мөн татварыг тодорхойлоходоо гэр бүлийн коэффициентыг ашиглаж нийт орлогоос хасагдах зардлыг хассан дүнг ганц бие хүний хувьд 1, хүүхэдгүй гэр бүл 2, 2 хүүхэдтэй гэр бүл 2.5-д хуваагаад гарсан дүнгээс шатлалын дагуу татварыг тодорхойлдог байна.

Татвар төлөгчид орлогоосоо шалтгаалан сар, улирлаар урьдчилгаа төлбөрөөр татвараа төлж болдог. Франц улс 2019 оноос эхлэн ажил олгогчид ажилчдын цалингийн орлогоос татварыг суутган, төлдөг системийг нэвтрүүлсэн бөгөөд энэ нь 1 удаад төлөх их хэмжээний татварын ачааллыг багасгахад чиглэсэн байна. Татварын хувь хэмжээг орлогын хэмжээнээс хамааран 0-45 хувиар тогтоодог байна.

Хүснэгт 12. Франц улсын татвар ногдох орлого

Татварын хувь	Татвар ногдох орлогын дүн
0%	€11,294 хүртэл
11%	€11,295-аас €28,797 хүртэл
30%	€28,798-аас €82,341 хүртэл
41%	€82,342-аас €177,106 хүртэл
45%	€177,106-аас дээш

2. Сингапур улсад хувь хүний орлогын албан татварыг тус улсад байнга оршин суугч, оршин суугч бус татвар төлөгчийн татварын хувь хэмжээг тэнцүүлэх зорилгоор 2024 онд дээд хэмжээг 22%-с 24% болгон өөрчилсөн байна.

Байнга оршин суугч татвар төлөгчийн төлөх албан татварын хувь хэмжээ:

Татварын дээд хэмжээ: 2014-2016 онд 20%
2017-2023 онд 22%
2024 оноос 24% болон нэмэгдсэн байна.

3. *Шинэ Зеланд улсын хувьд* хувь хүний орлогын албан татварын шаталсан хувь хэмжээг хэрэглэдэг бөгөөд 2024 оны долоо дугаар сарын 31-ээс орлогын албан татварын босгоо дараах байдлаар нэмэгдүүлсэн байна. Татвар ногдох орлогын дүнгээс хамаарч 10.5 %-иас 39 % хувиар 5 шатлалтайгаар тогтоосон байна.

Дээрхээс дүгнэвэл, хувь хүний орлогод шаталсан хувь хэмжээгээр татвар ногдуулах нь олсон орлогын хэмжээтэй уялдсан, орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах, эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих, татварын системийг хялбаршуулах, засгийн газраас үзүүлэх үйлчилгээг санхүүжүүлэх зорилготой. Орлогын хэмжээнээс үл хамааран ижил хувь хэмжээгээр татвар

ногдуулах нь бага орлоготой иргэдэд илүү их нөлөөллийг үзүүлдэг. Албан татварыг ялгавартай тогтоох нь бага орлоготой иргэдэд үлдэх зайлшгүй шаардлагатай бараа, үйлчилгээнд зарцуулах мөнгөний хэмжээг илүү их байлгаснаар эдийн засгийг эрчимжүүлэх болно.

Шаталсан хувь хэмжээг хэрэглэх нь дараах давуу болон сул талтай байна.

Давуу тал:

- **Тэгш эрх:** Өндөр орлоготой хүмүүс илүү татвар төлдөг бөгөөд энэ нь орлогын дахин хуваарилалтыг үнэлдэг нийгмийн хувьд илүү шударга гэж тооцогддог.
- **Олон нийтэд үзүүлэх үйлчилгээг санхүүжүүлэх чадвар:** Шаталсан татварын систем нь олон нийтэд үзүүлэх үйлчилгээ, халамжийн хөтөлбөрүүдийг санхүүжүүлэхэд чиглэгдэнэ.
- **Тэгш бус байдлын эсрэг авч буй арга хэмжээ:** Өндөр орлоготой хүмүүс орлогынхоо илүү хувийг бага орлоготой хүмүүсээс илүү төлдөг учраас орлогын тэгш бус байдлыг багасгахад тусалдаг.

Сул тал:

- **Нарийн төвөгтэй:** Олон шатлалт татварын систем нь дагаж мөрдөхөд төвөгтэй байж болно.
- **Хөрөнгийн орлогын татвар:** Зарим системд хөрөнгө оруулалтаас олсон орлогыг (хүү, ногдол ашиг)-д олсон орлогоос бага хэмжээгээр татвар ногдуулах нь өндөр орлоготой хүмүүст ашигтай байж болно.

Монгол улсын хууль тогтоомжоор цалин, хөдөлмөрийн хөлсний орлогод ногдуулж буй хувь хэмжээ олон улсын дунджаас харьцангуй доогуур бөгөөд өнөөгийн нийгэм, эдийн засгийн нөхцөлд тохирсон байна гэж үзэж байна. Өөрөөр хэлбэл энэхүү зохицуулалт практикт нийцэж буй боловч хүлээн зөвшөөрөгдөх байдлын хувьд зарим асуудал байгаа нь иргэдээс ирүүлж буй санал, шүүмжээс харагдаж байна.

Түүнчлэн, тус хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.3-т “Энэ хуулийн 15.6-д заасан орлогын дүнд 1 хувиар албан татвар ногдуулна” гэж заасан бөгөөд мөн хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.6-д “Хувь хүн өөрөө хүсэлт гаргаж, уг хүсэлтийг харьяа татварын алба бүртгэж авсан бол түүний үйл ажиллагааны орлогын нийт дүнгээр албан татвар ногдуулах орлогыг тодорхойлж болно” гэж заажээ.

Энэхүү зохицуулалт нь бизнес эрхлэгч иргэнийг дэмжих, татварын орчныг хялбаршуулах, зорилгоор хуульчлагдсан бөгөөд 2019 оны татварын шинэчлэлээр хувиараа бизнес эрхлэгчийн тайлангаар баталгаажсан албан татвар ногдох орлого нь 50 сая төгрөгөөс хэтрээгүй тохиолдолд татварын хялбаршуулсан горимоор үйл ажиллагааны нийт орлогын 1 хувиар албан татвар төлж, жилд нэг удаа тайлан гаргах боломжтой болсон.

Хуульд орсон энэ өөрчлөлт тайлагналыг хялбаршуулах эерэг нөлөөлөлтэй байх боловч нөгөө талаасаа зардлын баримтжуулалт шаардахгүй болсноор цахим төлбөрийн баримт /и-баримт/ олголтын үзүүлэлт буурах дам сөрөг нөлөөлөлтэй байна.

Татварын хуулийн шинэчлэлийн үр дүнд нийт хувиараа бизнес эрхлэгч хувь хүний орлогын албан татварын тайлагналт 2019 онд 7 хувь байсан бол 2022 онд 28 хувь болж өссөн ба тэдгээрийн 59 хувь нь хялбаршуулсан горимоор тайлагнасан байна. Үүнээс үзвэл хувь хүний орлогын албан татварын тайланг хялбаршуулсан горимоор тайлагнах сонголтыг хувиараа бизнес эрхлэгчдэд олгосон шийдвэр нь татварын тайлагнал, хамрагдалт, бүртгэлд эерэг нөлөө үзүүлсэн болох нь харагдаж байгаа ч хувиараа бизнес эрхлэгчдийн 72 хувь нь татвараа тайлагнахгүй хэвээр байгаа нь тодорхой хэмжээний далд эдийн засгийг бүрдүүлж байна.

Хүснэгт 13. Үйл ажиллагааны орлого тайлагнасан иргэдийн тайлангийн нэгтгэл мэдээлэл /ТТ-06, ТТ-06-ХГ³

Он	ТТ тоо	Үйл ажиллагааны орлого (тэр.₮)	Үйл ажиллагааны орлогод ногдох татварын ногдол (тэр.₮)	Төлөлт (тэр.₮)	ХХОАТ-Энгийн тайлан				ХХОАТ-Хялбаршуулсан тайлан			
					Тайлан ирүүлсэн иргэдийн тоо	Үйл ажиллагааны орлого (тэр.₮)	Үйл ажиллагааны орлогод ногдох татварын ногдол (тэр.₮)	Төлөлт (тэр.₮)	Тайлан ирүүлсэн иргэдийн тоо	Үйл ажиллагааны орлого (тэр.₮)	Үйл ажиллагааны орлогод ногдох татварын ногдол	Төлөлт (тэр.₮)
2020	104,045	2763.3	14.7	13.3	29,988	2,411.1	11.2	10.0	74,057	352.2	3.5	3.3
2021	97,831	3,682.9	21.7	19.6	44,521	3,246.8	17.3	15.4	53,310	436.1	4.4	4.3
2022	120,092	4,530.8	35.9	32.9	49,482	3,681.6	27.4	24.8	70,610	849.2	8.5	8.1
2023	125,944	5,169.1	53.8	50.9	55,311	3,923.2	41.3	39.3	70,633	1,245.9	12.5	11.6

Монгол Улсын 2023 онд Төсвийн тухай хуулийг дагаж өргөн мэдүүлсэн тус хуульд нэмэлт, өөрчлөлт орж хувиараа бизнес эрхлэгчдийн татвар тайлагнах, төлөх үйл ажиллагааг хялбаршуулан, далд эдийн засгийг бууруулах зорилгоор орлогын босго хамаарахгүй бүх хувиараа бизнес эрхлэгч, татвар төлөгч хувь хүн өөрийн хүсэлтээр хялбаршуулсан горимыг сонгож, үйл ажиллагааны орлогоо тайлагнах боломжийг олгох хуулийн төслийг баталсан.

Хүснэгт 14. ХХОАТ-ын хялбаршуулсан горим сонгож тайлагнах хүсэлт ирүүлсэн татвар төлөгчийн тоо

Он	ХХОАТ-ын ХГ-ын хүсэлт ирүүлсэн ТТТоо	
	Илгээсэн	Зөвшөөрсөн
2020 онд	801	489
2021 онд	13207	10338
2022 онд	24773	20956
2023 онд	38255	31909
2024 онд	57731	48903
Нийт	134767	112595

Дээрхээс дүгнэвэл, 2024 онд татвар төлөгч хувь хүн өөрийн хүсэлтээр хялбаршуулсан горимыг сонгож үйл ажиллагааны орлогоо тайлагнах нийт 57731 хүсэлт илгээсэн нь өмнөх онтой харьцуулахад 19476 буюу 50.9 хувиар нэмэгдсэн байна. Мөн 2024 онд нийт илгээсэн 57731 хүсэлтийн 48903 буюу 84.1 хувийг зөвшөөрсөн байна.

Хуулийн төслийн анхны үзэл баримтлалд хувиараа бизнесийн үйл ажиллагаа эрхэлдэг хувь хүнийг дэмжих, тэдний татвар төлөхтэй холбоотой зардлыг бууруулах, тайлагнах ажиллагааг хялбарчлах зорилгоор хялбаршуулсан татварын тайлагналын болон 1 хувиар албан татвар тооцож төлөх заалтуудыг хуулийн төсөлд тусгасан.

Хуульд бүх төрлийн орлогод албан татвар төлөхөөр хувь хэмжээг тогтоосон боловч цалин хөдөлмөрийн болон үйл ажиллагааны орлогод ногдох хувь хэмжээ зөрүүтэй, мөн цалин хөдөлмөрийн хөлсний орлого нийт ХХОАТ-Х-ийн орлогын 76-78 хувийг бүрдүүлж байхад үйл ажиллагааны орлого 19 хувийг бүрдүүлж байгаа нь татварын шударга байх зарчимд нийцэхгүй байна.

Татварын албанд иргэн, хуулийн этгээдээс 2021 онд төлбөрийн баримт олгоогүй гэх 43,266 гомдол, 2022 онд 33916 гомдол, 2023 онд 24337 гомдол, 2024 онд 18336 гомдол

³ Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сангийн 2024.01.28-ны өдрийн мэдээлэл

ирүүлсэн байна. Энэ нь Үйл ажиллагааны орлогоор албан татвар төлөгч бизнес эрхлэгчид хасагдах зардалгүйгээр борлуулалтын орлогоос 1 хувиар албан татвар төлөх болсонтой холбоотойгоор орлогоо бага болгох, нуун дарагдуулах зорилгоор борлуулалтад төлбөрийн баримт олгохгүй байх сөрөг нөлөө үүсгэж байгааг илтгэж байна.

2019 оны хуулийн төслийн үзэл баримтлалд хувиараа бичил бизнесийн үйл ажиллагаа эрхэлдэг хувь хүнийг дэмжих, тэдний татвар төлөхтэй холбоотой зардлыг бууруулах, тайлагнах ажиллагааг хялбарчлах зорилгоор хялбаршуулсан татварын тайлагналын болон 1 хувиар албан татвар тооцож төлөх заалтуудыг хуулийн төсөлд тусгасан.

Дараах үр дагаврыг үүсгэж байна:

1. Хуульд бүх төрлийн орлогод албан татвар төлөхөөр хувь хэмжээг тогтоосон боловч цалин хөдөлмөрийн болон үйл ажиллагааны орлогод ногдох хувь хэмжээ зөрүүтэй, мөн цалин хөдөлмөрийн хөлсний орлого нийт ХХОАТтХ-ийн орлогын 76-78 хувийг бүрдүүлж байхад үйл ажиллагааны орлого 19.0 хувийг бүрдүүлж байгаа нь татварын шударга байх зарчмыг хангахгүй байна.

2. Татварын албанд иргэн, хуулийн этгээдээс төлбөрийн баримт олгоогүй гэх 43,266 гомдол, 2022 онд 33916 гомдол, 2023 онд 24337 гомдол, 2024 онд 18336 гомдол ирүүлсэн байна. энэ нь Үйл ажиллагааны орлогоор албан татвар төлөгч бизнес эрхлэгчид хасагдах зардалгүйгээр борлуулалтын орлогоос 1 хувиар албан татвар төлөх болсонтой холбоотойгоор орлогоо бага болгох, нуун дарагдуулах зорилгоор борлуулалтад төлбөрийн баримт олгохгүй байх сөрөг нөлөө үүсгэж байгааг илтгэж байна.

Хувь хүний үйл ажиллагааны орлогын албан татварын хувь хэмжээтэй холбоотой асуудлыг АНУ, Канад, Их Британи, Австрали, ХБНГУ, Франц, Шинэ Зеланд, Япон улсад хэрхэн зохицуулдаг талаар судлан үзлээ.

Хүснэгт 15. Үйл ажиллагааны орлогын албан татварын хувь хэмжээ бусад улсын туршлага

№	Улс	Үйл ажиллагааны орлогын албан татварын хувь хэмжээ
1.	АНУ	Татварын хувь хэмжээ: 15.3% байна. Хэрэв жилд 400 доллар ба түүнээс дээш орлого олбол уг орлогод татвар ногдуулна.
2.	Канад	Татварын хувь хэмжээ: 11.9% байна.
3.	Австрали	Татварын хувь хэмжээ: Австралид хувиараа бизнес эрхлэгчид олсон орлогоосоо хамаарч орлогын албан татвар төлөх ёстой. Австралид "бие даасан ажил эрхлэлтийн татвар" гэж байдаггүй ч орлогын албан татварыг ердийн орлогын албан татвар ногдуулдаг зарчмын дагуу ногдуулдаг. Татварын хаалт: 2023 онд хувь хүний татварын хувь хэмжээ орлогоос хамааран 0-45% хооронд хэлбэлздэг. Тэтгэвэр: Хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг хүмүүсийг тэтгэврийн сандаа (тэтгэврийн хуримтлал) оруулахыг дэмждэг боловч 2023 онд 4 доллар болох тодорхой босго хэмжээнээс дээш орлого олохгүй бол энэ нь заавал байх шаардлагагүй.
4.	ХБНГУ	Хувь хэмжээ нь орлогоос хамааран 14% - 45% хүртэл байна.
5.	Франц	Францад хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид орлогын албан татвар болон нийгмийн даатгалын шимтгэлийг хамтад нь төлдөг. Орлогын албан татвар: Хувиараа бизнес эрхлэгчид орлогын албан татварыг нийт орлогоосоо тооцож, 0%-45% хүртэл төлдөг. Босго: Хэрэв та € 10,777 (хувь хүний орлогын үндсэн босго) -аас дээш орлого олбол орлогын албан татвар ногдуулна.
6.	Шинэ Зеланд	Татварын хувь хэмжээ: Шинэ Зеландад хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг хүмүүс орлогын түвшнээс хамааран 10.5% - 39% хооронд хэлбэлздэг стандарт татварын хувь хэмжээгээр орлогын албан татвар төлдөг. АСС (Ослын нөхөн олговрын корпорац): Хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг хүмүүс ажилтай холбоотой ослыг хамардаг АСС-д хувь нэмрээ оруулах шаардлагатай. Шимтгэлийн хувь хэмжээ нь бизнесийн үйл ажиллагаанаас хамаардаг боловч ерөнхийдөө ихэнх салбаруудын хувьд ойролцоогоор 1.39% байдаг.
7.	Япон	Татварын хувь хэмжээ: Японд хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэг иргэд орлогоосоо хамаарч татвар төлдөг бөгөөд хөрөнгө орлогын мэдүүлгээ өгөх шаардлагатай. Орлогын албан татвар: Хувь хүний орлогоос хамааран хувь хүн 5%-45% хооронд хэлбэлздэг. Эрүүл мэнд, тэтгэврийн шимтгэл: Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид Үндэсний эрүүл мэндийн даатгал, Үндэсний тэтгэврийн системээр дамжуулан эрүүл мэндийн даатгал, тэтгэврийн төлөвлөгөөнд хувь нэмэр оруулах ёстой. Босго: Хэрэв таны орлого 2023 онд 380,000¥ орчим байх үндэсний хөнгөлөлтөөс дээш байвал та татвараа мэдүүлэх ёстой.

Дээрхээс дүгнэвэл, хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийн татвар нь ерөнхийдөө орлогын албан татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэлийг нь хамардаг бөгөөд хувь хэмжээ нь улс орон бүрд өөр өөр байна.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 2. ХХОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлд заасан албан татварын чөлөөлөлттэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Үнэлгээ:

Хувь хүний орлогын албан татварын чөлөөлөлт нь татварын хуульд заасан тодорхой орлогын хэсгийг, эсвэл бүхэлд нь татвараас чөлөөлөх эрх зүйн арга хэмжээ юм. Харин хувь хүний орлогын албан татварын хөнгөлөлт нь татвар төлөгчийн орлогоос тодорхой хэмжээний татварыг хасаж, бууруулах арга хэмжээ юм.

Хувийн орлогын албан татвар нь татвар төлөгч, хамрах хүрээ, татвар ногдох зүйл, хөнгөлөлт чөлөөлөлт, хувь хэмжээ гэсэн үндсэн бүтэцтэй байна.⁴

Монгол Улсын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн бодлогыг дараах байдлаар ангилна. Үүнд:

- Нийгэм хамгааллын;
- Байгаль орчны тэнцвэрт байдлыг хангах;
- Боловсролыг дэмжих;
- Санхүүгийн зах зээлийг дэмжих;
- Бүс нутгийн хөгжлийг дэмжих гэсэн ерөнхий 5 чиглэлээр бодлого хэрэгжүүлж байна гэж үзэж болох юм.

Татварын ерөнхий хуулийн 10 дугаар зүйл 10.1-д “Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт дараах хэлбэртэй байна.

- 10.1.1. ногдуулсан татварыг хорогдуулах;
- 10.1.2. татварын хувь, хэмжээг бууруулах;
- 10.1.3. тогтоосон доод хэмжээнд хүрээгүй орлого, хөрөнгө, бараа, ажил, үйлчилгээг татвараас чөлөөлөх;
- 10.1.4. татвар төлөгчийг татвараас чөлөөлөх;
- 10.1.5. татвар ногдох зүйлийн зохих хэсгийг татвараас чөлөөлөх;
- 10.1.6. татварын хууль тогтоомжид заасан бусад.
- 10.2. Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдлүүлэх асуудлыг тухайн төрлийн татварын хуулиар нарийвчлан зохицуулах бөгөөд хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдлүүлэх үйл ажиллагааны журмыг санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална. гэсэн ерөнхий зохицуулалттай бөгөөд харин салбар хуулиудаар тухайн төрлийн албан татвараас чөлөөлөх, хөнгөлөх харилцааг дэлгэрэнгүй зохицуулжээ.

Мөн хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12.1.12-т татвар төлөгчийн эрхийн тухай “татварын хууль тогтоомжид заасан хөнгөлөлт эдлэх, татвараас чөлөөлөгдөх” гэж заасан бол 15 дугаар зүйлийн 15.1-д татварын ...хөнгөлөлт чөлөөлөлт эдлэх...хөөн хэлэлцэх хугацаа 4 жил байхаар, 29 дүгээр зүйлийн 29.5-д тайлагнах үүргийг “Хууль тогтоомжийн дагуу татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтөд хамрагдах татвар төлөгч татварын тайлан тушаах үүргээс чөлөөлөгдөхгүй бөгөөд уг татварын тайлан нь түүнийг тухайн төрлийн татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтөд хамруулах үндсэн баримт болно.” гэж заасан байна.

Дэлхийн банкны Төсвийн зардлын тойм судалгаанд Монгол Улсын татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн тоо их байгаа нь татвараас зайлсхийх арга зам болох эрсдэлтэй, мөн татварын бааз суурийг хумьж буйг дурдсан байдаг.

Манай улсын ХХОАТХ-ийн 5 дугаар бүлэгт ХХОАТ-ын хөнгөлөлт, чөлөөлөлттэй холбоотой харилцааг зохицуулсан бөгөөд тус хуулийн 22 дугаар зүйлд нийт 9 төрлийн орлогыг татвараас чөлөөлөхөөр, харин 23 дугаар зүйлд 13 төрлийн орлогод ногдсон албан татварыг тодорхой хувиар хөнгөлөхөөр заажээ.

Өөрөөр хэлбэл, манай улсад 2024 оны байдлаар ХХОАТ-ын 21 төрлийн хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн заалт хүчин төгөлдөр үйлчилж байна.

ХХОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлд албан татвараас чөлөөлөхөөр заасан 9 төрлийн орлогоос 2020-2023 онд тус хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.1.3-т “гамшгийн үед олон улсын байгууллага, гадаад улсын Засгийн газар, хуулийн этгээд, иргэнээс Монгол Улсын Засгийн газар болон орон нутгийн байгууллага, хуулийн этгээд, иргэнд үзүүлж байгаа тусламж” гэж, 22.1.8-д “энэ хуулийн 5.9-д заасан хувь хүний цалин, нэмэгдэл” гэж, 22.1.9-д “энэ хуулийн 22.1.8-д заасан гадаадын иргэн, түүний гэр бүлийн гишүүний гадаад улсад олсон орлого” гэж, мөн зүйлийн 22.1.10-т “гэр хорооллыг орон сууцжуулах ажилд зориулан гэрээний дагуу газар эзэмших, ашиглах, өмчлөх эрхээ гэр хорооллыг орон сууцжуулах үйл ажиллагааг

⁴ Мөн тэнд, 102 дахь тал.

хэрэгжүүлэгч байгууллагад борлуулсан, шилжүүлснээс олсон орлого” гэж заасан дээрх 4 үндэслэлээр албан татвараас чөлөөлөгдсөн орлогын талаар мэдээлэл байхгүй.

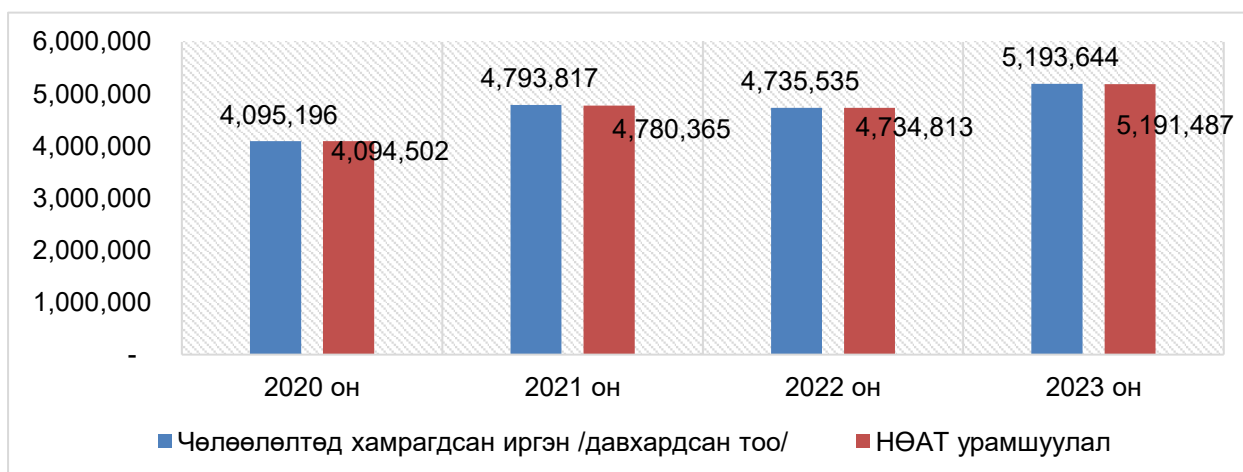
Дээрхээс дүгнэвэл, 2020-2023 онд албан татвараас чөлөөлөх 9 төрлийн орлогоос иргэд 5 төрлийн орлого олж албан татварын чөлөөлөлтөд хамрагдсан байна.

Хүснэгт 16. Албан татварын чөлөөлөлтөд хамрагдсан иргэд, давхардсан тоогоор (2020-2023 он)

Утга	2020 он	2021 он	2022 он	2023 он
Чөлөөлөлтөд хамрагдсан иргэн /давхардсан тоо/	4,095,196	4,793,817	4,735,535	5,193,644
НӨАТ-ын урамшуулал	4,094,502	4,780,365	4,734,813	5,191,487
НӨАТ-ын урамшууллын эзлэх хувь	99,98	99,72	99,98	99,96

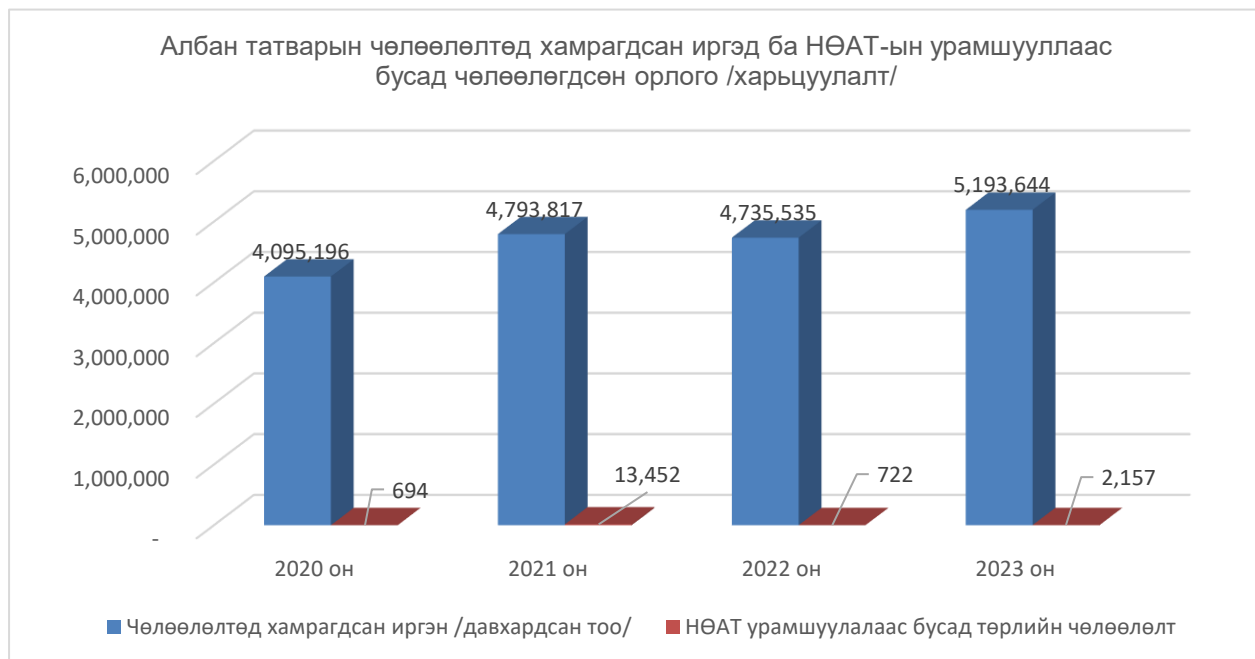
2023 онд албан татварын чөлөөлөлтөд давхардсан тоогоор нийт 5,193,644 иргэн хамрагдсанаас 5,191,487 нь НӨАТ-ын урамшууллын орлогод хамаарч чөлөөлөлтөд хамрагдсан бол үлдсэн 2157 нь хуульд заасан бусад 4 үндэслэлээр албан татвараас чөлөөлөгдсөн байна.

График 3. Албан татварын чөлөөлөлтөд хамрагдсан иргэд ба НӨАТ-ын урамшууллын орлого /харьцуулалт/

Албан татварын чөлөөлөлтөд хамрагдсан иргэний тоо, хувийн жингээр авч үзвэл ХХОАТ-ын чөлөөлөлт эдэлсэн нийт иргэдийн дийлэнх буюу 99.72-99.98 хувь нь нэмэгдсэн өртгийн албан татварын урамшууллын орлого гэх үндэслэлээр албан татвараас чөлөөлөгдсөн иргэд байна.

График 4. Албан татварын чөлөөлөлтөд хамрагдсан иргэд ба НӨАТ-ын урамшууллын орлого /харьцуулалт/

Хуульд заасан бусад 8 үндэслэлээр /Үүнээс 4 үндэслэлээр албан татвараас чөлөөлөгдсөн орлого бүртгэгдээгүй/ орлогыг албан татвараас чөлөөлөх зохицуулалтад хамрагдсан иргэд 2020 онд 0,02 хувь, 2021 онд 0,28 хувь, 2022 онд 0,02 хувь, 2023 онд 0,04 хувийг тус тус эзэлж байна.

Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтөөр дамжуулан олон төрлийн бодлого арга хэмжээг хэрэгжүүлэх боломжтой ба цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлогоос дараах орлогууд ХХОАТ-ын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтөд хамрагдаж байна.

Хүснэгт 17. ХХОАТ-аас чөлөөлөгдсөн орлогын мэдээлэл (сая төгрөг), 2023 он

№	ХХОАТ-аас чөлөөлөгдсөн орлогын мэдээлэл	Татвар төлөгчийн тоо	Мөнгөн дүн /сая төгрөг/
1	Хууль тогтоомжид тусгайлан заасны дагуу олгож байгаа тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөр, үзүүлж байгаа хөнгөлөлт, нөхөн олговор болон нэг удаагийн буцалтгүй тусламж.	1,434	57,170.9
2	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хувь хүний орлого	666	41,051.5
3	Гамшгийн үед олон улсын байгууллага, гадаад улсын Засгийн газар, хуулийн этгээд, иргэнээс Монгол Улсын Засгийн газар болон орон нутгийн байгууллага, хуулийн этгээд, иргэнд үзүүлж байгаа тусламж;	0.0	0.0
4	Засгийн газар, Монгол Улсын Хөгжлийн банкны өрийн бичиг (бонд)-ийн төлбөр, хүү, анз	27	148.1
5	Гэр бүлийн тухай хуулийн 3.1.4-т заасан этгээд хоорондоо газар эзэмших, ашиглах эрхийн гэрчилгээгээ үнэ төлбөргүйгээр шилжүүлэх замаар олсон орлого	30	1,191.3
6	Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын урамшууллын орлого; /ТТ-ийн тоо давхардсан дүнгээр/	5,191,487	345,873.8
7	Энэ хуулийн 5.9-д заасан хувь хүний цалин, нэмэгдэл; /Монгол Улсад суугаа гадаад улсын дипломат төлөөлөгчийн болон консулын газар, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага, түүний төрөлжсөн салбарт томилогдон ажиллаж байгаа гадаадын иргэн, түүний гэр бүлийн гишүүн	0.0	0.0

	нь Монгол Улсад байнга оршин суугч албан татвар төлөгчид хамаарахгүй./		
8	Энэ хуулийн 22.1.8-д заасан гадаадын иргэн, түүний гэр бүлийн гишүүний гадаад улсад олсон орлого.	0.0	0.0
9	Гэр хорооллыг орон сууцжуулах ажилд зориулан гэрээний дагуу газар эзэмших, ашиглах, өмчлөх эрхээ гэр хорооллыг орон сууцжуулах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэгч байгууллагад борлуулсан, шилжүүлснээс олсон орлого.	0.0	0.0

2022 онд нийт 4,735,535 иргэний 393,9 тэрбум төгрөгийн татвар ногдох орлогыг ХХОАТ-аас чөлөөлсөн байна. Харин 2023 онд нийт 5,193,644 иргэний 445,4 тэрбум төгрөгийн татвар ногдох орлогыг ХХОАТ-аас чөлөөлсөн нь өмнөх онтой харьцуулахад татвар төлөгчийн тоо 458,109 буюу 9,6 хувиар, татвар ногдох орлого 51,5 тэрбум буюу 13.1 хувиар тус тус өссөн байна.

Татварын хууль тогтоомжид тусгайлан заасны дагуу олгож байгаа тэтгэвэр, тэтгэмж, төлбөр, үзүүлж байгаа хөнгөлөлт, нөхөн олговор болон нэг удаагийн буцалтгүй тусламж, хөгжлийн бэрхшээлтэй хувь хүний орлогын чөлөөлөлт нь нийт ХХОАТ-аас чөлөөлөгдсөн орлогын 12.8 хувийг эзэлж байна.

ХХОАТ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1-д заасан албан татвараас чөлөөлөх 9 үндэслэлээс тус хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.1.3, 22.1.6 заалтуудыг нарийвчлан судлан үзэхэд дараах байдал тогтоогдсон. Үүнд:

1. Энэ хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.1.3-т “Гамшгийн үед олон улсын байгууллага, гадаад улсын Засгийн газар, хуулийн этгээд, иргэнээс Монгол Улсын Засгийн газар болон орон нутгийн байгууллага, хуулийн этгээд, иргэнд үзүүлж байгаа тусламжийн орлогыг” албан татвараас чөлөөлөхөөр заасан бөгөөд хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш энэ заалтын дагуу чөлөөлөгдсөн орлогын талаар мэдээлэл байхгүй.

2. Энэ хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.1.6-д “Гэр бүлийн тухай хуулийн 3.1.4-т заасан этгээд хоорондоо газар эзэмших, ашиглах эрхийн гэрчилгээгээ үнэ төлбөргүйгээр шилжүүлэх замаар олсон орлого” гэж заажээ.

Харин тус хуулийн 10 дугаар зүйлийн 10.1.2-т “газар эзэмших, ашиглах эрх болон бусад биет бус хөрөнгө борлуулсан, шилжүүлсний орлого;” гэж заасан бөгөөд энэхүү зохицуулалтад тусгагдсан “биет бус хөрөнгө борлуулсан шилжүүлсний орлого” гэдгийг тус хуулийн 10.2-т “Биет бус хөрөнгө борлуулсан, шилжүүлсний орлогод албан татвар төлөгч өөрийн эдийн бус хөрөнгө өмчлөх эрхийг хуульд заасны дагуу бусдад шилжүүлснээс олсон орлогыг хамааруулна.” гэж тайлбарлан зохицуулжээ.

ХХОАТ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1.6-д албан татвараас чөлөөлөгдөхөөр заасан “Гэр бүлийн тухай хуулийн 3.1.4-т заасан этгээд хоорондоо газар эзэмших, ашиглах эрхийн гэрчилгээгээ үнэ төлбөргүйгээр шилжүүлэх замаар олсон орлого”-ыг тус хуулийн 10.3-т шинээр “Гэр бүлийн тухай хуулийн 3.1.4-т заасан этгээд хоорондоо газар эзэмших, ашиглах эрхийн гэрчилгээгээ үнэ төлбөргүйгээр шилжүүлсэн бол энэ хуулийн 10.1.2-т заасан орлогод хамаарахгүй” гэж зохицуулан, тус хуулийн 22.1.6-д заасан зохицуулалтыг хасах нь оновчтой байна. Ингэж өөрчилснөөр хуулийн заалт, зохицуулалтын уялдаа бүрэн хангагдаж найруулгын хувьд илүү оновчтой болох юм.

Хүснэгт 18. ХХОАТ-ын чөлөөлөлтөд хамрагдсан иргэдийн тоон харьцуулалт (2020-2023 он)

Он	Нийт			НӨАТ урамшуулал		
	Нийт	Өсөлт	Өсөлт /бууралт/-ийн хувь	Нийт	Өсөлт /бууралт/	Өсөлт /бууралт/-ийн хувь
2020	4,095,196.00			4,094,502		

2021	4,793,817.00	698,621.00	17.1	4,780,365	685,863	16.8
2022	4,735,535.00	-58,282.00	-0.1	4,734,813	-45,552	-1.0
2023	5,193,644.00	458,109.00	9.7	5,191,487	456,674	9.6

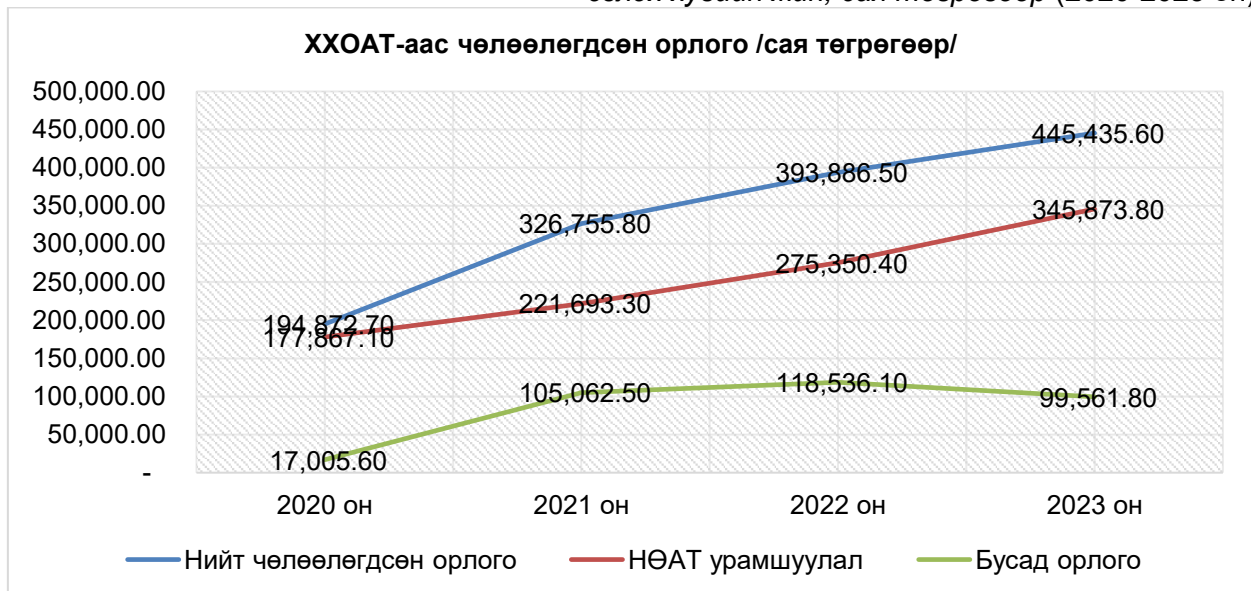
2021 онд албан татварын чөлөөлөлтөд хамрагдсан иргэдийг өмнөх онтой харьцуулахад 17,1 хувь өссөн бол 2022 онд 0,1 хувь буурсан, харин 2023 онд 9,7 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 19. ХХОАТ-аас чөлөөлөгдсөн орлого, сая төгрөгөөр (2020-2023 он)

Утга	2020 он	2021 он	2022 он	2023 он
Нийт чөлөөлөгдсөн орлого	194,872.70	326,755.80	393,886.50	445,435.60
НӨАТ урамшуулал	177,867.10	221,693.30	275,350.40	345,873.80
Бусад орлого	17,005.60	105,062.50	118,536.10	99,561.80
22.1.7 /НӨАТ урамшуулал-хувь/	91.27	67.85	69.91	77.65

2020-2023 онд ХХОАТ-аас чөлөөлөгдсөн нийт орлогын хэмжээ тогтмол өссөн байна. Тухайлбал, 2023 оны нийт чөлөөлөгдсөн орлогыг өмнөх онтой харьцуулахад 51,5 тэрбум төгрөг буюу 13,1 хувь өссөн үзүүлэлттэй байх бөгөөд нийт чөлөөлөгдсөн орлогын 77,65 хувь нь НӨАТ-ын урамшууллын орлого байна.

График 5. Албан татвараас чөлөөлөгдсөн орлогод НӨАТ-ын урамшууллын эзлэх хувийн жин, сая төгрөгөөр (2020-2023 он)

2020-2023 онд ХХОАТ-ын нийт чөлөөлөгдсөн орлогын дийлэнх хувийг ХХОАТтХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1.7-д “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын урамшууллын орлого” эзэлж байна. Тухайн онуудад нийт чөлөөлөгдсөн орлогын дунджаар 76,67 хувь нь нэмэгдсэн өртгийн албан татварын урамшууллын орлого байна.

Хувь хүний орлогын төрөлд хамаарах нийт тайлагнасан орлогын дүнд чөлөөлөгдсөн орлогын дүн, эзлэх хувийг тооцож үзэхэд дараах байдалтай байна.

Хүснэгт 20. Тайлагнасан нийт татвар ногдох орлого ба татвар чөлөөлөгдөх орлого тэрбум төгрөгөөр, (2020-2023 он)

Утга	2020 он	2021 он	2022 он	2023 он
Тайлагнасан нийт татвар ногдох орлого	15,309.7	17,116.8	20,964.4	26,792.1
Үүнээс албан татвараас чөлөөлөгдсөн орлого	194.9	326.8	393.9	445.4
Хувь	1.27	1.91	1.88	1.66

2020-2023 онд тус хуулийн 22 дугаар зүйлд заасан албан татвараас чөлөөлөхтэй холбоотой 9 төрлийн орлогын албан татвараас 4 төрлийн орлогын албан татварт чөлөөлөлт эдлээгүй харин чөлөөлөлт эдэлсэн үлдсэн 5 төрлийн орлогын албан татварын зохицуулалтаас тус хуулийн 22.1.7-д заасан “нэмэгдсэн өртгийн албан татварын урамшууллын орлого” гэх үндэслэлд нийт албан татвараас чөлөөлөгдсөн иргэдийн 99,9 хувь нь, нийт албан татвараас чөлөөлөгдсөн орлогын 76,67 хувь нь хамаарч байна.

Тус хуулийн 22.1.10-т “гэр хорооллыг орон сууцжуулах ажилд зориулан гэрээний дагуу газар эзэмших, ашиглах, өмчлөх эрхээ гэр хорооллыг орон сууцжуулах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэгч байгууллагад борлуулсан, шилжүүлснээс олсон орлого”-ыг албан татвараас чөлөөлөхөөр заасан бөгөөд энэ заалтыг 2023 оны 12 дугаар сард хуульд оруулсан, үр дагавар нь 2024 оны тайлан нэгтгэгдэж дууссаны дараа л харагдах учир аливаа үнэлэлт дүгнэлт өгөх боломжгүй юм.

Хувь хүний орлогын албан татварын чөлөөлөлттэй холбоотой асуудлыг Франц, Сингапур, Шинэ Зеланд, Словени, Финланд, АНУ, БНСУ, Болгар улсад хэрхэн зохицуулдаг талаар судлан үзлээ.

Хүснэгт 21. Албан татварын чөлөөлөлттэй холбоотой бусад улсын туршлага

Д/д	Улс	Татвараас чөлөөлөх орлогын төрөл /Тоо/
1	Франц	1. Мэргэжлийн орлого олохтой холбоотой зардал 2. Хөдөлмөр эрхлэлтийн зардал /тэтгэврийн хуримтлал/ 3. Олгосон тэтгэмж 4. Гэр бүлийн зардал 5. Хүүхэд асрах зардал /нэг хүүхдэд ногдох зардлын дээд хэмжээ 3500 евро хүртэл/ 6. Орон сууцтай холбоотой 7. Өв залгамжлал, хандив тусламжийн зардал 1. Цагаачлалын урамшуулал /Франц улсад мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулахтай шууд холбоотой нэмэлт төлбөр / 2. Ажил олгогчийн гадаадад явуулсан үйл ажиллагаатай холбоотой хэсэг /цалин/ 3. Хөдлөх хөрөнгөөс олсон гадаад эх үүсвэрийн орлогын 50%; 4. гадаад эх үүсвэрээс олсон оюуны болон үйлдвэрлэлийн өмчийн тодорхой бүтээгдэхүүний орлогын 50%; 5. гадаадын үнэт цаасны борлуулалт болон компанийн эрхийн орлогын 50%
2	АНУ	1.Хүүхдийн тэтгэмж /бага насны болон насанд хүрсэн/ 2. Эцэг эх, өвөө, эмээдээ олгосон тэтгэмж 3.Салсан эхнэр/нөхөртөө олгосон тэтгэмж 4.Өндөр настай хүнд тусламж үзүүлсэн зардал /75-аас дээш насны хүнд хоол хүнс, орон сууцны түрээсийн төлбөрийн дэмжлэг үзүүлсэн зардал/
3	Сингапур	1.Бага орлоготой буюу 20,000 Сингапур доллароос доош орлоготой иргэдийг албан татвараас чөлөөлнө 2.Гэр бүлтэй холбоотой зардал 3.Гадаадад хөдөлмөр эрхлэхтэй холбоотой зардал 4.Ахмад настнуудад үзүүлсэн тусламж 5.Зарим төрлийн мэргэжил, гарааны бизнесийг татвараас чөлөөлнө.
4	Өмнөд Солонгос	1. Хувь хүний орлогын албан татвараас чөлөөлөх 2. Татварын хөнгөлөлт 3. Тусгайлсан суутгал, тэтгэмж 4. Зарим төрлийн хөрөнгийн орлогын чөлөөлөлт 5. Бага орлоготой иргэдийн албан татварын хөнгөлөлт 6. Зарим гадаад иргэдийг албан татвараас чөлөөлөх

5	Шинэ Зеланд	1.\$14,000-с доош орлоготой иргэдийн албан татварын хувь 10,5% байна. 2.Ажилтны KiwiSaver буюу тэтгэврийн хөнгөлөлтийн дансанд 3%-ийг хуримтлуулдаг. 3.Бага, дунд орлоготой гэр бүлүүдэд үзүүлэх хөнгөлөлт /хүүхэд өсгөх зардлыг бууруулахад зориулсан/ 4.Хувиараа бизнес эрхлэгчдийн татвар ногдох орлогыг бууруулах, зардалд тооцох 5.Орон сууцны зээлийн хүүгийн хасалт 6.Хүүхэд харах үйлчилгээний дэмжлэг 7.Зарим төрлийн албан татвараас чөлөөлөх 8.Гэр бүл, хамааралтай этгээдэд үзүүлсэн тусламж 9.Хөрөнгийн орлогын албан татвараас чөлөөлөх 10.Оршин суугч бус татвар төлөгчийг зарим төрлийн албан татвараас чөлөөлдөг
6	Словени	1. цалин, хөдөлмөр хөлс, 2. үйл ажиллагааны орлого /бизнесийн/, 3. хөрөнгийн орлого, 4. түрээсийн орлого, 5. тэтгэмж, 6. бусад орлого
7	Финланд	Бага орлоготой хүмүүст зориулсан татварын хөнгөлөлт Тогтоосон хязгаараас доогуур орлоготой иргэдийг албан татвараас чөлөөлнө. 1 хүнд 17,000 орчим еврогийн хөнгөлөлт үзүүлнэ.
8	Болгар	1. Татварын жилийн хугацаанд худалдах, солилцохоос олсон орлого: худалдан авсан өдрөөс эхлэн худалдах, солих хооронд гурваас дээш жил өнгөрсөн бол нэг үл хөдлөх орон сууц 2. Хөдлөх эд хөрөнгийг худалдах, солилцохоос олсон орлого, үүнд: худалдан авсан өдрөөс худалдах, солих хугацаа нэг жилээс бага бол зам, агаарын хөлөг, усан тээврийн хэрэгсэл; 3. Урлагийн бүтээл, цуглуулга, эртний эдлэл; 4. хувьцаа, хувьцаа, нөхөн төлбөрийн хэрэгсэл, хөрөнгө оруулалтын бонд болон бусад санхүүгийн хөрөнгө, түүнчлэн гадаад валютын арилжааны орлого; 5. санхүүгийн хэрэгслийг захиран зарцуулах орлого; 6. шинэ хувьцаа, хувьцаа хэлбэрээр хуваарилагдсан арилжааны компаниудын ашиг буюу өөрийн хөрөнгийн бусад эх үүсвэр, түүнчлэн одоо байгаа хувьцаа, хувьцааны нэрлэсэн үнийг өсгөх хэлбэрээр хуваарилагдсан ашиг буюу өөрийн хөрөнгийн бусад эх үүсвэр; 7. нөхөн олговор олгох хэрэгсэл, хөрөнгө оруулалтын бондыг худалдсан, солилцсоны улмаас эрх зүйн актын дагуу нөхөн төлбөр авсан этгээдийн орлого; 8. Болгар эсвэл гадаадад албан журмын даатгалын орлого; 9. нэмэлт тэтгэвэр авах эрх олж авсны дараа сайн дурын нэмэлт даатгалын орлого; даатгалын гэрээгээр хүлээн авсан техникийн нөөцийн хөрөнгө оруулалтаас олсон орлого; даатгуулагчийн хувийн дансанд байршуулсан тэтгэврийн даатгалын сангийн хөрөнгийн хөрөнгө оруулалтаас олсон орлого; 10. Европын холбооны гишүүн улс эсвэл Европын эдийн засгийн бүсийн хэлэлцээрт оролцогч өөр улсад байгуулсан хадгаламжийн хүүгийн орлого:

Дээрхээс дүгнэвэл, бусад улс орнууд ихэвчлэн гэр бүл, хувь хүний амьжиргааг дэмжих чиглэлээр бага орлоготой сегментэд чиглэсэн бодлого хэрэгжүүлж зарим орлогыг албан татвараас чөлөөлөх хуулийн зохицуулалттай байна. Эдгээр улсуудад ямар нэг үйл ажиллагаа, эсвэл бизнесийн чиглэлийг сонгон авч татвараас чөлөөлсөн зүйл байдаггүй нь татварын тэгш байх зарчмыг алдагдуулна гэж үздэгтэй холбоотой байна.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 3. ХХОАТХ-ийн 23 дугаар зүйлд заасан албан татварын хөнгөлөлттэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Үнэлгээ:

Татвар гэж төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах санхүүжилтийг бүрдүүлэхэд зориулагдсан тухайн татвар төлж буй этгээдээс ямар нэгэн хариу шаардлага тавихгүйгээр гүйцэтгэх үүрэг бүхий мөнгөн төлбөр⁵ юм.

Татварын хамгийн эхний зорилго нь төрийн үйл ажиллагааг санхүүжүүлэхэд шаардлагатай хөрөнгийг бий болгоход чиглэж ирсэн бол орчин үед зохицуулах, хянах, нийгмийн гэсэн хандлага руу чиглэж байна. Татварын тусламжтайгаар нийтийн буюу төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлж түүнд шаардагдах зардлыг санхүүжүүлдэг. Тухайлбал,

- Төрийн албан хаагчдыг цалинжуулах;
- Ялгаатай байдлыг арилгахын тулд нийгмийн ядуу хэсэг рүү чиглэсэн төрийн халамжийг санхүүжүүлэх;
- Соёлын арга хэмжээ болон эрдэм шинжилгээ судалгаа, боловсрол болон сурган хүмүүжүүлэх үйл ажиллагааг дэмжих санхүүжүүлэх;
- Дэд бүтцийг барьж байгуулах, засаж сайжруулах, хадгалах хамгаалах ажиллагааг санхүүжүүлэх;
- Батлан хамгаалах цэрэг армийн зардлыг санхүүжүүлэх гэх мэт.⁶

Харин зохицуулах зорилго нь төр татвараар дамжуулан иргэдийн хувьд тодорхой аж ахуй эрхлэхийг дэмжих эсвэл хязгаарлах боломжтой байдаг.⁷

Татварын ерөнхий газар (ТЕГ)-аас ХХОАТ-ын зохицуулалтын үүргийг хангах мөн эдийн засгийн өндөр өсөлтийг тогтвортой хадгалах, боловсрол, эрүүл мэнд, шинжлэх ухаан, технологи, байгаль орчны тогтвортой хөгжлийг дэмжиж, дундаж болон эмзэг давхаргын амьдралын доод түвшнийг (орон сууц, сурах, хөдөлмөр эрхлэлт гэх мэт) хангах, орлогын ялгаварт байдлыг багасгах зорилтын хүрээнд хувь хүний орлогын төрөл болон бараа, үйлчилгээг татвараас хөнгөлж, чөлөөлж байна.

ХХОАТХ-ийн 23 дугаар зүйлд 13 төрлийн орлогод ногдох албан татварын тодорхой хувиар хөнгөлөхөөр хуульчилжээ.

Хүснэгт 22. Монгол Улсын ХХОАТ-ын тухай хуульд заасан цалин, хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогод үзүүлэх хөнгөлөлт

Албан татвар ногдуулах жилийн орлогын хэмжээ (төгрөг)	Хөнгөлөлтийн хэмжээ (төгрөг)
0 - 6,000,000 хүртэл	240,000
6,000,000 - 12,000,000 хүртэл	216,000
12,000,000 - 18,000,000 хүртэл	192,000
18,000,000 - 24,000,000 хүртэл	168,000
24,000,000 - 30,000,000 хүртэл	144,000
30,000,000 - 36,000,000 хүртэл	120,000
36,000,000 ба түүнээс дээш	-

⁵ П.Одгэрэл, Татварын эрх зүйн ерөнхий анги /Захиргааны ерөнхий хууль ба Татварын ерөнхий хууль/, 18 дахь тал.

⁶ Мөн тэнд, 15 дахь тал.

⁷ Мөн тэнд.

График 6. Хөнгөлөгдсөн албан татварын дүн, сая төгрөгөөр (2020-2023 он)

2020-2023 онд нийт хөнгөлөгдсөн албан татварын хэмжээ жил бүр өссөн үзүүлэлттэй байна.

2023 онд нийт хөнгөлөгдсөн албан татвар 194,372,95 сая төгрөг байснаас 115,377,10 сая төгрөг буюу 59,36 хувь нь цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлогод хамаарч байна.

Түүнчлэн, 2022 онд ХХОАТ-ын тайланг 322.1 мянган иргэн ирүүлснээс 55.6 мянган иргэн буюу 17.2 хувь нь татварын хөнгөлөлтөд хамрагдаж, 64.5 тэрбум төгрөгийн татварыг буцаан олгосон байна. Харин 2023 онд 302.7 мянган иргэн тайлан ирүүлснээс 54.2 мянган иргэн буюу 17.9 хувь нь татварын хөнгөлөлтөд хамрагдаж, 78.6 тэрбум төгрөгийн татварыг буцаан олгосон байна. Энэ нь өмнөх онтой харьцуулахад тайлан ирүүлсэн татвар төлөгч 19,363 буюу 9.6 хувиар, хөнгөлөлт эдэлсэн татвар төлөгч 1,393 буюу 2.5 хувиар тус тус буурсан бол буцаан олгосон дүн 14,096.5 тэрбум төгрөгөөр өссөн үзүүлэлттэй байна.

Тухайлбал, 2023 онд хувьдаа анх удаа орон сууц худалдан авсан болон барьсан 35,331 иргэнд 69.3 тэрбум төгрөг, төрсөн болон үрчлэн авсан хүүхдийн сургалтын төлбөр төлсөн 18,844 иргэнд 9.3 тэрбум төгрөгийн татварын буцаан олголтыг тус тус олгосон байна.

Үүнээс төрсөн болон үрчлэн авсан хүүхдийн сургалтын төлбөр төлсөн иргэдэд олгосон татварын буцаан олголтыг хэр үр ашигтай бөгөөд хүртээмжтэй олгосныг энгийн тооцоолол хийж үзэхэд:

2023 оны байдлаар 145,345 суралцагч их, дээд сургууль, коллежид суралцдаг ба үүнээс 18,844 суралцагч буюу 12.9 хувь нь сургалтын төлбөрийн татварын буцаалт авах хүсэлт гаргасан бөгөөд нэг суралцагчийн дундаж сургалтын төлбөр 4.4⁷ сая төгрөг байна. Хэрэв бүх суралцагчид татварын буцаалт хүлээн авах хүсэлт гаргавал нийт 630.0 гаруй тэрбум төгрөгийн буцаан олголт шилжүүлэх шаардлагатай болно. Энэ нь 2023 онд олгосон татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн буцаалтаас ойролцоогоор 15 дахин их байна.

Хүснэгт 23. ХХОАТ-аас хөнгөлөлт эдэлсэн орлогын мэдээлэл (сая төгрөг), 2023 он⁸

№	ХХОАТ-аас хөнгөлөлт эдэлсэн орлогын мэдээлэл	Татвар төлөгчийн тоо	Мөнгөн дүн /сая төгрөг/
1	Цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлогод ногдуулах албан татварын хөнгөлөлт	978,624	115,377.1
2	Донорын олговор, Даатгалын нөхөн төлбөр, Монгол Улсын төрийн шагнал, Засгийн газрын шагнал, Монгол Улсын ардын болон гавьяат цолтны шагнал, шинжлэх ухааны нээлтийн шагналын орлогод ногдох татварын хөнгөлөлт	0.0	0.0
3	Үр тариа, төмс, хүнсний ногоо, түүний үр, жимс жимсгэнэ, түүний үр, суулгац гэх мэт тэжээлийн ургамал, модны суулгац үйлдвэрлэсэн болон тариалсан аж ахуй нэгжийн тухайн бүтээгдэхүүнээс олсон орлогод ногдох албан татварын хөнгөлөлт	59	92.4
4	Өөрийн хэрэгцээнд зориулан нар, салхи, газрын гүний дулааны болон бусад сэргээгдэх эрчим хүчний тоног төхөөрөмж, нүүрснээс хагас коксожсон түлш, хийн болон шингэн түлш гарган авах тоног төхөөрөмж, стандартад нийцсэн зуух, нам даралтын зуух, дулаалгын материал, цахилгаан болон хийн халаагуур худалдан авсан бол баримтаар нотлогдож байгаа төлбөртэй тэнцэх орлогод ногдох албан татварын хөнгөлөлт	12	5.6
5	Соёлын өвийг хамгаалах, сэргээн засварлахад зориулж өгсөн баримтаар нотлогдож байгаа хандивтай тэнцэх тухайн жилийн орлогод ногдох албан татварын хөнгөлөлт	1	0.9
6	Улаанбаатар хотоос 500 км-ээс хол алслагдсан аймаг, суманд оршин суудаг, тухайн орон нутагт бүртгэлтэй Монгол Улсын иргэн албан татвар төлөгчийн орлогод ногдох албан татварын хөнгөлөлт	0.0	0.0
7	Монгол Улсын иргэн хувьдаа, анх удаа орон сууцны барилга барьсан, эсхүл орон сууц худалдан авсан бол ийнхүү орон сууцны барилга барьсан, эсхүл орон сууц худалдан авахад зарцуулсан хөрөнгөтэй тэнцэх хэмжээний орлогод ногдох албан татварын хөнгөлөлт	35,331	69,294.1
8	Татвар төлөгчийн төрсөн, дагавар, үрчилж авсан хүүхэд болон асран хамгаалагчаар тогтоогдсон асрамж, дэмжлэгт байгаа хүүхэд оюутан, эсхүл суралцагчаар элсэн суралцаж байгаа тохиолдолд түүний анхны бакалаврын болон дипломын мэргэжил эзэмших сургалтын хугацаанд тухайн татварын жилд төлсөн, баримтаар нотлогдож байгаа сургалтын төлбөртэй тэнцэх орлогод ногдох албан татварын хөнгөлөлт	18,844	9,357.4

Дээрх тоон мэдээллээс дүгнэвэл, 2023 онд нийт 1,032,871 иргэн 194,127,5 сая төгрөгийн албан татварын хөнгөлөлт эдэлсэн байна.

2022 онд нийт 1,283.2 мянган иргэний 191.1 тэрбум төгрөгийн татвар ногдох орлогод ХХОАТ-ын хөнгөлөлтийг олгосон бол 2023 онд 1,032.9 мянган иргэний 194.1 тэрбум төгрөгийн татвар ногдох орлогод ХХОАТ-ын хөнгөлөлтийг олгосон нь өмнөх онтой харьцуулахад 250.2 мянган татвар төлөгчөөр буюу 19.50 хувиар буурсан бол олгосон хөнгөлөлтийн дүн 3.0 тэрбум төгрөгөөр буюу 1.6 хувиар өссөн байна.

2023 онд Мөнгөн дүнгээр тооцож үзэхэд цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлогод ногдох татварын хөнгөлөлт нь нийт хөнгөлөлтийн 59.4 хувийг бүрдүүлж байгаа бол цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлогод

⁸ ТЕГ-ын ТМБНС-ийн мэдээ, 2023 он.

ногдох татварын хөнгөлөлтөд хамрагдсан иргэд нийт хөнгөлөлтөд хамрагдсан иргэдийн 94.7 хувьтай тэнцэж байна.

Хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн бодлого нь хүн амын нийгмийн асуудлыг зохицуулахаас гадна татвараа үнэнч шударгаар өөрөө тодорхойлон төлөх байдлыг урамшуулах шаардлагатай байна.

Нөгөөтээгүүр, нийгэм хувьсан өөрчлөгдөхийн хэрээр хувь хүний орлогын эх үүсвэрүүдийн төрөл өргөжин тэлж байна. Тухайлбал, сүүлийн жилүүдэд цахимаар олж буй орлогын төрлүүд нэмэгдэж байна. Үүнд:

- Цахим худалдаанаас олсон орлого (бараа бүтээгдэхүүн борлуулж буй цахим хаяг);
- Цахим сургалтаас олж буй орлого;
- Контент бүтээгчдийн орлого (цахим хаягаас олж буй орлого, зар сурталчилгаанаас олсон орлого) гэх мэт.

Түүнчлэн, Монгол Улсын ХХОАТ дахь цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлогод дүн шинжилгээ хийж, олон улсын сайн туршлагатай харьцуулан үзэхэд:

- Ам бүлийн гишүүдийн тоо болон бусад хүчин зүйлийн нөлөөллийг тооцоогүй буюу өрхийн ам бүлийн тоо, ажил эрхэлж буй өрхийн гишүүний тоо, тэжээлгэгч иргэдийн тоо зэргийг харгалздаггүй;
- Хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн бодлого оновчтой биш, хэрэгжилт хангалтгүй;
- Хөнгөлөлт, чөлөөлөлттэй холбоотой зохицуулалтын тоо бусад улстай харьцуулахад олон боловч татварын тайлагналыг нэмэгдүүлэх хангалттай сэдэл болдоггүй гэх мэт асуудлууд үүсээд байна.

Харин ХХОАТ дахь үйл ажиллагааны орлогод албан татвар ногдуулах харилцаанд дүн шинжилгээ хийж, олон улсын сайн туршлагатай харьцуулан үзэхэд:

- Хялбаршуулсан горим нэвтрүүлснээр тайлагналыг хөнгөвчлөх алхам болсон ч цахим төлбөрийн баримт олголтод сөргөөр дам нөлөөлж эхэлсэн байна.
- Технологийн дэвшлийн улмаас өмнө байгаагүй, шинээр бий болсон орлогод татвар ногдуулах зохицуулалт тусгаагүй;
- Хувиараа бараа бүтээгдэхүүн борлуулах, үйлдвэрлэл үйлчилгээ эрхлэх бизнесийн орлого буюу үйл ажиллагааны орлогод татвар ногдуулах үйл явц, хэрэгжилт хангалтгүй;
- Үйл ажиллагаа эрхэлдэг иргэд бүртгэлээ хэрхэн хөтөлж орлого, зардал, татвараа хэрхэн тодорхойлох нь тодорхойгүй, хангалттай мэдлэг, мэдээлэлгүй;
- Татвар төлөлтийг нэмэгдүүлэх хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн бодлогын хэрэгжилт хангалтгүй, зорилтот иргэддээ зориулсан зохицуулалт бага;
- ХХОАТ тайлан илгээх үйл явц нь суутган төлөгчийн орлогод ногдох албан татварыг тайлагнахад хялбар хэдий ч үйл ажиллагаа эрхлэгч, үл хөдлөх хөрөнгө (ҮХХ) түрээслүүлэгч болон бусад орлогыг тайлагнах үйл явц хүндрэлтэй, иргэдэд ойлгомжгүй.

Монгол Улс өнөөгийн байдлаар “Хувийн хэвшил тэргүүлсэн эдийн засгийн өндөр өсөлтийг тогтвортой хадгалах, өсөлтийн үр дүнд дундаж давхаргын эзлэх хувийг нэмэгдүүлэх, хүний хөгжил, боловсрол, эрүүл мэнд, шинжлэх ухаан, технологи, байгаль орчны тогтвортой хөгжлийг дэмжиж, нийгмийн орлого багатай дундаж болон эмзэг давхаргын амьдралын доод түвшнийг (орон сууц, сурах, хөдөлмөр эрхлэлт гэх мэт) хангах, орлогын ялгаварт байдлыг багасгах зорилтын хүрээнд хувь хүний зарим орлогын төрөл болон бараа, үйлчилгээг татвараас хөнгөлж, чөлөөлөх бодлогыг хэрэгжүүлж байна”. Эдгээр зорилтын хэрэгжилтийг харгалзан авч үзвэл:

Хүний хөгжил, боловсрол, эрүүл мэнд, шинжлэх ухаан, технологи, байгаль орчны тогтвортой хөгжлийг дэмжих. Хүний хөгжил, боловсролыг дэмжих зорилгоор сургалтын төлбөртэй тэнцэх орлогод албан татварын хөнгөлөлт эдлүүлдэг. Монгол Улсад 2023-2024 оны хичээлийн жилд нийт их, дээд сургууль, коллежийн 145,345 суралцагч²² суралцаж байгаагаас 2023 онд сургалтын төлбөрийн буцаан олголтыг 18,844 иргэнд олгосон байна.

Дундаж болон бага орлоготой өрх (орон сууц, сурах, хөдөлмөр эрхлэлт гэх мэт)-ийн амьжиргааг дэмжих. Тус зорилтыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн ХХОАТ-ын бодлого, зохицуулалт нь зөвхөн цалин, хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогод хөнгөлөлт, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний орлогод чөлөөлөлт үзүүлэхээс өөр зохицуулалт байхгүй байна. Харин орон сууцжуулах хөтөлбөрийн хүрээнд анхлан байр, хувийн орон сууц болон нийтийн орон сууц барих болон худалдан авахтай холбоотой гарсан зардлын нийт дүнтэй тэнцэх орлогод ногдох хөнгөлөлт үзүүлж байна. Олон улсын зарим туршлагаас харахад аливаа хөнгөлөлтөд нийгмийн сегмент, иргэдийн санхүүгийн нөхцөл байдал болон бусад харгалзах хүчин зүйлсийг авч үзсэнээр дундаж давхаргыг нэмэгдүүлэх, нийгмийн орлого багатай давхаргын амьдралын түвшнийг хангах болон орлогын ялгавартай байдлыг багасгах, эрчим хүчний хэмнэлттэй хувийн сууц барихад дэмжлэг болохуйц чиглэлийн татварын хөнгөлөлтийг нэмэгдүүлэх чиглэлийг түлхүү баримталж байна.

Хувь хүний орлогын албан татварын чөлөөлөлттэй холбоотой асуудлыг Франц, Сингапур, Шинэ Зеланд, Словени, Финланд, АНУ, БНСУ, Болгар улсад хэрхэн зохицуулдаг талаар судлан үзлээ.

Хүснэгт 24. Албан татварын хөнгөлөлттэй холбоотой бусад улсын туршлага

Д/д	Улс	Татварын хөнгөлөлтийн төрөл /тоо/
1	Франц	1. Хүүхэд асрах хөнгөлөлт /хүүхэд асрагч, гэрийн ажилд туслах хүн хөлслөх/ 2. Эрчим хүчний шилжилтийн зардлын хөнгөлөлт 3. Сургуулийн зардал 4. Зөвшөөрөгдсөн тусламжийн байгууллагад үзүүлсэн хандивын тодорхой хувиар хөнгөлөлт үзүүлдэг.
2	Америк	1. Стандарт чөлөөлөлт *Ганц бие эсвэл гэрлэсэн тохиолдолд тус тусад нь 14,600 2. Хамт тайлагнасан болон эхнэр нөхрийн хувьд 29,200 3. Өрхийн тэргүүний хувьд 21,900 4. 65-аас дээш насны хасалт
3	Сингапур	1. Орлогын хөнгөлөлт 2. Гэр бүлийн хөнгөлөлт 3. Сургалтын төлбөрийн хөнгөлөлт 4. Тэтгэврийн хуримтлал 5. Хандивын хөнгөлөлт
4	Өмнөд Солонгос	1. Орлогын хөнгөлөлт 2. Гэр бүлийн хөнгөлөлт 3. Тэтгэврийн хуримтлал
5	Шинэ Зеланд	1. Хөдөлмөр эрхэлдэг бага, дунд орлоготой гэр бүлүүдэд татварын хөнгөлөлт үзүүлдэг. 2. Хандивын татварын хөнгөлөлт /хэрэв бүртгэлтэй хандивын байгууллагад хандив өгвөл жилд 1,500 хүртэл долларын хөнгөлөлт эдлэх боломжтой/
6	Словени	1. Орлогын хөнгөлөлт 2. Гэр бүлийн хөнгөлөлт 3. Тэтгэврийн хуримтлал
7	Финланд	1. Орлогын хөнгөлөлт 2. Ажилтантай холбоотой зардал 3. Ипотекийн зээлтэй иргэдийн зээлийн хүүгийн хөнгөлөлт 4. Зөвшөөрөгдсөн хандивын байгууллагад олгосон хандив 5. Гэр бүлийн хөнгөлөлт 6. Тэтгэврийн хуримтлал

8	Болгар	1. Хөдөлмөрийн чадвар алдсан хүнд зориулсан татварын хөнгөлөлт 2. Сайн дурын нийгмийн баталгаа, даатгалын хөнгөлөлт 3. Тэтгэврийн даатгалын хөнгөлөлт 4. Хандивын татвараас чөлөөлөгдөх 5. Залуу гэр бүлүүдэд зориулсан татварын хөнгөлөлт 6. Хүүхдүүдэд зориулсан татварын хөнгөлөлт 7. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд зориулсан татварын хөнгөлөлт 8. Бэлэн бус төлбөрийн татварын хөнгөлөлт 9. Үл хөдлөх орон сууцны сайжруулалт, засварт зориулсан татварын хөнгөлөлт 10. Фермерийн хөнгөлөлт

Сонгон судалсан улс орнуудын татварын хууль тогтоомжид хувь хүнд үзүүлэх татварын хөнгөлөлт нь ихэвчлэн гэр бүлийн амьжиргааг дэмжихэд чиглэсэн гэр бүл, хүүхдэд хөнгөлөлт үзүүлэх зохицуулалтыг агуулж байгаа нь Монгол Улс судлан нэвтрүүлж болох сайн туршлага, оновчтой шийдлүүдийн нэг байж болох юм. Түүнчлэн, Франц, Сингапур, Шинэ Зеланд, Финланд улсуудад төрөөс зөвшөөрөгдсөн буяны байгууллагад хандив өгсөн тохиолдолд татварын хөнгөлөлт үзүүлдэг нь хүмүүнлэгийн санаачилгыг дэмжих зорилготой байна.

Олон улсын сайн жишиг болсон улсуудын туршлагаас харахад татварын тогтолцоо нь татварыг үр ашигтай цуглуулах, удирдахад гол анхаарлаа хандуулдаг бөгөөд татвар төлөгчдийн эрх ашгийг хамгаалсан, нийгэмд чиглэсэн бодлогыг ихээр хэрэгжүүлдэг байна. Манай улсын хувьд хувиараа аж ахуй эрхлэгч нарыг дэмжих таатай орчин нөхцөл, бодлого, зохицуулалт хангалтгүй, мөн тэдгээрийн үйл ажиллагаанаас төлөх татварт оновчтой хөнгөлөлт, чөлөөлөлт байхгүй байгаа нь тэдгээрийн хөгжилд саад учруулж байна.

Түүнчлэн, эдгээр улсуудаас гадна Япон Улсын хувьд татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт нь гэр бүл, ялангуяа хэн нэгнийг асран хамгаалдаг айл өрхөд санхүүгийн хөнгөлөлт үзүүлж, хүүхэд өсгөн хүмүүжүүлэх, өндөр настнаа асрахтай холбоотой санхүүгийн ачааллыг бууруулахад чиглэдэг. Тухайн хүний гэр бүлийн нөхцөл байдал, онцгой шаардлага зэргийг харгалзан үзэж татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийг олгох нь сайн дураар татвар төлөгчдөд хөшүүрэг болдгоос гадна татварын зохицуулах үүрэг зохих ёсоор хангагдаж, зорилтот бүлгээ дэмждэг байна. Мөн Япон улсад хөдөлмөрийн бүтээмж, мэдлэг ур чадвар, илүү цагаар хөдөлмөрлөх гэх мэт хүчин зүйлсийг хамруулан авч үзсэн тодорхой хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн зохицуулалтыг хийсэн байдаг нь ажил эрхлэгчид өөрийн ХХОАТ-ын тайлангаа үнэн, зөв нээлттэй гаргахад эерэг нөлөө үзүүлдэг байна.

Мөн манай улсын цалин, хөдөлмөрийн хөлсний орлогын эх үүсвэрт хамруулж буй хөнгөлөлт, чөлөөлөлтүүдийг бусад улсын туршлагатай харьцуулан харвал бодлогын чиглэл хангалттай тодорхой биш, урт хугацааны зорилтод нийцсэн зохицуулалт багатай, хөдөлмөр эрхэлж буй хүмүүсийн онцлог, тэдгээрийн хөдөлмөр эрхлэлтэд нөлөөлж буй хүчин зүйлс, нөөц бололцоог тооцоогүй гэх мэт хэд хэдэн зохицуулалтыг орхигдуулсан гэж хэлж болох юм.

Цалин, хөдөлмөрийн хөлсний орлогод ногдуулсан албан татварт үзүүлэх хөнгөлөлтийн хувийн жин нь нийт ХХОАТ-ын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн дүнд өндөр байгаа нь тухайн татварын зохицуулалтын үүрэг хангагдаж байна гэсэн үг биш бөгөөд Хувь хүний үйл ажиллагааны орлогод албан татвар бүрэн ногдуулж чадахгүй байгааг харуулж байна. Хувь хүний орлогын албан татварын хөнгөлөлтийн талаар олон нийтийн зүгээс байнга шүүмжлэлтэй хандаж холбогдох саналуудыг дэвшүүлсээр ирсэн.

Түүнчлэн, зохицуулалтын үүргийн хувьд ХХОАТ-ын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтөөр дамжуулан олон төрлийн бодлогыг хэрэгжүүлэх боломжтой ба үйл ажиллагааны орлоготой холбоотой дараах ХХОАТ-ын хөнгөлөлтүүд байна. Үүнд:

Дараах бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэсэн болон тариалсан Монгол Улсад байнга оршин суугч албан татвар төлөгчийн зөвхөн тухайн үйлдвэрлэлээс олсон орлогод ногдуулах албан татварыг 50 хувиар хөнгөлнө. Үүнд, үр тариа; төмс, хүнсний ногоо, түүний үр; жимс, жимсгэнэ, түүний үр, суулгац; тэжээлийн ургамал; модны суулгац хамаарч байна.

Үйл ажиллагааны орлогын төрөлд эдгээр орлогын эзлэх хувь нэмэгдэж байгаа хэдий ч тэдгээрийг бодит тоо баримтаар нотлох тооцоолол, судалгаа одоог хүртэл албан ёсоор хийгдээгүй байна. Иргэдийн дунд мөн эдгээр орлогын эх үүсвэрээс татвар төлөх тухай ойлголт хангалтгүй байгааг нийт ХХОАТ-ын дүнд үйл ажиллагааны орлогоос орж ирж буй сүүлийн 5 жилийн татварын орлого өсөөгүй байгаагаас харж болох юм.

Түүнчлэн, Татварын хууль тогтоомжийн шинэчлэлтэй холбоотойгоор хийгдэж буй уулзалт, хэлэлцүүлэг болон татварын албаны цахим тайлангийн систем, вэб хуудсаар дамжуулан татвар төлөгчдөөс ирж буй саналуудаас ХХОАТ-ын зохицуулалттай холбоотой саналыг 2025 оны 02 дугаар сарын 03-ны өдрийн байдлаар нэгтгэн авч үзэхэд нийт 30,018 иргэн ХХОАТтХ-ийн зарим зохицуулалтын талаар санал ирүүлсэн байна.

Үүнээс 614 иргэн Цалин, хөдөлмөрийн хөлс түүнтэй адилтгах орлогод ногдуулсан албан татварын хөнгөлөлтийн хэмжээтэй холбоотой асуудлаар санал ирүүлсэн бөгөөд 320 буюу 52.1 хувь нь хөнгөлөх татварын хэмжээг хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээтэй уялдуулах, 138 буюу 22.5 хувь нь хөнгөлөх татварын хэмжээг амьжиргааны баталгаажих доод түвшин⁹-ий хэмжээтэй уялдуулах, 75 буюу 12.2 хувь нь хөнгөлөх татварын хэмжээг ам бүлийн тоотой уялдуулах, 62 буюу 10.2 хувь нь өрхийн нийт орлогын хэмжээтэй уялдуулах санал өгсөн байна.

Татвар нь төрийн зүгээс иргэд, хуулийн этгээдийн эд хөрөнгөд халдаж буй албадлагын шинжтэй үйлдэл тул татвар төлөгчийн хувьд татварыг зөвтгөж, хүлээн зөвшөөрөх нөхцөлийг бүрдүүлэх нь туйлын чухал юм.⁹ Иймд аливаа татварын хувь, хэмжээтэй холбоотойгоор хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахдаа татвар төлөгчийн хувьд татварыг зөвтгөж, хүлээн зөвшөөрөх боломжийг бүрдүүлэхэд чиглэсэн оновчтой арга замыг эрэлхийлэх нь зүйтэй.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 4. ХХОАТтХ-ийн 27 дугаар зүйлийн 27.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын тайлан хүргүүлэх хугацаатай холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Үнэлгээ:

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван долоо дугаар зүйлд иргэн бүр хуулиар ногдуулсан албан татвараа төлөх үндсэн үүрэгтэй гэж заасан байдаг. Харин иргэн олсон орлогоо өөрөө тайлагнан татвараа төлөх үүрэгтэй байдаг.

⁹ П.Одгэрэл, Татварын эрх зүйн ерөнхий анги /Захиргааны ерөнхий хууль ба Татварын ерөнхий хууль/, 2017 он, 13 дахь тал.

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд Монгол Улсын иргэн, Монгол улсад 183 хоногоос дээш амьдран сууж байгаа гадаадын иргэд татвар төлөгч байна. Мөн энэхүү хуулиар цалин, хөдөлмөрийн хөлс, шагнал, урамшуулал болон тэдгээртэй адилтгах хөдөлмөр эрхлэлтийн орлого, үйл ажиллагааны орлого, хөрөнгийн орлого, хөрөнгө борлуулсан, шилжүүлсний орлого, шууд бус орлого, бусад буюу урлаг спортын тэмцээний шагнал, наадмын бай шагнал, бичил худалдаа, ажил үйлчилгээний орлого, элдэв төрлийн сугалааны хонжвор гэсэн орлогуудад татвар ногдуулан төлдөг.

ХХОАТТХ-ийн 27 дугаар зүйлийн 27.1-д “...Суутган төлөгч энэ хуулийн 14 дүгээр зүйл, 16.1.2, 16.1.3, 16.1.4, 17.1.1, 18 дугаар зүйл, 19.1.1, 19.1.2, 20.1, 20.4-т заасны дагуу тодорхойлсон орлогод ногдуулан суутгасан албан татварын улирлын тайланг дараа улирлын эхний сарын 20-ны өдрийн дотор, жилийн тайланг дараа оны 02 дугаар сарын 15-ны өдрийн дотор өссөн дүнгээр гаргаж, харьяа татварын албанд хүргүүлнэ” гэж заасан бөгөөд тус хуулийн хоёрдугаар зүйлд хамаарагдах орлого олсон хувь хүн татварын тайлангаа гаргах үүрэг хүлээдэг.

ХХОАТТХ-ийн 2020 оны хуулийн шинэчилсэн найруулгаар Хувиараа бизнесийн үйл ажиллагаа эрхэлдэг хувь хүнийг дэмжих, тэдний татвар төлөхтэй холбоотой зардлыг бууруулах, тайлагнах ажиллагааг хялбарчлах зорилгоор хялбаршуулсан татварын тайлагнал, төлөлтийн заалтуудыг баталсан. Үүний дагуу 50 сая төгрөг хүртэлх борлуулалтын орлоготой хувь хүн өөрөө хүсвэл нийт татвар ногдох орлогын 1 хувьтай тэнцэх татвар төлж, жилд нэг удаа тайлагнана гэж заасан

Монгол Улсын Их Хурлаас 2019 онд баталсан татварын хуулийн шинэчлэлд жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг дэмжих, татварын орчныг хялбаршуулах зорилгоор хийгдсэн өөрчлөлтийн дагуу хувиараа бизнес эрхлэгчийн тайлангаар баталгаажсан өмнөх жилийн албан татвар ногдох орлогын хэмжээ нь 50.0 сая төгрөгөөс хэтрээгүй тохиолдолд өөрийн хүсэлтээр татварын хялбаршуулсан горимыг сонгож үйл ажиллагааны орлогынхоо нийт дүнгийн 1 хувиар албан татвар төлж, жилд 1 удаа тайлан гаргах боломжтой болсон.

Татварын хуулийн шинэчлэлийн үр дүнд нийт хувиараа бизнес эрхлэгчдийн хувь хүний орлогын албан татварын тайлагналт 2022 онд 2019 онтой харьцуулахад 28 хувиар өссөн байх ба нийт тайлангийн 59 хувь нь хялбаршуулсан горимоор тайлагнасан байна. Үүнээс харахад хувь хүний орлогын албан татварын тайланг хялбаршуулсан горимоор тайлагнах сонголтыг хувиараа бизнес эрхлэгчдэд олгосон шийдвэр нь татварын тайлагналтын хэмжээнд эерэг нөлөө үзүүлсэн нь харагдаж байна.

Хүснэгт 25. Бүртгэлд хамрагдсан татвар төлөгчийн тоо¹⁰
(2023.12.17-ны өдрийн байдлаар)

ТТ-ийн хандлага	ХХОАТ	ТТ-06	ХГ	НӨАТ	ҮХЭХАТ	НХАТ
Тайлант оны эхний үлдэгдэл	2,009,755	218,300	119,795	6,384	42,326	776
Тайлант онд нэмэгдсэн	2,085	85	61	2,416	9,855	125
Тайлант онд хасагдсан	295	2	13	1,298	135	11
Тайлант оны эцсийн үлдэгдэл	2,010,502	218,347	119,825	7,500	50,648	848
Хувь (өсөлт / бууралт)	0.5%	0.08%	0.07%	17.8%	5.4%	14.7%

Татварын албанд 2,009,755 хувь хүн татвар төлөгчөөр бүртгүүлснээс 338,095 буюу 16.8 % нь үйл ажиллагааны орлоготой хувь хүн байна. Үйл ажиллагааны орлоготой татвар

¹⁰ TABLEAU, Татварын мэдээ судалгаа, статистикийн нэгдсэн систем

төлөгчийн тоо 2024 оны эхний 12 сарын байдлаар 146-аар нэмэгдсэн бөгөөд хувь хүний сегментийн татвар төлөгчийн 0.04 % нь шинэ татвар төлөгч байна.

Хүснэгт 26. Хугацаанд нь ирүүлсэн тайлангийн тоо, ногдол эзлэх хувиар (2023.12.31-ны өдрийн байдлаар)¹¹

№	Татварын тайлангийн төрөл	Ирүүлбэл зохих тайлан тоо	Ирүүлсэн тайлан тоо	Эзлэх хувь	Хугацаандаа ирүүлсэн тайлан тоо	Эзлэх хувь	“Х” тайлан тоо	Хугацаандаа ирүүлсэн тайланд эзлэх “Х” тайлангийн хувь
1	ХХОАТ /ТТ-06/	217,499	30,067	13.8	78	0.1	5,689	18.8
2	ХХОАТ/ХГ/	121,189	23,260	19.2	23	0.1	7,960	34.2
3	НӨАТ	4,847	4,818	99.4	4,033	83.2	1,211	30

Хүснэгт 27. Хугацаа хоцроосон тайлангийн тоо, эзлэх хувь (2023.12.31-ны өдрийн байдлаар)¹²

№	Татварын тайлангийн төрөл	Хоцорч ирүүлсэн тайлан тоо	Эзлэх хувь	Ирүүлээгүй тайлан тоо	Эзлэх хувь
1	ХХОАТ/ТТ-06/	29,989	15.7	187,279	59.5
2	ХХОАТ/ХГ/	23,237	10.7	97,880	57.0
3	НӨАТ	398	84.1	75	0.5

Хувь хүний сегментийн татвар төлөгчийн үндсэн 2 татварын төрлөөр хуулийн хугацаанд тайлагнасан түвшин дунджаар 55.1 хувь ба хуулийн хугацаа хоцроосон 32.5 хувь, тайлан ирүүлээгүй 39.0 хувийг тус тус эзэлж байна.

Дээрхээс дүгнэвэл, ХХОАТтХ-ийн 27 дугаар зүйлийн 27 .1 дэх хэсэгт заасан албан татварын тайлан хүргүүлэх хугацаатай холбоотой зохицуулалт практикт бүрэн хэрэгжихгүй байна. Энэ нь иргэдийн ХХОАТ төлөхтэй холбоотой татвараа хэрхэн тайлагнах, тооцоолох гэх мэт мэдлэг дутмаг байдал болон хууль хоорондын уялдаа холбоотой байдал хангалтгүй зэрэг шалтгаантай холбоотой байж болох юм. Тиймээс албан татварын тайлан хүргүүлэх хугацааг бусад хуультай уялдуулах өөрчлөх нь тус зохицуулалтын хэрэгжилтийг сайжруулахад чухал үр нөлөөтэй.

¹¹ Мөн тэнд.

¹² Мөн тэнд.

ДӨРӨВ. ДҮГНЭЛТ, САНАЛ

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн зарим зохицуулалтад Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр хавсралтын 6 дугаар хавсралтаар баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ыг үнэлгээ хийв.

Ийнхүү үнэлэхдээ тус хуулийн хэрэгжилтийг үнэлэхэд оновчтой, бодитой, хэмжиж болохуйц байдлыг баримталж, мөн үнэлгээний хүрээ, онцлогтой уялдуулан аргачлалд заасны дагуу “Зорилгод хүрсэн түвшин”, “Практикт нийцэж байгаа байдал” гэсэн 2 шалгуур үзүүлэлтийг сонгон үнэллээ.

“Зорилгод хүрсэн түвшин шалгуур” үзүүлэлтийн хүрээнд ХХОАТХ-ийн 12 дугаар зүйлийн 12.1.3 дахь хэсэгт заасан бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээний орлоготой холбоотой зохицуулалт болон тус хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын хувь, хэмжээтэй холбоотой зарим зохицуулалтыг сонгон судалсан болно.

Харин “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд тус хуулийн 21 дүгээр зүйлд заасан албан татварын хувь хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт /мөн 15 дугаар зүйлийн 15.6 дахь хэсэг/, 22 дугаар зүйлд заасан албан татвараас чөлөөлөх орлого, 23 дугаар зүйлд заасан албан татварын хөнгөлөлттэй холбоотой зарим зохицуулалтыг сонгон авч тус хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэллээ. Тус судалгааны ажлыг гүйцэтгэж, дараах дүгнэлтэд хүрэв.

Зорилгод хүрсэн түвшин шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

1. ХХОАТХ-ийн 12 дугаар зүйлийн 12.1.3-т заасан “бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээний орлого”-той холбоотой зохицуулалт нь тус хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.3, 6 дугаар зүйлийн 6.3.6, 21 дүгээр зүйлийн 21.4, 26 дугаар зүйлийн 26.2, 26.3-т заасан зохицуулалтуудтай харилцан уялдаатай зохицуулалт байна. Тиймээс ч тус зохицуулалтыг үнэлэхдээ хуулийн дээр дурдсан зохицуулалтыг судлан үзэх зайлшгүй шаардлагатай болсон бөгөөд дээрх хэд хэдэн зохицуулалтуудын хэрэгжилт хангалтгүй, эрх зүйн зохицуулалт дутмаг байгаа нь ХХОАТХ-ийн 12 дугаар зүйлийн 12.1.3-т заасан зохицуулалтын зорилгод хүрэх байдалд нөлөөлж байна гэж үзсэн болно.

Тодруулбал, бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээ эрхлэх зөвшөөрөл олгох, албан татварын хэмжээг тогтоох зохицуулалттай байхад 3 аймаг, нийслэлийн 9 дүүрэг тогтоогоогүй, үйл ажиллагаа эрхлэх зөвшөөрөл авсан болон аваагүй этгээдийн эрх зүйн байдал ижил байна. Өөрөөр хэлбэл зөвшөөрөлгүй үйл ажиллагаа эрхэлсэн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлага тодорхой бус, хяналтын механизм төлөвшөөгүй байдалтай гэх мэт шалтгаанаас тус зохицуулалтын практик хэрэгжилт хангалтгүй, зорилгодоо хүрээгүй нөхцөл байдал тогтоогдож байна.

2. Монгол Улсад хувь хүний орлогын албан татварт албан татварын хувь хэмжээг орлогын байдлаас, гэр бүлийн байдлаас, эрхэлж буй үйл ажиллагаанаас хамааруулан ялгавартай буюу шаталсан хувь хэмжээгээр тооцсоор ирсэн байна. Улсын Их Хурлаас “Дөрвөн арвын зарчим” гэж аж ахуйн нэгж, хувь хүний орлогын болон нэмэгдсэн өртгийн албан татвар, нийгмийн даатгалын шимтгэлийн хувь хэмжээг тус тус 10 хувь болгосноор 15 жилийн хугацаанд тогтмол хувь хэмжээгээр ногдуулж иржээ.

Манай улс ийнхүү цалин хөдөлмөрийн хөлс, түүнтэй адилтгах орлогод шаталсан хэмжээгээр албан татвар ногдуулж орлогоос хамааруулан шаталсан татварын бодлогоор дамжуулан иргэдэд ногдох татварын ачааллыг тэнцвэржүүлж байгаа нь олон улсын туршлагад нийцсэн орлогын тэгш бус байдлыг бууруулах замаар эдийн засаг, нийгэмд эерэг нөлөө үзүүлэхүйц зохицуулалт болжээ.

ХХОАТХ-д 6 төрлийн орлогыг татварын суурь үзүүлэлтэд хамруулан татвар төлөхөөр заасан ч ХХОАТ-ын орлогын 76-78 хувийг нь зөвхөн цалин, хөдөлмөрийн хөлс

түүнтэй адилтгах орлого бүрдүүлж байна. Энэ нь татварын шударга байх зарчмыг алдагдуулж байх магадлалтай. Учир нь бусад төрлийн орлого олсон хувь хүн татварт хамрагдалт хангалтгүй байгаагаас үүдэн хувь хүний орлогын албан татварын ачаалал тогтмол ажлын байртай, хөдөлмөр эрхэлж буй хүмүүст илүү чиглэх хандлагатай байна.

Иймээс цаашид бусад төрлийн орлогод албан татварын шаталсан хувь хэмжээгээр татвар ногдуулах, нийт орлогод ногдох татвар тус бүрд тогтоосон хувь хэмжээгээр татварыг ногдуулсны дараагаар эцсийн төлбөл зохих татварт үнийн дүнгээс хамааруулан шаталсан тогтолцоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.

Практикт нийцэж байгаа байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

1. Монгол Улсын хууль тогтоомжоор цалин, хөдөлмөрийн хөлсний орлогод ногдуулж буй хувь хэмжээ олон улсын дунджаас харьцангуй доогуур бөгөөд өнөөгийн нийгэм, эдийн засгийн нөхцөлд тохирсон байна гэж үзэж байна. Өөрөөр хэлбэл, ХХОАТХ-ийн 21 дүгээр зүйлд заасан 21.1 дэх хэсэгт заасан энэхүү зохицуулалт практикт нийцэж буй боловч хүлээн зөвшөөрөгдөх байдлын хувьд хангалтгүй байгаа нь иргэдээс ирүүлж буй санал шүүмжээс харагдаж байна.

Мөн тус хуулийн 21.3-т заасан зохицуулалттай холбоотойгоор үйл ажиллагааны орлоготой хувиараа бизнес эрхлэгч хувь хүн санхүү, татвар болон эрх зүйн мэдлэг дутмагаас бүртгэлээ хэрхэн хөтлөх, орлого, зардал, татвараа тооцох, борлуулалтын орлого, хасагдах зардлаа өөрөө тооцож татвараа тайлагнах асуудал хүндрэлтэй байдгаас нийт борлуулалтын орлогод 1 хувиар тооцох хуулийн өөрчлөлт оруулсан боловч бизнес эрхлэгчид НӨАТ суутган төлөгч болохгүйн тулд орлогоо бага болгох, нуун дарагдуулах зорилгоор борлуулалтад төлбөрийн баримт олгохгүй байх сөрөг нөлөө үүсгэж байна.

Татварын албанд иргэн, хуулийн этгээдээс төлбөрийн баримт олгоогүй гэх гомдол 2021 онд 43,266, 2022 онд 33916, 2023 онд 24337, 2024 онд 18336 ирүүлснээс дийлэнх нь хувиараа бизнес эрхлэгч, бичил худалдаа эрхлэгч иргэд байна.

2. ХХОАТХ-ийн 22, 23 дугаар зүйлд албан татвараас чөлөөлөх 9 заалт, албан татварын хөнгөлөлт үзүүлэх 12 заалт байгаагаас чөлөөлөлттэй холбоотой 9 заалт бүгд хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа бол хөнгөлөлтийн 1 заалтад орсон өөрчлөлтийг /23.10 Аймаг, хот, сумын төв нь нийслэл Улаанбаатар хотоос 500 км-ээс хол алслагдсан аймаг, хот, суманд оршин суудаг, тухайн орон нутагт бүртгэлтэй Монгол Улсын иргэн албан татвар төлөгчийн энэ хуулийн 6.3.2-т заасан орлогод ногдох албан татварыг аймаг, хот, сумын төв нь нийслэл Улаанбаатар хотоос 500 км-ээс хол алслагдсан аймаг, хот, суманд 50 хувиар, 1000 км-ээс хол алслагдсан аймаг, хот, суманд 90 хувиар хөнгөлнө./-ыг 2025 оны 06 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөхөөр байна.

Цаашид иргэдийн амьжиргааг дэмжих, байгаль орчны бохирдлыг бууруулах, улсын хөгжлийн хэтийн төлөвт нийцэхүйц нөхцөлт хөнгөлөлтийг бий болгож, шинээр хуульчлах шаардлагатай.

3. ХХОАТХ-ийн 23 дугаар зүйлийн 23.3-т заасан зохицуулалтын дагуу татварын хөнгөлөлтөд хамрагдсан байдлыг судлахад, сүүлийн 4 жилд энэ төрлийн албан татварын хөнгөлөлт эдэлсэн талаарх мэдээлэл ТБМНС-д бүртгэгдээгүй байна. Энэ нь Монгол Улсын Засгийн газраас ипотекийн зээлийн хүүгийн дээд хэмжээг батлаагүйтэй холбоотой.

Мөн зүйлийн 23.4-т заасан албан татварын хөнгөлөлтийн зохицуулалтыг татвар төлөгч, иргэд хүлээн зөвшөөрч, практикт хангалттай хэрэгжин, зорилгодоо хүрч байгаа боловч Монгол Улсын инфляцын түвшин, орон сууцны үнийн өсөлт зэргийг тооцон тус зохицуулалтад заасан "...6 сая төгрөг хүртэл..." гэснийг тодорхой дүнгээр нэмж хуульчлах шаардлагатай гэж үзсэн болно.

Харин тус хуулийн 23 дугаар зүйлийн 23.10 дахь хэсэгт заасан зохицуулалт иргэд, олон нийтээс нэлээдгүй санал, шүүмж ирж байгаатай холбоотойгоор хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал болон практикт хэрэгжих боломж хязгаарлагдмал байх эрсдэлтэй гэж таамаглаж байна. Иймд энэхүү зохицуулалтыг эргэн харах нь зүйтэй.

Нөгөөтээгүүр, олон улсын туршлагаас харвал татвараас чөлөөлөх, хөнгөлөх зохицуулалтууд нь ихэвчлэн гэр бүл, хувь хүний амьжиргааг дэмжихэд чиглэсэн байна. Иймд ХХОАТ-ын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн зохицуулалтыг илүү оновчтой, хэрэгжихүйц бөгөөд иргэний амьжиргааг бодитой дэмжих үр дагавартай байхаар боловсруулах, хөнгөлөлт чөлөөлөлтийн тоог бууруулах, үр дүнгүй практикт хэрэгждэггүй зохицуулалтыг хасах шаардлагатай.

4. ХХОАТтХ-ийн 27 дугаар зүйлийн 27.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын тайлан хүргүүлэх хугацаатай холбоотой зохицуулалт практикт бүрэн хэрэгжихгүй байна. Энэ нь иргэдийн ХХОАТ-ын тайлангаа хэрхэн тайлагнах талаар мэдлэг дутмаг байдал болон хууль хоорондын уялдаа холбоотой байдал хангалтгүй зэрэг шалтгаантай холбоотой байж болох юм. Тиймээс албан татварын тайлан хүргүүлэх хугацааг бусад хуультай уялдуулах өөрчлөх нь тус зохицуулалтын хэрэгжилтийг сайжруулахад чухал үр нөлөөтэй.

Дээрх дүгнэлтэд үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. ХХОАТтХ-ийн 12 дугаар зүйлийн 12.1.3 дахь хэсэг практикт хэрэгжилт хангалтгүй байна. Иймд өөрчлөн найруулах эсхүл хасах шаардлагатай гэж үзэж байна.
2. Тус хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.3 дахь хэсэгт заасан албан татварын хувь хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт нь хууль батлагдах үеийн зорилтот түвшинд хүрээгүй, практикт хэрэгжих байдал сөрөг үр нөлөөтэй байх тул шаталсан татварыг илүү боловсронгуй болгох замаар сайжруулах;
3. Тус хуулийн 23 дугаар зүйлийн 23.1 дэх заалтын 240 мянган төгрөгөөс шатлалтайгаар бууруулан хөнгөлөлт эдлүүлэх зохицуулалтыг өөрчлөх, хөнгөлөлтийг тооцох суурь үзүүлэлтээр хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ сонгон тооцоолох, хөнгөлөлтийг буцаан олголт хэлбэрээр хийгддэг байхаар зохицуулах;
4. Тус хуулийн 23 дугаар зүйлийн 23.3 дахь заалтыг хасах, эсвэл практикт илүү нийцсэн заалтаар сольж өөрчлөн найруулах;
5. Тус хуулийн 23.4 дэх заалтад буй "...6 сая төгрөг хүртэл..." гэснийг "10 сая төгрөг хүртэл..." гэж өөрчлөх.
6. Тус хуулийн 27 дугаар зүйлд заасан албан татварын тайлан хүргүүлэх хугацааг оновчтой тодорхойлж, бусад хуультай уялдуулан өөрчлөн найруулах.

ТАВ. АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

Хууль тогтоомж, эрх зүйн акт

- Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (1992), №1;
- Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2019), №23;
- Татварын ерөнхий хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2019), №22;
- Төсвийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2012), №03;
- Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа 2050”;
- Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”;
- Монгол Улсын Засгийн газрын 2024 оны 11 дүгээр сарын 20-ний өдрийн дугаар 181 тогтоолын хавсралтаар баталсан “Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2028 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл”;

Бусад эх сурвалж

- “Татварын шинэчлэл-2025” олон нийтийн санал, асуулга, хэлэлцүүлгийн нэгтгэл мэдээ
- TABLEAU, Татварын мэдээ судалгаа, статистикийн нэгдсэн систем
- П.Одгэрэл, Татварын эрх зүйн ерөнхий анги /Захиргааны ерөнхий хууль ба Татварын ерөнхий хууль/, 2017 он;
- Татварын тогтолцоо /Тэргүүн дэвтэр/, 2002 он;
- ХХОАТХ-д нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн танилцуулга;

**“ХУВЬ ХҮНИЙ ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД
НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ” ХУУЛИЙН ТӨСӨЛД
ХИЙСЭН ҮР НӨЛӨӨ ҮНЭЛГЭЭНИЙ ТАЙЛАН**

**ХУВЬ ХҮНИЙ ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ,
ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨ ҮНЭЛЭХ
СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН**

НЭГ. ЕРӨНХИЙ ЗҮЙЛ

Энэхүү үнэлгээний ажлын зорилго нь Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 18 дугаар зүйлийн 8.1.4 дэх заалтад “энэ хуулийн 17, 18 дугаар зүйлд заасны дагуу хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөний үнэлгээ, зардлын тооцоог хийх” гэж заасны дагуу Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд тодорхой шалгуур үзүүлэлтийн дагуу дүн шинжилгээ хийх, үр нөлөөг тооцож, давхардал, хийдэл, зөрчлийг арилгах, хуулийн төслийн бичвэрийг ойлгомжтой, хэрэгжих боломжтой, хүлээн зөвшөөрөгдөх байдлаар боловсруулах болон хуулийн төслийн боловсруулалтын чанарыг сайжруулахад чиглэсэн дүгнэлт, зөвлөмж өгөхөд оршино.

Үнэлгээ хийхээр сонгож авсан хуулийн төсөл нь хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл хэлбэрээр боловсруулагдсан байна.

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн /цаашид “Хуулийн төсөл” гэх/ үр нөлөөг үнэлэх ажиллагааг Хууль тогтоомжийн тухай хуульд заасны дагуу Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 2.3 дугаар хавсралтаар батлагдсан “Хуулийн төслийн үр нөлөө тооцох аргачлал” /цаашид “аргачлал” гэх/-г баримтлан доорх үе шаттайгаар хийв. Үүнд:

1. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгох;
2. Хуулийн төслөөс үр нөлөө тооцох хэсгээ тогтоох
3. Урьдчилан сонгосон шалгуур үзүүлэлтэд тохирох шалгах хэрэгслийн дагуу үр нөлөөг тооцох
4. Үр дүнг үнэлэх, зөвлөмж өгөх

**ХОЁР. ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛЭХ ШАЛГУУР
ҮЗҮҮЛЭЛТИЙГ СОНГОСОН БАЙДАЛ, ҮНДЭСЛЭЛ**

Тус үнэлгээний ажлыг хийж гүйцэтгэхдээ хуулийн төслийн зорилго, хамрах хүрээ, зохицуулах асуудалтай уялдуулан Аргачлалын 2.9-д заасныг үндэслэн 6 шалгуур үзүүлэлтээс дараах 3 шалгуур үзүүлэлтийг сонголоо. Үүнд:

1. Зорилгод хүрэх байдал
2. Практикт хэрэгжих боломж
3. Ойлгомжтой байдал

Хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл:

1.Зорилгод хүрэх байдал:

Энэхүү үнэлгээний үндсэн зорилго нь тухайн хуулийн төслийн зохицуулалт анх дэвшүүлсэн зорилго буюу тулгамдсан бэрхшээлийг шийдвэрлэж чадах эсэхийг тогтоох билээ. Иймд хуулийн төслийн зохицуулалт нь хуулийн төслийн үзэл баримтлал буюу хуулийн төслийг боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлагад нийцсэн эсэх, мөн түүнийг тодорхой илэрхийлж чадахуйц

зохицуулалтын хувилбарыг агуулсан эсэхийг тогтоох зорилгоор тус шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно.

2.Практикт хэрэгжих боломж:

Энэхүү хуулийн төсөл нь одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн тодорхой хэрэгцээ шаардлагын үндсэн дээр нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийн зүйл, заалтууд дагаж мөрдөх болон хэрэгжүүлэхэд боломжтойгоор боловсруулагдаж чадсан эсэх, дагаж мөрдөх боломжтой эсэх, тухайн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх субъект, байгууллага нь хэн байх, тэдгээр байгууллагад тухайн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх боломж, бололцоо байгаа эсэхийг үнэлнэ.

3.Ойлгомжтой байдал:

Хуулийг хэрэглэх, хэрэгжүүлэх субъектийн хувьд ойлгомжтой байх нь хэрэгжилтийн үр дүнд шууд нөлөөлдөг. Хууль тогтоомжийн тухай хуульд зааснаар хуулийн төсөл нь бүтэц, хэлбэрийн хувьд логик дараалалтай, хэл зүй, найруулгын хувьд тодорхой, ойлгоход хялбараар томъёологдсон байх шаардлага тавигддаг.

Энэхүү хуулийн төсөл нь Хууль тогтоомжийн тухай хууль, Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалд заасан шаардлагыг хангасан эсэхийг хянах тогтоох зорилгоор энэхүү шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно.

ГУРАВ. ХУУЛИЙН ТӨСЛӨӨС ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛЭХ ХЭСГИЙГ ТОГТООСОН БАЙДАЛ

Сонгосон шалгуур үзүүлэлтийн дагуу үр нөлөөг үнэлэхэд хамруулах хэсэг, түүнийг шалгах хэрэгслийг дараах байдлаар тогтоолоо.

д/д	Шалгуур үзүүлэлт	Үр нөлөөг үнэлэх хэсэг	Шалгах хэрэгсэл
1	Зорилгод хүрэх байдал	Хуулийн төслийн холбогдох зохицуулалт	Хуулийн төслийн үзэл баримтлалд дэвшүүлсэн зорилтыг хангах эсэхэд дүн шинжилгээ хийх.
2	Практикт хэрэгжих боломж	Хуулийн төслийн 3 дугаар зүйлд тусгагдсан зохицуулалт	Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийг хэрэглэх этгээдүүдтэй нээлттэй хэлэлцүүлэг зохион байгуулах, хуулийн төсөлд ирүүлсэн саналуудад дүн шинжилгээ хийх.
3	Ойлгомжтой байдал	Хуулийн төсөлд зохицуулалтыг бүхэлд нь хамруулах	Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 23, 28, 29, 30 дугаар зүйл, Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалд заасан шаардлагыг хангасан эсэхийг шалгах.

ДӨРӨВ. ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ТООЦСОН БАЙДАЛ

1.Зорилгод хүрэх байдлыг хангасан эсэх:

“Зорилгод хүрэх байдал” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслийн үзэл баримтлалд тусгасан хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, хэрэгцээ шаардлагад хуулийн төслийн зорилго, зорилт, зохицуулалтууд нь нийцэж байгаа эсэхэд дүн шинжилгээ хийх үүднээс хуулийн төслийн үзэл баримтлалтай танилцаж, үзэл баримтлал болон хуулийн төслийн зорилго, түүнийг хангахад чиглэсэн зохицуулалтуудыг харьцуулах байдлаар дүн шинжилгээ хийнэ.

Хуулийн төслийн үзэл баримтлал, хуулийн төслийн бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ, агуулгад дүн шинжилгээ хийж үзвэл:

1. Иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулах, татварын хөнгөлөлтийн зохицуулалтыг олон улсын жишигт нийцүүлэн боловсронгуй болгох;
2. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалтай нийцүүлэн эрчим хүчний хэмнэлттэй, ногоон орон сууцжуулалтыг татварын бодлогоор дэмжих,
3. Татар төлөгчийн татвар төлөх, тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулж, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх үндсэн зорилготой байна.

Дээр дурдсан зорилтуудыг хангах чиглэлээр тодорхой зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгасан байдлыг шалгаж үзвэл:

Зорилт-1. Иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулах, бусад холбогдох татварын зохицуулалтыг олон улсын жишигт нийцүүлэн боловсронгуй болгох:

Энэ зорилтын хүрээнд Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 23.1-д заасан шаталсан татварын хөнгөлөлтийн бодлогыг олон улсын жишигт нийцүүлэн боловсронгуй болгох замаар иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулах зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгасан.

Тодруулбал хуулийн өөрчлөлтийн хүрээнд хөдөлмөр эрхэлж буй бүх иргэдийн хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ /800 мянган төгрөг/ хүртэлх орлогыг 100 хувь хөнгөлж, буцаан олгохоор тусгасан.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар, иргэн, өрхийн татварын ачаалал буурч, тэдний бодит орлого өсөх, худалдан авах чадвар нэмэгдэх, өрхийн амьжиргаа дээшлэх эерэг нөлөөтэй ба урт хугацаандаа хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжинэ.

Зорилт-2. Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалтай нийцүүлэн эрчим хүчний хэмнэлттэй, ногоон орон сууцжуулалтыг татварын бодлогоор дэмжих:

Улаанбаатар хотоос орон нутагт шилжин суух иргэдийн амьдрах таатай орчныг бүрдүүлэх, орон нутгийн эдийн засгийн бие даасан бодлого хэрэгжүүлэх нөхцөлийг хууль эрх зүйн хүрээнд бүрдүүлэх, боловсронгуй болгох зорилгын хүрээнд хөдөө, орон нутагт анх удаа орон сууц худалдан авсан, барьсан, Улаанбаатар хотод эрчим хүчний хэмнэлттэй, ногоон орон сууц худалдан авсан тохиолдолд татварын хөнгөлөлт эдлүүлэх, хөнгөлөлтийн хэмжээг нэмэгдүүлж, тус хэмжээг бүс, орон нутаг бие даан тогтоохтой холбоотой зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгасан.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар бүсчилсэн хөгжлийн бодлоготой нийцүүлэн эрчим хүчний хэмнэлттэй, байгальд ээлтэй орон сууцны худалдан авалтад татварын хөнгөлөлт үзүүлэх замаар бүс орон нутагт хүн ам татах, бүсийн бие даасан, өрсөлдөхүйц, ялгаатай бодлого хэрэгжүүлэх боломж бүрдэнэ.

Зорилт-3. Татар төлөгчийн татвар төлөх, тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулж, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх:

Татвар төлөгчийг эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, хүний хүчин зүйлээс үүдэлтэй гардаг алдааг багасгах, татвар төлөгч цаг алдалгүй өөрийн татварын мэдээллийг авах боломжоор хангах зорилгоор татварын тайланг татвар төлөгчид цахим системээр хүргүүлдэг хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөлд суурилсан үйлчилгээг нэвтрүүлнэ.

Улмаар татварын албанаас иргэдэд татварын тайлангийн төслийг урьдчилан бэлтгэн хүргүүлдэг болсноор тэдний татварын хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөхтэй холбоотой зардал буурна.

2.Практикт хэрэгжих боломжтой эсэх:

Төслийн 3 дугаар зүйлд заасан зохицуулалтуудыг “Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлтээр шалган бодит байдалд хэрэгжих боломжтой эсэхийг тодруулахыг зорилоо.

Энэхүү шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд 2025 оны 1 дүгээр сарын 27-ны өдрөөс 2 дугаар сарын 12-ны өдрийг хүртэл Сангийн яам, татвар, гаалийн байгууллага, Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим болон Улсын Их Хурлын Тамгын газар хамтран улс орон даяар нийт 150 удаагийн уулзалт, хэлэлцүүлгийг зохион байгуулж, давхардсан тоогоор 13,000 гаруй татвар төлөгчийг хамруулан 176 мянга гаруй санал, хүсэлт хүлээн авсан. Эдгээр хэлэлцүүлгийн үр дүнд цалингийн орлоготой иргэдэд үзүүлдэг татварын хөнгөлөлтийн хэмжээг нэмэгдүүлэх, бүх нийтээрээ татвараа тэгш шударга төлдөг болох, Улаанбаатар хотоос орон нутагт шилжин суух иргэдийн амьдрах таатай орчныг бүрдүүлэх, эрчим хүчний хэмнэлттэй, хүртээмжтэй, ногоон барилгыг нэмэгдүүлэхэд татварын бодлогоор дэмжих зэрэг зохицуулалтуудыг тусгах саналуудыг нэгтгэн судалж, хуулийн нэмэлт өөрчлөлийн төслийг эцэслэн боловсруулснаар практикт хэрэгжих боломжтой гэж үзэж байна.

3.Ойлгомжтой байдлыг хангасан эсэх:

Энэ шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төслийг боловсруулахдаа Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 26, 28, 29, 30 дугаар зүйл, Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалд заасан шаардлагыг хангасан эсэхийг хянах байдлаар үнэлгээг гүйцэтгэлээ. Мөн хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөлд холбогдох байгууллага, татвар төлөгчдөөс ирүүлсэн саналыг тусгасан эсэхийг нягтлан, дүн шинжилгээ хийсэн болно.

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төслийг хэрэгжүүлэхэд ойлгомжтой байдлаар томъёологдсон эсэхийг шалгах үүднээс хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төслийн үзэл баримтлалд Олон улсын валютын сан, Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага зэрэг олон улсын байгууллагаас ирүүлсэн зөвлөмжийг авсан.

Үзэл баримтлалд тусгасан үндсэн чиглэлийг баримталж, дараах холбогдох зохицуулалтуудыг хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөлд тусгалаа. Үүнд:

1.Татварын хөнгөлөлтийн бодлогыг олон улсын жишигт нийцүүлэн боловсронгуй болгох замаар иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулна.

Хуулийн төслийн 3 дугаар зүйл, 4 дүгээр зүйл, 5 дугаар зүйл болон 6 дугаар зүйлд шаталсан татварын хөнгөлөлтийг олон улсын жишигт нийцүүлэн боловсронгуй болгох зохицуулалтыг тусгалаа.

2.Жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг дэмжих, тэдний татварын ачааллыг бууруулах, бүх нийтээрээ татвараа тэгш шударга төлөх татварын орчныг бүрдүүлнэ.

Хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйл, 3 дугаар зүйл, 4 дүгээр зүйл, 5 дугаар зүйл, 6 дугаар зүйлд татварын тогтолцооны суурь зарчим болох тэгш шударга байх үндсэн дээр үйл ажиллагааны орлогыг шатлалд хамрагдуулах, хялбаршуулсан горимоор тайлагнах босго дүнг НӨАТ-ын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлтэй уялдуулах, үйл ажиллагааны орлоготой иргэдэд татварын хөнгөлөлт эдлүүлэх зохицуулалтыг тусгалаа.

3.Эрчим хүчний хэмнэлттэй, ногоон орон сууцжуулалтыг татварын бодлогоор дэмжиж, бүс, орон нутаг хүн ам, ажиллах хүч татах ялгаатай татварын бодлогыг бие даан хэрэгжүүлэх боломжийг бүрдүүлнэ.

Хуулийн төслийн 3 дугаар зүйл, 4 дүгээр зүйл, 6 дугаар зүйлд бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлал болон Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт туссан хот хөдөөгийн хөгжлийн тэнцвэрийг хангах, Улаанбаатар хотоос орон нутагт шилжин суух иргэдийн амьдрах таатай орчныг бүрдүүлэх, эрчим хүчний хэмнэлттэй, хүртээмжтэй, ногоон барилгыг нэмэгдүүлэхэд татварын бодлогоор дэмжих зохицуулалтыг тусгалаа.

4.Татварын тайланг цахимаар урьдчилан боловсруулж, татвар төлөгчийн төлөх, тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулна.

Хуулийн төслийн 2 дугаар зүйл, 3 дугаар зүйл, 4 дүгээр зүйл, 5 дугаар зүйл болон 6 дугаар зүйлд татвар төлөгчийг үүсэж болзошгүй татварын эрсдэлээс урьдчилсан сэргийлэх зорилгоор татварын албанаас тайлангийн төслийг урьдчилан бэлтгэн хүргүүлдэг зохицуулалтыг тусгалаа.

5.Хэлэлцүүлгийн явцад олон нийтээс ирүүлсэн саналуудыг судлан үзэж, зарим арга хэмжээнүүдийг хуулийн төсөлд нэмж тусгав.

Хууль тогтоомжийн тухай хуульд заасны дагуу татварын хууль тогтоомжийн төслийг үзэл баримтлал, дагалдах судалгааны хамт Сангийн яамны албан ёсны цахим хуудсанд 60 хоногийн хугацаанд байршуулж, олон нийтээс санал авсан. Эдгээр санал болон уулзалт, хэлэлцүүлгийн явцад татвар төлөгчдөөс ирүүлсэн саналыг нэгтгэн авч үзвэл Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуультай холбоотой нийт 30,450 саналыг ирүүлсэн бөгөөд саналуудыг нэг тус бүрчлэн судлан үзсэн.

Хуулийн төсөл боловсруулах явцад татвар төлөгчдөөс хялбаршуулсан горимын зохицуулалтыг хэвээр үлдээж, бүх нийтээрээ татвараа төлдөг, татварын

шударга байх зарчмын хүрээнд тус горимд хамрагдах босго дүнтэй байх, бичил худалдаа, ажил, үйлчилгээ эрхлэгчийн ялгаатай хувь хэмжээгээр төлж байгааг өөрчлөх зэрэг саналыг ирүүлсэн. Эдгээр саналыг судлан үзэж, хуулийн төсөлд холбогдох зохицуулалтыг тусгасан.

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөл нь Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 28 дугаар зүйлд заасан хуулийн бүтэц, хэлбэрт нийцсэн байна.

Хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөлд татвар төлөгчдийн саналд үндэслэн олон нийтээс санал авахаар байршуулсан хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөлд тусгагдсан Монгол Улсад байрладаг аж ахуйн нэгжийн хувьцаа, хувь оролцооны 50 ба түүнээс дээш хувийг эзэмшдэг Монгол Улсад оршин суугч бус албан татвар төлөгчид олгосон тухайн хувьцааны ногдол ашгийн орлогод ногдуулах татварын хувь хэмжээг өөрчилсөн зохицуулалтыг төслөөс хассан болно.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар, иргэн, өрхийн татварын ачааллыг бууруулах, тэдний бодит орлого өсөх, худалдан авах чадвар нэмэгдэх, өрхийн амьжиргаа дээшлэх, бүс орон нутагт хүн ам татах, бүсийн бие даасан, өрсөлдөхүйц, ялгаатай бодлого хэрэгжүүлэх боломж бүрдэх, татвар төлөгчдийн татварын хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөхтэй холбоотой зардал буурах зэрэг эерэг үр дагавартай байна.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1-д дурдагдсан нийтлэг шаардлагуудаас харилцан уялдаатай холбогдох 29.1.1, 29.1.5, 29.1.7-д заасан нийтлэг шаардлагууд болон Хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлалын 4.10-т заасан шалгах хэрэгслийн дагуу үнэллээ:

- Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлд заасан шаардлагыг хангасан эсэх:

д/д	Шалгах асуулт	Шаардлагыг хангасан эсэх
1	29.1.1.Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээнд нийцсэн, бусад хууль, үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалтай уялдсан байх:	Үндсэн хуульд заасан зарчмыг хангахад чиглэсэн бөгөөд ямар нэгэн байдлаар зөрчилдөөгүй байна.
2	29.1.5.зүйл, хэсэг, заалт нь хоорондоо зөрчилгүй байх.	Төслийн зүйл, хэсэг, заалт хоорондоо зөрчилдөөгүй байна.
3	29.1.7.бусад хуулийн заалтыг давхардуулан заахгүйгээр шаардлагатай бол түүнийг эш татах, энэ тохиолдолд эшлэлийг тодорхой хийж, хуулийн нэр болон хэвлэн нийтэлсэн албан ёсны эх сурвалжийг бүрэн гүйцэд заасан байх,	Энэхүү хуулийн төслийн зүйл, заалт бусад хуулиудтай давхардаагүй.
4	29.1.10.шаардлагатай тохиолдолд бусад хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах болон хүчингүй болсонд	Тус хуулийн төслийг дагаж одоогийн мөрдөгдөж буй Мэргэжлийн болон техникийн

	тооцох тухай дагалдах хуулийн төслийг боловсруулсан байх.	боловсрол, сургалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулсан байна.

- Хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлалын 4.10-т заасан уялдаа холбоог шалгах хэрэгсэлд дурдагдсан шалгуурыг хангасан эсэх:

д/д	Асуулт	Хариулт	Дүн шинжилгээ
1	Хуулийн төслийн зохицуулалт тухайн хуулийн зорилттой нийцэж байгаа эсэх:	тийм	Хуулийн төслийн зохицуулалт нь үзэл баримтлалд тусгагдсан зорилтыг бүрэн хангаж байна.
2	Хуулийн төслийн “Хууль тогтоомж” гэсэн хэсэгт заасан хуулиудын нэр тухайн харилцаанд хамаарах хууль мөн эсэх.	тийм	Энэхүү шаардлагыг хангасан байна.
3	Хуулийн төсөлд тодорхойлсон нэр томьёо тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн нэр томьёотой нийцэж байгаа эсэх	Тийм	Зөрүүтэй нэр томьёо илрээгүй болно.
4	Хуулийн төслийн зүйл, заалт тухайн хуулийн төсөл болон бусад хуулийн заалттай нийцэж байгаа эсэх.	тийм	Зарчмын зөрүүтэй ямар нэгэн асуудал дүн шинжилгээний хүрээнд илрээгүй болно.
5	Хуулийн төслийн зүйл, заалт тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн заалттай давхардсан эсэх	үгүй	Хяналтаар ямар нэгэн зөрчилтэй зохицуулалт илрээгүй.
6	Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэх этгээдийг тодорхой тусгасан эсэх	Тийм	Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэгч субъектүүдийн эрх үүргийг ялган тодорхойлсон байна.
7	Хуулийн төсөлд шаардлагатай зохицуулалтыг орхигдуулсан эсэх	үгүй	Хуулийн төсөлд байх бүхий л зохицуулалтыг тусгасан гэж ойлгож байна.
8	Хуулийн төсөлд төрийн байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүргийг давхардуулан тусгасан эсэх.	Үгүй	Хяналтаар ямар нэгэн зөрчилтэй зохицуулалт илрээгүй.
9	Төрийн байгууллагын чиг үүргийг төрийн бус	Тийм	Төрийн байгууллагын зарим чиг үүргийг

	байгууллага, мэргэжлийн холбоодоор гүйцэтгүүлэх боломжтой эсэх		“мэргэжлийн холбоод, төрийн бус байгууллага”-аар гүйцэтгүүлэхээр зохицуулах боломжтой.
10	Татварын хуулиас бусад хуулийн төсөлд албан татвар, төлбөр, хураамж тогтоосон эсэх.	Үгүй	Тогтоогоогүй.
11	Тухайн хуулийн төсөлд тусгасан тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой зохицуулалтыг Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хуульд тусгасан эсэх	Үгүй	Тусгаагүй.
12	Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасан хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт тусгасан эсэх,	Үгүй	Хяналтаар ямар нэгэн зөрчилтэй зохицуулалт илрээгүй.
13	Хуулийн төслийн зүйл, заалт жендерийн эрх тэгш байдлыг хангасан эсэх	-	Хуулийн төсөлд тусгайлан зохицуулалт тусгагдаагүй бөгөөд энэ асуудлыг Жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуулийн хүрээнд зохицуулах боломжтой.
14	Хуулийн төсөлд шударга бус өрсөлдөөнийг бий болгоход чиглэсэн заалт тусгагдсан эсэх		Хуулийн төсөлд тусгайлан зохицуулалт тусгагдаагүй бөгөөд энэ асуудлыг Өрсөлдөөний тухай хуулийн хүрээнд зохицуулах боломжтой.
15	Хуулийн төсөлд авлига, хүнд суртлыг бий болгоход чиглэсэн заалт тусгагдсан эсэх	үгүй	Хяналтаар энэ төрлийн зөрчил илрээгүй.
16	Хуулийн төсөлд тусгасан хориглосон хэм хэмжээг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын талаар тодорхой тусгасан эсэх		Тухайн хуулийг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагыг Зөрчлийн тухай хуулиар зохицуулагдсан болно.

Энэхүү шалгуур үзүүлэлтийн дагуу дүн шинжилгээ хийж үзэхэд хуулийн төслийн зүйл заалт өөр хоорондоо болон Үндсэн хууль, бусад хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа хууль тогтоомжтой зөрчилдөөгүй, үүрэг хүлээсэн байгууллага, албан тушаалтнуудын чиг үүрэгт давхардал үүсгээгүй байна.

ТАВ. ҮР ДҮНГ ҮНЭЛЖ, ЗӨВЛӨМЖ ӨГСӨН БАЙДАЛ

Үнэлэлт, дүгнэлт

Хуулийн төслийн бүтэц зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ, агуулгыг дүн шинжилгээг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлд заасны дагуу хийв. Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл нь татварын хөнгөлөлтийг оновчтой, хүртээмжтэй болгох замаар иргэн, өрхийн орлогыг хамгаалах, хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх, тэдний байгаль орчинд ээлтэй, эрчим хүчний хэмнэлттэй худалдан авалтыг дэмжих болон татвар төлөгчийн татвар төлөх, тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулах, татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх чиглэлд тодорхой зохицуулалт тусган боловсруулжээ.

Зөвлөмж

Цаашид Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн хүрээнд хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн бодлогыг хүн амын нийгмийн асуудлыг зохицуулахаас гадна татвараа үнэнч шударгаар төлөх зан төлөвийг урамшуулах байдлаар хэрэгжүүлэх буюу татварын хөнгөлөлтийг тайлан гаргасны дараа буцаан олгох байдлаар хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна.

ХУВЬ ХҮНИЙ ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСӨЛД ХИЙСЭН ЗАРДЛЫН ТООЦООНЫ ТАЙЛАН

Нэг. Удиртгал

Хууль тогтоомжийн тухай хууль¹-ийн 18 дугаар зүйлийн 18.1 дэх хэсэгт “Хууль тогтоомжийн төслийг баталснаар тухайн хууль тогтоомжийн үйлчлэх хүрээнд хамрагдах иргэн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллагын үйл ажиллагаанд үүсэх зардлын тооцоог тухай бүр гаргаж, зардал, үр өгөөжийн харьцааг энэ хуулийн 12.1.4-т заасан аргачлалын дагуу тодорхойлно” гэж заасны дагуу Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл /цаашид “хуулийн төсөл” гэх/ батлагдсан нөхцөлд түүнийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлыг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 4 дүгээр хавсралтаар батлагдсан Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоо хийх аргачлал /цаашид “аргачлал” гэх/-ын дагуу тооцлоо.

Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоог хуулийн төслийн үр нөлөөг урьдчилан тандан судлах явцад гүйцэтгэх нь тухайн эрх зүйн зохицуулалтын үр нөлөөгөөр хүрэхийг хүссэн үр дүн, түүнийг хэрэгжүүлэх тогтолцоог бий болгоход зарцуулах зардлын харьцааг тогтооход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэхүү үнэлгээний зорилго нь хуулийн төсөл батлагдсанаар иргэн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллагад шинээр үүсэх зардлын ачааллыг урьдчилан тооцож, цаашид гарах зардлыг багасгах санал боловсруулахад оршино.

Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлыг тооцоход доор дурдсан нийтлэг зарчмыг баримтлан ажилласан:

- иргэн, хуулийн этгээд, төрийн байгууллагын гүйцэтгэх үүрэг нэг бүрийг оновчтой тодорхойлох;²
- үүрэг гүйцэтгэхэд зарцуулах хугацааг тогтооход бодитой хандах;³
- бодит тоо баримт, мэдээлэлд тулгуурлах;⁴
- аргачлалд заасан тооцоо хийх үе шатыг баримтлах.⁵
-

Аргачлалын Ерөнхий зүйлийн 1.5-д заасан журмын дагуу зардлыг (1) төрийн байгууллагын зардал, (2) хуулийн этгээдийн зардал, (3) иргэнд үүсэх зардал гэсэн гурван төрлөөр тооцдог.

Аргачлалд заасны дагуу хуулийн төсөл батлагдсанаар уг хуулийг хэрэгжүүлэх этгээдэд үүсэх зардал, ачааллыг тооцох зорилгоор хуулийн төслөөс иргэн, хуулийн этгээдийн гүйцэтгэх үүргийг тодорхойлоход иргэн, хуулийн этгээдэд үүрэг хүлээлгэх

¹ Хууль тогтоомжийн тухай <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=11119>

² Аргачлалын 2.3, 4.3 дахь хэсэг

³ Аргачлалын 2.4.4, 4.4 дэх хэсэг

⁴ Аргачлалын 4.4.3.1 дэх дэд заалт

⁵ Аргачлалын 2.1, 4.1 дэх хэсэг

зохицуулалт тусгагдаагүй тул хуулийн хэрэгжилтэд аливаа нэмэлт болон шинэ зардал гарахааргүй байна.

Харин тус хуулийн төсөлд төрийн байгууллага буюу татварын албаны хэрэгжүүлэх нэмэлт чиг үүргийг тодорхойлон тусгасан тул зардал тооцох шаардлагатай зохицуулалтуудыг түүвэрлэн, аргачлалын дагуу зардал тооцсон болно.

Хоёр. ХУУЛИЙН ТӨСӨЛ БАТЛАГДСАНААР ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГАД ҮҮСЭХ ЗАРДЛЫН ТООЦОО

Аргачлалын 4.1-д зааснаар Төрийн байгууллагын зардал буюу улсын төсөвт үүсэх ачааллыг тооцохын тулд тухайн ажил үйлчилгээг гүйцэтгэхэд шаардагдах хүний нөөцийн хэрэгцээг тодорхойлж, түүнд шаардагдах зардлыг тооцож гаргах бөгөөд уг ажлыг дараах үе шаттайгаар зохион байгуулна:

- 4.1.төрийн байгууллагын гүйцэтгэх үүрэг буюу ажил, үйлчилгээг тодорхойлох;
- 4.2.уг чиг үүргийг гүйцэтгэх хүний нөөцийг тодорхойлох;
- 4.3.гарах зардлыг урьдчилан тооцох;
- 4.4.зардлыг нэгтгэн тооцох;
- 4.5.хувилбарыг нягталж, үр дүнг танилцуулахаар тогтоосон.

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай төслөөс үнэлгээ хийх зохицуулалтыг сонгохдоо хэрэгжүүлэх чиг үүрэг, хэмжих боломжтой ажил, үйлчилгээг тусгасан зохицуулалтыг сонголоо. Үүнд, хуулийн төсөл батлагдсанаар тодорхой төрийн байгууллага, субъектэд шинээр үүрэг хүлээлгэсэн эсхүл тухайн чиг үүргийг хэрэгжүүлэх зорилгоор шинэ хэлтэс, нэгж бий болгох шаардлагатай эсэх зэрэг зардал үүсгэж болохуйц зохицуулалтууд хамаарна.

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай Хуулийн төслийн 2, 3 дугаар зүйлд заасан өөрчлөлтүүд нь улсын төсөвт зардал үүсэх боломжтой, татварын албаны гүйцэтгэх чиг үүрэг /ажил, үйлчилгээ/-т хамаарах зохицуулалт ба тухайн чиг үүрэгтэй холбоотой стандарт үйл ажиллагааг доор тодруулав.

Хуулийн төсөл дэх холбогдох зохицуулалт	Хэрэгжүүлэх байгууллага	Стандарт үйл ажиллагаа
Хуульд оруулсан өөрчлөлтийн хэсэг		
Чиг үүрэг-1 23.1.1. албан татвар төлөгчийн 9,600,000 хүртэлх төгрөгийн орлогод ногдуулах жилийн албан татварыг 100 хувиар хөнгөлнө. 23.1.2. энэ хуулийн 23.1.1-д заасан хөнгөлөлтийн хэмжээ тухайн татвар төлөгчийн албан татвар ногдуулах орлогын 90 хувиас хэтрэхгүй бөгөөд 960,000 төгрөг хүртэл байна”	Татварын алба	Татвар төлөгчид эдлүүлэх хөнгөлөлтийг суутган төлөгч тодорхойлж ногдуулдаг байсан бол татварын алба тухайн татвар төлөгчийн эдлэх хөнгөлөлтийн тооцооллыг хийнэ;
Чиг үүрэг-2 23.3. Монгол Улсын иргэн амьдран суух зориулалтаар орон сууц худалдан авах, барих, орон сууцны	Татварын алба	Албан татвар төлөгчийн эдлэх хөнгөлөлтийг төрөл тус бүрээр тооцооллыг нягтлах; <i>(улирал тутам)</i>

нөхцөл сайжруулахад зарцуулсан төлбөрийн баримтаар нотлогдох дараах зардалтай тэнцэх хэмжээний орлогод ногдох албан татварын хөнгөлөлтийг тухайн татвар төлөгчид нэг удаа эдлүүлэх бөгөөд хөнгөлөлтийн дүн заалт тус бүр 15 сая төгрөг хүртэл байна.		
Чиг үүрэг-3 26.1. Татвар төлөгчийн албан татварыг тодорхойлох, ногдуулах, тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулах, үүсэж болзошгүй татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор татварын бүртгэл, мэдээллийн сангийн мэдээлэлд үндэслэн татварын албанаас тайлангийн төслийг урьдчилан боловсруулж, цахим татварын системээр татвар төлөгчид хүргүүлэх үйлчилгээ үзүүлнэ.	Татварын алба	ТБМНС-н мэдээллийн дагуу албан татвар төлөгч тус бүрээр албан татвар ногдох орлого, ногдуулах орлого, төлөх албан татварын хэмжээг нэг бүрчлэн тодорхойлж татвар төлөгчид цахимаар хүргүүлнэ. <i>(улирал тутам)</i>
Чиг үүрэг-4 26.8. Татвар төлөгч энэ хуулийн 26.7-д заасан хугацаанд тайлангийн төслийг хянаж баталгаажуулаагүй бол энэ хуулийн 23.1-д заасан татварын хөнгөлөлтийг хасаж эцсийн төлбөл зохих татварыг тооцно.	Татварын алба	Татвар төлөгчид хүргүүлсэн тайланг татвар төлөгчөөс хянаж баталгаажуулсан эсэх, өөрчилж тайлагнасан тайланг нягталж эцсийн төлбөл зохих татварыг тооцоолно. <i>(улирал тутам)</i>
Чиг үүрэг-5 28.4. Энэ хуулийн 28.3-т заасан албан татвар төлөгчийн буцаан авах, илүү төлсөн албан татварыг тухайн татварын албаны харьяалагдах засаг захиргааны нэгжийн төрийн сангийн дансаар дамжуулан дараах хугацаанд буцаан олгоно 28.4.1. энэ хуулийн 28.1.2-т заасан буцаан олголтыг татвар төлөгч тайлангаа тушаасан өдрөөс хойш ажлын 15 хоногт багтаан;	Татварын алба	Албан татвар төлөгчийн хянаж баталгаажуулсан тайлангийн буцаан авах 23.1 дэх хэсэгт заасан хөнгөлөлтийг тайлан баталгаажуулснаас хойш ажлын 15 хоногт багтаан буцаан олголтыг олгох ажлыг зохион байгуулна.
Чиг үүрэг- 6 Татварын ерөнхий хуулийн 75.1.1. татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах, татвар төлөгчийг мэдээллээр ханган зөвлөгөө өгөх, сургалт сурталчилгаа явуулах;	Татварын алба	Татвар төлөгчид хүргүүлэх мэдээлэл, зөвлөгөөг боловсруулах Татварын албаны үйл ажиллагаанд ашиглах ТБМНС-н мэдээллийг өргөжүүлэх Татвар төлөгчид мэдээлэл зөвлөгөө хүргүүлэх.

2.1. Ажил, үйлчилгээг гүйцэтгэх хүний нөөцийг тодорхойлох

Хуулийн төслийн 2 болон 3 дугаар зүйлд заасан чиг үүргийг өмнө албан татвар төлөгчид орлого олгож буй этгээд суутган авч хөнгөлөлтийг тооцоолдог байсан бол уг чиг үүрэг татварын албанд шинээр үүрэг үүсгэсэн зохицуулалт гэж үзэх үндэслэлтэй байна.

Өнөөдрийн байдлаар нийслэлийн хэмжээнд 231 татварын улсын байцаагч, орон нутагт 462 татварын улсын байцаагч нийт 693 татварын улсын байцаагч Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн хэрэгжилтийг ханган ажиллаж байна.

Хувь хүний орлогын албан татварын тайланг татварын албанаас хүргүүлэх давтамжийг улиралд нэг байхаар тусгасан бөгөөд татвар төлөгчийн албан татварыг тодорхойлох, ногдуулах, тайлагнах үйл ажиллагааг хялбаршуулах, үүсэж болзошгүй татварын эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор татварын бүртгэл, мэдээллийн сангийн мэдээлэлд үндэслэн татварын албанаас тайлангийн төслийг урьдчилан боловсруулж, цахим татварын системээр татвар төлөгчид хүргүүлэх үйлчилгээ үзүүлнэ.

Татварын албанаас албан татвар төлөгч нэг бүрийн тайланг хүлээн авч хянан баталгаажуулах чиг үүргийг хэрэгжүүлж ирсэн ч хуулийн өөрчлөлтөөр татвар төлөгч нэг бүрийн тайланг татварын албанаас урьдчилан боловсруулж хүргүүлэх, татвар төлөгч тайлангаа хүлээн зөвшөөрч баталгаажуулаагүй тохиолдолд өөрт байгаа мэдээлэлд үндэслэн татварын ногдлыг тодорхойлох чиг үүрэг шинээр орж ирсэн, Монгол улсын засгийн газраас төрийн албан хаагчийн орон тоог нэмэгдүүлэхгүй гэсэн бодлого барьж байгаа тул уг чиг үүргийн хүрээнд нэмэлт зардал гаргахгүйгээр системийн түвшинд тооцооллыг хянах зохион байгуулалтыг хийнэ.

Тодруулбал: Хуулийн төслийн нэмэлт өөрчлөлтөөр оруулж буй зохицуулалтыг Татварын бүртгэл мэдээллийн нэгдсэн сан, ХҮР, ДАН систем дэх мэдээллийг ашиглан тооцоолох, татвар төлөгчид татварын албаны Е-TAX системээр дамжуулан цахимаар татвар төлөгчид хүргүүлнэ.

2.2. Гаргах зардлыг урьдчилан тооцох

Татварын алба хуулийг хэрэгжүүлэхдээ хүний нөөцийн дотоод зохион байгуулалт хийж, бусад материаллаг зардлыг нэмэхгүй одоогийн хэмжээнд барьж ажиллах юм. Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэх стандарт үйл ажиллагааны 1-5 дахь чиг үүргийг татварын алба хүний нөөцийн боломжоор шийдвэрлэх ба 6 дахь чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд хуульд нэмэлт өөрчлөлт орж байгаатай холбоотойгоор нэмэлт зардал үүсэхээр байна.

2.2.1. Хүний нөөцийн цалин, материаллаг зардал:

а/ Татварын улсын байцаагчийг төрийн албан хаагчийн ТЗ-7 зэрэглэлийн шатлалаар цалинжуулж, бусад нэмэгдэл, нийгмийн даатгалын шимтгэлийг төр хариуцна гэж үзвэл нэг татварын улсын байцаагчийн цалин, хөдөлмөрийн хөлсний зардалд жилд дунджаар 1,539,000 сая төгрөг, бөгөөд нэмэгдэл, урамшуулал цалин хөлс орсон дүнгээр 26,386,155 төгрөг зарцуулахаар байна.

Нэг ажилтны цалингийн зардлыг татварын албанд мөрдөж буй цалингийн сүлжээ, хувь хэмжээг баримтлан тоймлон тооцоход дараах дүн гарч байна. Ажилтны цалин болон орон тоог 2024 оны гүйцэтгэлээр авсан болно. Үүнд:

Өгөгдийн нэр	Нэмэлт нөхцөл	Дүн /төг/
Үндсэн цалин /ТЗ-7/ шатлалаар		1 539 000.00
Удаан жилийн нэмэгдэл /11-15 жил ажилласан гэж тооцож/	10 хувь	153 900.00
Зэрэг дэвийн нэмэгдэл /гутгаар зэргийн дэс түшмэл/	17 хувь	261 630.00
Жилийн тооцоолол	12 сар	$(1539000+153900+261630)*12=23\,454\,360.00$
Эрүүл мэндийн даатгал, нийгмийн даатгалын шимтгэл /нийлбэр дүнгээр/	12.5 хувь гэж тооцов	2 931 795.00
Цалинтай холбоотой нийт зардал /жилийн цалин/		26 386 155.00

б/ материаллаг зардал

Татварын алба 2024 онд 1,834 албан хаагчтайгаар үйл ажиллагаа явуулсан бөгөөд үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх урсгал болон хөрөнгө оруулалтын нийт 4,527,541.30 сая төгрөгийн зардал гарсан байна.

Нэг албан хаагчид ногдох материаллаг зардлыг тооцож үзвэл:

4,527,541.30 сая ₮ /1834 = **2,468,670 төгрөг**

Хувь хүний орлогын татварын хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах албан хаагчид ногдох материаллаг зардлыг тооцож үзвэл:

$2,468,670.0₮*693=1,710,788,310$ төг

-Бусад зардал

Татварын албаны жилийн төсөвт зардлаас цалин хөдөлбөрийн хөлстэй холбоотой зардлыг цалингийн зардал хэсэгт, үлдэх зардлыг материаллаг зардал тооцоход хамруулан тооцсон тул хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой төсөвт зардлаас илүү гарах бусад зардал гарахгүй болно.

Нэг албан хаагчийн зардал **28,854,825 төгрөг, 693 албан хаагч гэж үзвэл 693 албан хаагчид 19,996.4 сая төгрөгийн зардал гарахаар байна.**

2.2.2. Хууль сурталчлах зардал:

а/ Монголын татварын алба нь боловсруулсан гарын авлага, зөвлөмж, сургалтын материал, дүрс бичлэг, сургалтыг брайль үсэг, дохионы хэлийг ашиглах шаардлагад нийцүүлэн татварын албанаас тооцоолох албан татварын хөнгөлөлтийн тооцоо, албан татвар төлөгчийн тайланг баталгаажуулахтай холбоотой мэдээ мэдээллийг бэлтгэх, түгээх үйл ажиллагааг зорилтот бүлэг буюу Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд ⁶чиглэсэн сургалт сурталчилгаа зохион байгуулах, мэдээлэл авах эрх, харилцаа холбооны үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэхтэй холбоотой дараах зардал зайлшгүй гарахаар байна. Үүнд:

⁶ Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль 4.1.1 “хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн” гэдэгт бие махбодь, оюун санаа, сэтгэл мэдрэл, мэдрэхүйн байнгын согог нь орчны бусад саадтай нийлсний улмаас бусдын адил нийгмийн амьдралд бүрэн дүүрэн, үр дүнтэй оролцох чадвар нь хязгаарлагдсан хүнийг”

- Сонсголгүй иргэдэд зориулсан дохионы хэлмэрчийн орчуулга бүхий видео контент бэлтгэх, түгээх зардал; (Жилдээ)
- Харааны бэрхшээлтэй иргэдийн цахимаар тайланг баталгаажуулахтай холбоотой “брайль үсэг” бүхий зөвлөгөө мэдээлэл бүхий гарын авлага, сургалтын материал боловсруулах зардал; (Жилдээ)

Татварын албанаас хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг мэдээлэл тэгш авах эрхээр хангах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд дараах дагалдан гарах бусад зардлыг тооцоолов.

Үндэсний статистикийн хорооны Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн санд⁷ 2024 оны байдлаар улсын хэмжээнд 11,498 харааны бэрхшээлтэй иргэд байна. Харааны бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан жилд 4 төрлийн гарын авлага, зөвлөмж, сургалтын материалыг бэлтгэхэд нэг мэдээлэлд 3 хуудас гэж тооцоолоход нийт 137,976 хуудас бүхий мэдээллийг татварын алба олон нийтэд түгээхээр байна. Брайль үсэг хэвлэлийн үйлдвэр нь 1 нүүр мэдээллийг /760 орчим тэмдэгт багтсан/ хэвлэхэд 2500 төгрөгийг зарцуулна гэж тооцвол нийт **344.9 сая төгрөгийн зардал** гарахаар байна.

Үндэсний статистикийн хорооны Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн санд⁸ 2024 оны байдлаар улсын хэмжээнд 7,561 сонсголын бэрхшээлтэй иргэд байна. Сонсголын бэрхшээлтэй иргэдэд мэдээллийг дүрс бичлэг байдлаар түгээх учир татвар төлөгчийн тооноос хамааралгүй тул ойролцоогоор 4 төрлийн зөвлөмж, гарын авлага, холбогдох материалыг 200 мин орчим дүрс бичлэг, дохионы хэл рүү хэлмэрчлэхэд 1 цаг 70,000 төгрөгийн зардал гарна гэж тооцвол нийт 300,000 төгрөгийн зардал гарахаар байна. 3 цагийн сургалтын үйл ажиллагааг хэлмэрчлэхэд 165,000 төгрөг гэж тооцвол жилд 32 удаа (татварын албаар тооцоолов) сургалт зохион байгуулахад нийт зардал нь **5.3 сая төгрөгийн зардал** гарахаар байна.

б/ Татварын хуулийн өөрчлөлтөөр Татварын албанаас тайлангийн төслийг урьдчилан боловсруулж, цахим татварын системээр татвар төлөгчид хүргүүлэх үйлчилгээ үзүүлэх, албан татвар төлөгч тухайн жилийн тайлангийн төслийг дараа оны 06 дугаар сарын 30-ны өдрийн дотор хянан баталгаажуулснаар татварын тайлан тушаасанд тооцно, гэж татвар эдийн засгийн харилцаанд орсон иргэн бүр татварын тайлан гаргаж татварын хөнгөлөлт эдлэхээр зохицуулагдсан тул хуулийн сурталчилгааны зардал нэмэлтээр гарах шаардлага үүснэ. Татвар төлөгчийн сургалт, цахим маркетинг, контент, гарын авлага, бусад хэвлэмэл материалын зардалд нийт **554.0 сая төгрөгийн зардал** гарах тооцлоо.

Монголын татварын алба хуулийн төслийн өөрчлөлтийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой заасан чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд дунджаар **560.0 сая** төгрөгийн зардал нэмэлтээр гарахаар байна.

Татварын албаны жилийн төсөвт зардлаас цалин хөдөлмөрийн хөлстэй холбоотой зардлыг цалингийн зардал хэсэгт, үлдэх зардлыг материаллаг зардал тооцоход хамруулан тооцсон тул хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой дараах мэдээлэл сурталчилгаа хийх зардал гарахаар тооцоолов.

⁷ [Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан](#)

⁸ [Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан](#)

2.3. Үр дүнг тооцох

Хуулийн төслийн зардлын тооцоо хийсэн зохицуулалт нь Татварын албанд үүрэг үүсгэсэн ба үүнтэй холбогдон хэрэгжүүлэх чиг үүрэг, үйл ажиллагаа нэмэлтээр хүний нөөцийн зардал гарахгүй, хүний нөөцийн зардалтай уялдах материаллаг зардал шаардагдахгүй гэж тооцоолов.

/сая төгрөгөөр/

Зардлын нэгтгэл	Шаардагдах зардал	Хүний нөөцийн хэрэгцээ	Нийт
Хүний нөөцийн цалин, материаллаг зардал	28.8	693	19,958.4
Хууль сурталчлах зардал /нэмэлтээр/	560.0	1	560.0
НИЙТ /жилээр/			20,518.4

2.4. Хувилбарыг нягталж, үр дүнг танилцуулах

Хувь хүний орлого, үйл ажиллагааны онцлог шинж чанартай уялдуулан хялбаршуулсан горимоор тайлагнах зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгасан. Үүнээс үүдэн Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийг хэрэгжүүлэх, дагаж мөрдөх зардал одоогийн хэмжээнээс **350.2 сая төгрөгөөр нэмэгдэх тооцооллыг хийсэн.**

Гурав. ХУУЛИЙН ЭТГЭЭДИЙН ЗАРДЛЫГ ТООЦОХ

1.1.Хуулийн этгээдийн гүйцэтгэх үүргийг тогтоох

Хуулийн төсөлд заасны дагуу хуулийн этгээд нь дараах чиг үүргийг хэрэгжүүлнэ:

- хувь хүнд олгосон орлогоос албан татвар суутгаж, суутган тооцоололтой холбоотой тайлан, мэдээ, тодруулга гаргаж татварын албанд тушаах;
- хувь хүний орлогын албан татварыг төсөвт шилжүүлэх.

1.2.Зардлыг тооцох

Зардлыг тооцохдоо хуулийн этгээдийн 2024 онд татварын албанд хүргүүлсэн суутган тайлангийн үзүүлэлтэд үндэслэв. Нягтлан бодогч санхүү, татвар, нийгмийн даатгалын болон бусад тайлан гаргах сарын дундаж зардлыг **1,500,000** төгрөг байна гэж төсөөлөв. Ажиллах хугацааг энэ аргачлалын “хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийн хугацааг тооцох загвар”-т заасны дагуу дор үзүүлсэн хүснэгтээр тооцон үзэхэд дараах байдалтай байна:

№	Ерөнхий үйл ажиллагаа	Гүйцэтгэх хугацаа (минут)		
		Энгийн	Дунд	Бүрэн
1	Үүрэгтэй танилцах, судлах	10	15	20
2	Мэдээлэл цуглуулах	10	15	20
3	Маягт бөглөх, гарчиглах, тэмдэглэх	30	40	60

4	Тооцоо хийх /ажилчдын цалингийн тооцоо/	30	45	60
5	Мэдээлэл, өгөгдөхүүнийг нягтлах	20	30	45
6	Алдааг засах	20	30	45
7	Тоо баримтыг боловсруулах	10	15	20
8	Мэдээлэл шилжүүлэх болон нийтлүүлэх	3	5	10
9	Дотоод хуралдаан (зөвлөгөөн)	-	-	-
10	Бусадтай хамтран хийх хуралдаан (зөвлөгөөн)	-	-	-
11	Мөнгө шилжүүлэх үүрэг хэрэгжүүлэх	2	2	2
12	Олшруулах, архивлах, тараах	-	-	-
13	Төрийн захиргааны байгууллагаас шалгах	5	5	5
14	Төрийн захиргааны байгууллагын шалгалтын дүнгээс үүдэлтэй засвар, өөрчлөлт	-	-	-
15	Холбогдох байгууллагатай харилцахад хүндрэл үүссэнээс үүдэн мэдээлэл нэмж цуглуулах	-	-	-
16	Сургалт, давтан сургалтын арга хэмжээнүүд	-	-	-
	Нийт	140	202	287

Сард 168 ажлын цаг, улиралд 504 ажлын цаг байна гэж үзэж (тайланг улиралд нэг удаа татварын албанд хүргүүлнэ), холбогдох тооцоог хийв.

Ажлын хөлс нэг цагт = $1,500,000/168 = 8,928.57$ төгрөг

Зардал (тус бүрийн)=Хугацаа × Ажлын хөлс = $8,928.57 * 2.33\text{цаг} = 20,803.57$ төгрөг болно.

1.3.Тоон үзүүлэлтийг тооцох

Тоон үзүүлэлт = тохиолдлын тоо * давтамжийн тоо

Тохиолдлын тоо = 178,411 (ирүүлсэн суутган тайлан) * 4 (улирал бүр) = 713,644

1.4.Нийт зардлыг тооцох

Нийт зардал = зардал * тоон үзүүлэлт = $20,803.57 \text{ төгрөг} * 713,644 = 14.8$ тэрбум төгрөг (жилд)

Өнөөдөр хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн хүрээнд хуулийн этгээд нь хувь хүнд олгосон орлогод холбогдох татварыг суутган, төсөвт шилжүүлэх үүргийг хүлээж, тайлан гаргадаг. Иймээс хууль батлагдсанаар хуулийн этгээдийн хууль дагаж мөрдөхөд зарцуулдаг зардал өнөөгийн хэмжээнээс нэмэгдэхгүй.

1.5.Хялбарчлах боломж

Хувь хүний орлогын албан татварын хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөлтэй холбоотойгоор хуулийн этгээдийн зардлыг бууруулах боломжийг Аргачлалд заасны дагуу дараах шалгууруудаар тодорхойлж үзлээ. Үүнд:

- **Хамрагдах хуулийн этгээдийн тоог багасгах боломж байгаа эсэх:** Татварын ерөнхий хууль болон Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөлд заасны дагуу татвар төлөгчөөр бүртгүүлэх шаардлагатай хуулийн этгээдүүдийг бүрэн бүртгэж, Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд заасан үүргүүдийг хүлээлгэнэ. Иймээс хамрагдах хуулийн этгээдийн тоог бууруулах боломжгүй. Гэхдээ хуулийн этгээд нь хувь хүнд олгож буй орлогоос холбогдох татварыг суутгаж, тайлагнах тохиолдолд тухайн хувь хүн уг орлогод ногдуулан төлөх татварын тайлан, тооцоог татварын албатай хийх шаардлагагүй. Харин байгууллагын нягтлан бодогч ажилчдын цалин хөлснөөс тухайн иргэний ажилласан сартай харьцуулж, хөнгөлөлт эдлэх тооцооллыг хийдэг байсныг хуульд өөрчлөлт орж, иргэн өөрөө тайлагнах зохицуулалт оруулснаар суутган төлөгч хуулийн этгээдэд тодорхой хэмжээний ачаалал буурсан;
- **Мэдээллийн агуулга, давтамжийг багасгах боломж байгаа эсэх:** Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөлд тусгасны дагуу хувь хүнд орлого олгож буй суутган төлөгч тухайн хувь хүнд олгосон орлого, түүнд ногдуулан суутгасан албан татварын мэдээллийг цахимаар, татварын албанд хүргүүлэх бөгөөд уг мэдээллийн агуулга давтамжийг бууруулах боломжгүй. Татварын алба хүргүүлэх татварын тайлан, түүнийг бэлтгэх зааврыг татвар төлөгчид чирэгдэл багатай байх урьдчилан бэлтгэж болно;
- **Шинээр үүсэх үүргийг урьд байсан үүрэгтэй нэгтгэж болох эсэх:** хуулийн этгээдэд шинээр үүрэг хүлээлгэх тухай Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөлд тусгаагүй, харин зарим үүргийг бууруулсан;
- **Мэдээллийг цахимаар хүргүүлэх боломжтой эсэх:** Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулиар зохицуулсан суутган тайланг тайлагнах боломжтой бөгөөд 2024 оны байдлаар нийт суутган тайлан тушаасан хуулийн этгээдийн 100 хувь нь цахимаар тайлан тушаасан байна;
- **Мэдээлэл хүргүүлэх байгууллагын тоог багасгах боломжтой эсэх:** Хуулийн этгээд хувь хүнд олгосон орлогод ногдуулан суутгаж, төсөвт шилжүүлсэн тухай суутган тайланг зөвхөн харьяа татварын албанд хүргүүлнэ;
- **Нэг цэгийн үйлчилгээ бий болгох боломжтой эсэх:** Татварын алба татвар төлөгч хуулийн этгээдэд нэг цэгийн үйлчилгээ үзүүлдэг. Гэхдээ дээр дурдсанчлан татвар төлөгчид суутган тайланг цахимаар хүргүүлж хэвшсэн болно.

1.6.Нэмэлт зардлыг тооцох

Өнөөдөр хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн дагуу хуулийн этгээд нь хувь хүнд олгосон орлогод холбогдох татварыг суутган, төсөвт шилжүүлэх үүргийг хүлээж, тайлагнаж ирсэн. Хуулийн төсөл батлагдсантай холбогдуулж хуулийн этгээдийн татварын хууль тогтоомж дагаж, мөрдөхтэй холбоотой нэмэлт зардал гарахгүй.

ХОЁР. ИРГЭНИЙ ЗАРДЛЫГ ТООЦОХ

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотойгоор иргэний зардлын тооцоонд тухайн иргэний төсөвт төлөх албан татварыг оруулаагүй болно. Хувь хүний орлогын албан

татварын тухай хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотойгоор иргэний зардлыг тооцох ажлыг дараах үе шаттайгаар зохион байгуулна:

2.1.Иргэний гүйцэтгэх үүргийг тогтоох

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн дагуу хувь хүн дараах үүргийг гүйцэтгэнэ:

- санхүүгийн анхан шатны баримтуудыг бүрдүүлэх
- Татварын албанаас бэлтгэн хүргүүлсэн тайлангийн төслийг хянаж, хуульд заасан хугацаанд баталгаажуулах
- тайлангаар гарсан татварын ногдлыг төсөвт төлөх үүргийг гүйцэтгэнэ.

2.2.Цаг хугацаа болон гарч болох зардлыг тооцох

Зардлыг тооцохдоо иргэдийн татварын албанд хүргүүлсэн тайлангийн үзүүлэлтэд үндэслэж хийсэн бөгөөд дараах хугацааг зарцуулна гэж төсөөлөв.

№	Ерөнхий стандарт үйл ажиллагаа	Гүйцэтгэх хугацаа (минут)		
		Энгийн	Дунд	Бүрэн
1	Үүрэгтэй танилцах	10	15	20
2	Мэргэжлийн зөвлөгөө авах (холбогдох газраас)	-	-	-
3	Мэдээлэл цуглуулах, цуглуулсан мэдээллийг нэгтгэх	-	10	20
4	Цуглуулсан мэдээллээ боловсруулах (нягтлах, тооцоолох, шалгах гэх мэт)	10	10	20
5	Маягт бөглөх	2	2	5
6	Албан бичиг боловсруулах (захиа, факс, цахим шуудан гэх мэт)	-	-	-
7	Мэдээллээ холбогдох газарт илгээх	2	2	5
8	Төлбөр хийх	2	2	2
9	Баримт бичиг хуулбарлах үдэх, хадгалах	-	-	-
10	Төрийн эрх бүхий байгууллагаар шалгалт хийлгэх	-	-	-
11	Эрх бүхий байгууллагаас нэмэлт лавлагаа шаардвал гаргаж өгөх	-	-	-
	Нийт	26	41	72

Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн төслийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөлд тусгасны дагуу үйл ажиллагааны орлого болон бусад орлого олж буй хувь хүн жилд нэг удаа татварын албанаас хүргүүлсэн татварын тайлангийн төсөлтэй танилцан, шалгаж, баталгаажуулах үүрэгтэй

2.3.Тоон үзүүлэлтийг тооцох;

Тоон үзүүлэлт=Тохиолдлын тоо × Давтамжийн тоо

Үйл ажиллагааны орлого бүхий иргэд: $323,772 = 323,772$ (тайлангийн тоо) × 1 (давтамж)

Цалин хөлсний орлоготой иргэд: $978,483 = 978,483$ (тайлангийн тоо) × 1 (давтамж)

Нийт тайлан ирүүлэх иргэний тоо: $323,772+978,483=1,302,255$ иргэн

2.4.Нийт дүнг тооцож гаргах;

Ачаалал=Цаг хугацаа × Тоон үзүүлэлт

$5,643.1$ цаг = 26 минут × 1,302,255 тайлан

Нийт зардал= ачаалал × зардал = $1,302,255 \times 4,714.29$ (цагийн хөлсний өмнөх жишгийг баримтлав) = 6,1 тэрбум төгрөг

2.5.Хялбарчлах боломжийг шалгах

Хувь хүний гаргах зардлыг бууруулах боломжийг Аргачлалд заасны дагуу дараах шалгуураар тодорхойлов. Үүнд:

- **Хамрагдах иргэний тоог багасгах боломж байгаа эсэх:** Татварын тэгш шударга байдлын зарчмыг хангах, татварын бааз суурийг нэмэгдүүлэх, хувь хүний татвар төлөх идэвхийг сайжруулах, татвар төлөгч өөрөө тайлагнасны тохиолдолд татварын хөнгөлөлтийг эдлүүлэх нь хуулийн төслийн үндсэн зарчмын нэг тул татварт хамрагдах иргэдийн тоог бууруулах боломжгүй;
- **Мэдээллийн агуулга, давтамжийг багасгах боломж байгаа эсэх:** үйл ажиллагаа эрхэлж буй, албан татвар ногдох орлого олсон хувь хүн жилд нэг удаа тайлан гаргах тул давтамжийн тоог багасгах боломжгүй. Харин жилийн 400.0 сая төгрөг буюу түүнээс бага борлуулалтын орлого олж буй хувь хүн хялбаршуулсан горимоор тайлан гаргах боломжтой тул иргэдийн төлөх татварын хувь хэмжээ буурах боломжтой;
- **Шинээр үүсэх үүргийг урьд байсан үүрэгтэй нэгтгэж болох эсэх:** Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөлд цалингийн орлоготой хувь хүний цалингаас ажил олгогч суутгах үүрэгтэй байсныг хувь хүн өөрөө тайлагнах үүрэг хүлээлгэсэн. Татварын албанаас тайлангийн төслийг бэлтгэн хүргүүлэх, татвар төлөгч хянан баталгаажуулах үүрэгтэй болсон;
- **Мэдээллийг цахимаар хүргүүлэх боломжтой эсэх:** Хувь хүний орлогын албан татварын тайланг татварын алба урьдчилан боловсруулж хүргүүлнэ. Өнгөрсөн 2024 оны байдлаар татварын албанд үйл ажиллагааны орлого бүхий 302,255 хувь хүн тайлан цахимаар ирүүлснийг хүлээн авсан;

2.6.Нэмэлт зардлыг тооцох

Үйл ажиллагаа эрхэлж буй иргэн Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн дагуу жил бүр татварын тайлан гаргаж, харьяа татварын албанд хүргүүлдэг. Хуулийн төслийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөлд үйл ажиллагааны болон цалин хөлсний орлого бүхий иргэн тайлан ирүүлэхээр зохицуулсан, харин үүнтэй холбогдуулан нэмэлт зардал гарахгүй.

Дөрөв. Нэгдсэн дүгнэлт

Хууль тогтоомжийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлыг урьдчилан тодорхойлох, зардал бууруулж, ачааллыг багасгах хувилбарын талаар санал, зөвлөмж боловсруулах зорилгоор энэхүү судалгааг гүйцэтгэлээ. Ингэхдээ Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 4 дүгээр хавсралтаар баталсан “Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоо хийх аргачлал”-ыг баримтлан тооцоолов.

4.1. Төрийн байгууллагад үүсэх зардлын тухайд

Хуулийн төслийн зардлын тооцоо хийсэн зохицуулалт нь Татварын албанд үүрэг үүсгэсэн ба үүнтэй холбогдон хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүрээр зардлын тооцоог хийж, судалгааны тайланд тусгасан. Тухайлбал уг хуулийн төсөл батлагдсанаар хэрэгжүүлэх чиг үүргийн хүрээнд татварын албанд дараах хэмжээний зардал үүсэхээр байна.

Чиг үүрэг 1-ээс 5-д заасан үйл ажиллагаа нэмэлтээр хүний нөөцийн зардал гарахгүй, ачаалал нэмэгдэхгүй тул хүний нөөцийн зардалтай уялдах материаллаг зардал шаардагдахгүй гэж тооцоолов.

Харин чиг үүрэг 6-д заасан ажлыг хэрэгжүүлэх буюу тухайн чиг үүрэг, ажил, үйлчилгээг гүйцэтгэхэд дагалдан гарах бусад зардлыг бодитой, дундаж үзүүлэлтэд үндэслэн гаргасан.

Чиг үүрэг 6. Татварын албанаас боловсруулсан гарын авлага, зөвлөмж, сургалтын материал, дүрс бичлэг, сургалтыг брайль үсэг, дохионы хэлийг ашиглах шаардлагад нийцүүлэн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг мэдээлэл тэгш авах эрхээр хангах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд жилд дунджаар нийт 350.2 сая төгрөгийн зардал гарахаар тооцоолов.

4.2. Хуулийн этгээд болон иргэнд үүсэх зардлын тухайд

Хувь хүний орлого, үйл ажиллагааны онцлог шинж чанартай уялдуулан хялбаршуулсан горимоор тайлагнах зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгасан.

Хуулийн төсөлд иргэн бүр төлсөн татвараасаа хөнгөлөлт эдлэхийн тулд тайлан гаргах үүрэг нэмэгдсэн бөгөөд хуулийн этгээдэд нэмэлт үүрэг бий болоогүй, иргэний тайланг татварын байгууллагаас урьдчилан бэлтгэж өгөх учир хуулийн зохицуулалтууд нь бүхэлдээ төрийн байгууллагын үүрэгт хамааралтай, иргэн хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааг хялбарчилсан байх тул Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл батлагдсанаар иргэн болон хуулийн этгээдэд нэмэлт зардал үүсгэхгүй гэж үзсэн.

--oo00oo--

БАТЛАВ
САНГИЙН САЙД

Б.ЖАВХЛАН

БАТЛАВ.
ХУУЛЬ ЗҮЙ, ДОТООД
ХЭРГИЙН САЙД

Л.МӨНХБААТАР

2025 оны 08 дугаар сарын 18-ны өдөр

АЖ АХУЙН НЭГЖИЙН ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ

Нэг.Хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлага

1.1.Хууль зүйн үндэслэл

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа-2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогод жижиг, дунд бизнес эрхлэлтийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлнэ, олон улсад өрсөлдөхүйц бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэх таатай орчин, нөхцөлийг бүрдүүлнэ зэрэг зорилтуудыг дэвшүүлсэн. Уг зорилтуудыг хэрэгжүүлэх хүрээнд “Хөрөнгө оруулалтыг бүрэн дэмжсэн, бизнес эрхлэх таатай орчныг бүрдүүлнэ”, “Олон улсад өрсөлдөх чадвартай бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг хөгжүүлж, ажлын байрыг нэмэгдүүлнэ”, “Цахим засаглалын технологийг бүх түвшинд бүрэн хэрэгжүүлж, авлига хүнд сурталгүй төрийн үйлчилгээг төлөвшүүлнэ” гэж тус тус заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 23 дугаар тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлийн 3.3.2-т “бичил, жижиг, дунд бизнесийг дэмжих орчин бэхжиж, төлөвшинө”, 4.1.5-д “бизнесийн таатай орчныг бүрдүүлж, иргэдийн худалдан авах чадварыг дээшлүүлнэ” гэж заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.2.1-д “Татвар, нийгмийн даатгалын шинэчлэл хийх”-ээр заасан бөгөөд энэ хүрээнд татварын орчныг олон улсын стандартад үе шаттайгаар нийцүүлж, цахим татварын тогтолцоог сайжруулах, бизнес эрхлэх эрх зүйн орчныг сайжруулах, бизнес эрхлэгчдийн татварын ачааллыг бууруулах, татварын дэмжлэгүүдийг оновчтой болгож, татварын орчныг сайжруулах, хариуцлагатай татвар төлөгчийг дэмжих зэрэг зорилтуудыг тус тус тусгасан нь хуулийн төслийг боловсруулах хууль зүйн үндэслэл болж байна.

1.2.Практик шаардлага

Татварын багц хуулийн шинэчлэлийн хүрээнд Татварын ерөнхий хууль, Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль, Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн төслүүдийг 2019 онд Улсын Их Хурлаас баталж, 2020 оноос

эхлэн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн. Энэхүү шинэчлэл нь жижиг, дунд бизнесийг дэмжих, татварын үйл ажиллагааг цахимжуулах, олон улсын татварын шинэлэг зарчмуудыг дотоодын хууль тогтоомжид нэвтрүүлэх үндсэн зорилготой байсан.

Гэвч хуулийн шинэчлэлээс хойших зургаан жилийн хугацаанд геополитикийн тогтворгүй нөхцөл байдал үргэлжилж, худалдааны бодлогоос үүдэлтэй тодорхой бус байдал нэмэгдэх, голлох эдийн засгуудын өсөлт удаашрах, инфляцын түвшин өсөх, зээлийн хүү нэмэгдэх, гадаадын хөрөнгө оруулалт буурах зэрэг нийтлэг санхүүгийн хүндрэл, эрсдэлүүд дэлхийн нийгэм, эдийн засгийн төлөвт бий болсон.

Энэ хүрээнд сүүлийн жилүүдэд дэлхийн улс орнууд татварын бодлогоор жижиг, дунд бизнесийн өсөлт, хөгжлийг дэмжихэд чиглэсэн арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлж байна. Тухайлбал Бүгд Найрамдах Энэтхэг Улс, Канад Улс, Япон Улс зэрэг улс орнууд бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн дарамтыг бууруулах, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих зорилгоор жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдэд татварын таатай нөхцөлийг бүрдүүлж, тэдний татварын ачааллыг бууруулах бодлого хэрэгжүүлсэн байна. Мөн Бүгд Найрамдах Сингапур Улс, Их Британи Умард Ирландын Нэгдсэн Хант Улс, Бүгд Найрамдах Казакстан Улс зэрэг улсууд хөрөнгө оруулалт татах, бизнесийн орчныг сайжруулах, татварын орчныг энгийн, ойлгомжтой болгоход чиглэсэн өөрчлөлтүүдийг хийсэн байна. Эдгээр татварын бодлогын арга хэмжээнүүд нь жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийн санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангах, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх, эдийн засгийн өсөлтийг дэмжихэд чухал үүрэг гүйцэтгэж байна.

Татварын хууль тогтоомжуудад шаардлагатай нэмэлт, өөрчлөлтүүдийг оруулах зорилгоор Сангийн яам, татвар, гаалийн байгууллага, Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим болон Улсын Их Хурлын Тамгын газар хамтран улс орон даяар давхардсан тоогоор 11,000 гаруй татвар төлөгчийг хамруулсан 150 удаагийн уулзалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, 176 мянга орчим саналыг хүлээн авсан. Хэлэлцүүлгийн явцад аж ахуйн нэгжүүдээс нийтлэг байдлаар ирүүлсэн татвар ногдуулах орлогын босго, шатлалыг нэмэгдүүлэх, бизнес эрхлэх татварын орчныг хялбаршуулах, илүү энгийн, ойлгомжтой болгох, бичил, жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийг татварын бодлогоор дэмжих зэрэг саналуудыг хуулийн төсөлд тусгах нь зүйтэй байна.

Дээрх бодлого, зорилтуудыг хэрэгжүүлэх, эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих, бизнес эрхлэх илүү таатай татварын орчныг бүрдүүлэх, бизнесүүд үйл ажиллагаагаа идэвхжүүлэх, тогтвортой явуулах нөхцөлийг бүрдүүлэх, түүнд дэмжлэг үзүүлэх шаардлага тулгарч буйг харгалзан Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулах практик шаардлага үүсэж байна.

Хоёр.Хуулийн төслийн зорилго, ерөнхий бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ

Хуулийн төслийн зорилго нь аж ахуйн нэгжүүд үйл ажиллагаагаа тогтвортой явуулах, идэвхжүүлэх, бичил, жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдэд чиглэсэн татварын хялбар, таатай орчныг бүрдүүлэх болон татвар төлөгчдөөс ирүүлсэн нийтлэг саналуудыг тусгахад чиглэнэ. Үүнд:

➤ Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар ногдуулах босго, шатлалыг өөрчилнө;

➤ Жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдэд хялбаршуулсан бага татвар бүхий горимд хамрагдах боломжийг нэмэгдүүлнэ;

➤ Аж ахуйн нэгжүүдэд татварын орчныг илүү хялбар, энгийн, уян хатан болгоно;

➤ Татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилттэй холбоотойгоор татвар төлөгчдөд үүсдэг тодорхойгүй, маргаантай асуудлуудыг зохицуулна;

➤ Аж ахуйн нэгжүүд үйл ажиллагаагаа тогтвортой явуулах, хүний нөөцөө дэмжих, хуримтлал үүсгэх нөхцөлийг бүрдүүлэн, бизнесийн өргөжих, тэлэх боломжийг нэмэгдүүлнэ.

Гурав.Хуулийн төсөл батлагдсаны дараа үүсэж болох эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн үр дагавар, тэдгээрийг шийдвэрлэх талаар авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний талаар

Хуулийн төсөл батлагдсанаар Монгол Улсын бизнесийн орчны олон улсын тавцанд өрсөлдөх чадвар сайжирч, бизнес эрхлэгчдийн татварын ачааллыг бууруулах бөгөөд энэ нь эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих, нийгмийн тогтвортой байдлыг бэхжүүлэх суурь нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

Түүнчлэн аж ахуйн нэгжүүд үйл ажиллагаагаа тогтвортой явуулах, өргөжүүлэн хөгжүүлэх, санхүүгийн чадавхаа бэхжүүлэх, бизнесийн идэвхээ нэмэгдүүлж дотоод, гадаад зах зээлд өрсөлдөх боломжийг нэмэгдүүлнэ.

Цаашид хиймэл оюун ухаан, их өгөгдөлд суурилсан шийдлүүдийг татварын удирдлагад нэвтрүүлэх замаар татвар төлөгчид шаардлагатай мэдээллийг шуурхай, хүртээмжтэй авах боломжтой болох бөгөөд татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг сайжруулж, зөрчлийг урьдчилан сэргийлэх нөхцөл бүрдэнэ. Энэ нь Монгол Улсад үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгж, хөрөнгө оруулагчдын тогтвортой хөгжилд эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Дөрөв.Хуулийн төсөл нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай хэрхэн уялдах, хуулийг хэрэгжүүлэхэд шинээр боловсруулах, хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, хүчингүй болсонд тооцох тухай хууль тогтоомжийн төслийн талаар

Хуулийн төслийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ болон бусад хуультай нийцүүлэн боловсруулах бөгөөд Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол, сургалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулна.

---o0o---

**АЖ АХУЙН НЭГЖИЙН ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД
НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ**

1 дүгээр зүйл	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд хэсэг, заалт нэмэх
2 дугаар зүйл	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн зарим хэсэг, заалтад үг, өгүүлбэрийг нэмэлтээр оруулах
3 дугаар зүйл	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн зарим хэсэг, заалтад өөрчлөн найруулах
4 дүгээр зүйл	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн зарим хэсэг, заалтад өөрчлөлт оруулах
5 дугаар зүйл	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн зарим хэсэг, заалтын үг, өгүүлбэрийг хасах
6 дугаар зүйл	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн зарим хэсэг, заалтыг хүчингүй болсонд тооцох
7 дугаар зүйл	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг дагаж мөрдөх хугацаа

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны дугаар
сарын-ны өдөр

Улаанбаатар
хот

АЖ АХУЙН НЭГЖИЙН ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ

1 дүгээр зүйл. Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд доор дурдсан агуулгатай дараах хэсэг, заалт нэмсүгэй:

1/13 дугаар зүйлийн 13.2.13, 13.2.14 дэх заалт:

“13.2.13.Хөдөлмөрийн тухай хуулийн 73 дугаар зүйлд заасны дагуу ажилтныг сургах, мэргэжил дээшлүүлэх, мэргэшүүлэхтэй холбоотой гарсан зардал нь тухайн татварын жилд хөдөлмөрийн гэрээ байгуулан ажиллаж байгаа нийт ажилтанд олгосон цалингийн зардлын нийт дүнгийн 10 хувиас хэтрэхгүй байна. Албан татвар төлөгчийн эрх бүхий албан тушаалтантай Татварын ерөнхий хуулийн 27.1.1-д заасан харилцан хамаарал бүхий ажилтан хамаарахгүй;

13.2.14.албан татвар төлөгчийн эрхэлж байгаа аж ахуйн үйл ажиллагаатай шууд холбоогүй, ажилтны хангамжид зориулан худалдаж авсан бараа, ажил, үйлчилгээний зардал нь тухайн татварын жилд хөдөлмөрийн гэрээ байгуулан ажиллаж байгаа нийт ажилтанд олгосон цалингийн зардлын нийт дүнгийн 5 хувиас хэтрэхгүй байна. Албан татвар төлөгчийн эрх бүхий албан тушаалтантай Татварын ерөнхий хуулийн 27.1.1-д заасан харилцан хамаарал бүхий ажилтан хамаарахгүй.”

2/13 дугаар зүйлийн 13.6 дахь хэсэг:

“13.6.Албан татвар төлөгчийн Монгол Улсад байрладаггүй болон Монгол Улсад байнга оршин суугч бус албан татвар төлөгчөөс гадаад улсын нутаг дэвсгэрт худалдан авсан үйлчилгээний зардлыг бэлэн бусаар төлсөн баримт, холбогдох гэрээг үндэслэн энэ хуулийн 13.1.4-т заасан төлбөрийн баримт шаардахгүйгээр албан татвар ногдох орлогоос хасаж тооцно.”

3/15 дугаар зүйлийн 15.1.20 дахь заалт:

“15.1.20.Засгийн газрын тусгай сангийн тухай хуулийн 9.2, 9.3-т заасны дагуу тусгай санд төвлөрүүлсэн хөрөнгө.”

4/21 дүгээр зүйлийн 21.1.17, 21.1.18 дахь заалт:

“21.1.17.Гамшгаас хамгаалах тухай хуульд заасан аюулт үзэгдлийн улмаас үүссэн хохирлын даатгалын нөхөн төлбөр.”

21.1.18.Монгол Улсад байрладаг албан татвар төлөгчийн өөрийн 100 хувь эзэмшдэг аж ахуйн нэгжээс авсан ногдол ашгийн орлого.”

5/30 дугаар зүйлийн 30.15, 30.16, 30.17 дахь хэсэг:

“30.15.Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч нь нэмж хувьцаа гаргаж хувь нийлүүлсэн хөрөнгөө нэмэгдүүлснийг энэ зүйлд заасны дагуу эрх борлуулсан, шилжүүлсэн гэж үзэхгүй.

30.16.Энэ зүйлийн 30.2-т заасан этгээдүүд дараах баримт бичигт холбогдох мэдээллийг татварын албанд мэдүүлнэ:

30.16.1.хувьцаа, хувь оролцоо борлуулсан, шилжүүлсэн гэрээ, тухайн гэрээнд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт, түүнтэй холбоотой байгуулсан ирээдүйд бүтээгдэхүүн хуваах, ашиг хуваах, өр авлага шилжүүлэх гэрээ болон бусад гэрээ, хэлцэл;

30.16.2.Эрдэс баялгийн мэргэжлийн зөвлөлөөр хэлэлцүүлж батлуулсан техник, эдийн засгийн үндэслэл, техник, эдийн засгийн урьдчилсан тооцоолол, ордын геологийн болон ашиглалтын нөөц, нөөцийн хөдөлгөөний мэдээлэл, хайгуулын болон ашиглалтын үйл ажиллагааны тайлан, төлөвлөгөө, бусад мэдээлэл;

30.16.3.тусгай зөвшөөрлийг борлуулах, шилжүүлэхтэй холбоотой эрхийн үнэлгээг тогтоосон үндэслэл, холбогдох нотлох баримт, мэдээлэл.

30.17.Энэ зүйлийн 30.16-д заасан баримт бичгийг бүрэн ирүүлсний дараа татвар төлөгчийн тодорхойлсон албан татвар ногдуулах орлогыг татварын алба ажлын 30 хоногийн дотор хянан баталгаажуулна.”

2 дугаар зүйл.Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.9.4 дэх заалтын “цэцэрлэгжүүлэх,” гэсний дараа “олон нийтэд үйлчлэх зориулалт бүхий ариун цэврийн байгууламж шинээр байгуулах болон засварлах, хяналтын камер суурилуулах,” гэж тус тус нэмсүгэй.

3 дугаар зүйл.Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн дараах хэсэг, заалтыг доор дурдсанаар өөрчлөн найруулсугай:

1/20 дугаар зүйлийн 20.1 дэх хэсэг:

“20.1.Энэ хуулийн 18.2, 18.3, 18.4, 18.5-д заасны дагуу 0-6 тэрбум төгрөгийн албан татвар ногдуулах тухайн жилийн орлого олсон тохиолдолд 10 хувиар, 6-10 тэрбум хүртэлх төгрөгийн албан татвар ногдуулах тухайн жилийн орлого олсон тохиолдолд 600 сая төгрөг дээр 6 тэрбумаас дээш давсан орлогод 15 хувиар, 10 тэрбум төгрөгөөс дээш албан татвар ногдуулах тухайн жилийн орлого олсон тохиолдолд 1 тэрбум 200 сая төгрөг дээр 10 тэрбумаас дээш давсан орлогод 25 хувиар нэмж албан татвар ногдуулна.”

2/22 дугаар зүйлийн 22.1 дэх хэсэг:

“22.1.Холбогдох хуулийн дагуу үүсгэн байгуулагдсан, мөн доор дурдсанаас бусад салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг албан татвар төлөгчийн жилийн эцсийн татварын тайланд тусгасан энэ хуулийн 18.2, 18.3, 18.4, 18.5-д заасан албан татвар ногдох орлого нь 1.5 тэрбум төгрөгөөс ихгүй бол энэ хуулийн 20.1-д заасны дагуу ногдуулсан албан татварыг 90 хувиар, 1.5–2.5 тэрбум төгрөг хүртэл бол 50 хувиар хөнгөлнө.”

3/29 дүгээр зүйлийн 29.3.1 дэх заалт:

“29.3.1.албан татвар төлөгч болон тухайн татварын жилд түүнтэй ажил гүйлгээ хийсэн харилцан хамаарал бүхий этгээдийн борлуулалтын орлогын нийлбэр дүн 400 сая төгрөгөөс их;”

4 дүгээр зүйл.Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.2.6, 13.6.7 дахь заалтын “15 хувиас” гэснийг “2026 онд 20 хувиас, 2027 онд 25 хувиас, 2028 оноос эхлэн 30 хувиас” гэж, 14 дүгээр зүйлийн 14.4 дэх хэсгийн “хөрөнгө оруулагч этгээдээс энгийн хувьцаа, давуу эрхийн хувьцаа худалдан авах, хувь нийлүүлэх замаар оруулсан хөрөнгө оруулалтыг” гэснийг “хөрөнгө оруулагчийн хувь оролцоонд хамаарах өмнөх тайлант хугацааны эздийн өмчийг” гэж, 15 дугаар зүйлийн 15.1.5 дахь заалтын “Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тухай хуулийн 11.5, 18 дугаар” гэснийг “Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол, сургалтын тухай хуулийн 14 дүгээр” гэж, 17 дугаар зүйлийн 17.11 дэх хэсгийн “дараагийн сарын эхний” гэснийг “тухайн хөрөнгийг ашиглаж эхэлсэн” гэж, 20 дугаар зүйлийн 20.3 дахь хэсгийн “хувь, хэмжээгээр” гэснийг “хувиар” гэж, 21 дүгээр зүйлийн 21.1.9 дэх заалтын “Боловсролын тухай хуулийн 12.1,” гэснийг “Боловсролын ерөнхий хуулийн 18.1,” гэж, 25 дугаар зүйлийн 25.2 дахь хэсгийн “25-ны” гэснийг “сүүлийн өдрийн” гэж, 25 дугаар зүйлийн 25.2 дахь хэсгийн, 26 дугаар зүйлийн 26.1, 26.2 дахь хэсгийн, 29 дүгээр зүйлийн 29.12 дахь хэсгийн, 30 дугаар зүйлийн 30.12 дахь хэсгийн “20-ны” гэснийг “сүүлийн өдрийн” гэж, 25 дугаар зүйлийн 25.2 дахь хэсгийн, 26 дугаар зүйлийн 26.1, 26.2, 26.8 дахь хэсгийн, 29 дүгээр зүйлийн 29.13 дахь хэсгийн, 30 дугаар зүйлийн 30.12 дахь хэсгийн, 31 дүгээр зүйлийн 31.8, 31.9 дэх хэсгийн “10-ны” гэснийг “сүүлийн өдрийн” гэж, 27 дугаар зүйлийн 27.11 дэх хэсгийн “тухайн татварын жилийн дунджаар тооцож, дараагийн татварын жилийн 01 дүгээр сард багтаан” гэснийг “албан ханшаар Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллагын зөвлөмжийн дагуу тооцож” гэж, 29 дүгээр зүйлийн 29.1 дэх хэсгийн “50.0” гэснийг “400.0” гэж, мөн хэсгийн “нийт дүнгээр” гэснийг “10 хувиар” гэж, 29.6 дахь хэсгийн “албан татвар төлөгч Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хуульд заасан нөхцөл, шаардлагын дагуу нэмэгдсэн өртгийн албан татварын суутган төлөгч болсон өдрөөс” гэснийг “албан татвар төлөгчийн борлуулалтын орлогын дүн 400 сая төгрөг хүрсэн өдрийн дараа сараас” гэж, 29.9 дэх хэсгийн “1” гэснийг “10” гэж, 30 дугаар зүйлийн 30.10 дахь хэсгийн “хувь хэмжээгээр” гэснийг “хувиар” гэж, 31 дүгээр зүйлийн 31.6 дахь хэсгийн “хувь хэмжээ” гэснийг “хувийг” гэж тус тус өөрчилсүгэй.

5 дугаар зүйл.Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16.1.12 дахь заалтын “энэ хуулийн 22.9-д зааснаас бусад” гэснийг, 17 дугаар зүйлийн 17.11 дэх хэсгийн “тухайн улиралд” гэснийг, Тавдугаар бүлгийн гарчгийн “, ХЭМЖЭЭ” гэснийг, 20 дугаар зүйлийн гарчгийн “, хэмжээ” гэснийг, 22 дугаар зүйлийн 22.3, 22.4 дэх хэсгийн “20.2.7,” гэснийг, 25 дугаар зүйлийн 25.1 дэх хэсгийн “, 20.2.7” гэснийг, 22 дугаар зүйлийн 22.10 дахь хэсгийн “, 22.5.9” гэснийг, 30 дугаар

зүйлийн 30.7 дахь хэсгийн “Энэ хуулийн 30.1-д заасан эцсийн эзэмшигч нь Монгол Улсад байрладаг албан татвар төлөгч бол тухайн” гэснийг тус тус хассугай.

6 дугаар зүйл.Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.7, 15.8 дахь хэсгийг, 20 дугаар зүйлийн 20.2.7 дахь заалтыг, 22 дугаар зүйлийн 22.5.9 дэх заалтыг тус тус хүчингүй болсонд тооцугай.

7 дугаар зүйл.Энэ хуулийг ... оны ... дүгээр сарын ...-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

**МЭРГЭЖЛИЙН БОЛОН ТЕХНИКИЙН БОЛОВСРОЛ, СУРГАЛТЫН
ТУХАЙ ХУУЛЬД ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ**

1 дүгээр зүйл	Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол, сургалтын тухай хуулийн зарим хэсгийн үгийг хасах
2 дугаар зүйл	Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол, сургалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийг дагаж мөрдөх хугацаа

МОНГОЛ УЛСЫН ХУУЛЬ

2025 оны дугаар
Улаанбаатар
сарын-ны өдөр

ХОТ

**МЭРГЭЖЛИЙН БОЛОН ТЕХНИКИЙН БОЛОВСРОЛ, СУРГАЛТЫН
ТУХАЙ ХУУЛЬД ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ**

1 дүгээр зүйл.Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол, сургалтын тухай хуулийн 19 дүгээр зүйлийн 19.4 дэх хэсгийн “, 15.1.6, 15.1.9” гэснийг хассугай.

2 дугаар зүйл.Энэ хуулийг 2026 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс дагаж мөрдөнө.

Гарын үсэг

ТАНИЛЦУУЛГА

*Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан
татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт
оруулах тухай*

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа-2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогод жижиг, дунд бизнес эрхлэлтийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлнэ, олон улсад өрсөлдөхүйц бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэх таатай орчин, нөхцөлийг бүрдүүлнэ зэрэг зорилтуудыг дэвшүүлсэн. Уг зорилтуудыг хэрэгжүүлэх хүрээнд “Хөрөнгө оруулалтыг бүрэн дэмжсэн, бизнес эрхлэх таатай орчныг бүрдүүлнэ”, “Олон улсад өрсөлдөх чадвартай бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг хөгжүүлж, ажлын байрыг нэмэгдүүлнэ”, “Цахим засаглалын технологийг бүх түвшинд бүрэн хэрэгжүүлж, авлига хүнд сурталгүй төрийн үйлчилгээг төлөвшүүлнэ” гэж тус тус заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 23 дугаар тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлийн 3.3.2-т “бичил, жижиг, дунд бизнесийг дэмжих орчин бэхжиж, төлөвшинө”, 4.1.5-д “бизнесийн таатай орчныг бүрдүүлж, иргэдийн худалдан авах чадварыг дээшлүүлнэ” гэж тус тус заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.2.1-д “Татвар, нийгмийн даатгалын шинэчлэл хийх”-ээр заасан бөгөөд энэ хүрээнд татварын орчныг олон улсын стандартад үе шаттайгаар нийцүүлж, цахим татварын тогтолцоог сайжруулах, бизнес эрхлэх эрх зүйн орчныг сайжруулах, бизнес эрхлэгчдийн татварын ачааллыг бууруулах, татварын дэмжлэгүүдийг оновчтой болгож, татварын орчныг сайжруулах, хариуцлагатай татвар төлөгчийг дэмжих зэрэг зорилтуудыг тус тус тусгасан нь хуулийн төслийг боловсруулах хууль зүйн үндэслэл болж байна.

Татварын багц хуулийн шинэчлэлийн хүрээнд Татварын ерөнхий хууль, Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль, Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн төслүүдийг 2019 онд Улсын Их Хурлаас баталж, 2020 оноос эхлэн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн. Энэхүү шинэчлэл нь жижиг, дунд бизнесийг дэмжих, татварын үйл ажиллагааг цахимжуулах, олон улсын татварын шинэлэг зарчмуудыг дотоодын хууль тогтоомжид нэвтрүүлэх үндсэн зорилготой байсан. Гэсэн хэдий ч хуулийн шинэчлэлээс хойших зургаан жилийн хугацаанд геополитикийн тогтворгүй нөхцөл байдал үргэлжилж, худалдааны бодлогоос үүдэлтэй тодорхой бус байдал нэмэгдэх, голлох эдийн засгуудын өсөлт удаашрах, инфляцын түвшин өсөх, зээлийн хүү нэмэгдэх, гадаадын хөрөнгө оруулалт буурах зэрэг нийтлэг санхүүгийн хүндрэл, эрсдэлүүд дэлхийн нийгэм, эдийн засгийн төлөвт бий болсон.

Энэ хүрээнд дэлхийн улс орнууд татварын бодлогоор жижиг, дунд бизнесийн өсөлт, хөгжлийг дэмжихэд чиглэсэн арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлж байна. Тухайлбал, Бүгд Найрамдах Энэтхэг Улс, Канад Улс, Япон Улс зэрэг улс орнууд бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн дарамтыг бууруулах, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих зорилгоор жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдэд татварын таатай нөхцөлийг бүрдүүлж, тэдний татварын ачааллыг бууруулах бодлого хэрэгжүүлсэн байна. Мөн Бүгд Найрамдах Сингапур Улс, Их Британи

Умард Ирландын Нэгдсэн Хант Улс, Бүгд Найрамдах Казакстан Улс зэрэг улсууд хөрөнгө оруулалт татах, бизнесийн орчныг сайжруулах, татварын орчныг энгийн, ойлгомжтой болгоход чиглэсэн өөрчлөлтүүдийг хийсэн байна. Эдгээр татварын бодлогын арга хэмжээнүүд нь жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийн санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангах, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх, цаашлаад эдийн засгийн өсөлтийг дэмжихэд чухал үүрэг гүйцэтгэж байна.

Дээрх бодлого, зорилтуудыг хэрэгжүүлэх, эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих, бизнес эрхлэх илүү таатай татварын орчныг бүрдүүлэх, бизнесүүд үйл ажиллагаагаа идэвхжүүлэх, тогтвортой явуулах нөхцөлийг бүрдүүлэх, түүнд дэмжлэг үзүүлэх шаардлага тулгарч буйг харгалзан Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулах шаардлага үүсээд байна.

Хуулийн төсөлд дараах үндсэн чиглэлийг баримталж, холбогдох зохицуулалтуудыг тусгасан. Үүнд:

- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар ногдуулах босго, шатлалыг өөрчилнө;
- Жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдэд хялбаршуулсан бага татвар бүхий горимд хамрагдах боломжийг нэмэгдүүлнэ;
- Аж ахуйн нэгжүүдэд татварын орчныг илүү хялбар, энгийн, уян хатан болгоно;
- Татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилттэй холбоотойгоор татвар төлөгчдөд үүсдэг тодорхойгүй, маргаантай асуудлуудыг зохицуулна;
- Аж ахуйн нэгжүүд үйл ажиллагаагаа тогтвортой явуулах, хүний нөөцөө дэмжих, хуримтлал үүсгэх нөхцөлийг бүрдүүлэн, бизнесийн өргөжих, тэлэх боломжийг нэмэгдүүлнэ.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар Монгол Улсын бизнесийн орчны олон улсын тавцанд өрсөлдөх чадвар сайжрах, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн татварын ачаалал буурах, улмаар эдийн засгийн өсөлт нэмэгдэж, нийгмийн тогтвортой байдал бэхжих зэрэг эерэг үр дагавартай юм.

---oOo---

ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ТАНИЛЦУУЛГА

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Алсын хараа-2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогод жижиг, дунд бизнес эрхлэлтийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлнэ, олон улсад өрсөлдөхүйц бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэх таатай орчин, нөхцөлийг бүрдүүлнэ зэрэг зорилтуудыг дэвшүүлсэн. Уг зорилтуудыг хэрэгжүүлэх хүрээнд “Хөрөнгө оруулалтыг бүрэн дэмжсэн, бизнес эрхлэх таатай орчныг бүрдүүлнэ”, “Олон улсад өрсөлдөх чадвартай бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг хөгжүүлж, ажлын байрыг нэмэгдүүлнэ” гэж тус тус заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 23 дугаар тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлийн 3.3.2-т “бичил, жижиг, дунд бизнесийг дэмжих орчин бэхжиж, төлөвшинэ”, 4.1.5-д “бизнесийн таатай орчныг бүрдүүлж, иргэдийн худалдан авах чадварыг дээшлүүлнэ” гэж заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор батлагдсан Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.2.1-д “Татвар, нийгмийн даатгалын шинэчлэл хийх”-ээр заасан бөгөөд энэ хүрээнд татварын орчныг олон улсын стандартад үе шаттайгаар нийцүүлж, цахим татварын тогтолцоог сайжруулах, бизнес эрхлэх эрх зүйн орчныг сайжруулах, бизнес эрхлэгчдийн татварын ачааллыг бууруулах, татварын дэмжлэгүүдийг оновчтой болгож, татварын орчныг сайжруулах, хариуцлагатай татвар төлөгчийг дэмжих зэрэг зорилтуудыг тус тус тусгасан.

Татварын хуулийн шинэчлэлийн хүрээнд Татварын ерөнхий хууль, Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль, Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хуулийн төслүүдийг 2019 онд Улсын Их Хурлаас баталж, 2020 оноос эхлэн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн. Энэхүү шинэчлэл нь жижиг, дунд бизнесийг дэмжих, татварын үйл ажиллагааг цахимжуулах, олон улсын татварын шинэлэг зарчмуудыг дотоодын хууль тогтоомжид нэвтрүүлэх үндсэн зорилготой байсан.

Гэвч хуулийн шинэчлэлээс хойших хугацаанд геополитикийн тогтворгүй нөхцөл байдал үргэлжилж, худалдааны бодлогоос үүдэлтэй тодорхой бус байдал нэмэгдэх, голлох эдийн засгуудын өсөлт удаашрах, инфляцын түвшин өсөх, зээлийн хүү нэмэгдэх зэрэг нийтлэг санхүүгийн хүндрэл, эрсдэлүүд дэлхийн нийгэм, эдийн засгийн төлөвт бий болсон.

Энэ хүрээнд сүүлийн жилүүдэд дэлхийн улс орнууд татварын бодлогоор жижиг, дунд бизнесийн өсөлт, хөгжлийг дэмжихэд чиглэсэн арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлж байна. Тухайлбал Бүгд Найрамдах Энэтхэг Улс, Канад Улс, Япон Улс зэрэг улс орнууд бизнес эрхлэгчдийн санхүүгийн дарамтыг бууруулах, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих зорилгоор жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдэд татварын таатай нөхцөлийг бүрдүүлж, тэдний татварын ачааллыг бууруулах бодлого хэрэгжүүлсэн байна. Мөн Бүгд Найрамдах Сингапур Улс, Их Британи Умард Ирландын Нэгдсэн Хант Улс, Бүгд Найрамдах Казакстан Улс зэрэг улсууд хөрөнгө оруулалт татах, бизнесийн орчныг сайжруулах, татварын орчныг энгийн, ойлгомжтой болгоход чиглэсэн өөрчлөлтүүдийг хийсэн байна. Эдгээр татварын бодлогын арга хэмжээнүүд нь жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийн

санхүүгийн тогтвортой байдлыг хангах, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх, эдийн засгийн өсөлтийг дэмжихэд чухал үүрэг гүйцэтгэж байна.

Татварын хууль тогтоомжуудад шаардлагатай нэмэлт, өөрчлөлтийг оруулах зорилгоор 2025 оны 01 дүгээр сарын 27-ны өдрөөс эхлэн Сангийн яам, татвар, гаалийн байгууллага, Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим болон Улсын Их Хурлын Тамгын газар хамтран улс орон даяар давхардсан тоогоор 11,000 гаруй татвар төлөгчийг хамруулсан 150 удаагийн уулзалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, 176 мянга орчим санал хүлээн авсан. Хэлэлцүүлгийн явцад аж ахуйн нэгжүүдээс жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагаа тогтворжих эхний жилүүдэд татварын бодлогоор дэмжлэг үзүүлэх, үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх, идэвхжүүлэх хүрээнд хүний нөөцөө хөгжүүлэх болон зарим зардлуудыг хасагдах зардалд тооцох, татвар төлөгчдөд хууль тогтоомжийн хэрэглээтэй холбоотой үүсдэг ойлгомжгүй, маргаантай асуудлуудыг шийдвэрлэх, татвар төлөх хугацааг сунгах зэрэг саналуудыг нийтлэг байдлаар ирүүлсэн.

Аж ахуйн нэгжүүдээс ирүүлсэн саналуудыг судлан үзэж, дээрх бодлого, зорилтуудыг хэрэгжүүлэх хүрээнд аж ахуйн нэгжүүдийг үйл ажиллагаагаа идэвхжүүлэх, тогтвортой явуулахад дэмжлэг үзүүлэх, жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийн татварын ачааллыг бууруулах, бизнес эрхлэх илүү таатай татварын орчныг бүрдүүлэх зорилгоор Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсрууллаа.

Үзэл баримтлалд тусгасан үндсэн чиглэлийг баримталж, дараах холбогдох зохицуулалтуудыг хуулийн төсөлд тусгалаа. Үүнд:

1. Жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийн татварын ачааллыг бууруулж, татварын орчныг илүү энгийн, хялбар, уян хатан болгоно.

- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар ногдуулах босго, шатлалыг өөрчилнө;
- Жилийн 1.5-2.5 тэрбум төгрөг хүртэлх борлуулалтын орлоготой аж ахуйн нэгжүүд 10 хувиар татвар төлж, дараагийн жил нь төлсөн татварын 50 хувийг буцаан авах;
- Жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүд хялбаршуулсан бага татвар бүхий горимд хамрагдах боломжийг нэмэгдүүлж, босгыг 400 сая болгон нэмэгдүүлэх;
- Шинээр эзэмшсэн хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлын шимтгэлийг тухайн хөрөнгийг ашиглаж эхэлсэн өдрөөс эхлэн тооцох;
- Татварын тайлан тушаах хугацааг сунгах зэрэг зохицуулалтуудыг тус тус тусгалаа.

Дээр дурдсан өөрчлөлттэй холбоотой зохицуулалтуудыг хуулийн төслийн 3 дугаар зүйл, 4 дүгээр зүйл болон 5 дугаар зүйлд тус тус тусгалаа.

2. Бизнесүүд үйл ажиллагаагаа тогтвортой явуулах, хуримтлал үүсгэх, хүний нөөцийн хөгжилд дэмжлэг үзүүлэх, бизнесийн өргөжих боломжийг дэмжинэ.

- Аж ахуйн нэгжийн ажилтнаа сургах, мэргэжил дээшлүүлэх, мэргэшүүлэх болон ажилтны хангамжид зориулан авсан бараа, ажил, үйлчилгээний зардлыг хасагдах зардалд тооцох;
- Гадаадад гарсан татвар төлөгчийн үйл ажиллагаатай холбоотой бэлэн бус төлбөр төлөгдсөн зардлыг И-баримт шаардахгүйгээр хасагдах зардалд тооцох;
- Аюулт үзэгдлийн улмаас үүссэн хохирлын даатгалын нөхөн төлбөрийг чөлөөлөх;
- Засгийн газрын тусгай санд хуулийн дагуу төвлөрүүлсэн хөрөнгийг хасагдах зардалд тооцох;
- Татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилттэй холбоотойгоор татвар төлөгчдөд үүсдэг тодорхойгүй асуудлуудыг татвар төлөгчдөд илүү ойлгомжтой болгох зэрэг зохицуулалтуудыг тус тус тусгалаа.

Дээр дурдсан өөрчлөлттэй холбоотой зохицуулалтыг хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйл, 2 дугаар зүйл, 3 дугаар зүйл, 4 дүгээр зүйл, 5 дугаар зүйл болон 6 дугаар зүйлд тус тус тусгалаа.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар Монгол Улсын бизнесийн орчны олон улсын тавцанд өрсөлдөх чадвар сайжирч, бизнес эрхлэгчдийн татварын ачаалал буурна. Үүний үр дүнд эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих, нийгмийн тогтвортой байдал бэхжүүлэх суурь нөхцөл бүрдэх чухал ач холбогдолтой юм.

Хуулийн төсөлтэй холбогдуулан Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол, сургалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсрууллаа.

---oOo---

DETAILED INTRODUCTION

On the Draft Law to Amend the Law on Entity Income Tax

The long-term development policy of Mongolia “Vision 2050”, approved by Resolution No.52 of the State Great Khural of Mongolia in 2020, sets forth objectives to enhance the competitiveness of small and medium-sized enterprises (SMEs), and to establish favorable and internationally competitive conditions for micro, small, and medium enterprises. Within the framework of implementing these objectives, it is stipulated to “fully support investment and create a favorable business environment” and to “develop internationally competitive micro, small, and medium-sized enterprises and increase employment.”

Pursuant to Resolution No. 23 of 2020, the State Great Khural of Mongolia approved the Five-Year Development Guidelines of Mongolia for 2021–2025, wherein Clause 3.3.2 provides for the strengthening and consolidation of the environment supporting micro, small, and medium-sized enterprises, and Clause 4.1.5 mandates the creation of a favorable business environment and the enhancement of citizens’ purchasing power.

The Government Action Plan of Mongolia for 2024–2028, approved by Resolution No. 21 of the State Great Khural in 2024, provides in Section 3.2.1 for “tax and social insurance reforms.” Within this framework, the objectives include gradually aligning the tax environment with international standards, improving the e-tax system, strengthening the legal framework for entrepreneurship, reducing the tax burden on businesses, optimizing tax incentives, improving the overall tax environment, and supporting responsible taxpayers.

The 2019 tax reform package, encompassing the General Tax Law, the Corporate Income Tax Law, and the Individual Income Tax Law, was approved by the State Great Khural and took effect in 2020. This reform aimed to support small and medium-sized enterprises, modernize tax processes through digitalization, and incorporate contemporary international taxation principles into domestic law.

However, in the six years following the legal reforms, persistent geopolitical instability, coupled with trade policy uncertainty, contributed to a slowdown in major economies, rising inflation, increased interest rates, and declining foreign investment, creating widespread financial challenges and risks in the global economic landscape.

Within this context, countries around the world have used tax policies to promote the growth and development of SMEs in the recent years. For example, Japan, India, and Canada have implemented tax incentives for SMEs to reduce financial burdens, increase employment, and stimulate economic growth. Additionally, countries such as Singapore, the UK, and Kazakhstan have made changes aimed to attract investment, enhance the business environment, and simplify and clarify their tax systems. These changes play a crucial role in ensuring the financial stability of SMEs, enhancing their competitiveness, and supporting economic growth.

To introduce the necessary amendments to tax legislation, starting from January 27, 2025, the Ministry of Finance, the tax and customs authorities, the Mongolian National Chamber of Commerce and Industry, and the Secretariat of the State Great Khural jointly organized 150 meetings and discussions across the country, involving more than 11,000 taxpayers, and received approximately 176,000 proposals. During these discussions,

enterprises frequently expressed the need for tax policy measures to support SMEs in their early years of operation, to allow certain expenses to be treated as deductible, to resolve ambiguities and disputes arising from the application of tax legislation, and to extend the deadlines for tax payments.

Considering the proposals received from enterprises and in line with the policy objectives outlined above, this draft law amending the Law on Entity Income Tax has been developed with the aim of supporting business sustainability and expansion, reducing the tax burden on SMEs, and creating a more favorable tax environment for entrepreneurs.

The following key measures are reflected in the draft law:

1. Reduce the tax burden on SMEs and make the tax environment simpler, easier, and more flexible.

- Businesses with annual sales revenue of between MNT 1.5–2.5 billion will be taxed at 10%, with 50% of the tax paid refunded in the following year;
- Increase the threshold for simplified low-tax regimes for SMEs to MNT 400 million;
- Depreciation of newly acquired assets will be calculated from the date the asset is first put into use;
- Extend the deadlines for filing tax returns.

These provisions are reflected in Articles 3, 4, and 5 of the draft law.

2. To support enterprises in sustaining operations, building reserves, developing human resources, and expanding business opportunities.

Treat expenses for employee training, professional development, certification, and staff welfare as deductible.

- Allow non-cash expenses related to foreign operations of taxpayers to be deductible without requiring e-invoices;
- Exempt insurance compensation for damages caused by disasters;
- Treat funds transferred to special government funds in accordance with the law as deductible expenses;
- Clarify provisions of tax legislation that are currently ambiguous for taxpayers.

These provisions are reflected in Articles 1, 2, 3, 4, 5, and 6 of the draft law.

Upon adoption, the draft law will improve Mongolia's international business competitiveness and reduce the tax burden on entrepreneurs. As a result, it will play an important role in creating the fundamental conditions necessary to support economic growth and strengthen social stability.

In relation to the draft law, the necessary amendments to the Law on Vocational and Technical Education and Training have been duly prepared.

**АЖ АХУЙН НЭГЖИЙН ОРЛОГЫН АЛБАН
ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН ХЭРЭГЖИЛТИЙН
ҮР ДАГАВАРТ ХЭСЭГЧЛЭН ХИЙСЭН ҮНЭЛГЭЭ**

Улаанбаатар хот
2025 он

АГУУЛГА

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ	3
УДИРТГАЛ	5
НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ	6
1.1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох	6
1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох	6
1.3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл	7
1.4. Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийг сонгох	9
1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох	10
1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох	11
ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ	12
ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ	12
3.1. “ЗОРИЛГОД ХҮРСЭН ТҮВШИН” ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙН ХҮРЭЭНД ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ	12
3.2. “ПРАКТИКТ НИЙЦЭЖ БАЙГАА БАЙДАЛ” ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙН ХҮРЭЭНД ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ	16
ДӨРӨВ. ДҮГНЭЛТ, САНАЛ	22
ТАВ. АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ	26

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

ААН	Аж ахуйн нэгж
ААНОАТ	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар
ААНОАТтХ	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль
АМАТЗ	Ашигт малтмалын ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл
АМХТЗ	Ашигт малтмалын хайгуулын тусгай зөвшөөрөл
БНХАУ	Бүгд найрамдах Хятад ард улс
ДНБ	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн
КтХ	Компанийн тухай хууль
ТБМНС	Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сан
ТЕГ	Татварын ерөнхий газар
ТЕХ	Татварын ерөнхий хууль
ТТТГ	Том татвар төлөгчийн газар

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалтууд	8
Хүснэгт 2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалтууд	8
Хүснэгт 3. “Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийн тайлбар”	10
Хүснэгт 4. ААНОАТ-ын тайлагналын мэдээ (2020-2023 он)	15
Хүснэгт 5. ААНОАТтХ-ийн 22.1-д заасан албан татварын хөнгөлөлтийн мэдээ, сая төгрөгөөр (2020-2023 он)	17
Хүснэгт 6. ААНОАТ-ын тайлангийн ирцийн мэдээ (2020-2023 он).....	20
Хүснэгт 7. Шийтгэлийн хуудасны судалгаа	21

ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ

График 1. ААНОАТ-ын тайлагналын мэдээ (2020-2023 он)	15

УДИРТГАЛ

Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолын 1 дүгээр хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-т татвартай холбоотой 17 чиглэл тусгагдсан байна.

Тус хөтөлбөрийн 3.2.1-д заасан “Татвар, нийгмийн даатгал”-ын шинэчлэлийн хүрээнд 8 чиглэл тусгажээ. Харин үлдсэн 9 чиглэл нь Шилжилт хөдөлгөөн (1.4.1.7), Хөдөлмөр эрхлэлт (2.1.2.10), Нийгмийн баталгаа (2.1.3.11), Банк, санхүү, даатгалын салбарын шинэчлэл (3.1.3.5), Бизнес, хөрөнгө оруулалтын таатай орчин (3.2.2.8, 3.2.2.11), Шинжлэх ухаан, технологи, инновац (3.3.7.4), Ногоон эдийн засаг, ногоон хөгжлийн загвар (3.4.3.9), Сансар судлал, харилцаа холбоо, мэдээлэл технологи (4.3.2.3)-ийг салбарт татварын шинэчлэл хийхтэй холбоотой асуудлууд байна.¹

Энэ хүрээнд татварын шинэчлэлийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхийн тулд одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг үнэлэх зайлшгүй шаардлагатай байна. Ингэснээр татварын хуулийн хэрэгжилтийн бодит байдалд дүн шинжилгээ хийж, гарч байгаа хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх боломжтой.

Иймд Татварын Ерөнхий газраас “Татварын ерөнхий хууль”, “Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль”, “Хувь хүний орлогын албан татварын тухай хууль”, “Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль”, “Үл хөдлөх эд хөрөнгийн албан татварын тухай хууль”, “Монгол Улсын автотээврийн болон өөрөө явагч хэрэгслийн албан татварын тухай хууль”, “Газрын төлбөрийн тухай хууль”-ийн зарим зүйл, заалтын хэрэгжилтийн үр дагаварт тус тус үнэлгээг хийлээ.

Харин энэхүү судалгаагаар Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 6 дугаар хавсралтаар батлагдсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ыг баримтлан хэсэгчлэн үнэлгээ хийж, судалгааны тайланг боловсрууллаа.

Тус судалгааны зорилго нь хуулийн хэрэгжилтийн явц дахь хүндрэл, бэрхшээл, нийгэмд үзүүлж буй эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэн, цаашид зохистой, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх боломжит хувилбарыг тодорхойлж, үнэлэлт дүгнэлт өгөх, зөвлөмж боловсруулахад оршино.

¹ Монгол Улсын Их Хурлын Тогтоол, Дугаар 21, Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр, <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=17141368388631&showType=1>

НЭГ.ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ

ААНОАТТХ-ийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх ажлыг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх гэсэн гурван үе шаттайгаар хийж гүйцэтгэсэн. Төлөвлөх үе шатанд дараах ажлыг хийж гүйцэтгэв. Үүнд:

1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох;
2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох;
3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох;
4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох;
5. Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох;
6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох.

Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох

ААНОАТТХ 2019 оны 03 дугаар сарын 22-ны өдөр батлагдаж, 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн мөрдөгдөж байна. Тус хуульд нийт 19 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан бөгөөд хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийгээгүй байна.

Шинэчлэн найруулсан ААНОАТТХ хэрэгжиж эхлээд 5 жилийн хугацаа өнгөрч байгаа боловч тус хуулийн зарим зохицуулалтыг практикт нэг мөр ойлгон хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй, олон нийтээс тус хуультай холбоотой санал, шүүмж ирсээр байна.

Иймд Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 51 дүгээр зүйлийн 51.3-т “Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийх үнэлгээг тухайн хууль тогтоомжийг дагаж мөрдсөнөөс хойш 5 жил тутамд хийх бөгөөд шаардлагатай тохиолдолд дээрх хугацаанаас өмнө хийж болно” гэж заасан, мөн “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого, Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгагдсан татварын эрх зүйн орчны шинэчлэлийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд одоо хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үнэлэх, түүнчлэн татварын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхэд тулгамдаж буй хүндрэл, бэрхшээл, татвар алба болон татвар төлөгчийн хооронд маргаан үүсгэж буй асуудал болон олон нийтийн дунд зохион байгуулсан хэлэлцүүлэг, санал, асуулгын үр дүнд үндэслэн ААНОАТТХ-д үнэлгээ хийх зайлшгүй шаардлага бий болсон гэж үзэж байна.

Мөн тус хуулийн зарим зүйл, заалтын хувьд аргачлалын 3.2-т заасан ойлгомжгүй, зөрчилтэй зохицуулалттай байх, тэдгээр нь цаашид тухайн харилцаанд сөрөг үр дагавар үүсгэх шинжтэй, практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй, бодит байдалтай нийцээгүй, тухайн харилцааг зохицуулах боломжгүй нөхцөл байдал үүссэн талаар олон нийтээс үндэслэл бүхий саналууд ирсээр байна.

Тус хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийснээр татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн бодит байдал, хуулийн хэрэгжилтийн явц дахь ололтыг бататгах, хүндрэл, бэрхшээлтэй асуудал, нийгэмд үзүүлж буй эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх, цаашид зохистой, үр дүнтэй хэрэгжих, хэрэгжүүлэх хувилбарыг тодорхойлох боломж бүрдэнэ. Өөрөөр хэлбэл, хуулиар зохицуулсан харилцаа нь зорилгодоо хүрсэн эсэх болон практик хэрэгжилтийг судлан хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавих тогтолцоо оновчтой байгаа эсэх, хариуцлагын тогтолцоо үүргээ гүйцэтгэж байгаа эсэх, хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах эсвэл шинэчлэн батлах шаардлага бий эсэхийг тогтоох боломжтой.

1.2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох

Үнэлгээний хүрээг тогтоох ажиллагаа нь хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг судлах явцад агуулгын хувьд чухал ач холбогдолтой, нөлөөлөл үзүүлэх хамгийн гол зохицуулалтыг тодорхойлоход чиглэдэг. Өөрөөр хэлбэл, үнэлгээ хийх болсон шалтгаан (өмнө тодорхойлсон)-тай харилцан уялдаа, хамааралтайгаар хийгдэх ажиллагаа бөгөөд

тодорхойлогдсон эерэг, сөрөг нөхцөл байдал, хүндрэл бэрхшээл, тулгамдсан асуудал, үр дагавар бүхий харилцаатай холбогдсон хуулийн зохицуулалтыг илрүүлнэ.

Үнэлгээний хүрээг тогтоохдоо үнэлгээ хийх ажлын төлөвлөлт, зохион байгуулалт, хүний нөөц, цаг хугацаа, гарах зардлыг заавал харгалзан үзэх нь чухал. Хуулийг бүхэлд нь үнэлэх ажиллагааны зардал ихэвчлэн хэт өндөр гардаг тул зөвхөн тухайн хуулийн зорилго, үнэлгээний шалгуурт хамгийн ихээр нөлөөлж болохуйц хуулийн зохицуулалтыг зөв сонгох шаардлагатай.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 51.4 дэх хэсэгт “Хууль тогтоомжийн зохицуулах харилцааны онцлог, асуудлаас хамааран хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаврын үнэлгээ хийхдээ хууль тогоомжид бүхэлд нь эсхүл түүний зарим зүйл, хэсэг, заалтыг сонгож болно” гэж заасны дагуу Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн практикт хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй, маргаан дагуулж буй эрх зүйн хийдэл, давхардал, хоёрдмол утгатай, иргэд, олон нийтийн зүгээс шүүмжлэл дагуулж буй зохицуулалтуудыг сонгон авах нь зүйтэй хэмээн үзсэн болно. Энэ хүрээнд тус хуулийн албан татвар ногдох орлогоос хасагдах зардалтай холбоотой зохицуулалт, албан татварын хувь, хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт, албан татвар тайлагнах болон татварын хялбаршуулсан горимтой холбоотой зохицуулалтыг сонгон авч судлан үзлээ.

1.3.Шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

“Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу дээрх хуулийн хэрэгжилтийг үнэлэхэд оновчтой, бодитой, хэмжиж болохуйц байдлыг баримталж, мөн үнэлгээний хүрээ, онцлогоос хамааран дараах шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно. Үүнд:

1. “Зорилгод хүрсэн түвшин”
2. “Практикт нийцэж байгаа байдал”

1.3.1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

ААНОАТтХ-ийн 1 дүгээр зүйлд тус хуулийн зорилгыг “...аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар ногдуулах, уг албан татварыг төсөвт төлөх, тайлагнахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино...” гэж тодорхойлжээ. Иймд тус хуулийн дээр дурдсан зорилгыг хангахад чиглэсэн зүйл, заалтуудыг сонгож “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлгээг хийлээ. Сонгосон зүйл, заалтыг хүснэгтээр үзүүлбэл:

**Хүснэгт 1. “Зорилгод хүрсэн түвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд
сонгосон зүйл, заалтууд**

№	Сонгосон зүйл, заалт	Зүйл, заалтын агуулга
1.	15 дугаар зүйлийн 15.7, 15.8 дахь хэсэг	15 дугаар зүйл. Албан татвар ногдох орлогоос хасагдах бусад зардал 15.7. Эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон стандартад нийцсэн олон нийтэд үйлчлэх зориулалт бүхий ариун цэврийн байгууламж шинээр байгуулсан болон засварласантай шууд холбогдон гарсан энэ хуулийн 13 дугаар зүйлд заасан шаардлага хангасан зардлыг 100 хувиар нэмэгдүүлэн албан татвар ногдох орлогоос хасаж тооцно. 15.8. Ойр орчмын гудамж талбайд эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон стандартад нийцсэн хяналтын камер худалдан авч суурилуулахтай шууд холбогдон гарсан энэ хуулийн 13 дугаар зүйлд заасан шаардлага хангасан зардлыг 100 хувиар нэмэгдүүлэн албан татвар ногдох орлогоос хасаж тооцно. /
2.	20 дугаар зүйлийн 20.1 дэх хэсэг	20 дугаар зүйл. Албан татварын хувь, хэмжээ 20.1. Энэ хуулийн 18.2, 18.3, 18.4, 18.5-д заасны дагуу тодорхойлоход 0-6 тэрбум төгрөгийн албан татвар ногдуулах тухайн жилийн орлого олсон тохиолдолд 10 хувиар, 6 тэрбум төгрөгөөс дээш албан татвар ногдуулах тухайн жилийн орлого олсон тохиолдолд 600 сая төгрөг дээр 6 тэрбумаас дээш давсан орлогод 25 хувиар нэмж албан татвар ногдуулна.
3.	20 дугаар зүйлийн 20.2.7 дахь заалт	20 дугаар зүйл. Албан татварын хувь, хэмжээ 20.2. Албан татвар төлөгчийн дараах албан татвар ногдуулах орлогод доор дурдсан хувиар тооцож албан татвар ногдуулна: 20.2.7. энэ хуулийн 20.1-д заасныг үл харгалзан энэ хуулийн 18.2, 18.3, 18.4, 18.5-д заасан жилийн 300 сая төгрөг хүртэл албан татвар ногдох орлого олсон, энэ хуулийн 22.1.1, 22.1.2, 22.1.3-т зааснаас бусад салбарт үйл ажиллагаа явуулж байгаа албан татвар төлөгчийн тухайн албан татвар ногдуулах орлогод 1 хувиар.

1.3.2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

Энэхүү шалгуур үзүүлэлт нь тухайн хууль тогтоомжийн зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байгаа, түүний эерэг, сөрөг үр дагавар, хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл гарч байгаа эсэхийг тодорхойлоход чиглэгддэг. Иймд судалгааны энэ хэсэгт тус хуулийн зарим зохицуулалтыг сонгож, уг зүйл, заалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байгаа байдал, түүний эерэг болон сөрөг үр дагавар, хэрэгжүүлэхэд гарч буй хүндрэл, бэрхшээл байгаа эсэхийг тодорхойлохыг зорьсон болно. Сонгосон зүйл, заалтыг хүснэгтээр үзүүлбэл:

**Хүснэгт 2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд
сонгосон зүйл, заалтууд**

№	Сонгосон зүйл, заалт	Зүйл, заалтын агуулга
1.	17 дугаар зүйлийн 17.11 дэх хэсэг	17.11. Албан татвар төлөгчийн тухайн улиралд шинээр эзэмшсэн хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлын шимтгэлийг дараагийн сарын эхний өдрөөс эхлэн тооцно.
2.	22 дугаар зүйлийн 22.1 дэх хэсэг	22 дугаар зүйл. Албан татварын хөнгөлөлт 22.1. Энэ хуулийн 18.2, 18.3, 18.4, 18.5-д заасан албан татвар ногдох орлогыг 1.5 тэрбум төгрөгөөс ихгүй байхаар жилийн эцсийн татварын тайланд тусгасан, доор дурдсанаас бусад салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг, энэ хуулийн 20.2.7-д зааснаас бусад Монгол Улсын хуулийн дагуу үүсгэн байгуулагдсан албан татвар төлөгчийн энэ хуулийн 20.1-д заасны дагуу ногдуулсан албан татварыг 90 хувиар хөнгөлнө:
3.	22 дугаар зүйлийн 22.5.1, 22.5.3, 22.5.7-22.5.9 дэх заалт	22.5. Дараах орлогод албан татварын хөнгөлөлт үзүүлнэ: 22.5.1. аймаг, хот, сумын төв нь нийслэл Улаанбаатар хотоос 500 км-ээс хол алслагдсан аймаг, хот, суманд байнгын үйл ажиллагаа явуулдаг, хуулийн этгээдийн ерөнхий захиргаа нь тухайн орон нутагт бүртгэлтэй, орон нутгийн татварын албатай харьцдаг, ажлын байр бий болгож /нийгмийн даатгалын шимтгэл төлөлтөөр баталгаажсан/ байгаа энэ хуулийн 5.3.1-д заасан албан татвар төлөгчийн тухайн аймаг, хот, сумын нутаг дэвсгэр дээр явуулсан үйл ажиллагаанаас олсон энэ хуулийн 7.4.1-д заасан албан татвар ногдох орлогод ногдох албан татварыг аймаг, хот, сумын төв нь нийслэл Улаанбаатар хотоос 500

		км-ээс хол алслагдсан аймаг, хот, суманд 50 хувиар, 1000 км-ээс хол алслагдсан аймаг, хот, суманд 90 хувиар; 22.5.3.байгалийн нөөцийг хэмнэлттэй ашиглах, орчны бохирдол, хаягдлыг багасгах, байгальд ээлтэй техник, тоног төхөөрөмжийг борлуулсан орлогод ногдох албан татварыг; 22.5.7.чөлөөт бүсэд зориулсан эрчим хүч, дулааны эх үүсвэр, шугам сүлжээ, цэвэр усан хангамж, ариутгах татуурга, авто зам, төмөр зам, нисэх онгоцны буудал, харилцаа холбооны үндсэн сүлжээ зэрэг дэд бүтцэд 500.0 мянган америк доллар буюу түүнээс дээш хэмжээний хөрөнгө оруулсан аж ахуйн нэгжийн чөлөөт бүсээс олсон орлогод оруулсан хөрөнгө оруулалтын 50 хувьтай тэнцэх хэмжээний орлогод ногдох албан татварыг; 22.5.8.чөлөөт бүсэд агуулах, ачиж буулгах байгууламж, зочид буудал, аялал жуулчлалын цогцолбор, импортыг орлох болон экспортын бүтээгдэхүүний үйлдвэр байгуулахад 300.0 мянган америк доллар буюу түүнээс дээш хэмжээний хөрөнгө оруулсан аж ахуйн нэгжийн чөлөөт бүсээс олсон орлогод оруулсан хөрөнгө оруулалтын 50 хувьтай тэнцэх хэмжээний орлогод ногдох албан татварыг; 22.5.9.тодорхой нутаг дэвсгэрийн усны нөөцийг нэмэгдүүлэх, усны найдвартай хангамжийг бүрдүүлэх зорилгоор байгалийн усны чанарыг сайжруулах, гол, горхийг нөхөн сэргээх арга хэмжээг санхүүжүүлсэн иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын тухайн арга хэмжээнд зарцуулсан хэмжээний орлогод ногдох албан татварыг.
4.	26 дугаар зүйлийн 26.1-26.2 дахь хэсэг	26 дугаар зүйл.Албан татварыг тайлагнах 26.1.Өмнөх татварын жилийн албан татвар ногдуулах орлого нь 6 тэрбум төгрөг ба түүнээс дээш бол уг албан татвар төлөгч тухайн татварын жилийн улирлын татварын тайланг дараагийн улирлын эхний сарын 20-ны дотор, жилийн эцсийн татварын тайланг дараа оны 02 дугаар сарын 10-ны дотор харьяалах татварын албанд хүргүүлнэ. 26.2.Татварын өмнөх жилийн албан татвар ногдуулах орлого нь 6 тэрбум төгрөг хүртэл энэ хуулийн 29.1-д заасны дагуу татварын албанд бүртгүүлээгүй албан татвар төлөгч тухайн татварын жилийн эхний хагас жилийн татварын тайланг 07 дугаар сарын 20-ны дотор, жилийн эцсийн татварын тайланг дараа оны 02 дугаар сарын 10-ны дотор гаргаж, харьяалах татварын албанд хүргүүлнэ.
5.	29 дүгээр зүйлийн 29.1 дэх хэсэг	29 дүгээр зүйл.Татварын хялбаршуулсан горим 29.1.Өмнөх татварын жилийн тайлангаар баталгаажсан борлуулалтын нийт орлогын хэмжээ 50.0 сая төгрөгөөс бага бол тухайн албан татвар төлөгч тухайн татварын жилийн 3 дугаар улиралд багтаан хүсэлт гаргасныг харьяалах татварын алба бүртгэж авсан тохиолдолд дараагийн татварын жилээс эхлэн тухайн албан татвар төлөгчийн үйл ажиллагааны орлогын нийт дүнгээр албан татвар ногдуулах орлогыг тодорхойлж болно.
6.	30 дугаар зүйлийн 30.2, 30.8 дахь хэсэг	30 дугаар зүйл.Эцсийн эзэмшигчийн хувьцаа, хувь оролцоог өөрчлөх замаар эрх борлуулсан, шилжүүлсний татварын харилцаа 30.2.Эцсийн эзэмшигчийн эзэмшиж байгаа хувьцаа, хувь оролцоо, саналын эрхийг борлуулах, шилжүүлэх замаар Монгол Улсын хууль тогтоомжийн дагуу олгосон газар эзэмших, ашиглах эрх, ашигт малтмал, цацраг идэвхт ашигт малтмал, газрын тосны хайгуулын болон ашиглалтын тусгай зөвшөөрлийг бүрэн буюу хэсэгчлэн борлуулах, шилжүүлэхтэй холбогдон олсон орлогыг тухайн эрх эзэмшигч аж ахуйн нэгжийн энэ хуулийн 10.1.2-т заасан орлогод тооцно. 30.8.Эцсийн эзэмшигч нь эрх эзэмшигчийн тухайд төлөөлүүлэн эзэмшиж буй байгаа хувьцаа, хувь оролцоо, саналын эрхийн нийт дүн, хэмжээг өөрчлөлгүйгээр эрх эзэмшигчээс эцсийн эзэмшигч хүртэлх үргэлжилсэн хэлхээ холбоонд хамаарах хуулийн этгээд хооронд хувьцаа шилжүүлэх, нэгдэх, нийлэх, тусгаарлах, шинэ хуулийн этгээд үүсгэн байгуулах хэлбэрээр хэлхээ холбоо доторх хувьцаа, хувь оролцоо, саналын эрхийн бүтцийг өөрчилсөн тохиолдолд эрх борлуулсан, шилжүүлсэн гэж үзэхгүй.

1.4. Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийг сонгох

Хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ үнэлэх болсон шалтгаан, үнэлгээний хүрээ, шалгуур үзүүлэлт зэргийг харгалзан дор дурдсан харьцуулах хэлбэрүүдээс сонгоно. Үүнд:

- Байх ёстой болон одоо байгаа;

- Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойших;
- Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойших;
- Тохиолдол судлах.

Хүснэгт 3. “Үнэлгээний харьцуулах хэлбэрийн тайлбар”

№	Харьцуулах хэлбэр	Ойлголт, онцлог
1.	Байх ёстой болон одоо байгаа	Хуулиар тогтоосон “байх ёстой” үзүүлэлт практикт хэр байгааг илрүүлэх зорилготой. Үнэлгээ хийх хуульд байвал зохих тодорхой абсолют үзүүлэлтийг зааж өгсөн тохиолдолд одоо бодит байгаа үзүүлэлттэй харьцуулна.
2.	Хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойш	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчлэхээс өмнөх нөхцөл байдлыг хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжсэний дараах буюу хуулийн хэрэгжилтийн явцад гарч буй үр дагавартай харьцуулна.
3.	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш	Хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш нөхцөл байдал хэрхэн өөрчлөгдсөнийг он дарааллаар тогтоон харьцуулна.
4.	Тохиолдол судлах	Хууль, эсхүл үнэлгээний хүрээгээр тогтоогдсон зүйл, заалт өөр орчин нөхцөлд (бусад улсад, өөр орон нутагт гэх зэрэг) хэрхэн хэрэгжиж буй байдлыг харьцуулна.

Судалгааны явцад ААНОАТТХ-ийн зарим зүйл, заалтын хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлэхдээ байх ёстой болон одоо байгаа, хууль тогтоомж батлагдахаас өмнөх болон хууль тогтоомж батлагдсанаас хойших, хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойших, тохиолдол судлах харьцуулах хэлбэрийг аль тохирохыг ашиглана. Мөн гадаад орнуудын эрх зүйн зохицуулалт, сайн туршлагыг харьцуулан судална.

Судалгааны явцад хууль тогтоомжоос сонгон авсан зохицуулалтын “байх ёстой” үзүүлэлт практикт хэр байгааг илрүүлэхэд буюу хууль хүчин төгөлдөр үйлчлэхээс өмнөх нөхцөл байдлыг хууль хүчин төгөлдөр хэрэгжсэний дараах буюу хуулийн хэрэгжилтийн явцад гарч буй үр дагавартай харьцуулах харьцуулалтын хэлбэрийг ашиглав.

1.5. Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох

Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолохдоо сонгосон шалгуур үзүүлэлт тус бүрээр ААНОАТТХ-ийн сонгон авсан зүйл, хэсэг, заалтад тохируулан дараах таамаглал дэвшүүлж, асуулт боловсрууллаа:

Зорилгод хүрсэн түвшин шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 1. ААНОАТТХ-ийн 15 дугаар зүйлийн 15.7, 15.8 дахь хэсэгт заасан албан татвар ногдох орлогоос хасагдах бусад зардалтай холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 2. ААНОАТТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын хувь, хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 3. ААНОАТТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.2.7-д заасан 1 хувиар албан татвар оногдуулахтай холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэх.

Практикт нийцэж буй байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Шалгуур үзүүлэлтийн томьёолол 1. ААНОАТТХ-ийн 17 дугаар зүйлийн 17.11 дэх хэсэгт заасан хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлын шимтгэл тооцох хугацааны зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 2. Хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.1 дэх хэсэгт заасан албан татварыг 90 хувиар хөнгөлөх зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? (албан татвар ногдуулах босгын дагуу 10 хувь, 25 хувиар албан татварыг ногдуулалт, татварын хувь хэмжээ тохиромжтой эсэх, жижиг дунд үйлдвэрлэл, бизнес эрхлэгчдэд татварын ачаалал хэт их биш байгаа эсэх, том аж ахуйн нэгжүүдэд татварын ачаалал тохиромжтой байгаа эсэх, татварын орлогын төлөвлөгөөний гүйцэтгэл жил бүр биелж байгаа эсэхийг судална)

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 3. ААНОАТТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5 дахь хэсэгт заасан албан татварыг хөнгөлөхтэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх. /22 дугаар зүйлийн 22.5.1, 22.5.3, 22.5.7-22.5.9 дэх заалтын хүрээнд/

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 4. ААНОАТТХ-ийн 26 дугаар зүйлд заасан албан татварыг тайлагнах зохицуулалтууд практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх. /26 дугаар зүйлийн 26.1., 26.2 дахь хэсгийн хүрээнд/

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 5. ААНОАТТХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1 дэх хэсэгт заасан татварын хялбаршуулсан горимтой холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 6. Хуулийн 30 дугаар зүйлийн 30.2, 30.8 дахь хэсэгт заасан эцсийн эзэмшигчийн хувьцаа, хувь оролцоог өөрчлөх замаар эрх борлуулсан, шилжүүлсний орлогод эрх борлуулсны орлогын албан татвар ногдуулах заалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ?

1.6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох

Уг үнэлгээний ажилд анхдагч болон хоёрдогч эх сурвалжуудыг хамтатган ашигласан бөгөөд үнэлгээний хүрээнээс хамаарч өөр хоорондоо ялгаатай мэдээллийг ашигласан болно. Хоёрдогч эх сурвалжаар холбогдох хууль тогтоомж, онолын үндэслэл, татварын алба болон татвар төлөгчдөөс хуулийг хэрэгжүүлэхэд үүсдэг тулгамдсан асуудал, хүндрэл, бэрхшээлийг хэлэлцүүлэг, санал асуулгаар тодорхойлсон үр дүн, мэргэжлийн болон салбарын аж ахуйн нэгжүүд, эрдэмтэн, судлаачидтай хийсэн уулзалт, хэлэлцүүлэг, татварын маргаан таслах зөвлөл болон захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр зэрэг мэдээллийг ашигласан болно.

Мэдээлэл цуглуулах арга:

- Байгаа мэдээллийг цуглуулж ашиглах;
- Холбогдох субъектээс судалгаа авах аргыг сонгон хэрэгжүүллээ.

Байгаа мэдээллийг цуглуулах хүрээнд: Энэ аргын хүрээнд ТЭХ (2019 он), түүний үзэл баримтлал, ААНОАТТХ (2006 он, 2019 он), түүний үзэл баримтлал, ТЭХ-ийн 32 дугаар зүйлд заасан Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн санд байгаа татвар төлөгчийн бүртгэл, татварын тайлагнал, албан татвар ногдуулалт, төлөлт, албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт, татварын маргаан таслах зөвлөлийн зөрчлийн сангийн судалгаа, захиргааны хэргийн шүүхээр шийдвэрлэгдсэн хэрэг маргааны судалгаа, Зөрчлийн тухай хуулийн дагуу шийтгэл оногдуулсан зөрчлийн судалгаа, УБЕГ-ын мэдээлэл, олон улсын туршлага зэрэг;

Холбогдох субъектээс судалгаа авах хүрээнд: Энэ аргын хүрээнд эрх зүйн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх явцад тулгамдаж буй асуудлыг илрүүлэхийн тулд татвар төлөгч, татварын улсын байцаагчид, эрдэмтэн, судлаач, мэргэжлийн болон салбарын холбоод, том, дунд, жижиг, бичил сегментийн аж ахуйн нэгж, байгууллагууд, мэргэшсэн нягтлан бодогчид болон татварын мэргэшсэн зөвлөхүүдтэй хийсэн олон удаагийн хэлэлцүүлэг, уулзалт,

ярилцлага, нээлттэй санал асуулгаар судалгаа авч, холбогдох байгууллагаас үйл ажиллагааны тайлан, судалгаа, бусад мэдээллийг гаргуулан авч үнэлгээ хийхэд ашиглав.

ХОЁР. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ

Хэрэгжүүлэх үе шатны гол зорилго нь хэрэгцээтэй, шаардлагатай байгаа ач холбогдол бүхий мэдээллийг цуглуулан судалснаар хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн явц дахь ололтыг бататгах, түүний хэрэгжилтийн бодит байдалд дүн шинжилгээ хийж, гарч байгаа хүндрэл, бэрхшээлтэй асуудал, нийгэмд үзүүлж байгаа эерэг, сөрөг нөлөөллийг илрүүлэх, цаашид тухайн хууль тогтоомжийг зохистой, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх боломжит хувилбарыг тодорхойлох юм.

ХУУЛЬ ТОГТООМЖ, БОДЛОГЫН БАРИМТ БИЧИГ

- Татварын ерөнхий хууль
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль
- Компанийн тухай хууль
- Зөрчлийн тухай хууль
- Төсвийн тухай хууль
- Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого;
- Монгол Улсын Засгийн Газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр.

ГУРАВ. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ

ААНОАТТХ 2019 оны 03 дугаар сарын 22-ны өдөр батлагдаж, 2020 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс эхлэн даган мөрдөж эхэлсэн. Хэрэгжилтийн явцад нийтдээ 19 удаагийн хуулиар нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан бөгөөд хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийгээгүй байна.

Иймд ААНОАТТХ-ийн хэрэгжилтийн байдалд судалгаа хийж, татварын хууль тогтоомж хэрэгжүүлэхэд үүссэн хүндрэлтэй асуудал, татвар алба болон татвар төлөгч хооронд маргаан үүсдэг асуудал, олон нийтийн дунд зохион байгуулсан хэлэлцүүлэг, санал, асуулгын үр дүнд үндэслэн ААНОАТТХ-ийн зарим зүйл, заалтыг сонгон авч хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэлэх аргачлалын дагуу үнэлж дүгнэхийг зорьсон болно.

3.1.“ЗОРИЛГОД ХҮРСЭН ТҮВШИН” ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙН ХҮРЭЭНД ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. ААНОАТТХ-ийн 15 дугаар зүйлийн 15.7, 15.8 дахь хэсэгт заасан албан татвар ногдох орлогоос хасагдах бусад зардалтай холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэх.

Үнэлгээ: ААНОАТТХ-ийн 15 дугаар зүйлд албан татвар ногдох орлогоос хасагдах бусад зардлын харилцааг зохицуулсан бөгөөд 15.7-д “Эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон стандартад нийцсэн олон нийтэд үйлчлэх зориулалт бүхий ариун цэврийн байгууламж шинээр байгуулсан болон засварласантай шууд холбогдон гарсан энэ хуулийн 13 дугаар зүйлд заасан шаардлага хангасан зардлыг 100 хувиар нэмэгдүүлэн албан татвар ногдох орлогоос хасаж тооцно.”, мөн 15.8-д “Ойр орчмын гудамж талбайд эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон стандартад нийцсэн хяналтын камер худалдан авч суурилуулахтай шууд холбогдон гарсан энэ хуулийн 13 дугаар зүйлд заасан шаардлага хангасан зардлыг 100 хувиар нэмэгдүүлэн албан татвар ногдох орлогоос хасаж тооцно.” гэж тус тус заасан.

Энэхүү зохицуулалтуудыг ААНОАТТХ-д нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай 2024 оны 06 дугаар сарын 05-ны өдрийн хуулиар нэмсэн бөгөөд 2025 оны 06 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөхөөр хуульчилсан байна.

Иймд, энэхүү хуулийн зохицуулалтууд хүчин төгөлдөр хэрэгжих хугацаа болоогүй тул хэрэгжилтийг үнэлэх боломжгүй юм. Харин Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 24.2-т зааснаар хуулийн давхардлыг арилгах, нийцлийг хангуулах зорилгоор өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийг боловсруулах саналтай байна. Үүнд:

ААНОАТтХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.9 дэх хэсэгт “Албан татвар төлөгчийн орлого олох үйл ажиллагаатай хамааралгүй доор дурдсан үйл ажиллагааг нийгмийн хариуцлагын хүрээнд дэмжих зорилгоор элэгдэл тооцох үндсэн хөрөнгөд оруулсан хөрөнгө оруулалт, харилцан хамааралгүй бусад этгээдэд олгосон санхүүгийн дэмжлэг, хандивын зардлыг энэ хуулийн 20.1-д заасны дагуу ногдуулсан албан татвараас хасаж хөнгөлнө. Хөнгөлөх дүн нь тухайн татварын жилийн татвар ногдох орлогын 1 хувь хүртэл хэмжээнээс хэтрэхгүй байна.

22.9.4.нийтийн эзэмшлийн зам, талбай, цэцэрлэгт хүрээлэн барьж байгуулах, ашиглах, хамгаалах, тохижуулах, цэцэрлэгжүүлэх, нийтийн тээврийн хөгжлийг дэмжих” гэж заасантай хуулийн 15.7, 15.8 дахь хэсгийн зохицуулалтуудыг нэгтгэж, “нийтийн эзэмшлийн зам, талбай, цэцэрлэгт хүрээлэн барьж байгуулах, ашиглах, хамгаалах, олон нийтэд үйлчлэх зориулалт бүхий ариун цэврийн байгууламж шинээр байгуулах болон засварлах, хяналтын камер суурилуулах, тохижуулах, цэцэрлэгжүүлэх, нийтийн тээврийн хөгжлийг дэмжих” гэж өөрчлөн найруулах.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 2. ААНОАТтХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын хувь хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэх.

ААНОАТтХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын хувь, хэмжээтэй холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэхийг албан татвар ногдуулах босгын дагуу 10 хувь, 25 хувиар албан татварыг ногдуулалт, татварын хувь хэмжээ тохиромжтой эсэх, жижиг дунд үйлдвэрлэл, том аж ахуйн нэгжүүдэд татварын ачаалал тохиромжтой байгаа эсэх, татварын орлогын төлөвлөгөөний гүйцэтгэл жил бүр биелж байгаа эсэхийг судалж, харин тус зүйлийн 20.2.7 дахь заалтыг ААН бүр өөрт ногдох албан татварыг төлдөг эсэх, ААНОАТ-ын ачааллыг судалж дүгнэсэн болно.

Үнэлгээ: Татварын хувь хэмжээ гэдэг нь татвар ногдуулах нэгж /суурь/-ээс татварын төлбөрийг тодорхойлох хэмжээ юм.²

ААНОАТтХ-ийн 20 дугаар зүйлд албан татварын хувь хэмжээг тодорхойлсон бөгөөд тус зүйлийн 20.1-д “Энэ хуулийн 18.2, 18.3, 18.4, 18.5-д заасны дагуу тодорхойлоход 0-6 тэрбум төгрөгийн албан татвар ногдуулах тухайн жилийн орлого олсон тохиолдолд 10 хувиар, 6 тэрбум төгрөгөөс дээш албан татвар ногдуулах тухайн жилийн орлого олсон тохиолдолд 600 сая төгрөг дээр 6 тэрбумаас дээш давсан орлогод 25 хувиар нэмж албан татвар ногдуулна” гэж заажээ.

Татварын хувь хэмжээ нь орлогын хэмжээгээр өөрчлөгддөг нь жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийн хувьд эерэг нөлөө үзүүлэх зорилгоор хуульчлагдсан. Тухайлбал, 0-6 тэрбум төгрөгийн орлоготой аж ахуйн нэгжид 10 хувийн татвар ногдуулдаг нь эдгээр компанид татварын ачааллыг бууруулах, бизнесийн орчныг дэмжих боломжийг бүрдүүлдэг. Энэ нь жижиг бизнесүүдийн өсөн нэмэгдэх боломжийг дэмжих зорилготой байна. Харин 6 тэрбум төгрөгөөс дээш орлоготой аж ахуйн нэгжүүдийн хувьд татварын хувь хэмжээ 25 хувьд хүрч байгаа нь төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх, мөн томоохон орлоготой компаниудаас илүү татварын ачааллыг үүрдэг байхад чиглэсэн зохицуулалт юм.

ААНОАТ нь дунджаар Татварын нийт орлогын 31 гаруй хувийг бүрдүүлдэг бөгөөд ААНОАТ-ын орлого бүрдүүлэлтийг 2020-2023 оны эдийн засгийн салбараар ангилан үзэхэд уул уурхайн салбар нийт татварын 52.4 хувийг бүрдүүлж байна.

² П.Одгэрэл, Татварын эрх зүйн ерөнхий анги /Захиргааны ерөнхий хууль ба Татварын ерөнхий хууль/, 29 дэх тал.

Хуулийн хэрэгжилтийн хугацаанд буюу 2020-2023 оны тайлагналаар, 0-6 тэрбум төгрөгийн албан татвар ногдуулах орлого олсон 151,891 татвар төлөгчөөс 10 хувиар татвар ногдуулж, нийт 896.3 тэрбум төгрөгийн татвар төлөгдсөн байна. Мөн 6 тэрбум төгрөгөөс дээш албан татвар ногдуулах орлого олсон 399 татвар төлөгчөөс шаталсан хувь хэмжээгээр татвар ногдуулж, нийт 5,233.6 тэрбум төгрөгийн татвар төлөгдсөн байна.

Шаталсан хувиар албан татвар ногдуулж, төлдөг татвар төлөгчийн тоо 2020-2023 он тус бүрийн тайлагналыг тодруулбал, 2020 онд 336, 2021 онд 349, 2022 онд 376, 2023 онд 399 татвар төлөгч шаталсан хувиар татвар төлсөн байна. Мөн шаталсан хувиар татвар төлдөг аж ахуйн нэгжийг салбарын ангиллаар үзэхэд, уул уурхайн салбар чухал байр суурийг эзэлж байна.

ААНОАТ-ын 2023 оны төлөвлөгөөний биелэлтээр үнэлэхэд, нийт ногдлын 70.4 хувь нь хугацаандаа төсөвт төлөгдсөн бөгөөд үлдэх 29.6 хувь нь хуулийн хугацаанд төлөөгүй байна.

"Татварын хуулийн шинэчлэл-2025" хэлэлцүүлэг, санал асуулгын үр дүнгээс харахад, тус хуулийн 20.1-д заасан татварын хувь хэмжээг бууруулах эсхүл шаталсан хувийг бууруулах, мөн 6 тэрбум төгрөгийн албан татвар ногдуулах орлогын босгыг нэмэгдүүлэхтэй холбоотой саналууд ирсэн байна.

Түүнчлэн, татвар төлөгчид шаталсан хувиар албан татварыг төлөхөөс зайлсхийх зорилгоор үйл ажиллагааны чиглэлийг тусгаарлах, хуваах замаар компаниа жижиглэх хэлбэрт шилжиж, татварын ачааллаа бууруулах арга замыг эрэлхийлж болзошгүй эрсдэлтэй.

Энэхүү асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд шатлалын босгыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Учир нь 2019 онд батлагдсан хуулийн шатлалын босго 2025 оны байдлаар бараа бүтээгдэхүүний үнэ болон инфляцийн түвшинтэй харьцуулахад өөрчлөгдөөгүй байна. Энэ нь 0-6 тэрбум болон 6 тэрбум төгрөгөөс дээш шатлалын босгыг нэмэгдүүлэх шаардлагатайг илэрхийлж байна.

Тус зохицуулалтыг албан татвар ногдуулах босгын дагуу 10 хувь, 25 хувиар албан татварын ногдуулалт, татварын хувь хэмжээ тохиромжтой эсэх, жижиг дунд үйлдвэрлэл, том аж ахуйн нэгжүүдэд татварын ачаалал тохиромжтой байгаа эсэх, татварын орлогын төлөвлөгөөний гүйцэтгэл жил бүр биелж байгаа эсэхийг судлан дүгнэхэд тус зохицуулалтын дагуу татвар төлөхөөс зайлсхийж байж болзошгүй нөхцөл байдал тогтоогдож байгаа нь тус зохицуулалтыг зорилгодоо хангалттай хүрч чадахгүй байгааг илэрхийлж байна.

Нөгөөтээгүүр, төрийн татвар хураах үйл ажиллагаа нь шударга ёсыг эрхэмлэсэн, ил тод, бүгдэд ойлгомжтой, татварын дарамт адил тэгшээр хуваарилагдсан байж хэмээн иргэдэд хүлээн зөвшөөрөгддөг³ гэдгийг харгалзан үзэж татвар төлөгчийн хувьд татварыг зөвтгөж, хүлээн зөвшөөрөх нөхцөлийг бүрдүүлэх нь чухал юм.⁴ Тиймээс энэхүү зохицуулалтыг эдийн засгийн нөхцөл байдалд нийцүүлэн, нэмэлт, өөрчлөлт оруулах шаардлагатай гэж үзэж байна.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 3. ААНОАТтХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.2.7 дахь заалтад заасан 1 хувиар албан татвар ногдуулахтай холбоотой зохицуулалт зорилгодоо хүрсэн эсэх.

Тус зохицуулалтыг зорилгодоо хүрсэн эсэхийг хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш практикт хэрэгжсэн байдал болон ААН бүр өөрт ногдох албан татварыг төлдөг эсэх, албан татварын ачаалал, татварын орлогын төлөвлөгөөний гүйцэтгэлийн өсөлт, бууралтын хувь, ААНОАТ-ын ачааллыг судалж дүгнэлт өгсөн болно.

³ П.Одгэрэл, Татварын эрх зүйн ерөнхий анги /Захиргааны ерөнхий хууль ба Татварын ерөнхий хууль/, 14 дэх тал.

⁴Мөн тэнд, 13 дахь тал.

Үнэлгээ: ААНОАТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.2.7-д “энэ хуулийн 20.1-д заасныг үл харгалзан энэ хуулийн 18.2, 18.3, 18.4, 18.5-д заасан жилийн 300 сая төгрөг хүртэл албан татвар ногдох орлого олсон, энэ хуулийн 22.1.1, 22.1.2, 22.1.3-т зааснаас бусад салбарт үйл ажиллагаа явуулж байгаа албан татвар төлөгчийн тухайн албан татвар ногдуулах орлогод 1 хувиар” албан татварыг ногдуулна гэж заасан.

Шинэчлэн найруулсан тус хуулийн төслийн үзэл баримтлалд “...одоо байгаа татварын ачааллыг бууруулах замаар татварын суурийг өргөжүүлэх зарчмыг баримтална. Мөн 2006 оны ААНОАТХ-аар бүх аж ахуйн нэгж нэгэн ижил тайлангийн маягаар, ижил хугацаанд тайлагнаж, төлдөг тул жижиг, дунд хэмжээний аж ахуйн нэгжүүдийн татвар төлөх, тайлагнахтай холбогдсон зардлууд хүндрэл учруулдаг. Жижиг, дунд аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааг дэмжих, тэдний татвар төлөхтэй холбоотой зардлыг бууруулах, тайлагналын ажиллагааг хялбарчлах зорилгоор хялбаршуулсан татварын тайлагнал, төлөлтийн заалтуудыг хуулийн төсөлд тусгалаа.” гэжээ.

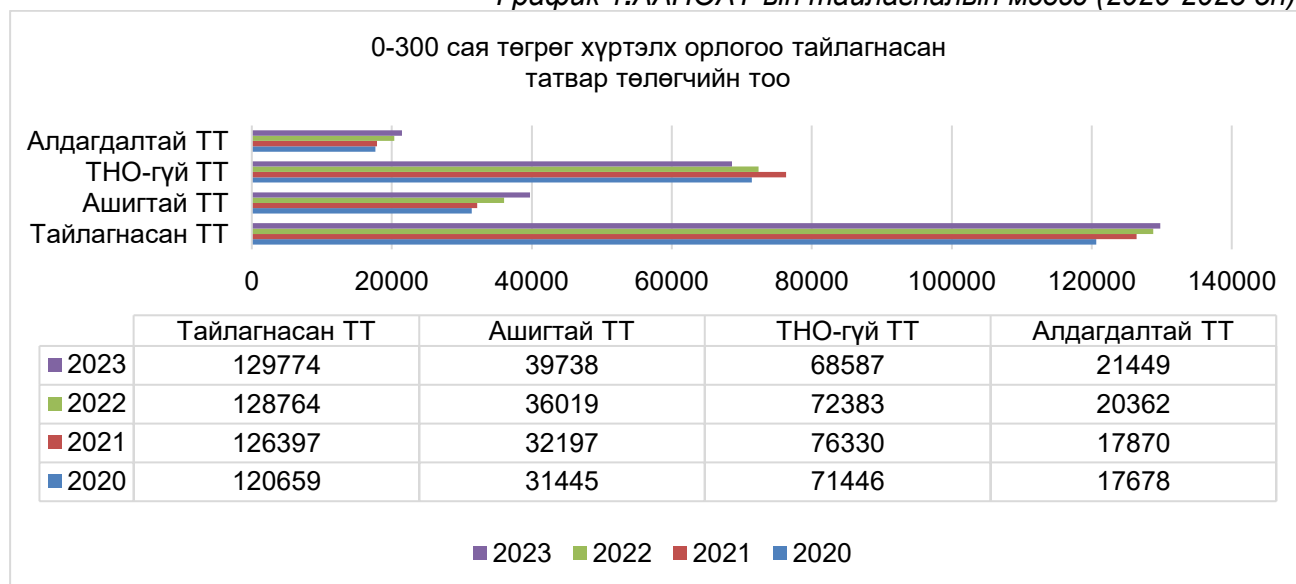
Өөрөөр хэлбэл, шинэчлэн найруулсан ААНОАТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.2.7-д заасан энэхүү зохицуулалт нь ААН-ийн татвар төлөхтэй холбоотой зардлыг бууруулах, тайлагналыг илүү хялбарчлах зорилготой зохицуулалт юм.

Хүснэгт 4. ААНОАТ-ын тайлагналын мэдээ (2020-2023 он)

Утга	2020 он	2021 он	2022 он	2023 он
Татвар төлөгчийн тоо	31,445	32,197	36,019	39,738
Ногдлын дүн (тэрбум төгрөгөөр)	6.9	12	14.7	17.9

2023 онд нийт 39,738 аж ахуйн нэгж орлогын албан татварын тайлагнал ирүүлсэн бөгөөд ногдлын дүн 17.9 тэрбум төгрөг байна. Энэ нь өмнөх онтой харьцуулахад аж ахуйн нэгж 3719 буюу 10.3 хувиар, ногдлын дүн 3.2 тэрбум төгрөг буюу 21.8 хувиар тус тус өссөн үзүүлэлттэй байна.

График 1. ААНОАТ-ын тайлагналын мэдээ (2020-2023 он)

Дээрх тоон үзүүлэлтээр ААНОАТ-ын тайлагналаар 2020-2023 онд тус тус татвар төлөгчийн тоо болон ногдлын дүн тогтмол өссөн үзүүлэлттэй байна.

ААНОАТ-ын 2023 оны тайланг 154,782 татвар төлөгч тушааж, тайлангийн ирц 83.8 хувь байх бөгөөд 83.8 хувь нь ААНОАТХ-ийн 20.2.7 дахь заалтад хамаарч тайлагнасан байна.

“Татварын хуулийн шинэчлэл-2025” хэлэлцүүлэг, санал асуулгын үр дүнгийн нэгтгэлд жижиг, дунд бизнес эрхлэгч ААН-үүдийн эдийн засагт эзлэх хувь оролцоог дээшлүүлэх,

татварын бодлогоор дэмжиж татвар ногдох орлогын босгыг нэмэгдүүлэх замаар 1 хувиар албан татвар төлөгчдийн хамрагдалтыг нэмэгдүүлэх саналыг гаргасан.

Хэрэв ААНОАТТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1 дэх хэсэгт заасан албан татвар ногдох орлогын 1.5 тэрбум төгрөгийн босгыг ЖДҮҮДТХ-ийн 4.1.1-д заасан жилийн 2.5 тэрбум төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой уялдуулсан тохиолдолд энэхүү 20.2.7 дахь заалт цаашид байх эсэхийг тодорхойлох шаардлагатай.

3.2. “ПРАКТИКТ НИЙЦЭЖ БАЙГАА БАЙДАЛ” ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТИЙН ХҮРЭЭНД ҮНЭЛСЭН БАЙДАЛ

Практикт нийцэж буй байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд ААНОАТТХ-ийн дараах зүйл, хэсэг, заалтууд практикт хэрхэн хэрэгжиж байгаа болон хэрэгжилтэд үүсдэг тулгамдсан асуудлыг судлан үзнэ.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. ААНОАТТХ-ийн 17 дугаар зүйлийн 17.11 дэх хэсэгт заасан хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлын шимтгэл тооцох хугацааны зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Үнэлгээ: ААНОАТТХ-ийн 17 дугаар зүйлд албан татвар төлөгчийн нэг ба түүнээс дээш жилийн хугацаанд ашиглах хөрөнгөд элэгдэл, хорогдлыг ашиглах нийт хугацаа /жилээр/-гаар тооцохоор зохицуулсан бөгөөд 17.11-т “Албан татвар төлөгчийн тухайн улиралд шинээр эзэмшсэн хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлын шимтгэлийг дараагийн сарын эхний өдрөөс эхлэн тооцно.” гэж заасан.

Энэхүү хуулийн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд татвар төлөгч болон татварын алба хооронд зөрүүтэй ойлголт үүсгэдэг байна. Тодруулбал: ААН-ийн 2020 оны 2 дугаар сард эзэмшсэн хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлын шимтгэлийг хэзээнээс эхлэн тооцох вэ? гэсэн асуудлыг татвар төлөгчөөс тавьсан байна. Энэ тохиолдолд тухайн улирлын дараа сар буюу 2020 оны 4 дүгээр сараас эхлэн элэгдэл тооцох уу?, эсхүл 2020 оны 3 дугаар сараас эхлэн элэгдэл тооцох уу ? гэдэгт эргэлзээ үүсгэдэг байна.

Шинэ хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлыг тооцох хугацаа нь тухайн хөрөнгө хэр удаан ашиглагдах боломжтойг харуулдаг бөгөөд энэ зохицуулалт нь тэрхүү хөрөнгийн ашиглалтын эхнээс эхлэн хуримтлагдах шимтгэлийг тооцоолох боломжийг олгодог байна.

Иймд, хуулийг нэг мөр хэрэгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх зорилгоор ААНОАТТХ-ийн 17.11 дэх хэсгийг “Албан татвар төлөгчийн шинээр эзэмшсэн хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлын шимтгэлийг дараагийн сарын эхний өдрөөс эхлэн тооцно.” гэж өөрчлөн найруулах нь зүйтэй байна. Энэ нь тодорхой хугацаанд татвар төлөгчийн татварын ачаалал буурах боломжийг бий болгох бөгөөд зарим бизнесийн хувьд энэ нь санхүүгийн нөхцөл байдлыг сайжруулж, хөрөнгө оруулалт хийх боломжийг олгох юм.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 2. ААНОАТТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын хөнгөлөлттэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Тус зохицуулалтын хэрэгжилтийг албан татвар ногдуулах босгын дагуу 10 хувь, 25 хувиар албан татварыг ногдуулалт, татварын хувь хэмжээ тохиромжтой эсэхийг судална.

Үнэлгээ: ААНОАТТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1-д “Энэ хуулийн 18.2, 18.3, 18.4, 18.5-д заасан албан татвар ногдох орлогыг 1.5 тэрбум төгрөгөөс ихгүй байхаар жилийн эцсийн татварын тайланд тусгасан, доор дурдсанаас бусад салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг, энэ хуулийн 20.2.7-д зааснаас бусад Монгол Улсын хуулийн дагуу үүсгэн байгуулагдсан албан татвар төлөгчийн энэ хуулийн 20.1-д заасны дагуу ногдуулсан албан татварыг 90 хувиар хөнгөлнө.” гэж заасан.

Тус зохицуулалтыг татвар төлөгчийн татварын дарамтыг бууруулж, салбарын хөгжилд эерэг нөлөө үзүүлэх, жижиг, дунд бизнесүүд хөнгөлөлтийг ашиглан санхүүгийн ачааллаа багасгах зорилгоор хуульчилсан бөгөөд практикт албан татвар төлөгч нь хуулийн хугацаанд тухайн татварын жилд ногдуулсан албан татварыг төлсөн тохиолдолд төлсөн татварын 90 хувийг буцаан авах замаар энэхүү хөнгөлөлтийг эдэлж байна. Өөрөөр хэлбэл, татвар төлөгч хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлсэн тохиолдолд хуульд заасан хөнгөлөлт эдлэх эрхээ хэрэгжүүлэх нь татвар төлөгчийг хариуцлагажуулсан зохицуулалт болсон.

Харин татвар төлөгч хуульд заасан хугацаанд татвар төлөөгүй, үнэн зөв тайлагнах үүргээ хэрэгжүүлээгүй дутуу ногдуулж төлсөн зэргээс хамаарч энэхүү хөнгөлөлтөд хамрагдах боломжгүй байдаг.

Хүснэгт 5. ААНОАТмХ-ийн 22.1-д заасан албан татварын хөнгөлөлтийн мэдээ, сая төгрөгөөр (2020-2023 он)

Утга	2020 он	2021 он	2022 он	2023 он
ААН-ийн тоо	297	2491	3943	3865
Хөнгөлөлтийн дүн (сая төгрөгөөр)	2,031.90	36,591.19	59,374.50	68,567.39

2023 онд 3,865 ААН, нийт 68,567.39 сая төгрөгийн албан татварын хөнгөлөлтөд хамрагдсан байна. Үүнийг өмнөх онтой харьцуулахад ААН-ийн тоо 78 буюу 2 хувиар, хөнгөлөлтийн дүн 9,192.89 сая төгрөг буюу 15.5 хувиар өссөн байна. Түүнчлэн, 2023 онд хөнгөлөлт эдэлсэн татвар төлөгчийн тоо 2020 оноос 92 хувиар, хөнгөлөлтийн дүн мөн оноос 97 хувиар тус тус өссөн байна.

Тус зохицуулалт хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш практикт тодорхой үр дүнтэй хэрэгжсэн байна. Гэвч практикт албан татварын хөнгөлөлтөд хамрагдахын тулд албан татвар ногдох орлогын босготой холбоотойгоор компанийн үйл ажиллагааг тусгаарлах, компанийг жижиглэн олон компани байгуулах, зарим тохиолдолд борлуулалт хийх тухай бүрд төлбөрийн баримт олгохгүй орлогоо нуух гэх мэт асуудлууд үүсэх эрсдэлтэй байна.

Олон нийтийн хэлэлцүүлэг, санал асуулгын үр дүнгийн нэгтгэлээс үзэхэд, албан татвар ногдох орлого 1.5 тэрбум төгрөгөөс ихгүй байх босго, хамрагдалтын түвшин, болон татварын орлогын бааз суурийг нэмэгдүүлэх саналыг гаргасан байна.

Энэхүү зохицуулалт хэрэгжиж эхэлснээс хойш зарим салбарт эерэг нөлөө үзүүлж байгаа боловч төсвийн санхүүгийн тогтвортой байдлын үүднээс эрсдэл үүсгэж болохыг анхааран үзэж, зохицуулалт хийх шаардлагатай.

Нөгөөтээгүүр, ААНОАТтХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1 дэх хэсэгт заасан албан татварын чөлөөлөлттэй холбоотой зохицуулалтын жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг татварын бодлогоор дэмжих, татварын ачааллыг бууруулах зорилгоор хуульчилсан.

Харин Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээг дэмжих тухай хуулийн 4.1.1-д "жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгч" гэж 200 хүртэл ажилтантай, жилийн 2.5 тэрбум төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой, үйлдвэрлэл, худалдаа, үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгжийг" ойлгоно гэж тодорхойлсон байна.

Иймд ААНОАТтХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1-д заасан албан татвар ногдох орлогыг Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээг дэмжих тухай хуулийн 4.1.1-д заасан зохицуулалттай уялдуулан, хууль хоорондын харилцан уялдааг хангах нь зүйтэй.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 3. ААНОАТтХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5 дахь хэсэгт заасан албан татварыг хөнгөлөхтэй холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх. /22 дугаар зүйлийн 22.5.3, 22.5.7-22.5.9 дэх заалтын хүрээнд/

Үнэлгээ: ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 5 дахь хэсэгт албан татварын хөнгөлөлт үзүүлэх 22 үндэслэлийг тусгасан. Албан татварын хөнгөлөлттэй холбоотой дээрх 22 үндэслэлээс 2023 онд 9 үндэслэлээр 4,585 татвар төлөгч 160,303.0 сая төгрөгийн хөнгөлөлтөд хамрагдаж байгаа бөгөөд 6 үндэслэлээр хөнгөлөлтөд хамрагдсан ААН бүртгэгдээгүй бөгөөд тус албан татварыг хөнгөлөх зохицуулалтад тусгагдсан үлдсэн 7 үндэслэл нь 2024, 2025 онд дагаж мөрдөгдөхөөр хуульчлагдсан учир одоогоор хөнгөлөлтөд хамрагдсан ААН-ийн тоо гараагүй байна.

Иймд 2024 онд хэрэгжиж эхэлсэн болон 2025 онд хэрэгжиж эхлэх албан татварын чөлөөлөлттэй холбоотой зохицуулалтыг энэхүү үнэлгээний хүрээнд судлан үзээгүй бөгөөд одоо практикт хэрэгжиж буй 15 үндэслэлээс практик хэрэгжилт хангалтгүй 5 /22 дугаар зүйлийн 22.5.3, 22.5.7-22.5.9 дэх заалт/ үндэслэлийг сонгон авч үнэлсэн болно.

- ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.3 дахь заалт

Тус зохицуулалтад “Байгалийн нөөцийг хэмнэлттэй ашиглах, орчны бохирдол, хаягдлыг багасгах, байгальд ээлтэй техник, тоног төхөөрөмжийг борлуулсны орлого”-д ногдох албан татварыг хөнгөлнө гэж заасан. Мөн хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.6 дахь хэсэгт “Энэ хуулийн 22.5.3, 22.5.4, 22.5.13-т заасан техник, тоног төхөөрөмж, бүтээгдэхүүн, ажил, үйлчилгээний жагсаалтыг Засгийн газар батална.” гэж хуулиар тусгайлан эрх олгосны дагуу Засгийн газар 2019 оны 468 дугаар тогтоолын хавсралтаар “Байгалийн нөөцийг хэмнэлттэй ашиглах, орчны бохирдол, хаягдлыг багасгах, байгальд ээлтэй техник, тоног төхөөрөмжийн жагсаалт”-ыг баталсан байна. Тус жагсаалтаар нийт 59 төрлийн тоног төхөөрөмжийг нэрлэж заасан бөгөөд хэрэгжилтийн хугацаанд нэмэлт, өөрчлөлт оруулаагүй байна.

Татварын албанаас тус хуулийн заалтын хэрэгжилтийг хангуулахтай холбогдсон тулгамдсан асуудал үүсээгүй бөгөөд хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш хуулийн 22.5-д заасны дагуу хөнгөлөлт эдэлсэн тоо, дүнг авч үзэхэд, нийт 22 төрлийн хөнгөлөлтөөс 2023 онд 9 төрлөөр 4,585 татвар төлөгч 160,303.0 сая төгрөгийн хөнгөлөлтөд хамрагдаж, 6 төрөлд хөнгөлөлт эдлээгүй, 2024, 2025 онд дагаж мөрдөх нийт 7 хөнгөлөлт байна.

Үүнээс хуулийн 22.5.3-д заасны дагуу албан татварын хөнгөлөлт эдэлсэн ААН 2020-2023 онд давхардсан тоогоор нийт 7 ААН 177.81 сая төгрөгийн хөнгөлөлт эдэлсэн байна. Тодруулбал, 2021 онд 3 ААН 25.53 сая төгрөгийн, 2022 онд 1 ААН 7.05 сая төгрөгийн, 2023 онд 3 ААН 145.23 сая төгрөгийн хөнгөлөлтийг эдэлсэн байна. Энэ нь 2023 онд нийт хөнгөлөлт эдэлсэн татвар төлөгчийн 0.06 хувийг эзэлж байна.

Тус хуулийн 22.5.3 дахь заалтын зорилго нь ААН-үүдийг байгаль орчинд ээлтэй үйл ажиллагаа явуулахад урамшуулах, татварын таатай орчин бүрдүүлэх замаар экологид ээлтэй бизнесийг хөхиүлэн дэмжих, уур амьсгалын өөрчлөлт, хүрээлэн буй орчны доройтлын эсрэг тэмцэх, цэвэр технологи, инновацийг нэвтрүүлэхэд төрөөс үзүүлэх дэмжлэгийн нэг хэлбэр юм. Ногоон эдийн засгийн загварт шилжих, тогтвортой хөгжлийн зорилтуудыг биелүүлэхэд бодитой хувь нэмэр оруулах зорилготой.

Дээрх үзэл баримтлалын хүрээнд байгальд ээлтэй техник, тоног төхөөрөмжийг борлуулсан орлогод ногдох албан татварыг хөнгөлөх замаар аж ахуйн нэгжүүдийг урамшуулж, ногоон хөгжлийг дэмжихэд чиглэсэн байна.

Гэвч, практикт хөнгөлөлтийн зохицуулалт нь үр ашиггүй, хуулийн зорилгодоо хүрч хэрэгждэггүй, цаашид байх зайлшгүй хэрэгцээ шаардлага тогтоогдохгүй байна.

- ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.7, 22.5.8 дахь заалт

ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5-д “Дараах орлогод албан татварын хөнгөлөлт үзүүлнэ” гэж заасан бөгөөд 22.5.7-д “чөлөөт бүсэд зориулсан эрчим хүч, дулааны эх үүсвэр, шугам сүлжээ, цэвэр усан хангамж, ариутгах татуурга, авто зам, төмөр зам, нисэх онгоцны буудал, харилцаа холбооны үндсэн сүлжээ зэрэг дэд бүтцэд 500.0 мянган америк доллар буюу

түүнээс дээш хэмжээний хөрөнгө оруулсан аж ахуйн нэгжийн чөлөөт бүсээс олсон орлогод оруулсан хөрөнгө оруулалтын 50 хувьтай тэнцэх хэмжээний орлогод ногдох албан татварыг” гэж, 22.5.8-д “чөлөөт бүсэд агуулах, ачиж буулгах байгууламж, зочид буудал, аялал жуулчлалын цогцолбор, импортыг орлох болон экспортын бүтээгдэхүүний үйлдвэр байгуулахад 300.0 мянган америк доллар буюу түүнээс дээш хэмжээний хөрөнгө оруулсан аж ахуйн нэгжийн чөлөөт бүсээс олсон орлогод оруулсан хөрөнгө оруулалтын 50 хувьтай тэнцэх хэмжээний орлогод ногдох албан татварыг” гэж тус тус заасан.

Дээрх зохицуулалтуудыг манай улсад чөлөөт бүс байгуулах, тухайн бүсэд эрх зүй, хөрөнгө оруулалтын таатай орчныг бүрдүүлснээр иргэн, аж ахуйн нэгжийн экспорт, импортыг дэмжих, экспортын чиглэлийн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, худалдаа, үйлчилгээний шинэ салбар, аялал жуулчлал, хөрөнгө оруулалтыг татах, транзит тээвэр, логистикийг нэмэгдүүлэх, тэргүүний техник, технологийг нутагшуулах, худалдааг хөнгөвчлөх, бүс нутгийн хөгжлийг хурдасгах замаар эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлэх зорилгоор хуульчилсан байна.

ААНОАТХ хэрэгжиж эхэлснээс хойш дээрх зохицуулалтын дагуу 2020-2023 онд хөнгөлөлт эдэлсэн ААН байхгүй байна. Тус хөнгөлөлтийн заалтууд нь энэ хуульд шинээр тусгагдсан зохицуулалт биш бөгөөд 2006 оны ААНОАТХ-д нэмэлт оруулах тухай 2012 оны хуулиар 18.1.13, 18.1.14 дахь заалтаар шинээр хөнгөлөлт үзүүлэхээр тусгасан байдаг.

Өөрөөр хэлбэл, 2012 оноос хойш өнөөдрийг хүртэл энэхүү зохицуулалтын дагуу татварын хөнгөлөлтөд хамрагдсан ААН байхгүй байна. Энэ нь тус хуулийн дээрх зохицуулалтууд практикт огт хэрэгждэггүй болохыг илэрхийлж байна.

- ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.9 дэх заалт

-

Тус хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.9-д “тодорхой нутаг дэвсгэрийн усны нөөцийг нэмэгдүүлэх, усны найдвартай хангамжийг бүрдүүлэх зорилгоор байгалийн усны чанарыг сайжруулах, гол, горхийг нөхөн сэргээх арга хэмжээг санхүүжүүлсэн иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын тухайн арга хэмжээнд зарцуулсан хэмжээний орлого”-д ногдох албан татварыг хөнгөлнө гэж заасан бөгөөд энэхүү үндэслэлээр 2020-2022 онуудад албан татварын чөлөөлөлтөд хамрагдсан ААН-ийн тоо бүртгэгдээгүй бөгөөд харин 2023 онд 1 аж ахуйн нэгж 75.0 сая төгрөгийн хөнгөлөлт эдэлсэн байна.

Өөрөөр хэлбэл, Татварын албанд бүртгэлтэй нийт хөнгөлөлт эдэлсэн 4585 ААН-ийн зөвхөн 1 ААН нь тус заалтын хүрээнд хөнгөлөлт эдэлсэн үзүүлэлттэй байна.

ААНОАТХ-д 2024 оны 08 дугаар сарын 30-ны өдрийн хуулиар нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, тус хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.9 дэх хэсэгт “Албан татвар төлөгчийн орлого олох үйл ажиллагаатай хамааралгүй доор дурдсан үйл ажиллагааг нийгмийн хариуцлагын хүрээнд дэмжих зорилгоор элэгдэл тооцох үндсэн хөрөнгөд оруулсан хөрөнгө оруулалт, харилцан хамааралгүй бусад этгээдэд олгосон санхүүгийн дэмжлэг, хандивын зардлыг энэ хуулийн 20.1-д заасны дагуу ногдуулсан албан татвараас хасаж хөнгөлнө. Хөнгөлөх дүн нь тухайн татварын жилийн татвар ногдох орлогын 1 хувь хүртэл хэмжээнээс хэтрэхгүй байна: 22.9.1.ой, амьтан, ус зэрэг байгалийн баялаг хамгаалах, нөөцийг нэмэгдүүлэх, зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх, агаар, ус, хөрсний бохирдлыг бууруулах, цөлжилтийг сааруулах” бөгөөд 22.10-т “Энэ хуулийн 22.9.1-д заасан нөхөн сэргээх зардалд энэ хуулийн 13.4, 22.5.9-д зааснаас бусад нөхөн сэргээх зардал хамаарна.” гэж тус тус заажээ.

Энэхүү зохицуулалтыг тус хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.9-д заасан зохицуулалттай агуулгын хувьд давхардсан гэж үзэж болох юм. Нөгөөтээгүүр, ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.9-д заасан зохицуулалт практик хэрэгжилт хангалтгүй, цаашид байх зайлшгүй хэрэгцээ шаардлага тогтоогдохгүй байна.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 4. ААНОАТХ-ийн 26 дугаар зүйлд заасан албан татварыг тайлагнах зохицуулалтууд практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг

хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх. /26 дугаар зүйлийн 26.1, 26.2 дахь хэсгийн хүрээнд/

Үнэлгээ: ААНОАТХ-ийн 26 дугаар зүйлд албан татварын тайлагнах хугацааг зохицуулсан бөгөөд тус зүйлийн 26.1-д “Өмнөх татварын жилийн албан татвар ногдуулах орлого нь 6 тэрбум төгрөг ба түүнээс дээш бол уг албан татвар төлөгч тухайн татварын жилийн улирлын татварын тайланг дараагийн улирлын эхний сарын 20-ны дотор, жилийн эцсийн татварын тайланг дараа оны 02 дугаар сарын 10-ны дотор харьяалах татварын албанд хүргүүлнэ.” гэж, 26.2-т “Татварын өмнөх жилийн албан татвар ногдуулах орлого нь 6 тэрбум төгрөг хүртэл энэ хуулийн 29.1-д заасны дагуу татварын албанд бүртгүүлээгүй албан татвар төлөгч тухайн татварын жилийн эхний хагас жилийн татварын тайланг 07 дугаар сарын 20-ны дотор, жилийн эцсийн татварын тайланг дараа оны 02 дугаар сарын 10-ны дотор гаргаж, харьяалах татварын албанд хүргүүлнэ.” гэж тус тус заасан.

Тус зохицуулалтуудын дагуу 2020-2023 онд ирүүлсэн тайланг судлан үзэхэд:

Хүснэгт 6.ААНОАТ-ын тайлангийн ирцийн мэдээ (2020-2023 он)

Он	Тайлагнавал зохих тоо	Тайлагнасан тоо	Үүнээс		Хэрэгжилтийн хувь
			Хугацаандаа тайлагнасан тоо	Хугацаа хоцроосон тоо	
2020	198,839	131,824	88,939	42,885	44.7
2021	209,937	145,218	128,538	16,680	61.2
2022	225,431	156,582	145,815	10,767	64.7
2023	215,388	159,669	152,172	7,497	70.7

2020 онд ААНОАТ тайлагнавал зохих 198,839 ААН-ээс 131,824 буюу 66.3 хувь нь, 2021 онд 209,937 ААН-ээс 145,218 буюу 69.2 хувь нь, 2022 онд 225,431 ААН-ээс 156,582 буюу 69.5 хувь нь, 2023 онд 215,388 ААН-ээс 159,669 буюу 74.1 хувь нь тус тус албан татвараа тайлагнасан байна.

Харин 2020 онд албан татвараа тайлагнасан ААН-ийн 88,939 буюу 67.5 хувь нь хугацаандаа, 42,885 буюу 32.5 хувь нь хугацаа хоцроосон бол 2021 онд 16,680 буюу 11.5 хувь нь, 2022 онд 10,767 буюу 6.9 хувь нь, 2023 онд 7497 буюу 4.7 хувь нь хугацаа хоцроосон байна.

Түүнчлэн, Татварын ерөнхий хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.4-т "Татварын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагын дарга шаардлагатай тохиолдолд тайлан хүлээн авах хугацааг 7 хоног хүртэлх хугацаагаар сунгаж болох бөгөөд энэ тухайгаа олон нийтэд урьдчилан мэдэгдэнэ." гэж заасан. Тус заалтын хүрээнд тайлангийн хугацаа сунгасан шийдвэрүүдийг авч үзэхэд, 2020-2022 оны хооронд татварын тайлан ирүүлэх хуулийн хугацааг сунгаагүй, харин 2022-2024 онуудын хагас жилийн тайлан хүлээн авах хугацааг Үндэсний их баяр наадамтай давхцсаны улмаас 7 хүртэлх хоногоор сунгасан байна.

Татвар төлөгч ААН-үүдийн тайлангийн ирцийг сегментээр ангилж үзэхэд, 2020-2022 онуудад бичил сегментийн ААН-үүдийн тайлан тушаалт 66-69 хувьтай байсан бөгөөд 2023 оны жилийн эцсийн тайлан тушаах хугацааг Татварын ерөнхий хуульд заасны дагуу 7 хоногоор сунгахад тайлан ирүүлэлтийн нийт хувь өмнөх жилээс 4.6 хувиар өсөж 74.1 хувьтай болсон байна. Үүнийг сегментээр хувьчилбал, өмнөх оноос бичил сегмент 4.6 хувиар, дунд сегмент 2.1 хувиар, том сегмент 5.8 хувиар тус тус өссөн үзүүлэлттэй байна.

Татварын 2023 оны жилийн эцсийн тайланг сунгасантай холбоотой хугацаандаа тайлан ирүүлэлт бичил сегмент 5.8 хувь, дунд сегмент 4.6 хувь, жижиг сегмент 0.3 хувь, том сегмент 8.4 хувиар тус тус нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.

Зөрчлийн тухай хуулийн 11 дүгээр зүйлийн 11.19.2.3-т заасан "татварын тайланг хуулиар тогтоосон хугацаанд татварын албанд тушаах" үүргээ биелүүлээгүй зөрчилд оногдуулсан шийтгэлийн судалгааг (2022-2024 он) авч үзэхэд:

Хүснэгт 7. Шийтгэлийн хуудасны судалгаа

2022 он		2023 он		2024 он	
Тоо	Хувь	Тоо	Хувь	Тоо	Хувь
483	28.8	572	25.2	1337	41.4

2024 онд нийт 1337 шийтгэлийн хуудас бүртгэгдсэн нь өмнөх онтой харьцуулахад 765 буюу 133.7 хувиар, 2022 онтой харьцуулахад 854 буюу 176.8 хувиар тус тус өссөн үзүүлэлттэй байна.

“Татварын шинэчлэл - 2025” хэлэлцүүлэг, олон нийтийн санал асуулгын үр дүнгээс үзэхэд тайлангийн хугацааны зохицуулалтыг өөрчлөх, зөрчилд хүлээлгэх торгуулийн хэмжээг бууруулах саналыг ирүүлсэн.

Дээрхээс дүгнэвэл, тус хуулийн 26 дугаар зүйлийн 26.1, 26.2 дахь хэсэгт заасан татварын тайлан гаргах хугацаатай холбоотой зохицуулалтыг практикт бүрэн хэрэгждэггүй, татварын тайланг хугацаандаа тайлагнаагүй тохиолдолд зөрчилд тооцож, шийтгэл оногдуулдаг зэргээс үүдэн олон нийт тус зохицуулалтад заасан хугацааг өөрчлөх саналыг нэлээдгүй гаргасан байна.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 5. ААНОАТТХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1 дэх хэсэгт заасан татварын хялбаршуулсан горимтой холбоотой зохицуулалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ? Тус зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл, бэрхшээл тулгарч байгаа эсэх.

Үнэлгээ: ААНОАТТХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1-д “Өмнөх татварын жилийн тайлангаар баталгаажсан борлуулалтын нийт орлогын хэмжээ 50.0 сая төгрөгөөс бага бол тухайн албан татвар төлөгч тухайн татварын жилийн 3 дугаар улиралд багтаан хүсэлт гаргасныг харьяалах татварын алба бүртгэж авсан тохиолдолд дараагийн татварын жилээс эхлэн тухайн албан татвар төлөгчийн үйл ажиллагааны орлогын нийт дүнгээр албан татвар ногдуулах орлогыг тодорхойлж болно.” гэж заасан.

2019 оны шинэчлэн найруулсан ААНОАТТХ-ийн үзэл баримтлалд "одоо байгаа татварын ачааллыг бууруулах замаар татварын суурийг өргөжүүлэх зарчмыг баримтална. Мөн 2006 оны ААНОАТТХ-аар бүх аж ахуйн нэгж нэгэн ижил тайлангийн маягтаар, ижил хугацаанд тайлагнаж, төлдөг тул жижиг, дунд хэмжээний аж ахуйн нэгжүүдийн татвар төлөх, тайлагнахтай холбогдсон зардлууд хүндрэл учруулдаг. Жижиг, дунд аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагааг дэмжих, тэдний татвар төлөхтэй холбоотой зардлыг бууруулах, тайлагналын ажиллагааг хялбарчлах зорилгоор хялбаршуулсан татварын тайлагнал, төлөлтийн заалтуудыг хуулийн төсөлд тусгалаа. Үүний дагуу 50 сая төгрөг хүртэлх борлуулалтын орлоготой аж ахуйн нэгж өөрөө хүсвэл нийт орлогын дүнгээр 1 хувьтай тэнцэх татварыг төлж, жилд 1 удаа тайлагнана. Хуулийн төсөл батлагдсанаар Монгол Улсын бизнесийн орчин, бизнес эрхлэгчдийн татвар төлөхтэй холбоотой гарах зардал буурч, татварын тэгш шударга байдал дээшлэн, татварын бааз суурь өргөжих болно. Нөгөөтэйгүүр, татвараас зайлсхийх, зугтаах явдал багасаж, хуулийн дагуу шударгаар татвараа тайлагнах, төлөх явдал нэмэгдэх тул дунд хугацаанд төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх эерэг нөлөөтэй байх болно." гэжээ.

Тус хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойш ААНОАТТХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1 дэх хэсэгт заасан зохицуулалтын 2020-2023 онд давхардсан тоогоор нийт 18,110 татвар төлөгчийн албан татварыг 1 хувиар тооцон 1,336.5 сая төгрөгийг ногдуулж төсөвт төлсөн байна. Татварын жилд албан татварыг 1 хувиар төлж, тайлагнасан татвар төлөгчийн тоо, ногдлын дүнг харуулбал:

- 2021 онд 3,781 татвар төлөгч 328.7 сая төгрөгийг
- 2022 онд 7,085 татвар төлөгч 470.9 сая төгрөгийг
- 2023 онд 7,244 татвар төлөгч 536.9 сая төгрөгийг ногдуулж, тайлагнасан.

Дээрхээс дүгнэвэл, 2022 онд татвар төлөгчийн тоо өмнөх оноос 87.3 хувиар, ногдол 43.3 хувиар, 2023 онд өмнөх оноос татвар төлөгчийн тоо 2.2 хувиар, ногдол 14.0 хувиар тус тус өссөн үзүүлэлттэй байна.

“Татварын шинэчлэл - 2025” хэлэлцүүлэг, олон нийтийн санал асуулгын үр дүнгээс үзэхэд татварын хялбаршуулсан горимд хамрагдах нийт борлуулалтын орлогын хэмжээг нэмэгдүүлэх, хялбаршуулсан горимоор тайлан өгөх хүсэлтийг тайлант хугацааны эцэст татвар төлөгч өөрөө сонголт хийснээр тайлагнадаг илүү бодитой хялбаршуулсан нөхцөлийг бүрдүүлэх шаардлагатай гэсэн санал гарсан.

Дээрхээс дүгнэвэл, ААНОАТтХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1 дэх хэсэгт заасан хялбаршуулсан горимын зохицуулалт нь практикт тодорхой хэмжээнд хэрэгжиж татварын ачааллыг бууруулж байгаа бөгөөд олон нийтээс тус зохицуулалттай холбоотойгоор босгын хэмжээг нэмэгдүүлэх санал ирүүлсэн байна.

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 6. Хуулийн 30 дугаар зүйлийн 30.2, 30.8 дахь хэсэгт заасан эцсийн эзэмшигчийн хувьцаа, хувь оролцоог өөрчлөх замаар эрх борлуулсан, шилжүүлсний орлогод эрх борлуулсны орлогын албан татвар ногдуулах заалт практикт хэрхэн хэрэгжиж байна вэ?

Үнэлгээ:

- ААНОАТтХ-ийн 30 дугаар зүйл

ААНОАТтХ-ийн шинэчилсэн найруулгын төслийн үзэл баримтлалд "12.Эцсийн эзэмшигчийн хувьцаа, хувь оролцоог өөрчлөх замаар эрх борлуулсан, шилжүүлсний татварын харилцаа, ашигт малтмал, цацраг идэвхт ашигт малтмал, газрын тосны хайгуул, ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл, газар ашиглах, эзэмших эрхийн эцсийн эзэмшигчийн хувьцаа, хувь оролцоог шууд бусаар шилжүүлэх, борлуулах замаар олсон эрх борлуулсны орлогод татвар ногдуулах одоогийн харилцааг хэрэгжүүлэх явцад зарим хүндрэлтэй асуудлууд үүсэж байна. Иймд, олон улсын туршлагад үндэслэн энэ харилцааг шинэчлэн боловсруулж, цогц байдлаар тусгайлсан зүйлээр зохицуулахаар тусгалаа. Ингэснээр хуулийн хэрэгжилт энгийн ойлгомжтой, нэг мөр болох ач холбогдолтой юм." гэсэн боловч өнөөгийн хуулийн зохицуулалт практик хэрэгжихэд татвар төлөгчдөд тодорхой асуудлууд үүсээд байна.

Энэ зохицуулалт нь хууль хэрэглээний зөрүүтэй асуудал үүсгэж практикт бодитой хэрэгжихгүй байна. Иймд, хуулийн 30 дугаар зүйлд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, хуулийн хэрэгжилтийг тодорхой, ойлгомжтой болгох шаардлагатай.

ДӨРӨВ. ДҮГНЭЛТ, САНАЛ

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн зарим зохицуулалтад Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр хавсралтын 6 дугаар хавсралтаар баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ыг үнэлгээ хийв.

Ийнхүү үнэлэхдээ тус хуулийн хэрэгжилтийг үнэлэхэд оновчтой, бодитой, хэмжиж болохуйц байдлыг баримталж, мөн үнэлгээний хүрээ, онцлогтой уялдуулан аргачлалд заасны дагуу “Зорилгод хүрсэн түвшин”, “Практикт нийцэж байгаа байдал” гэсэн 2 шалгуур үзүүлэлтийг сонгон үнэллээ.

“Зорилгод хүрсэн түвшин шалгуур” үзүүлэлтийн хүрээнд ААНОАТтХ-ийн 15 дугаар зүйлийн 15.7-15.8 дахь хэсэг, 20 дугаар зүйлийн 20.1 дэх хэсэг, 20 дугаар зүйлийн 20.2.7 дахь заалт заалтуудыг сонгон судалсан болно.

Харин “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд ААНОАТтХ-ийн 17 дугаар зүйлийн 17.11 дэх хэсэг, 22 дугаар зүйлийн 22.1 дэх хэсэг, 22 дугаар зүйлийн 22.5.3,

22.5.7-22.5.9 дэх заалт, 26 дугаар зүйлийн 26.1-26.2 дахь хэсэг, 29 дүгээр зүйлийн 29.1 дэх хэсэг, 30 дугаар зүйлийн зохицуулалтыг сонгон авч тус хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаврыг үнэллээ. Тус судалгааны ажлыг гүйцэтгэж, дараах дүгнэлтэд хүрлээ.

ААНОАТХ-ийн 15 дугаар зүйлийн 15.7, 15.8 дахь хэсэгт ариун цэврийн байгууламж болон ойр орчмын гудамж талбайд эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон стандартад нийцсэн хяналтын камер худалдан авч суурилуулахтай шууд холбогдон гарсан зардлыг 100 хувиар нэмэгдүүлэн албан татвар ногдох орлогоос хасах зохицуулалт нь 2025 оны 06 дугаар сарын 01-ний өдрөөс хэрэгжиж эхлэх тул хэрэгжилтийг үнэлэх боломжгүй байна.

Тус зохицуулалтууд нь ААНОАТХ-ийн 22.9 дэх хэсгийн 22.9.1-д заасан нийгмийн хариуцлагын хүрээнд хэрэгжүүлэх төсөл үйл ажиллагаа, санхүүгийн дэмжлэг, хандивын зардлын хөнгөлөлттэй давхардсан агуулгатай байгаа тул хуулийн давхардлыг арилгах нь зүйтэй байна.

- ААНОАТХ-ийн 17 дугаар зүйлийн 17.11-д "Албан татвар төлөгчийн тухайн улиралд шинээр эзэмшсэн хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлын шимтгэлийг дараагийн сарын эхний өдрөөс эхлэн тооцно." гэж заасан. Шинэ хөрөнгийн элэгдэл, хорогдлыг тооцох хугацаа нь тухайн хөрөнгийн ашиглалтын эхнээс хуримтлагдах шимтгэлийг тооцоолох боломжийг олгодог бөгөөд энэ нь бизнесийн үйл ажиллагаанд чухал үүрэгтэй байна. Практикт тус зохицуулалтын элэгдэл байгуулж эхлэх хугацааг улирлын дараа сарын эхний өдрөөс эхлэх, эсхүл хөрөнгө эзэмшсэн сарын дараагийн сарийн эхний өдрөөс эхлэх эсэх нь тодорхойгүй байдлыг үүсгэж, олон нийт зөрүүтэй ойлгож хэрэгжүүлж болзошгүй байна.

Иймд, тус заалтын "тухайн улиралд" гэснийг хасаж хугацааны зохицуулалтыг илүү тодорхой болгон хууль даган мөрдөлтийг сайжруулах нь зүйтэй. Энэ нь тодорхой хугацаанд татвар төлөгчийн татварын ачаалал буурах боломжийг бий болгох бөгөөд зарим бизнесийн хувьд санхүүгийн нөхцөл байдлыг сайжруулж, хөрөнгө оруулалт хийх боломжийг олгох эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.

- ААНОАТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.1 дэх хэсгийн зохицуулалтаар албан татварын хувь хэмжээ нь 0-6 тэрбум төгрөгийн орлоготой аж ахуйн нэгжүүдэд 10 хувь, 6 тэрбум төгрөгөөс дээш орлоготой компаниудад нэмэгдүүлсэн 25 хувиар татвар ногдуулахаар тогтоосон.

Шаталсан татварын ачааллыг 2023 оны ААНОАТ-ын төлөвлөгөөний биелэлтээр үнэлэхэд, нийт ногдлын 70.4 хувь нь хугацаандаа төсөвт төлөгдсөн бөгөөд үлдэх 29.6 хувь нь хуулийн хугацаанд төлөөгүй байна. "Татварын хуулийн шинэчлэл-2025" хэлэлцүүлэг, санал асуулгын үр дүнгээс харахад, тус хуулийн 20.1-д заасан татварын хувь хэмжээг бууруулах эсвэл шаталсан хувийг бууруулах, мөн 6 тэрбум төгрөгийн албан татвар ногдуулах орлогын суурийг нэмэгдүүлэхтэй холбоотой саналууд дийлэнх хувиар гарсан байна.

Энэ нь практикт тус зохицуулалтыг хүлээн зөвшөөрөхгүй байгааг илтгэж байна. Түүнчлэн, татвар төлөгчид шаталсан хувиар албан татварыг төлөхөөс зайлсхийх зорилгоор үйл ажиллагааны чиглэлийг тусгаарлах, хуваах замаар компаниа жижиглэх хэлбэрт шилжиж, татварын ачааллаа бууруулах арга замыг эрэлхийлж болзошгүй гэдгийг харгалзан үзэж холбогдох нэмэлт, өөрчлөлтийг оруулах нь зүйтэй.

- ААНОАТХ-ийн 20 дугаар зүйлийн 20.2.7 дахь зохицуулалт нь ААН-ийн татвар төлөхтэй холбоотой зардлыг бууруулах, тайлагналыг илүү хялбарчлах зорилготой жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийн татвар төлөх зардлыг бууруулах ач холбогдолтой боловч хуулийн зорилгодоо хүрч хэрэгждэггүй, практикт тэдэнд бодитой дэмжлэг үзүүлэхгүй байгаа нь үнэлгээгээр тодорхойлогдож байна.

2023 онд нийт 39,738 ААН орлогын албан татварын тайлагнал ирүүлсэн бөгөөд ногдлын дүн 17.9 тэрбум төгрөг байна. Энэ нь өмнөх онтой харьцуулахад аж ахуйн нэгж 3,719 буюу 10.3 хувиар, ногдлын дүн 3.2 тэрбум төгрөг буюу 21.8 хувиар тус тус өссөн үзүүлэлттэй

байна. ААНОАТ-ын 2023 оны тайланг 154,782 татвар төлөгч тушааж, тайлангийн ирц 83.8 хувь байх бөгөөд 83.8 хувь нь ААНОАТХ-ийн 20.2.7 дахь заалтад хамаарч тайлагнасан байна.

“Татварын хуулийн шинэчлэл-2025” хэлэлцүүлэг, санал асуулгаар жижиг, дунд бизнес эрхлэгч ААН-үүдийн эдийн засагт эзлэх хувь оролцоог дээшлүүлэх, татварын бодлогоор дэмжиж татвар ногдох орлогын босгыг нэмэгдүүлэх замаар 1 хувиар албан татвар төлөгчдийн хамрагдалтыг нэмэгдүүлэх саналууд гарсан.

Хэрэв ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1 дэх хэсэгт заасан албан татвар ногдох орлогын 1.5 тэрбум төгрөгийн босгыг ЖДҮҮДТХ-ийн 4.1.1-д заасан жилийн 2.5 тэрбум төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой уялдуулсан тохиолдолд энэхүү 20.2.7 дахь заалт цаашид байх эсэхийг тодорхойлох шаардлагатай.

- ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1-д заасан албан татварын хөнгөлөлт нь татвар төлөгчийн татварын дарамтыг бууруулж, жижиг, дунд бизнесүүдэд санхүүгийн ачааллаа багасгах боломжийг олгох зорилготой бөгөөд энэ нь хуулийн хэрэгжилтэд эерэг нөлөө үзүүлжээ. 2023 онд албан татварын хөнгөлөлтөд хамрагдсан ААН-үүдийн тоо болон хөнгөлөлтийн дүн өссөн нь энэхүү зохицуулалтын үр дүнг харуулж байна. Гэвч, хөнгөлөлтөд хамрагдах нөхцөлтэй холбоотойгоор компанийн үйл ажиллагааг тусгаарлах, жижиглэн олон компани байгуулах, орлогыг нуух зэрэг эрсдэлүүд үүсэх боломжтой байна.

Үүнтэй холбогдуулан, олон нийтийн хэлэлцүүлэгт оролцсон хүмүүс албан татвар ногдох орлогын босгыг нэмэгдүүлэх, хамрагдалтын түвшинг сайжруулах шаардлагыг тавьжээ. Мөн ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.1-д заасан зохицуулалтыг Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээг дэмжих тухай хуулийн 4.1.1-д заасан "жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгч" гэх тодорхойлолттой уялдуулан, хууль хоорондын харилцан уялдааг хангах нь зүйтэй гэж үзэж байна. Энэ нь хуулийн үйлчлэлийг илүү оновчтой, үр дүнтэй болгох, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг дэмжих зорилгод нийцэх боломжийг бий болгох эерэг нөлөөлөл үзүүлнэ.

- ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.3 дахь заалт нь байгаль орчинд ээлтэй техник, тоног төхөөрөмжийг борлуулсны орлогод албан татварын хөнгөлөлт үзүүлэх зорилготой бөгөөд ногоон эдийн засгийг дэмжих, байгаль орчны бохирдлыг бууруулах, цэвэр технологи, инновацийг нэвтрүүлэх зорилго агуулж байна. Тус зохицуулалт нь экологид ээлтэй үйл ажиллагаа явуулах бизнесүүдийг урамшуулж, уур амьсгалын өөрчлөлттэй тэмцэхэд туслах зорилготой боловч практикт хөнгөлөлт эдэлсэн ААН-ийн тоо бага, хөнгөлөлтийн хэмжээ нь төдийлөн өндөр биш байна. 2023 онд нийт хөнгөлөлт эдэлсэн татвар төлөгчийн 0.06 хувийг эзэлж, үүний үр дүнд зохицуулалтын практик хэрэгжилт хангалтгүй байх тул хөнгөлөлтийн үр ашгийг нэмэгдүүлэхээр хууль эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулах шаардлагатай байна.

- ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.7, 22.5.8 дахь заалтууд нь чөлөөт бүсүүдэд хөрөнгө оруулалт хийсэн аж ахуйн нэгжүүдэд татварын хөнгөлөлт үзүүлэх зорилготой бөгөөд эдгээр зохицуулалтуудын агуулга нь чөлөөт бүсийн хөгжлийг дэмжих, экспортын үйлдвэрлэлийг өсгөх, худалдаа, аялал жуулчлал болон хөрөнгө оруулалтыг татах, бүс нутгийн хөгжлийг хурдасгах зэрэг эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн юм.

Гэвч, 2020-2023 оны хугацаанд эдгээр хөнгөлөлтөд хамрагдсан аж ахуйн нэгж байхгүй байна. Тус хөнгөлөлтийн заалтууд нь 2006 оны ААНОАТХ-д 2012 онд шинээр оруулсан зохицуулалт бөгөөд өмнөх хуулийн үйлчлэлийн хугацаанд хэрэгжилтэд амжилт олохгүй, практик дээр төдийлөн ашиглагдаагүй байна. Энэ нь хуулийн тодорхой зохицуулалт практикт хэрэгжихгүй байгааг илэрхийлж, хөнгөлөлтүүдийн үр ашиггүй байдал, хуулийн зорилгодоо хүрэхгүй байгааг харуулж байна. Иймд, цаашид хөнгөлөлтийн зохицуулалтыг шинэчлэх, хэрэгжилтийг сайжруулах арга хэмжээ авах шаардлагатай байна.

- ААНОАТХ-ийн 22 дугаар зүйлийн 22.5.9-д заасан "усны нөөцийг нэмэгдүүлэх, усны найдвартай хангамжийг бүрдүүлэх зорилгоор байгалийн усны чанарыг сайжруулах, гол, горхийг нөхөн сэргээх арга хэмжээг санхүүжүүлсэн иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын

орлогод ногдох албан татварыг хөнгөлөх" зохицуулалтыг 2020-2022 онд практикт хэрэгжүүлээгүй бөгөөд зөвхөн 2023 онд нэг аж ахуйн нэгж хөнгөлөлт эдэлсэн байна. Энэ нь хуулийн зохицуулалт практик дээр төдийлөн хэрэгжээгүй байгааг харуулж байна.

Мөн, ААНОАТтХ-д 2024 оны нэмэлт, өөрчлөлтөөр тус хуульд 22.9 дэх хэсэг шинээр нэмэгдсэн бөгөөд байгалийн баялаг хамгаалах, нөхөн сэргээх үйл ажиллагааг дэмжих зорилгоор олгосон санхүүгийн дэмжлэг, хандивын зардлыг ногдуулсан албан татвараас хасаж хөнгөлөхөөр заасантай хуулийн 22.5.9 дэх заалтын агуулга давхардсан байна. Иймд, хуулийн давхардсан агуулга бүхий зохицуулалтыг нэг болгох шаардлагатай байна.

- ААНОАТтХ-ийн 26 дугаар зүйлд албан татварын тайлангийн хугацааг зохицуулсан бөгөөд 2020-2023 онд нийт 215,388 ААН-ийн тайлангийн ирцийг судалж үзэхэд, нийтдээ 74.1% нь хугацаандаа тайлангаа ирүүлсэн байна. Тайлан хоцрох явдал харьцангуй буурч, 2020 онд 67.5%, 2023 онд 4.7% болж буурсан ч зөрчил гарсан тохиолдлуудын тоо нэмэгдэж, шийтгэлийн хуудасны тоо 2024 онд 1,337-д хүрсэн нь өмнөх жилүүдээс ихээр өссөн үзүүлэлттэй байна.

Татварын ерөнхий хуульд заасан "тайлан хүлээн авах хугацааг сунгах" боломжийг 2022-2024 онд ашигласан боловч, энэхүү зохицуулалт нь төдийлөн хангалттай үр дүнд хүрэхгүй байсныг харуулж байна. Олон нийтээс, тайлан гаргах хугацааг өөрчлөх болон зөрчилд оногдуулсан торгуулийн хэмжээг бууруулах санал гаргасан нь тухайн зохицуулалт дахь хүндрэлийг илэрхийлж байна.

Тус хуулийн 26 дугаар зүйлд заасан зохицуулалт нь татварын тайлангийн хугацаанд гүйцэтгэлийг сайжруулах, нягтлан бодох бүртгэлийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх зорилготой ч, практик дээр хэрэгжилт хангалтгүй, тайлангийн хугацааг сунгах шаардлага байгааг харуулж байх тул хуулийн 26.1, 26.2 дахь хэсгийн татварын тайлан тушаах хугацааг өөрчлөх, мөн тайлангийн хугацааны өөрчлөлттэй холбогдуулан албан татвар төсөвт төлөх хуулийн хугацааг адилтган өөрчлөх нь зүйтэй байна.

- ААНОАТтХ-ийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1-д заасан хялбаршуулсан татварын зохицуулалт нь жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийн татварын ачааллыг бууруулах, тайлагнах ажиллагааг хялбарчлах зорилготой бөгөөд 2020-2023 онд 18,110 татвар төлөгч хөнгөлөлт эдэлж, 1,336.5 сая төгрөгийг төсөвт төлсөн байна. Энэ нь татвар төлөгчийн тоо болон ногдол дүнгийн өсөлтөөс харагдаж байгаа ч, 2022-2023 онуудад өсөлт харьцангуй бага буюу 2.2% ба 14.0%-ийн нэмэгдэлтэй байжээ.

Гэвч олон нийтийн санал асуулгаас харахад, хялбаршуулсан горимын зохицуулалт нь бодит амьдралд хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй, мөн тус зохицуулалттай холбоотойгоор борлуулалтын орлогын босгын хэмжээг нэмэгдүүлэх хүсэлт ирсээр байна. Үүний зэрэгцээ, татвар төлөгчид тайлан өгөх хялбаршуулсан нөхцөлийг илүү тодорхой, уян хатан байдлаар хэрэгжүүлэх шаардлага байгааг харуулж байна. Энэ нь тус хуулийн практик хэрэгжилтэд олон нийтээс тавигдаж буй шаардлагыг илэрхийлж, хялбаршуулсан горимыг шинэчлэх, тохиромжтой босго тодорхойлох хэрэгтэйг харуулж байна.

- ААНОАТтХ-ийн 30 дугаар зүйлийн эцсийн эзэмшигчийн хувьцаа, хувь оролцоо, саналын эрхийг өөрчлөх замаар төрийн байгууллагаас олгосон эрхийг бүрэн буюу хэсэгчлэн борлуулах, шилжүүлэхтэй холбогдох зохицуулалтыг олон нийтийн санал асуулга, хэлэлцүүлгийн үр дүнгээс үзэхэд хөрөнгө оруулалтын хүсэл эрмэлзэл, татвар төлөгчдийн хөрөнгө оруулалтын шийдвэрт сөргөөр нөлөөлж, хуулийн зохицуулалт амьдралд хэрэгжихэд бэрхшээл үүсгэдгийг харуулж байна.

--оо00оо--

ТАВ. АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

Хууль тогтоомж, эрх зүйн акт

- Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (1992), №1
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл, (2006), №38
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2019), №23;
- Зөрчлийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2017), №24
- Татварын ерөнхий хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2019), №22
- Төсвийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2012), №03
- Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хууль, Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл (2018), №30
- Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа 2050”
- Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 21 дүгээр тогтоолоор батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2024-2028 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”
- Монгол Улсын Засгийн газрын 2024 оны 11 дүгээр сарын 20-ний өдрийн дугаар 181 тогтоолын хавсралтаар баталсан “Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2028 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл”

Бусад эх сурвалж

- “Татварын шинэчлэл-2025” олон нийтийн санал, асуулга, хэлэлцүүлгийн нэгтгэл мэдээ
- Аж ахуйн нэгжийн албан татвар ногдох орлогоос хасагдсан зардлын мэдээ (2020-2023 он)
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар төлөгчийн бүртгэлийн мэдээ (2020-2024 он)
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тайлангийн ирцийн мэдээ (2020-2023 он)
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн үзэл баримтлал, танилцуулга, 2019 он;
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн мэдээ (2020-2023 он)
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын гүйцэтгэлийн мэдээ (2020-2024 он)
- Захиргааны хэргийн шүүхээр шийдвэрлэгдсэн хэрэг маргааны судалгаа (2020-2024 он)
- Зөрчлийн тухай хуулийн дагуу шийтгэл оногдуулсан зөрчлийн судалгаа (2020-2024 он)
- Татварын албаны дэргэдэх Татварын маргаан таслах зөвлөлөөр шийдвэрлэсэн гомдлын судалгаа (2020-2024 он)
- Татварын бүртгэл, мэдээллийн нэгдсэн сангийн мэдээлэл (2020-2024 он)
- Төрийн байгууллагаас олгосон тусгай зөвшөөрлийг борлуулсан, шилжүүлсний орлогод төлсөн татварын мэдээ (2020-2023 он)
- Татварын хяналт шалгалтын мэдээ (2020-2024 он)

**“АЖ АХУЙН НЭГЖИЙН ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ
ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ” ХУУЛИЙН
ТӨСӨЛД ХИЙСЭН ҮР НӨЛӨӨ ҮНЭЛГЭЭНИЙ ТАЙЛАН**

**АЖ АХУЙН НЭГЖИЙН ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ,
ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСӨЛД ХИЙСЭН ҮР НӨЛӨӨ
ҮНЭЛГЭЭНИЙ ТАЙЛАН**

НЭГ. ЕРӨНХИЙ ЗҮЙЛ

Энэхүү үнэлгээг Сангийн яамнаас боловсруулсан Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн зүйл, хэсэг, заалтад Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн¹ 17 дугаар зүйлд заасны дагуу дүн шинжилгээ хийх, үр нөлөөг тооцож, давхардал, хийдэл, зөрчлийг илрүүлэн, хуулийн зүйл, заалтыг ойлгомжтой, хэрэгжих боломжтой байдлаар боловсруулахад зөвлөмж өгөхөд оршино.

Үнэлгээ хийхээр сонгож авсан хуулийн төсөл нь хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл хэлбэрээр боловсруулагдсан байна.

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн /цаашид “хуулийн төсөл” гэх/ үр нөлөөг үнэлэх ажиллагааг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 3 дугаар хавсралтаар батлагдсан “Хуулийн төслийн үр нөлөө тооцох аргачлал”²-д /цаашид “Аргачлал” гэх/ заасны дагуу дараах үе шатаар хийлээ. Үүнд:

1. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгох;
2. Хуулийн төслөөс үр нөлөө тооцох хэсгээ тогтоох;
3. Урьдчилан сонгосон шалгуур үзүүлэлтэд тохирох шалгах хэрэгслийн дагуу үр нөлөөг тооцох;
4. Үр дүнг үнэлэх, зөвлөмж өгөх.

**ХОЁР. ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛЭХ ШАЛГУУР
ҮЗҮҮЛЭЛТИЙГ СОНГОСОН БАЙДАЛ, ҮНДЭСЛЭЛ**

Тус үнэлгээний ажлыг хийж гүйцэтгэхдээ хуулийн төслийн зорилго, хамрах хүрээ, зохицуулах асуудалтай уялдуулан Аргачлалын 2.9-д заасныг үндэслэн 6 шалгуур үзүүлэлтээс дараах 3 шалгуур үзүүлэлтийг сонголоо. Үүнд:

1. Зорилгод хүрэх байдал
2. Практикт хэрэгжих боломж
3. Ойлгомжтой байдал зэрэг болно.

¹<https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=11119>

² Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор батлагдсан.

Хуулийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл:

1.Зорилгод хүрэх байдал:

Энэхүү үнэлгээний үндсэн зорилго нь тухайн хуулийн төслийн зохицуулалт анх дэвшүүлсэн зорилго буюу тулгамдсан бэрхшээлийг шийдвэрлэж чадах эсэхийг тогтоох билээ. Иймд хуулийн төслийн зохицуулалт нь хуулийн төслийн үзэл баримтлал буюу хуулийн төслийг боловсруулах болсон үндэслэл, шаардлагад нийцсэн эсэх, мөн түүнийг тодорхой илэрхийлж чадахуйц зохицуулалтын хувилбарыг агуулсан эсэхийг тогтоох зорилгоор тус шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно.

2.Практикт хэрэгжих боломж:

Энэхүү хуулийн төсөл нь одоогийн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн тодорхой хэрэгцээ, шаардлагын үндсэн дээр нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийн зүйл, заалтууд нь дагаж мөрдөх болон хэрэгжүүлэхэд боломжтойгоор боловсруулагдаж чадсан эсэх, дагаж мөрдөх боломжтой эсэх, тухайн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх субъект, байгууллага нь хэн байх, тэдгээр байгууллагад тухайн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх боломж, бололцоо байгаа эсэхийг үнэлнэ.

3.Ойлгомжтой байдал:

Хуулийг хэрэглэх, хэрэгжүүлэх субъектийн хувьд ойлгомжтой байх нь хэрэгжилтийн үр дүнд шууд нөлөөлдөг. Хууль тогтоомжийн тухай хуульд зааснаар хуулийн төсөл нь бүтэц, хэлбэрийн хувьд логик дараалалтай, хэл зүй, найруулгын хувьд тодорхой, ойлгоход хялбараар томъёологдсон байх шаардлага тавигддаг.

Энэхүү хуулийн төсөл нь Хууль тогтоомжийн тухай хууль, Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалд заасан шаардлагыг хангасан эсэхийг хянах тогтоох зорилгоор энэхүү шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно.

ГУРАВ. ХУУЛИЙН ТӨСЛӨӨС ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛЭХ ХЭСГИЙГ ТОГТООСОН БАЙДАЛ

Сонгосон шалгуур үзүүлэлтийн дагуу үр нөлөөг үнэлэхэд хамруулах хэсэг, түүнийг шалгах хэрэгслийг дараах байдлаар тогтоолоо.

д/д	Шалгуур үзүүлэлт	Үр нөлөөг үнэлэх хэсэг	Шалгах хэрэгсэл
1	Зорилгод хүрэх байдал	Хуулийн төслийн холбогдох зохицуулалт	Хуулийн төслийн үзэл баримтлалд дэвшүүлсэн зорилтыг хангах эсэхэд дүн шинжилгээ хийх.
2	Практикт хэрэгжих боломж	Төслийн 3 дугаар зүйлд заасан зохицуулалт	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийг

		хэрэгжих боломжтой эсэхийг үнэлэх	хэрэглэх этгээдүүдтэй нээлттэй хэлэлцүүлэг зохион байгуулах, хуулийн төсөлд ирүүлсэн саналуудад дүн шинжилгээ хийх.
3	Ойлгомжтой байдал	Хуулийн төсөлд зохицуулалтыг бүхэлд нь хамруулах	Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 23, 28, 29, 30 дугаар зүйл, Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалд заасан шаардлагыг хангасан эсэхийг шалгах.

ДӨРӨВ.ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ҮР НӨЛӨӨГ ТООЦСОН БАЙДАЛ

1.Зорилгод хүрэх байдлыг хангасан эсэх:

“Зорилгод хүрэх байдал” гэсэн шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд хуулийн төслийн үзэл баримтлалд тусгасан хуулийн төсөл боловсруулах болсон үндэслэл, хэрэгцээ шаардлагад хуулийн төслийн зорилго, зорилт, зохицуулалтууд нь нийцэж байгаа эсэхэд дүн шинжилгээ хийх үүднээс хуулийн төслийн үзэл баримтлалтай танилцаж, үзэл баримтлал болон хуулийн төслийн зорилго, түүнийг хангахад чиглэсэн зохицуулалтуудыг харьцуулах байдлаар дүн шинжилгээ хийнэ.

Хуулийн төслийн үзэл баримтлал, хуулийн төслийн бүтэц, зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ, агуулгад дүн шинжилгээ хийж үзвэл:

1. Жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийг дэмжиж, аж ахуйн нэгжүүдийн татварын ачааллыг бууруулах;
2. Бизнесүүд үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх, идэвхжүүлэх боломжийг дэмжих;
3. Аж ахуйн нэгжүүдэд тулгарч буй нийтлэг асуудлуудыг шийдвэрлэн, татварын орчныг энгийн болгох.

Дээр дурдсан зорилтуудыг хангах чиглэлээр тодорхой зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгасан байдлыг шалгаж үзвэл:

Зорилт-1.Жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийг дэмжиж, аж ахуйн нэгжүүдийн татварын ачааллыг бууруулах:

Жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийн хувьд татварын ачааллыг бууруулах зорилгоор 1.5 тэрбум төгрөг хүртэлх борлуулалтын орлоготой аж ахуйн нэгжүүд 90 хувийн татварын хөнгөлөлт эдлэх зохицуулалтын босгыг 2.5 тэрбум төгрөг болгон нэмэгдүүлсэн. Ингэснээр татварын хөнгөлөлт эдлэх хүрээ өргөжиж, илүү олон аж ахуйн нэгж энэхүү дэмжлэгт хамрагдах боломжтой болно. Улмаар жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдэд тулгарах санхүүгийн дарамт буурч, хөрөнгө оруулалтаа

нэмэгдүүлэх, технологийн шинэчлэл хийх, ажлын байр шинээр бий болгох зэрэг өсөлт, өргөжилтийн үйл ажиллагаагаа идэвхжүүлэх суурь нөхцөл бүрдэнэ.

Зорилт-2.Бизнесүүд үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх, идэвхжүүлэх боломжийг дэмжих:

Хуулийн төслөөр албан татвар ногдуулах орлогын босгыг нэмэгдүүлэн, 6-10 тэрбум хүртэлх ашигтай аж ахуйн нэгж 15 хувиар, 10 тэрбумаас дээш ашигтай аж ахуйн нэгж 25 хувиар татвар төлөх зохицуулалтыг тусгасан. Ингэснээр аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх, шинэ төсөл хэрэгжүүлэх боломжийг бодитойгоор дэмжиж, бизнесийн идэвхийг тасралтгүй хадгалах, илүү өргөн хүрээнд үйл ажиллагаа явуулах урамшуулал болж, эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг хангах чухал алхам болно. Тодруулбал, татварын хувь хэмжээний шатлалт зохицуулалт нь аж ахуйн нэгжүүдийн ашиг өсөхийн хэрээр татварын ачаалал бага багаар нэмэгдэх ба энэ нь бизнесүүдийг орлого, ашгаа нэмэгдүүлэхэд сөрөг дарамт үүсгэхгүйгээр, харин өсөлтийн хөшүүрэг болгох давуу талтай. Үүний үр дүнд, аж ахуйн нэгжүүд илүү их хөрөнгө оруулалт хийх, шинэлэг бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ нэвтрүүлэх, зах зээлээ тэлэх, дотоодын болон гадаадын зах зээлд өрсөлдөх чадвараа нэмэгдүүлэх нөхцөл бүрдэх юм.

Зорилт-3.Аж ахуйн нэгжүүдэд тулгарч буй нийтлэг асуудлуудыг шийдвэрлэн, татварын орчныг энгийн, уян хатан болгох:

Аж ахуйн нэгжүүдэд тулгарч буй нийтлэг асуудлуудыг шийдвэрлэн, татварын орчныг энгийн болгох зорилгоор татварын хялбаршуулсан горимын босгыг 400 сая төгрөг болгож нэмэгдүүлнэ. Ингэснээр хөнгөн, шуурхай, ойлгомжтой татварын зохицуулалтад хамрагдах аж ахуйн нэгжийн хүрээ тэлж, бичил, жижиг бизнесүүдийн захиргаа, тайлагналын зардал буурах, албан татвар тогтмол төлөгч болох сонирхол нэмэгдэх, албан бус эдийн засгаас албан ёсны эдийн засаг руу шилжих үйл явцыг түргэтгэх эерэг нөлөө үзүүлнэ. Мөн татварын тайлан, бүртгэлийн ачаалал багассанаар бизнес эрхлэгчид үндсэн үйл ажиллагаандаа төвлөрөх, орлогоо тогтвортой өсгөх боломж нэмэгдэж, эдийн засгийн суурь өргөжин тэлэх нөхцөл бүрдэнэ.

2.Практикт хэрэгжих боломжтой эсэх:

Төслийн 3 дугаар зүйлд заасан зохицуулалтуудыг “Практикт хэрэгжих боломж” шалгуур үзүүлэлтээр шалган бодит байдалд хэрэгжих боломжтой эсэхийг тодруулахыг зорилоо.

Энэхүү шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд 2025 оны 01 дүгээр сарын 27-ны өдрөөс 02 дугаар сарын 12-ны өдрийг хүртэл Сангийн яам, татвар, гаалийн байгууллага, Монголын үндэсний худалдаа, аж үйлдвэрийн танхим болон Улсын Их Хурлын Тамгын газар хамтран улс орон даяар нийт 150 удаагийн уулзалт, хэлэлцүүлгийг зохион байгуулж, давхардсан тоогоор 13,000 гаруй татвар төлөгчийг хамруулан 176 мянга гаруй санал, хүсэлт хүлээн авсан. Эдгээр хэлэлцүүлгийн үр

дүнд татвар ногдуулах орлогын босго, шатлалыг нэмэх, бизнес эрхлэгчдэд тулгарч буй хүндрэл, асуудлыг шийдвэрлэх зохицуулалтуудыг тусгах зэрэг саналуудыг нэгтгэн судалж, хуулийн нэмэлт өөрчлөлийн төслийг эцэслэн боловсруулснаар практикт хэрэгжих боломжтой гэж үзэж байна.

3. Ойлгомжтой байдлыг хангасан эсэх:

Энэ шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төслийг боловсруулахдаа Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 26, 28, 29, 30 дугаар зүйл, Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах аргачлалд заасан шаардлагыг хангасан эсэхийг хянах байдлаар үнэлгээг гүйцэтгэлээ. Мөн хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөлд холбогдох байгууллага, татвар төлөгчдөөс ирүүлсэн саналыг тусгасан эсэхийг нягтлан, дүн шинжилгээ хийсэн болно.

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төслийг хэрэгжүүлэхэд ойлгомжтой байдлаар томъёологдсон эсэхийг шалгах үүднээс хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төслийн үзэл баримтлалд Олон улсын валютын сан, Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага зэрэг олон улсын байгууллагаас ирүүлсэн зөвлөмжийг авсан.

Үзэл баримтлалд тусгасан үндсэн чиглэлийг баримталж, дараах холбогдох зохицуулалтуудыг хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөлд тусгалаа. Үүнд:

1. Жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийн татварын ачааллыг бууруулж, татварын орчныг сайжруулна.

Дээр дурдсан асуудлуудыг тусгасан зохицуулалтыг хуулийн төслийн 3 дугаар зүйл, 4 дүгээр зүйл болон 5 дугаар зүйлд тус тус тусгалаа.

2. Бизнесүүд тогтвортой үйл ажиллагаа явуулах, хуримтлал үүсгэх, хүний нөөцийн хөгжилд дэмжлэг үзүүлэх, бизнесийн өргөжих боломжийг дэмжинэ.

Дээр дурдсан асуудлуудыг тусгасан зохицуулалтыг хуулийн төслийн 1 дүгээр зүйл, 2 дугаар зүйл, 3 дугаар зүйл, 4 дүгээр зүйл болон 5 дугаар зүйл, 6 дугаар зүйлд тус тус тусгалаа.

3. Хэлэлцүүлгийн явцад олон нийтээс ирүүлсэн саналуудыг судлан үзэж, зарим арга хэмжээнүүдийг хуулийн төсөлд нэмж тусгав.

Хууль тогтоомжийн тухай хуульд заасны дагуу татварын хууль тогтоомжийн төслийг үзэл баримтлал, дагалдах судалгааны хамт Сангийн яамны албан ёсны цахим хуудсанд 60 хоногийн хугацаанд байршуулж, олон нийтээс санал авсан. Эдгээр санал болон уулзалт, хэлэлцүүлгийн явцад татвар төлөгчдөөс ирүүлсэн саналыг нэгтгэн авч үзвэл Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай

хуультай холбоотой нийт 28,386 саналыг ирүүлсэн бөгөөд саналуудыг нэг тус бүрчлэн судлан үзсэн.

Хуулийн төсөл боловсруулах явцад татвар төлөгчдөөс хялбаршуулсан горимын зохицуулалтыг хэвээр үлдээж, тус горимд хамрагдах босго дүнг нэмэгдүүлэх саналыг ирүүлсэн. Эдгээр саналыг судлан үзэж, хуулийн төсөлд холбогдох зохицуулалтыг тусгасан.

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөл нь Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 28 дугаар зүйлд заасан хуулийн бүтэц, хэлбэрт нийцсэн байна.

Хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөлд татвар төлөгчдийн саналд үндэслэн олон нийтээс санал авахаар байршуулсан хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөлд тусгагдсан бүс, орон нутагт татварын ялгаатай бодлого хэрэгжүүлэх зохицуулалтыг хуулийн төслөөс хассан болно.

Хуулийн төсөл батлагдсанаар Монгол Улсын бизнесийн орчны олон улсын тавцанд өрсөлдөх чадвар сайжирч, бизнес эрхлэгчдийн татварын ачаалал буурна. Үүний үр дүнд эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих, нийгмийн тогтвортой байдал бэхжүүлэх суурь нөхцөл бүрдэх чухал ач холбогдолтой юм.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1-д дурдагдсан нийтлэг шаардлагуудаас харилцан уялдаатай холбогдох 29.1.1, 29.1.5, 29.1.7-д заасан нийтлэг шаардлагууд болон Хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлалын 4.10-т заасан шалгах хэрэгслийн дагуу үнэллээ:

- Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлд заасан шаардлагыг хангасан эсэх:

д/д	Шалгах асуулт	Шаардлагыг хангасан эсэх
1	29.1.1.Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээнд нийцсэн, бусад хууль, үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалтай уялдсан байх:	Үндсэн хуульд заасан зарчмыг хангахад чиглэсэн бөгөөд ямар нэгэн байдлаар зөрчилдөөгүй байна.
2	29.1.5.зүйл, хэсэг, заалт нь хоорондоо зөрчилгүй байх.	Төслийн зүйл, хэсэг, заалт хоорондоо зөрчилдөөгүй байна.
3	29.1.7.бусад хуулийн заалтыг давхардуулан заахгүйгээр шаардлагатай бол түүнийг эш татах, энэ тохиолдолд эшлэлийг тодорхой хийж, хуулийн нэр болон хэвлэн нийтэлсэн албан ёсны эх сурвалжийг бүрэн гүйцэд заасан байх,	Энэхүү хуулийн төслийн зүйл, заалт бусад хуулиудтай давхардаагүй.
4	29.1.10.шаардлагатай тохиолдолд бусад хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах болон хүчингүй болсонд	Тус хуулийн төслийг дагаж одоогийн мөрдөгдөж буй

	тооцох тухай дагалдах хуулийн төслийг боловсруулсан байх.	Мэргэжлийн болон техникийн боловсрол, сургалтын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулсан байна.

- Хууль тогтоомжийн төслийн үр нөлөөг үнэлэх аргачлалын 4.10-т заасан уялдаа холбоог шалгах хэрэгсэлд дурдагдсан шалгуурыг хангасан эсэх:

д/д	Асуулт	Хариулт	Дүн шинжилгээ
1	Хуулийн төслийн зохицуулалт тухайн хуулийн зорилттой нийцэж байгаа эсэх:	тийм	Хуулийн төслийн зохицуулалт нь үзэл баримтлалд тусгагдсан зорилтыг бүрэн хангаж байна.
2	Хуулийн төслийн “Хууль тогтоомж” гэсэн хэсэгт заасан хуулиудын нэр тухайн харилцаанд хамаарах хууль мөн эсэх.	тийм	Энэхүү шаардлагыг хангасан байна.
3	Хуулийн төсөлд тодорхойлсон нэр томьёо тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн нэр томьёотой нийцэж байгаа эсэх	Тийм	Зөрүүтэй нэр томьёо илрээгүй болно.
4	Хуулийн төслийн зүйл, заалт тухайн хуулийн төсөл болон бусад хуулийн заалттай нийцэж байгаа эсэх.	тийм	Зарчмын зөрүүтэй ямар нэгэн асуудал дүн шинжилгээний хүрээнд илрээгүй болно.
5	Хуулийн төслийн зүйл, заалт тухайн хуулийн төслийн болон бусад хуулийн заалттай давхардсан эсэх	үгүй	Хяналтаар ямар нэгэн зөрчилтэй зохицуулалт илрээгүй.
6	Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэх этгээдийг тодорхой тусгасан эсэх	Тийм	Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэгч субъектүүдийн эрх үүргийг ялган тодорхойлсон байна.
7	Хуулийн төсөлд шаардлагатай зохицуулалтыг орхигдуулсан эсэх	үгүй	Хуулийн төсөлд байх бүхий л зохицуулалтыг тусгасан гэж ойлгож байна.
8	Хуулийн төсөлд төрийн байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүргийг давхардуулан тусгасан эсэх.	Үгүй	Хяналтаар ямар нэгэн зөрчилтэй зохицуулалт илрээгүй.
9	Төрийн байгууллагын чиг үүргийг төрийн бус байгууллага, мэргэжлийн холбоодоор гүйцэтгүүлэх боломжтой эсэх	Тийм	Төрийн байгууллагын зарим чиг үүргийг “мэргэжлийн холбоод, төрийн бус байгууллага”-аар гүйцэтгүүлэхээр зохицуулах боломжтой.

10	Татварын хуулиас бусад хуулийн төсөлд албан татвар, төлбөр, хураамж тогтоосон эсэх.	Үгүй	Тогтоогоогүй.
11	Тухайн хуулийн төсөлд тусгасан тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой зохицуулалтыг Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай хуульд тусгасан эсэх	Үгүй	Тусгаагүй.
12	Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Монгол Улсын олон улсын гэрээнд заасан хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт тусгасан эсэх,	Үгүй	Хяналтаар ямар нэгэн зөрчилтэй зохицуулалт илрээгүй.
13	Хуулийн төслийн зүйл, заалт жендерийн эрх тэгш байдлыг хангасан эсэх	-	Хуулийн төсөлд тусгайлан зохицуулалт тусгагдаагүй бөгөөд энэ асуудлыг Жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуулийн хүрээнд зохицуулах боломжтой.
14	Хуулийн төсөлд шударга бус өрсөлдөөнийг бий болгоход чиглэсэн заалт тусгагдсан эсэх		Хуулийн төсөлд тусгайлан зохицуулалт тусгагдаагүй бөгөөд энэ асуудлыг Өрсөлдөөний тухай хуулийн хүрээнд зохицуулах боломжтой.
15	Хуулийн төсөлд авлига, хүнд суртлыг бий болгоход чиглэсэн заалт тусгагдсан эсэх	үгүй	Хяналтаар энэ төрлийн зөрчил илрээгүй.
16	Хуулийн төсөлд тусгасан хориглосон хэм хэмжээг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын талаар тодорхой тусгасан эсэх		Тухайн хуулийг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагыг Зөрчлийн тухай хуулиар зохицуулагдсан болно.

Энэхүү шалгуур үзүүлэлтийн дагуу дүн шинжилгээ хийж үзэхэд хуулийн төслийн зүйл заалт өөр хоорондоо болон Үндсэн хууль, бусад хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа хууль тогтоомжтой зөрчилдөөгүй, үүрэг хүлээсэн байгууллага, албан тушаалтнуудын чиг үүрэгт давхардал үүсгээгүй байна.

ТАВ. ҮР ДҮНГ ҮНЭЛЖ, ЗӨВЛӨМЖ ӨГСӨН БАЙДАЛ

Үнэлэлт, дүгнэлт

Хуулийн төслийн бүтэц зохицуулах харилцаа, хамрах хүрээ, агуулгыг дүн шинжилгээг Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 17 дугаар зүйлд заасны дагуу хийв. Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл нь бизнесийн таатай орчныг бүрдүүлэх, бизнесийн үйл

ажиллагаагаа өргөжүүлэх, идэвхжүүлэх үйл ажиллагааг дэмжих шаардлага тулгарч буйг харгалзан олон улсын тавцанд өрсөлдөх чадвар сайжрах, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийн татварын ачааллыг бууруулах, эдийн засгийн өсөлтийг нэмэгдүүлэх чиглэлд тодорхой зохицуулалт тусган боловсруулжээ.

Зөвлөмж

Монгол Улсын хувьд жижиг, дунд аж ахуйн нэгжүүдийн төлбөрийн чадвар буурах, мөнгөн хөрөнгийн дутагдалд орж байгаа нь бизнесийн тогтвортой байдлаа хадгалах боломжийг хязгаарлах үндсэн шалтгаануудын нэг болж байна. Тодруулбал, Монгол Улсын хэмжээнд 2023 оны байдлаар нийт аж ахуйн нэгжүүдийн 57 орчим хувь нь мөнгөн хөрөнгийн дутагдалтай байгаа нь 2019 оныхтой харьцуулахад 27 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна. Мөн аж ахуйн нэгжүүдийн 34 хувь буюу 32 мянга гаруй компани тухайн онд алдагдалтай ажилласан байна. Иймд дээрх үүсээд буй нөхцөл, хүндрэлүүдийг шийдвэрлэх, бизнесийн орчны тогтвортой байдлыг хангахын тулд татварын бодлогын зохих арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлэх шаардлага бий болж байна.

**АЖ АХУЙ НЭГЖИЙН ОРЛОГЫН АЛБАН
ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ,
ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛАХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН
ТӨСЛИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХТЭЙ ХОЛБОГДОН
ГАРАХ ЗАРДЛЫН ТООЦОО**

Улаанбаатар хот
2025 он

АГУУЛГА

Нэг. Хуулийн этгээдийн зардлыг тооцох.....	Error! Bookmark not defined.
1.1. Хуулийн этгээдийн гүйцэтгэх үүргийг тогтоох.....	3
1.2. Зардлыг тооцох.....	3
1.3. Тоон үзүүлэлтийг тооцох.....	5
1.4. Нийт зардлын дүнг тооцох	5
1.5. Хялбарчлах боломж	6
1.6. Нэмэлт зардлыг тооцох.....	6
Хоёр. Иргэний зардлыг тооцох	7
Гурав. Төрийн байгууллагын зардлыг тооцох	7
3.1. Байгууллагын гүйцэтгэх үүрэг буюу ажил, үйлчилгээг тодорхойлох.....	7
3.2. Ажил, үйлчилгээг гүйцэтгэх хүний нөөцийг тодорхойлох.....	8
3.3. Гарах зардлыг урьдчилан тооцох.....	8Error! Bookmark not defined.
3.4. Зардлыг нэгтгэн тооцох.....	9
3.5. Хувилбарыг нягталж, үр дүнг танилцуулах.....	Error! Bookmark not defined.

АЖ АХУЙ НЭГЖИЙН ОРЛОГЫН АЛБАН ТАТВАРЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХТЭЙ ХОЛБОГДОН ГАРАХ ЗАРДЛЫН ТООЦОО

Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын 4 дүгээр хавсралтаар баталсан “Хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гарах зардлын тооцоог хийх аргачлал”-ын дагуу Аж ахуй нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулж буйтай холбоотойгоор уг хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой зардлын тооцоог боловсрууллаа.

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн зорилт нь аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар ногдуулах, уг албан татварыг төсөвт төлөх, тайлагнахтай холбогдсон харилцааг зохицуулах бөгөөд уг хуулийн харилцаанд оролцогч аж ахуйн нэгж болон татварын албатай холбоотой зардлыг тооцсон болно.

НЭГ. ХУУЛИЙН ЭТГЭЭДИЙН ЗАРДЛЫГ ТООЦОХ

1.Хуулийн этгээдийн зардлыг аргачлалд зааснаар дараах байдлаар тооцов.
Үүнд:

1.1. Хуулийн этгээдийн гүйцэтгэх үүргийг тогтоох:

Уг хуулийн төсөлд зааснаар хуулийн этгээд нь орлого, зардлаа тооцож албан татварын тайланг татварын өмнөх жилийн албан татвар ногдуулах орлогын хэмжээнээс хамаарч жилд 1-ээс 4 удаа гаргаж, тайлангаар ногдуулсан татварыг төсөвт төлөхөөр тусгасан.

Гүйцэтгэх үүрэг

- Санхүүгийн анхан шатны баримтуудыг бүрдүүлэх;
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тайлан, тодруулга, мэдээ болон хуульд заасан холбогдох бусад суутган татвартай холбоотой тайлан гаргах;
- Тайлангаар ногдуулсан аж ахуй нэгжийн орлогын албан татварыг төсөвт төлөх.

1.2. Зардлыг тооцох:

Зардлыг тооцохдоо аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын 2024 оны тайлангийн үзүүлэлтэд үндэслэн борлуулалтын орлогын хэмжээгээр нь долоо ангилан тухайн ангилалд хамаарах аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулийг хэрэгжүүлэх үүрэг бүхий албан хаагчийн тоог 1-5, үндсэн цалинг 1,000,000₮-3,500,000₮ байхаар сонгон авч тооцоонд ашиглав. Уг долоон ангиллын аж ахуйн нэгжүүдийн жигнэсэн дундаж үндсэн цалингийн хэмжээг тооцоход нэг аж ахуйн нэгжийн тайлан гаргах албан хаагчийн сарын үндсэн цалин 1,001,470 төгрөг байхаар байна.

Ажлын хөлс=Үндсэн цалин × Ажиллах хугацаа

/мянган төгрөг/

№	Үзүүлэлт	6.0 тэрбум.₮ дээш	2.5 -6.0 тэрбум	1.5-2.5 тэрбум	0.3-1.5 тэрбум	50-300 сая	50 сая хүртэл	бусад
1	Үндсэн цалин /сар/	3,500.0	3,000.0	2,700.0	2,500.0	2,100.0	1,500.0	1,000.0
2	Ажиллах хугацаа /цаг/	24.4	24.4	11.8	10.3	8.2	5.8	1.2
3	Ажлын хөлс	508.3	435.7	189.6	153.3	102.5	51.8	7.1

Үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх хугацаа:

Аж ахуйн нэгжүүдийг борлуулалтын орлогоос нь хамааруулан 7 ангилан тухайн ангилалд багтах аж ахуйн нэгжүүдийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх хугацааг аргачлалын хүснэгт 1-д тодорхойлсон загварын дагуу доорх байдлаар тодорхойлов.

/ААН-үүдийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх хугацаа/

№	Ерөнхий үйл ажиллагаа	6.0 тэрбум.₮ дээш	2.5 -6.0 тэрбум.₮	1.5-2.5 тэрбум.₮	0.3-1.5 тэрбум.₮	50-300 сая.₮	50 сая.₮ хүртэл	бусад
1	Үүрэгтэй танилцах, судлах	120	120	15	15	15	15	15
2	Мэдээлэл цуглуулах	120	120	120	30	30	15	3
3	Маягт бөглөх, гарчиглах, тэмдэглэх	3	3	7	7	7	7	7
4	Тооцоо хийх	120	120	120	120	20	20	3
5	Мэдээлэл, өгөгдөхүүнийг нягтлах	45	45	45	45	45	45	5
6	Алдааг засах	2	2	10	10	10	10	2
7	Тоо баримтыг боловсруулах	120	120	120	120	120	15	3
8	Мэдээлэл шилжүүлэх болон нийтлүүлэх	10	10	10	10	10	10	10
9	Дотоод хуралдаан (зөвлөгөөн)	480	480	30	30	30	5	
10	Бусадтай хамтран хийх хуралдаан (зөвлөгөөн)	60	60	60	60	10	10	
11	Мөнгө шилжүүлэх үүрэг хэрэгжүүлэх	8	8	8	8	30	30	
12	Олшруулах, архивлах, тараах	15	15	15	15	15	15	2
13	Төрийн захиргааны байгууллагаас шалгах	240	240	30	30	30	30	2
14	Төрийн захиргааны байгууллагын шалгалтын дүнгээс үүдэлтэй засвар, өөрчлөлт	90	90	90	90	90	90	3
15	Холбогдох байгууллагатай харилцахад хүндрэл үүссэнээс үүдэн мэдээлэл нэмж цуглуулах	15	15	15	15	15	15	3
16	Сургалт, давтан сургалтын арга хэмжээнүүд	15	15	15	15	15	15	15
Нийт дүн /цагаар/		24.4	24.4	11.8	10.3	8.2	5.8	1.2

Үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх хугацаа нь аж ахуйн нэгжүүдийн хэмжээнээс хамааран харилцан адилгүй 1.2-24.4 цаг байхаар байна. Нийт аж ахуйн нэгжүүдийн жигнэсэн дунджаар нэг аж ахуйн нэгж үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд 265 минут буюу 4.42 цагийг зарцуулахаар байна.

Зардал (ҮА тус бүрийн)=Хугацаа × Ажлын хөлс

/мянган төгрөг/

№	Ерөнхий үйл ажиллагаа	6.0 тэрбум.₮ дээш	2.5 -6.0 тэрбум.₮	1.5-2.5 тэрбум.₮	0.3-1.5 тэрбум.₮	50-300 сая.₮	50 сая.₮ хүртэл	бусад
1	Ажлын хөлс /сар/	3,500.0	3,000.0	2,700.0	2,500.0	2,100.0	1,500.0	1,000.0
2	Үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх хугацаа /цаг/	24.4	24.4	11.8	10.3	8.2	5.8	1.2
3	Зардал /сар/	508.3	435.7	189.6	153.3	102.5	51.8	7.1

Аж ахуйн нэгжийн борлуулалтын орлогын хэмжээнээс нь хамааруулан тухай аж ахуйн нэгжүүдийн зардлын хэмжээг тооцоход 7.1-508.3 мянган төгрөг байх бөгөөд жигнэсэн дунджаар нэг аж ахуй нэгжийн зардал 12,923.8 төгрөг байхаар байна.

1.3. Тоон үзүүлэлтийг тооцох:

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тайлан ирүүлбэл зохих 215,522 хуулийн этгээд байх бөгөөд 2024 онд нийт хуулийн этгээдийн 82.0 хувь буюу 176,637 хуулийн этгээд тайлан ирүүлсэн.

Нийт тайлан ирүүлбэл зохих аж ахуйн нэгжүүдийг жилийн татвар ногдуулах орлогоор нь авч үзвэл 6.0 тэрбум төгрөгөөс дээш орлоготой 317 аж ахуй нэгж, 50 сая төгрөгөөс 6 тэрбум төгрөг хүртэл орлоготой 54,062 аж ахуйн нэгж, 50 сая төгрөг хүртэл орлоготой 47,688 аж ахуйн нэгж, бусад 74,570 аж ахуйн нэгж байна.

Тоон үзүүлэлт=Тохиолдлын тоо × Давтамжийн тоо

Ангилал	Тоон үзүүлэлт	Тохиолдлын тоо	Давтамжийн тоо
2.5 тэрбумаас дээш	1,268	317	4
	13,148	6,574	2
1.5-2.5 тэрбум.₮	6,562	3,281	2
0.3-1.5 тэрбум.₮	35,954	17,977	2
50-300 сая.₮	52,460	26,230	2
50 сая.₮ хүртэл	95,376	47,688	2
Бусад	74,570	74,570	1
Нийт дүн	279,338	176,637	

1.4. Нийт зардлын дүнг тооцох:

Нийт зардал = Зардал × Тоон үзүүлэлт

3,613,544,240.0₮=12,933.8₮ × 279,338

Одоогийн Аж ахуй нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуулиар бүх аж ахуй нэгжүүд сегментийн ангиллаас хамааран нэг тайлангийн маягтаар жилд 1-4 удаа тайлагнадаг бөгөөд Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тайлан гаргах татвар төлөхтэй холбоотой нийт зардлын хэмжээ Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тайлан ирүүлсэн 176,637 аж ахуйн нэгжийн хувьд 2,284.6 сая төгрөг, нийт

тайлан ирүүлбэл зохих 215,522 аж ахуйн нэгжийн хувьд 3,613.5 сая төгрөг байхаар байна.

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд тайлагналын тоог хэвээр үлдээсэн, хялбаршуулсан тайлан ирүүлэх татвар төлөгчийн тоог нэмэгдүүлсэнтэй холбоотойгоор 300-400 сая төгрөгийн борлуулалтын орлоготой 2,338 татвар төлөгч хялбаршуулсан горимд шилжих, тайлан ирүүлэх давтамж буурснаар Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тайлан гаргах татвар төлөхтэй холбоотой зардал 30.2 сая төгрөгөөр буурахаар байна.

1.5. Хялбарчлах боломж:

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахтай холбоотойгоор татвар төлөгч хуулийн этгээдийг үүрэгжүүлсэн татвар төлөгчийн бүртгэл хийлгэх, татварын хяналт шалгалтад хамруулахтай холбоотой хувь хүний зүгээс гарах зардлыг бууруулах боломжийг дараах шалгууруудаар тодорхойлжээ. Үүнд:

а) Хамрагдах хуулийн этгээдийн тоог багасгах боломж байгаа эсэх:

Татварын ерөнхий хууль болон Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд зааснаар тухайн татварын төрлөөр бүртгүүлэх шаардлагатай хуулийн этгээдүүдийг Улсын бүртгэлд бүртгүүлсэн тухай бүр татварын алба нь бүртгэх байгууллагын мэдээлэлд үндэслэн цахимаар шууд бүртгэж Аж ахуй нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд заасан үүргүүдийг хүлээлгэж байгаа нь шинээр бүртгүүлсэн хуулийн этгээдийн тоогоор хууль тогтоомжийг биелүүлж ажиллах, төсвийн орлогыг нэмэгдүүлэх боломжтой.

б) Мэдээллийн агуулга, давтамжийг багасгах боломж байгаа эсэх:

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд хялбаршуулсан тайлан ирүүлэх татвар төлөгчийн тоог нэмэгдүүлсэнтэй холбоотойгоор 300-400 сая төгрөгийн борлуулалтын орлоготой 2,338 татвар төлөгч хялбаршуулсан горимд шилжсэнээр тайлан ирүүлэх давтамж буурч Аж ахуй нэгжийн орлогын албан татварын тайлан гаргах татвар төлөхтэй холбоотой зардал 30.2 сая төгрөгөөр буурахаар байна.

в) Шинээр үүсэх үүргийг урьд байсан үүрэгтэй нэгтгэж болох эсэх;

Хуулийн төсөлд татвар төлөгч хуулийн этгээдэд шинээр үүрэг хүлээлгээгүй бөгөөд татварын хялбаршуулсан горимтой холбоотойгоор холбогдох хуулийн этгээдийн үүрэг буурна.

г) Мэдээллийг цахимаар хүргүүлэх боломжтой эсэх;

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тайланг цахимаар болон цаасан хэлбэрээр тайлагнах боломжтой бөгөөд 2024 оны байдлаар нийт тайлан тушаасан хуулийн этгээд 100 хувь нь цахимаар тайлан тушаасан байна.

1.6. Нэмэлт зардлыг тооцох.

Хуулийн төсөлд хуулийн этгээдэд нэмж үүрэг хүлээлгээгүй бөгөөд аливаа нэмэлт зардал гарахгүй болно.

Аж ахуйн нэгжийн зүгээс хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотойгоор холбогдох албан хаагчид гаргах материаллаг зардлын хэмжээг аж ахуйн нэгжүүдийн татвар ногдуулах орлогын хэмжээнээс нь хамааруулж долоо ангилан тодорхойлсон.

№	Үзүүлэлт	6.0 тэрбум.₮ дээш	2.5 -6.0 тэрбум.₮	1.5-2.5 тэрбум.₮	0.3-1.5 тэрбум.₮	50-300 сая.₮	50 сая.₮ хүртэл	бусад
1	Материаллаг зардал /ажлын байрны төлбөр, эд хөрөнгийн элэгдэл, бичиг хэрэг, тоног төхөөрөмж, цахилгаан, дулаан, ус гэх мэт/	14.1 сая.₮	11.3 сая.₮	7.1 сая.₮	5.7 сая.₮	2.3 сая.₮	1.1 сая.₮	0.3 сая.₮
2	Үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх хугацаа /цаг/	24.4	24.4	11.8	10.3	8.2	5.8	1.2
3	Зардал /жил/	2.05 сая.₮	1.64 сая.₮	0.5 сая.₮	0.35 сая.₮	0.11 сая.₮	0.04 сая.₮	0.0021 сая.₮
4	Хуулийн этгээдийн тоо	317	6,574	3,281	17,977	26,230	47,688	74,570
5	Ангилал бүрийн нийт зардал	649.17 сая ₮	10,789.19 сая ₮	1,636.20 сая ₮	6,282.32 сая ₮	2,944.63 сая ₮	1,811.01 сая ₮	159.79 сая ₮
Нийт материаллаг зардал		24,272.31 сая төгрөг						

ХОЁР. ИРГЭНИЙ ЗАРДЛЫГ ТООЦОХ

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн зорилт нь аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар ногдуулах, уг албан татварыг төсөвт төлөх, тайлагнахтай холбогдсон харилцааг зохицуулах бөгөөд уг хуулиар иргэнийг үүрэгжүүлсэн аливаа зохицуулалт байхгүй бөгөөд тус хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төсөлтэй холбоотойгоор иргэнээс зардал гарахгүй болно.

ГУРАВ.ТӨРИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ЗАРДЛЫГ ТООЦОХ

Төрийн байгууллагын зардал буюу улсын төсөвт үүсэх ачааллыг дараах байдлаар тооцов. Үүнд:

3.1.Байгууллагын гүйцэтгэх үүрэг буюу ажил, үйлчилгээг тодорхойлох:

- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тайлан холбогдох бусад суутган тайлан, мэдээ, тодруулгыг татвар төлөгчөөс хүлээн авч хянаж, шаардлагатай тохиолдолд холбогдох өөрчлөлтийг татвар төлөгчөөр залруулга хийлгүүлэн тайлан,мэдээг хүлээн авах;
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварыг хураах.

3.2. Ажил, үйлчилгээг гүйцэтгэх хүний нөөцийг тодорхойлох;

Хуулийг хэрэгжүүлэх хүний нөөцийн хэрэгцээг албан хаагчдын ажлын байрны тодорхойлолтод заасан чиг үүрэг, тайлан хүлээн авах, татвар хураах үүргийг гүйцэтгэх чиг үүрэг бүхий албан хаагчдын тоо зэрэг хүний нөөцийн 2024 оны мэдээлэлд үндэслэн тооцоход 893 хүн/жил буюу нийт албан хаагчдын 48.7 хувь хуулийг хэрэгжүүлэхэд нийт ажлын цагаа зарцуулсан байх бөгөөд хүний нөөцийн хэрэгцээ нэмэх шаардлагагүй байна.

Хүний нөөцийн хэрэгцээ = Тоо (баримжаагаар)

Хүний нөөцийн хэрэгцээ = 893

Хуулийн төсөлд Аж ахуй нэгжийн орлогын албан татварын тайлагналын тоог жилд 1-4 удаа байсныг хялбаршуулсан горимд шилжих татвар төлөгчийн тоог нэмэгдүүлснээр татварын албаны үйл ажиллагааг хялбарчлаж байна. Мөн татварын өр хураах үйл ажиллагаа гүйцэтгэлийн бие даасан эрх мэдлийг хэрэгжүүлэх хуулийн зохицуулалтад татвар төлөгчийн үйл ажиллагааг хэвийн явуулах, татвар төлөгчийг дэмжсэн нэмэлт, өөрчлөлтийн саналыг Татварын ерөнхий хуульд оруулахаар хуулийн төслийг боловсруулсан нь татварын албаны үйл ажиллагааны зардлыг нэмэгдүүлэхээр байна.

Хуулийн төсөлд тусгасан татварын албаны үйл ажиллагааг хөнгөвчилсөн болон шинээр хэрэгжүүлэх эрхтэй холбоотойгоор хуулийг хэрэгжүүлэх албан хаагчдын ажил үүргийн хуваарьт дотоод зохицуулалт хийж, хүний нөөцийн хэмжээг нэмэгдүүлэхгүйгээр одоогийн түвшинд буюу тухайн хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотойгоор ажиллаж буй 893 албан хаагчтайгаар ажиллах боломжтой. Энэ нь татварын албаны нийт ажиллагсдын 48.7%-ийг эзэлж байна.

3.3. Гарах зардлыг урьдчилан тооцох;

Татварын албаны зүгээс дотоод зохион байгуулалт хийж хүний нөөцийн болон бусад материаллаг зардлыг нэмэгдүүлэхгүйгээр одоогийн түвшинд барьж ажиллах боломжтой.

-Хүний нөөцийн цалингийн зардал:

Албан хаагчийн үндсэн цалингийн хэмжээг дунджаар дараах байдлаар тооцсон.

Үндсэн цалин төрийн захиргааны албан тушаалын цалингийн сүлжээний ТЗ-7 зэрэглэлийн шатлалаар 1,539,000₮;

Төрийн алба хаасан хугацааны нэмэгдлийг, төрийн албанд 11-15 жил ажилласан гэж үзэж 10%-ийн нэмэгдэл олгохоор;

Зэрэг дэвийн хувьд гутгаар зэргийн дэс түшмэл гэж үзэж 17%-ийн нэмэгдэл олгохоор.

Цалингийн зардал = (үндсэн цалинг + нэмэгдлүүд)

$1,954,530.7₮/\text{сар} = 1,539,000₮ + 1,539,000₮ * 10\% + 1,539,000₮ * 17\%$

$1,954,530.7₮/\text{сар} \times 12 \text{ сар} = 23,454.360.0₮/\text{жил}$

Ажил олгогчоос төлөх эрүүл мэндийн даатгал, нийгмийн даатгалын шимтгэл $2,931,795₮ = 23,454.360.0₮ \times 12.5\%$

Нийт цалинтай холбоотой зардал $26,386,155₮ = 23,454.360.0₮ + 2,931,795₮$

Хуулийн төслийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотойгоор төрийн байгууллагын зүгээс цалин, эрүүл мэндийн даатгал, нийгмийн даатгалын шимтгэлтэй холбоотойгоор Татварын удирдлагын нэгдсэн системд бүртгэлтэй 54 татварын төрлөөс Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын хуульд хамаарах 4 татварын төрлийн

хэрэгжилтийг хангуулахаар тооцвол, дунджаар нэг албан хаагчийн цалинтай холбоотойгоор 1.96 сая төгрөгийн зардал гаргахаар байна.

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах нэг албан хаагчид ногдох цалингийн зардлыг тооцож үзвэл:

$$1,954,530.00\text{₮}=26,386,155\text{₮} / 54 * 4$$

-Материаллаг зардал:

Татварын алба 2024 онд 1,834 албан хаагчтайгаар үйл ажиллагаа явуулсан бөгөөд шинээр 3 татварын албаны байрыг шинээр ашиглалтад оруулсан, тоног төхөөрөмж, компьютер, тоног төхөөрөмжийн худалдан авалтын шинэчлэл хийснээр ажлын байртай холбоотой нийт 67,708.9 сая төгрөгийн зардал гарсан байна.

Нэг албан хаагчид ногдох материаллаг зардлыг тооцож үзвэл:

$$67,708.9 \text{ сая } \text{₮} / 1834 = 36,918,702.3\text{₮}$$

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах нэг албан хаагчид ногдох материаллаг зардлыг тооцож үзвэл:

$$2,734,718.69\text{₮}=36,918,702.3\text{₮}/54 * 4$$

-Бусад зардал

Татварын албаны жилийн төсөвт зардлаас цалин хөдөлбөрийн хөлстэй холбоотой зардлыг цалингийн зардал хэсэгт, үлдэх зардлыг материаллаг зардал тооцоход хамруулан тооцсон тул хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой төсөвт зардлаас илүү гарах бусад зардал гарахгүй болно.

3.4. Зардлыг нэгтгэн тооцох;

Нийт зардал = (хүний нөөцийн зардал + материаллаг зардал + бусад зардал) × хүний нөөцийн хэрэгцээ

$$4,187,499,078.52\text{₮} = (1,954,530.00\text{₮}+2,734,718.69\text{₮}+0) \times 893$$

Хуулийг хэрэгжүүлэхэд төрийн байгууллага буюу татварын албаны зүгээс 893 хүний нөөцөд тулгуурлан нийт 4,187.5 сая төгрөгийн зардал гаргахаар байна.

3.5. Хувилбарыг нягталж, үр дүнг танилцуулах.

Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлд тусгасан зохицуулалттай холбоотойгоор хуулийн этгээдийн орлогын хэмжээнээс хамааруулан хялбаршуулсан тайлангийн маягтаар тайлагнах, тайлагналын тоог бууруулсан зэрэг зохицуулалтыг шинээр тусгасан нь уг хуулийн харилцаанд оролцогч хуулийн этгээдийн хувьд татварын тайлагналтай холбоотой зардал буурна. Мөн 25 хувиар татвар ногдуулах орлогын босго 10 тэрбум төгрөг болж нэмэгдсэнтэй холбоотойгоор хуулийн этгээдүүдийн татварын ачааллын хэмжээ 110.2 тэрбум төгрөгөөр буурахаар байна.

--oo00oo--